

**ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМНІҢ
ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕРІ - 2023**

**Студенттердің III Халықаралық
ғылыми-зерттеу конференциясының**

Мақалалар жинағы

23 сәуір 2023, Алматы, Қазақстан

Сборник материалов

**III Международной научно-
исследовательской конференций студентов**

**СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ
НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ - 2023**

23 апрель 2023, Алматы, Казахстан

Collection of materials

**III International Scientific
and Practical Conference of students
MODERN PROBLEMS OF SCIENCE**

AND EDUCATION - 2023

23 april 2023, Almaty, Kazakhstan

**КАСПИЙ УНИВЕРСИТЕТИ
ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ЖОҒАРЫ МЕКТЕБІ
«ТҰЛҒАЛЫҚ-КӘСІБИ ӨСУ» ОРТАЛЫҒЫ**

**КАСПИЙСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ВЫСШАЯ ШКОЛА ГУМАНИТАРНЫХ НАУК
ЦЕНТР «ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РОСТА»**

**CASPIAN UNIVERSITY
HIGHER SCHOOL OF HUMANITIES
PERSONAL AND PROFESSIONAL GROWTH CENTER**

**«Ғылым мен білімнің заманауи мәселелері – 2023»
Студенттердің III Халықаралық ғылыми-зерттеу
конференциясының МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ
23 сәуір 2023, Алматы, Қазақстан**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
III Международной научно- исследовательской
конференций студентов «Современные проблемы
науки и образования -2023»
23 апрель 2023, Алматы, Казахстан**

**COLLECTION OF MATERIALS
III International Research Conference of Students
«Modern problems of science and education – 2023»
23 april 2023, Almaty, Kazakhstan**

Алматы - 2023

УДК 001
ББК 72
Г96

Председатель Оргкомитета конференции:

Киричок Оксана Валентиновна

доктор PhD, ассоциированный профессор,
проректор по академическим вопросам Каспийского университета.

Ответственный редактор:

Ногайбаева Жибек Абдыбековна

кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор
Каспийского университета, Высшая школа гуманитарных наук

Рекомендовано Ученым Советом Каспийского Университета
(протокол № 9, от 26.04. 2023 г.)

**С 43 Современные проблемы науки и образования - 2023: сборник статей
III международной научно - исследовательская конференция студентов
23 апрель 2023 г. - Алматы, 2023. – 345 с.**

ISBN 978-601-08-3310-4

Сборник включает статьи участников III международной научной- исследовательской конференции студентов «III международной научно- исследовательская конференция студентов», прошедшей 23 апреля 2023 года в городе Алматы на базе Каспийского университета.

Сборник содержит статьи по научным направлениям: психологические науки; переводческие науки; филологические науки; философские науки; исторические науки; педагогические науки; политические науки; медицинские науки.

В материалах международной научной-практической конференции обсуждаются проблемы различных областей актуальные проблемы образования и общества в XXI веке. Статьи представлены молодыми учеными и студентами Казахстана и зарубежья. Сборник представляет интерес для учёных различных исследовательских направлений, преподавателей, докторантов, магистрантов, студентов – для всех, кто интересуется развитием современной науки.

Издательство не несёт ответственности за материалы, опубликованные в сборнике. Все материалы поданы в авторской редакции и отображают персональную позицию участника международной научной-исследовательской конференции студентов.

УДК 001
ББК 72
Г96

ISBN 978-601-08-3310-4

© Каспийский Университет, 2023

Shakeyeva Botakoz Rahimbekovna
PhD, Turan University
senior teacher of the department «Regional Studies and International Relations»

PROBLEM OF THE KANDAS INTEGRATION TO KAZAKHSTANI SOCIETY

***Annotation.** This article describes the grant project by «Zhas Galym». The project is aimed at creating a theoretical and applied basis for scientific research in the field of migration and ethnopolitics. The new concept of the migration policy of the Republic of Kazakhstan for 2023-2027 should create more comfortable conditions not only for the arrival and resettlement of ethnic Kazakhs, but also successfully address the issues of their integration. The compact residence of repatriates has the risk of forming closed communities with an insufficient level of civic identity, which can stimulate social tension and conflict. Therefore, the practical application of the results of the study of identification aspects of the integration of repatriates is of great interest to the Kazakhstani government.*

***Key words:** migration, repatriation, kandas, oralman, integration, adaptation.*

***Аннотация.** Данная статья описывает грантовый проект по «Жас галым». Проект направлен на создание теоретической и прикладной базы для научных исследований в области миграции и этнополитики. Новая концепция миграционной политики РК на 2023 – 2027 годы должна создавать более комфортные условия не только прибытия и расселения этнических казахов, но и успешно решать вопросы их интеграции. Компактное проживание репатриантов имеет риск того, что формируются закрытые сообщества с недостаточным уровнем гражданской идентичности, которые могут стимулировать социальное напряжение и конфликты. Поэтому практическое применение результатов исследования идентификационных аспектов интеграции репатриантов представляет большой интерес для казахстанского государства.*

***Ключевые слова:** миграция, репатриация, кандас, оралман, интеграция, адаптация.*

***Андапта.** Бұл мақала «Жас Галым» бойынша гранттық жобамен таныстырады. Жоба көші-қон және этносаясат саласындағы ғылыми зерттеулердің теориялық және қолданбалы базасын құруға бағытталған. Қазақстан Республикасының 2023-2027 жылдарға арналған көші-қон саясатының жаңа тұжырымдамасы этникалық қазақтардың келуі мен қоныстануы үшін анағұрлым қолайлы жағдай жасап қана қоймай, олардың интеграциясы мәселелерін де табысты шешуге тиіс. Оралмандардың жинақы тұруы әлеуметтік шиеленіс пен қақтығыстарды тудыруы мүмкін азаматтық бірегейлік деңгейі жеткіліксіз жабық қоғамдастықтар құру қаупі бар. Сондықтан оралмандарды интеграциялаудың идентификациялық аспектілерін зерттеу нәтижелерін іс жүзінде қолдану қазақ мемлекеті үшін үлкен қызығушылық тудырады.*

***Түйін сөздер:** көші-қон, репатриация, кандас, оралман, интеграция, бейімделу.*

This article describes the study of the grant project "Young Scientist" (Zhas Galym) for 2023-2025. The issue of integration of kandas – kazakh ethnic repatriates into the Kazakh society is great relevance today. More than 1 million of ethnic Kazakhs arrived to Kazakhstan during the period between 1991 and 2021 [1]. The kandas migrate mainly from Uzbekistan, Turkmenistan, China, Mongolia, Iran, etc. [2]. Among the problems the repatriates immediately face are the ones of adaptation and integration – unfamiliar Cyrillic writing, the ubiquity of the Russian language and an unfamiliar culture.

In her interview A. Sagynbayeva, the chief manager of the department for analysis of ethnodemographic development of the Institute of Applied Ethno-Political Research, noted that “... the issues of adaptation and integration of ethnic repatriates into a new society are not considered or paid enough attention, although this is one of the key problems of the state migration policy. The Ministry of the Interior deals only with the issuance of documents proving their identity and citizenship, while the Ministry of Labor and Social Protection deals with granting the status of “kandas”. There are so-called centers of adaptation and integration in the regions, but their quality and quantity are not sufficient. Broader and more effective mechanisms are needed” [3]. Kandas prefer to settle near their previously moved relatives, friends, and acquaintances. Entire settlements came to be known, e.g., the settlement of Shygyys (Eastern Kazakhstan), where only repatriate Kazakhs from other countries live. This situation might result in formation of closed communities, with a low level of civic identity, which makes it difficult for the kandas to integrate; and can also lead to social tension or conflicts, intraethnic and interethnic. In our opinion, the essence of the problem is in the fact that a significant part of them currently fail to fully identify themselves as citizens of Kazakhstan.

The return of compatriots to their historical homeland has been one of the ways to solve the

demographic problems of Kazakhstan since the early 1990s. From 1991 to 2020, 1,057,280 ethnic Kazakhs moved to Kazakhstan [4]. On July 14, 2022 the President Kassym-Jomart Tokayev noted at a government meeting: “We fully support our compatriots who have returned to their historical homeland ... I hope they will contribute to the creation of a new Kazakhstan” [5]. The concept of the migration policy of the Republic of Kazakhstan for 2023-2027 was developed at the basis of the message of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 1, 2022 “A Just State, a United Nation, a Prosperous Society”. This concept provides for new simplified conditions for repatriates returning to their historical homeland, the mechanism for determining the place of arrival at the stage of receiving documents has been improved, the “One Window” principle has been introduced, with special conditions for businessmen and professionals, etc. [6]. Therefore, the process of migration of kandas who want to work and live in Kazakhstan is expected to continue. However, it is not clear to what extent the mistakes that took place during the integration of previous immigrant waves of ethnic Kazakhs were taken into account. Moreover, in the grant funding project “Monitoring as a method for researching and predicting the dynamics of ethno-social processes in the Republic of Kazakhstan”, being implemented by the Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies of the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education (SC MSHE RK) (2021-2023), when conducting research in villages with compact and mixed living ethnic groups revealed the problems of integration of kandas [7]. Firstly, the kandas noted that there are still actual problems related to the terms and conditions of paperwork, despite the simplified mechanism. Secondly, the isolated compact residence of the kandas, which limits interaction with local residents. The formation of such closed communities can lead to a low level of civic identity, social tension and conflict.

The problem of population migration and its integration into a new society has received a sufficiently substantiated theoretical and methodological development by Western and domestic scientists. First of all, it is important to define the concept of “integration of migrants”. British researcher V. Robinson believes that the term “integration” is understood by the majority in different ways [8]. But in general, many agree that integration is a long-term two-way process of change that concerns both the conditions created by the state and the sense of identity of migrants. Western scholars S. Castles and M. J. Miller in their book “Age of Migration” analyzed the history of migration and identified new trends in this complex pattern of human migration [9]. The authors believe that in most cases the migration of people is not due to economic reasons. In fact, the motives of migrants are complex and multifaceted and are often associated with family or social ties.

Many studies on migration and integration focus only on the responsibilities of state policy [10]. However, according to the English scientist J. O’Neill, the successful integration of migrants depends on the contribution of all sectors of society, such as public and religious organizations, employers and trade unions, neighbors, etc. The integration of migrants is considered a process of mutual adjustment. Therefore, it is important how society accepts migrants in a new place. The level of acceptance can range from friendliness, tolerance, to a sense of belonging as the highest sign of living in an integrated community. Thus, it is important to study the social ties of migrants in the new society.

For a more comprehensive study, however, the investigation of social ties alone is insufficient [11]. For example, scientists A. Ager and A. Strang developed a theory on the integration of migrants, where they identified 10 main criteria for 4 main topics:

1. Basic: citizenship and rights;
2. Structural barriers such as language, culture and local environment;
3. Social ties within and between groups;
4. Access to various facilities like work, housing, education and healthcare. In their study, A.

Ager and A. Strang came to the conclusion that the “successful” integration of migrants depends on the satisfaction of migrants with all these 10 criteria.

The well-known American researcher M. Laruelle believes that the policy of kandas repatriation is part of kazakhization policy of Kazakhstan. But the author notes that this process faced social problems such as high unemployment, difficulties in teaching children, lack of integration mechanisms, ignorance of Soviet culture and poor knowledge of the Russian language [12]. The American scientist S. Werner describes Kazakhstani repatriates using the concept of “privileged exclusion”; who, compared to other migrants, have a special status and an easier path to citizenship and a relatively generous package of state social benefits. Secondly, according to the expert, many Kazakh repatriates from Mongolia developed only a partial sense of belonging to Kazakh society [13]. A. Diener also adheres to

the view that oralmen arriving to Kazakhstan, despite the migration policy and the quota system, remain “strangers” in Kazakhstani society [14].

In general, there are many domestic studies that focus on kandas in Kazakhstan. But they mainly refer to individual scientific works in the field of philosophy, psychology, sociology or linguistics, which reflect one part of the problems associated with the adaptation of kandas in Kazakhstani society. Unfortunately, at the present time there are no comprehensive studies on the issues of integration of kandas who arrived in Kazakhstan, in particular, oralmen’s perceptions of their historical homeland, who they identify themselves with. Namely, a sense of belonging, questions of identity will reveal how well repatriates integrated into society.

The hypothesis of the work is in the assumption that the kandas, despite the ongoing state policy and the creation of conditions for their successful adaptation, prefer to have residence in small areas and do not fully identify themselves as Kazakhstani due to internal beliefs. Therefore, it is important to form a civic identity and develop Kazakh patriotism not only among the kandas, but among the local citizens as well.

In order to prove or disprove the hypothesis, a plan was developed with step-by-step research methods. To achieve the goal of the study, an inductive 4-step methodology was adopted:

1. Documentary and conceptual analysis. Literature review and study of foreign and domestic research on the integration of migrants in a new society.

2. Field work in Kazakhstan, the Federal Republic of Germany and the Republic of Korea. It is planned to conduct narrative-biographical interviews with discourse analysis with repatriates. More details about this method are provided below.

3. Secondary data analysis after the result of field work.

4. Verification, conclusion and development of scientific and practical recommendations.

This study was developed within the funding of the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Grant AP19174912 "Identification aspects of integration of blood relatives into Kazakhstan society".

Bibliography

1. Kandas in Kazakhstan. Results of thirty years of reunification. URL: <https://informburo.kz/stati/kandasy-v-kazaxstane-itogi-tridcati-let-vossoedineniya> (04.10.2022).
2. Nearly 6,000 people received kandas status in 2021. URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/95599/pochti-6-tysyach-chelovek-poluchili-status-kandas-v-2021-godu.html> (10/04/2022).
3. How kandas help the development of regions. URL: <https://qmonitor.kz/society/4000> (10/04/2022).
4. How many oralmen arrived in Kazakhstan. URL: <https://www.zakon.kz/5003829-skolko-oralmanov-pribyli-v-kazahstan.html> (05.10.2022).
5. Meeting of the government with the president. What Tokayev was talking about. URL: https://baigenews.kz/pravitelstvo_tokayev_135380/ (10/05/2022).
6. On approval of the Concept of Migration Policy of the Republic of Kazakhstan for 2023-2027. URL: <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14220514> (10/06/2022).
7. Shaikemelev M. Methodology of ethnosocial research: analysis of foreign and Kazakh experience in ethnicity research // *Al-Farabi*. - 2022. - No. 3 (79). – P. 122–138. <https://doi.org/10.48010/2022.3/1999-5911.09>.
8. Robinson V. Defining and Measuring Successful Refugee Integration // *Proceedings of ECRE International Conference on Integration of Refugees in Europe*, Antwerp, November 1998. Brussels: ECRE.
9. Castles S., Miller M. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, 4th edn, Basingstoke, Palgrave Macmillan. - 2009. - 370 p.
10. O’Neill J. Integration of Refugees in Ireland: Experience with Program Refugees 1994–2000. In *No Welcome Here? Asylum Seekers and Refugees in Ireland and Britain*. Democratic Dialogue Report 14, Democratic Dialogue: Belfast. – 2001. Available at: <http://www.democraticdialogue.org/report14/report14.htm>
11. Ager A., Strang A. Understanding integration: a conceptual framework // *Journal of Refugee Studies*. - Vol.21(2). - 2008. - P.166-191.
12. Laruelle M. “The Three Discursive Paradigms of State Identity in Kazakhstan: Kazakhness, Kazakhstanness, and Transnationalism” / In *Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics, and Directions*, edited by Omelchieva, Mariya Y. - 2015. – P. 1-20.
13. Werner C., Emmelhainz C., Barcus H. Privileged Exclusion in Post-Soviet Kazakhstan: Ethnic Return Migration, Citizenship, and the Politics of (Not) Belonging // *Europe-Asia studies*. - Vol. 69, no. 10. - 2017. - P. 1557–1583.
14. Diener A. Kazakhstan's Kin State Diaspora: Settlement Planning and the Oralman Dilemma // *Europe-Asia Studies*. - Vol. 57, no. 2. - 2005. - P. 327-348.

Aliya Bastaubaeva
PhD, Jeonam National University, South Korea

THE EDUCATION SYSTEM OF THE KOREAN EMIGRANT OF SECONDARY AND HIGHER EDUCATION

Introduction. The COVID-19 pandemic has had serious implications in almost every sphere of people, including “social, cultural, political, educational, psychological, and interpersonal” aspects (Primdahl et. al. 2021). Many scientists, academics and experts have been conducting studies of the pandemic’s influence on various fields, including migration (Emilsson & Katarina 2019), education (Ministry of Education 2020; OECD 2020; UNESCO 2020), and families (WHO 2020). Current studies on new realities caused by pandemic including 1.6 billion children and adolescents, the impact on the learning/teaching process, school students well-being, and massive changes in families daily lives, including school closures, home confinement, and social distancing rules (Ulrike Ravens-Sieberer and et. al. 2021).¹

On 9 March 2020, the Korean government introduced restrictions aimed at massive preventive measures of COVID-19, a temporary shut-down of educational and cultural institutions (Ministry of Education, 2020). There were further limitations on the movement of minors and changes in the workplace. Entertainment places were closed, shopping was limited, and employees of public and private institutions had to work remotely. All these changes were put into effect in April, 2020 by the Central Disaster and Safety Countermeasures Headquarters.

Therefore, it required modification in how institutions functioned in common and long-established social practices, since traditional ways of living and habits, patterns that worked up to this moment are failing to function in the new situation. Social practices are repetitive actions that emphasize the reproduction of traditional meanings, previously established skills, and certain instruments and technologies² and thus these practices make history.³

Welch (2016) classifies practices in different types, as well as, specialist practices (going to work or school), cultural practices (socializing outside the home; visiting cultural sites; attending church or community meetings), everyday practices (daily routines, driving or walking), and domestic practices (running a household to raising a family).⁴ These types of social practices reflect children’s practices in the following way: specialist (learning), cultural (maintaining interpersonal skills and social contacts), everyday (daily routines), and domestic (relationships with parents and siblings).

This paper is based on the theory of social practices on the framework of Schatzki’s (1996, 2005) ontological theory of practices as spatio-temporal entities. Besides, it employs the structure of social practices proposed by Shove et. al. (2012), which consists of three integrated elements (material, competence and meaning) to study the change in daily routines during the COVID-19 outbreak. As a case study was shown how the newly acquired practices affect multicultural families children’s values and attitudes toward school as an educational and social institution. I argue that a change in one of the elements of the structure of social practices, namely the material, induces a transformation in the other two elements, competence and meaning, as discussed in the below sections.

This conference paper contributes to the studies on the impact of COVID-19 on multicultural families children’s values’ transformation. I focus on how educational, cultural and everyday social practices change during the schools’ shutdown. Additionally, I demonstrate how distance learning shapes children’s attitudes toward the role of the school as a learning and socializing space.

Migrant children in South Korea

An unprecedented number of 137,225⁵ foreign-born children attended South Korean schools in the 2018/2019 academic year. Although it is not a novel phenomenon in the country, scholars worldwide

¹ Anzhela Popyk (2021) The impact of distance learning on the social practices of schoolchildren during the COVID-19 pandemic: reconstructing values of migrant children in Poland, *European Societies*, 23:sup1, S530-S544, DOI: 10.1080/14616696.2020.1831038

² Spurling et. al. 2013.

³ Kemmis et. al. 2014.

⁴ Welch D. 2016.

⁵ 김성식 2020.

have drawn attention to the issue of migrant children for the last decades due to the rising number of the migrants globally and increasing migrant children linked to global mobility. (Miller and Castles 2009).

In recent years, South Korea has experienced an influx of immigrants, with the number of migrant workers, international marriages, and North Korean defectors continuing to grow (Moon 2010). Reflecting the changes in the South Korean population, the Multicultural Family Support Act was enacted in 2008 and defined multicultural families as “a family composed of an immigrant by marriage or a person who has acquired the nationality of the Republic of Korea according to the Nationality Act” (Park et. al. 2018). The number of immigrants living in South Korea reached 2,524,656, and about 137,225 were between 7-19 years of age.

Previous studies investigated how schools cope with the changing situation (Lee 2021). However, limited data are available on online study of migrant children. Previous studies states that lack of language support services decrease effective communication between teachers and students (Lee 2021), usually teachers play a critical role in providing social and emotional support for newly arrived migrant learners, but care for students ordinarily takes place in the classroom, however, due to online study many students were challenged with new barriers (Primdahl et. al. 2021).

Migration experience greatly influences the specialist (educational) and cultural (interpersonal) practices of migrant children in a host country. The post migration adaptation depends on numerous aspects, among which school and family contexts. The school is the key, and often the only, space for migrant children’s language and culture adaptation, as well as for maintaining peer relations, which influence children’s well-being and motivation to go to school (Vandell 2000). As a result of COVID-19 shutdowns and lockdowns on South Korea brought another transition to migrant children’s lives and formation of practices, as presented below.

Methods and materials

The study of the transformation of children’s social practices is based on the literature review method by collecting latest articles published in scientific journals, news and reports published in government portals.

Findings

Korea is effectively responding to the outbreak of COVID - 19 by adopting a whole-of-government approach, under the leadership of the Central Disaster and Safety Countermeasures Headquarters to prevent and contain the pandemic with the principle of “openness, transparency and democratic process”⁶ reports the government public statements. The government prepared full-scale online classes by further expanding its IT infrastructure (Ministry of Education 2021) says Ministry of Science and ICT.⁷ Accumulated number of Middle and High School Students is 4 million people. Among them 98.7% had access to the online classes.

“Resuming school⁸ online is a new road we have never walked, we are in fact opening a new road. Extending the school closure would be the way to evade responsibility and numerous difficulties, but the option for online classes is the second best plan,” - stated Prime Minister Chung Sye Kyun.

However, after the sudden school closure, which happened with only a few day notice in South Korea, all participating teachers experienced difficulty staying in touch with their learners. The online school portals (such as KERIS⁹ e-Learning Site and EBS Online Class), which the government expects that 3 million users would simultaneously access, in fact did not work for this group of school students.

Logistically, even in technologically savvy South Korea, enrolling an entire country of children in virtual school has proved a challenge. Luckily, the government already helps out low income families with their internet bills, but there was still the issue of whether pupils had enough smart devices to connect with their teachers [10].

Around 223,000 pupils said they did not have the tech they needed to start online school,

⁶ Ministry of Education, Republic of Korea. “Responding to Covid-19: Online Classes in Korea”, A Challenge Toward the Future of Education. June 2020.

⁷ 99.7% of Korean households have access to the Internet; 99.9% of Korean teenagers use the Internet (Ministry of Science and ICT, 2019).

⁸ *Academic year in Korea: Two - semester system (1st: March - June / 2nd: September - December). Three graded system: Elementary school: 1st -6th, Middle School: 1st -3rd, High School: 1st -3 rd).

⁹ KERIS - Korea Education and Research Information Service, EBS - the Korea Educational Broadcasting System.

prompting the Ministry of Education to start a lending service.

Significance of school learning was highlighted during the COVID-19 lockdown and learning online. Among the issues of distance learning experienced by immigrant children, following predominante:

- (1) Learning issues
 - (a) Specialist practices (going to school, mode of learning)
 - (b) Everyday practices (daily routine, schedule)
- (2) Social life issues
 - (a) Cultural practices (social contact, visiting cultural places)

The school students emphasized that online education had been fairly unsuccessful because of the learning issues related to the disturbance caused to their specialist practices. Students stated that they found it difficult to understand the school material while sitting in front of screens. Thus, as the method of learning changed, children had to master new learning practices. Acquiring new skills involved another challenge for the migrant children, who were in the process of getting acquainted with the new norms and rules of educational practices in a host country.

A sixth-grader in Seoul's Gangdong District said, "It's a school lesson, and the teacher tells us we need to build our study habits by attending at the same time, but some of my classmates get up late and watch their classes all at once."

[Hankyoreh News]

"The teacher only sees that they saw the lesson and doesn't realize they just turned it on and did other stuff. It's just like attending internet lectures during our school break," the student complained. [Hankyoreh News]

Moreover, after the schools' shut down, children were overwhelmed with work, because teachers used the strategy of sending most of the information as homework to save time familiarizing themselves with online tools. For the foreign students, homework took lots of time and effort, as they had to translate the material to their native language, learn it and do the task with the help of parents or siblings, and translate it back to Korean. Thus, migrant children had to develop their learning skills, as their educational practices relied on individual work and parent's support - this effect was compounded the shutdown:

After watching their daughter's remote class, a 44-year-old telecommuting parent surnamed Hong said, "They could have just watched an EBS [Educational Broadcasting System] lecture. The lessons per period are only 10 to 20 minutes, so they can watch four periods' worth of classes in an hour."

[Hankyoreh News]

Overloaded with lectures and information, children appeared to have gaps in knowledge, as some parents could not provide any support. As a result, the new specialist practices led to frustration and demotivation for some migrant children.

"It was also unfortunate to see them having students self-studying without really communicating with the teachers," Hong added.[Hankyoreh News]

"It seems like the remote classes can only be done when you've got a digital-literate guardian right by [students] all the time," said the parent of a sixth-grader in Seoul.

In a new learning mode, students intertwined their educational and everyday practices with cultural practices, and communication with family members or friends, during 'school time'. Young people stated that distance learning negatively altered their everyday practices as daily routines and schedules were transformed. Thus, the home became a united spatio-temporal entity for performing children's school and home duties:

Long hours in front of a computer worried parents, access to the internet and smart devices created a concern for parents.

Another challenge of the shutdown concerned the reduced personal meetings, which, consequently, influenced children's social lives, transferring them to the virtual world or making them feel lonely at home. The lack of personal contact with peers led to a change in children's communication practices with both positive and negative consequences. For example, increase of cyberbullying, social exclusion, non stable contracts. Virtual communication disturbs the social lives of those who have poor access to information and communication technologies, as well for those whose only source of

interaction with peers was the school.

Conclusion

During the COVID-19 outbreak and school closure social practices of foreign migrant students in South Korea have had changes. Especially among three social practices specialists one had been modified by the new methods of learning mode and the performance of everyday practices. Since one of the social practices had impact it simultaneously creates changes in other two practices, so cultural practices after starting online classes, had been showing negative and positive effects.

In terms of the structure of social practices, two elements - material and competence were reshaped in a new process, as well as changing learning mode and learning new skills to study online. By following the impact on two elements, the third element, meaning had to adjust with the new requirements. Students started to understand the school and learning skills in a new angle, as a place of socialization and meeting place.

For example, Shove (2012) shows the change in the practice modification through the example of automobiles replacing horse-drawn carriages: changes to the material element rendered old practices redundant, both drivers and mechanics had to acquire new competencies.

Through this example it is clear the exchanges of the social practice structural elements will affect all three elements. So basic school practices students used to implement in daily life temporally become ex-practices because the links between the elements were broken. After online classes started students adjusted to the new learning methods, everyday routine and communication practices with peers.

Hence, I argue that foreign migrant children who learn new skills and competences in learning, communicating, managing social relations, and performing everyday practices during the school closure gave a new understanding to educational practices and interpersonal skills. Moreover, during the social distancing migrant children stressed the importance of the daily school routine and social life in real life.

Many migrant children started to watch a school with new eyes, how much personal contact between teachers and mates were important to successful adaptation and learning. Their local friends played a crucial role in connecting them with a teacher and explaining social and cultural moments. For many of them school was almost only a place to socialize and break down cultural barriers, to establish friendship and maintain social contacts.

Moreover, the school children's collective practices (Kemmis et al. 2014) have been modified to separate practices of the individually managed and to learn new processes and skills. Hence, collective educational practices have temporarily become ex-practices (Shove et al. 2012). Thus, children's new individual specialist (learning on distance) and cultural (maintaining social relationships on distance) practices are in the second scenario of the social practice structure (Shove et al. 2012).

Furthermore, the spatio-temporal entities (Schatzki 2005) have changed because of the social practices of schoolchildren and the new arrangements and shift in the three dimensions (semantic space, physical space-time, and social space of shared doing and relations) (Kemmis et al. 2014).

To summarize, this study analyzed the changes to the social practices resulted from COVID- 19, particularly the shutdown of public and private institutions. I demonstrated how the links between elements of these practices were established and maintained. Additionally, I disclosed how distance learning shaped students' values and attitudes toward school and social life. Further research is needed to gain more insights into how different social practices acquired by children, parents, and teachers will develop and be shaped in the future, especially after schools are open and in session again.

Reference:

1. Intra-EU youth mobility, human capital and career outcomes: the case of young high-skilled Latvians and Romanians in Sweden. Henrik Emilsson &Katarina Mozetič. Pages 1811-1828 | Published online: 23 Nov 2019
2. 김성식, 오성배, 김서희, 윤소현, 최슬기. 다문화교육 정책학교 프로그램 효과성 측정도구 개선 연구. 02. 2020. 교육부, 국가평생교육진흥원, 중앙다문화교육센터.
3. Moon S. (2010). Multicultural and global citizenship in a transnational age: The case of South Korea. *International Journal of Multicultural Education*, 12 (1), 1-15.
4. Park, S., Lee M., Park, S.J., Lee, M.G. (2018). Health risk behaviors and psychological problems among South Korean, North Korean, and other multicultural family adolescents (2011-2016). *Psychiatry Research*. 268, 373-380.

5. Lee Jieun (2021). A survey of Korean elementary school teachers on their communication with students and parents from migrant backgrounds and the need for the quality language services. *The International Journal for Translation and Interpreting Research*. Vol. 13, No. 1. 118-135.
6. Nina Langer Primdahl, Anne Sofie Borsch, An Verelst, et. al. (2021). “It’s difficult to help when I am not sitting next to them”: How COVID-19 school closures interrupted teachers’ care for newly arrived migrant and refugee learners in Denmark. *Vulnerable Children and Youth Studies*. Vol. 16, No. 1, 75-85.
7. Remote learning platforms continue to malfunction. By Bo Jun-tae. *The Korea Herald*. March 9 2021. <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20210309000759>
8. Coronavirus: How South Korea is teaching empty classrooms. By Laura Bicker. *BBC News*. April 10 2020. <https://www.bbc.com/news/world-asia-52230371>
9. 한국교원단체총연합회. 원격수업 플랫폼 여전히 “불안” ... 1년 동안 뭐 했나!. 3월 8일 2021.
10. Spurling, N., McMeekin, A., Shove, E., Southerton, D. and Welch, D. (2013). *Interventions in Practice: Re-framing Policy Approaches to Consumer Behaviour*, Sustainable Practices Research Group Report, <https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/85608/>

Аккасынова Жамилия
PhD доктор, КазНПУ им. Абая

МЕЖДУНАРОДНАЯ КЛАСТЕРНАЯ МОДЕЛЬ ОБУЧЕНИЯ ГЕОМЕТРИЧЕСКОМУ НАСЛЕДИЮ АЛЬ-ФАРАБИ

***Аннотация.** В статье рассматриваются особенности международной кластерной модели обучения геометрическому наследию аль-Фараби. Описан опыт организации и проведения международных интегрированных мегауроков по информатике и математике с участием образовательных учреждений Казахстана и России с помощью системы видеоконференцсвязи и облачных сервисов.*

***Ключевые слова.** Образовательный кластер; кластерная модель обучения; геометрическое наследие аль-Фараби; международный интегрированный мегаурок (информатика, математика); система видеоконференцсвязи; облачные сервисы.*

***Abstract.** The paper considers the features of the international cluster model of teaching geometric heritage of al-Farabi. Also, it describes an experience of organization and giving international integrated megalessons in computer science and mathematics with the participation of education institutions of Kazakhstan and Russia through videoconferencing system and cloud services.*

***Keywords.** Educational cluster; cluster model of teaching; geometric heritage of al-Farabi; international integrated megalesson (computer science, mathematics); videoconferencing system; cloud services.*

Представляется особенно важным обращение к научному наследию одного из выдающихся мыслителей прошлого, уроженца Казахстана, личности мирового масштаба – аль-Фараби, чьи труды внесли существенный вклад в развитие мировой науки как на Востоке, так и на Западе, и поэтому вызывают огромный интерес практически во всем мире, не утрачивая свою актуальность [2, 3].

Аль-Фараби оставил после себя богатое научное наследие, которое охватывает самые различные отрасли знаний; написал, кроме чисто философских и логических сочинений, множество естественно-математических и натурфилософских работ. Математические труды ученого занимают особое место среди богатейшего его наследия. Они достаточно хорошо изучены Ауданбеком Кубесовым (1932-2008 гг.), который является крупным ученым в области истории математической науки и педагогики исламского Востока. А.Кубесовым был обнаружен до него неизвестный геометрический трактат аль-Фараби, который называется «Книга духовных искусных приемов и природных тайн и тонкостей геометрических фигур». Данный труд аль-Фараби, целиком посвященный геометрическим построениям, важным в землемерии, архитектуре, технике и геодезии, состоит из введения и 10 книг (макалат). Он был создан, как видно из названия «духовные искусные приемы», для приложений геометрии к различным вопросам практики и других наук, что соответствует общей характеристике математики средневекового Востока, которая, в основном, была

прикладно-вычислительной . В них предлагаются уникальные алгоритмы огромного количества геометрических задач на построение с помощью циркуля и линейки. Также приводятся алгоритмы задач, в которых невозможно осуществить точное построение. Они позволяют строить геометрические фигуры с некоторой сравнительно малой погрешностью. К таким задачам можно отнести построение трисекции угла, правильного семиугольника и девятиугольника.

Как известно, алгоритмы геометрических построений как алгоритмы для решения геометрических задач изучаются в вычислительной геометрии, которая является разделом современной информатики. Так что есть основание считать, что в трактате рассматривается начало современной вычислительной геометрии.

Геометрические задачи на построение представляют значительный интерес не только в математическом образовании, но и в обучении информатике. С помощью современных информационных технологий появляются большие возможности визуального представления, одним словом «оживления» геометрических построений, что в свою очередь, безусловно, повышает уровень их понимания, усвоения, интерес, мотивацию учащихся к изучению как математики, так и информатики. Такого рода интегрированные уроки актуализируют межпредметную связь, расширяют кругозор учащихся, способствуют формированию и развитию их исследовательских навыков, критического и творческого мышления, любознательности, ИКТ-грамотности и т.д. Глобализация образования представляется неизбежным требованием современности, позволяющей стирать границы и устанавливать взаимосвязь с зарубежными образовательными учреждениями для достижения общезначимых результатов. Сотрудничество разных стран в области образования дает возможность использовать передовой опыт и делиться своими достижениями с мировой аудиторией, тем самым, обеспечивать создание мирового образовательного пространства [4].

Проблема формирования культуры международного общения студентов и преподавателей в процессе их учебной и научной деятельности становится сегодня актуальной в связи с расширением международных контактов, процессами глобализации и культурной интеграции. При этом благодаря развитию и общедоступности ИКТ и Интернет, интеграционные процессы в образовании разных стран становятся доступными и динамичными.

Как показывает практика, на сегодняшний день существующая классно-урочная модель обучения не вполне соответствует требованиям современности, предполагающим ведение учебного процесса в условиях глобализации и массовой коммуникации. При таких условиях требуется переходить на открытую сетевую, реально-виртуальную систему обучения с использованием дистанционных образовательных технологий, которая обеспечивает малозатратный, массовый, непрерывный и интегрированный образовательный процесс [5]. В таких условиях предоставляется возможность учащимся расширить поле взаимодействия в социально значимых видах деятельности, в поле научных интересов, получить опыт сравнения себя, своих результатов с большим числом сообщества, презентовать себя более широкой аудитории и получить независимую оценку своих достижений. Кластерный подход считается относительно молодым направлением в образовании, но присущие ему особенности позволяют судить о возможности достижения высоких результатов в обучении [6].

Современное общество предъявляет жесткие требования и условия к образованию, согласно которым обучение должно:

- быть опережающим, интегрированным с наукой и жизнью;
- быть непрерывным, объединять в единый процесс подготовку школьников, подготовку студентов
- будущим учителей, повышение квалификации действующих учителей;
- максимально эффективно использовать потенциал ИКТ и дистанционных образовательных технологий для представления образовательных услуг обучаемым вне зависимости от места проживания;
- быть личностно-ориентированным;
- привлекать к процессу все сообщество: производство, науку, вузы и население;
- быть малозатратным, не предусматривать коренной ломки существующей образовательной системы [7].

В наибольшей степени перспективной для удовлетворения этих требований представляется кластерная модель обучения [8]. Под кластерной моделью обучения подразумевается образовательный кластер, который представляет собой объединение различных образовательных учреждений (школы, колледжи, университеты и др.), направленных на достижение общих целей, обеспечивая при этом тесное сотрудничество между субъектами образовательного процесса (учителями, школьниками, преподавателями, студентами, магистрантами, докторантами, профессорами, учеными и др.).

В осуществлении этого процесса непосредственное участие принимают:

- мега-учитель – группа учителей, обеспечивающих проведение мегаурока по кластерной технологии;
- модератор урока – учитель школы или преподаватель вуза из сообщества мега-учителей, исполняющий роль дирижера-координатора целостного процесса обучения в условиях мегаурока;
- мега-ученик – межшкольная группа учащихся, состав которой определяется накануне мегаурока самими учащимися;
- мега-тьютор – группа студентов вуза, оказывающая сетевую и консультативно-содержательную поддержку деятельности учащихся в условиях мегаурока.
- эксперты – участники урока, осуществляющие сетевые рецензии и оценивание результатов деятельности мега-учеников [9, с.38-39].

Каждому участнику образовательного кластера отводится своя роль и каждый исполняет свои функции, а в совокупности все они объединяются одной общей целью – организовать и провести такой мегаурок, который носит познавательный, практико-ориентированный, творческий, деятельностный, исследовательский характер и сопровождается изучением и использованием современных информационных технологий, которые и в дальнейшем могут быть использованы ими для решения жизненных задач [10]. Международный характер образовательного кластера позволяет учитывать глобальные тенденции в сфере образования и строить поликультурное образовательное пространство, и тем самым приобщать участников образовательного процесса к мировым ценностям, достижениям науки и техники.

Благодаря развитию дистанционных образовательных технологий и сети Интернет появляется возможность расширить масштаб образовательного кластера и в режиме видеоконференцсвязи и облачных сервисов осуществлять сетевое обучение [11] в рамках международных мегауроков, которые предполагают:

- охват большей аудитории учащихся;
- вовлечение их к коллективной деятельности, осуществляемой посредством выполнения совместных учебных проектов в рамках как внутришкольных, так и межшкольных групп;
- повышение мотивации к учебному процессу при помощи развития коллективного настроения, духа соперничества и чувства конкуренции;
- развитие навыков работы с современными информационными технологиями онлайн и сервисами, предназначенными для выполнения совместных заданий и осуществления коммуникации;
- развитие навыков XXI века, в том числе, компетенции: критического мышления, творческого мышления, умений общаться, умений работать в коллективе;
- черты характера: любознательности, инициативности, настойчивости, способности адаптироваться, лидерских качеств и т.д.

В международных образовательных кластерах представляет интерес рассматривать учебные тематики с позиций региональных и национальных аспектов. Например, можно утверждать, что интегрированные международные мегауроки (информатика, математика) по изучению геометрического наследия аль-Фараби с применением среды GeoGebra в рамках рассмотрения в школе прикладного программного обеспечения обладают высоким дидактическим потенциалом. Это было выявлено в ходе проведения мегауроков с целью пропагандирования геометрического наследия аль-Фараби с участием преподавателей, студентов, магистрантов и докторантов кафедры информатики и информатизации образования Казахского национального педагогического университета имени Абая, преподавателей

кафедры информатики и информационных технологий в образовании Красноярского государственного педагогического университета имени В.П. Астафьева (Россия, г.Красноярск), а также с участием учителей и учащихся ряда учебных заведений двух стран.

Для проведения международных мегауроков по изучению геометрического наследия аль-Фараби были предусмотрены вводный и завершающий интегрированные мегауроки по информатике и математике. Мегауроки проводились в онлайн режиме под серверным управлением КГПУ имени В.П. Астафьева с помощью системы видеоконференцсвязи Tandberg ConferenceMe.

Участниками образовательного кластера были использованы облачные сервисы (Google Диск) для ведения коллективной деятельности. Было создано образовательное «облако», доступное всем участникам кластера. В это общее «облако» участники кластера выкладывали все необходимые материалы к мегаурокам (методические и дидактические материалы, планы, сценарии мегауроков, сопроводительные презентации, сборник задач для учащихся, дополнительные материалы для изучения, файлы со ссылками, работы учащихся и т.д.). И каждый, имеющий доступ к нему мог в любое время просматривать, изучать, скачивать, вносить изменения, дополнять его содержимое, что в свою очередь, является очень удобным при ведении подобной совместной деятельности.

Перед проведением мегауроков школьными учителями были сформированы по три мини группы в каждой школе. Контроль над каждой группой осуществляли мега-тьюторы, роль которых исполняли магистранты. Они принимали активное участие в организации и проведении мегауроков, оказывали сетевую и консультативно-содержательную поддержку деятельности учащихся как во время мегаурока, так и во внеучебное время, используя Интернет сервисы для коммуникации с ними.

Перед и после вводного мегаурока, а также после завершающего мегаурока учащиеся проходили анонимное анкетирование, подготовленное в Google Форме.

Анкетирование перед вводным мегауроком преследовало цель получения ответов от учащихся на вопросы относительно учебного процесса, интереса к предмету, степени удовлетворенности творческими способностями учителей, предпочтительной формы проведения урока информатики, способствующей лучшему пониманию, усвоению и запоминанию информации и т. д.

Результаты анкетирования перед вводным мегауроком показали, что в целом учащиеся проявляют большой интерес к изучению информатики, оценивают мастерство своих учителей относительно положительно. По мнению большинства опрошенных, они предпочитают работать в малых группах и предпочитают проведения урока информатики в форме игры и урока-практикума (рис. 1).

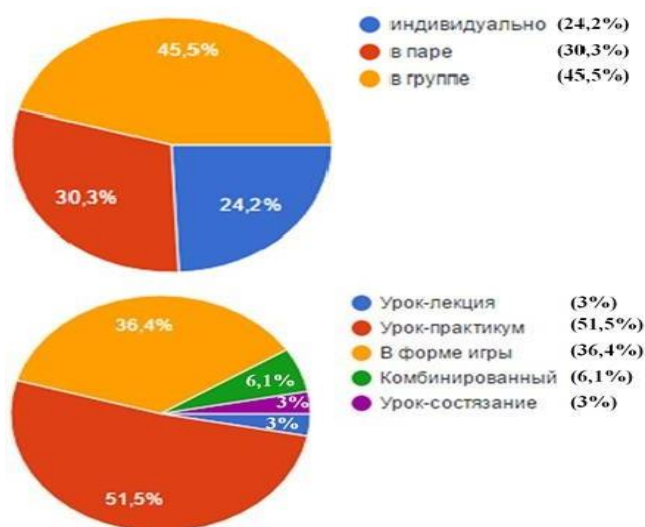

Рис. 1. Результаты анкетирования перед вводным мегауроком

Вводный мегаурок на тему «Геометрическое наследие аль-Фараби в среде GeoGebra» начался с приветственного слова одного из основоположников школьной информатики в РК,

д.п.н., профессора КазНПУ им. Абая Бидайибекова Е.Ы. Есен Ыкласович посвятил свою речь изложению актуальности и необходимости внедрения математического наследия аль-Фараби в современную систему образования и важности его пропагандирования на международном уровне.

Учащиеся на вводный мегаурок должны были подготовить визитку (видео ролик) на 2 минуты про свою школу и свой класс. На вводном мегауроке с помощью этих визиток школы имели возможность познакомиться друг с другом. При подготовке визиток предполагалась активизация учащихся своими знаниями и навыками работы с аудио и видео файлами, программами по созданию и обработке видео, созданию звукозаписи, анимации, звуковых и визуальных эффектов и т.д.

На мегауроке были представлены фильм о жизни и деятельности аль-Фараби, мастер-класс «Геометрические построения в среде GeoGebra». Целью мастер-класса было знакомство учащихся с программной средой GeoGebra, уникальными алгоритмами, предложенными аль-Фараби, предназначенными для осуществления геометрических построений с помощью циркуля и линейки. В рамках мастер-класса было продемонстрировано построение правильного семиугольника в среде GeoGebra. Необходимо отметить, что построение равностороннего семиугольника по алгоритму аль-Фараби с помощью циркуля и линейки является приближенным и допускает некоторую достаточно маленькую погрешность.

Также, учащиеся в группах занимались решением интересных задач на составление квадратов из геометрических трактатов аль-Фараби. Эти задачи были предназначены для развития логического, абстрактного, творческого мышления, оперативности мышления. Учащимся были предложены картон, ножницы, карандаш и линейка для составления одного квадрата из восьми равных квадратов, одного квадрата из двух квадратов, состоящих из девяти и четырех равных квадратов соответственно, одного квадрата из десяти равных квадратов. Необходимо отметить, что данная часть мегаурока была очень успешной, учащиеся активно занимались решением задач, предлагали разные способы их решений, проявили большой интерес и творчество.

В конце мегаурока школьные группы голосовали за визитки других школ на онлайн-доске Linoit, вставляя стикеры в поле школы, визитка которой им больше всего понравилась. Каждая группа имела возможность отдать свой голос только за одну визитку. Результаты голосования были озвучены на завершающем мегауроке.

Учащимся было выдано домашнее задание на создание инфографики по математическому наследию аль-Фараби: построение геометрических фигур в среде GeoGebra: 1) построение треугольника, описанного около пятиугольника; 2) построение квадрата, вписанного в пятиугольник; 3) построение квадрата, описанного около восьмиугольника.

На первом этапе группы учащихся должны были выполнить интерактивное упражнение в LearningApps.org на установление соответствия между изображениями инструментов GeoGebra и их названиями (рис.4). Как известно, в ходе выполнения домашнего задания на построение геометрических фигур в среде GeoGebra учащиеся работали с разными инструментами этой среды. Здесь от учащихся требовалось вспомнить графическое отображение инструментов и их назначения, и с помощью перетаскивания и объединения установить все соответствия за отведенное время.

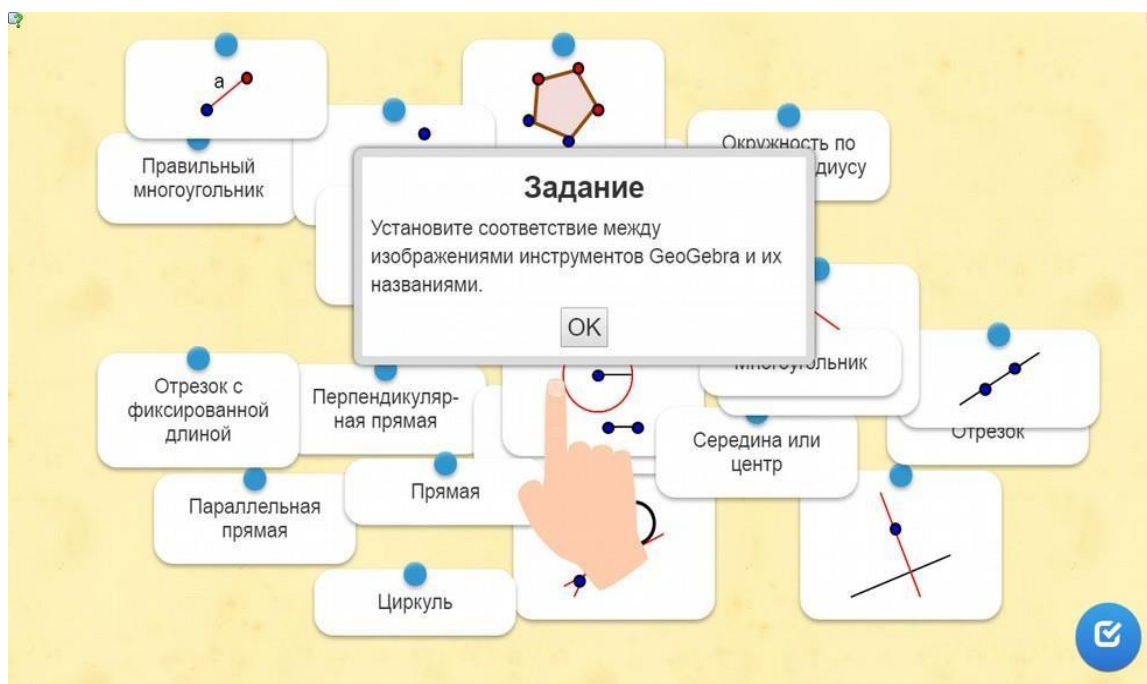

Рис. 4. Интерактивное упражнение в LearningApps.org

На втором этапе группам необходимо было пройти онлайн-тестирование в Google Форме, ответить на 10 вопросов, касающиеся жизни и деятельности, геометрического наследия аль-Фараби и программной среды GeoGebra.

На третьем завершающем этапе было предложено решить логическую задачу на деление одного квадрата на восемь равных квадратов. Учащиеся также были вооружены картонами, ножницами, карандашами и линейками как на вводном мегауроке, когда они собирали один квадрат из нескольких данных квадратов.

Непосредственно в проведении мегаурока очень важна его техническая сторона, так как обучение проходит в сетевом режиме, качество связи, работоспособность аппаратных и программных средств обучения напрямую влияют на успешность прохождения урока. Сбои со связью, технические неполадки, ошибки, выдаваемые Интернет-сервисами, могут помешать достижению дидактической цели, изменить ход урока вплоть до его полного срыва. В таких случаях школьные учителя всегда должны быть готовы продолжать уроки в офлайн-режиме, заранее скачать образовательный «облако» все учебные материалы мегаурока, установить необходимые программы на ученических компьютерах, проверить их работоспособность и т.д.

Практика проведенных мегауроков показывает, что несмотря на все необходимые условия и дополнительные трудозатраты, международная кластерная модель обучения в силах решить существующие проблемы в сфере современного образования, усиливая связь между педагогическими вузами и школами на международном уровне в условиях глобализации и всеобщей информатизации образования; способствуя повышению мотивации учащихся к учебному процессу посредством вовлечения их в учебно-познавательную, творческую, исследовательскую деятельность; обеспечивая обучающимся вузов реальной площадкой для непрерывной педагогической практики; создавая условия для непрерывного повышения квалификации практикующих школьных учителей и т.д.

Литература

1. Pak, N., Bidaibekov, Y., Kamalova, G., Akkassynova, Z. Realization of the Principle of Historicism in Educational Clusters // Conference Proceedings Book (professional papers) Global and Local Perspectives of Pedagogy. - Osijek (Croatia) : Faculty of Humanities and Social Sciences, 2016. - P.169 - 175.
2. Bidaibekov E., Kamalova G., Bostanov B., Umbetbaev K. Information technology in teaching mathematical heritage of Al-Farabi // CEUR Workshop Proceedings (CEUR-WS.org): Selected Papers of the XI International Scientific-Practical Conference Modern Information Technologies and IT Education (SITITO 2016),

Moscow, Russia, November 25-26, 2016. - Vol. 1761. - 2016. - P.426- 439.

3. Бидайбеков Е.Б., Камалова Г.Б., Аккасынова Ж.К. О мегауроках по информатике в рамках международного образовательного кластера // Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы и тенденции инноваций в современной науке и образовании», посвященной 60-летию профессора Т.А. Турмамбекова. - Туркистан, 2017. - С.36-39.

4. Пак Н.И. От классно-урочной системы к кластерному образованию: образовательная технологическая платформа «Мега- класс» // Международная научно-практическая конференция «Информатизация образования - 2016». - Сочи, М: Изд-во СГУ, 2016. - С.467-475.

5. Аккасынова Ж.К. Технология «Мега-класс» в условиях кластерной модели обучения информатике // Молодежь и наука XXI века: XVI Всероссийский (с международным участием) научно-практический форум студентов, аспирантов и молодых ученых: материалы Всероссийской молодежной конференции (с международным участием) «Инновационные средства и методы обучения в условиях ИКТ». Красноярск, 19–20 мая 2015 г. / ред. кол., отв. ред. Н.И. Пак; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2015. – С.4-8.

6. Создание кластерной системы социально-образовательной поддержки школьников сельской местности и Крайнего Севера на дистанционной платформе «школа - вуз» : коллективная монография / кол. авт.; под общ. ред. Н.И. Пака / Краснояр. гос. пед. ун-т им В.П. Астафьева. - Красноярск, 2013. - 248 с.

7. Бидайбеков Е.Б., Камалова Г.Б., Пак Н.И., Аккасынова Ж.К. Совершенствование профессиональной подготовки будущего учителя информатики на основе кластерной модели обучения // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия «Физико- математические науки». - Алматы, 2015. – №2 (50). - С.205-211.

**Есимгалиева Т.М.,
PhD доктор, Caspian University
Алтынбекова Г.**

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ОЙЫН ІС-ӘРЕКЕТІН ЖЕТІЛДІРУ

***Аңдатпа.** Мақалада мектепке дейінгі баланың ойын іс-әрекетін жетілдіру қарастырылады. Зерттеу жұмысымыздың көкейкестілігі – мектепке дейінгі баланың балабақша жасынан бастап ойын іс-әрекетіне бейімдеу оның жан-жақты дамуына ықпал етеді. Халқымыз баланың дамуына, психикасына ерте кезден бастап мән берген. Қазақ халқы өмірге нәресте келгеннен бастап оған лайықты ат қойып, бесікке салып, тұсаркесер рәсімдерін жасап, өсе келе қазақ халқының шежіресін, өзінің шыққан тегін, халықтың даналық сөздерінің мағынасын түсіндіріп, әртүрлі ұлттық ойындарға баулып отырған. Дана халқымыз «бала естігенін айтады, көргенін істейді», - деп бекер айтпаған. Сол себепті баланың алғашқы даму кезеңінде ойынның маңыздылығы, сонымен қатар баланың психикалық қасиеттерінің дамуына зор ықпал етуі зерттеу жұмысымыздың өзектілігі болып табылады.*

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы – балабақша жасындағы балалардың психологиясын зерттеу, олармен ғылыми бағыттарда жұмыс жүргізу.

***Түйін сөздер:** Бала, ойын, ойын іс-әрекеті, мектепке дейінгі бала, психикалық процестер, психикалық қасиеттер.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются психические качества и особенности личности ребенка в игровой деятельности. Во время игры закладывается и другой вид деятельности, который впоследствии приобретает самостоятельное значение.*

Игровая деятельность влияет на формирование либерализации психических процессов. Таким образом, у детей начинает развиваться импульсивное внимание и импульсивное сознание. В игровой ситуации дети лучше сосредотачиваются на каждой вещи и запоминают больше, чем в лабораторной практике. Сознательная цель для ребенка рано и легко отделяется от всего через игру. Сами условия игры требуют, чтобы ребенок сосредоточился на предметах, встроенных в игровую ситуацию, сценах и сюжете, которые разыгрываются. Если ребенок не хочет концентрироваться на требованиях предстоящей игровой ситуации, не запоминает условия игры, его сверстники отстраняются. Потребность в общении, эмоциональной похвале заставляет ребенка перестать целенаправленно сосредотачиваться и запоминать. В статье подробно рассматривается формирование психических качеств дошкольника в игровой деятельности.

***Ключевые слова:** Ребенок, игра, игровая деятельность, дошкольник, психические процессы, психические свойства.*

Annotation. *The article discusses the mental properties and personality characteristics of the child in game activities. During the game, the foundation is also laid for another type of activity, which later acquires independent significance.*

Game activity affects the formation of liberality of mental processes. So the children begin to develop introspective attention and introspective memory. In a game situation, children stop paying better attention to everything and remember more than in a laboratory experience situation. The conscious goal for the child is separated early and easily from everything through the game. The very conditions of the game require the child to stop paying attention to the objects embedded in the game situation, the scenes played and the plot. If a child does not want to concentrate on the requirements of the upcoming game situation, does not remember the terms of the game, his peers are marginalized. The need for communication, emotional praise forces the child to stop and remember purposefully directed attention. The article examines in detail the formation of the mental qualities of a preschool child in game activities.

Keywords: *Child, game, game activity, preschool child, mental processes, mental properties.*

«Ойын - баланың алдынан өмір есігін ашып, шығармашылық қабілетін дамытады, ойынсыз ақыл-ойдың қалыптасуы мүмкін емес».

В.А. Сухомлинский

Кіріспе

Зерттеу жұмысымыздың көкейкестілігі – мектепке дейінгі баланың балабақша жасынан бастап ойын іс-әрекетіне бейімдеу оның жан-жақты дамуына ықпал етеді. Халқымыз баланың дамуына, психикасына ерте кезден бастап мән берген. Қазақ халқы өмірге нәресте келгеннен бастап оған лайықты ат қойып, бесікке салып, тұсаркесер рәсімдерін жасап, өсе келе қазақ халқының шежіресін, өзінің шыққан тегін, халықтың даналық сөздерінің мағынасын түсіндіріп, әртүрлі ұлттық ойындарға баулып отырған. Дана халқымыз «бала естігенін айтады, көргенін істейді», - деп бекер айтпаған. Сол себепті баланың алғашқы даму кезеңінде ойынның маңыздылығы, сонымен қатар баланың психикалық қасиеттерінің дамуына зор ықпал етуі зерттеу жұмысымыздың өзектілігі болып табылады.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы – балабақша жасындағы балалардың психологиясын зерттеу, олармен ғылыми бағыттарда жұмыс жүргізу.

Зерттеудің мақсаты – мектепке дейінгі баланың әртүрлі ойын іс-әрекетін жетілдіру.

Негізгі бөлім

Бүгінгі таңда қоғамның сұранысына ие, бойында ұлттық тәлім-тәрбие мен психология қалыптасқан ұрпақ тәрбиелеу отбасының, мектепке дейінгі мекемелердің, жалпы халықтың басты міндеттерінің бірі.

Мектепке дейінгі бала психологиясын зерттеу қазіргі таңда педагог-психолог мамандарының зерттеу жұмыстарының бір бағыты. Балалар психологиясын зерттей отырып, баланың мектепке барғанға дейінгі кезеңдеріндегі психикалық дамуының заңдылықтарымен танысу басты назарда болуы абзал. Мектепке дейінгі кезең 3 жастан 6 жасқа дейінгі аралықты қамтиды. Баланың бұл кезеңдердегі даму үрдісі, мысалы, жүйке жүйесінің дамуынан бастап, физиологиялық жетілуі, психикалық процестерінің дамуы, 5 жасқа келгенде қимыл қозғалыстарының дамуы, қарым-қатынасы, талғамдары, ойын, оқу іс-әрекеттері, темперамент типтері, мінез ерекшеліктері, қабілет нышандарының көрініс беруін байқауымызға болады. Мектепке дейінгі жастағы бала үшін ойынның маңыздылығы зор. Ойын бала психикасын дамытушы құралы және ойын арқылы қоршаған ортаны танып біледі.

Балалар ойыны туралы өз үлесін қосқан ғалым А.К.Крупская еңбегінде «балалар ойынының әлеуметтік сипатын, оның өмір құбылыстарын бейнелейтінін атап көрсете келіп, ойынды баланың қоршаған болмыс жөніндегі әсері мен ұғымын кеңейтудің құралы» деп ұғындырды.

«Ойын» ұғымы – бұл адамның мінез-құлқын өзі басқарумен анықталатын қоғамдық тәжірибені қалыптастыруға арналған жағдаяттар негізінде іс-әрекеттің бір түрі.

Қазақ халқының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев «Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?» - деп айтқандай, баланың өмірінде ойын ерекше орын алады. Жас баланың өмірді танып, еңбекке деген қатынасы, психологиялық ерекшеліктері осы ойын үстінде қалыптасады.

Мектепалды жасы – 3 жастан бастап, 6–7 жасқа дейінгі психикалық даму кезеңі. Негізгі

қимыл-қарекет ойын болып табылатынымен сипатталады. Ойын барысында басқару қызметінің негізгі тәсілдерін игеру орын алады, құрастыру және сурет салу дағдылары қалыптасады, қоғамдық мінез-құлық ережелері белгіленеді.

Бұл жастағы балалар уақытының көп бөлігін ойынмен өткізеді. Айта кететін жайт, мектепке дейінгі балалық шақ жылдарында, үш жастан бастап, алты-жеті жасқа дейін, балалардың ойындары айтарлықтай даму жолын жүріп өтеді: заттық-басқару және символикалық ойындардан ережелері бар сюжеттік-рөлдік ойындарға дейін. Мектепке дейінгі үлкенірек жаста барлық дерлік ойын түрлерін кездестіруге болады.

Бұл жаспен әрі қарайғы даму үшін маңызды басқа екі қызмет түрлерінің дамуы байланысты: еңбектену және оқу. Бұл жастағы балалардың ойынын, еңбектенуін және оқуын бірізді жетілдірудің белгілі бір кезеңдерін мектепке дейінгі балалық шақты шартты түрде үш кезеңге бөлу арқылы көруге болады: мектепке дейінгі кіші жас (3–4 жас), мектепке дейінгі орта жас (4–5 жас) және мектепке дейінгі үлкен жас (5–6 жас). Осылайша бөлу арқылы мектепке дейінгі балалық шақта әрбір бір-екі жыл сайын балалардың психикасында және мінез-құлқында орын алып тұратын шапшаң, сапалы өзгерістерге баса назар аударуға мүмкіндік береді. Мектепке дейінгі орта және үлкен жаста сюжеттік-рөлдік ойындар дами түседі, алайда, бұл уақытта олар мектепке дейінгі кіші жастағына қарағанда тақырыптардың, рөлдердің, ойын әрекеттерінің, ойынға енгізілетін немесе ойын барысында жүзеге асырылатын ережелердің әлдеқайда ауқымды сан-алуандылығымен ерекшеленеді. Мектепке дейінгі кіші жастағы балалардың ойынында қолданылатын заттық сипатқа ие көптеген бұйымдар шартты мәнге ие болып, символикалық атауымен белгілі ойындар пайда болады. Мысалы, кәдімгі текше ойын түріне және өзіне берілген рөліне қарай символикалық тұрғыдан әртүрлі жиһаз бұйымдарын да, көліктерді де, адамдарды да, жануарларды да білдіре береді.

Ойындар ерекше кеңістіктің қалыптасуына түрткі болады, онда балалар жаңа тәжірибе жинайды, жаңа өмір талаптарына, соның ішінде, мектепте қойылатын талаптарға іштей дайындалады. Балалар зейін қоюды, тыңдауды және бақылауды үйренетіні ерекше маңызды. Осының арқасында мектепте оларға мәліметті өңдеу және тапсырмаларды берілген үлгі бойынша орындау оңай болады. Ойындар балалардың әуесқойлығын оятады, әуесқойлық, өз кезегінде, тәжірибе жасау және сынау ниетін тудырады және нәтижеге қол жеткізуге септеседі, табандылық пен ерік-жігер күшін, әртүрлі мүмкіндіктерді көру және мәселелерді шешу қабілеттерін дамытады. Осы қасиеттерге ие балалар мектепте табысқа жетеді және жаңа міндеттерді жақсырақ түсінеді.

Ж.Қ.Дүйсенованың «Балалар психологиясы» оқулығында:

✓ «Балалардың қозғалысқа құрылған дидактикалық ойындарды меңгеруі өзіндік жеке ойындардың дамуына ықпал жасайды. Баланың әрбір жас кезеңіне сәйкес келетін ойындардың мүмкіндіктері мол. Ойынның мектепалды даярлық топ балаларына тәрбиелік тұрғыдан ықпал ететін мүмкіндіктерінің бар екені күмәнсыз: дұрыс ұйымдастырылған ойын балалардың тілін дамытып қана қоймайды, сабаққа, еңбекке баулиды. Мектепке дейінгі шақта ойын іс-әрекеттің басты түріне айналады, алайда, бұл баланың көп уақытын өзіне қызғылықты ойындармен өткізетіндігінде емес, ойын баланың психикасында сапалық өзгерістер туғызып, тілін дамытуға ықпал ететіндігімен байланысты», -деп ойынның ерекшелігін қарастырған [1].

В.С.Мухинаның «Мектеп жасына дейінгі балалар психологиясы» оқулығында баланың ойын кезіндегі мінез-құлқын қарастырады. Аталған ғалымның еңбегінде «Бақылау кезінде балалардың мінез-құлқын табиғи жағдайда мақсатты түрде бақылайды және көргендерін қатаң жазады. Бақылаудың сәттілігі оның мақсатының қаншалықты нақты тұжырымдалғанына байланысты. Егер бақылау басталғанға дейін баланың мінез-құлқының қандай жақтары оны қызықтыратынын нақты анықтамаса, оның әсерлері бұлыңғыр және белгісіз болады. Бала оны бақылап отырғанын білмеуі керек. Әйтпесе, ол өзінің табиғилығы мен жеңілдігін жоғалтады, оның мінез-құлқының бүкіл көрінісі өзгереді. Сондықтан бақылауды бала үйреніп қалған, қатысуы әдеттегідей адам жүргізуі керек», - деген пікірін өз зерттеуімізге арқау етеміз [2].

Бала өміріндегі ойынның маңызы туралы В.А.Сухомлинский «Ойын дегеніміз – орасан зор жарық терезе, осы терезе арқылы баланың рухани дүниесіне қоршаған дүние туралы түсініктердің, ұғымдардың ширек тасқыны келіп құйылады. Ойын дегеніміз - бұл ынталық пен құмарлықтың отын жағатын ұшқын», - деп жазады.

Мектеп жасына дейінгі балалар ойнағанды, сурет салғанды ұнатады. Егер баланың ойнау қабілеттері мен практикалық іскерліктері нашар дамыған болса, онда ол қоршаған әлем туралы ақпараттарды алуға қызығушылық танытпайды. Қоршаған ортамен жағымсыз қарым-қатынастары, мектеп жасына дейінгі бала мінезінің дамуында ызалылық немесе тұйықтық, ренжігіштік, өкпешілдік сияқты бітістердің дамуына себепші болады. Психологтардың пікірінше, мұндай жағдай баланың әлеуметтік ортаға бейімделуіндегі қиындықтардың дәлелі.

Балалық шақта мінез-құлқының қалыптасуы отбасынан бастау алса, әрі қарай балалар бақшасында қалыптасады, бұларда үлкендерге, құрбыларына, қоғамдық мүлікке, міндетіне қарым-қатынасы бейнеленіп, мінез-құлық мәдениеті көрінеді. Бұл мінез-құлық нормаларын балалар өздерінің адамдармен сан алуан қарым-қатынастарын тәртіптеуші бірқатар қағидаларды үйрене отырып, меңгереді. Өзінің нақтылығының арқасында бұл қағидалар балаларға түсінікті болып, өздерінің сан алуан іс-әрекетті айналадағылармен өзара қарым-қатынас процесінде игеріледі, мінез-құлық дағдысы мен әдетіне айналады. Мінез-құлық мәдениеті - ол өзін қоғамдық ортада ұстай білу және әдептілік ережелерін сақтай білу ғана емес. Ол баланы үлкендерді сыйлаудан, жоғары адамгершіліктен, ұжымда өмір сүріп еңбек ете білуінен көрінеді. Сыртқы мәдениеті адамның мінез-құлықпен сыртқы бейнесінен көрінсе, ішкі мәдениеті адамның білімінен, нанымынан, жеке басының мүддесін қоғам мүддесімен ұштастыра білуінен көрінеді. Басқа психикалық процестер сияқты мінез де объективтік дүниедегі заттар мен құбылыстардың әсер етуі нәтижесінде қалыптасады. Белгілі ғалым Н.С.Лейтес өз зерттеулерінде мына жағдайды көрсетеді: «барлық қабілеттер баланың айнала қоршаған ортамен өзара әрекеттесу процесінде оқыту және тәрбие әсерінен қоғамдық тәжірибені меңгерудің арқасында дамиды, іс-әрекеттің әрқилы түрлерінде жалпы кезең болғандықтан» (зейінге және есте сақтауға, ой процесіне, әрекетті жоспарлауға қойылатын талаптар балалар сабақтарының әртүрлілігі тек арнайы қабілеттің дамуымен ғана емес, едәуір жалпы қабілеттің дамуымен де байланысты [3].

Баланың шығармашылық қиял, қабілетін, тілін дамытуда да ойынның айрықша маңызы бар екендігін қазақ халқының этнограф-ғалымы Ш.Уәлиханов, ағартушы-педагог Ы.Алтынсарин, қазақ зиялылары А.Байұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Дулатов, М.Жұмабаев және тағы басқалар атап көрсеткен. Балалардың ойынға деген қызығушылығы және оның бала өміріндегі мәні психологиялық-педагогикалық мақсаттарда қолданылады.

Мектепке дейінгі кезеңде мазмұнды бейнелі ойын, қимыл-қозғалыс ойындары, дидактикалық ойындар, құрылыс ойындары, спорттық ойындар, рөлді сюжетті ойындар, кейіптендіру ойындары, қазақтың ұлттық ойындары баланы дамытуда, ақыл-ойының белсенді жұмыс жасауына, дүниетанымының кеңеюіне, қоршаған ортаға деген көзқарасын нақтылап, барлық психикалық үдерістерді жетілдіруге мүмкіндік жасайды.

Баланың психикалық дамуына тек ойын ғана емес, сонымен қатар бір нәрсені жасауға, сурет салуға, құрастыруға құрақ құрауға бағытталған түрлері де көмектеседі. Бірақ бұл іс-әрекеттің әрқайсысының өз ерекшеліктері бар. Олар қимылдың ерекше тәсілдерін игеруді талап етеді және баланың жетілуіне ықпалын тигізеді. Ендігі кезекте балаға психологиялық әсер ететін іс-әрекеттерге тоқталсақ:

✓ Бейнелеу іс-әрекеті. Баланың бейнелеу іс-әрекеті ерте шақтан басталады. Мектепке дейінгі балалық шақтың басында бала әдетте жеке заттарды бейнелеуге мүмкіндік беретін графикалық бейнелердің қорына ие болады. Салынған суреттен сол заттың өзін тани білу бейнелеу іс-әрекетін жетілдіру стимулдарының бірі болып табылады.

✓ Құрастыру әрекеті. Белгілі бір мақсатқа бағытталған үдеріс. Оның нәтижесінде белгілі бір шынайы зат алынады. Бұл тұрғыдан алғанда құрастыру жемісті іс-әрекеттің (сурет салу, жапсыру) басқа түрлеріне ұқсас. Құрастырудың өзіндік талаптары бар. Құрақ құрау мен жапсыруды жеке атау қажет. Бұл да жемісті іс-әрекеттің екі түрі болып саналады. Олардың психологиялық мәні бейнелеу және құрастыру іс-әрекетінің мәніне ұқсас. Сурет салу, құрастыру, жапсыру және құрақ құраумен белсене шұғылдану арқасында балада ненің тындырылуы қажет екенін күні бүрын көзге елестету қабілеті, іс-әрекетті жоспарлау қабілеті дамиды.

Зерттеудің теориялық әдістері

Мектепке дейінгі ұйымның басты тұлғасы болып табылатын – ол тәрбиеші. Баланың қалыптасуы мен дамуына тәрбиешінің кәсіби педагогикалық дағдыларын тиімді пайдаланумен жүреді. Тәрбиешінің ұстанымы, оның жекебасы, әлеуметтік бағдарлаудың сипаты, азаматтық мінез-құлық пен іс-әрекет түрлерінде көрініс табады. Сондай-ақ, тәрбиешіге кәсіби түрде

қойылатын талаптарды екі топқа бөліп қарастыруға болады: біріншісі, психологиялық, психофизиологиялық және физикалық дайындығы, екіншісі - кәсіби шеберліктің негізі ретінде ғылыми-теориялық және практикалық білімін қолдануды қамтиды.

Педагогикалық бағдарлану дағдысы - балаларға деген сүйіспеншілік пен мамандығына деген шексіз қызығушылығы. Осы тұрғыда педагог Ш.А.Амонашвилидің болашақ педагогикалық мамандық иелеріне «...егер сіз құдайдың сізге берген мұғалім болу сыйын дамытқыңыз келсе, баланы жақсы көріңіз!», - деген өсиеті тәрбиешінің қызметіне аса мән береді.

Тәрбиешінің балаларды зерттеуді ойдағыдай жүргізуінің негізгі шарты – балалардың психикалық дамуының жалпы заңдылықтарын анық білу, дамудың себептері мен шарттарының жас шағына байланысты кезеңдерін білу. Бұларды білу тәрбиешіге неге, баланың қандай қылығына алдымен көңіл аудару керектігін көрсетеді, әр балаға қай тұрғыдан келуді үйретеді, жекелеген балалардың дамуындағы кейбір ауытқушылықтардың себептері туралы болжам жасауға және осы ауытқушылықтарды жоюға бағытталған тәрбиелік әсер етудің жолдарын қарастыруға мүмкіндік береді.

Балалар ертеден бастап ән, ертегі тыңдайды, суреттер қарайды. Тәрбиеші баланың сұлулық сезімін тәрбиелеп, эстетикалық ұғым, эстетикалық баға беру қалыптастыруы керек. Бұл қасиеттерді де тәрбиеші ойын арқылы іске асырады. Атап айтсақ, «Мен жақсы көремін», «Гүлдер», «Күзгі жапырақ» т.б.

Сәбилер тобындағы балалардың көпшілігінің сөздік қоры аз, әлі өз беттерімен сөйлеп үйренбеген. Сондықтан олармен мұндай ойындар көбірек өтіледі. Ойынның әр түрі тәрбие мақсатына қарай, алмастырылып отырылады. Бұдан басқа аулаға, серуенге шыққан кезде де, түрлі бақылау уақыттарында да ойынға ерекше көңіл бөлінеді. Ойын арқылы сәбилер өмір тіршілігіне қажетті жайттармен танысады. Көргенін айтып беру арқылы сөйлеуге жаттығады. Өйткені әрбір ойын оқылған материалды бекіту, нақтылап есіне сақтау мақсатында өткізіледі.

Нәтижелер

Зерттеуімізде мектепке дейінгі балалар болғандықтан, зерттеу Алматы қаласындағы №12 балабақшасында жүргізілді. Зерттеуде балалардың ойын арқылы психикалық дамуы анықталды. Зерттеу барысында бақылап отырғанымызды сездірмей, мінез-құлқының қай жағына көбірек көңіл аударып отырғанына мән бердік. Одан әрі қарай баланың тұлғалық дамуына, қоршаған ортаға деген қарым-қатынасына, дамуына, әрекеттегі қабілеттілігін айқындадық.

Мектепке дейінгі баланың ойын іс-әрекетін жетілдір үшін баламен әңгімелесу, жазбаша сұрақтар қойылып, түрлі ойындар өткізілді. Баланың ойын іс-әрекетінде олардың салған суреттері, жапсыруы, құрауы, қолдан жасалған заттарынан байқалды. Баланың салған суреттері психологиялық дамуын көрсетті. Атап айтқанда, «Бояулар әлемі», «Ойыншықты киіндіреміз» ойындары бала психикасының дамуы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Ойын түрлерін төмендегі суреттерден көре аламыз (Сурет-1,2).

(Сурет 1. «Бояулар әлемі» ойыны)

(Сурет 2. «Ойыншықты киіндіреміз» ойыны)

Қорытынды

Зерттеуімізді қорытындылай келе, мектепке дейінгі балалар үшін ойын ерекше орын алатынын көріп отырмыз. Сол себепті әр отбасының ата-аналары, мектепке дейінгі мекеме қызметкерлері, қоғам болып баланың психологиялық тұрғыда ат салысуымыз қажет деп есептейміз. Ойын – баланы жетілдірудің негізгі қайнар көзі. Сол себептен бұл мәселе әлі де зерттеуді қажет ететін мәселелердің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Дүйсенова Ж.Қ. Балалар психологиясы. – Алматы, 2015.
2. Мухина В.С. Психология дошкольника. – 2016.
3. Лейтес Н.С. Одаренные дети. – 2010.

Iskakbayeva Ainur

master of humanitarian sciences, senior- lector of Caspian University

TRANSLATOR'S FALSE FRIENDS AND PROBLEMS OF THEIR TRANSLATIONS

Annotation. In the article there was observed the concept of “translator’s false friends” and given their classification. The examples of “translator’s false friends” and their translation into Russian were examined with explanation of the possible semantic errors.

Key words: translator’s false friends, translation, semantic error, theory of translation, practice of translation.

Аннотация. В статье рассмотрено понятие “ложные друзья переводчика” и дана их классификация. Были рассмотрены примеры “ложных друзей переводчика” и их перевод на русский язык с объяснением возможных семантических ошибок.

Ключевые слова: ложные друзья переводчика, перевод, семантическая ошибка, теория перевода, практика перевода.

Аңдатпа. Мақалада “аудармашының жалған достары” ұғымы қарастырылып, олардың жіктелуі берілген. “Аудармашының жалған достарының” мысалдары және олардың орыс тіліне аудармасы ықтимал семантикалық қателіктерді түсіндіре отырып қарастырылды.

Түйін сөздер: аудармашының жалған достары, аударма, семантикалық қате, аударма теориясы, аударма тәжірибесі.

Translation study as a scientific direction observes complicated and different aspects of linguistics of two languages as well as investigates problems related to adequacy and correct transmission of

linguistic means from one language into another. One of such problematics is represented in a layer of vocabulary known as “false friends of interpreter / translator”. These “friends” can be met not only by professional but by any who studies new language. The relevance of this study is determined by the fact that due to ignorance of the “false friends of the translator” and the incorrect interpretation of their meanings, many errors are made in translation.

The phenomenon of “false friends of translator” is not an absolutely new concept in the system of translation studies. It has been repeatedly studied by various scientists, e.g., well-known representatives of Russian translation studies devoted their works to this problem, such as L.I. Borisova, V.V. Akulenko, K.V. Krasnov, A.V. Fedorov and others. They defined the basic concepts, classifications, and methods of translating these categories of words, as well as dictionaries of “false friends of translator”.

In the course of the work, it was found out that the broadest definition of the concept of “translator’s false friends” is given by K. G. M. Gottlieb in his Russian-German and German-Russian dictionary of translator’s false friends. According to his definition, “translator’s false friends” are the words of two (possibly several) languages, which, due to the similarity of their form and content, can cause false associations and lead to erroneous perception of information in a foreign language, and when translating to distortions of content, errors in lexical compatibility, inaccuracies in the transfer of stylistic coloring, as well as in word usage [2].

The first scientists who made a research in this direction were French lexicographers M. Kesler and J. Derokini. They introduced the term “faux amis du traducteur” (“false friends of translator”) in 1928 which began to be used to define this phenomenon.

The appearance of such interlingual correspondences in several languages was influenced by various factors, including historical ones. Among other reasons, it is worth mentioning the common origin of some languages, the everyday and cultural communication of peoples who speak different languages. With the development of social relations, scientific and technological progress, it became necessary to name the relevant concepts and phenomena, so many European languages borrowed words from Greek and Latin. According to V. V. Akulenko, “in the vast majority of cases, words of this kind in English and Russian are direct or indirect borrowings from a common third source (often international or pseudo-international vocabulary) or parallel derivatives of such borrowings” [1].

The analysis of theoretical sources showed that the researchers of this problem present a variety of classifications of “false friends of translator”. Different authors offer a different number of groups. The most common classifications are based on the degree of divergence in the lexical or stylistic meaning of the units of the two languages. For example, V. V. Akulenko distinguishes the following types of “translator’s false friends”: interlingual synonyms, interlingual homonyms and interlingual paronyms [1]. The most important and most common case of discrepancies in the meanings of words of this category is their discrepancy in subject-logical content. In this case, three types of such discrepancies can be distinguished:

1. English and Russian words coincide only in one meaning. Let's demonstrate this using the example of the word “meeting”: “US president Donald Trump and Russian president Vladimir Putin will have an official *meeting* on Friday afternoon in Hamburg” [3]. In this case, when translating from all the meanings of the word “meeting”, we must choose the meaning «appointment», not «demonstration», so translation should be the following “В полдень пятницы в Гамбурге состоится официальная *встреча* американского президента Дональда Трампа с российским президентом Владимиром Путиным.”

2. The Russian word has meanings that are absent from its English counterpart. Usually, this situation occurs when borrowing a word from some third language. Take, for example, the word “auditorium”. In English, it is used only to refer to a room, and not to people listening to a speech, as in Russian: “This meant that the reverent silence of the *auditorium* was regularly broken by yelps of laughter or gasps of excitement” [3]. Here the usage of the word “аудитория” will be incorrect as it denotes the place - room, not people. That's why it is better to find other analogue in the Russian language which denotes closer meaning. So, it is proposed such translation: “Это означало, что благоговейная тишина *зрительного зала* постоянно нарушалась визгами смеха или вздохами волнения”.

3. Russian and English words, similar in form, have completely different meanings, that is, they are interlingual homonyms. For example: A British teenager who “terrorised” some of America’s most

senior *intelligence* officials after tricking his way into their email and phone accounts has been sentenced to two years in youth detention [4]. The word intelligence in English has, among others, the meaning of "CIA", which does not correspond to the Russian homonym "интеллигенция". That is why translation of the word is done in following way: "Британский подросток, который «терроризировал» одних из самых высокопоставленных должностных лиц американской *разведки*, пробравшись в их электронную почту и учетные записи телефонов, был приговорен к двум годам содержания под стражей в колонии для несовершеннолетних".

As it is seen, the main sources of errors can be relations of similarity and near-identity of the material of both languages in terms of sound and function. The consequence of an inattentive attitude to the translation of "false friends of translator" may be unjustified semantic tracing, violations of the norms of lexical compatibility, stylistic inadequacy when translating into another language and distortion of the meaning of the word being translated. Therefore, during the process of translation, translator need to choose only those meanings of words that are appropriate in a particular communicative situation.

Summing up, it can be said that "false friends of translator" is a problem not only for beginners, inexperienced translators, but also for those who speak a foreign language confidently. "False friends of translator" play a significant role in translation as errors caused by this group of words lead to inaccuracies in the translation, and this, in turn, leads to misunderstanding and the creation of awkward situations for those who use the translation. Therefore, the translator should be extremely careful, treat the translation responsibly and beware of mistakes in case of a clear discrepancy between the statement and the situation of communication. Translator should always remember that context plays an important role. When choosing one of the meanings of a polysemantic word, one should be guided by both the context of communication and the general style and content of the translated text. In addition, if there are any doubts, it is better to refer to dictionaries and reference books. Thus, in translation activities, overcoming the problem of "false friends" contributes to improving the quality of translated texts.

REFERENCE

1. Akulenko, V. V. "About false friends of a translator" / V. V. Akulenko // English-Russian and Russian-English dictionary of "false friends of a translator" / V. V. Akulenko. - M. : Soviet Encyclopedia, 1969. - 384 p.
2. Gottlieb, K. G. M. Dictionary of "false friends of the translator" (Russian-German and German-Russian) / K. G. M. Gottlieb. - M.: Russian language, 1985. - 160 p.
3. The Guardian / Newspaper [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.theguardian.com/uk>.
4. The Independent / Newspaper [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.independent.co.uk>.
5. Nizhneva N.N., Nizhneva-Ksenofontova N.L. Professional training of translators / Research work, Modern communication studies. No. 2, 2013. - p. 45-50.

Утеуова К.К.

магистр социальных наук, Caspian University

ИНТЕГРАЦИЯ НАРОДОВ И СТРАН КАК ВЕЯНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЭПОХИ

Аннотация. В данной статье рассказывается о том, идея Евразийского Союза, проникая в сознание людей, становится материальной силой; показывается, что интеграция народов и стран Евразии отвечает духу современной эпохи. Это можно рассматривать, как призыв ученым, заниматься проблемами интеграции народов и стран мира, и Евразийской интеграции, в особенности. Изучение идеи Евразийской интеграции должно проходить под девизом "Познаем самих себя".

В статье излагается история появления, развития и становления евразийства, как одной из идейно-политических, общественных и экономических явлений современности. Интеграцию надо рассматривать не только как структуру согласования экономических интересов стран, но и как альтернативу войне между странами.

Ключевые слова: Евразия, евразийство, интеграция, демократия, государственный суверенитет.

Аңдатпа. Бұл мақалада Еуразиялық Одақ туралы қозғалған идея адамдардың санасына кіріп, материалдық күш болып қалыптасқандығы туралы баяндалады. Халықтар интеграциясы және Еуразия елдерінің интеграциясы қазіргі заманның рухына сай екендігі көрсетілген. Халықтар мен әлем елдерінің интеграциясы және Еуразия елдерінің интеграция ерекшеліктері мәселелерімен айналысу ғалымның үндеуі деп қарастыруға болады. Еуразия интеграциясы пікірін зерттеу – «Өзімізді өзіміз білейік» деген ұранмен өту керек.

Еңбекте қазіргі заманның экономикалық, қоғамдық және саяси-идеялық көріністерінің бірі ретінде еуразиялықтың шығу тарихы және дамуы мен қалыптасуы баяндалады. Интеграцияны елдердің экономикалық мүдделерінің келісім құрылымы ретінде сана емес, сондай-ақ мемлекеттер арасындағы соғысқа қарсы альтернатива ретінде қарастыру қажет.

Түйін сөздер: Еуразия, еуразиялық, интеграция, демократия, мемлекеттік егемендік.

Абстракт. This article talks about how the idea of the Eurasian Union, penetrating into the minds of people, becomes a material force; it is shown that the integration of the peoples and countries of Eurasia meets the spirit of the modern era. This can be seen as a call to scientists to deal with the problems of integration of peoples and countries of the world, and Eurasian integration in particular. The study of the idea of Eurasian integration should be carried out under the motto "Knowing ourselves".

The article also deals with the history of the emergence, development and the formation of Eurasianism, as by one of the ideological and political, social and economic phenomena of our time. Integration should be seen not only as the structure of the coordination of economic interests of the countries, but also as an alternative to war between the countries.

Keywords: Eurasia, Eurasianism, integration, democracy, state sovereignty.

Об интеграции сейчас говорят и пишут очень много. Это не удивительно, ибо интеграция стала веянием XXI века. Однако, точно ли понимается смысл интеграции? Не «затаскивается» ли это понятие? Почему, в одних случаях говорят «теория интеграции», в других – «доктрина интеграции»? Есть ли существенная разница в понятиях «мировая интеграция» и «региональная интеграция»? Может быть, вместо понятия «мировая интеграция» употреблять понятие «глобализация», хотя не всем по душе это понятие.

Человечество стремится избежать войн, как средства достижения целей. В таком случае, интеграция не может ли служить тем средством для достижения мира? Может ли интеграция быть альтернативой войне? На все эти вопросы автор данной работы попытается дать ответы.

Проблема интеграции нова. Поэтому она требует постоянного и глубокого осмысления. Само название данной главы свидетельствует о том, что ее автор придерживается мнения, что интеграция является доктриной.

Термин «интеграция» стал в наше время самым употребляемым, он не сходит уст политиков и государственных мужей, журналисты не перестают писать об интеграции, а обозреватели его комментировать. Наконец, ученые сделали понятие «интеграция» предметом своих исследований. Все это, как бывает, создает впечатление, что этот термин «затаскивают» и каждый понимает его по-своему. Этот термин стал обыденным, но от этого его понимание не улучшилось.

На самом деле, что следует понимать под «интеграцией»?

Следуя принципу науки, что - она, наука, руководствуется понятиями также, как художественная литература руководствуется образами, необходимо выделить саму этимологию слово «интеграция». Для этого достаточно проконсультироваться в латинско-русском словаре, где говорится, что слово «интеграция» происходит от латинского «*integre*» - что означает «целое», то есть соединение разнородных частей в единое целое, или приведение различных элементов в единую систему.

Если вдуматься в это определение интеграции, данное в свое время латинянами, то все становится понятным. Термин «*integre*» (интеграция) это не просто целое, а именно соединение, связь именно разнородных, различных частей, элементов в единое целое.

Латиняне отчетливо поняли смысл термина «*integre*» (интеграция). Такое понимание они, скорее, относят к физическому состоянию тел, когда из разнородных тел происходит соединение – «*интегр*».

Такое понимание «*интегр*» латиняне спокойно переносили на общественную жизнь. Древний Рим, завоевав десятки территорий и, покорив сотни народов, образовал Римскую империю, включившую в себя всю Европу, и ближний Восток, и Северную Африку. Римская империя, состоящая из разных народов и территорий, и образовавшая единое целое, то есть Римскую империю, была интегрированной империей, но основанной на насилии. Естественно, что подобная интеграция не приемлема.

Итак, интеграция – это соединение, связь разнородных частей в единое целое, соединение разнородных элементов в единую систему. Если перевести это понимание интеграции на общественно-политический язык, она будет означать сближение, соединение, связь различных

народов в единое политическое целое, которое может называться объединением, сообществом, союзом, конфедерацией или, наконец, федерацией. Последнее понятие выступает как новая политическая форма объединения, или сообщества.

Обобщая все сказанное, можно дать и научное, и политическое определение интеграции в обозначенном ее понимании. Если это так, то определение интеграции выглядит следующим образом: «Интеграция – это сближение, соединение, союз государств, образующих свой суверенитет, но делегирующих некоторую его часть, наднациональным органам для координации своих действий в определенных сферах политики». Иногда интеграцию образно сравнивают с зернистой икрой: в целом это икроявая масса, но каждая икринка самостоятельна и дает жизнь. В процессе интеграции государства, интегрируясь, образуют единое целое, но каждое из них, тем не менее, сохраняет свою самостоятельность».

Думается, что такое толкование интеграции совершенно верно, что оно отражает истинный ее смысл и соответствует как научному, так и политическому пониманию.

Когда речь идет об интеграции, то здесь следует иметь в виду одну лингвистическую особенность. И это никого не должно удивлять. Тот, кто действительно занимается интеграцией, великолепно видит эту на первый взгляд, странную особенность интеграции. Эта особенность состоит вот в чем. Говорят, что надо интегрироваться «с». Например, Россия должна интегрироваться с Западом. Здесь, имеется в виду, сближение России и Запада, и не более. Когда говорят интегрироваться «в», то имеется в виду «войти в структуру, стать частью». Например, интегрироваться в Европейский Союз или стать членом этого европейского сообщества.

Интеграция бывает мировой и региональной. Мировая интеграция, скорее связана с глобализацией. И она не может привести к формированию государства. Следовательно, когда речь идет о мировой интеграции, то нет смысла думать о политической форме такой интеграции.

Региональная интеграция – это другое дело. На региональную интеграцию воздействует ряд факторов, о которых будет особый разговор.

Региональная интеграция, вернее ее процесс, может и должно вести к образованию государства. В таком случае, при региональной интеграции, вполне логично думать о ее политической форме. Причем, поскольку интегрируются разные страны и народы региона, то здесь, может быть, использована одна из двух форм политического устройства, а именно, конфедерация или федерация. Наличие этих двух форм политического устройства характерно для процесса региональной интеграции. Но об этом особый разговор.

Является ли интеграция теорией или доктриной? Вопрос не праздный, а весьма существенный.

В ряде американских публикаций утверждается, что интеграция - это теория. При этом американские авторы по интеграции делают акцент на функциональную и на нефункциональную стороны интеграции. Никто не оспаривает это утверждение. Но он, тем не менее, имеет односторонний характер. Тогда как интеграция, как будет видно в данной работе, носит всесторонний характер.

К тому же, интеграция – это явление новое. Как идея, она имеет корни в прошлом, но как реальность, она имеет небольшую историю, а именно, пути более полувека. Поэтому этот небольшой отрезок времени для практического осуществления интеграции, а этот опыт берется лишь из практики европейской интеграции, не достаточен, чтобы выводить какие-либо теории, основанные на практике, опыте. К тому же, интеграционный процесс еще не завершен, чтобы быть материалом для теоретических выводов.

Исходя из этого, трудно убедительно утверждать, что интеграция – это теория. И уж тем более, она не является учением или научной концепцией. А вот утверждать, что интеграция – это прикладная политическая доктрина, на это есть все основания.

Как в прошлом, так и сейчас, отцы идеи интеграции не были учеными-теоретиками. Автор идеи Соединенных Штатов Европы Виктор Гюго, был писателем, поэтом, но не теоретиком.

Отцы европейской интеграции Жан Монне и Робер Шуман не были теоретиками. Они занимались практической деятельностью.

Робер Шуман – министр иностранных дел, Жан Монне – возглавлял Экономический комитет во Франции. В силу своей профессии, они не могли сформулировать стройную теорию интеграции. Но они были практиками и, будучи таковыми, сформировали доктрину, которая, как известно, является системой идей, имеющих практическую направленность.

Идея интеграции, возникшая в головах людей-практиков, имеет характер прикладной политической доктрины. Отсюда в полном праве можно утверждать и говорить, что интеграция – это доктрина, что речь идет о данной работе, о доктрине интеграции, а не о теории интеграции. И, будучи таковой, она - интеграция, реализуется на практике в Европе, в какой-то степени, в Центральной Азии и Латинской Америке.

А вот когда интеграция будет иметь повсеместный характер, когда будут достигнуты цели интеграции, когда строительство интеграции наберет определенный опыт, тогда и только тогда можно создать теорию интеграции.

Эта теория станет учением и войдет в учебники по теории международных отношений.

Итак, теория индустриального общества и логически исходящая из нее теория конвергенции имели целью сближение обществ с различными экономическими и политическими системами, то есть сближение народов и стран. Осуществление на практике во многом содействовало бы тому, чтобы не появлялись региональные и мировые конфликты, сделало бы мир однотипным. В индустриальном и постиндустриальном обществе не было бы военных конфликтов. А это самое главное в жизни человечества.

Доктрина интеграции выступает как логическое продолжение теории индустриального общества в современных условиях.

Однако, что такое интеграция?

Об интеграции много говорят и пишут. Понятия «интеграция» стал наряду с глобализацией самым популярным словом. И это действительно так. Эти два понятия отражают содержание нового столетия. В самом деле, интеграция и глобализация являются веянием XXI века.

В философском понимании, «интеграция» означает сближение частей и образование единого целого, но при сохранении самостоятельности каждой части, участвующей в интеграции. В политическом смысле «интеграция» означает сближение государств и образование единого целого на основе сочетания их суверенитета.

Интеграцию следует рассматривать на двух уровнях, а именно, на уровне региона и на уровне мира. В первом случае – это региональная интеграция, во втором случае – это мировая интеграция, то есть глобализация.

Данная выше формулировка интеграции относится, в полной мере, к региональной интеграции. Мировая интеграция или глобализация имеет свои параметры.

Региональная интеграция и мировая интеграция имеют свои лингвистические особенности: когда говорят интегрироваться «в» - это означает войти в состав чего то, например интегрироваться в Европу, то есть войти в состав Европейского Союза, когда говорят «интегрироваться «с», то это означает «сблизиться с чем – либо», например, интегрироваться с Европейским Союзом, то есть сблизиться с ним, установить широкие связи, но не войти в него.

Поэтому, понятие «интеграция», скорее всего, употребляется на первом уровне, то есть на региональном уровне. Такая рекомендация вполне понятна будет, если иметь в виду, что региональная интеграция со временем может привести к образованию единого государства. Но об этом несколько позже.

Для того, чтобы произошла региональная интеграция, необходимо выполнить несколько условий. Без выполнения этих условий трудно говорить об интеграции.

Что это за условия? Они следующие.

Государства, участвующие в интеграционном процессе, должны отказаться от автаркии, то есть от замкнутого ведения хозяйства. Автаркия имела место тогда, когда человечество вело натуральное хозяйство, когда не было широкой торговли, когда хозяйство полностью обеспечивало себя во всем. Эти времена безвозвратно прошли. Современное производство и открытое общество не приемлют автаркию. Интеграция и автаркия являются антиподами. А антиподы не интегрируются.

Участвуя в интеграционном процессе в масштабе региона, государства должны пересмотреть свое отношение к протекционизму. На протяжении многих веков государства проводили протекционистскую политику, стремясь таким путем защитить экономику страны от конкуренции со стороны других стран. Однако, это доброе желание приводило к обратным результатам, именно к изоляции страны и к отставанию. Так продолжалось на протяжении многих веков. Научно-техническая революция постепенно устраняла протекционистские преграды, делая национальные рынки более открытыми, формируя, таким образом, открытое

общество. В связи с интеграцией протекционистская политика государств, участвующих в интеграционном процессе, должна смягчаться. Без этого ни о какой интеграции не может быть и речи.

Итак, автаркия и протекционизм, лежащие на пути интеграции, должны быть устранены. Региональная интеграция может быть успешной, если она строится на одной главной идее экономического, географического или культурного порядка. Европейская интеграция, например, строилась на желании избежать войны на европейской территории. Интеграция Центральной Азии может, проявляться например, в совместной эксплуатации водных ресурсов государствами данного региона. Конечно, могут быть и другие факторы, способные содействовать процессу интеграции в регионе, к примеру, религиозный или языковой. Так или иначе, но что-то такое должно присутствовать, могущее вызвать процесс интеграции.

Интеграция возможна при наличии единой формы собственности на средства производства, в данном случае, частной собственности. С интеграцией с общественной собственностью, как показал печальный опыт Советского Союза и других бывших социалистических стран, ничего не вышло. В Европе капиталистическая интеграция и социалистическая интеграция появились почти одновременно и развивались параллельно. Однако, социалистическая интеграция в лице Совета экономической взаимопомощи не выдержала в конкурентной борьбе. И это все потому, что социалистическая интеграция была основана на насилии, капиталистическая же интеграция на добровольности. Но об этом речь будет идти несколько позже.

Региональная интеграция возможна при наличии у интегрирующих государств однотипной экономической системы. Это обязательное условие. Собственно, интеграция во всех случаях начинается с экономической сферы, а затем только она переходит со временем в другие сферы. Экономика превыше всего.

Для того, чтобы интегрироваться, страны региона, должны иметь более или менее одинаковый уровень экономического развития, с тем, чтобы выпускаемая ими продукция была конкурентно способной в масштабе региона. А для этого государства должны принять меры для поднятия экономики страны. Опыт европейской интеграции об этом убедительно свидетельствует: принять ту или иную страну в свой ряды, подтягивает ее экономику до уровня передовой.

Кроме экономических условий интеграции, существуют еще и политические условия. Здесь имеется в виду наличие у государств, участвующих в интеграционном процессе, единой политической системы, основанной на демократии. Если в стране существует экономическая демократия, то неизбежно должна существовать политическая демократия, со всеми вытекающими отсюда последствиями, а именно, защита прав и свобод человека, отсутствие всякой дискриминации: расовой, этнической, национальной, религиозной, лингвистической, политической, гражданской. Наличие однотипной политической системы - означает также основанной на демократии, означает свободное существование политических партий, выражающих интересы различных социальных слоев общества, свободу слова, печати, собраний, религиозную терпимость, свободу профессиональных образований: социальное партнерство на предприятиях, свободу труда, свободное передвижение людей, защиту своей профессии.

Трудно представить себе, чтобы страны с диктаторскими, авторитарными режимами могли интегрироваться между собой. В таких странах сама природа не дает возможности интегрироваться.

Можно еще раз отметить, что экономическая демократия, открытость рынка, открытость общества и политическая демократия – вот неперемennые условия для того, чтобы говорить и начать интеграцию. Без соблюдения этих условий всякие разговоры об интеграции остаются пустыми разговорами.

Интеграция носит естественный характер. Эта естественность основана на желании людей, народов к сближению и установлению связей между собой.

Стремление к интеграции усиливается по мере роста производства и развития торговли. Народы, прежде всего, устанавливают торговые связи между собой, обмениваются продукцией отечественного производства, обмениваются опытом производства той или иной продукции.

Интеграция народов и стран еще более усиливается и расширяется по мере развития коммуникаций. Коммуникации всех видов связывают страны и континенты. Коммуникация, в особенности электронная, держит народы всего мира в курсе мировых событий так, что каждый народ является свидетелем всех этих событий.

Сближаясь, народы мира стремятся к обмену между собой самыми лучшими достижениями, обогащая тем самым свою национальную культуру. Идет процесс формирования мировой цивилизации. Все это носит естественный характер.

Интеграция содействует обогащению языковой культуры. Сближаясь, народы перенимают друг у друга новые понятия, новые термины. Можно видеть, как обогатились языки народов мира от техногенной цивилизации.

Интеграция ни в коей мере не ведет к исчезновению национальной идентичности. А, наоборот, расширяет и обогащает ее. Все это вполне естественно.

Естественное сближение народов вызывает необходимость развития международного туризма. Международный туризм дает возможность народам ближе подойти друг другу не только на государственном, но, главным образом, на личностном уровне.

Развитие международного спорта во многом содействует сближению народов. Ярким примером является всемирная, спортивная Олимпиада, проводимая раз в четыре года, в промежутке всемирные соревнования по многим видам спорта. Это тоже естественное желание народов мира.

И, наконец, интеграция, сближая народы, предотвращает войны между народами и странами, содействует международному сотрудничеству. Интеграция выступает как альтернатива войне. Стремление к миру и международному сотрудничеству является естественным желанием народов мира.

Таким образом, интеграция носит вполне законный, естественный характер, поскольку отражает искреннее желание народов мира и их регионов.

Любой регион мира, где идет процесс интеграции, имеет свои особенные факторы, влияющие на интеграцию. Эти факторы делают специфическим процесс интеграции данного региона. Причем здесь речь идет о региональной интеграции, а не об интеграции вообще. В качестве примера можно взять такие регионы, как Европа, Центральная Азия, Латинская Америка. Однако, это не исключает другие регионы мира, где идет или начался процесс интеграции. Просто взятые регионы ближе автору данной работы.

Между тем, несмотря на специфичность интеграции в том или ином регионе мира, есть, впрочем, и общие факторы, характерные для всех регионов. На этих общих факторах следует, прежде всего остановиться.

Территориальный фактор. Безусловно, интегрируются страны одного и того же региона. В европейском континенте - это страны Европы от Атлантики до границ России и Украины, хотя европейские просторы тянутся до Уральских гор. Почему европейская интеграция не распространяется до Уральских гор? Ответ следует искать в области политики.

В Центральной Азии, учитывая территориальное единство, могут и должны интегрироваться пять стран, а именно, Казахстан, Узбекистан, Киргизия, Таджикистан и Туркменистан.

В Латинской Америке территориально едины двенадцать стран от Мексики до Огненной земли. Страны, входящие в это пространство, уже объявили о начале процесса интеграции по примеру Европейского Союза.

Еще одной общей чертой интеграции является то, что она начинается в экономической сфере, а затем может постепенно распространяться и на другие сферы. В сфере экономики интеграция, конечно, начинается с торговли, с региональной торговли.

Экологический фактор. Самая актуальная тема современности – это экология и защита окружающей среды. Эта проблема не первый год волнует человечество. Она стала особенно актуальной, когда стало известно о такой опасности, как постепенное потепление нашей планеты, вызванное выбросами в атмосферу парниковых газов. Стремясь предотвратить эту опасность, в 1997 году в Японии в городе Киото более ста стран мира подписали Киотский протокол, который вступил в силу в 2004 году. Но регионы мира, где идет процесс глобализации, вызывают не только глобальные проблемы экологии, но и экологические проблемы регионального характера.

Сейчас общеизвестно, что ни одна страна в одиночку не может успешно решить экологические проблемы регионального и мирового характера. Взять, к примеру, проблему Аральского моря. Она затрагивает, в значительной мере, все страны Центральной Азии. Для этого для решения данной проблемы требуется усилие всех центрально-азиатских государств. Иными словами, они должны интегрироваться, чтобы решать подобные сложные проблемы регионального масштаба.

Подобные примеры наводят на мысль о том, что экология, как фактор, оказывает значительное влияние на процесс региональной интеграции.

Фактор обороны. В региональной интеграции исключительно важную роль играет фактор обороны. В регионах действуют военно-политические блоки. НАТО в Европе, Организация американских государств (ОАГ) в Латинской Америке, Договор о коллективной безопасности в Центральной Азии и т.д.

В последнее время Европейский Союз стремится создать собственные силы быстрого реагирования, численностью в 60 тысяч человек.

Религиозный фактор. Когда речь идет о региональной интеграции, то ни в коем случае нельзя не брать во внимание духовный фактор. Религия, как в прошлом, так и сейчас, играет важную роль не только в духовной жизни, но и в политике. Влияние религии еще более усиливается, внутри каждой из них развивается процесс экуменизма. Это утверждение находит свое подтверждение в европейской интеграции, когда на основе христианских ценностей был создан Европейский Союз. В Европе христианство сыграло исключительно важную роль в европейской интеграции.

Фактор народной воли. Как это уже отмечалось в начале данной главы, стремление к сближению народов таится в сознании каждого народа. Это стремление можно назвать фактором народной воли. Народы региона всегда тяготеют друг к другу. Это тяготение хорошо прослеживается в Европе, Латинской Америке и Центральной Азии. Оно характерно также и другим регионам земного шара. Но особенно ярко видно именно в указанных трех регионах. Данное стремление не могут не видеть руководители государств регионов.

Личностный фактор. Как бы в продолжение предыдущей мысли, значительное влияние на интеграционный процесс оказывает личностный фактор, то есть взгляды и настроения первых руководителей государств конкретного региона. Достаточно ли они желают интеграции или ведут лишь разговоры, чтобы ввести в заблуждение свои народы?

Таковы факторы общего характера, вызывающие необходимость процесса интеграции в региональном масштабе. При этом одни факторы, как, например, экономика, носят естественный характер, другие имеют психологический характер, как, например, личностный и религиозный факторы.

Влияние этих факторов делают процесс интеграции необратимым. Интеграция может ускоряться или замедляться, но, тем не менее, всегда идти вперед. Интеграция словно поезд, ускоряющий или замедляющий свой ход, всегда движется вперед.

Региональная интеграция, как, впрочем, и мировая интеграция, начинается в сфере экономики. Как бы там ни было, но экономика всегда диктует свою волю, вызывающую следствия от всего этого, в том числе и политические следствия. Экономика и политика противоречат друг другу, но одновременно и сотрудничают, влияя одна на другую. Политика можно ускорить или замедлить процесс экономической интеграции, но никогда ее не отменит, имея в виду закономерность интеграционного процесса.

Кроме того, политика способна создавать или не создавать условия для экономической интеграции. Для успешного проведения экономической интеграции требуются определенные условия, которые и создает политика.

Какие это условия? Экономика должна носить открытый характер, иными словами, экономика призвана полностью отказаться от автаркии как метода экономики, который препятствовал на протяжении многих тысячелетий во всех странах. Как уже отмечалось, интеграция предполагает открытость, то есть открытие рынка, экономики и общества. Поэтому интеграция противоречит тому, что называется политикой протекционизма. Государство не должно поддерживать отечественные предприятия, в условиях открытости и конкуренции, подобная политика государства не приемлема. Есть твердо установленные правила международной торговли, установленные Всемирной торговой организацией (ВТО) и их следует

непрерывно выполнять. США и Европейский Союз выступили против торговой политики Китая, угрожая установить квоту, если Китай будет продолжать такую политику. Такая позиция США и ЕС внешне выглядит, как протекционизм. На самом деле - это призыв не нарушать правила международной торговли. Одним из условий для экономической интеграции является наличие единой формы собственности. Иными словами, интегрируются страны, в данном случае, имеющие частную собственность на средства производства. Общественная собственность и частная собственность – понятия несовместимые. Ведь общественная собственность вызывает необходимость планирования экономики, в то время, как частная собственность не приемлет планирования на государственном уровне. Единственно, на что может пойти частная собственность, так это, в какой-то степени, на регулирование производства, на индикативное планирование на государственном уровне. Вообще же государство должно быть выведено из системы экономики при частной собственности.

Условием для экономической интеграции является также открытая экономика, то есть открытость рынка для свободного продвижения товаров, капитала и услуг. Рынок должен быть открытым. Рамки национального рынка все более становятся узкими для современного производства.

Условием для экономической интеграции является также обеспечение свободной конкуренции при всех равных возможностях. Иными словами, экономика стран, участвующих в интеграции, должна быть, конечно, либеральной. То есть, должен господствовать основной принцип либеральной экономики, а именно: свободное предпринимательство и свободная конкуренция. Вмешательство государства в какой – либо форме не допустимо. Всей экономической жизнью интегрирующихся стран движет рынок, а не государство. Государство призвано обеспечивать лишь условия для функционирования рыночной, либеральной экономики.

Валютное условие. Валюта создает необходимое условие для экономической интеграции. Валютное условие представляется еще более эффективным, если валюта сама интегрирована.

В 1999 профессор Колумбийского университета (Вашингтон) Роберт Мондель был удостоен Нобелевской премии по экономике за разработку теории валютных зон. Он разделил мир на четыре валютные зоны: валютная зона Северной Америки, валютная зона Южной Америки, валютная зона Европы и валютная зона Юго-Восточной Азии. Теория валютных зон содействует процессу глобализации, но скорее она способствует процессу региональной интеграции. Европа в этом отношении показывает классический пример, образовав еврозону, в которую входят 13 государств-членов ЕС. Скоро в нее войдут еще девять стран, недавно вступивших в состав ЕС. Кроме того, к еврозоне относятся 70 стран, ассоциированных в ЕС.

Таким образом, валютная зона содействует процессу региональной интеграции. Валютные зоны создают условия для экономической интеграции.

Рынок труда. Региональная интеграция означает не только открытость рынка для продвижения товаров, капитала и услуг, но и открытость рынка труда. Рынок труда означает свободное продвижение рабочей силы. Но эта самая трудная проблема. Трудность состоит в том, что коренное население различных стран, куда собственно устремляется дешевая рабочая сила из развивающихся стран, выражает недовольство иммиграцией. Иммиграция вызывает массу социальных и бытовых проблем у коренного населения. Правительство же развитых стран не успевает решать эти проблемы.

Тем не менее, рынок труда создает определенные условия для успешного процесса экономической интеграций.

Условием для успешной региональной интеграций является также и то, что страны региона должны иметь более или менее одинаковый уровень экономического развития. В этом отношении Европа для интеграционного процесса может служить достаточно убедительным примером. Первоначальная «шестерка», начавшая процесс интеграции, действительно имела примерно одинаковый уровень экономического развития. Явного разрыва в уровне развития ФРГ, Франции, Италии, Бельгии, Нидерландов и Люксембурга не было. А это дало им возможность успешно стартовать в интеграционном процессе. Другие же европейские страны, вступившие в ЕС позднее общими усилиями были подтянуты до уровня «шестерки».

Приблизительную картину можно наблюдать и в условиях Азии и Латинской Америки. В этих регионах мира начался процесс интеграции по примеру Европы.

Европа, Центральная Азия и Латинская Америка могут служить типичным примером региональной интеграции. Они имеют одну общую характерную черту, а именно, в них нет сильно выделяющейся страны как размером территории, уровнем экономического развития и по численности населения, как это можно видеть в НАФТЕ (США, Мексика, Канада). Подобное положение содействует процессу региональной интеграции.

Таковы основные условия для экономической интеграции в масштабе региона.

Вся история человечества на протяжении тысячелетия - является историей войн, больших и малых, и мирного сосуществования. Война, согласно определению фон Клаузевица - есть продолжение политики, но иными средствами. Война - это борьба за существование, по определению Чарлиза Дарвина. Но вот вопрос, как избежать войны между народами? Все уповают на мирные договоры. Но договоры, по мнению Шарля де Голля, хороши как и девушки, когда свежи и цветут. Ни один договор, заключенный в прежние времена, не обеспечивал точного мира на земле. После Второй Мировой войны образовались две мировые системы, а именно капиталистическая и социалистическая. Они должны были мирно сосуществовать, но в результате конкуренции социалистическая система не выдержала и сошла с мировой арены. На земном шаре лишь осталась капиталистическая система, которая медленно развивалась, входя в период интеграции и глобализации. Как отмечалось выше, интеграция развивается во многих регионах земного шара. Но вот вопрос: на какой основе должна развиваться интеграция народов и стран? Ответ весьма прост: на основе демократии, для этого необходимо, чтобы во всех странах, участвующих в интеграционном процессе, государственный строй должен опираться на принципы демократии. Интегрируются страны демократическим режимом. Страны, где господствует абсолютная монархия или диктатура не интегрируются. В процессе интеграции, демократия как форма государственного строя начинает выходить за национальные рамки и становится основой в отношении между народами и странами. Это весьма логично, если иметь в виду, что отношения между людьми строятся на основе демократии, а люди формирует народы, то, следовательно, отношения между народами могут и должны строиться на основе демократии, которую, в данном случае, необходимо называть неodemократией. Это уже новый вид демократии, если это так, то возникает вопрос: каковы принципы неodemократии?

При тщательном изучении принципов неodemократии, можно увидеть, что одним из ее главных принципов выступает принцип достоинства народа.

Каждый народ, не важно большой он или малый, имеет свое достоинство и имеет право на уважение. Достоин уважения, потому что, он вносит свой вклад, большой или малый, в развитие мировой цивилизации и это, несмотря на уровень его развития. Мировая цивилизация обогащается и развивается за счет вкладов народов мира со времен античности и до настоящего времени. Например, античность дала миру такие понятия как демократия и интеграция.

Считается, что в развитии мировой цивилизации вносили существенный вклад лишь оседлые народы, но это не так. Кочевые народы, в свое время, также вносили свой вклад, например, они изобрели седло и кожаные штаны. На голой лошадиной спине далеко не уедешь, но седло дало возможность кочевникам совершать дальние походы от Манчжурии до Рима. Морские народы преодолевали это расстояние на изобретенных ими кораблях и парусниках. Пассионарные народы, по выражению Л.Гумилева брали все от природы и стремились, и стремятся возвыситься над природой. Но природа мстит им за это. В то время как отсталые народы не отрывались от природы и не стремились воздействовать на нее. Они лучше понимают природу. Например, на небольшом острове недалеко от Индии, живет первобытное племя, получая все от природы. За жизнью этого племени наблюдают индийские ученые, когда в 2010 году разразился цунами в Индийском океане, то они думали, что островитяне, видимо, погибли. Но каково было их удивление, что эти островитяне не погибли, почему? Да потому, что местные слоны, почуяв опасность, ушли на возвышенные места, и люди, увидев тревогу слонов, последовали за ними. И хотя видно, что это племя имеет низкий уровень развития, но хорошо разбирается в природе и считается с ее капризами. А вот в Индонезии, где народ более развит, цунами принес большие людские жертвы.

И так, каждый народ достоин уважения, несмотря на уровень его развития.

Главнейшим принципом неodemократии является -принцип народного суверенитета. Народ суверен, то есть, свободен в своих действиях и свободе. Суверенитет - есть душа народа, без него народ предстает как простое тело без души. Суверенитет означает, что власть находится

в руках народа, он может осуществлять власть непосредственно. Это прямая демократия. Но народ может передавать свою власть своим избранникам, депутатам. Это представительная демократия. В таком случае, депутаты действуют от имени народа. Народ - это личность, а личность формирует народ. И поскольку личность всегда стремится к свободе, так и народ всегда стремится к свободе. Личность всегда предпочитает быть свободным, пусть даже бедным, так и народ стремится быть свободным хотя и бедным. В этом отношении характерен пример одного из народов французской колонии в Африке, а именно Гвинейского народа. В 1958 году к власти вернулся Шарль де Голль, он готовил проект новой Конституции для Франции, проект Конституции касался вопросов французских колоний. Он предложил им, что если они останутся во французской системе, то будут продолжать получать всестороннюю французскую помощь. Но для этого они во время референдума по Конституции должны сказать "да", если хотят иметь суверенитет - стать независимыми, могут сказать "нет". Во время референдума Гвинейский народ сказал "нет". Гвинея провозгласила свой суверенитет. Франция отказала ей свою материальную помощь. Гвинейцы по этому поводу, даже сложили небольшую песню, в которой имеются такие примечательные слова: "Это мы, Гвинейцы, голосуя на референдуме "нет", выбрали свободу, мы предпочли жить в бедности, но свободными. Другие же народы французских колонии в Африке, сказали "да" и продолжали получать французскую помощь. Однако, через два года французская колониальная система в Африке развалилась. Все народы колониальной системы Франции провозгласили свой суверенитет. Франции не осталось ничего, кроме как признать это. Она установила с ними совершенно новые отношения, признав их суверенитет.

Таким образом, суверенитет народов является одним из главнейших принципов неолдемократии. При этом, ни в коем случае, нельзя забывать, что свобода одного народа кончается там, где начинается свобода другого народа. Принципы неолдемократии достоинство и суверенитет ведут к признанию еще одного главнейшего принципа, то есть, принципа равноправия народов. Это принцип неолдемократии важен во всех отношениях, но он особенно важен, когда речь идет о создании интеграционного ансамбля народов и стран. Этот принцип означает, что все народы равны в своих правах, несмотря на численность населения, размеры территории и уровень их развития. Во всех международных структурах, все народы имеют равные права и обязанности. В интеграционных ансамблях эти требования еще больше усиливаются. Это наглядно видно, на примере, Европейского Союза. Регионы, где идет интеграционный процесс, должны стремиться к этому. Соблюдение принципа неолдемократии о равноправии народов в полной мере гарантирует их суверенитет.

И так, равноправие народов является важнейшим принципом неолдемократии.

Среди принципов неолдемократии совершенно новым выступает принцип солидарности народов, в особенности, среди народов, участвующих в интеграционном процессе. В Античные времена, в период Средневековья, Нового времени и, какой то степени, новейшего времени, народы не знали, не представляли себе, что такое международная солидарность. Международная солидарность, это характерная черта нашей современной эпохи. Она проявляется во многих формах и прежде всего в форме оказания помощи во время стихийных бедствий некоторых регионах земного шара. За примерами не надо далеко ходить, они у всех на виду. Неолдемократический принцип солидарности особенно проявляется в процессах. Солидарность государств-членов ЕС помогла Греции постепенно выйти из тяжелого финансового кризиса. Подтягивание экономики слабых стран, участвующих в интеграционном процессе, до уровня экономики развитых стран, участвующих в этом процессе, является характерной чертой проявления международной солидарности. По мере развития интеграционного процесса, несомненно, будут проявляться новые формы солидарности. Развивающиеся страны будут иметь дело с развитыми странами.

У неолдемократии имеется еще один важный принцип, а именно, недопущение ни в какой форме дискриминации. Этот принцип запрещает расовую, национальную, религиозную, половую, возрастную, женскую и тд. дискриминацию. В ЕС, в Парламенте и Европейской комиссии непременно одну треть должны составлять и составляют женщины.

Таковы основные принципы неолдемократии как основы интеграции народов и стран. Несомненно, со временем, эти принципы будут совершенствоваться. Жизнь развивается. И

вместе с ней возникает то, что она вызывает к жизни. Как говорит латинская пословица, "времена меняются и все меняется в них".

Неодемократия, как основа интеграции народов и стран, означает, что страны, участвующие в интеграционном процессе, должны вести открытую и согласованную политику во всех сферах. Это касается, прежде всего, внешней политики, обороны. И здесь еще раз следует подчеркнуть, что все это не ущемляет ни в какой мере государственного суверенитета, государств-членов интеграционного ансамбля. Для государств-членов интеграционного ансамбля не существует понятия "тайная дипломатия". Вместо него вводится понятие "народная дипломатия". В процессе народной дипломатии народ активно вмешивается в сферу мировой политики через свои структуры: политические, экономические, женские, молодежные, спортивные и тд. Это помимо официальных органов, призванных устанавливать контакты с другими государствами. Народ активно вмешивается в международную политику, когда речь идет о решениях, носящих судьбоносный характер, как, например, создание интеграционного ансамбля. В этих случаях требуется полное согласие народа. И народ проявляет свое согласие с помощью референдума. В каких случаях? Почему при создании интеграционного ансамбля требуется согласие народа? Да, потому, что при создании интеграционного ансамбля народ должен уступить некоторую часть своего суверенитета создаваемым наднациональным органам. И здесь необходимо полное согласие народа.

И так, принципы неодемократии полностью приемлемы государствами с демократическими режимами эти принципы не приемлемы странами с монархическими или с диктаторскими режимами, хотя эти страны являются членами ООН. Они строят отношения с другими государствами на основе Устава ООН. Устав ООН полностью проникнут демократическим духом. Во многих регионах земного шара проходят интеграционные процессы. Евразия не составляет исключения. Здесь интеграционный процесс проходит под лозунгом Евразийства.

Список использованных источников:

1. Ибрашев Ж.О., Сарбаева Р., Утеуова К. Евразийство (История. Теория. Практика)/научно-популярное издание под ред. Барлыбаевой С.Х., Алматы 2014. С-315.
2. Данилевский Н. Я. Россия и Европа / М.: ИЦ «Древнее и современное», 2002
3. Гумилев Л.Н. Историко-философские труды князя Н.С. Трубецкого (заметки последнего евразийца) // Трубецкой Н.С. История. Культура. Язык. М.: Прогресс, 1995
4. Русская национальная философия в трудах ее создателей //под ред. Вячеслав Румянцев//Трубецкой Н.С. Наследие Чингисхана/ Хронос, М.:2002
5. Политология: хрестоматия //сост.проф. М.А. Василик, доц. М.С. Вершинин. - М.: Гардарики, 2000
6. Савицкий П. Н. О задачах кочевниковедения: (почему скифы и гунны должны быть интересны для русского?)//Прага: Евраз. книгоизд-во, 1928
7. Савицкий П. Н. Географические и геополитические основы евразийства//Основы евразийства. М., 2002
8. Вернадский Г.В. Против солнца. Распространение русского государств к востоку // Русская мысль. 1914. № 1; О движении русских на восток // Науч. ист. журн. 1914. № 2; Государевы служилые и промышленные люди в Восточной Сибири в XVII век // Журн. М-в нар.просвещения. 1915. Нова сер.апр
9. Beisswenger, M. Ed. and intr. Petr Nikolaevich Savitskii (1895—1968). A Bibliography of his Published Works / Петр Николаевич Савицкий (1895—1968)//Прага: Национальная библиотека Чешской республики, 2008
10. Дурновцев В.И., Соничева Н.Е. Г.В. Вернадский//Портреты историков. Время и судьбы. М.,2000
11. Гумилев Л. Н. Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации//М.; Экопрос,1993
12. Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая Степь//М.,2003.

Марченко Зинаида Викторовна
магистрант, Университет “Туран”

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ КАЗАХСТАНСКИХ КВИР-ПОДРОСТКОВ

***Abstract:** The article is devoted to the study of problems of socio-psychological adaptation of queer teenagers, the psychological manifestations that teenagers face within the process of socio-psychological adaptation. The study involved 65 teenagers aged 16-19 years old, a comparative experiment was conducted between two groups of teenagers - heteronormative and queer teenagers. It was found that queer teenagers show a higher level of maladaptation, self-rejection, emotional discomfort, and a greater tendency towards escapism, avoiding problems than heteronormative teenagers. The results illustrate the influence of social factors on the adaptation of teenagers.*

***Keywords:** socio-psychological adaptation, queer teenagers, escapism, social conditions, maladaptation, self-rejection.*

***Аңдатпа:** Мақала, құзғығыш-жасөспірімдердің әлеуметтік-психологиялық қабылдауының мәселелеріне арналған зерттеумен айрыналған, жасөспірімдер әлеуметтік-психологиялық қабылдау процесінің шектеулерінен қандай психологиялық көріністермен болжауға бастайды. Зерттеуде 16-19 жастағы 65 жасөспірім қатысқан, қарыстырулық эксперимент құрылды - гетеронормативтік жасөспірімдер мен құзғығыш-жасөспірімдер арасында. Құзғығыш-жасөспірімдердің дезадаптивтік деңгейі, өзін қабылдауға тұрақсыздығы, эмоциялық дискомфорттық деңгейі және мәселелерден кету тәлімдері көп әрекет етеді, гетеронормативтік жасөспірімдермен салыстырғанда анықталды. Нәтижелер жасөспірімдердің қабылдауына әлеуметтік мәнін көрсетеді.*

***Түйін сөздер:** әлеуметтік-психологиялық қабілетті қайта жабдықтау, квир-жасөспірімдер, әлеуметтік шарттар, дезадаптивтік жақсылық, өзін қабылдау.*

***Аннотация:** Статья посвящена исследованию проблем социально-психологической адаптации квир-подростков, с какими психологическими проявлениями сталкиваются подростки в рамках процесса социально-психологической адаптации. В исследовании приняли участие 65 подростков в возрасте 16-19 лет, был проведен сравнительный эксперимент между двумя группами подростков - гетеронормативные и квир-подростки. Обнаружено, что квир-подростки показывают больший уровень дезадаптивности, неприятия себя, эмоционального дискомфорта и большую склонность к эскапизму, уходу от проблем, чем гетеронормативные подростки. Результаты иллюстрируют влияние социальных факторов на адаптацию подростков.*

***Ключевые слова:** социально-психологическая адаптация, квир-подростки, эскапизм, социальные условия, дезадаптивность, неприятие себя.*

Содержание статьи: Современное общество проявляет большую заинтересованность в сохранении и совершенствовании здоровья молодого поколения, что подчеркивает важность исследования закономерностей адаптации подростков в различных социальных условиях [1].

Проблема социально-психологической адаптации личности представляет собой междисциплинарную тему, которая изучается в контексте психологии, философии, педагогики, медицины, биологии и социальных наук. Социально-психологическая адаптация это такое взаимодействие между личностью и социальной средой, которое приводит к оптимальному соотношению между целями и ценностями личности и группы. Это не только удовлетворение потребностей, интересов и стремлений личности, а также раскрытие и развитие ее индивидуальности, когда личность входит в новое социальное окружение. Результатом процесса социально-психологической адаптации является формирование социальных и профессиональных качеств в общении, поведении и деятельности, которые признаны в обществе, без утраты индивидуальности. Снижение адаптации до уровня дезадаптации может привести к невротизации личности, включая расстройства эмоционального статуса, паническим расстройствам, и различным соматическим нарушениям [2].

В современных условиях глобализации, когда социальная среда многообразна и не всегда стабильна, у подростков, а в частности у квир-подростков риск дезадаптации увеличивается, поэтому раннее выявление адаптационных нарушений и их коррекция способствуют предотвращению более глубоких расстройств адаптации в виде соматических и нервно-психических нарушений [3].

Предрассудки, дискриминация по признаку сексуальной ориентации или гендерной

идентичности, насилие являются значительными источниками стресса для квир-подростков. В борьбе со стрессом решающее значение имеет социальная поддержка, но из-за дискриминации и враждебности им весьма сложно найти ее. Некоторые молодые люди, которые считают себя принадлежащими к ЛГБТ+ сообществу имеют больше шансов столкнуться с проблемами, в том числе с издевательствами и негативным опытом в школе, университете, на работе. Это, в свою очередь, может повлечь за собой негативные последствия, такие как суицидальные риски, депрессию, тревожные расстройства, а также поведение и поступки с высокой степенью риска [4].

Процесс социально-психологической адаптации сложен для всех молодых людей, но квир-подростки чаще гетеронормативных сталкиваются с различными сложностями на этом пути, например, это социальная изоляция, которая по мнению Д. Дейвиса является одной из ключевых проблем квир-подростков, которая включает себя и опыт отвержения со стороны близких и родственников, и сокрытие собственной идентичности, все это мешает успешному процессу адаптации[4].

Также, хотелось бы отметить, что уровень социально-психологической адаптации тесно связан с психологическими характеристиками личности и особенностями ее поведения[5]

В связи с этим не вызывает сомнений актуальность изучения особенностей личности и особенностей социально-психологической адаптации у квир-подростков.

Целью нашего исследования было изучить различия в проявлениях, сопровождающих процесс социально-психологической адаптации и ее интегральные показатели, такие как адаптация, интернальность, принятие других, самопринятие, эмоциональная комфортность и стремление к доминированию у квир-подростков и у гетеронормативных подростков.

Материалы и методы:

Обследовано 65 студентов одного из колледжей Алматы и участников различных ЛГБТ+ сообществ в возрасте 16-19. 32 подростка - основная группа (квир-подростки), 33 - группа сравнения (гетеронормативные). Показатели СПА оценивались по опроснику К. Роджерса и Р. Даймонда «Социально-психологическая адаптация» [6]. Результаты испытуемых были обработаны с использованием метода нахождения критерий различий по Манна-Уитни.

Результаты исследования:

Нами были выявлены различия по блоку «Адаптивность» - «Дезадаптивность», показатели по шкале «Адаптивность» выше у гетеронормативных подростков, а по шкале «Дезадаптивность» у квир-подростков, что в целом закономерно. И это свидетельствует о том, что гетеронормативные подростки более приспособлены к меняющейся среде, у них высокая социальная-компетенция, контактность. Присутствие некоторой дезадаптивности в норме присуще подросткам, но у квир-подростков, показатели адаптивности тоже ниже, чем у контрольной группы, это говорит о существенно меньшей приспособленности в соответствии с требованиями общества. В рамках научного подхода К. Роджерса, адаптация также рассматривается в динамике самосовершенствования личности: успешное принятие решений, проявление инициативы, ясное определение собственного будущего [5].

У нас есть предположение, что это может быть связано с социальной изоляцией которой подвержены квир-подростки, они могут сталкиваться с социальным отвержением, неприятием своей идентичности обществом, вследствие этого и меньшая приспособленность в соответствии с требованиями [4].

Значимые различия обнаружены по шкале «Неприятие себя» - выявляет степень удовлетворенности своими личностными чертами, квир-группа показывает высокие значения по этой шкале, в отличии от гетеронормативной группы, это свидетельствует о неприятии особенностей своей личности, возможно своей идентичности, мы можем предположить, что это может быть связано с интернализированной гомофобией, трансфобией что часто характерно для квир-людей [4].

Мы также выявили существенные различия в блоке «Эмоциональный комфорт» - «Эмоциональный дискомфорт». Уровень эмоционального комфорта (в методике рассматривается как ощущения личностной человеческой ценности и значимости, высокий уровень эмоционального комфорта может говорить о определенности в своем эмоциональном отношении к окружающей действительности) значимо выше у гетеронормативных подростков, у квир подростков значимо выше показатели эмоционального дискомфорта, что говорит и о снижении определенности в своем эмоциональном отношении, недостаточном чувстве

значимости себя, своей личности. Мы предполагаем, что это может быть связано с не признанием собственной идентичности, с несовпадением ожиданий социума, о том, каким должен быть подросток, и тем, кем он является. Квир-подросток может чувствовать себя непринятым своими близкими, друзьями, обществом в целом, ненужным из-за своей идентичности, соответственно и наблюдаются признаки эмоционального дискомфорта [4].

Мы также выявили значимые различия в блоке «Внутренний контроль» и «Внешний контроль». Для гетеронормативных подростков больше присущ интернальный локус контроля, что соответствует шкале «внутренний контроль», для квир-подростков, напротив – экстернальный локус контроля, что соответствует шкале «Внешний контроль». Локус контроля, это устойчивая личностная характеристика, по мнению А.А Реана высокий уровень тревожности и дезадаптация личности присущ людям с экстернальным локусом контроля, особенно это характерно для подростков. Есть исследования, которые связывают экстернальный локус контроля с повышением уровня враждебности [7].

Выявлены значимые различия между группами по шкале «Эскапизм». У квир-подростков значения по этой шкале значимо выше, что свидетельствует о стремлении личности уйти в мир иллюзий, фантазий, избегание проблемных ситуаций, уход от них. Мы можем объяснить это тем, что квир-подростки, сталкиваясь со стрессом меньшинств в повседневной жизни, могут перестать контактировать с окружающими в реальности, выбирая более закрытые сообщества (в социальных сетях, сетевых играх), ограничивая круг своих социальных контактов.

На основе вышеизложенных данных были созданы «Рисунок 1» и «Рисунок 2»

Рисунок 1 - Выраженные психологические проявления процесса социально-психологической адаптации («Диагностика социально-психологической адаптации», авторы К. Роджерс и Р. Даймонд) у гетеронормативных подростков

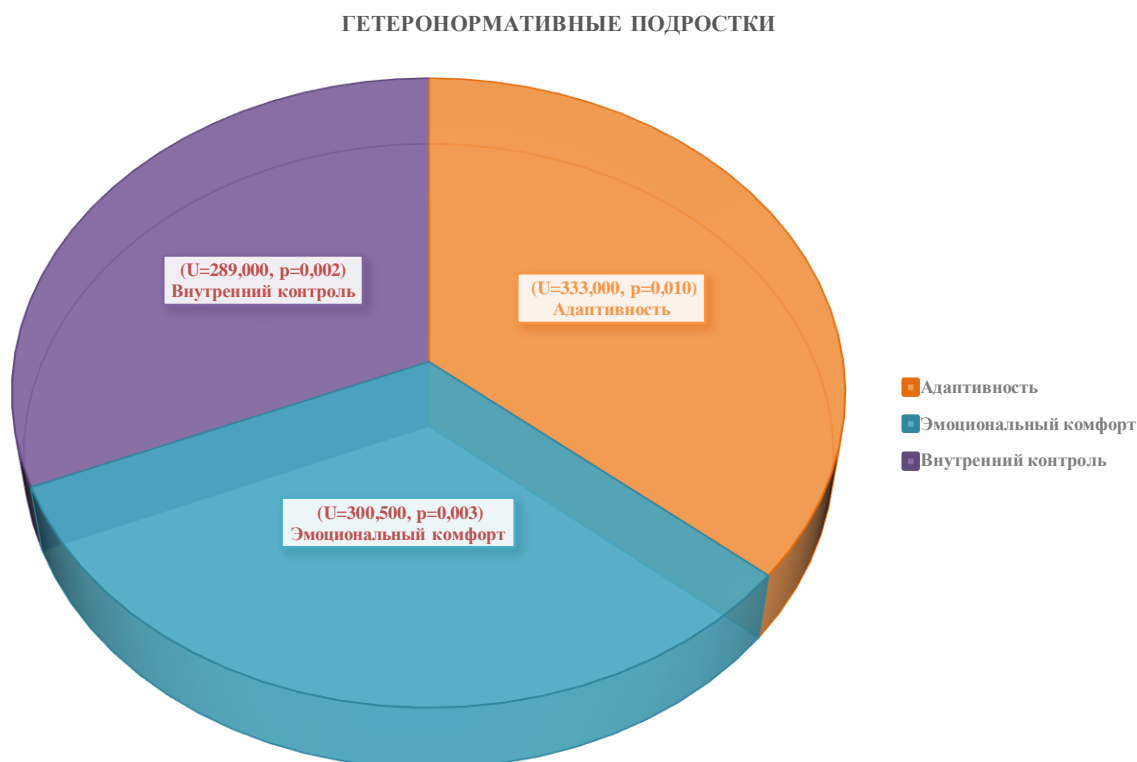
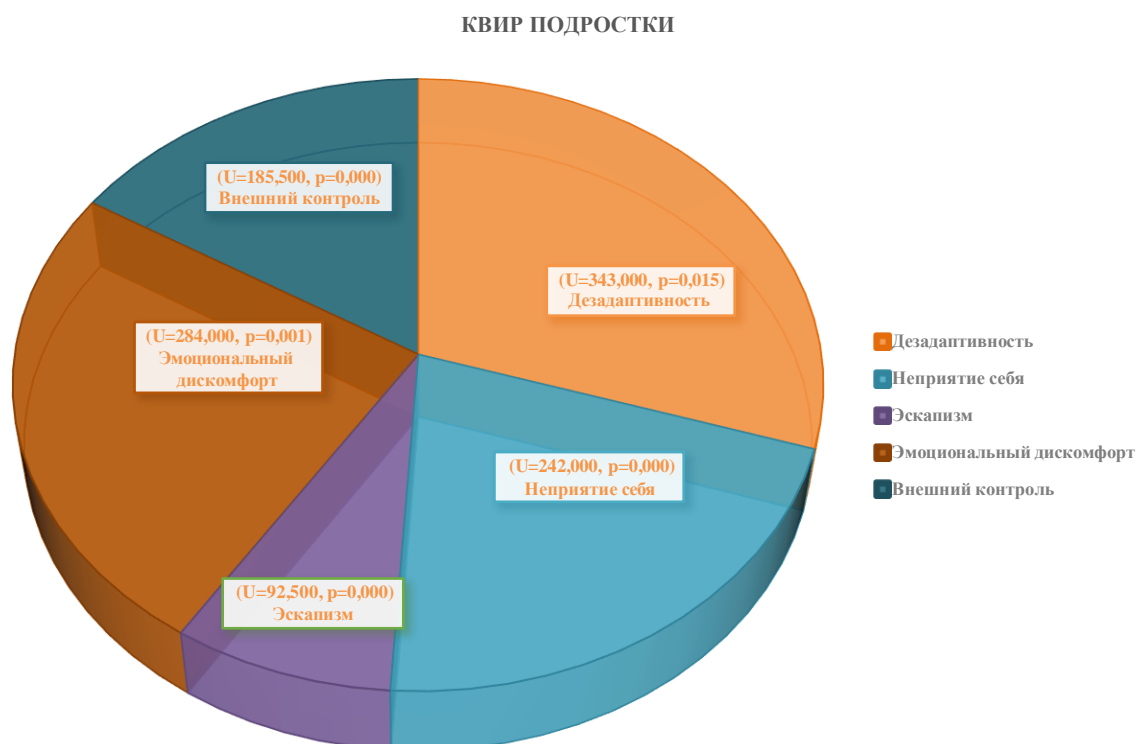

Рисунок 2 – Выраженные психологические проявления процесса социально-психологической адаптации («Диагностика социально-психологической адаптации», авторы К. Роджерс и Р. Даймонд) у квир-подростков

Таким образом, мы можем отметить что способы проявления процесса социально-психологической адаптации у квир-подростков сложнее и многообразнее чем у гетеронормативных подростков, выявлена дезадаптивность, эмоциональный дискомфорт, преобладание внешнего локуса-контроля, неприятие себя и склонность к своеобразному уходу от проблем.

Список литературных источников:

1. Кошенова М.И. О проблеме профилактики социально психологической дезадаптации современных старшеклассников. Психологопедагогические проблемы в целостном образовательном процессе: сборник научных статей. Вып. 3. Омск: Изд-во ОмГПУ, 2011. С. 148-154
2. Васильева С.В. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации старших подростков / Психология человека: Интегративный подход в психологии: Сборник научных трудов. - СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 2004.
3. Кожевникова Н.Г. Особенности заболеваемости студентов и подростков в процессе адаптации к обучению в вузе. Педиатрия. Журнал им. Г.Н. Сперанского. 2011; 4: 65–8.
4. Дейвис, Д. Психотерапевтическая работа с молодыми людьми. СПб.: Питер. - 2001, (с. 222–249)
5. Роджерс К. Клиент-центрированная психотерапия: теория, современная практика и применение. М.: Психотерапия, 2007. 560 с.
6. Стандартные требования к психологическим тестам: Приложение-2 Б // Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. СПб.: Питер, 2009
7. Кора Н. А. Локус контроля как фактор обуславливающий конфликтное поведение личности. Вестник АмГУ, Выпуск 90-2020.

Сапарова Назым Билимовна
экономика ғыл. магистрі, сеньор-лектор, Caspian University
Алимбекова Гульжан Токтамысовна
Әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, Қоғамдық Пікір Зерттеу Орталығы

САПАЛЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ - ЖАС ҰРПАҚТЫҢ СӘТТІ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНІҢ КЕШЛІ

***Аңдатпа.** Заманауи қоғамда білім алу жас ұрпақ үшін негізгі қажеттіліктердің бірі болып табылады. Әсіресе, жоғары білімнің рөлін ерекше атап өту керек. Қазіргі кезде көпшілік жастардың жоғары білім алуға талпынысы көзге түсетіні анық. Өйткені жоғары білім маңызды капитал ретінде жастар үшін болашақ өмірде әлеуметтік мобильділікке, өз саласының кәсіби маманы, әрі тұлға болып қалыптасуына үлкен септігін тигізеді. Осы орайда қоғамның дамуына оң ықпалын тигізетін жоғары білімнің терең және жан жақты зерттелуі, жоғары білімнің жастардың сәтті әлеуметтенуіне әсер етуі - зәлым әлеуметтанушылардың маңызды ғылыми қызығушылықтарының бірі болып табылады.*

***Түйін сөздер:** жоғары білім, әлеуметтену, ұрпақ.*

***Abstract.** In modern society education is one of the basic needs for the younger generation. The role of higher education should be especially emphasized. It is clear that today most young people are trying to get a higher education. After all, higher education, as an important social capital, will greatly contribute to social mobility in the future life for young people, becoming a professional in their field and a versatile person. In this regard, a deep and comprehensive study of Higher Education, which has a positive impact on the development of society, the impact of Higher Education on the successful socialization of young people, is one of the most important scientific interests of scientific sociologists.*

***Keywords:** higher education, socialization, generation.*

Жоғары білім қазіргі қоғамға табысты интеграцияны қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін негізгі ресурстардың бірі болып табылады. Бұл сала білікті кадрларды дайындайды. Ал білікті мамандар елдің сәтті дамуына қажет. Жоғары білім - жеке, кәсіптік және әлеуметтік дамуға көптеген мүмкіндіктер береді, сонымен қатар болашақта жоғары жалақы алатын жұмысқа орналасу және мансаптық өсу мүмкіндігін арттырады. Бұл жағдайда, университеттер, студенттердің тұлға болып қалыптасуына және олардың қазіргі қоғамдағы өмірге дайындығына қатысып шешуші рөл атқарады.

Жоғары оқу орындары студенттерге әлеуметтік жауапкершілік пен азаматтық белсенділікті дамытуға, кәсіби және жеке қасиеттерді дамытуға, мәдени және рухани құндылықтарды қалыптастыруға, қоғамдық өмірге және әртүрлі әлеуметтік жобаларға қатысуға, бәсекеге қабілетті болуға, коммуникация арқылы жаңа әлеуметтік байланыстар құруға және т.б. мүмкіндік береді. Осылайша, қазіргі кезде, жоғары білім кез келген адам үшін қажетті капитал нысаны болып табылады. Бір жағынан жоғары білім әлеуметтік игілік ретінде болса, екінші жағынан жас ұрпақ үшін маңызды әлеуметтік ресурс болып табылады.

Білім беру сапасының маңызды көрсеткіштерінің бірі - студенттердің оқу процесінде алатын білімі мен дағдылары. Бұл көрсеткіштерге оқытылатын пәндердің тереңдігі, оқытушылардың біліктілік деңгейі, жоғары сапалы технологияларға қол жетімділік және т.б. кіреді. Сапалы білім бір жағынан ақпараттық ресурстардың көзі болып табылса, екінші жағынан әлеуметтік желілер мен тұлға аралық қатынастардың қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Жастардың әлеуметтенуі - бұл жастарды қоғамға интеграциялау және олардың әлеуметтік бейімделудің әлеуметтік тәжірибесін алу процесі. Білім жастардың жеке басын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады, олардың бағдарлары мен құндылықтарын анықтайды, бұл өз кезегінде әлеуметтенуді анықтайды.

Жоғары білім сапасы мен жастардың сәтті әлеуметтенуі арасында тікелей байланыс бар. Күрделі міндеттерді шешу және сыни тұрғыдан ойлау дағдылары бар жоғары білікті түлектер, қоғамдағы және жұмыс орнындағы күрделі сын-қатерлермен тиімді күресуге қабілетті, сондай-ақ меңгерілген коммуникативтік дағдылар мен қалыптасқан әлеуметтік байланыстардың арқасында туындаған мәселелерді тиімді және тез шешеді.

Әр адамның сәтті әлеуметтенуі кез келген қоғам үшін маңызды рөл атқарады. Өйткені сәтті әлеуметтеніп жатқан индивидтер қоғамда көп болған сайын, қоғам дами түседі, қоғамдағы теңсіздік төмендейді, елдегі экономикалық және әлеуметтік жағдай жақсарайды. Сондықтан, қазақстандық қоғамдағы тұлға әлеуметтенуін зерттеу ерекше өзекті болып отыр. Отандық

әлеуметтанушы Г.О. Абдикерова пікірінше: «Әлеуметтену зерттеулерінің өзектілігі мен маңыздылығы «ескіге» сыни көзқараспен қарайтын, ерекше стиль мен өмір салтына, жаңа құндылық тәсілдерімен ерекшеленетін жаңа "ұрпақтардың" пайда болуына байланысты артады. Әлеуметтену процесінің сәттілігі туралы, тек алдыңғы ұрпаққа қарағанда, әрбір жаңа ұрпақ білім мен мәдениеттің жоғары деңгейіне көтерілген кезде ғана айтуға болады» [1].

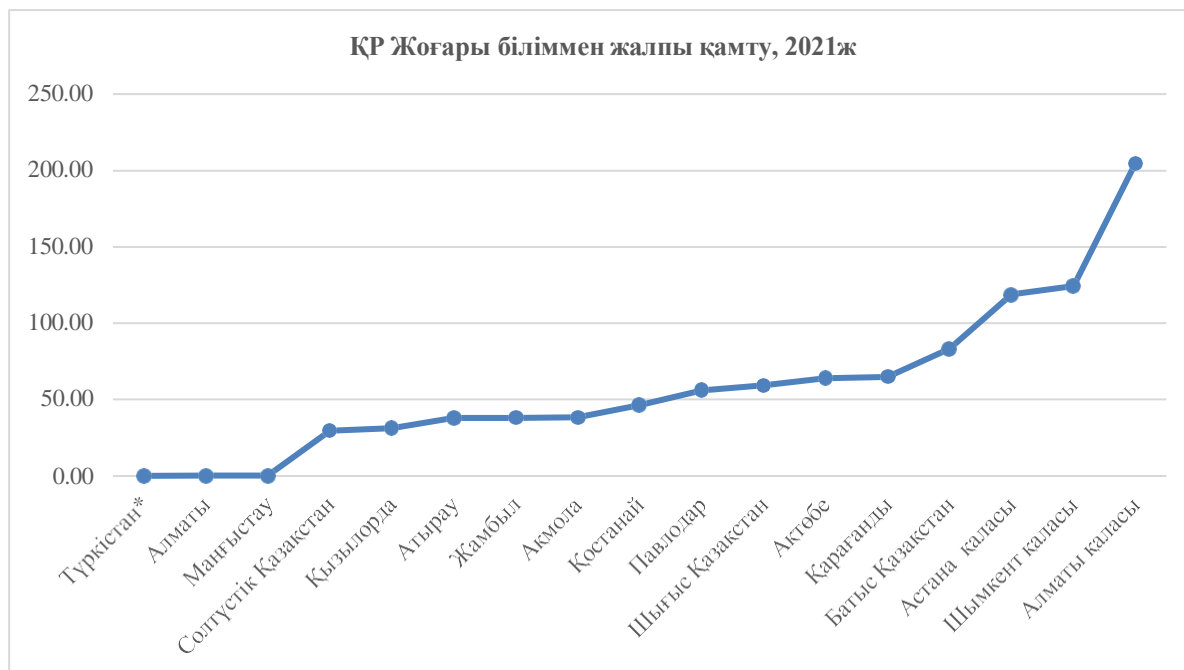
БҰҰ мәліметтері бойынша: «Жоғары білім беру саласындағы зерттеулердің нәтижелері оның өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал ететіндігін көрсетті. ЖОО түлектерінің өмір сүру ұзақтығының көрсеткіші тек Орта білім алған адамдар үшін көрсеткіштен едәуір асып түседі. Әдетте, жоғары білімі бар адамдар медициналық көмекке қол жеткізе алады, салауатты өмір салтын ұстанады және жоғары сапалы өнімдерді сатып алады. Олар өздеріне ұнайтын тұрақты жұмысқа орналасу ықтималдығы жоғары. Олар Үкіметтің рөлін жақсы түсініп, қоғамдық өмірге қатысып, көшбасшы бола отырып, мемлекеттік көмекке аз тәуелді. Жоғары оқу орындарының түлектері арасында өзіне сенімді адамдар әлдеқайда көп және қылмыс жасаушылар немесе тұтқындар аз. Сонымен қатар, жоғары оқу орындарының түлектері интернетті көбірек пайдаланады, сайлауға белсенді қатысады және демалуға, шығармашылық қызметке көп уақыт бөледі» [2].

Еліміздегі жоғары білім беретін ЖОО-ның 2021 жылға берілген соңғы статистикалық мәліметтерді қарасақ, республика бойынша 122 жоғары оқу орындары бар екен. Олардың көпшілігі Алматы мен Астана қалаларында орналасқан » [3].

* Ұлттық статистика бюросының мәліметтері (диаграмма авторлармен құрастырылды)

Ал, Қазақстандағы жоғары білімнің жалпы қамту көрсеткіштерін қарастыратын болсақ, 2021 жылы республика бойынша 62,6% құраған. Ең көп үлесті Алматы, Шымкент, Астана қалалары алып отыр [3].

**Ұлттық статистика бюросының мәліметтері (диаграмма авторлармен құрастырылды)*

Бұл көрсеткішті 2000 жылғы көрсеткішпен салыстырғанда, елдегі жоғары біліммен жалпы қамту 2 есе өскенін байқаймыз. Бұл оң өзгерістер [3].

** Ұлттық статистика бюросының мәліметтері (диаграмма авторлармен құрастырылды)*

Ұлттық статистика бюросының мәліметтерін талдай келе, елдегі жоғары білімге деген сұраныс айтарлықтай жақсы көрсеткіштерге ие болғанын көріп отырмыз. Жыл сайынғы жоғары білім алу мақсатында жоғары білім беру ұйымдарындағы студенттердің саны да соңғы жылдары өсуде. Жоғары білімді адамдардың көп болуы, жастардың жоғары білім алуға ұмтылуы қоғам үшін зор ықпалын тигізеді. Бұл тенденция болашақта одан да жақсы көрсеткіштерге жетеді деп ойлаймыз. Бұл көрсеткіштерге жетуде әрине жоғары білімнің сапасын жылдан жылға арттыру қатар жүру қажет.

Қорытындылай келе, тұлғаның әлеуметтену процесін зерттеу өте өзекті әрі маңызды тақырып. Қазіргі қоғамның қакынды дамуын және заман талаптардың күрделенуін ескере келе, адамның сәтті әлеуметтенуінің негізгі факторларының бірі сапалы жоғары білім алу болып отыр.

Зиялы ұрпақ – ел болашағы. Білімді және жауапкершілігі жоғары ұрпақ өз елінің дамуына, өркендеуіне едәуір үлес қосады. Сондықтан, қазіргі таңда ғылымға, білімге ерекше көңіл бөлу керек, терең жан-жақты зерттеу керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абдикерова Г.О. Социализация современной личности. – Алматы, 2005. – 4б.
2. БҰҰ сайтының мәліметтері <https://www.un.org/ru/120927> (жүгінген күн 25.04.2023)
3. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі, Ұлттық статистика бюросының мәліметтері www.stat.gov.kz (жүгінген күн 25.04.2023).

Osman Yesilyrt
4 курс İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Pamukkale Üniversitesi Türkiye, Denizli
Danışman: Gulvira Darmenova

ÖZBEK, KAZAK TÜRKLERİNDE KADIN ANTRONİMLERİ

ÖZET. *Kazakistan ve Özbekistan'da Kadın Adları ad verme konusunda dini etkenler ve kültürlerin ortak olması sebebiyle gözle görünür bir benzerliğe sahiptir. Bu adlar verilirken dikkat edilen hususların incelenmesi ve iki lehçe arasındaki Kadın adlarının anlambilim yöntemiyle araştırılması gerçekleştirilmiştir.*

Anahtar Kelimeler: *Kadın, Adlar, Anlambilim.*

ABSTRACT. In Kazakhstan and Uzbekistan, female names have a visible similarity in naming, due to the common religious factors and cultures. Examining the points that are considered while giving these names and researching the female names between the two dialects with the method of semantics were carried out.

Keywords: Woman, Names, Semantics.

GİRİŞ. Kişi adları (Antroponimler) insanın ömrü boyunca taşıyacağı bir ünvardır. Bu sebeple Türkler çocuklarına anlamlı ve kıymetli adlar vermektedirler. Adların verilmesi konusunda Türk tarihinde adını altın harflerle kazınmış olan kahramanlarımız, dinimizin getirmiş olduğu islami adlar ve ailenin düşünce, dileklerini yansıtan adları görmekteyiz. Bu araştırmada Kıpçak grubuna ait olan Kazakistan ve Karluk grubuna ait olan Özbekistan'daki kadın adlarının gerek benzerliği gerekse de farklılıklarını inceleyeceğiz.

Ad Kavramı .' *Ad, kişiyi ayırt etmek ve insan ilişkilerinde kendisini tanıtmak için kullanılan sözcük grubudur.* '' (Yıldız, 2017: 726). Milletlerin kültürlerinde adlar önemli bir yere sahiptir. O milletin kültüründen ve adetlerini yansıtmaktadır. Türk milleti bilindiği üzere büyük bir coğrafyaya yayılmış ve çeşitli kültürler ile harmanlanmıştır (Gül, 2001: 55).

Ad verme gelenekleri

Kazak Türklerinde .Farklı coğrafyalarda yaşasak da kanı Türk, canı Türk Kazak halkının da Türk gelenek ve göreneklerine, kültürüne sahip çıktığını görmekteyiz. Kazak Türklerinde çocuklara ad verme (At koyu) çocuğun kaderini, geleceğini doğrudan ilgilendireceğinin düşünülmesi sebebiyle gelişmiş güzel adlar verilmez. Çocuklara ad toplumdan saygı gören, yaşça büyük Aksakal diye adlandırabileceğimiz kişi tarafından verilir. Bu kişi çocuğu kucağına alarak sağ ve sol kulağına üç kez adını söyler ve adı ile yaşasın der. Kazaklar da müslüman oldukları için çocuk imanlı ve inançlı olsun diye ezan da okunur. Çocuğun adlandırılmasından sonra aile bu durumu kutlamak için ulusal yemekler hazırlar ve misafirlere kıymız dağıtılarak kutlama yapılır. Ad verilirken dikkat edilen hususlar dini adlar, milli kahramanlar, hayatta olmayan aile büyükleri, ailenin düşünceleri gibi durumlar göz önünde bulundurularak verilir (Çetin, 2018: 1091).

Özbek Türklerinde. Anne ve babanın asli görevleri arasında yer almaktadır. Özbek Türklerinde ad verilirken dikkat edilen hususlar ailenin soyu, ailenin kaçınıcı çocuğu olduğu, doğduğu vakit, vücudunda bulunan iz ve benzeri özelliklerin bulunması ve Kur'andan adlar verilmektedir. Kur'andan adların verilmesindeki başlıca sebepler, çocuğun belalardan korunması, ömrünün uzun olması, ve imanlı olması düşüncesidir (Yüce ve Khamrabaeva, 2020: 319-341).

Kazak ve Özbek Türklerinde kadınlara ad verme gelenekleri şöyle sıralanabilir:

1. Bitki, çiçek adlarından alıntı antroponimler;
2. Yer, su, maden ve benzeri adlardan alıntı antroponimler;
3. Gök cisimlerinden alıntı antroponimler;
4. Hayvan adlarından alıntı antroponimler;
5. Özel gün adlarından alıntı antroponimler;
6. Dilek bildiren antroponimler, İnsanın özellikleriyle ilgili antroponimler;
7. İnsanın özellikleriyle ilgili antroponimler.

1. Bitki, çiçek adlarından alıntı antroponimler

Kadınların güzelliğini anlatmak, çiçek gibi renkli bir hayatlarının olması düşünülerek verilen adlardır.

Kazak Türklerinde. Anargül “ Nar çiçeği ”, Rayhan “ Güzel kokulu çiçek”, Roza “ Gül”, Şınar “ Çınar ”, Şınargül “ Çınar + gül ”, Qızılgül “ Kırmızı gül, Kırmızı çiçek”, Güljan “ Gül gibi canlı ”, Gülnaz “ Gül gibi güzel ve nazlı”, Güldana “ Gül tanesi ”, Güljayna “Çiçek gibi parlam, gülsün”.

Özbek Türklerinde. Anor “ Nar ”, Nargiz “ Nergis çiçeği ”, Gul “ Gül ya da çiçek ”, Gulbasar “ Çiçeklerle sarılan ”, Gulchin “ Çiçek toplayan ”, Gulbahor “ Bahar gülü ”, Lola “ Lale ”, Rayhon “ Reyhan, çiçek ”, Nilufar “ Nilüfer, çiçek”, Rayhongul “Reyhan gülü, Reyhan çiçeği ”.

2. Yer, Su, maden ve benzeri adlardan alıntı antroponimler

Çocuğun genel anlamda özelliklerine göre verilen adlardır. Çocuk sarı saçlıysa “ Altın” adını almaktadır.

Kazak Türklerinde. Altın “ Altın ”, Daria “ Deniz, ırmak, nehir ”, Aydaria “ Ay + deniz ay gibi parlak, deniz gibi uzun olsun” İncuw “ İnci gibi parlak ”, Almas “ Elmas, parlak, değerli ”, Aykuwmıs” Ay ve gümüş gibi parlak”.

Özbek Türklerinde. Gavhar “Mücevher, inci”, Daryogul “Ömrü deniz gibi uzun ve güzel olsun”, Deniz “ Deniz gibi dalgalı”, Dinora “ Dinar taşı”, İnji “ İnci, değerli ve parlak”, Kumush “ Gümüş ”, Marjon “ Mercan”.

3. Gök cisimlerinden alıntı antroponimler

Gök cisimleri genel özellikleriyle insanlar tarafından ilgi çekici ve heyecan duyulan cisimlerdir. Çocuklara bu adların verilme sebeplerinin başında “ Juldız”, “Yıldız” gibi parlak olsun. Düşüncesi hakimdir.

Kazak Türklerinde. Zauwre “ Venüs”, Juldız “ Yıldız gibi parlak ”, Kunay “ Güneş ve ay gibi parlam, ışık saçsın”, Aygyz “ Ay gibi parlak kız”, Aybala” Nurlu, parlak çocuk”, Künsuluw “ Güneş gibi güzel” Ayziba “ Ay gibi güzel yüzlü”, Aynur “ Ay gibi nurlu”.

Özbek Türklerinde. Buvzuhra” Venüs gibi parlam”, Davlatoy “ Devlet + Ay, zenginlik anlamında”, Faxrioy “Gururlu olsun, ay gibi parlam”, Gulay “Gül gibi güzel, ay gibi parlak”, Hilol “Ayın şekli ”, Kunash “ Güneş anlamında, etrafına ışık saçsın”,Oydina “Parlak, beyaz, ay ”.

4. Hayvan adlarından alıntı antroponimler

Bazı hayvanların özellikleri Türk toplumu tarafından sevildiği için çocuklarına da bu adları verdiklerini görmekteyiz.

Kazak Türklerinde. Bulbul “ Bülbül, sesi güzel”, Maral “ Geyik, güzellik anlamında”, Sanduwğaş “Bülbül, sesi güzel”, Bota “ Deve yavrusu”, Botagöz “ Deve yavrusunun gözüne sahip kız”, Botajan “ Deve yavrusu”.

Özbek Türklerinde. Bo’ritosh “ Kurt gibi çenesi güçlü olsun ”, Bo’rixol “ Kurt gibi, doğduğunda iz ile doğan kız”, Bulbul “ Bülbül, sesi güzel”, Jayron “ Ceylan, güzellik anlamında”, Kaklik “ Keklik, güzellik anlamında”, Kiyik “ Geyik, güzellik anlamında”, Maral “Geyik, güzellik anlamında”.

5. Özel gün adlarından alıntı antroponimler

Türk toplumları için bazı günler çok önemlidir ve bu özel günlerde doğan çocuklara o günü yaşatması ve hatırlatması için günün önemiyle ilgili adlar verilmektedir.

Kazak Türklerinde. Toybala “ Ailede bir düğün vaktinde doğan kız çocuğu, doğumuyla düğün gibi gelen kız”, Bazargül “ Doğduğu gün pazar açılan, gül gibi güzel kız”, Saylawgül “ Bir seçim vaktinde doğan, gül gibi güzel kız”, Nauwrızgül “ Nevruzda doğan , gül gibi güzel kız”, Nauwrıznur “ Nevruzda doğan, parlak, nurlu kız”.

Özbek Türklerinde. Afruza “ Ramazan ayında doğan kız”, Bahora “ Bahar ayında doğan kız”, Jumabaxt “ Cuma günü doğan kız, mutlu olsun”, Muxarrama “ Muharrem ayında doğan kız”,

Namozgul “ Namaz vakti dođan güzel kz”, Navro’za “ Nevruzda dođan kz”, Navro’zoy “ Nevruzda dođan ay gibi parlak kz”.

6. Dilek bildiren antroponimler

Aile yeni dođan çocuk hakkındaki düşüncelerini, dileklerini ad olarak vermektedir. Bu ad anlamca çok önemlidir. Dileklerini çocuklarına ad olarak veren aile Allah’ın bu dileklerini kabul etmesi amacıyla vermektedirler.

Kazak Türklerinde. mirgl “ mr uzun olsun, güzel olsun”, mirse “Uzun ömürlü olsun”, Turđan “ Dursun, lmesin, yaasn ”, Tursnay “ Dursun, lmesin, yaasn, ay parlasn”, Tursngl “ Dursun, lmesin, yaasn, gl gibi güzel olsun”, Tasbala “ Ta gibi sađlam olsun”, Ulbolsyn “ Sonraki çocuk erkek olsun”.

zbek Türklerinde. Fazla “ Sonraki çocuk erkek olsun, kz çocukları yeter”, Hayotgul “ mr olsun olsun, çiçek gibi güzel olsun”, Kerakmas “ Kz çocukları yeter, erkek olsun”, Keldiqiz “ Uzun zaman sonra dođan kz”, Kirli “ Çocuđu nazardan korumak için verilen ad”, Lozima “ Uzun zaman sonra dođan kz”, Qizyetar “ Sonraki çocuk erkek olsun, kz yeter”.

7. İnsanın özellikleriyle ilgili antroponimler

Çocuklara adlarını veren Aksakalın ilk olarak dikkat ettiđi özelliklerden bir tanesi çocuđun fiziksel ve karakteristik özellikleridir. Mesela çocuk siyah gzlyse “ Qaragz” ismini vermektedir.

Kazak Türklerinde. Altna “ Sar saçlı”, Dbs “ Çocuk çok sesli olduđunda bu ad verilmektedir”, Nurlıqan “ Parlak ve hareketli kz”, Nurluqz “ Parlak yzly kz”, Nursuluw “ Nur kadar güzel”, Qaragz “ Siyah gzly”, Tngl “ Sessiz, sakin, gl kadar güzel ”, Qzlgl “ Kzl saçlı, gl kadar güzel kz”.

zbek Türklerinde. Anora “ Nar gibi kırmızı saçlı kz”, Anorxol “ Çilli kz”, Qalamqosh “ Kalem kalı”, Qoraxol “ Siyah ben ile dođan”, Qorachoch “ Siyah saçlı”, Muhir” Vücudunda bir iz ile dođan kz”, Ishora ” Vücudunda bir işaret, iz ile dođan kz”, Ishorat “ Vücudunda bir iz ile dođan kz”.

Sonuç. Kıpçak grubunda olan Kazakistan ve Karluk grubunda olan Özbekistan’da adların insan hayatına olan önemi, adların verilmesinde geleneklerin korunması ve bu adların gelişi güzel adlar olmayşını görmekteyiz. Gelenekler milleti millet yapan en önemli özelliklerden birisidir. Ve görmekteyiz ki aratırmı olduđumuz bu iki ülke geleneklerini korumakta, sahip çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

1. YÜCE, M., & KHAMRABAEVA, L. (2020). ÖZBEK TÜRKLERİNİN MİLLİ GELENEKLERİNE GENEL BAKIŞ. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 319-341. (tarih yok).
2. ÇETİN, H. (-1. (tarih yok).
3. YÜCE, M. & -3. (tarih yok).
4. JANUZAQOV, T. J, ESBAYEVA, K. S (2003). Kazak Türklerinde Kişi Adları, (çev. Nurettin Aksu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
5. O’zbek ismlarining ma’nosi. İsmalar manosi, 2008-2023. <https://ismlar.com/>

Сабырқызы Ж.
сеньор –лектор, Caspian University

ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ДІНИ ДҮНИЕТАНЫМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Қазақ дниетаным арқылы зін- зі таныған халық. Халқымыздың даналық рухын тану жолында қазақ ойының дамуына ерекше лес қосқан ойшылдарымыздың дниетанымын зерттеу арқашанда зекті болмақ. Бұл мақалада Ш. Қдайбердұлы шығармаларындағы діни дниетаным мәселелері қарастырылады.

Тйін сздер: анық, ақиқат, иман, соқыр сезім, ұждан, ынсап, ахлақ, мұтылған, адамгершілік

Қоғамдық құрылымда кез келген адамның мір кешкен тарихи кезеңі оған ерекше ықпал жасап, көзқарасының қалыптасуына әсер ететіні белгілі. Себебі негізінен қоршаған ортада адам рухани бастаулардан нәр ала отырып, жаңаша формада ойлау ерекшелігі мен шығармашылық болмыс бітімін қалыптастыруға ұмтылады. Бұл әрбір адамның ойшыл ретінде қалыптасу

процесіндегі басты мәнге ие құбылыс. Дүниетаным үшін біріншіден, санадағы тарихи кезең жеткіліксіз. Барлық ақпаратты жинап алып, оны біліп отыру дүниетанымға жатпайды. Дүниетаным дегеніміз ең алдымен ойлау мәдениетінен басталады. Адам тек ақпараттардың деңгейінде қалмай, ерекше көптеген ілімдердің арасынан өзін тапқан кезде дүниетаным қалыптасады. Дүниетаным - бұл мойындалған көзқарастардың, түсініктердің жиынтығы. Дүниетаным тұжырымдар мен ойлардың синтезі, адамның рухани әлемі деген дұрысырақ болар. Дүниетанымдық көзқарастың қалыптасуында әр заманның өзіне сай әлеуметтік қатынастары мен рухани даму дәрежесінің алатын орны зор.

Осы орайда 1858 жылы дүниеге келіп, 73 жасында асыра сілтеудің құрбаны болған Шәкәрім Құдайбердіұлының дүниетанымы ағартушылық бағыттың барлық өкілдерінің сияқты өз кезеңіндегі тарихи, әлеуметтік жағдайлардың көрінісі ретінде қалыптасты. Өз заманында Шәкәрім дүниетанымының іргетасы ретінде жазған алғашқы кітабының өзінде діни түсініктегі болмыс пен ислам қағидаларын талдай отырып, адам табиғаты мен танымын, қоғамдағы адамның орнын анықтауға тырысады "...адам өзін өзі білмекке әуелі жоғарыда айтылған қайдан жаралдым, не үшін жаралдым, түбінде не болмақпын деген үш сөзді ойласа керек! Онан соң басыма пайда, дүние ахиретіме пайда не іс қылып жүрмін, халыққа не пайда келтіріп жүрмін. Біреуге, яки өзіме зиян қылғаннан саумын ба деп ойлау керек Өйтіп өзін өзі тексермей жүре берген адам жайдан мал, аңнан да төмен болады", - деген тұжырымға келеді[1, 25-б]. Яғни, қазақтың сенім наным, діндарлығы жайлы ойлары жалпы сенім мәселесіне ұласып, зерттеу нәтижесі көрсетіп бергендей, Шәкәрімді өз сенім теориясын жасап шығаруға жетелейді.

Шәкәрім танымының нәр алған бұлақтарының біріншісі - ежелгі қазақ мәдениеті халық ауыз әдебиеті, екіншісі- шығыстың рухани қазынасы поэзия классиктері, араб- парсы, түрік мәдениетінің тарихы мен мораль философиясы жөніндегі ғұлама ойшылдар еңбектері. Үшіншісі орыс мәдениеті және сол тілге аударылған батыс әлемінің рухани қазыналары көзі болып табылады.

Шәкәрім дүниетанымының қалыптасуы туралы сөз болғанда оның өміріндегі Абайдың ролі, Абайдың ықпалы жайлы арнайы тоқталмауға болмайды. Себебі Шәкәрім ешбір оқу орнында оқымаған адам. Оның мектебі де, университеті де Абай. Шәкәрімнің шығыс, батыс әлемі ойшылдарының шығармашылығына қызығушылығынан оятқан да- Абай. Абайдың өсиет - кеңесімен Шәкәрім Мекке, Стамбул, Парижге барып, кітапханаларда жұмыс істейді, өзіне кітап жинап, шығыстық нота жазу жүйесін меңгереді. Шәкәрім Абайдың өз балаларымен қатар нағыз толық мағынадағы төрт шәкіртінің бірі болғаны, ағасымен туысқандық, ұстаздық шәкірттік байланыста ғана емес, бергін келе теңдес тізелес, ақындық дәрежеде сыйлас, мәжілістес болып, Абай маңында өтіп жатқан жиындарға қатысып, оның мәнін, түп төркінін терең түсінген. Абай мен Шәкәрім шығармаларының үндестігі сан қатпарлы. Екі ақынның дүниетанымы қазақ дүниетанымының екі биігі. Мәселен, қазақ дүниетанымында ақыл категориясына Шәкәрімдей деп қойып тоқталып, оның табиғатын ашқан ақын кем де кем. Шәкәрімнің "Пайғамбар қыл ақылды" деуі ақыл ұғымын шырқау биікке көтеруінің белгісі. Оның шығармаларындағы таза ақыл, жанды ақыл, азат ақыл, шын ақыл, еркін ақыл, өз ақыл, мол ақыл, ақыл- айна, ақыл- нұр, жайлы ақыл, толық ақыл, терең ақыл деген тіркестер Шәкәрімнің ақыл категориясын терең түсіне білетінінің белгісі. Ақылға қатысты Шәкәрімнің: "Бұл Абай- саудагер ғой ақыл сатқан, Әртүрлі асылы көп өтпей жатқан. Тегін білсең- аласың, бос береді, Тұтасымен ешкім жоқ мұны тапқан" деуі Абайдың ақылын мойындау, оны тану, білу, тереңіне үңілу қажеттігін нұсқауының белгісі. "Абайдың ақылын тегін тапсаң бос аласың" деуімен "Абайша ойлай білсең, Абай дәстүрімен жүрсең, даналыққа құштар болсаң, сонда ғана Абайға жол табасың, сонда ғана Абайдың ақылын қабылдай аласың" деп тұр.

Ұлы Абайдың жолын қуған Шәкәрім тарихтың өн бойында қалыптасқан қазақ халқының жан дүниесінен, ұлт санасындағы наным- сенім мен негізгі ұғым -түсініктен хабар беретін поэтикалық және философиялық құбылысты игереді. Қанттық сипаттағы принципалды дүниетанымдық сұрақтар: -Мен қайданмын? -Не істеуім керек? -Неден үміттенемін?- Деген сұрақтарға өзіндік жауаптары Шәкәрімнің ән өлеңдерін, проза, философиялық трактаттарына арқау болады[2]. Шәкәрім өзіне дейінгі ойшыл ағартушы, ақын, ғалымдардың, теоретиктердің көзқарастарына, жаңа заман рухани қазыналарының басты бағыттары мен негізгі сұрақтарына талдау жасайды. Көп мәселелерде өзіндік, соны көзқарас танытып, оның прогрессивті тұжырымдары бүгінгі күнмен үндес келетіндей дәрежеге көтеріледі.

Шәкәрімнің философиялық мағынадағы шығармашылық дүниетанымының қалыптасуы «қажылық» кезеңнен басталады. Стамбул мен Париж кітапханаларында «түсіп сәуле соқыр көзге» Шәкәрім үшін «ауыр тұман» ашылады. Ең алдымен исламға, қазақтың мұсыманшылығына қанағаттанбаған Шәкәрімді сенім, дін мәселесі қызықтырады. Оның аталған саланы қамтыған еңбектеріне келсек, олар: «Үш анық», «Мұсылмандық шарты», «Түрік, қырғыз-қазақ һәм хандар шежіресі», туындылары және лирикалық һәм эпикалық шығармалары, аудармалары.

Шәкәрімнің «Үш анық» атты еңбегі де болмысы бөлек терең шығарма. Шәкәрім осы туындысын: «Адам ақиқатты бас көзімен көрмейді, ақыл көзімен көреді... Өлімнен соң бір түрлі тіршілік бар. Екі өмірге де керекті іс - ұждан. Ұждан - дегеніміз ынсап, әділет, мейірім», - дейді. Бұл - Ислам мәдениетін терең білген данышпанның сөзі.

Ұждан - Ислам ғылымының басты танымдық категориясы. Шәкәрім мәңгі мен бақиды қатар алып ой толғайды. Осы еңбегінің түйінді сөзінде ойшыл ақын: «Адам атаулыны бір бауырдай қылып, екі өмірде де жақсылықпен өмір сүргізетін жалғыз жол - мұсылман жолы...», - деген мәнді сөз айтқан. Бұл Шәкәрімнің ғылымдағы терең танымынан туған нақты тұжырым. Ислам мәдениетінің осылай мәңгілігін, жер бетіндегі адамзат атаулыны бауырластыратынын ол анық та ашық айтқан Шәкәрімнің сенімі мен танымын біз қашан Шәкәрім өзінің «Үш анық» шығармасында адам жанының ажалсыздығы, дүниенің түп себебі туралы мәселелерді көтеріп, оған жауап іздеді. Тамыры тереңде жатқан дүниетанымдық сұрақтарды шешу жолында тек төлтума мәдениеттегі қалыптасқан көзқарас пен орыс әдебиетіндегі немесе шығыстық негіздегі көзқарастың жеткіліксіз болуы заңды құбылыс еді. Оны жете түсінген Шәкәрім, бұл сұрақтарды шешу жолында, дәстүрлі Батыс Еуропа философиясының тарихын зерттеудің соншалықты маңызды екенін аңғарды.

Шәкәрім «Үш анық» шығармасында Еуропадағы жаңа дәуірден кейін қалыптасқан ғылыми жолды сынау арқылы, негізгі философиялық дүниетанымын қалыптастырды [2]. Шәкәрім қалыптастырған философиялық дүниетанымды тереңірек түсіну үшін «Үш анық» шығармасының желісінде оның көзқарасындағы адам мен қоршаған ортаның мәніне назар аударған жөн. Сонда ғана біз оның жаңа дәуірден кейінгі, Еуропа философиясындағы, ғылыми жолды не үшін сынға алғанына көз жеткізіп, ойшылдың адам мен қоғам туралы мәселедегі негізгі жаңалығын философиялық тұрғыдан жүйелемекпіз. «Үш анықтың» түйін сөзінде адам атаулыны бір бауырдай етіп, екі өмірде де жақсылықпен өмір сүргізетін жалғыз жол ислам жолы деуі, Шәкәрімнің дін - Ислам ғұламасы екенін көрсетеді.

Сонымен Шәкәрім «адамзатты бауырластыққа бастайтын жол- мұсылмандық» деп ең алдымен ислам дінінің негізінде дүниетанымды қалыптастыруды, оны адамгершілік тәрбиесінің басты элементі, иман- тірегі ретінде қабылдауды мұрат ете отырып, «Мұсылмандық шартын» жазды.

Шәкәрімнің «Мұсылмандық шарты» атты еңбегі 1911 жылы Орынбор қаласының баспасынан алғаш жарық көрді. «Мұсылмандық шарттарын» жазу үшін Шәкәрім ұзақ жылдар бойы араб, парсы тілдердегі әдебиеттерді зерттеген, ислам ілімі сол кезде дүние сырын шын мағынада аша алатын еңбек болатын. Шәкәрімнің «Мұсылмандық шартын» жазудағы мақсаты халқының болашағын ойлағандықтан, халқына діни дұрыс жол, дұрыс бағыт көрсетуге ұмтылысы деп түсінгеніміз жөн. Бұл шығарманың сол кезде де, қазір де маңызы ерекше. Оны XX ғасыр басында қазақ тілінде жарық көрген алғашқы діни оқу құралының бірі деу керек. Ол тұстағы діни кітаптардың басым бөлігі араб, парсы, түрік және татар тілдерінде болатын. Ол тілдерде жарық көрген кітаптарды арнаулы оқу орындарында білім алған мамандар болмаса, жалпы жұртшылық еркін пайдалана алмады. Ал араб, парсы тілдерін жетік меңгерген білім иелері аз еді. Сол аздың бірі, тіпті бірегейі Шәкәрім қажы болатын. Сондықтан туған халқының алдында зор беделге ие Шәкәрім қажының «Мұсылмандық шарты» ерекше болды. Ол пайдалануға жеңіл, терең біліммен жазылған тамаша туынды.

Шәкәрім оны мәніне қарай төмендегідей бес бөлімге бөліп, жүйелеген:

1. Иманның мағынасы және иман сенімі (Исламның мәні);
2. Ахлақ (Ислам психологиясы);
3. Іс-харекет үкімдері (Сегіз амал);
4. Ислам негіздері (ғибадат);
5. Қоғамдық қатынастағы шарғи талаптар (Фикһ ілімінің негіздері).

Сондай-ақ, бұл бөлімде «Ажал», «Қабір азабы», «Адамның өзін-өзі тануы» тақырыптар және әһлус сүннаға қатысты бірқатар мәселелер қысқа да болса нұсқа қамтылған. Мұнда барша адамзатқа рахым етіп жіберілген хазіреті Мұхаммед (с.ғ.с.) пайғамбарымыздың: «Ең жақсы мұсылман — ахлақы (мінез-құлқы) жақсы мұсылман», деген хадисінде айтылған мұсылманның мінез-құлқынан, жүріс-тұрысынан, сөйлеген сөзінен, биязылық, сабырлылық, байсалдылық сияқты ішкі мағынауи сұлулықтың да көрініп тұруға тиісті екені айтылған. Шәкәрім еңбегінде осындай маңызды мәселелер көрініс тапқан. Ол кездегі оқыту жүйесінде ахлақ ілімі Ислам негіздерін үйретуден бұрын жүргізілетін. Өйткені тәрбиелік тұрғыдан жетілген мінез-құлқы иесі ғана Исламды алып жүру мен таратуда ізгілік жетекшісі бола алатын. Шәкәрім осыны терең түсініп, соның талабынан шыға алған тұлға.

Шәкәрімнің осы еңбегінде басты сөз: әлемді жаратушы Алланы және оның пайғамбары Мұхамед с.а.с. баяндай келе адамға қатысты иманның мағынасын ашады: Иман деген Алла тағаланың барлығына, бірлігіне, онан басқа Алла жоқтығына, Құран сөзінің бәрі шындығына анық ықпаласпен нанбақ» [3]. Ол поэзияның үстемдік құдыретін пайдалана отырып иманды кең қолдануға мүмкіншілік беретін мән мағынасын ашады. Шәкәрімнің құдай алдында тақуалығына жұрт көп күмән жасаған еш уақытта ауытқымаған. Шәкәрімнің иманды екеніне сол сол кездегі молдалар да қатты күмән жасап, оны «кәпір» деген. Кез келген даналық қарама-қайшылықтан тұра келе орталықты жағдайды ұстап тұру керек, әйтпесе ол бір жақты фанатизмге айналып кетеді. Шәкәрімнің діни көзқарастары діни әмбебаптылықтан тұрған, ол өз ойында әлемнің бәр діндердің ерекшеліктерін баяндай келе «діндердің түп мақсаты» дейді, сол мақсаты құдайға жету болатын.

Осылайша, «Мұсылмандық шартын» жазып қазақтың діни сауатын ашпақ болған Шәкәрім Тәңіріні, Табиғатты, Адамды қарастыра отырып, бірегей концепция жасады. Оның бірегейлігі мынада: Шәкәрім теориясында қалың халық мойынсұнғысы келетін Тәңірісі де, оның өзі қозғау беріп жаратқан табиғаты да бар. Және сол Жаратылыстың ең жоғарғы түрі Адам да бар. Бұл шығарманы одан әрі талдап, сараптаудың маңызы зор.

Шәкәрім жүйесінің ерекшелігі мынада: Адам Тәңірі жаратқандықтан адам аталуы тиіс емес, ұжданы болғандықтан адам болды және болады. Немесе – адам құрылымының басты компоненті – ұждан. Онсыз адамның ішкі гармониясы ыдырап, статусы – «хайуанның арам, насы» дәрежесіне дейін төмендейді. Яғни адам ұждансыз да өмір сүре алады. Бірақ тілегі орындалмаған жанды оны тазартушы, қозғаушы, итермелеуші күші-ұждан болмағандықтан нашар қасиеттер (нәпсі, зорлық, алдау, мансапқорлық, өзімшілдік, мейірімсіздік) жайлап кетеді. Ал оны содан кейін не елемеу, не тыйым салу, не аскеза арқылы тазарту мүмкін болмайды. Адам болмысы баршаға ортақ: көрер қызығы, қайғысы осы екі дүние аралығында. Өмір мен өлім бәрімізге бір. Олай болса, адамға керегі – имандылық. «Адам жанының өлген соңғы өмірі мен ұждан соның азығы екеніне әбден нанса, оның жүрегін еш нәрсе қарайта алмайды. нана алмаған кісінің жүрегін ғылым, өнер, ешбір жол, заң тазарта алмайды» [4].

Шәкәрім өлеңдерінде, аудармаларында ар тазалығы, имандылық, адамгершілік мәселелерін жиі көтереді. Оның шығармаларында өзінің ішкі табиғатына, көзқарасына сәйкес келетін және сол идеясын жеткізуге лайық детальдар мен сюжеттік элементтер тапқанда ғана сол туындыны жазуға бой ұрады.

Шәкәрім «Үш анық» атты философиялық еңбегінде: «Бізше адам өмірін түзеуге, барлық адамдар тату тұруға негізгісі - адал еңбек, ақ жүрек, арлы ақыл болуға керек. Дүниеде бұл үшеуі үстем болмай, адам баласына тыныш өмір сүруге мүмкіндік жоқ» деген.

Сонымен, ар дегеніміз не? Қазіргі заманғы адамгершілік туралы түсінікті этика деп атайды. Немесе, мораль. Осы екеуі адамгершілік деген ұғымға сәйкес келеді. Бірақ Абайда да, Шәкәрімде де адамгершілік деген сөз жоқ, Абай оны адамшылық дейді, Шәкәрім - адамшылық, ар дейді. Адамшылыққа қатысты білімді Шәкәрім «ар білімі» дейді. «Ар білімі» деген тіркес, түсінік - Шәкәрімнің жаңалығы. Ғарифолла Есім айтады: «Ар білімі» ұғымының ауқымы кең. Ар білімі адамның адамшылығының кемелденген кезінде қалыптаса ма деймін. Менің түсінігімше, ар ниет арқылы көрініс береді. Әдетте, адамдарды ақ ниетті, қара ниетті деп бөліп жатамыз. Қара ниетті адамда ар бола ма? Керісінше, арсыздық солардан шығады. Ақ ниетті адамдардың әр ісінде ізгілік жатады. Арлы адамдар - солар. Адамға бас иіп, құрмет білдіру де соларға тән. Ар білімі болса - арлылықты да, арсыздықты да зерттеуі керек» дейді.

Сонымен ар білімі деген - ар туралы біздің біліміміз. Яғни білуге тиісті, білуге міндетті

нәрселер.

Ғарифолла Есім осыны айта келіп, Шәкәрімнің «ар білімін» өзінше талдай келе оны «ар жүйесі» деп атайды. Оны төмендегіше негіздейді: «Адамзат жаратылғалы алдымен заттық табиғатқа ие болған, яғни басқы мақсат - ішіп, жеу, қарынды тойындыру. Мұны философ ғалым бірінші жүйе - тән жүйесі деген. Екінші болып жан жүйесі айтылады. Үшіншісі - адамның санасы. Төртінші - нәпсі жүйесі, ол тек ішіп-жеу емес, артына ұрпақ қалдыру ниеті. Бесінші - көңіл жүйесі, яғни көңіл азығын іздеу. Алтыншы жүйе - рух жүйесі, яғни адамның рухани мәдениеті. Жетінші жүйе - ар жүйесі, ол Жаратушыға барар соңғы баспалдақ».

Ғарифолла Есім ар жүйесі дегенді өз сөзімен былайша түсіндіреді: «Ар жүйесі дегенде адамшылық кеңістігі айтылады. Ар таза күйінде кездеспейді, оның көріну формалары: ұят, намыс, ұждан, ғашықтық, достық, кісілік, жомарттық, ізгілік, парасаттылық, даналық, талаптылық, т.б. Ар дегеніміз көңіл мен рухтың сапалық өлшемі немесе анықтаушысы деуге болады». Біз автордың бұл ойымен толық келісеміз. Орынды-ақ.

Бұл тұжырымдарды біз мақұлдаймыз және болашақта терең зерттеу, өмірге енгізу қажеттігін түсінеміз. Сөйте тұра адамгершілік пен арды зерттейтін түсінікті «ар ілімі» деп атауды ұсындық. Себебі не? Себебі біз ар ұғымы білім шеңберінен шығып, ғылым, таным, дін түсініктерімен астасып кететін ұғым деп танымыз. Сондықтан оны «ар ілімі» деп атауды лайық санаймыз.

Біздің түсінігімізше, ардың оянуы үшін білімді болу аз, адам алдымен көргенді, тәрбиелі болуы керек. Таным-түсінігі мол адам арсыздыққа бармайды. Ардың оялуы - арға нұқсан келетін істі болдырмайды. Ол үшін білім аз, көргенділік, көрегендік керек.

Ғылым көзі - іздену, ағартушылық. Ғылым - бүкіл елді сусындата алар шалқар көл, халықты байлыққа, бақытқа бөлер таусылмас кен, рухани дерттің бәрін аластайтын, елге қуат, күш беретін дәру. Білім алуды ғылыммен ұштастыра игерсе, қазақ та тарих көшінде өзгелермен тең дәрежеде болашаққа бет алмақ, басқалармен басы теңеспек, бәсекелес бола алмақ.

Шәкәрімнің даналық ой толғамдары, діни дүниетанымы бүгінгі біз өмір сүріп отырған заманда адамның жан дүниесіне, оның адамдық болмысы мен мәніне бетбұрыс жасауда бізге ауадай қажет. Себебі Шәкәрім шығармалары- Ислам гуманизмінің мәйегі. Сондай -ақ, Шәкәрім шығармалары халқына рухани жақын, имандылықтың бұлағы.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Құдайбердіұлы Ш. Мұсылмандық шарты. -Алматы, 1993-25-б.
2. Шәкәрім шежіресі// Қазақ әдебиеті- 1989.-14 шілде.-10-11-бб.
3. Есім Ғ. Мұтылған философиясы // Сана болмысы- Алматы: Ғалым.- 1996.-114 б.
4. Құдайбердіұлы Ш. Үш анық. -Алматы,1991.-16-б.

Нәби Назерке Бауржанқызы

Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті
“D01701- Қазақ тілі мен әдебиеті” мамандығының 2 курс докторанты

АЙТЫЛЫМ ҮДЕРІСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ЖАЙЫ

Аңдатпа. Мақалада сөйлесім әрекетінің мәні мен маңызы талданып, оның маңызды бір түрін құрайтын айтылым әрекетінің қалыптасу және даму үдерісі сараланды. Сондай-ақ мақалада сөйлесім әрекетінің маңызды негізін құрайтын айтылым үдерісінің зерттелу жайын білу мақсатында осы саланы жан-жақты зерттеген әртүрлі ғалымдардың, лингвистер мен психологтардың ғылыми еңбектері талданып, тұжырымдары келтірілді.

Түйін сөздер: коммуникативті құзыреттілік, тілдік дағдылар, тілдік қатынас, сөйлесім әрекеті, айтылым, айтылым үдерісі.

Аннотация. В статье анализируются значение и важность речевой деятельности, выделяется процесс формирования и развития навыка говорения, являющийся одним из важных ее видов. Также в статье с целью выявления исследования процесса говорения, анализируются научные работы различных ученых, лингвистов и психологов, всесторонне изучавших данную область являющегося важной основой

речевой деятельности, и даются научные выводы.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, языковые навыки, языковая коммуникация, речевая деятельность, говорение, процесс говорения.

Abstract. The article analyzes the meaning and importance of speech activity, highlights the process of formation and development of the skill of speaking, which is one of its important types. Also in the article, in order to identify the study of the process of speaking, the scientific works of various scientists, linguists and psychologists who have comprehensively studied this area, which is an important basis for speech activity, are analyzed, and scientific conclusions are given.

Key words: communicative competence, language skills, language communication, speech activity, speaking, speaking process.

Қазіргі заманғы оқыту үдерісінде мектептегі білім берудің пәндік саласы ретінде қазақ тілінің негізгі мақсаты оқушылардың туған тілінде қарым-қатынас жасау қабілетін меңгеруінен көрініс табады. Бұл коммуникативті құзіреттілікті қалыптастыру туралы, яғни әртүрлі ғылым өкілдерін қызықтырған күрделі мәселе – «сөйлесім әрекеті» («речевая деятельность») және сөйлесім әрекетінің түрлерін жүзеге асыру қабілеті мен дайындығы туралы мәселені алдыға шығарады. Коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыру оқытудың негізгі және жетекші мақсаты болып табылады. Ол әсіресе, бүгінгі жаһандық интеграция дәуіріндегі сапалы білім беру қажеттілігінің қарқынды артқан тұсында аса танымал. Теориялық зерттеу қорындағы мәліметтерге сүйенсек, адам сөзді әуелі құлақ арқылы қабылдай отырып, тілдік қарым-қатынасқа түсіп, өз ойын білдіреді. Қазір рөлі ерекше мәнге ие болған ауызша сөйлесу барысында баяншының сөйлеген сөздерін ой елегінен өткізіп, соған сай өз ойыңды білдіру процесінде сөйлесім әрекетінің тыңдалым және айтылым дағдылары қолданылады. Өйткені сөйлеу әрекеті процесінде барлық осы процеске қатысушылар сөйлеуші ретінде де, тыңдаушы ретінде де әрекет етеді. Бүгінгі тілдік оқыту мәселесінің ең даулы аспектілерінің бірі білім, білік және дағдыларды тексеру және есепке алу, оларды ұйымдастыру мен жүзеге асыру әдістемесі болып табылады. Оқушылардың тілдік құзіреттіліктерін қалыптастыру олардың білім, білік және дағдыларының қалыптасуына жол ашады. Осы орайда, зерттеу еңбегімізге негіз болған тілдік қатынастың сөйлесім әрекетіне тән айтылым үдерісінің зерттелу жайын жан-жақты қарастыру үлкен өзектілікке ие болып отыр.

Осы күнге дейін сөйлесім әрекеті, оның түрлері, оларды меңгертудің әдіс-тәсілдері жайлы отандық және орыс, шетел әдіскерлері арасында әртүрлі көзқарастар қалыптасып, әртүрлі әдістемелік оқулықтар, оқу құралдары, бірнеше зерттеулер жарыққа шықты.

Айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым сынды басты тілдік дағдыларды жинақтайтын сөйлесім әрекетін игертудегі психологиялық ерекшеліктер, сөйлесім әрекетінің түрлерін, оның ішінде айтылым әрекетін игертудегі заңдылықтар, айтылымның тілді меңгертудегі ерекшеліктері Ф.Оразбаева, И.А.Зимняя, Н.И.Гез, Я.Яноушек, В.А.Артемов, И.Л.Бим, Г.В.Рогова, А.А.Миролюбов, И.В.Рахманова, В.С.Цетлин, Т.А.Вишнякова, А.В.Величо, Н.В.Попова, О.Р.Бондаренко сынды тілші ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған.

Қазақ тілі әдістемесінде профессор Фаузия Оразбаеваның тілдік қатынас пен қатысым әдісінің ғылыми-теориялық негіздері тақырыбындағы зерттеуінде айтылымның тілдік қатынаста атқаратын қызметі, айтылымға тән ерекшеліктері жан-жақты қарастырылады. Ғалым тілдік қатынаста жүзеге асатын сөйлесім әрекетінің бір түрі – айтылым әрекетіне қатысты ерекшеліктерді, белгілерді қорыта келе, айтылым әрекетіне мынадай анықтама береді: «Айтылым – ой мен сананы, қатысымдық тұлғаларды қамтитын, сыртқы дүниенің әсерін тіл арқылы жарыққа шығаратын күрделі сөйлесім әрекеті» [1, 71-б.].

Ф.Оразбаеваның сөйлесім әрекеті мен оның түрлеріне қатысты зерттеуінің іргелі жаңалығы – қазақ тілімізге тән төл атауларды ұсынуы. Бұл туралы ғалым Ә.Жүнісбек өзінің «Ғалым-әдіскер - әдіскер-ғалым» атты зерттеу мақаласында профессор Ф.Оразбаеваның ғалым-әдіскер ретіндегі жаңашылдығы қазақ терминжасамының қазіргі ұлттық деңгейін жоғарылатқан жаңа атауларды ұсынуында деп атап көрсетеді [2, 12-б.]. Қазіргі ұлттық терминжасамның ең басты жетістігі – жаңа атаулардың бірыңғай қазақы әуезді шығуы. Осы орайда айтылым, оқылым, тыңдалым, жазылым, тілдесім тәрізді төл үлгідегі әдістемелік атаулардың қазіргі кезде еркін айналымға түскенін, сондай-ақ тілтанымның өзге салаларында жаңа атаулардың пайда болуына ұйытқы болғанын ерекше атап өткен жөн.

Ф.Оразбаева өзінің «Тілдік қатынас: теориясы мен әдістемесі» атты іргелі

монографиясында көптеген әдістемелік зерттеу еңбектерінде қолданылып жүрген «говорение» сөзін қазақшаға «айтылым» әрекеті ретінде қолдануды жөн санаған. Ұлттық әдеби тілімізде сөздің дұрыс айтылу нормаларын «сөз сазы» деп те атау орын алған [3, 2-б.].

Бұрын орыс тіліндегі «говорение» - «айту», «аудирование» - «тыңдау», «чтение» - «оқу», «письмо» - «жазу» ретінде қолданылып жүрсе, Ф.Оразбаеваның сөйлесім әрекетінің түрлерін «айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым» деген атаулармен ұсынуы қазақ тіл ғылымының тілтаным саласына қосылған үлген іргелі нәтиже болды. Мысалы, осы бір тың бастама, біріншіден, қазақ грамматикаларындағы зат есім және етістік мағынасында қатар жұмсалып жүрген айту, оқу, тыңдау, жазу тәрізді екіұшты атулардан арылтса, екіншіден, қазақ тілінің сөздік қорын жаңа сөз үлгілерімен байытып отыр.

Тілдік қатынасты білдіретін сөйлесім әрекетінің төрт дағдысына қатысты жаңа атаулық сөздер бүгінгі күні тіл ғылымындағы әдеби және салалық сөздіктер құрамына еніп, оқулықтар мен әдістемелік еңбектерде кең қолданысқа ие болып отыр. Өйткені сөйлесім әрекетінің түрлеріне қатысты жаңа атаулар, проф.Ф.Оразбаеваның өз сөзінің дәлелдемесіне жүгінетін болсақ:

- Біріншіден, тілдік қатынастың басты ерекшеліктеріне сәйкес келеді;
- Екіншіден, олар – қазақ тілінің сөздік қорына тән, қолданыста өзіндік орындары бар түбір сөздер;
- Үшіншіден, олар - әдістемелік ғылыми ұғымдарды білдіреді;
- Төртіншіден, әрқайсысы әртүрлі емес, қазақ тілінің сөзжасам жүйесіне сәйкес [2, 12-б.].

Осы орайда, ғалымның біз зерттеп отырған айтылым әрекетін орыс тіліндегі «говорение» сөзінен тікелей «сөйлесім» сөзі ретінде аударылған нұсқасын емес, ойды айту, пікірді айту, сөзді айту сынды тілдік әрекеттерді білдіретін «айтылым» деп алуы өте оңтайлы шешім болған. Бұл жерден біз ғалымның “ұғымнан атау көрініп тұру керек, атаудан ұғым көрініп тұру керек” деген тіл ғылымының атасы А.Байтұрсынұлының үлгісін берік ұстанып, соған сай амал еткенін анық байқаймыз.

Ғалым Б.Қалиев өзінің «Фаузия Шәмсиқызы Оразбаева – әмбебап ғалым» атты зерттеу мақаласында сөйлесім әрекетін терең зерттеп, тіл ғылымына сүбелі еңбек қосқан Ф.Оразбаеваның тілдік қатынасқа қатысты классификациясын келтіреді. Б.Қалиев: «Зерттеушінің дәлелдеуінше, тілдік қатынастың екі түрі бар. Олар: ауызша тілдік қатынас және жазбаша тілдік қатынас. Ауызша тілдік қатынас - «дыбыстық тілдік қатынас» деп аталады. Бұл қатынас кітапта құлақпен естуге негізделіп, «айту» және «тыңдау» деп аталатын екі бөлікке бөлініп қарастырылады. Ал жазбаша тілдік қатынас - «таңбалық тілдік қатынас» деп аталынады да, ол көзбен көруге негізделіп, «оқу» және «жазу» деген бөліктерге бөлініп зерттелінеді», - деп жазады [4, 28-б.].

Сөйлесім әрекетінің заңдылығы бойынша тілдік қарым-қатынас болу үшін екі түрлі шарттылық орындалуға тиісті. Оның бірі – тілдік қарым-қатынасқа түсетін адамдар болса, екіншісі – сол қарым-қатынасты қамтамасыз ететін тілдік бірліктер.

Айтылым үдерісіне Түйін болатын да осы екі нәрсе. Айтылым әрекетіне қажетті тілдік бірліктерді Ф.Оразбаева «қатысымдық бірліктер» деп атайды [1, 73-б.]. Ал қарым-қатынасқа түсуші адамдарды екі тарапқа бөліп қарастырады. Олар:

- Хабар беруші тарап, яғни, айтылым үдерісінде ойды айтып білдіруші адам. Ғалым бұл тарапты «баяншы» деген терминмен қарастырады;
- Екінші тарап - хабарды қабылдаушы, яғни айтушының сөзін тыңдаушы адам. Бұл жерде сонда айтылым мен тыңдалым әрекеттері қатар қарастырылып тұр.

Демек, хабар беруші – сөйлейді, хабарды қабылдаушы – тыңдайды (естиді). Осы екі Түйінтің арқасында тілдесушілер бір-бірімен тілдік қарым-қатынасқа түседі.

Айтылым үдерісінде басты іс-әрекет сөйлеу әрекетіне келіп негізделеді. Ал сөйлеу өз кезегінде тіл арқылы жүзеге асады. Демек, айтылым үдерісінің қызметіне қажетті тілдік бірліктер тіл арқылы жарыққа шығатын сөздер.

Ғалым Т.Р.Қордабаев: «Сөйлеу дегеніміз – тілді қатынас жасау процесінде өз ойын басқаларға білдіру, басқаның ойын білу мақсатында қолдану деген сөз», - дей келіп, - «Сөйлеу тілдік материалдар арқылы іске асады әрі тілдік ережелер мен нормаларға бағынады. Тіл мен сөйлеу бір-бірінен ажырамас бірлікте», - дейді [5, 87-б.].

Айтылым әрекетіне қатысты ең маңызды мәселе – сөзді дұрыс айта білу заңдылықтарын және қалыптасқан нормаларын меңгеру. Бұл туралы тілші-ғалым Р.Сыздықова: «Тілдік нормалар тілдің қолданылу түрлерінде, яғни ауызша тілде де, жазбаша тілде де сақталуы тиіс. Сол себептен де қазақ тілінің жазба тілімен қатар ауызша тіліне қойылатын талаптарды күшейту де маңызды», - дейді [3, 5-б.].

Сөйлесім әрекеті мен оның түрлеріне қатысты зерттеулер орыс және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде де кең көрініс тапқан.

Жоғарыда атап өткеніміздей, айтылым әрекеті сөйлеу әрекетінің маңызды түрі болып табылады, ол сөйлеуді есту, есте сақтау, болжау және зейінге негізделген күрделі психикалық әрекеттің болуымен сипатталады. Бұл туралы шетелдік ғалымдар Л.С.Выготский, А.А.Леонтьев, А.Р.Лурия өз еңбектерінде атап өтеді.

Зерттеу мақаламыздағы назар аударатын ең бірінші нәрсе тілдік қарым-қатынас, яғни «сөйлеу әрекеті». Орыс және әлемдік ғылымда бұл ұғымды алғаш рет Лев Семенович Выготский енгізді. Оның ойынша, сөйлеу әрекеті ойын, еңбек және басқа әрекеттер сияқты әлеуметтік сипатқа ие. Ғалымның тұжырымынша, сөйлеу әрекеті психологиялық тұрғыдан ұйымдастырылған, ойдың материалдану процесі болып табылады [6, 67-б.].

Л.С.Выготскийдің сөйлеу әрекетіне қатысты теориясын зерттеуді А.А.Леонтьев жалғастырды. Ол сөйлеу әрекетін адамның қандай да бір басқа іс-әрекеті кезінде тілді қарым-қатынас үшін пайдалану процесі деп түсінді [7, 89-б.]. Сондай-ақ, ғалым сөйлеуді әрекеттің «классикалық» түрлерімен (танымдық, ойындық, тәрбиелік) тікелей байланысты емес абстракцияның қандай да бір түрі ретінде қарастырды. Оның пікірінше, сөйлеу әрекеті іс-әрекеттің барлық түріне қызмет етеді және сөйлеуден тыс әрекеттің құралы ретінде анықталады.

Басқа тіл мамандары да сөйлеу әрекетінің теориясын зерттеді. Әдістемелік тұрғыдан ең сәтті және толық анықтаманы психолінгвист ғалым, профессор Ирина Алексеевна Зимняя берді. Оның анықтамасы бойынша, сөйлеу әрекеті «адамдардың бір-бірімен белсенді, мақсатты, тілдік және жағдаяттық өзара әрекеттесу процесі. Сөйлеу әрекетін басқа, кеңірек әрекетке жатқызуға болады, мысалы, қоғамдық өндіріс (еңбек), танымдық, бірақ ол дербес әрекет болуы мүмкін» [8, 127-б.].

Сондай-ақ И.А. Зимняя сөйлеу әрекетінің түрлерінің классификациясын ұсынды. Ғалым сөйлеу әрекетін тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу деп бөліп қарастырады. Ал бұдан бұрын атап өткен Ф.Оразбаеваның сөйлесім әрекетін тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым деп бөлген классификациясы И.А. Зимняның осы топтауын негіз етіп алған болуы керек. Орыс ғалымының топтастыруындағы қазақ тілінің қолданысындағы айтылым әрекеті – сөйлесім ретінде келіп тұр.

Сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінің қарым-қатынасы айтарлықтай күрделі, ол тіл арқылы сөйлеу коммуникациясының өзінің жан-жақтылығы мен көп қырлылығын көрсетеді.

Сөйлеу әрекетінің бір түрі ретіндегі айтылым үдерісінің ерекшелігі оның күрделі, көп қырлы, қатаң ұйымдастырылған, белсенді процесс екендігінде. Демек, айтылым үдерісінің негізгі нысаны – ой. Ойдың айтылым әрекетінің нысаны ретіндегі ерекшелігі оның сөйлеу процесінде ашылатынында, сонымен қатар басқа адамдардың ойларын жаңғырту процесінде де жүзеге асуында. Ойды жүйелеп жеткізудің бірден бір құралы – тіл. Қ.Жұмалиевтің сөзімен айтар болсақ, "ой тілмашы – сөз" [9, 107-б.].

Айтылым үдерісінде ойды нысан ретінде жүзеге асыру құралы тіл (тіл жүйесі), ал тәсілі – сөйлеу әрекеті болады. Айтылым әрекетінің келесі маңызды элементі болып табылатын өнім - сөйлеу мәлімдемесі (мәтін), сөйлеу хабарламасы. Және сәйкесінше айтылым үдерісінің нәтижесі тілдік қатынасқа қатысушының жауапты әрекеті (реакциясы) болады.

Осылайша, айтылым үдерісі – әртүрлі ерекшеліктері мен параметрлері бар күрделі психофизиологиялық процесс, оның нәтижесі ойды білдіру және ақпаратты ауызша беру болып табылады. Айтылым әрекеті адамның жадында тілдік белгілердің есту-қозғалыс стереотиптерінің болуымен, сондай-ақ олармен жасалатын операциялармен қамтамасыз етіледі.

Айтылым үдерісі – сөйлеу әрекетінің түрі, ол арқылы ауызша вербалды қарым-қатынас жүзеге асырылады. Ендігі кезекте айтылым үдерісін жүзеге асыруға қатысты ғалымдар зерттеулерін қарастырайық. Айтылым үдерісі әртүрлі күрделілікте болуы мүмкін, ол қарапайым леппен әсерлі күйді білдіру, нысанды атау, сұраққа жауап беру және тәуелсіз егжей-тегжейлі мәлімдемемен аяқталуы мүмкін. Мәселен, шетелдік ғалым Ф.Кайнцтың ойынша, айтылым

үдерісінің ең жетілген түрі - сөйлеуші оны қолдана отырып, сөйлеу жағдаятына байланысты тілдік белгілерді сәйкес мазмұнмен саналы түрде корреляциялайды. Ф.Кайнци айтылым үдерісіндегі екі кезеңді ажыратады. Біріншісі – сөйлеу ниетінің қалыптасуы (сөйлеу ниеті). Ол өз кезегінде екі кезеңді қамтиды: сөйлеуді ынталандыру тәжірибесі деп аталатын кезеңді және пайымдауды қалыптастыру кезеңдерінен тұрады. Сөйлеудің екінші кезеңі де екі кезеңнен тұрады: 1) айтылым кезіндегі мәтінді қалыптастыру; 2) айту [7, 91-б.].

Айтылым үдерісінің психикалық қыры сөйлеу ниетінің алғашқы екі фазасының негізінде қалыптасады. Ассоциациялар мен анықтаушы қатынастың көмегімен айтылым үдерісінде қолданылатын сөздердің бейнелері белгілер мен мағыналық мазмұнның бірлігі ретінде пайда болады. Айтылу сатысында сөздің сезімдік және қимыл-қозғалыс бейнесі қалыптасып, сөздердің синтаксистік орналасуы және олардың үйлесімділігі жүзеге асырылады.

Айтылым үдерісі сөйлеу әрекетінің сөйлеуге негізделген түрі болғандықтан, оны жүзеге асырудың тетіктерін атап өткен жөн. Сөйлеуді іске асыратын басты механизм – психологиялық механизм. В.Г. Леонтьев психологиялық механизмді – «бір немесе бірнеше мотивтер арқылы көрінетін әрекетті басқа мотивтермен көрсетілген қажетті әрекетке айналдыруға және қалыптастыруға арналған психологиялық құбылыстар жүйесі» деп атап өтеді [7, 92-б.]. Сөйлеудің психологиялық механизмдері мәселесін ғалым Н.И. Жинкин де қарастырады. Оның теориясына сәйкес, «сөйлеу механизмі - бұл тірі, үнемі қайта құрылатын және қалыпты түрде үнемі жетілдірілетін механизм. Оның қалыптасуы, қайта құрылуы және іске қосылуы хабар алмасу нәтижесінде болады...» [10, 13-б.]. Демек, айтылым үдерісін іске асыратын сөйлеу механизмдерінің әрекеті, атап айтқанда, сөйлеу механизмі тек сөйлеу процесінде ғана байқалады.

Ерте тіл үйренудің теориясы мен тәжірибесін зерттеген тағы бір лингвист В.М. Филатов өз еңбектерінде тілдерді оқыту әдістемесіне, оның ішінде айтылым үдерісін жүзеге асыруға қатысты сөйлеудің мынадай нақты принциптерін бөліп көрсеткен:

- Айтылым үдерісінде сөйлеу әрқашан уәжді және мақсатты болады. Қазақ тілін оқыту әдістемесінде коммуникативті мотивация құру оңай. Себебі, ана тілінде қарым-қатынас құралы ретінде көрінетін мотивация әрқашан болады деуге болады. Және кез келген мәлімдеменің мақсаты бар екенін есте ұстаған жөн.

- Айтылым үдерісінде қарым-қатынас мақсатына жету үшін әңгімелесушінің белсенділігі мен бастамашыл сөйлеу әрекеті маңызды. Өзара әрекеттесуде сөйлеушілердің шындыққа қатынасы көрінеді.

- Айтылым әрекеті ойлау және ақыл-ой әрекетімен өте тығыз байланысты. Оның себебі кез келген айтылым тапсырмасы о астан сөйлеу-ойлау мүддесін мақсат етеді. Яғни, айтылым үдерісіндегі сөйлеу адам қызметінің барлық басқа түрлеріне «қызмет етеді».

- Айтылым үдерісінің басты Түйінтеріне айналған тұлға мен сөйлеу бір-бірімен тығыз байланысты. Қоғамдық қатынастардың қатысушысы бола отырып, адам айтылым үдерісінде іске асатын сөйлеу әрекеті арқылы өзінің өмірлік ұстанымын білдіреді.

- Айтылым әрекетін жүзеге асыру барысында алгоритмдерді құру мүмкін емес. Сөйлеу «бағдарламасын» жасау еркіндікке негізделеді. Осыған сүйене отырып, айтылым үдерісіндегі сөйлеу әрекетінің маңызды белгілері тәуелсіздік және жаңашылдық, қисыннан және кенеттен келген ойға негізделген сөйлеу әрекеттерінің күтпегендігі. Сөйлеуші әрқашан айтылған сөзге жауап беруге дайын болуы керек [11, 113-б.].

А.А. Леонтьев айтылым үдерісінің құрылымын үш фазаның байланысы ретінде ұсынады: 1) сөйлеу әрекетін жоспарлау; 2) сөйлеу әрекетін жүзеге асыру; 3) салыстыру және бақылау, оның шеңберінде келесі кезеңдерді ажыратады:

- ✓ сөйлеу ниетін қалыптастыру;
- ✓ айтылатын мәлімдеменің ішкі бағдарламасын (концепциясын) құру;
- ✓ сөйлемнің грамматикалық орындалуы және таңдау сөздер;
- ✓ мәлімдеменің сыртқы дизайны.

Айтылым үдерісінде мотив және басқа да факторлардың негізінде сөйлеу ниеті қалыптасады, сөйлеу, субъективті (объективті) код арқылы делдалды және сөйлеу мәлімдемесінің идеясы (немесе бағдарламасы) ретінде қалыптасады. Бұл компоненттерде әлі де сөйлеудің грамматикалық құрылымы мен одан кейінгі барлық компоненттері туралы ақпарат жоқ.

Тіл әдістемесі мәселесін зерттейтін көптеген ғалымдар оқушылардың айтылым әрекетін

қалыптастыруды оқытудың маңызды бағыттарының бірі ретінде қарастырады және осы дағдыны дамыту үшін әртүрлі жұмыс түрлерін ұсынады. Мәселен, Т.С.Панина айтылым дағдысын белсендіру тәсілдерінің келесідей жіктелуін береді: 1) пікірталас (пікірсайыс, миға шабуыл, кейс-стади, дебат, ой талқы); 2) ойын әдістері [12, 89-б.]. Ал В.А.Латухина, С.В.Колясникова, А.К.Петросян, Е.С.Масалова, Р.М.Бөкесова, Н.С.Бисалиева сынды тіл ғалымдары айтылым дағдысын дамытудың тиімді әдістемесі ретінде тіл оқыту сабақтарында диалогты, қарым-қатынас жағдаяттарын пайдалану керек деп есептейді.

Сондай-ақ сөйлеу әрекетін үйрету контекстінде айтылым үдерісін тиімді жүзеге асыру үшін диалогтік оқытуды қолдануға болады. И.Л. Бим бұл ұғымды «бірін-бірі алмастырумен және екі немесе одан да көп тұлғалардың бірін-бірі қайталауымен сипатталатын тікелей байланыс процесі» деп анықтайды [13, 230-б.].

В.А. Бухбиндер диалогтік сөйлеуді «екі немесе одан да көп адамдар арасында тікелей пікір алмасу болатын сөйлеу түрі және кез келген диалогтік сөйлеу әртүрлі мәлімдемелерге негізделіп, олардың комбинациясы оның мәнін құрайды» деп түсіндіреді [14, 17-б.]. Ал В.М. Филатов диалогтік сөйлеу «екі немесе одан да көп тұлғалардың ауыспалы көшірмелерімен сипатталатын қарым-қатынас процесі» деп жазды [11, 118-б.].

Осылайша, айтылым үдерісін жүзеге асырудағы диалогтік сөйлеу – сөйлеу әрекетінің ерекше түрі, оның негізі пікір, ой алмасу болып табылады, оның тілдік құрамына қарым-қатынас жағдайы, тыңдаушының ақпаратты қабылдауы және айтушының белсенділігі тікелей әсер етеді.

В.М. Генкин оқушылардың айтылым дағдысын меңгертуде «айтылымның күрделі және көп аспектілі құбылыс» екенін, оның дайын (запрограммированный) және дайындықсыз (спонтанный) қалыпта жүзеге асатынын айтады [15, 7-б.].

Қарым-қатынас ауызша да, жазбаша да болуы мүмкін. Бірінші жағдайда адам қарым-қатынастың екі құралы – сөйлеу әрекетінің түрлері айтылым және тыңдалым әрекеттерін меңгеруі керек. Н.Д. Гальскова еңбектерінде бұл екі процестің тілдік қарым-қатынаста бір-бірінен ажырамайтынын айтып, оқытуда да тығыз байланысты екенін атап көрсетеді.

Тілдік оқыту шеңберінде сөйлеу әрекетінің түрі ретінде айтылым дағдысының даму деңгейін И.А. Зимняя төрт көрсеткіш арқылы анықтайды. Айтылым үдерісін жүзеге асырудағы тілдік сипаттамалар тобына сөздердің атауы, грамматикалық дұрыстық, лексикалық үйлесімділік және лексемалардың дұрыс таңдалуы жатады. И.А.Зимняя атап өткен айтылым үдерісін жамытуға ықпал ететін көрсеткіштерге мыналар жатады:

- Ақпараттық тығыздық;
- Ақпараттық жүйелілік;
- Ақпараттық күрделілік;
- Ақпараттық үйлесімділік [8, 132-б.].

Айтылымның сөйлеу туындысы ретіндегі жалпы сипаты көлемдік және субъектілік-семантикалық мазмұн арқылы ашылады. Фонациялық сипаттама бір минуттағы сөз саны мен үзіліспен беріледі. Айтылым үдерісіндегі сөйлеу – сөйлеу әрекетінің ең өнімді түрі.

Бүгінгі таңда айтылым үдерісінде туындауы мүмкін бірқатар типтік мәселелерді атап көрсетуге болады. Оларға төмендегі мәселелер жатады:

- 1) қателесуден қорқу;
- 2) мағыналы білімнің болмауы;
- 3) коммуникативті тапсырманы дұрыс түсінбеу;
- 4) ойды білдіру құралдарының жетіспеушілігі;
- 5) оқу уақытын тиімсіз пайдалану;

6) жұптық немесе топтық тапсырмаларды орындау кезінде мұғалімнің бір ғана адамды тыңдап, өзгелерін коммуникативті әрекеттен шеттету.

Сонымен, тілдік қатынасқа негіз болатын сөйлеу әрекеті мен оның түрлерінің маңызды өкілі – айтылым үдерісі мен оны жүзеге асыруға қатысты ғылыми зерттеу еңбектеріндегі ғалымдардың зерттеулері мен тұжырымдарын қарастыра келе, сөйлеу әрекетін тиімді қалыптастыру мен үйретудің жалпы тиімділігін арттыруға және мүмкін болатын проблемаларды жеңуге болатынына көз жеткіздік. Дей тұрғанмен, тіл мен әдістеме ғылымдарының аясында тілдік оқытудың тиімділігін арттырудың жолдары үздіксіз ізденіс үстінде. Қазіргі ғылыми әдебиеттерде келтірілген айтылым үдерісінің жағдайына қатысты зерттеулердегі көптеген теориялық тұжырымдар мен ұсыныстар егжей-тегжейлі қарастырылған, сонымен бірге бүгінгі

таңда тәжірибе жүзінде айтылым дағдыларын дамыту үшін кең қолданысқа ие болып отыр. Олай болса, қазақ тілін оқыту процесіндегі сөйлесім әрекеттері мен оның түрлерін оқытуда табысты нәтижеге жету жолында ғылыми зерттеу еңбектерінің маңызы үлкен деп анық айта аламыз.

Қорытындылап айтқанда, біз зерттеу еңбегімізде сөйлеу әрекетінің маңызды негізін құрайтын айтылым үдерісін зерттеген әртүрлі ғалымдардың, лингвистер мен психологтардың ғылыми еңбектерін талдай отырып, мынадай қорытындыға келдік. Сөйлеу әрекетін іске асыратын айтылым үдерісінің ғалымдар атап өткен ұғымдарды, тәсілдер мен ерекше принциптерді түсіндірудегі кейбір айырмашылықтарына қарамастан, олардың барлығы айтылым үдерісінің күрделі, көп деңгейлі және сонымен бірге сөйлеу әрекетінің маңызды түрі екендігімен бірауыздан келіседі. Айтылым әрекетінсіз коммуникация процесін құру мүмкін емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. (Оқу құралы). – Алматы, 2000. – 208 б.
2. Жүнісбек Ә. Ғалым-әдіскер – әдіскер-ғалым. «Коммуникативтік лингвистика және сөзтаным» I том. Хал. ғылыми-практ. конф. материалдары. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, «Ұлағат» баспасы, 2019. – 224 б.
3. Сыздықова Р. Сөз сазы / Сөзді дұрыс айту нормалары / - Алматы: «Санат», 1995.
4. Қалиұлы Б. Фаузия Шәмсіқызы Оразбаева – әмбебап ғалым. «Коммуникативтік лингвистика және сөзтаным» I том. «Коммуникативтік лингвистика және сөзтаным» I том. Хал. ғылыми-практ. конф. материалдары. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, «Ұлағат» баспасы, 2019. – 224 б.
5. Қордабаев Т.Р. Жалпы тіл білімі. – Алматы: «Мектеп», 1975.
6. Выготский Л.С. Лекции по психологии [Текст] / Учебное пособие./ Л.С. Выготский. — Санкт-Петербург, 1999 — 88 с.
7. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.: Просвещение, 1996. – 214 с.
8. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. [Текст]/ — М.:Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО "МОДЭК", 2001. — 432 с.
9. Оразбаева Ф.Ш., Дәулетбекова Ж.Т., Рахметова Р.С., Рауандина А.Қ., Әміржанова Н.С. Тілдік коммуникация парадигмалары. Монография/ Оразбаева Ф.Ш. – Алматы: «Таугүл-Принт», 2022. – 230 б.
10. Жинкин, Н.И. Механизмы речи [Текст]/ М.: Издательство Академии педагогических наук, 1958.
11. Филатов, В.М. (ред.). Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе [Текст]/ Учебное пособие для студентов педагогических колледжей. — Ростов н/Д:Феникс, 2004. — 416 с.
12. Панина Т. С. Современные способы активизации обучения. М. : Изд. центр «Академия», 2008. 176 с.
13. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. [Текст]/ И.Л. Бим. - М.: Русский язык, 1977. — 288 с.
14. Бухбиндер В.А. Вопросы обучения лексике // Иностранные языки в школе. 1972. № 6
15. Генкин В.М.Методика преподавания видов речевой деятельности: устная речь: методические пособие. – Витебск: ВГУ им.П.М.Машерова, 2015. – 52 с.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ САМОПОВРЕЖДАЮЩЕГО ПОВЕДЕНИЯ КАЗАХСТАНСКИХ ПОДРОСТКОВ

Аннотация. В статье приводятся данные исследования, которое было проведено нами на казахстанских подростках и направлено на выявление психологических аспектов самоповреждающего поведения. Эмпирическим путем было выявлено, что у подростков, которые прибегают к аутоагрессии страдает эмоциональная сфера жизни, они используют такие низкоадаптивные формы эмоциональной регуляции, как руминация, избегание и трудности ментализации. Так же у данной группы подростков был выявлен высокий уровень суицидального риска.

Ключевые слова: несуйцидальное самоповреждающее поведение, аутодеструктивное поведение, подросток, самоповреждение

Аңдатпа. Мақалада қазақстандық жасөспірімдерде жүргізілген және өзіне зиян келтіретін мінез-құлықтың психологиялық аспектілерін анықтауға бағытталған зерттеу деректері келтірілген. Эмпирикалық жолмен аутоагрессияға жүгінетін жасөспірімдерде өмірдің эмоционалды саласы зардап шегетіні анықталды, олар эмоционалды реттеудің руминация, аулақ болу және ментализация қиындықтары сияқты төмен бейімделу формаларын қолданады. Сондай-ақ, жасөспірімдердің бұл тобында суицид қаупінің жоғары деңгейі анықталды.

Түйін сөздер: өзіне-өзі қол жұмсамайтын мінез-құлық, аутодеструктивті мінез-құлық, жасөспірім, өзіне-өзі зиян келтіру.

Annotation. The article presents the data of a study that we conducted on Kazakhstani adolescents and aimed at identifying the psychological aspects of self-harming behavior. Empirically, it was revealed that adolescents who resort to autoaggression suffer from the emotional sphere of life, they use such low-adaptive forms of emotional regulation as rumination, avoidance and difficulties of mentalization. Also, a high level of suicidal risk was found in this group of adolescents.

Keywords: non-suicidal self-harming behavior, autodestructive behavior, teenager, self-harm.

Проблема аутодеструктивного поведения является объектом внимания современных клинико-психологических исследований. Так, за последние несколько лет в зарубежной литературе отмечается повышенный интерес к несуйцидальному самоповреждающему поведению [1], как форме аутодеструкции. При этом было выявлено, что показатели его распространенности в общей популяции варьируются от 15,9 до 20,5% среди подростков и от 2,5% до 5,4 среди взрослых [1]. Исследование нами отечественных научных трудов показало, что в Казахстане в основном при изучении аутодеструктивного поведения делается акцент на его крайние формы – суицид и аддикции. Возможно, это связано с тем, что в нашей стране по данным следственного департамента МВД РК за период карантина [2] увеличилось количество случаев суицида среди несовершеннолетних на более чем 35% по сравнению с этим же периодом 2019 г.

В связи с этим не вызывает сомнений актуальность изучения психологических аспектов самоповреждающего поведения подростков, как одной из форм аутодеструкции.

Согласно американскому доктору философии Барент В. Уолш, самоповреждение – это преднамеренное нанесение себе телесных повреждений, которое не связано с летальным исходом, социально неприемлемое по характеру и реализуемое с целью уменьшить или справиться с психологическим дискомфортом [3].

Целью нашего исследования было изучить и определить связь психологических особенностей подростков с проявлением у них аутодеструктивного поведения.

Материалы и методы:

Экспериментальное исследование проводилось на базе одного из колледжей в городе Алматы. Всего было опрошено 81 подросток в возрасте от 12 до 17 лет. В дальнейшем, из выборки была выделена группа, которая получила название – экспериментальная. Она составила 37 человек. В данную группу вошли подростки с аутодеструктивным поведением, которое заключается в нанесении самоповреждений за последние полгода.

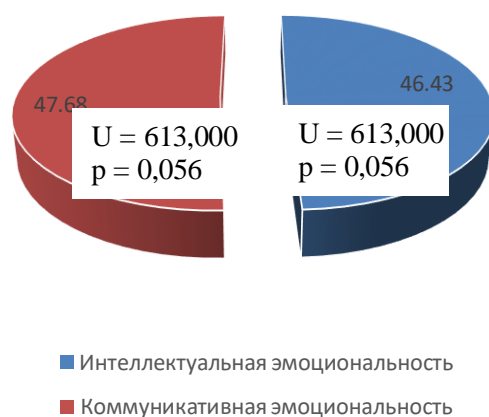
Для наиболее полной картины для исследования были выбраны восемь методик: тест «Большая пятерка (Big five). Пятифакторный личностный опросник», авторы Р. МакКрае, П. Коста, тест-опросник «Опросник формально-динамических свойств индивидуальности В.М. Русалова», автор В.М. Русалов, тест-опросник «Revised social anhedonia scale» (Шкала

социальной ангедонии), авторы Eckblad M.L., Chapman L.J., Chapman J.P., Mishlove M., тест «Шкала воспринимаемого стресса-10» (ШВС-10), авторы С. Кохен, Г. Вильямсон, тест «Диагностика социально-психологической адаптации», авторы К. Роджерс и Р. Даймонд, Тест «Опросник эмоциональной дисрегуляции», авторы Н.А. Польская, А.Ю. Разваляева, тест «Шкала причин самоповреждающего поведения», авторы Н. А. Польская, тест «СР-45: Суицидальный риск», автор П. Юнацкевич.

При сравнении групп по методу Манна-Уитни мы обнаруживаем, что у подростков экспериментальной группы ярче выражены свойства темперамента «Интеллектуальная эмоциональность» и «Коммуникативная эмоциональность». Данные шкалы характеризуются высоким беспокойством по поводу работы, связанной с умственным напряжением и высокой чувствительностью в случае неудач в общении [4].

На основе вышеизложенных данных был создан «Рисунок 1».

Рисунок 1 - Выраженные у подростков экспериментальной группы свойства темперамента по сравнению с контрольной группой (Методика «ОФДСИ: Опросник формально-динамических свойств индивидуальности» (В.М. Русалов))

Подростки, входящие в экспериментальную группу, отличаются от группы нормы значимым повышением показателей шкалы воспринимаемого стресса и социальной ангедонии.

Мы делаем предположение, что подростки с самоповреждающим поведением не испытывают удовольствие во время социальных контактов, в следствие негативного опыта социальных взаимодействий [6]. Кроме того, так как выраженность социальной ангедонии, как отмечают профессор Холмогорова А. Б. и доктор психологических наук Рычкова О.В., связана с уменьшением объема положительных эмоций, высокие показатели по шкале воспринимаемого стресса вполне логичны.

Сравнение показателей значений низкоадаптивных форм эмоциональной регуляции позволило выявить значимое увеличение общих показателей «Руминации», «Избегания» и «Трудностей ментализации» у подростков экспериментальной группы.

Мы считаем, что это обусловлено тем, что самоповреждение может выступать в качестве способа эмоциональной саморегуляции [7]. Следовательно, подростки с аутодеструктивным поведением отличаются ригидностью эмоциональных реакций, застреванием в негативных эмоциях, слабой возможностью дифференцировать переживания и чувства, избеганием эмоциональной боли. В качестве стратегии регуляции эмоций они прибегают к самоповреждениям.

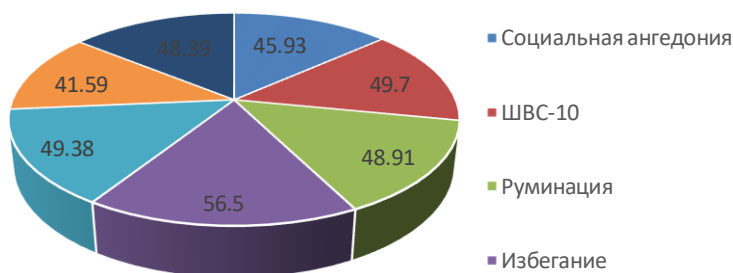
Мы наблюдаем в группе подростков с самоповреждающим поведением и высокие значения таких личностных характеристик как «Приятие других» и «Эскапизм».

Данное наблюдение позволяет говорить о том, что для подростков, применяющих самоповреждения важно общение и взаимодействие со своим окружением, чувство социальной принадлежности. Здесь подтверждается мнение профессора Г.С. Абрамовой, что, если подросток

не может найти свое место в мире, он может пойти на самоубийство [10], в данном случае, он прибегает к аутоагрессии. Личностная характеристика «Эскапизм» согласно методике К. Роджерса и Р. Даймонд, рассматривается как стремление к уходу от проблем [5]. Эскапизм представляет собой защитную стратегию избегания негативных ситуаций в жизни, уход от реальности, может проявляться в различных защитных психических механизмах, например, отрицание, замещение.

На основе вышеизложенных данных был создан «Рисунок 2».

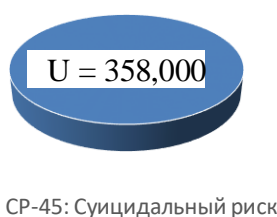
Рисунок 2 - Выраженные у подростков экспериментальной группы личностные характеристики по сравнению с контрольной группой (Методика «Revised social anhedonia scale» (RSAS) (Eckblad M.L., Chapman L.J., Chapman J.P., Mishlove M.), «ШВС-10: Шкала воспринимаемого стресса» (С. Кохен, Г. Вильямсон), «Диагностика социально-психологической адаптации» (К. Роджерс и Р. Даймонд) (СПА), «Опросник эмоциональной дисрегуляции» (Н.А. Польская, А.Ю. Разваляева)

Так же мы обнаруживаем с помощью определения значимости различий по методу Манна-Уитни, что у подростков экспериментальной группы суицидальный риск выше, чем у подростков группы нормы. Это может говорить о том, что у них есть некоторая внутренняя готовность к смерти.

На основе вышеизложенных данных был создан «Рисунок 3».

Рисунок 3 - Выраженные у подростков экспериментальной группы личностные характеристики по сравнению с контрольной группой (Методика «СР-45: Суицидальный риск» (П.И. Юнацкевич))

Был проведен анализ частотного распределения по отдельным самоповреждениям согласно методике «Шкала причин самоповреждающего поведения» (автор Н. А. Польская).

Для анализа частоты отдельных самоповреждений мы оценивали ответы варианта «часто». Нами было установлено, что подростки с аутодеструктивным поведением чаще всего выбирали следующие способы:

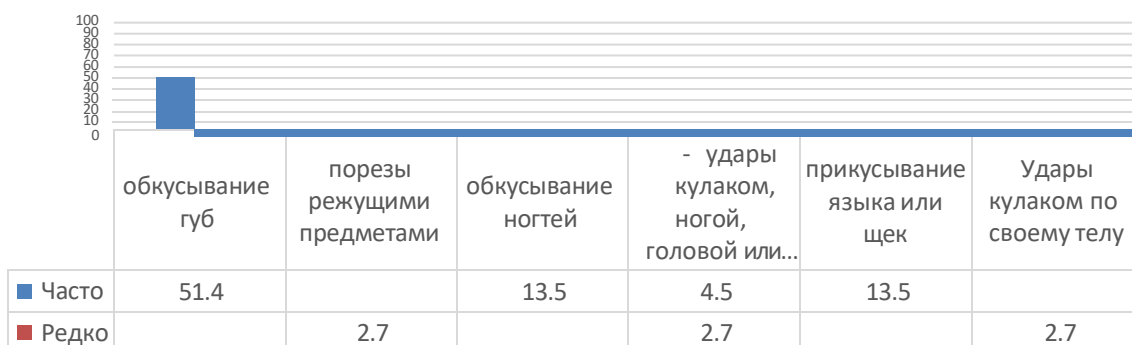
- обкусывание губ (51,4%)
- обкусывание ногтей (13,5%) и прикусывание языка или щек (13,5%)
- сковыривание болячек, чтобы дольше не заживали (10,8%)

Реже всего респонденты выбирали:

- порезы режущими предметами (2,7%)
- удары кулаком, ногой, головой или корпусом тела по твердым поверхностям (2,7%)
- Удары кулаком по своему телу (2,7%)

На основе вышеизложенных данных был создан «Рисунок 4».

Рисунок 4 – Способы осуществления самоповреждения подростками экспериментальной группы, встречающиеся наиболее часто и наиболее редко в шкале «Часто» методики «Шкала причин самоповреждающего поведения» (Н. А. Польская)

Ни один из испытуемых не выбрал способ осуществления самоповреждения - «Уколы или проколы кожи острыми предметами», при этом 8,1 % испытуемых сообщили, что используют следующие способы, которые не вошли в перечень:

- обливание себя кипятком (часто)
- тщательное нахождение и выдавливание всех недостатков на коже (часто)
- выдергивание ресниц (часто)
- расчесывание головы до крови и болячек (часто)
- не ем специально, чтобы болел желудок и была слабость (часто)
- моральное

Наиболее часто выбираемые способы осуществления самоповреждения в экспериментальной группе относятся к соматическим. Это говорит о том, что подростки стараются использовать те способы, которые легче скрыть, принять за привычку.

Был проведен анализ частотного распределения по отдельным причинам самоповреждающего поведения согласно методике «Шкала причин самоповреждающего поведения» (автор Н. А. Польская).

Испытуемым было предложено двадцать шесть причин самоповреждающего поведения и пять вариантов ответа от «Совершенно не согласен» до «Совершенно согласен».

Чаще всего респонденты не соглашались со следующими причинами:

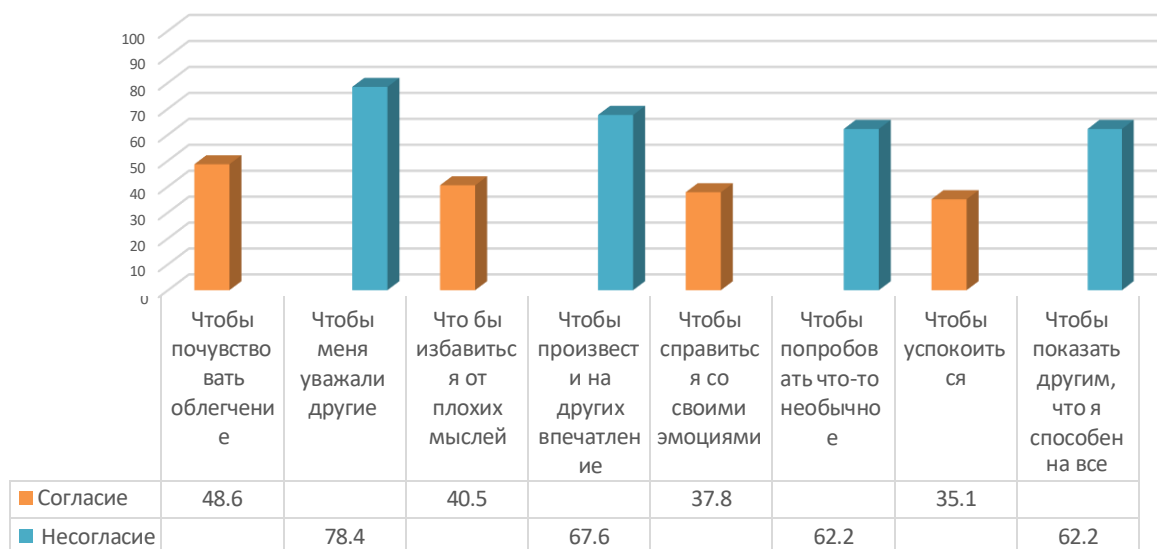
- Чтобы меня уважали другие (78,4%)
- Чтобы произвести на других впечатление (67,6%)
- Чтобы попробовать что-то необычное (62,2%)
- Чтобы показать другим, что я способен на все (62,2%)

Причины, с которыми чаще всего соглашались подростки экспериментальной группы:

- Чтобы почувствовать облегчение (48,6%)
- Что бы избавиться от плохих мыслей (40,5%)
- Чтобы справиться со своими эмоциями (37,8%)
- Чтобы успокоиться (35,1%)

На основе вышеизложенных данных был создан «Рисунок 4.2».

Рисунок 4.2 – Наиболее часто выбираемые причины самоповреждающего поведения по шкалам «Согласен», «Совершенно согласен» и «Не согласен», «Совершенно несогласен» (Методика «Шкала причин самоповреждающего поведения» (Н. А. Польская)

Согласно проведенному исследованию, можно сделать выводы, что сфера несуицидального самоповреждающего поведения требует всестороннего и глубокого изучения. Эмпирическим путем было выявлено, что у подростков, которые прибегают к аутоагрессии страдает эмоциональная сфера жизни, они используют такие низкоадаптивные формы эмоциональной регуляции, как руминация, избегание и трудности ментализации. Мы видим, что у казахстанских подростков преобладают соматические способы осуществления самоповреждения, которые маскируются под привычки и их сложно выявить. В то же время настораживает высокий уровень суицидального риска и внутренняя, моральная готовность к смерти подростков, осуществляющих самоповреждения. Кроме того, необходимо разработать и внедрить систему профилактики самоповреждающего поведения подростков.

Список литературных источников

1. Андронникова О.О., Волкова Е.Н. Обзор зарубежных исследований по проблеме несуицидального самоповреждения у детей и подростков. // Теоретическая и экспериментальная психология. – 2020 – Т.13 (3). – С. 38-50
2. Куандыкова Б.З., Есимбекова А.К., Давлетова А.А., Перленбетов М.А. Система мониторинга и психологической помощи несовершеннолетним. Комплексный подход. // Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии. – 2022 апрель. - №80 (1). - С. 48-64.
3. Barent W. Walsh Treating Self-Injury. Second Edition. A Practical Guide / 2014 – с. 413
4. Стандартные требования к психологическим тестам: Приложение-2 Б // Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. СПб.: Питер, 2009
5. Роджерс К. Клиент-центрированная психотерапия: теория, современная практика и применение. М.: Психотерапия, 2007. 560 с.
6. Рычкова О.В., Холмогорова А.Б. Адаптация методики диагностики социальной ангедонии (RSAS) на российской выборке // Консультативная психология и психотерапия. – 2016 - Т. 24. № 4. - С. 62—96.

Төлеухан Шынар
журналистика мамандығының 1-курс магистранты, «Тұран» университеті
Ғылыми жетекші: Шиндалиева М.Б., ф.ғ.д., профессор

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕГІ РУСОФОБИЯ – ӨШПЕНДІЛІК ТІЛІНІҢ НЫСАНЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа. Қазіргі гуманитарлық ғылымдардағы «өшпенділік» феноменін зерттеудің өзектілігін асыра бағалау қиын. Белгілі бір әлеуметтік топтарға деген өшпенділік көрінісінің нысаны ретінде «өшпенділік» елеулі әлеуметтік қауіп тәндіреді, өйткені ол кемсітушіліктің немесе төзімсіздіктің сол немесе басқа түрінің көрінісі болуы және әртүрлі деңгейдегі әлеуметтік қақтығыстардың дамуына әкелуі мүмкін. «Жек көру тілі» әлеуметтік наным-сенімдерге және стереотиптерге негізделген, бұл оны стереотиптерге негізделген қақтығыстардың көрінісі ретінде зерттеуді қажет етеді.

Түйін сөздер: өшпенділік тілі, әлеуметтік желілер, русофобия, ұлтшылдық, Ресей, орыс, мобилизация, жеккөрушілік, кемсіту.

Аннотация. Актуальность исследования феномена «языка вражды» в современной гуманитаристике сложно переоценить. «Язык вражды» как форма манифестации враждебности по отношению к определенным социальным группам несет в себе значительную социальную опасность, так как может быть формой проявления того или иного вида дискриминации или нетерпимости и приводит к развитию социальных конфликтов разного уровня. В основе «языка вражды» лежат социальные предубеждения и стереотипы, что обуславливает необходимость его изучения в качестве формы проявления конфликтов, основанных на стереотипах.

Ключевые слова: язык ненависти, социальные сети, русофобия, национализм, Россия, русский, мобилизация, ненависть, дискриминация.

Annotation. The relevance of hate speech studies in modern humanities can hardly be overestimated. Hate speech as a form of manifestation of hostility towards certain social groups carries a significant social danger, since it can be an indicator of discrimination or intolerance and lead to the development of social conflicts of different levels. Hate speech is always based on social prejudices and stereotypes, which makes it necessary to study it as a form of manifestation of conflicts based on stereotypes.

Keywords: hate language, social networks, Russophobia, nationalism, Russia, Russian, mobilization, hatred, discrimination.

Өшпенділік тілі – кемсітуден, антогонистік және толерантты емес сөздерден тұратын тұжырым, ол жекелеген әлеуметтік топтарға, соның ішінде көбінесе азшылық өкілдеріне қатысты қолданылады.

Әлеуметтік медиа-платформалары - кез келген адамға миллиондаған пайдаланушылармен жылдам байланысуға мүмкіндік беретін, арзан байланыс құралы. Дегенмен, әлеуметтік желі жүйелері әлеуеті маңызды мәселені біріктіреді - бұл жүйелер белгілі бір адамдар тобына зиян келтіре алатын мыңдаған идеологияны насихаттап, ақпараттық араздық туындатуға мүмкіндік береді. Бұл мәселе қорлау, мазақ ету және өшпенділік сөздерін қоса алғанда, бірнеше тәсілдермен көрініс табады.

Әлеуметтік желілерде өшпенділікті насихаттау мақсатында жазылмаған ақпараттардың өзі халық арасында өшпенділіктің жиі туындауына әсер етеді. Оған себеп, бірінші кезекте, жалған патриотизм, күрделенген ұлтшылдық, толерантты емес ой-түсініктер мен ұлттық құндылықтардың бұрмалануынан туындауы мүмкін.

Өшпенділік тілінің өрбіген тұсы ретінде көршілес Ресейде орын алған ішкі және сыртқы қақтығыстардың Қазақстан аумағында көрініс табуын айта аламыз. Әлемде ашық талқыға түскен Ресей халқының күрделі жағдайға, яғни мобилизацияға тап болуы Қазақстан аумағын да, қазақ халқын да айналып өткен жоқ. Бұл жағдайға байланысты отандық әлеуметтік желі қолданушыларының пікірі де сан-алуан. Бүгінде кеңестік кезеңдегі ұлттық көзқарасты ұстанатындар мен орыс ұлтын қазақ халқының жауы санайтын адамдардың тобы күнделікті жаңалықтардың «сыншысына» айналуға. Бұл ақпараттардың көп талқыға түсуі мен сан-алуан пікірлердің таралуы халық арасында «русофобия» - орыс ұлтына деген жеккөрушілік пен өшпенділіктің өршуіне әсер етуде. Ресей Федерациясында ішінара мобилизацияның жариялануы әлеуметтік желіні дүр сілкіндірді. Адамдардың түрлі ой-пікірлері бір арнаға әлі күнге тоғыспады.

Жеккөрушілік – біреуді жақтырмаудың ең асқынған түрі. Оны психологиялық жағдай, сезім (адамның ішкі эмоциясы) деуге болады. Ал өшпенділік, араздасу – жеккөрушіліктің

нактыланған формасы, яғни сыртқа шығарылған күйі. Мысалы, ол ойдағысын айтып тастау арқылы көрініс табады. Экстремизм туралы заңнамада жеккөрушілік, өшпенділік, алауыздық ұғымдары бір-бірімен тығыз байланысты синоним сөздер болып қарастырылады [1,78-6].

Зерттеуді негіздеу мақсатында 2010 жылдан бері ақпарат таратумен айналысатын, Қазақстандағы ең ірі «Tengrinews» ақпараттық агенттігінің әлеуметтік желілердегі парақшаларын назарға алдық. Ақпараттық агенттік бүгінде интернетте кеңінен таралған. Парақшаларын тереңінен талдайтын болсақ, Twitter әлеуметтік желісінде 406 мың оқырман, YouTube арнасында 679 мың көрермен, Telegram арнасында 221 мың, Facebook-та 74 мың, TikTok-та 537 мың, Вконтакте желісінде 160 мың жазылушы тіркелгеніне көз жеткіздік. Ең көп пікір мен көрсетілімге ие Instagram әлеуметтік желісіндегі *tengrinewskz* парақшасында 2 млн жазылушысы бар. Одан өзге қазақ тілді ақпараттарға арналған *kaz.tengrinews* парақшасы (442 мың оқырман), аймақтық *tengri.astana* (23 мың оқырман), *tengri.almaty* (27 мың оқырман) парақшалары да кең танымалдылыққа ие.

2022 жылдың 21 қыркүйегінен бастап шамамен 15 күн көлеміндегі уақыт аралығында Tengrinews ақпараттық агенттігі *tengrinewskz* Инстаграм парақшасында Ресейге және мобилизацияға байланысты жалпы саны 16 материал жариялаған. Оның ішінде миграция тақырыбында – 5, билік өкілдерінің пікірі туралы – 7, оқиғаның салдары мен халықтың пікірі жөнінде – 2, Ресейде орын алып жатқан қазіргі жағдайларға байланысты – 2 ақпарат тіркелсе, одан өзге ресми сайттарындағы ресейліктер туралы материалдарға күніне кемінде 3 сілтеме ұсынылатынын аңғардық.

Оқырманның саны қанша болса, пікірі де соншалықты сан алуан. Әр ақпаратқа жазылатын пікірлер саны (16 материалға шаққанда), орташа мөлшерде 2152 пікір жинайды. Демек, мұндағы ресейліктер туралы бір ақпараттың өзі 2000 адамды бей-жай қалдырмайтынын байқай аламыз. Пікірлердің көптігі, маңыздылығы, адами құндылықтар мен стереотипті ойлардың көпшілігі және ойлардың қарама-қайшылығы араздық тудырушы адамдар тобының жасырынуына және өшпенділік тілінің еркін көрініс табуына ең қолайлы орта екенін осы тұста байқай аламыз.

Қазақстанда өшпенділік тілінің орнығуы жөнінде алғашқылардың бірі болып «MediaNet» халықаралық журналистер орталығы ұсынған «Қазақстандағы әлеуметтік желілердегі өшпенділік тілінің мониторингінде» өшпенділік тілінің бірнеше түрлері бөлініп, көрсетілген. «Өшпенділік сөздерінің» түрлерінің ауырлық дәрежесін ажырату үшін мониторингіде көрсетілген А.М.Верховский ұсынған классификация бойынша қарастырайық. «Өшпенділік тілі» шартты түрде «жұмсақ», «орташа» және «қатты» деп бөлінеді [2,4-6]. Берілген негіздемелерге сүйене отырып, Tengrinews ақпараттық агенттігі *tengrinewskz* Инстаграм парақшасындағы мобилизация жарияланғаннан кейінгі халықтың пікіріне талдау жасайық.

«Жұмсақ өшпенділік тілі» этнос тобының жағымсыз образын қалыптастыру; этнос тобының атауын кемсітетін контексте атау; этнос тобының кем дамығаны немесе моральдық кемшілігі туралы тұжырым жасау; әлеуметтік топты немесе оның өкілдерін кемсітетін немесе қорлайтын контексте атау; ксенофобиямен айтылған сөзден үзінді келтіру немесе сондай мәтінді сұхбат берушінің пікірі мен мәтін авторы (журналистің) ұстанымының ара-жігін білдіретін тиісті түсініктемесіз жариялау; газеттен анық ұлтшылдық үгіт-насихатқа редакцияның түсініктемесіз немесе басқа пікірлерге орын беру. Жұмсақ түрдегі өшпенділік тілінің көрінісі:

- Этникалық немесе діни топтардың жағымсыз образын қалыптастыру: *jarqyn16*: СССР-ді армандап жүр. Халқы зомби.

- Этникалық немесе діни топты немесе оның өкілін кемсіту, қорлау: *orserikbek*: Орыстан қалғандар елді тонап бітті, құлдық сана бар. орыстан қалғандарда. *aigerim_rakhimbay8*: Жетісіп қалдық ал, сорымыз болады ертең мыналар. Абайлау керек!

- Этникалық немесе діни топты моральдық кемшіліктері бар деп пайымдау: *sabanbay* Орыстан досың болса айбалтаң қасыңда болсын.

- Этникалық немесе діни топтың кембағалдығын айту: *zhibek19554584*: Шекараны жабу керек енді жастары біздің елге қашады.

«Орташа өшпенділік тілі» — дискриминация мен зорлық-зомбылықтың тарихи жағдайларын ақтау; белгілі бір этнос тобының қылмысқа бейімдігі туралы тұжырым айту; қандай да бір әлеуметтік топтың беделіне нұқсан келтіру үшін оның шетелдің саяси және мемлекеттік құрылымдарымен байланысы бар екенін айту; қандай да бір этнос тобының материалдық байлық, билік құрылымдарына өкілдік ету және тағы басқа жөнінен үйлесімсіз

артықшылығы бар екені туралы пайымдау; белгілі бір әлеуметтік топты «қоғамға, мемлекетке және басқаларға жағымсыз әсері бар» деп айыптау. Орташа түрдегі өшпенділік тілінің көрінісі:

- Сөз арасында этникалық немесе діни топ атауын қорлап айту: *zhandos11997*: Саша, Вася дегендер квартираны алып алыпты, шошқа сатқан ақшаға.

- Белгілі бір этникалық немесе діни топтың тарихи қылмысқа бейім екенін айту. *saulegul_bota*: Бұл жақсылық емес, өз елін тастап қашқандардан бәрін күтуге болады.

- Қандай да бір этникалық немесе діни топқа өзгелерден артық жағдай жасалған деп бағалау. *zhamilasuiunbaeva*: Өңшең орыстарды бықсытып әкеліп қазақты тентіретіп жатыр. *sultanov.aibol* Орыстарды жарылқағанша осы студенттерге жағдай жасамай ма!

- Этникалық немесе діни топты қоғамға, мемлекетке зиян тигізіп отыр деп айыптау: *dastankozhyrov*: Таза қуғынбай екенсің ғой. Қазақтар бірін-бірі квартирадан қуып жатса саған не керек орыстарды күтіп алып сыйлау.

- Белгілі бір топты билікті басып алмақ болды немесе аумақтық тұтастыққа қауіп төндірді деп айыптау: *for_safety_reason*: Ертең кіріп алып төр менікі дейтін халық бұлар. Жерімізді жаулап алса, таң қалмаңдар.

«Қатты өшпенділік тілі» — зорлық-зомбылыққа немесе дискриминацияға тікелей немесе делдалсыз үндеу; жалпы ұрандарды қолданып, зорлық-зомбылыққа немесе дискриминацияға үндеу; зорлық-зомбылық пен дискриминацияға астыртын үндеу. Қатты түрдегі өшпенділік тілінің көрінісі:

- Зорлық-зомбылық жасауға шақыру: *jenis_alhanafi*: Біздегі Путинді жақтайтындарды апарып тастау керек!

- Кемсітуге шақыру: *life_molli*: Ал қыздар, жігіттер көрген жерде құтырған орыс болса, орнына қоя білейік, тайрандатпай!

- Кемсітушілік әрекеттер жасауға ұрандар арқылы шақыру: *aidanaanuarbekova1*: Бәріміз жақтырмай жүрейікші, тез кетіп қалсын елдеріне. *jaras6791*: Бұлардың бәрі сатқындар, өз елін тастап қашып бара жатқан сорлылар, бұларды аямау керек!

- Аймақта орнығуына жол бермеуге шақыру: *gul_jan.r*: Россияға барсаң бетіңе айтады чурки, калбит деп... иттей қылып кіргізбеу керек шошқаларды! [3]

Талдау бойынша, ресейліктердің жаппай қоныс алуынан туындаған қазақ тілді өшпенділік тілінде пікір білдірушілердің көбісі ұлт тобына қарсы «қатаң» үнлеулерге негізделген пікір иелері екеніне көз жеткізе аламыз. Пікірлердің көпшілігі «жапсын», «кетсін», «кіргізбеңдер», т.с.с. бұйрық райлы, агрессивті түрде көрініс тапқан. Бұл «русофобияның» қызған шағының көрінісі және оларға деген анық жағымсыз көзқарастың халық арасында кеңінен тарауынан орын алған.

БҰҰ Бас Ассамблеясының қарарымен бекітілген «Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық конвенция», «Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенция» сияқты өшпенділік сөздерін қолдануға тыйым салатын халықаралық және ұлттық заңдар бар болғанның өзінде, «өшпенділік тілі» әлі де бар. Мысалы, Қазақстанда бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникация желілерін пайдалана отырып, жала жабу немесе қорлау үшін жауапкершілікке тарту «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің» 130-бабында, әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, тектік-топтық немесе діни алауыздықты тудыруға бағытталған пікірді немесе ақпаратты жариялау ҚР Қылмыстық Кодексінің 174-бабында қарастырылған [4,8-6].

Қорыта айтқанда, өшпенділік немесе араздық негізінде жасалған сөз қылмыстары лингвоқұқықтық қақтығыстардың жеке түрін құрайды. Мұндай құқық бұзушылықтар наным-сенімге негізделген, яғни олар белгілі бір әлеуметтік топтарға қатысты стереотиптердің дамуынан туындайтын әлеуметтік қақтығыстар кезінде немесе нәтижесінде туындайды. Әлеуметтік стереотиптер адамның «өзінің» және «бөтен» әлеуметтік топтардың өкілдерін қабылдауына әсер етеді және бағалаушылық сипатта болады: әдетте, «өзінің» тобы - оң, ал «бөтен» - теріс бағаланады. Белгілі бір әлеуметтік топтарға қарсы дұшпандықты вербализациялаудың жолдары мен құралдары әлемдік гуманитарлық ғылымдарда «өшпенділік тілі» деген жалпылама атау алды. Ал өшпенділік тілінің ұлт мәселесінде көрініс табуы ұлтаралық қақтығыстарды туындатуға үлкен әсер ететіндігін ескерген жөн.

Сонымен қатар, ұлттар арасындағы жиі байланыстар жағымсыз қарым-қатынастың себебі болуы міндетті емес. Зерттеулер ТМД-ның әртүрлі халықтарымен байланысудың шамамен

бірдей жиілігінде өшпенділік саны мен әлеуеті әртүрлі екенін көрсетеді. Түрлі ұлттарға деген күрт теріс немесе бейтарап және оң көзқарастың себептері тілдік емес салада жатыр: әлеуметтік-экономикалық, сыртқы саясат және т.б. және осы мақалада қарастырылған мәселелер шеңберіне кірмейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстандағы әлеуметтік желілердегі өшпенділік тілінің мониторингі. Құраст. П.Банников. Алматы: Medianet ХЖО, 2017. 8 – 9 б.
2. Верховский А. Общий анализ результатов мониторинга // Язык мой... Проблема этнической и религиозной нетерпимости в российских СМИ. М.: РОО «Центр "Панорама"». 2002. С. 20-48.
3. «Tengrinews» ақпараттық агенттігінің инстаграм парақшасы. <https://www.instagram.com/tengrinewskz/>
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>

Райымбаева Гүлманат
журналистик мамандығының 1-курс магистранты, «Тұран» университеті
Ғылыми жетекші: Құрманбаева А.А. фил.ғыл.канд., доцент

ЖАҢА МЕДИАНЫҢ ҚОҒАМҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘСЕРІ

Адамдар ақпараттық қоғамда өмір сүргендіктен, күнделікті бизнес, ойын-сауық, саяси, танымдық тақырыптардағы жаңалықтарды оқиды. Соңғы онжылдықта коммуникацияның техникалық құралдары жоғары деңгейге жетті. Сол арқылы адамдарға келетін ақпараттар легі артты. БАҚ нарығы жаңалықтарға толы, нәтижесінде ақпарат таратушылар арасында бәсекелестік жыл сайын артып келеді. Мұндай бәсекелестік бұқаралық ақпарат құралдарының өзара аудитория үшін күресуіне әкелді. Жыл сайын баспа басылымдарының жағдайы қиындап барады, оны таралымның азаюы, жастардың қызығушылығының жоқтығы сияқты құбылыстармен бағалауға болады. Көпшілік қазіргі жағдайдан шығу үшін дәстүрлі медианың форматын жаңа медиаға ұқсас етіп өзгерту керек деп ойлайды. Сондықтан, барлық дәстүрлі медианың онлайн форматтағы қолжетімді платформалары жасалынууда.

Оқырман ақпаратты алғаш көргенде ең алдымен *тақырыбы, суреті мен дизайнына* мән береді. Аталған факторлар жаңалықтың негізгі элементі болып табылады. Бірде-бір ақпарат тақырыпсыз жарияланбайды. Бұл маңызды элемент ең алдымен оқырманның санасына әсер етеді. Тақырып – кез-келген ақпараттың басы. Тақырыптарды «айғайлатып» қою бүгінгі күннің тренді. Әсіресе, мұны *nur.kz, stan.kz* секілді ақпараттық порталдардан жиі кездестіреміз. Жаңалықтардың тақырыбы бірден назар аудартады. Тақырыпты қоғамда болып жатқан өзекті жаңалықтармен байланыстырып қояды. Сонымен қатар, «атышулы», «масқара», «елді шулатты», «жаға ұстатарлық жаңалық» деген тіркестерді жиі қосады. Бұл журналистер жиі қолданатын психологиялық айла. Ол аудиторияның назарын аударуға, ынталандыруға, мотивация беруге негіз болады. *Мотивация* – адамның санасына психологиялық әсер ету механизмі. Оны белгілі бір әрекетке итермелейді. Бұқаралық коммуникация саласында мотивация мазмұнға деген қызығушылықты арттыруға бағытталған: оқырман көбірек қызықтыратын мәтінді таңдайды. Кез-келген жаңалық мәтіннен тұрады. Ал мәтін тіл білімінің бөлігі болып табылады. Оқырманның оқу ынтасының артуы мәтінге психолінгвистикалық аспектіні енгізу арқылы жүзеге асады. Сол кезде оқырмандар жаңалыққа қызығушылық танытып кликбейт жасай бастайды. Яғни, мақаланың қаралым саны артады.

Жаңалықтың мәні – оқиға. Бұл оқырман үшін әрқашан маңызды бола бермейді. Сондықтан, оған тақырып арқылы назар аударту, адамдарды жаңалықты оқуға итермелеу және сол арқылы ақпарат беруші платформаның рейтингін арттыру үшін журналистер түрлі қулыққа барады. Оқырман психологиясына әсер ету әдістерінің бірі «назар аудару». Бұл ұғымның бір мәнді анықтамасы жоқ. Бұл түсінікті тұжырымдау кезінде ғылыми әдебиетте түрлі тәсілдер ұсынылған. Л.А.Ходякова мен А.В.Супруноваға тиесілі тұжырымдардың бірі дәл осы үрдіске

сәйкес келеді. Бұл авторлар «назар аудару» әдісін «сөйлеу әрекеттің бір түрі ретінде оқу процесін қамтамасыз ететін білімдердің, қабілеттердің, дағдылардың жиынтығы: қабылдау, түсіну, болжау, ақпараттың мағынасын ашу, оқыған мәтінді бағалау, оқырманмен диалог» деп түсінеді. Авторлардың айтуынша, оқырман алынған ақпаратқа назар аударып, өзінің жеке тәжірибесінде пайдалануы заманауи әлеммен бір қарқында болуға үйретеді. Назар аударта алу мәтінмен жұмыс жасағанда журналист тарапынан қалыптасуы керек. Оқырман үшін қазіргі әлеуметтік-мәдени кеңістікпен жақындастыратын қабілеттер қалыптастыруға ықпал ететін мәтіндердің маңызы зор. Біз мұндай тақырыптарды «мәтінді баяндайтын немесе сипаттайтын, мазмұнды болжайтын, мәтінді түсіндіретін, оған қосымша мағына беретін салыстырмалы автосемантикасы бар бүктелген мәтін» деп атадық.

Оқырмандардың жаңалықтарға деген қызығушылық деңгейін анықтау үшін сауалнама жүргіздім. Респонденттердің интернет-басылымдағы жаңалықтар тақырыптарына және мәтін мазмұнына қаншалықты қызығатыны тексерілді. Біздің респонденттеріміз 18 бен 47 жас аралығындағы адамдар. Біз оларды ақпаратқа қол жеткізу және оған қызығушылық деңгейіне қарап үш жас санатына бөлдік. Оқырманның жалпы мәдени деңгейі, өмірлік тәжірибесі, тілді меңгеруі және мағыналарын түсіну, интернетке кіру қажеттіліктері ескерілді. Интернеттегі жаңалықтар ақпаратына қатынасы тұрғысынан осы топтарға жалпылама сипаттама берейік.

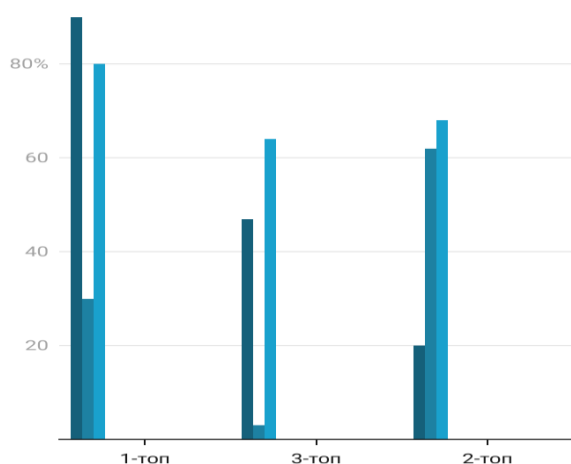
Бірінші топ – 18-21 жас аралығындағы оқырмандар. Олардың барлығы университет студенттері. Күннің барлық белсенді уақыты ғаламторда өтеді. Мұндай ойын-сауықтық платформаларды пайдаланудың негізгі мақсаты қарым-қатынас, ойын-сауық, оқу. Бұл респонденттер жаңалық порталдарына онша бағдарланбайды және «жаңалық» деген олар үшін telegram секілді әлеуметтік желілер. Сөздің жалпы қабылданған мағынасында жаңалықтарды осы топтағы респонденттердің шамамен 30%-ы жүйелі түрде қарайды. Ал жарияланған ақпаратқа деген сенім деңгейі өте жоғары, орта есеппен 80% құрайды.

Екінші топ – 23-26 жас аралығындағы қатысушылар. Бұлар жоғары оқу орындарын бітіріп, еңбекке араласқандар. Олар интернетте алдыңғы респонденттермен салыстырғанда аз уақыт жұмсайды. Шамамен күніне 2-3 сағат. Осы санаттағы респонденттердің 62%-ы жаңалықтарды тұрақты түрде қарайды, желідегі БАҚ жаңалықтарына сенімнің орташа деңгейі 68%-ды құрайды.

Үшінші топ – 30-47 жас аралығындағы респонденттер. Оның 47%-ы күн сайын, қалғаны аптасына 1-2 рет интернетке кіріп, жаңалықтар оқиды. Ақпаратқа деген сенімнің орташа деңгейі 64%-ға жетеді.

Оқырмандардың жаңа медиа жаңалықтарына қызығушылық деңгейі

■ Уақыты ■ Оқу, Қызығушылық ■ Сенім деңгейі

Source: Datawrapper's internal analytics • Created with Datawrapper

Қорытындылай келе, жас ерекшеліктеріне қарамастан интернеттегі жаңалықтарға қызығушылық деңгейі айтарлықтай жоғары. Бұл адамның айналасындағы болып жатқан оқиғалар туралы ақпаратқа ие болғысы келетінін көрсетеді. А.А.Негрышев еңбегінде жаңалық жанрының ерекшелігін оның мәтіні туралы «мүмкіндігінше шындыққа жақын болуы және аналитикалық, публицистикалық жанрдан айырмашылығы, интерпретацияға емес, оның рефлексиясына көңіл бөлуі керек» деп жазған. Адамдар жаңалықтарды көбіне ақпараттық порталдар мен әлеуметтік желілерден оқиды. Рас-өтірігіне қарамастан сенім деңгейі жоғары. Демек, тақырыптар арқылы «назар аудару» және мәтінді оқуға итермелеу арқылы мотивация беру жүйелі түрде іске асуда. Журналистер мәтін жазуда пайдаланатын психологиялық әдістер оқырмандарға әсер етуде.

Нұрқанат Атажан
журналистика мамандығының 2-курс магистранты, «Тұран» университеті
Ғылыми жетекші: Құрманбаева А.А.ф.ғ.к., доцент

МЕДИАХОЛДИНГТЕР – ХХІ ҒАСЫРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

Аңдатпа. Мақалада ғылыми тұрғыда конвергенция, жаһандану, шоғырлану, цифрландыру процестерімен байланысқан ақпараттық қоғамның нарықтық қатынастарының әсерінен туындаған заманауи БАҚ қызметіндегі өзгерістердің аспектілері қарастырылады. Қазақстандық медиахолдингтердің мысалында медиа капиталды бір экономикалық құрылым аясында шоғырландыру мүмкіндігі көрсетілді.

Түйін сөздер: медиахолдинг, медиа, нарықтық қатынастар; конвергенция; холдинг.

Аннотация. В статье научно рассматриваются аспекты изменений в деятельности современных СМИ, вызванных влиянием рыночных отношений информационного общества, стимулированных процессами конвергенции, глобализации, консолидации, цифровизации. На примере казахстанских медиахолдингов показана возможность консолидации медиа-капитала в рамках одной экономической структуры.

Abstract. The article scientifically examines the aspects of changes in the activities of modern mass media caused by the influence of market relations of the information society, stimulated by the processes of convergence, globalization, consolidation, digitalization. Using the example of Kazakhstani media holdings, the possibility of consolidating media capital within one economic structure is shown.

Постиндустриалдық қоғамның пайда болуы және адамзаттың интеллектуалдық еңбек рөлін арттыруға ұмтылуы экономикадағы процестерді толық зерттеуді қажет етті. Қаржы секторы ұзақ уақыт бойы адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналды, өйткені ол ХХІ ғасырда қоғамға аса қажетті функцияларды орындайды. Бұл біртұтас саланы құруға, сондай-ақ медианың барлық сегменттерінде ғылыми-техникалық саясатты жүргізуге бағытталған экономикалық интеграция.

БАҚ нарығын дамыту процесінде оны дамытуға қаржы салуға мүмкіндік алған жеке компаниялар үлкен рөл атқарады. Уақыт өте келе нарық оларды өз компаниялары үшін медиа құрамдас бөлік құруға итермеледі. Мұндай тәжірибе инвесторға да, БАҚ-қа да тиімді екенін көрсетті.

Медиа нарықты дамытуда бұқаралық ақпарат құралдарын шоғырландыру процесі де басым рөл атқарады (латын тілінен *con* – бірге; *centrum* – шоғырлану, орталық). Шоғырлану капиталистік нарықтың заңдылықтарына байланысты пайда болды, оның мағынасы өзара әрекеттесетін кәсіпорындардың жиынтығын құру дегенді білдіреді. Ол арқылы компаниялар тез дамып, үлкен пайдаға ие болады. Ал тәжірибеде шоғырланудың мәні Экономикалық қызмет тетіктерін құру мақсатында медиа кәсіпорындарды біріктіруді білдіреді.

Капиталдың шоғырлануы мен өндірісінің дамуының алғашқы кезеңдерінде қазақстандық медианарықта медиахолдингтер пайда бола бастады. Сол арқылы басқа медиакомпаниялар арасындағы бәсекелестік күшейе түсті.

Медиахолдинг – бірнеше медиа ресурстың, яғни газеттер, телеарналар, радио, интернет-баслымдардың бір компания астына бірігуі. Бұндай медиабірлестік өзінің қоғамға ықпалы мен беделін, экономикалық жағдайын арттыру үшін құрылып, бірыңғай басқару орталығына бағынады. Осы арқылы компанияға келетін пайда мен ақпарат тарату мүмкіндіктері артады.

Ірі ресейлік медиахолдингтердің («ГазпромМедиа», «Яндекс», «Бірінші арна») тәжірибесіне сүйене отырып, әлеуеттерді біріктіру және БАҚ жұмысындағы күш-жігердің бір ортаға бірігуі оларды қазіргі саяси және экономикалық жағдайда тиімді жұмыс істеуге, сол арқылы басылымдардың шаруашылық қызметін оңтайландыруға, шығармашылық әлеуетті шоғырландыруға мүмкіндік береді деп айтуға болады. [1]

Бүгінде Қазақстанда медиахолдингтердің саны күннен күнге артуда. Олардың жетекшісі – «NUR Media» медихолдингі. Компания 2008 жылы құрылғанынан бастап, қазірге дейін үлкен жетістіктерге жетіп үлгерген. Медиахолдинг құрамына «Astana» телеарнасы, «Aiqun», «Liter», «Türkistan», «Қазақстан теміржолшысы» газеттері мен «Orda FM», «NS» радиолоары және «Azattyq ruhy» порталы кіреді. Аталған ақпарат ресурсының сайттарына кіру арқылы компания иелігендегі өзге ақпарат құралдарына жарнаманы және сол парақшаға өтуге мүмкіндік беретін

белсенді сілтемелерді көруге болады. «NUR Media» бұрынғы «Nur Otan» қазіргі «Amanat» партиясының бастамасымен ашылып, қазірге дейін билік партиясының қолдауына ие. Бұл өз тұрғысына медиахолдингтердің қоғамға үлкен әсерін білдіріп, басқарушы, бағыттаушы күші бар екендігін көрсетеді. Медиа саласындағы осындай көріністердің арқасында отандық интернет журналистикада сандық формат бейім алып, кеңінен қолдануда.

Ғаламтор, сандық форматтың арқасында медиа өнімдер кез келген шеғарадан аса алатын, ерекше ақпараттық және коммуникациялық ортаға айналды. Дигитализация, жеке БАҚ-тар арасындағы өзгешелікті жойып және олардың мазмұнын реттей отырып, олардың конвергенциясына жол ашады. Біріншіден, бұл әртүрлі техникалық тасымалдаушыларға – кабельді немесе телефонды желілерге, сымсыз спутниктік байланысқа ақпаратты пайдаланушыға немесе тұтынушыға жеткізуге мүмкіндік беретін технологиялардың бірігуі. Екіншіден, конвергенция бұл алдымен бірінен айтарлықтай алшақ және шашыраңқы БАҚ-тардың бірігуі [2].

Медиахолдингте жұмыс істейтін журналист өзінің кәсіби машығын шыңдату үшін жақсы мүмкіндіктеріне ие. Мәселен, онда еңбек ететін тілші бүгін интернетке мақала дайындайды, ертең жаңалықтар мен жобаларға арнап телемәтіндер жазады, ал арғы күні негізгі БАҚ үшін көлемді материал жазады. Бұл мультимедианы нақты игеруге, кез-келген БАҚ-та жұмыс істей алатын «әмбебап» журналист шығаруға алып келеді.

Ақпараттық индустрия жаңа сандық және сапалық деңгейге көшті. Ол заманауи технологиялар ғасырында ақпараттық қоғамға көшу кезінде елдің бәсекеге қабілеттілігін анықтайды. Жаңа бұқаралық ақпарат құралдары уақыттың қиындықтарына бірінші болып жауап беріп, әлемдік ақпарат таратудың талаптарына сай болу үшін саясатын өзгертті. Осы тұрғыда медиахолдингтер жеке корпорациялардың жұмысын оңтайландыруға, олардың жұмысы мен шығындарын толық бақылау жасай алуды қарастырады. Сондай-ақ осы типтегі компаниялар белгілі бір оқиғаларға ұқсас көзқарастармен ерекшеленетін медиа альянстарын құру үшін маңызды саналады.

Ақпараттық бірлестіктер көп жағдайда инвестициялар есебінен өмір сүреді. Сонымен қатар олардың күшімен жеке қызметтер көрсетілуі мүмкін. Ірі медиахолдингтер көбінесе тек тұрақты клиенттермен жұмыс істейді. Әрбір ауқымды корпорация белгілі бір мақсаттарды көздейді. Медиахолдингтер тек жеке мүдделер аясында жұмыс істейді және көбінесе белгілі бір мамандандыруды қажет етеді. Бұдан басқа ол табыс деңгейін арттыру, сондай-ақ ақпараттық немесе ресурстық нарыққа әсерді күшейту екені белгілі.

Бірнеше басылымдар бойынша жұмыс істейтін медиахолдингтер құру көптеген мәселелерді шешуге мүмкіндік береді және олар үлкен артықшылықтарға ие. Бұл ұйымдастырушылық қызметті орталықтандыру, мәселелерді жедел қаржылық-экономикалық шешу мүмкіндігі, шығындарды оңтайландыру, оның ішінде - әкімшілік және техникалық қызметкерлерді үнемдеуге мүмкіндік береді. Мысалы, ғимарат жалдау, бухгалтерлік есеп, жоспарлау, қаржылық, жарнама қызметі бір уақытта бірнеше басылымдарға қатыса алады. Басшылық шығармашылықты шоғырландыруға мүмкіндік алады.

Бүгінгі таңда медиахолдингтер бірқатар маңызды міндеттерді шешеді: олар капиталды шоғырландырады, бұл ауқымды және қымбат медиа жобалар, ынтымақтастық және мамандану журналистік жұмыс, журналистік зерттеудің мазмұнын тереңдету, бұл сала мамандарының жұмыс сапасының артуына объективті түрде әкеледі. Сонымен қатар ұлттық бірлестік басылымдарды бір орталықтандырылған жүйеге енгізу нарық талаптарына икемді жауап беруге, жоғары сапалы бәсекеге қабілетті өнімді ұсынуға және бюджетті үнемдеуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары конвергенция, яғни дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарының мүмкіндіктерінің бірігіп, кірігуі туралы болжамдар іске аса бастады. Бұл оларды ортақ сандық тұрғыға келтіру арқылы жасалады. Дигитализация және конвергенция процестерінің арқасында бұқаралық ақпарат құралдары көпарналық, интерактивтілік, болып жатқан оқиғаны шынайы уақытта тарата алуға және ақпараттық ресурстарды үздіксіз жаңарту қасиеттеріне ие болды. Қазірдің өзінде жаңа медиа, дәстүрлі БАҚ-тың ойына келмеген мүмкіндіктерге ие: ол дыбспен, анимациямен, гипермәтінмен, кең ауқымды электронды мұрағатпен, аудиториямен кері байланысудың түрлі әдістерімен жабдықталған [3].

Осылайша, ірі медиа корпорацияларды кәсіби және әлеуметтік қауымдастықтар,

шығармашылықпен ойлауға қабілетті білікті сарапшылар қатысатын мәселелерді талқылауға арналған алаң деп атауға болады. Медиахолдингтер – бұл Қазақстан үшін перспективасы жоғары жүйе, оның отандық медиаға арналған көп артықшылықтары бар. Медиахолдингтерге біріктіру процестерінде газеттер мен журналдар сақталып қана қоймай, олардың ақпараттық, ұйымдастырушылық және қаржылық ресурстары бір ортаға шоғырланады, бұл медианың одан әрі дамуына қосымша ынталандыру болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Норберт Б. Азбука медиа; пер. с нем. / Б. Норберт; под ред. Л. Ионина. – М., 2011. - 102 б.
2. Иманалиев Ж.О. Ғаламтор және масс-медиа. // «Медиабілім беру және киберәлеуметтану» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Алматы, 2014. -101 б.
3. Тәшімова Ә. Жаңа медиа мен дәстүрлі БАҚ; өзара кірігуінің (конвергенция) мәселелері. // ҚазҰУ хабаршысы. Журналистика сериясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2011. №2(30). -80 б.

Марат Айым

журналистика мамандығының 1-курс магистранты, «Тұран» университеті
Ғылыми жетекші: Құрманбаева А.А. фил.ғыл.канд., доцент

РЕСЕЙ ЖӘНЕ УКРАИНА АРАСЫНДАҒЫ СОҒЫС БАҚ БЕТТЕРІНДЕ

Аңдатпа. Бұл мақалада Ресей мен Украина елдерінің бұқаралық ақпарат құралдарындағы ақпараттық соғыс көріністеріне салыстыра отырып талдау жүргізілді. Қазіргі уақытта мемлекетаралық және ұлтаралық қақтығыстар ақпараттық өрісте жиі болып жатыр. Бұл адамдар өмірінің барлық саласына тікелей әсер етеді. Сондықтан да медиа критиканың алдында тұрған басты міндет – саяси қатысудан тыс, фактілермен бекітілген ақпарат өрісін құру.

Түйін сөздер: ақпараттық соғыс, медиа критика, пропаганда, Ресей және Украина, ақпараттық қауіпсіздік.

Аннотация. В данной статье проведен сравнительный анализ проявлений информационной войны в средствах массовой информации России и Украины. В настоящее время межгосударственные и межнациональные конфликты все чаще происходят в информационном поле. Это напрямую влияет на все сферы жизни людей. Поэтому главная задача, стоящая перед медиа-критикой - создание информационного поля, закрепленного фактами, вне политического участия.

Ключевые слова: информационная война, медиа-критика, пропаганда, Россия и Украина, информационная безопасность.

Abstract: This article presents a comparative analysis of the manifestations of information warfare in the mass media of Russia and Ukraine. Currently, interstate and interethnic conflicts are increasingly occurring in the information field. This directly affects all areas of people's lives. Therefore, the main task facing media criticism is to create an information field anchored by facts, outside of political participation.

Keywords: information war, media criticism, propaganda, Russia and Ukraine, information security.

Зерттеудің өзектілігі: Окинава жаһандық ақпараттық қоғамының Хартиясында айтылғандай, "ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың революциялық әсері адамдардың өмір салтына, олардың білімі мен жұмысына, Үкімет пен азаматтық қоғамның өзара әрекеттесуіне қатысты" [1].

"Ақпараттық соғыс" терминінің өзі 1970 жылдары Батыс пен КСРО елдерінің қырғи қабақ соғысы кезінде пайда болды. Ғылыми ортада бұл түсініктің теориялық тұжырымдамасы қарулы күштер мен қорғаныстың ең әлсіз буыны ретінде ақпаратты анықтаған Т. Ронның есімімен байланысты. Ол алғаш рет "ақпараттық соғыс" терминін 1976 жылы "Боинг" компаниясы үшін "Қару жүйелері және ақпараттық соғыс" есебінде қолданды [2].

Ақпараттық соғысты жүргізудің негізгі құралы ретінде БАҚ, әсіресе "электрондық" бұқаралық ақпарат құралдары танылды. Электрондық БАҚ қазіргі кезеңде бүкіл медиа-салада монополиялық жағдайға ие және ақпараттық соғыстың ажырамас бөлігі болып табылады. Электрондық бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдық пікірге әсері кең ауқым алып келеді.

Ақпараттық соғыс, ең алдымен, адамның санасына әсер етеді. Мұндай соғыстарды жүргізетін саясаткерлер адам психологиясымен шебер ойнайды, осылайша мақсаттарына жетеді.

Адам ақпараттық әсерден қорғансыз, ал БАҚ адамды басқара отырып, қоғамдағы ақпаратты бақылау құралына айналады.

Әдебиеттік шолу: Дәстүрлі БАҚ-нда және интернетте ақпараттық соғыс жүргізу ерекшеліктері түбегейлі айырмашылықтарға ие. Дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарында жүргізілетін "ақпараттық соғыстар" В. Липпман мен П. Лазарсфельдтің зерттеулеріне негізделген [3]. Олар бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдық пікір мен саяси процестерге әсері туралы екі түрлі тәсіл жасады. Екі тәсіл де ақпарат, оны манипуляция құралы ретін пайдалану қоғамды басқаруда шешуші болып табылатындығына назар аударды, ал бұқаралық ақпарат құралдары билік элиталары үшін қоғамды басқарудың қажетті элементі болып табылатынын айтты.

Г.Г. Почепцовтың жазуы бойынша, ақпараттық соғыстың техникалық және саяси аспектілерін бөліп қарастыру қажет. Стратегия, ақпараттық соғыс және маркетинг мәселелерінің теоретигі қазіргі уақытта экономикалық немесе әскери қатынастардан бөлек, халықаралық қатынастарға ақпараттық өлшемнің қосылғанын да атап өтеді. "Ақпараттық соғыс" ұғымы басқа мемлекеттің ақпарат кеңістігіне ұйымдастырылған араласу мағынасында жұмсалады.

Автор ақпараттық соғыстың қолданылу мақсатын "қарсыластан нағыз жау жасау" деп түсіндіреді және бұл көп жағдайларда өте ауқымды, қорқынышты салдарға әкеп соғатынын жазады. Сырттан көрсетілген қаттылық ел ішінде рұқсат етілген шектерді алып тастауда көрінеді. Мұнда ақпараттық соғыс жүргізетін тараптардың әрқайсысының жететін жетістіктері айқын көрінеді.

Зерттеудің әдіснамасы мен әдістері. Отандық және шетелдік ғалымдардың ақпараттық соғыстың психологиялық әсерін қарастыратын еңбектеріндегі негізгі дәлелдемелер мен фактілер зерттеудің әдіснамалық негізін құрады. Зерттеуде әлеуметтік зерттеулердің жалпы ғылыми әдістері мен тәсілдері қолданылды: контент-анализ, сауалнама әдісі, ақпаратты талдау әдісі, бақылау және сараптамалық бағалау әдісі.

Зерттеудің нәтижелері. Енді контент-анализге сүйеніп, ресейлік және украиналық баспасөз беттеріндегі ақпараттық соғыстардың мысалын талдайық. Ресейдің Украинаға басып кіруіне дейін және оның барысында екі жақтың бұқаралық ақпарат құралдары ақпараттық соғыс жүргізіп жалған ақпарат таратуда белсенді болды. Мысал ретінде 24 ақпанда "Украинская правда" газетінде жарияланған вирустық аудиожазбаны атап өтуге болады [5]. Онда Ресей әскери кемесінің экипажы жылан аралындағы украиналық шекарашыларға берілуді ұсынады, оған жауап ретінде боктық сөздер алады. Украина президенті Зеленский шекарашылардың қайтыс болғанын жариялады, бірақ бірнеше күннен кейін украин шенеуніктері шекарашылардың тірі екенін және оларды Ресей әскерлері тұтқындағанын мойындады. Сарапшылар "жылан аралы" сияқты әңгімелер украиналық үгіт-насихаттың бөлігі немесе моральды көтеру науқаны, тіпті екеуі де болуы мүмкін деп мәлімдеді [6].

Электрондық БАҚ-ндағы манипуляцияның тағы бір мысалы 25 ақпанда Киевте түсірілген 25 секундтық видео. Ол әлеуметтік желілерде таралды, онда ресейлік танк күрт бұрылыс жасап, азаматтық көлікке әдейі қарсы жүреді делінген [7]. Осы оқиғаны көрсететін ролик бірнеше күн ішінде 1,3 миллионнан астам қаралым жинаған. Әскери сарапшылар USA Today басылымына танкті орыстар немесе украиндардан кім басқарғанын нақты анықтау мүмкін емес екенін айтқан. Батыс журналистері видеода ресейлік танктің бейбіт тұрғындарға қасақана шабуыл жасағанын көруге болады деп мәлімдеді. Мұны растайтын ешқандай дәлел жоқ екендігі атап өтілді, керісінше, оның украиналық танк екендігі туралы бірнеше көрсеткіштер бар. France 24 басылымының редакциясы Twitter-де бір көріністі әртүрлі бұрыштардан көрсететін 7 түрлі видео тапты. Басылым барлық видеолар 25 ақпанда таңертең Киевтің Оболон ауданында түсірілгенін анықтады. Бірнеше журналистер мен OSINT зерттеушілерінің айтуынша, танк негізінен Украина қолданатын кеңестік "Стрела-10" зениттік-зымыран кешені болып табылады. Кешенің украиндық екенін Ресей әскери күштері ерекше белгі ретінде қолданатын "Z" әрпінің болмауы да көрсетті. Басылым кешенді басқарған ер адам украин формасын кигенін және оның көлікпен соқтығысуы кездейсоқ болғанын хабарлады [7].

Украина тарапынан жасалған ақпараттық соғыстың айқын мысалдары осылар. Енді қарсылас тарапқа көшіп, Ресейдің БАҚ-на зерттеу жүргізейік. Ресей тарапының мақсаттары, халықаралық БАҚ-ның бағалауы бойынша, сылтау айту, басып кіруді ақтау және өз күшін көрсету болып табылады. Кейбір ресейлік дереккөздер ленд-лиз бағдарламасының салдарынан

Украина АҚШ алдында үлкен қарызға батады деп мәлімдеді. The Insider басылымы атап өткендей, бұл жалған: ленд-лиз бағдарламасы бойынша жеткізілген және шайқаста жоғалған кез-келген әскери жабдық есептен шығарылады және көмек алған мемлекет ол үшін ештеңе қарыз болмайды. Қалған жабдықты Украина қайтарып, мүлдем төлем жасамаса болады. Украина соғыс қимылдарынан кейін аман қалған қару-жарақты елде қалдыруға шешім қабылдаса ғана АҚШ-на төлем жасау қажет болады.

Қытайдың мемлекеттік БАҚ-нда негізінен ресейлік мемлекеттік БАҚ-ның мақалалары мен ресейлік шенеуніктердің ақпараттары, соның ішінде жалған ақпарат пен қастандық теорияларын қайталау қолданылды. 2022 жылдың наурызында Meta Platforms холдингі Ресейдің мемлекеттік БАҚ-нан жарнама сатып алуға тыйым салғаннан кейін, қытайлық CGTN телеарнасы Facebook-те бүкіл әлемдегі пайдаланушыларға бағытталған цифрлық жарнаманы брифингтер мен жаңалықтар түрінде төлей бастады. Онда Ресейдің Мемлекеттік тезистері Ресейдің Украинаға басып кіруіне қатысты болды. Сол айда CGTN Ресейдің Украинадағы биологиялық қару зертханалары туралы негізсіз мәлімдемелерін қайталады. The Beijing News-тің ішкі басшылығы қызметкерлеріне "Ресей туралы жағымсыз немесе батысшыл" жаңалықтар жарияламауға нұсқау берді. Талдау көрсеткендей, Weibo-ның әлеуметтік желілердегі жазбаларының жартысына жуығы мемлекеттік немесе Украинаны теріс сипаттайтын ресейлік дереккөздерді пайдаланды, ал хабарламалардың тағы үштен бірі батысқа қарсы бағытталды және НАТО-ның кеңеюін айыптайды. Оның ішінде өте аз хабарламалар соғысқа бейтарап көзқараста болды. Тарих саласындағы бірнеше профессорлар Қытайдың "Ресейдің Украинаға қарсы соғысын" қолдауына қарсы ашық хат жазды, бірақ олардың хаттарын цензура себебінен тез арада алып тастады және Ресейді басып кіргені үшін сынаған атақты адамның аккаунты бұғатталды.

Ақпараттық соғысты жүргізудің негізгі құралы ретінде БАҚ, әсіресе "электрондық" бұқаралық ақпарат құралдары танылды. Электрондық бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдық пікірге әсері кең ауқым алып келеді. Ресей де, Украина да электронды медианы өрбіген оқиғалардың өзіндік нұсқаларын ұсыну және соғыс туралы қарама-қайшы әңгімелерді, оның себептерін, салдарын және жалғасын күшейту үшін кеңінен қолданады. Шенеуніктер, жеке азаматтар және мемлекеттік органдар ақпаратты жариялау және тарату үшін Facebook, Twitter, TikTok, YouTube және Telegram сияқты платформаларды пайдаланады. Әлеуметтік желілерде басып кіру туралы жүктелген ақпараттың ауқымы өте үлкен. Мысалы, соғыстың бірінші аптасында ғана #Russia және #Ukraine тегтері бар TikTok-тағы әртүрлі көздерден алынған бейнелер сәйкесінше 37,2 және 8,5 миллиард қаралым жинады. The New Yorker басылымы және басқа бұқаралық ақпарат құралдары Ресейдің Украинаға басып кіруін "Әлемдегі алғашқы Тикток соғысы" деп сипаттады. Columbia Journalism Review басылымы журналистер үшін Ресейдің Украинаға басып кіруі "WhatsApp-соғыс" екенін атап өтті.

Украина соғыс кезіндегі ақпараттық соғыс стратегиясында мемлекеттік әлеуметтік медиа аккаунттарында Мемдер мен әзілдерді қолданды, ал оның соғысқа дейінгі мемлекеттік әлеуметтік медиа аккаунттары мемдерді сыртқы саяси ұстанымдарды қорғау үшін тиімді пайдаланғаны белгілі болды.

Кесте 1 - Екі елдің жүргізген үгіт-насихатына берілген баға

Ресей	Украина
Мақсаты - шапқыншылықты ақтап алу және өз күшін көрсету.	Лаура Эдельсон: "өте классикалық үгіт-насихат", жалған ақпарат.
The New York Times: Украин агрессиясына жауап беру және азаматтарды фашистер мен нео-нацистерден босату.	The Conversation: Батыспен және НАТО-мен дипломатиялық қарым-қатынас, бейбіт тұрғындардың рухын нығайту.
Swissinfo: Киев режимі тарапынан жасалған геноцид, Украинаны агрессор ретінде көрсету мақсатымен жарияланған видео материалдар.	Дмитрий Альперович: асыра сілтеу, жалғандық, күмәнді ақпарат.
The Conversation: Украинаны фашистер мен фашистерден арылтуға бағытталған "арнайы әскери операция", цензура.	Дэвид Бетц: украиналық үгіт-насихат "кез-келген зерттеу жүргізе алатын адам үшін жалған болып табылады".

1-кестеде берілген ақпаратқа сәйкес, Ресей мен Украина тарапынан жүргізілген пропагандаға шет елдік мамандардың берген бағасына тоқталып өтейік. Халықаралық БАҚ-ның бағалауы бойынша, Ресей тарапының мақсаттары - шапқыншылықты ақтап алу сылтау айту және өз күшін көрсету [8]. The New York Times газеті атап өткендей, шапқыншылық жақындаған сайын Ресей Украин агрессиясына жауап береді және азаматтарды фашистер мен неонацистерден босатады деген жалған мәлімдемелер бере бастаған [9].

Swissinfo платформасының хабарлауынша, Ресей билігі Украина Үкіметі туралы бірнеше апта бұрын мәлімдемелер жасады. Ресей арналары Киев режимі Ресейдің мемлекеттік шекарасы бойында Донецк және Луганск халық республикаларында тұратын орыс тілді халыққа қарсы геноцид жүргізді деп мәлімдеді. Әлеуметтік желілерде Украинаны агрессор ретінде таныстыру үшін бейбіт тұрғындар арасында құрбан болған адамдардың жалған видео материалдар орналастырылды.

The Conversation бағалауы бойынша, Ресейдің күш-жігері негізінен қақтығысты шапқыншылық емес, "арнайы әскери операция" ретінде сақтау үшін Ресей ішіндегі цензураға жұмсалған. Ресей бұл әскери операция Украинаны фашистер мен ұлтшылдардан арылтуға бағытталған деген үгіт-насихат жасады.

Дезинформацияны зерттейтін Нью-Йорк университетінің информатика маманы Лаура Эдельсон Украинаның "өте классикалық үгіт-насихатқа" жүгінетінін және украин жағы өздерінің көзқарастарын қолдайтын жайттарды айтып жатқанын айтты. Эдельсон бұл оқиғаларға кейде жалған ақпарат енетінін және жалпы жағдайға байланысты жалған ақпараттың көбірек болатынын атап өтті [5].

The Conservation "Украина Батыспен және НАТО-мен дипломатияға назар аударады, бейбіт тұрғындардың рухын нығайтады және оны Ресейдің қатыгездігі мен Украинаның жауынгерлік жеңістеріне баса назар аударып, жедел қауіпсіздікті қолдай отырып, қару алуға шақырады", - дейді.

Silverado Policy Accelerator төрағасы Ресейде туылған АҚШ азаматы Дмитрий Альперовичтің айтуынша, украиналық үгіт-насихат асыра сілтеу мен жалғандықты қамтиды, оның көптеген талаптары "күмәнді немесе жалған болып шықты" деп атап өтті.

Қорытынды: Жалпы, Батыс баспасөзінде Ресейге қатысты жағымсыз бағалар басым деп айтуға болады. Мұның себебі көптеген факторлар болуы мүмкін: біріншіден, Ресей туралы жағымды ақпараттың жетіспеушілігі. Жаңа білімнің болмауы ескірген үлгілердің үстемдігін және өткен мен қазіргі кездегі жағымсыз берілген оқиғаларды қабылдаудың шиеленісуін тудырады. Бұл Ресейдің теріс имиджінің қалыптасу тенденциясын көрсетеді. Екіншіден, бағалаудың негативизмі еркін бұқаралық ақпарат құралдарының табиғатында жатыр. Жаңалықтарда оқырмандардың назарын аудару үшін сенсация, жеке байланыс және негативтілік болуы керек. Осыған қарамастан, халықтың белсенді бөлігі бұқаралық ақпарат құралдарының ұрандарына құлақ аспайды, оқиғалар туралы ақпаратты әртүрлі ақпарат көздерінен алады және өз пікірін қалыптастырады.

Екі тарап та өздерін жақсы жағынан көрсету үшін үгіт-насихат пен қолайлы хабар таратуды қолданады. Швейцарияның Fogex аналитикалық орталығының қызметкері Юлия Хофштеттер қақтығыстың барлық қатысушылары сарбаздарды шабыттандыру және олардың істегендерін мақтан тұту үшін өздерінің жетістіктерін жариялайтынын атап өтті.

Бірқатар батыс бұқаралық ақпарат құралдарында Ресей Украинамен ақпараттық соғыста жеңіліп жатыр деген пікірлер айтылды. Bellingcat негізін қалаушы Эллиотт Хиггинс ресейлік фейктердің "ақымақ және жалқау" түрде жасалғанын және халықаралық аудиторияның оларға "иммунитетті" бар екенін атап өтті. Дегенмен Ресей халқы ресейлік насихатқа толығымен сенеді (The Independent басылымы аға буынның үгіт-насихатқа бейімділігінің жоғарылағанын атап өтті).

Ресейлік және украиналық баспасөз беттеріндегі ақпараттық соғысты талдау мұндай соғыс техникалық және саяси деңгейде жүргізіліп жатыр деп айтуға мүмкіндік береді. Әрине, Батыс елдері Украинаға ақпараттық соғыс жүргізуге көмектесіп жатыр, бұның дәлелі - украин баспасөзіндегі еуропалық және американдық дереккөздерге сілтемелер. Мерзімді баспасөздегі ақпараттық соғыс адам өмірінің барлық салаларына, оның мүдделері мен қажеттіліктеріне әсер етеді және бұл мақалада Украинаның Ресеймен мемлекетаралық қақтығыс ретінде түсіндірілетін соғыс қимылдары туралы контенттің аз ғана бөлігі көрсетілді.

Жоғарыда жасалған контент-анализ барысында Ресей мен Украина БАҚ-ндағы ақпараттық соғысты жою үшін бірнеше ұсыныстар жасалды:

- медиакритиканы оң жолға қою: саяси қатысудан тыс, фактілермен бекітілген ақпарат өрісін құру;
- ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін басқармалардың жұмысын жандандыру;
- екі елдің БАҚ-ндағы үгіт-насихат пен манипуляция модельдерін анықтайтын комиссия құру;
- халықтың ақпараттық сауаттылығын арттыратын іс-шаралар өткізу.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Окинавская Хартия глобального информационного общества // Дипломатический вестник. - 2018. № 8. 52 б.
- 2 Thomas P. Rona. Weapon Systems and Information War. Boeing Aerospace Co., Seattle, WA. -1976.
- 3 Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. М. - 2019. – 480
- 4 Почепцов Г. Г. Информационные войны: базовые параметры. - 2012. URL: <http://psyfactor.org/psyops/infowar9.htm>
- 5 Stuart A. Thompson, Davey Alba. Fact and Mythmaking Blend in Ukraine’s Information War, The New York Times. - 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/03/03/technology/ukraine-war-misinfo.html>
- 6 Kim Iversen Debunks FAKE Russia-Ukraine War Videos Spread Widely On Social Media // The Hill. - 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=98cXig0hOVw>
- 7 Ukraine: These videos do not show a Russian tank running over a civilian in Kyiv // France 24. - 2022. URL: <https://observers.france24.com/en/europe/20220301-video-debunked-russian-tank-crush-civilian-car-kyiv>
- 8 Vikram Mittal. Misinformation Is Playing A Significant Role In Russia-Ukraine War. Forbes. - 2022. URL: <https://www.forbes.com/sites/vikrammittal/2022/03/07/misinformation-will-play-a-significant-role-in-russia-ukraine-war/?sh=e1294872f2e7>
- 9 Thompson, Stuart A. Fact and Mythmaking Blend in Ukraine’s Information War, The New York Times. - 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/03/03/technology/ukraine-war-misinfo.html>

Джанбакиева Дильназ Хакимжановна
магистрант, университета «Тұран»
Научный руководитель: к.ф.н., профессор Ибраев М. А.,

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

***Аннотация.** Актуальность исследования безопасности персональных данных в современном мире сложно переоценить. В современном обществе практически невозможно работать без социальных сетей ведь сейчас господствуют интернет технологии. Каждый человек, подключенный к компьютеру, зарегистрирован хотя бы в одной социальной сети. Социальные сети привлекают людей, потому что в современном мире все общаются, делятся информацией, работают, знакомятся. Большинство людей выдумывают себе виртуальный мир, где их можно бояться, пользоваться популярностью и тем самым отрицать реальность.*

***Annotation.** The relevance of the study of personal data security in the modern world is difficult to overestimate. In modern society, it is almost impossible to work without social networks, because now Internet technologies dominate. Each person connected to the computer is registered in at least one social network. Social networks attract people, because in the modern world everyone communicates, shares information, works, and gets to know each other. Most people invent a virtual world for themselves, where they can be afraid, be popular and thereby deny reality. The problems associated with the security of personal information in social networks are the most important and relevant in today's society.*

***Аңдатпа.** Қазіргі әлемде жеке деректердің қауіпсіздігін зерттеудің өзектілігін асыра бағалау қиын. Қазіргі қоғамда әлеуметтік желілерсіз жұмыс істеу мүмкін емес, өйткені қазір интернет-технологиялар басым. Компьютерге қосылған әрбір адам кем дегенде бір әлеуметтік желіде тіркелген. Әлеуметтік желілер адамдарды өзіне тартады, өйткені қазіргі заманда барлығы араласады, ақпаратпен бөліседі, жұмыс істейді, бір-бірімен танысады. Көптеген адамдар өздері үшін виртуалды әлемді ойлап табады, онда олар қорқып, танымал бола алады және сол арқылы шындықты жоққа шығарады.*

Әлеуметтік желілердегі жеке ақпараттың қауіпсіздігіне байланысты проблемалар қазіргі қоғамдағы ең маңызды және өзекті болып табылады.

Ключевые слова: социальные сети, безопасность, персональные данные, защита данных.

Социальные сети занимают важное место в жизни современного человека, однако многие не задумываются о потенциальной опасности, в которой они могут оказаться. По данным социальных опросов лишь небольшая часть пользователей понимает, как сохранить конфиденциальность опубликованной информации, ограничивая доступ к ней, а вся остальная часть пользователей беспрепятственно предоставляет доступ к информации личного характера, чем создает благоприятные условия для мошенников.

Многие не заботятся о безопасности личных данных, но почти каждый сайт просит нас ввести основную личную информацию, такую как имя, фамилия и дата рождения. У большинства интернет пользователей один и тот же пароль на всех сайтах, что является плюсом для хакеров. Популярной атакой хакеров является система онлайн-платежей за услуги, где хакеры сначала получают денежные средства. Для этого создается поддельный сайт, аналогичный существующему сайту на котором и происходит все мошенничество.

Безопасность персональных данных - состояние защищенности, характеризующееся способностью пользователей, технических средств и информационных технологий обеспечивать конфиденциальность, целостность персональных данных при обработке в информационных системах.

Согласно статистическим исследованиям, преступление происходит каждые несколько секунд. Настройки конфиденциальности лишь частично решает существующую проблему, а все остальное является личной ответственностью пользователей. Сам пользователь после предоставления персональных данных в социальных сетях может опубликовать компрометирующий материал, кроме того, злоумышленники могут использовать персональные данные для выдачи себя за реальных пользователей. В новостях регулярно появляется информация о негативных последствиях появления в социальных сетях и их неправомерном использовании: подрыв репутации бизнеса, потеря доверия руководства компании, коллег и друзей. [2,16-стр]

К основным методам нарушения конфиденциальности личных данных относятся следующие:

- взлом пароля;
- кража пользовательских настроек через cookies;
- фишинг – письмо либо сообщение, содержащее ссылку на сайт, при переходе на который пользователь вводит свои персональные данные, они достаются злоумышленникам;
- фарминг – это замаскированное перенаправление пользователя на недействующий IP-адрес, при переходе на который данные достаются злоумышленникам;
- сервис геопозиционирования, с помощью которого пользователь отмечает места в которых он находится. [1,176-стр]

Следует всегда помнить, что персональные данные каждого человека находятся под защитой Конституции Республики Казахстан. В 1995 году в Конституции был закреплен постулат о том, что каждый имеет право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну (ст. 18). [4]

Влияние социальных сетей на нашу жизнь с каждым годом увеличивается и проникает во все сферы жизни. Например:

На экономическую: Социальная сеть приносит прибыль тем людям, которые создают различные сайты, аккаунты магазинов. Прибыль они получают благодаря популярности созданного аккаунта. Также в социальных сетях располагаются рекламные баннеры, кампании, видео, обзоры приносящие огромную прибыль. Реклама через социальную сеть более эффективна, так как больше людей ознакомились с ней. По приблизительным оценкам, примерно 50% новостей мы узнаем из социальных сетей.

На социальную: Современный мир-это мир новых технологий, компьютеров и интернета. Виртуальное общение преобладает над реальными событиями, посредством виртуального мира человек лишается способности гармонично взаимодействовать с людьми в реальном времени. Создание приложений для знакомств не исключение. В связи с популярностью общения в

социальных сетях некоторые люди попадают на мошенников, а некоторые находят любовь всей жизни, такая тенденция есть и будет, так как люди еще не готовы отказаться от виртуального общения. [2,11-стр]

На политическую: Социальные сети являются эффективным и сильным инструментом для политических преобразований. Если в обществе накопилось серьезное недовольство, то собравшись в определенные группы в социальных сетях можно организовать митинг, по недовольству к власти, законам и др. Так же все политические новости люди узнают из социальных сетей, а еще больше из комментариев. Они так же повлияли на политическую заинтересованность среди молодежи, если раньше минимальный возраст в депутаты составлял 30 лет, то теперь он снизился до 25 лет. [5]

Пользователь сам должен осознавать, какую информацию можно публиковать. Современные социальные сети предоставляют огромный функционал, который позволяет сделать личную информацию доступной только для определенного круга лиц. Однако ни одно из средств защиты информации не дает полной гарантии безопасности персональных данных, но если использовать все рекомендации по защите, то можно снизить риск до минимума.

В данной научной статье был рассмотрен опрос фокус группы о защите персональных данных в интернете. Опрос показал, что 7 человек из 10 всегда соглашаются на условия пользования сайтом или социальными сетями (cookies). Из 10 опрошенных, 5 человек всегда пишут свои достоверные персональные данные на различных сайтах, не задумываясь о безопасности. 9 человек из 10 опрошенных привязывают свою карту к различным сайтам доставки еды, одежды и прочих товаров.

Таким образом, можно заметить, что люди сами не против вводить личные данные в интернете, так как это является частью обычной жизни каждого. Безопасность в виртуальном мире является всегда актуальной, но большую часть ответственности должны нести сами пользователи.

Социальные сети приносят как вред, так и пользу своим пользователям. Начнем с вреда, как уже было сказано, из-за социальных сетей многие люди перестали жить реальностью и больше погружаются в мир виртуальный.

Они меньше общаются с живыми людьми, из-за чего многие люди становятся неграмотными, не говорят на их языке. Также следует отметить, что социальные сети отнимают много драгоценного времени.

Во многих социальных сетях есть раздел с играми, которые тоже занимают много времени, но некоторые игры требуют каких-то вложений, что соответственно сказывается на бюджете потребителя. Игры в социальных сетях приносят пользу только их разработчикам. Польза социальных сетей, я считаю, в том, что можно быстро обмениваться информацией, не тратя много времени. Вы можете бесплатно общаться с людьми из других стран и городов, что является огромным плюсом, ведь если вы общаетесь с помощью писем, вам нужен длительный период времени и немного денег. Социальные сети очень разнообразны по своему применению, и каждый пользователь может выделить для себя положительные и отрицательные стороны. Анализируя свои действия, человек может научиться правильно и выгодно обращаться с социальными сетями.

Защита персональных данных в социальных сетях актуальна. Ведь при регистрации на любом сайте запрашивают личные данные каждого человека (имя, дата рождения и т.д.). Для защиты своих данных желательно регистрироваться только на проверенных сайтах (так как сейчас очень много мошенников), также следует учитывать количество потребителей, которые пользуются определенной сетью и СМС-сообщениями с разными кодами, приходят со сложными паролями, которые не относятся к одному типу. Мне кажется, что соблюдая эти правила конфиденциальности, проблемы со взломом и ущербом будут сведены к минимуму. Главное всегда помнить о неразглашении своих данных в интернете.

Список литературных источников:

- 1) Трубач, А. С., & Апетенок, О. Н. Проблемы обеспечения безопасности персональных данных в социальных сетях. потенциал молодежи в современном мире, 176.
- 2) Шестакова, Я. (2015). Безопасность персональных данных в социальных сетях. *Гуманитарные научные исследования*, (11), 330-332.

- 3) Zhang, Z., & Gupta, B. B. (2018). Social media security and trustworthiness: overview and new direction. *Future Generation Computer Systems*, 86, 914-925.
- 4) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029&pos=186;-46#pos=186;-46
- 5) <https://kz.kursiv.media/2020-10-21/kto-mozhet-stat-kandidatom-v-deputaty-mazhilisa-parlamenta/>

**Сайдалин Илияс, магистрант 1 курса
Факультет Олимпийского спорта
Казахская академия спорта и туризма
Научные руков.: Нурмухамбетова Д.К. п.ғ.к., доцент, Бухарбеков Б.Б. ст.преп.**

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СКОРОСТНО-СИЛОВЫХ КАЧЕСТВ У ПЛОВЦОВ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

***Аннотация.** В статье представлены результаты предварительного эксперимента по оценке уровня скоростно-силовых качеств юных пловцов при выполнении упражнений на суше и в воде. Было выявлено, что благоприятным к развитию скоростно-силовых показателей является применение комплексов специальных упражнений в воде. По итогам данного исследования была разработана авторская методика развития скоростно-силовых качеств у пловцов младшего школьного возраста включающая в себя скоростно-силовые упражнения со специальными тренажерами: плавание с резиновым шнуром, плавание с лопатками, плавание с тормозами и другие.*

***Ключевые слова:** плавание, скоростно-силовая подготовка, юные спортсмены, методика.*

***Annotation.** The article presents the results of a preliminary experiment to assess the level of speed and strength qualities of young swimmers when performing exercises on land and in water. It was revealed that the use of complexes of special exercises in water is favorable for the development of speed and strength indicators. According to the results of this study, the author's methodology for the development of speed and strength qualities in swimmers of primary school age was developed, which includes speed and strength exercises with special simulators: swimming with a rubber cord, swimming with shoulder blades, swimming with brakes and others.*

***Key words:** swimming, speed and power training, young athletes, method.*

Введение. Развитие физических качеств необходимо в большинстве видов спорта и фундамент для их наилучшего развития необходимо закладывать в самом раннем возрасте.

Известно, что многие школьники не могут добиться высоких результатов в плавании не потому, что им мешает плохая техника движений, а главным образом ввиду недостаточного развития основных двигательных качеств - силы, быстроты и выносливости [1].

Опыт спортивной практики показывает, что в тренировке спортсменов, уже достигших высокого уровня физической подготовки, дальнейший ее рост связан с нахождением новых, более эффективных методических путей [2].

При этом, уровень современных тренировочных нагрузок предъявляет исключительно высокие требования к физической подготовленности спортсменов. Спортсмен проявляет силу, взаимодействуя с опорой, со спортивным снарядом или другим внешним объектом. Вместе с тем, спортивная работоспособность пловцов обеспечивается комплексом специфических и неспецифических двигательных способностей, иерархическая совокупность которых составляет физическую подготовленность пловца [3,4].

В связи с этим, в систему тренировки пловцов органически входит специальная физическая подготовка, предусматривающая систематическое применение пловцами дополнительных силовых упражнений, выполняемых на суше. В настоящее время, существует несколько методов совершенствования физической подготовленности пловцов. Одни из них направлены на совершенствование скоростно-силовой подготовки на суше, другие в воде [5,6].

Однако, сравнительный результат оценки скоростно-силовой подготовки юных пловцов младшего школьного возраста при использовании преимущественно физических упражнений только на суше, либо в воде, в полной мере, с достаточной выборкой экспериментальных данных не проводился. В этой связи, представляет актуальную задачу изучение данного вопроса в виду его не достаточной изученности.

Цель исследования – развитие скоростно-силовой подготовленности пловцов, путем применения методики с использованием упражнений выполняемых преимущественно на суше или в воде.

Задачи исследования:

1. Изучить современные средства и методы развития скоростно-силовых качеств у пловцов младшего школьного возраста на суше и в воде

2. Определить исходные показатели развития скоростно-силовых качеств с выполнением упражнений на суше и в воде и разработать методику развития скоростно-силовых качеств у пловцов младшего школьного возраста.

В данном исследовании нами были использованы следующие **методы исследования:**

- анализ научно-методической литературы по проблеме исследования;
- педагогические наблюдения за развитием скоростно-силовых качеств у спортсменов – пловцов младшего школьного возраста;
- контрольные исследования при помощи специальных тестирований юных пловцов;
- педагогический эксперимент;
- методы математической статистики для обработки полученных результатов.

Результаты исследования и их обсуждение. В период проведения исследований мы отобрали мальчиков 8-12 лет. В исследовании принимали участие 30 человек. Две группы по 15 человек. В начале проведения исследований нами был определен хронотип каждого пловца с помощью программы хронобиоритмологических расчетов «ХРОНОС» версия «Chronos v 2.1» (таблица 1, 2).

Таблица 1 - Определение хронотипа обследуемых мальчиков 10-12-ти лет (1-я группа).

№ п/п	Имя	№ психотипа	Оценка	Предрасположенность к спортивным достижениям
1	А.	V	+/-	Удовлетворительная
2	Г.	III	++	Отличная
3	В.	IX	+/-	Удовлетворительная
4	Р.	IX	+/-	Удовлетворительная
5	А.	X	+	Хорошая
6	Г.	VIII	+	Хорошая
7	Д.	XI	++	Отличная
8	Ю.	X	+	Хорошая
9	П.	II	+	Хорошая
10	С.	XII	+	Хорошая
11	С.	VIII	+	Хорошая
12	А.	I	+/-	Удовлетворительная
13	М.	VII	++	Отличная
14	Б.	X	+	Хорошая
15	И.	VII	++	Отличная

Таблица 2 - Определение хронотипа обследуемых мальчиков 8-12-ти лет (2-я группа).

№ п/п	Имя обследуемого	№ психотипа	Оценка	Предрасположенность к спортивным достижениям
1	А.	XI	++	Отличная
2	В.	IX	+/-	Удовлетворительная
3	Н.	VI	+	Хорошая
4	М.	V	+/-	Удовлетворительная
5	А.	III	++	Отличная
6	Д.	II	+	Хорошая
7	И.	II	+	Хорошая
8	К.	X	+	Хорошая
9	Г.	IX	+/-	Удовлетворительная
10	О.	X	+	Хорошая
11	Г.	IV	+	Хорошая

12	Ф.	III	++	Отличная
13	Б.	V	+/-	Удовлетворительная
14	С.	VII	++	Отличная
15	Е.	XI	++	Отличная

В результате проведенного тестирования нами было получено следующее распределение хронотипов среди занимающихся. Среди мальчиков 1-й группы: отличная предрасположенность к спортивным достижениям у 26,7%, хорошая - у 46,6%, удовлетворительная - у 26,7%. Среди мальчиков 2-й группы: отличная предрасположенность к спортивным достижениям у 33,3%, хорошая - у 40%, удовлетворительная - у 26,7%.

В начале педагогического эксперимента (январь 2023) был выявлен исходный уровень развития скоростно-силовых качеств у детей 2013 года рождения, в двух группах и проведена сравнительная оценка этих групп (таблица 3, 4).

Таблица 3 - Результаты первичного тестирования, пловцов 10-ти лет (1-я группа).

№ п/п	Имя	Кроль 25 м (сек)	Кроль 50 м (сек)	Кроль 100 м (сек)	Сгибание, разгибание рук в висе на перекладине (к-во раз)	Сгибание, разгибание рук в упоре лежа (к-во раз)	Поднимание туловища из положения лежа на спине за 30 сек (к-во раз)
1	А.	23,9	54,9	147,3	3	13*	15
2	В.	25,8	67,2	175,3	2*	14*	16
3	Р.	24,9	60,0	121,1	6	14*	16
4	С.	23,8	55,6	119,1	4	13*	17
5	А.	24,7	56,4	132,4	1*	8*	14*

Примечание: * - отклонения от нормы.

Таблица 4 - Результаты первичного тестирования пловцов 10-ти лет (2-я группа).

№ п/п	Имя	Кроль 25 м (сек)	Кроль 50 м (сек)	Кроль 100 м (сек)	Сгибание, разгибание рук в висе на перекладине (к-во раз)	Сгибание, разгибание рук в упоре лежа (к-во раз)	Поднимание туловища из положения лежа на спине за 30 сек (к-во раз)
1	В.	25,1	56,3	134,3	2*	13*	15
2	М.	25,0	58,4	122,1	4	14*	16
3	Г.	25,6	69,0	174,0	0*	12*	14*
4	О.	23,8	54,2	119,2	9	18*	20
5	Б.	24,1	55,0	145,0	4	12*	14*

Примечание: * - отклонения от нормы.

Таблица 5 - Результаты первичного тестирования пловцов 11-ти лет (1-я группа).

№ п/п	Имя	Кроль 25 м (сек)	Кроль 50 м (сек)	Кроль 100 м (сек)	Сгибание, разгибание рук в висе на перекладине (к-во раз)	Сгибание, разгибание рук в упоре лежа (к-во раз)	Поднимание туловища из положения лежа на спине за 30 сек (к-во раз)
1	А.	22,2	54,1	118,6	10	18*	19
2	Г.	21,4	53,4	116,2	7	15*	18
3	Ю.	20,8	52,2	113,3	10	16*	20
4	П.	22,5	54,1	115,2	9	16*	16
5	С.	20,6	45,9	106,7	11	20	21
6	Б.	21,8	54,0	117,7	8	15*	18

Примечание: * - отклонения от нормы.

Таблица 6 - Результаты первичного тестирования в январе 2023 года, пловцов 11-ти лет (2-я группа).

№ п/п	Имя	Кроль 25 м (сек)	Кроль 50 м (сек)	Кроль 100 м (сек)	Сгибание, разгибание рук в висе на перекладине (к-во раз)	Сгибание, разгибание рук в упоре лежа (к-во раз)	Поднимание туловища из положения лежа на спине за 30 сек (к-во раз)
1	Н.	22,4	53,1	117,9	8	16*	18
2	Д.	20,8	53,3	118,5	6	14*	17
3	И.	21,9	52,2	115,2	10	15*	18
4	К.	21,7	55,5	113,1	10	16*	19
5	Г.	22,0	54,0	116,1	5	15*	16
6	Ф.	20,6	46,8	105,1	13	21	23

Примечание: * - отклонения от нормы.

Таблица 7 - Результаты первичного тестирования в январе 2023 года, пловцов 12-ти лет (1-я группа).

№ п/п	Имя	Кроль 25 м (сек)	Кроль 50 м (сек)	Кроль 100 м (сек)	Сгибание, разгибание рук в висе на перекладине (к-во раз)	Сгибание, разгибание рук в упоре лежа (к-во раз)	Поднимание туловища из положения лежа на спине за 30 сек (к-во раз)
1	Г.	17,6	42,0	105,0	15	23	24
2	Д.	19,0	43,8	105,3	12	19*	22
3	М.	17,8	38,4	102,8	16	22	25
4	И.	18,9	44,5	104,3	13	21*	23

Примечание: * - отклонения от нормы.

Таблица 8 - Результаты первичного тестирования в январе 2023 года, пловцов 12-ти лет (2-я группа).

№ п/п	Имя	Кроль 25 м (сек)	Кроль 50 м (сек)	Кроль 100 м (сек)	Сгибание, разгибание рук в висе на перекладине (к-во раз)	Сгибание, разгибание рук в упоре лежа (к-во раз)	Поднимание туловища из положения лежа на спине за 30 сек (к-во раз)
1	А.	17,8	44,5	110,3	14	22	22
2	А.	19,2	45,0	103,2	12	21*	22
3	С.	17,8	39,2	90,6	16	24	24
4	Е.	18,7	45,2	107,8	12	21*	21

Примечание: * - отклонения от нормы.

Выводы. На основании проведенных исследований: анализа специальной литературы, тестирования с помощью специальных упражнений, программы биоритмологических расчетов «ХРОНОС» и математической обработки полученных данных мы пришли к следующим выводам:

1. Установлен примерно одинаковый исходный уровень развития скоростно-силовых качеств пловцов 8-12-ти лет в двух наблюдаемых группах.

2. В результате выполнения пловцами скоростно-силовых упражнений, преимущественно на суше или в воде, установлен рост результатов в тестах к концу наблюдения. Установлен статистически значимый рост показателей в тестах, выполняемых в воде, в тестах (на преодоление дистанций). Группа пловцов, выполняющая скоростно-силовые упражнения на

суше, показала выше результаты в тестах общефизической подготовки. Методика развития скоростно-силовых качеств пловцов должна содержать преимущественно упражнения, выполняемые в воде. Упражнения, выполняемые преимущественно на суше, являются отличным дополнением подготовки пловцов младшего школьного возраста, но не могут быть включены в основной раздел планирования совершенствования скоростно-силовых качеств юных пловцов.

Список литературы:

1. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте: общая теория и ее практические приложения / В. Н. Платонов. - Москва: Советский спорт, 2005. - 820 с.
2. Сокунова С.Ф. // Контроль за уровнем развития выносливости спортсмена. // ТиПФК. - 2002. - №8. - С. 51.
3. Булгакова Н.Ж. Плавание: Учебник для вузов. -М., Физкультура и спорт, 2001. - 156с.
4. Викулов А.Д. Плавание. - М.: Владос-пресс, 2003. - С.84.
5. Зенов Б.Д., Кошкин И.М., Вайцеховский С.М. Специальная физическая подготовка пловца на суше и в воде. - М.: Физкультура и спорт, 1986. - 80с.
6. Дубровский В.И. Спортивная медицина: Учебник для вузов. - М.: Владос, 2002. - С.75.

**Закирьянова Руслана, магистрант 2 курса
Казахская академия спорта и туризма
Научные руков.: Мұхамбет Ж.С., PhD, Акынбаева Ж.С., магистр**

ОСОБЕННОСТИ ЗИМНИХ ВЫСОТНЫХ ВОСХОЖДЕНИЙ В СПОРТИВНОМ АЛЬПИНИЗМЕ

***Аннотация.** В данной статье представлен анализ особенностей восхождений в зимний период, дано определение основным факторам влияющим на успешность восхождения и сохранения жизненных показателей и уровня здоровья альпинистов. Были представлены основные этапы развития и сравнительный анализ восхождений разных лет, даны рекомендации по организации и проведению подготовительных мероприятий и планированию альпинистами зимних высотных восхождений от 7000 метров над уровнем моря.*

***Ключевые слова:** спортивный альпинизм, зимние высотные восхождения, лимитирующие факторы, Эверест.*

***Annotation.** This article presents an analysis of the features of ascents in the winter, defines the main factors affecting the success of the ascent and the preservation of vital signs and the level of health of climbers. Presented the main stages of development and comparative analysis of climbing of different years, gave recommendations on the organization and conduct of preparatory activities and planning by climbers of winter high-altitude climbing from 7000 meters above sea level.*

***Key words:** sports mountaineering, winter high-altitude climbing, limiting factors, Everest.*

Введение. В спортивном альпинизме принято разделять восхождения по высоте: на скальные - высота до 3000 метров над уровнем моря, технические - от 3000 до 5000 метров, высотно-технические - от 5000 до 7000 и высотные - от 7000 метров до самой высшей точки Эвереста в 8848 метров, а также по сезонности: на летние и зимние [1]. При этом зимние восхождения, должны совершаться в период календарной зимы. Зимний период по альпинистскому календарю начинается 21 декабря и заканчивается 21 марта.

На современном этапе развития спортивного движения, роста массовости в секциях, альп-клубах и в целом отрасли туризма предоставляющей услуги в экстремальных видах, таких как альпинизм, представляют особый интерес и **актуальность** отдельные вопросы подготовки спортсменов-альпинистов, связанные с поисков факторов, лимитирующих успешность восхождения. В настоящее время, восхождения в зимних условиях совершены на все вершины Планеты высотой выше 8000 метров над уровнем моря. Исходя из этого, в практике альпинизма накоплено достаточно практического опыта и информации, которая и явилась целью нашего исследования.

Цель исследования – изучить основные особенности зимних высотных восхождений в спортивном альпинизме.

Задачи исследования:

1. Провести анализ научно-методической литературы по вопросам зимних высотных восхождений в спортивном альпинизме.
2. Выявить основные особенности и влияние лимитирующих факторов среды во время высотных восхождений.

Методы исследования: в нашем исследовании был использован метод анализа научно-методической литературы и интернет источников.

Результаты исследования и их обсуждение. Спортсмены польской школы альпинизма в 80-е годы прошлого столетия совершили в течение восьми лет ряд успешных зимних восхождений на гималайские пики, представленные в таблице 1 [2].

Таблица 1 - Первые зимние восхождения на восьмитысячники Планеты

Наименование вершины	Фамилия, имя	Год восхождения
Эверест	Leszek Cichy	1980
Манаслу	Maciej Berbeka, Ryszard Gajewski	1984
Чо-Ойю	Maciej Berbeka, Maciej Pawlikowski	1985
Джаулагири	Andrzej Czok, Jerzy Kukuczka	1985
Канченджанга	Jerzy Kukuczka, Krzysztof Wielicki	1986
Аннапурна	Jerzy Kukuczka, Artur Hajzer	1987
Лходзе	Krzysztof Wielicki	1988

После прорыва польских альпинистов наблюдался продолжительный перерыв вплоть до начала 21-го века, когда в середине января 2005 года, два человека покорили Шиша Пангма. Итальянский альпинист Симоне Моро стал первым, не польским альпинистом, покорившим зимнюю вершину в Гималаях, его партнером был поляк Петр Моравски. Позднее вершина Макалу (8463 м) – 9 февраля 2009 г. покорилась нашему соотечественнику Денису Урубко (Казахстан) и Симоне Моро (Италия), а двумя годами позднее Гашербрум II (8035м) – 2 февраля 2011 г. В составе: Симоне Моро (Италия), Денис Урубко (Казахстан), Кори Ричардс (США).

Анализ двадцати успешных зимних восхождений разных лет на семитысячники находящиеся на территории стран СНГ (бывшего СССР) показал, что все они выполнялись преимущественно в январе-феврале, тогда как на гималайские восьмитысячники был выбран декабрь месяц. При этом на период с 1980 по 1993 годы приходится подавляющее большинство восхождений на 7-ми и 8-ми тысячники Планеты, что может считаться основным этапом развития мирового спортивного альпинизма. Из приведенных данных следует, что зимние восхождения требуют высочайшего уровня подготовленности и учёта ряда факторов, влияющих как на организм спортсмена-альпиниста, так и на состояние альпинистского маршрута. В связи с этим является необходимым рассмотрение основных факторов зимних высотных восхождений, многие из которых также присутствуют и в летних высотных восхождениях, но не так сильно выражены. Среди основных факторов влияния среды во время восхождений можно выделить следующие: низкие температуры – в результате их воздействия возникают переохлаждение, обморожения конечностей, тяжелые ветровые условия, короткий световой день, сухость воздуха, солнечная радиация.

Холод. Годовой температурный минимум, на высочайшей вершине Мира - Эвересте приходится на 21 декабря (что соответствует самому короткому дню года – зимнему солнцестоянию) и в среднем составляет – 37 С°. Ниже, мы приводим информацию взятую из 868 прогнозов для Эвереста, сделанных в 2002-2004 годах службой AdventureWeather [3].

Таблица 2 - Среднемесячная, отрицательная температура на вершине Эвереста (8848 м.) в градусах по Цельсию:

ноябрь	-30 С°
декабрь	-34 С°
январь	-36 С°
февраль	-35 С°
март	-32 С°
апрель	-25 С°
май	-20 С°
июнь	-18 С°
июль	-18 С°
август	-18 С°
сентябрь	-21 С°
октябрь	-27 С°

Рисунок 1 – Самая высшая точка Планеты - Эверест (Джомолунгма).

Ветер. В конце октября на Эвересте начинается сильный ветер, и вершина этой горы становится самым ветреным местом на Земле. Примерно с 20 октября до конца января на вершине почти постоянно (более, чем 3 дня из 4-х) дуют ураганные ветры. Самая большая скорость ветра, была зафиксирована на Эвересте 6 февраля 2004 года – 78 м/с (175 миль в час). В сравнении этот показатель гораздо выше, чем порог в 156 миль/час для урагана 5-й категории.

Переохлаждение, обморожения. Недостаток кислорода (гипоксия) к такому уровню холода и ветра создают условия почти невозможные для восхождений, даже для высококвалифицированных спортсменов-альпинистов мирового уровня.

Принимая понятие «температура комфорта» (температура воздуха с учетом ветра), в январе падает до -70 С°. Время, за которое можно получить обморожения, в базовом лагере составит 30 минут, а вблизи вершины – менее 5-ти. Таким образом, вершины Эвереста и других гималайских восьмитысячников являются не только самыми высокими точками на Земле, но и одними из самых холодных. В Северном полушарии самые низкие температуры официально зафиксированы в Сибири: -67.8 С°, самые низкие на Земле – на станции «Восток» в Антарктиде: -89 С°. Эти данные не учитывают охлаждающий фактор ветра.

Короткий световой день. Восхождения зимой занимают больше времени, чем летом, и из-за короткого светового дня, даже многие однодневные маршруты становятся многодневными. Это требует серьезной предварительной

подготовки к ночёвкам. Если летом можно пересидеть ночь практически где угодно (и то, смотря на какой высоте), то зимой это может повлечь за собой большие проблемы.

Сухость воздуха. Чем больше мороз, тем меньше влажность. При отрицательных температурах вода кристаллизуется, и воздух становится суше. Верхние пояса гор по сухости воздуха можно сравнить с внутриконтинентальными областями. Во время дыхания обезвоживание организма альпиниста происходит очень интенсивно даже в летнее время года. Обезвоживание организма очень серьёзная проблема особенно в зимних условиях, так как восстановить водный баланс не просто и это требует дополнительного расхода топлива, что естественно влияет на дополнительный вес переносимого спортсменами снаряжения.

Солнечная радиация. В горах солнечная радиация, особенно в ультрафиолетовой области, повышена. На Памире она сказывается в 50 раз сильнее, чем на Украине или Северном Кавказе. В умеренных дозах лучи солнца благотворно воздействуют на организм человека. Но падая на снежно-ледниковую поверхность и отражаясь от нее практически без потерь, солнечные лучи настолько активны, что могут привести к ожогам, недомоганиям, усугублять горную болезнь, при несоблюдении мер предосторожности вызвать снежную слепоту - ожог сетчатой оболочки глаз и временную потерю зрения.

Выводы. В ходе исследования было выявлено, что многие высококвалифицированные спортсмены-альпинисты, имея определенные знания и опыт в высотных восхождениях иногда всё же допускают ошибки, которые приводят к тяжелым травмам, последствиям и длительному восстановлению после них. Рассмотрены и определены основные лимитирующие факторы среды - скорость ветра, температура, охлаждающие факторы и влажность, длина светлого времени суток. На примере Эвереста была замечено, что факторы пересекаются, и условия становятся очень плохими во время декабрьского солнцестояния, немного ухудшаются в январе и остаются плохими в течение февраля. Обязательное условие учёт сезонности и соблюдение общепринятых мер безопасности [1-4]. В практике альпинизма высотные зимние восхождения принято совершать в экспедиционных условиях. Количественный состав экспедиции в зависимости от задач, может составлять от 12 до 24 человек. В состав экспедиции входит основной состав, группа обеспечения безопасности, административно-хозяйственный состав. При этом включать в состав экспедиции альпинистов ниже 2 разряда нецелесообразно, т.к. специфика высотного альпинизма требует от спортсменов умения самостоятельно решать ряд вопросов в процессе восхождения. Участник должен иметь достаточный альпинистский опыт и уровень подготовленности, а также запас физических и моральных сил.

Список литературы:

1. *Об альпинистских маршрутах* <https://umc-alp.club/ob-alpinistskix-marshrutax>
2. *Зимние восхождения на восьмтысячники*
http://www.mountain.ru/world_mounts/himalayas/2003/8000_zim/
3. *История зимних восхождений на восьмтысячнику* <https://risk.ru/blog/5864>
4. *Лебедихин А.В. Основы альпинизма и скалолазания.. - Екб, 2004. -130 с.*

Шыныбекова А. С. фил.ғыл.канд., доцент

Расул Асем

шетел тілдері және аударма ісі мамандығының 2 курс студенті

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ТӘСІЛДЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа. Бастауыш білім беру жағдайында тәрбие процесінің психологиялық-педагогикалық құрамдас бөлігіне әсер ететін көптеген факторлар бар. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері тұрғысынан жаңа білімді меңгеру үшін қолайлы жағдай жасау қажет. Мұны ұжымдағы тұрақты жағдайда, мұғалімге сабақта сабырлы және үйлесімді жұмысты қамтамасыз ету, оқушының жоғары ынтымақын, оқушының пәнге деген жоғары қызығушылығын көрсетуге болатындығы жайлы айтылады.

Аннотация. Существует множество факторов, влияющих на психолого-педагогическую составляющую образовательного процесса в начальных классах. С точки зрения психолого-педагогических особенностей младших школьников необходимо создать благоприятные условия для получения новых знаний. Говорят, что при стабильной обстановке в коллективе можно обеспечить учителю спокойную и слаженную работу на уроке, проявить высокий энтузиазм ученика, высокий интерес ученика к предмету.

Abstrac: There are many factors affecting the psychological-pedagogical component of the educational process in primary education. From the point of view of psychological and pedagogical characteristics of elementary school students, it is necessary to create favorable conditions for acquiring new knowledge. It is said that in a stable situation in the team, it is possible to provide the teacher with calm and harmonious work in the class, to show the high enthusiasm of the student, the high interest of the student in the subject.

Түйін сөздер: Бастауыш сыныптардағы оқу іс-әрекеті, танымдық белсенділік, шет тілін оқыту мотивациясы, белсенді көзқарас принципі, арнайы психологиялық-педагогикалық әдістер, диагностикалық зерттеу, шет тілінің сөйлеу құралдарын меңгерту.

Ключевые слова: Учебная деятельность в начальных классах, познавательная деятельность, мотивация изучения иностранного языка, принцип деятельностного подхода, специальные психолого-педагогические методики, диагностические исследования, овладение средствами говорения на иностранном языке.

Key words: Educational activity in primary classes, cognitive activity, motivation for learning a foreign language, the principle of an active approach, special psychological and pedagogical methods, diagnostic research, mastering the means of speaking a foreign language.

Мектептегі оқудың басталуы – ойыннан оқу әрекетіне көшу, сонымен қатар психикалық процестердің қалыптасу сәті. Сондықтан мектепке бару баланың өміріне, әсіресе оқу-тәрбие процесіне маңызды өзгерістер енгізеді. Оқушының негізгі іс-әрекеті жаңа білім, білік, дағдыны меңгеру; қоршаған дүние, табиғат және қоғам туралы мәліметтерді жинақтау. Оқу әдеті әлі жоқ, сондықтан оқуға деген дұрыс көзқарас жоқ. Оқу іс-әрекетінде, әсіресе бастапқы кезеңде, оқушылар оқу әрекетін енді ғана меңгере бастағандықтан, оқуға ойын тәсілін қолдану маңызды. Оларға ойыннан оқуға шамадан тыс өту қиын, нәтижесінде күйзеліс, көңілсіздік, апатия және оқуға деген теріс көзқарас қалыптасады. Мектеп өмірі мен ақпаратын бастау үшін оқу және ойын процесін құра білу ерекше маңызды. Бастауыш сыныптардағы оқу іс-әрекеті, ең алдымен, қоршаған дүниені түйсік пен қабылдау арқылы білуге түрткі болады. Бастауыш сынып оқушылары білімге құштар, қоршаған ортаны қызыға қабылдайды, бұл оның жаңа қырларын ашады. Бастауыш сыныптарда материалды қабылдауға қажетті көптеген көрнекі материалдар мен ашық түсті ойыншықтарды көруге болады. Осының бәріне қарамастан, бастауыш мектепте ағылшын тілін оқытудағы табыс педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік факторлардың үйлесіміне байланысты [1:11].

Көбінесе бастапқыда бастауыш сынып оқушылары мектепте жақсы оқиды. Бұл жаңалыққа, көзқарасқа, мотивацияға және басқа факторларға байланысты. Кейде бала ұжыммен немесе мұғаліммен қарым-қатынас негізінде жақсы оқиды. Көбінесе мұғалімдер оқушыларды сыныпта да, үйде де белсенді оқу әрекеттері үшін марапаттайды. Алғашында оқушыда оның мәнін түсінбей, оқу іс-әрекеті процесінің өзіне деген қызығушылық пайда болады. Өз жұмысының нәтижесіне қызығушылық пайда болғаннан кейін ғана оқу іс-әрекетіне және жаңа білімді меңгеруге деген қызығушылық қалыптасады. Балаларда көбірек және жақсырақ істеуге деген мотивация, тілек пен қызығушылық дамиды. Жеке мотивация да маңызды рөл атқарады: жақсы баға алуға ұмтылу, жоғарыда айтып өткеніміздей мұғалімдер мен ата-аналардың мақұлдауы.

Танымдық белсенділік шет тілін оқыту мотивациясымен тығыз байланысты [2: 137]. Осыған байланысты оқу іс-әрекетін жоспарлау ерекше маңызға ие, атап айтқанда:

- қызметтің оңтайлы түрін таңдау (белгілі бір жас үшін жетекші қызмет түрін ескере отырып);

- іс-әрекеттің және дидактикалық материалдың күрделілік дәрежесін ескере отырып (тәрбиелік әсер ету үшін жеткілікті белсенділікпен іс-әрекеттің оң нәтижесіне қол жеткізу мүмкіндігін жоспарлау қажет);

- түпкілікті нәтижені жоспарлау (осы нәтижені бағалау, оның студенттер үшін маңыздылығы, қол жеткізу мүмкіндігі және одан әрі оң мотивацияға ықпал ететін кейбір қанағаттанбаушылық);

- - толқу атмосферасын, оң агрессивтілікті (фрустрация) құру;

- грамматикалық материалды шектеулі пайдалану оң нәтижеге жетудің қажетті шарты болып табылады;

- қызметтің оң нәтижесін (қажетті, бірақ мүмкін болатын ерікті күшпен) ішкі өзіне деген сенімділікті қалыптастыру, өзін-өзі бағалауды арттыру және одан әрі жетістіктерге жету үшін пайдалану.

Осылайша, іс-әрекетті жоспарлау кезінде біз бүкіл оқу үдерісінде мотивтерді басқару мүмкіндігіне ие боламыз. В.С.Выготский адамға даму әсерінің негізгі шарттарын тұжырымдады. Қоршаған орта тиісті міндеттер жасамаса, жаңа талаптар қоймаса, жаңа мақсаттардың көмегімен интеллекттің дамуына түрткі болмаса және ынталандырмаса, ойлау оған шын мәнінде тән барлық мүмкіндіктерді дамытпайды және жасайды. Жоғары формаларға жете алмайды немесе өте кідіріспен жетеді [3:15]. Осылайша, оқушылардың ойлауын дамытудың психологиялық-педагогикалық жағдайларға тәуелділігі анықталды. Бұл дамытушылық мақсатта шет тілін оқытуды жақсартуға үлкен мүмкіндіктер ашты. Оларға жататындар: сәйкес танымдық тапсырмаларды құрастыру, олардың біртіндеп күрделенуі және танымдық белсенділікке қойылатын талаптардың жоғарылауы.

Шетел тілін ойдағыдай меңгеру үшін жоғарыда аталған психологиялық-педагогикалық факторлармен қатар интеллектуалдық, эмоционалды-еріктік және тұлғалық ерекшеліктерімен анықталатын оқушылардың танымдық әрекетінің сипатының маңызы зор [3:145]. Оқу материалын қабылдау және меңгеру ерекшеліктері жоғары психикалық функциялардың озбырлығы мен делдалдық дәрежесіне байланысты. Балаға ағылшын тілін үйренудегі қиындықтарды жеңуге көмектесу үшін ана тілі мен оқытылатын тілдің грамматикалық материалы бойынша сөйлеу бұзылыстарын анықтау қажет. Осыдан кейін ағылшын тілін оқытуда мәселе туындаған кезде баланың сөйлеуінің дамуын нақты бағалауға болады. Бұл мәселелерді шешу үшін психодиагностиканың жалпы принциптеріне негізделген, бірақ өзіндік ерекшеліктері бар психологиялық әдістер жиынтығы бар:

Жеке көзқарас принципі. Бұл принцип әдістерді белгілі бір стандарттау кезінде баланың жас ерекшеліктерін ескере отырып, сөйлеу және ойын диагностикалық материалдың өзгермелілігі қамтамасыз етілетіндігінде жүзеге асырылады. Диагностика мен түзетудің бірлігі принципі. Баланың өзекті мәселелерін анықтауға, сондай-ақ болжамдық қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Белсенді көзқарас принципі. Бұл принцип диагностикалық әңгіме кезінде баланың мүмкін болатын максималды белсенділігінен тұрады.

Бұған қол жеткізу үшін сауалнама процесінде білім беру және ойын әрекетіне арналған орта жасалуы керек [4: 127].

Диагностикалық зерттеу үш кезеңнен тұрады:

Бірінші кезең – ағылшын тілін оқытуда сөйлеу тілінде ақауы бар студенттерді анықтауға бағытталған іс-шаралар кешені.

Екінші кезең – ағылшын тілін оқытуда сөйлеу проблемаларын анықтауға бағытталған жеке психологиялық және логопедиялық емтихан.

Үшінші кезең – мәселені талдау және тұжырымдау, сонымен қатар түзету және дамыту бағдарламасын құруға мүмкіндік беретін болжам [5:15].

Шет тілінің сөйлеу құралдарын меңгеру, егер бұл процесс психикалық функциялардың дамуымен тығыз байланысты болса, оқушылардың интеллектуалдық дамуына ықпал ете алады. Шетел тілін үйренуді бастау үшін психологтар психологиялық тексеруден өтуді ұсынады. Сауалнама эмоционалды және жеке сфералардың интеллектісін зерттеуге бағытталған әдістер пакетін қамтиды [6:269]. Оқу іс-әрекетінің мазмұнына қызығушылықты қалыптастыру, білімді меңгеру мектеп оқушыларының өз жетістіктеріне қанағаттану сезімін алу тәжірибесімен байланысты. Және бұл сезім мұғалімнің мақұлдауымен, мадақтауымен күшейеді, ол әрбір адамға, тіпті ең кішкентай табысқа немесе ілгерілеуге баса назар аударады. Бастауыш сынып оқушылары мақтаныш сезімін, күш-қуатының көтерілуін, мұғалімнің көңілінен шығуға, одан да

көбірек қуантуға ұмтылады.

Кез келген оқушы үшін мұғалім беделді, әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін. Бастауыш сыныптарда оқыту мен тәрбиелеудің ең маңызды алғышарты мұғалімнің сенімділігі болып табылады.

Қазіргі мектеп шет тілін екінші сыныптан бастап оқытуды көздейді, бұл пәннің маңыздылығы мен әлеуметтік маңыздылығын дәлелдейді. Шетел тілін оқытудың тікелей міндеті коммуникативтік құзыреттілік, мәдени дәстүрлерді құрметтеу және мәдениетаралық ынтымақтастыққа дайын болуды қалыптастыру болып табылады. [1:12].

Тілді ерте үйренудің пайдасы бірнеше рет дәлелденді. Білім берудің бастапқы кезеңінде оқушының жеке тұлғасын қалыптастыру, оның қабілетін анықтау және дамыту, білім беру дағдыларын қалыптастыру және мәдениет пен мінез-құлық элементтерін меңгеру жүзеге асатыны баршаға белгілі. Бұл ретте тіл оқушы тұлғасын тәрбиелеу мен дамытудың, оны еуропалық және өзіндік мәдениетімен таныстырудың, ұлттық этикеттің құралы ретінде қарастырылады [7: 123].

Ерте мектеп жасында оқушының ойлау процесі шет тілі оған әлі қиын болып көрінбейтіндей дамиды. Шет тілін үйрену кезінде ана тілін белсенді түрде ассимиляциялау кезінде бала басқа біреудің сөзін табиғи, органикалық нәрсе ретінде қабылдайды[8: 165]. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері де оларға шет тілін меңгеруде артықшылық береді. 8-10 жастағы балалар шет тілін санадан тыс қабылдайды. Зейіннің ұзақтығы мен назар аудару уақыты аз, бірақ олар жасы ұлғайған сайын артады. Бастауыш сынып оқушыларына шет тілін үйретудегі үлкен плюс - жақсы дамыған есте сақтау қабілеті. 2-4 сынып оқушылары үшін одан әрі білім алу үшін ең жақсы ынталандыру - бұл табыс сезімі [8: 190].

11 жастан асқан балалар, кіші жастағы балаларға қарағанда, шет тілін үйренуде бірқатар қиындықтарға тап болады. Мысал мотив болуы мүмкін, дәлірек айтсақ, оның жоқтығы, ана тілінің әсері, қателіктен қорқу т.б. Бұл қиындықтарды жеңу үшін оқушыны қызықтыру, оның басқа халықтың тілін үйренуге деген құштарлығын ояту, қазіргі заманда оның пайдасын дәлелдеу керек. [8: 115].

Бастауыш мектепте жұмыс істеу кезінде 7-10 жастағы балалардың дене дамуының ерекшеліктерін ескеру қажет. Дене дайындығы баланың зейінін шоғырландыру қабілетіне әсер етеді. Ұсақ моториканы үйлестіруге қол жеткізу үшін, сондай-ақ көрнекі қабылдау мен механикалық қозғалыс арасындағы үйлестіру үшін студенттердің дене мүшелері үнемі жаттығуларды қажет етеді. Кішкентай балалар қозғалыс бұлшықеттерін басқара алмағандықтан ұзақ уақыт бойы бір орында отыра алмайды. Сондықтан сабақ барысында физикалық минуттарды өткізген жөн. Сыныптағы физикалық белсенділік процесі қызықты және жан-жақты етуге, стрессті жеңілдетуге, қозғалу мүмкіндігін беруге көмектеседі, бұл жас студенттерге өте қажет [9: 512].

Бастауыш сыныптағы шет тілі сабағы жалпы тақырыппен біріктірілуі керек екенін есте ұстаған жөн, бірақ сабақтағы балалардың іс-әрекеті әртүрлі болуы керек. Жұмыс түрлерін динамикалық үзілістермен, ойындармен, қозғалыс элементтерімен әр уақытта өзгерту қажет. Оқушылардың шет тілін меңгерудегі жетістігі мен пәнге деген көзқарасы сабақтың қаншалықты қызықты өтуіне байланысты. Мұғалім әртүрлі әдістемелік әдіс-тәсілдерді неғұрлым орынды пайдаланса, соғұрлым сабақтар қызықты болады, демек, материал соғұрлым берік игеріледі.

Жаттығудың басында біз тек ән мен мәтінді тыңдамаймыз. Шетел тілі мұғалімдері студенттерге әр түрлі іс-әрекет түрлерін ұсынады, бірақ олар, ең алдымен, алынған ақпаратты пассивті өңдеу арқылы басшылыққа алады, ми мен сөйлеу аппаратының бұрыннан бар тіл жүйесінен мүлде басқа тілдік жүйеге бейімделуіне мүмкіндік береді. дағдылана бастайды. Сабақта оқушының үндемей отыруы, ал мұғалімнің оның сөзін айтуы таңқаларлық ештеңе жоқ. Осы сәтте баланың миы қарқынды жұмыс істейді, ол өз басындағы ақпаратты жұмыс істей бастайды, содан кейін қайталау арқылы оны есте сақтайды және автоматизмге әкеледі.[1: 14].

Бейімделу кезеңі аяқталғаннан кейін кері керілу пайда болады. Оқушы шетел сөздері мен сөз тіркестерін жаңғырта білуі керек, оның өзіне сенімділігі артып, сөйлеу қарқынын бірте-бірте көтереді. Шет тілін ерте меңгерудің де маңызы зор, себебі бұл кезеңде балаларда еліктеу қабілеті айқын көрінеді. Бастауыш сынып оқушылары үшін оқу іс-әрекеті ең қызықты, қолжетімді және ынталандыратыны өлеңдер, мақал-мәтелдер, нақыл сөздер болады. Поэзиямен, шет тілінің

фольклорымен, музыкалық мұрасымен танысу бастауыш мектепте шет тілін оқыту әдістемесін байытып, сол арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығын оятып, оны барлық оқу жылдарында сақтауға көмектеседі. Балалардың сөйлеуін және оның тыныс алу, дикция, есту, қарқын, дауыс күшін реттеу сияқты компоненттерін дамыту құралы ретінде поэзия мен музыка маңызды рөл атқарады. Мұндай материалмен жұмыс істеу қуаныш пен қанағат сезімін тудыруы, олардың эстетикалық талғамына, эмоционалдық қажеттіліктеріне сәйкес келуі, сонымен қатар оқытылатын тілге деген жанашырлығын дамытуы керек. [2: 71]. Өлеңдер мен тақпақтар есте сақтау қабілетін де жақсартады.

Шет тілі сабақтарының жалықтырмайтыны өте маңызды, сондықтан әртүрлі көрнекіліктер мен көптеген ойындарды пайдалану керек. Бұл балалар үшін сабақты қызықты етеді. Ойын әрқашан эмоциялар, ал эмоциялар бар жерде зейін мен қиял бар, ойлау жұмыс істейді. Өйткені, ойын кез келген адамға, тіпті әлсіз оқушыларға да қол жетімді, оның үстіне нашар дайындалған бала тапқырлық пен тапқырлық таныта алады және бұл тілдік дағдылардан кем емес. Ойындар қызықсыз жұмысты қызықты әрі қызықты етуге көмектеседі. Грамматикалық ойындардан кейін лексикалық ойындар жалғасады, олар логикалық тұрғыдан сөйлеудің негізін «салуды» жалғастырады. Ойындарды оқытудың барлық кезеңдерінде қолдануға болады. Жеке және тыныш ойындарды сабақтың кез келген кезеңінде орындауға болады [9: 534].

Шет тілі сабағы тек ойын ғана емес. Жалпы ойын атмосферасы мен ойындардың өзіне байланысты туындаған мұғалім мен студенттер арасындағы сенімділік пен қарым-қатынастың қарапайымдылығы өзін-өзі көрсетуге еркіндік беруі керек. Шәкірт пен ұстаз арасындағы қарым-қатынаста ең бастысы – балалардың күшіне деген сенім. Бала тек белсенділікте дамиды, сондықтан сабақта салыстырамыз, дәлелдейміз, дәлелдейміз, талдаймыз. Оқыту процесі екі жақты процесс. Ал бұл процестің нәтижесі көбінесе баланың өзіне, оның белсенділігіне байланысты. Ал бұл процесте мұғалім мен баланың іс-әрекетінің бірігуі танымдық белсенділік деңгейінің артуына әкелетін ең мақсатқа сай. Бұл өте қиын жұмыс, бұл жерде әр балаға жеке көзқарасқа баса назар аудару керек, әсіресе осы жастағы балалардың белгілі бір бөлігінде шет тілін адекватты түрде қабылдамағандықтан. Шет тілін оқуды бастаған кезде балалар жаңа оқу пәнінен көп нәрсе күтеді, сондықтан оны қуана оқи бастайды. Бірақ оқытылатын материалдың көлемі бірте-бірте ұлғаяды, оны есте сақтау қиындай түседі. Пәнге деген қызығушылық пен танымдық белсенділік төмендей бастайды. Мұндай жағдайдың алдын алу үшін мұғалім сабақта жайлылық, қуаныш және сәттілік атмосферасын құруға тырысуы керек [8:215].

Шетел тілін үйрену барлық балаларға оңай емес. Сөйлемнің айтылуын, интонациясын әрең меңгеретін, сөйлеу үлгілерінің құрылымын есіне түсірмейтін оқушылар бар. Бұл қанағаттанбаушылықты тудыруы мүмкін, өзіне деген сенімсіздік пен сенімсіздік, шет тілін үйренуге деген қызығушылықтың әлсіреуі. Қызығушылық қажетті дағдылар мен дағдыларды меңгерудің жоғары сапасы мен ұзақ мерзімділігінің қозғаушы күші екені белгілі. Сондықтан мұғалімнің міндеті – оқушылардың өз пәніне деген қызығушылығын арттырудың жолын табу.

Мотивацияның қалыптасуына бірқатар жағдайлар әсер етеді. Біріншісі – жаңашылдық деңгейі. Тілдік және сөйлеу құзыреттілігі жеткілікті деңгейде оқушылардың қайталанатын тапсырмаларға деген қызығушылығы жоғалады. Дайындығы нашар студенттерге келетін болсақ, олар бұрыннан таныс тапсырмаларды орындағанды жөн көреді, өйткені олардың орындалуы оларға жағымды эмоцияларды қайта сезінуге мүмкіндік береді, бұл мотивация деңгейін көтеруге жақсы әсер етеді. Келесі шарт – тапсырманың қиындық дәрежесі, оны студент осы тапсырманың сәйкестігіне, оның қолда бар мүмкіндіктеріне, қаражаты мен оны орындау уақытына қарай бағалайды. Бұл тұрғыда оқушының өзін-өзі бағалауының маңызы зор. Мұғалімнің көмегі қиын тапсырманы оңайлар санатына ауыстыруға және сол арқылы осы жаттығуды орындауға ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Осылайша, бұл маңызды осылайша мұғалім өз шәкірттеріне қолдау көрсету арқылы олардың сенімін оята береді. Мотивацияны дамытудың тағы бір шарты – оқушылардың дербестік таныту мүмкіндігінің болуы. Өздік жұмыс оқушылардың іс-әрекетін эмоционалды түрде бояйды, сол арқылы олардың мотивациясының дамуына ықпал етеді [10:18]. Тапсырманы дайындауға берілген уақыттың да маңызы зор. Мерзімдері тығыз болған кезде студенттер стресстік жағдайға тап болады және іс жүзінде жұмысын тоқтатады. Және, сайып келгенде, тағы бір шарт - мұғалімнің жеке үлгісі мен рөлдік мінез-құлқының мотивациясының қалыптасуына әсері [1:15]. осылайша олардың мотивациясының дамуына үлес қосады [10:18]. Тапсырманы дайындауға берілген уақыттың да маңызы зор. Мерзімдері тығыз болған кезде

студенттер стресстік жағдайға тап болады және іс жүзінде жұмысын тоқтатады. Және, сайып келгенде, тағы бір шарт - мұғалімнің жеке үлгісі мен рөлдік мінез-құлқының мотивациясының қалыптасуына әсері, осылайша олардың мотивациясының дамуына үлес қосады [10:18]. Тапсырманы дайындауға берілген уақыттың да маңызы зор. Мерзімдері тығыз болған кезде студенттер стресстік жағдайға тап болады және іс жүзінде жұмысын тоқтатады. Және, сайып келгенде, тағы бір шарт - мұғалімнің жеке үлгісі мен рөлдік мінез-құлқының мотивациясының қалыптасуына ықпал ету [1: 15].

Мақала барысында біз бастауыш білім бір қарағанда қарапайым көрінетіндей қарапайым емес екеніне көз жеткіздік. Тәрбие процесінің психологиялық-педагогикалық құрамдас бөлігіне әсер ететін көптеген факторлар бар. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері тұрғысынан жаңа білімді меңгеру үшін қолайлы жағдай жасау қажет. Мұны ұжымдағы тұрақты жағдайда, мұғалімге сабақта сабырлы және үйлесімді жұмысты қамтамасыз ету, оқушының жоғары ынтасын, оқушының пәнге деген жоғары қызығушылығын көрсетуге болады. Сондай-ақ, қиындықтармен күресуде балаға көмектесу туралы ұмытпаңыз: мотивацияның жоғалуы, ұжымдағы сау емес қарым-қатынастар, жеке сипаттамалар (ауру, патология).

Ағылшын тілін біздің жұмысымызда сипатталған арнайы психологиялық-педагогикалық әдістердің көмегімен оқыту оқу-тәрбие үдерісін бастапқы кезеңде студенттер білім деңгейін талап ететін ең жоғары деңгейде алатындай етіп құруға мүмкіндік береді. бағдарламасы.

Сонымен, бастауыш мектеп жасы мектептегі балалық шақтың ең жауапты кезеңі болып табылады және мектептегі оқудың кейінгі жылдары үшін көп жағдайда шешуші болып табылады. Сондықтан бастауыш мектепті аяқтағанша бала оқуға құштар болуы, білім алуы, өзіне сенуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Віт І.І. Тұлғалық-бағдарлы көзқарас – мектепті жаңартудың негізгі стратегиясы // ЯШ институты. - 2002. - № 2. - 11-15 б.
2. Китайгородская Г.А. Шет тілдерін қарқынды оқыту әдістемесі/Г.А. Китайгородская. - М.: Жоғары мектеп, 1986. - 302с.
3. Выготский В.С. Ойлау және сөйлеу // Выготский В.С. Собр. цит.: в 6 т. - М., 1982. - Т.2. - 312 б.
4. Деркач А.А. Педагогикалық эвристика. Шет тілдерін меңгеру өнері. - М., 1991 ж.
5. Селевко Г.К. Қазіргі заманғы тәрбиелік технологиялар: Оқулық. - М., 1998 ж.
6. Пидкасты П.И., Хайдаров Ж.С. Оқыту мен дамытудағы ойын технологиясы: Үч жәрдемақы. - М.: РҚА, 1996. -- 269б.
7. Бабинская Т.К., Маслыко Е.А. Шетел тілі мұғалімінің анықтамалығы/ Т.К.Бабинская - М.: Жоғары мектеп, 2008. - 522б.
8. Галскова Н.Д. Шетел тілдерін оқытудың заманауи әдістері/ Н.Д.Гальскова - М., 2004.
9. Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. Дамыту және тәрбиелеу психологиясы. - М.: Ресейдің педагогикалық қоғамы, 2003.
10. Командин Н.Е. (педагог-психолог)//«Оқушыларды ағылшын тілі сабағында оқуға ынталандыру» ғылыми мақаласы, 2011. – Б.18.

Шыныбекова Айжан Сахановна фил.ғыл. канд., доцент

Орынбасар Диана

шетел тілдері және аударма ісі мамандығының 2 курс студенті

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

ШЕТ ТІЛІН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ҮЙРЕТУДІҢ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Мақалада өзара әрекеттесуді үйренуге мүмкіндік беретін әдістер туралы, интерактивті оқыту – барлық білім алушылардың, соның ішінде педагогтің өзара әрекеттесуіне негізделген оқыту жөнінде айтылады. Интерактивті оқыту, ең алдымен, диалогтық оқыту, оның барысында оқытушы мен білім алушының өзара әрекеті жүзеге асырылады. Білім беру процесінде рөлдік ойынды қолдануға арналған жұмыстарды талдау арқылы, рөлдік ойындар арқылы оқытудың тиімділігі айқындалады. Рөлдік ойындардың түрлері, өткізу тәртіптері, нәтижелері жөнінде айтылған. Осы тәсіл

арқылы мұғалім коммуникативті құзіреттілікке жетуге, мақсат қоюға көмектеседі.

Түйін сөздер: интерактивті тәсіл, коммуникативті құзіреттілік, рөлдік ойын, коммуникативті процесс, әлеуметтік қатынастарды модельдеу формасы, әлеуметтік қатынас, заттық-практикалық іс-әрекеттерін имитациялау, психологиялық жағымды дайындығын жасау, мотивациялық және ынталандырушы мүмкіндіктері, ынтымақтастық, серіктестік.

Аннотация. В статье рассказывается о методах, которые позволяют научиться взаимодействовать, интерактивное обучение - обучение, основанное на взаимодействии всех учащихся, включая учителя. Интерактивное обучение - это, прежде всего, интерактивное обучение, во время которого учитель и ученик взаимодействуют. Эффективность обучения через ролевую игру определяется путем анализа работы по использованию ролевой игры в учебном процессе. Рассказываются виды ролевых игр, процедуры, результаты. Таким образом, учитель помогает достичь коммуникативной компетенции и поставить цели.

Ключевые слова: интерактивный подход, коммуникативная компетентность, ролевая игра, коммуникативный процесс, форма моделирования социальных отношений, социальные отношения, моделирование материальных и практических действий, психологический позитивный тренинг, мотивационные и мотивационные возможности, сотрудничество, партнерство

Abstract. Annotation. The article describes the methods that allow students to learn to interact, interactive learning - learning, based on the interaction of all students, including the teacher. Interactive training - this is, first of all, interactive training, during which the teacher and the student interact. The effectiveness of training through role-playing is determined by the analysis of the work on the use of role-playing games in the educational process. Types of role-playing games, procedures, results are told. Thus, the teacher helps to achieve communicative competence and set goals.

Keywords: interactive approach, communicative competence, role play, communicative process, form of modeling social relations, social relations, modeling of material and practical activities, psychologically motivated, psychologically motivational, psychological.

Жыл сайын шет тілдерін, әсіресе ағылшын тілін үйренуге деген қызығушылық артып келеді. Қазіргі әлемде халықаралық қарым-қатынас құралы ретінде ағылшын тілінің басым болуы және жалпыға бірдей танылғаны сөзсіз. Соңғы он жылда қарқынды дамып келе жатқан интеграциялық үдерістер, халықаралық ынтымақтастықтың тереңдеуі шет тілінде білім берудің дамуына әкелді. Мұндай жағдайда шет тілі қоғамның зияткерлік әлеуетін қалыптастыратын және қазіргі тарихи кезеңде өзін мемлекет дамуының негізгі көздерінің бірі ретінде көрсететін тиімді құралға айналады [1: 4]

Сондықтан мұғалімнің алдында тұрған басты міндеттер - тіл үйренуге деген ынтаны ынталандыру, білім беру мазмұнының ақпараттық сыйымдылығын арттыру, оқу іс-әрекетінің қарқынын жандандыру, оқытудың заманауи әдістерін қолдану, компьютерлік технологияларды және басқа да жаңа оқу құралдарын қолдану болып табылады. Білім беру жүйесіндегі өзгерістер тұлғаны дамытатын білім берудің жаңа моделіне көшумен байланысты. Бұған өмірдің барлық саласында шығармашылық белсенділік үшін адамның зияткерлік әлеуетін пайдалану қажеттілігі де ықпал етеді [2: 35].

Мектептің ең қиын міндеттерінің ішінде ағылшын тілі сабақтарында оқыту мен тәрбие қызметін жетілдіру мәселесі бар. Бүгінгі таңда мұғалімдер оқушылардың ақыл-ойы мен ерік-жігеріне әсер ету тәсілдерін өзгертуге тырысады, оларды әртүрлі және бай мәдени әлемге, оқытылатын тілдер елдерінің дәстүрлеріне енгізудің жаңа жолдарын іздейді. Сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін: айтылым, оқылым, жазылым және тыңдалымды қалыптастырудың тәсілдері мен нұсқаларын қайта қарастыруда. Дәстүрлі оқытумен қатар, оқу процесін жандандыру және танымдық белсенділікті ынталандыру, оқу процесіне интерактивті әдістерді енгізуге ықпал етеді.

Соңғы уақытта ағылшын тілін оқыту әдістемесінде интерактивті тәсілге көшу үрдісі байқалады. Бұл тәсілді батыс әдіскерлері ұсынған. Алайда, «интерактивті тәсіл» терминінің бірыңғай мағынасы жоқ. Кейбір әдіскерлер оны «тілді меңгерудің интерактивті моделі, оқытудың тілдік актілерге (speech events) қатысу процесінде тікелей жүреді деп болжайды» деп сеніп, коммуникативті тәсілмен қатар қояды. Басқалары бұл тәсілді бірнеше басқа әдістерді қамтитын жетілдірілген тікелей тәсіл ретінде ажыратады.

Қарама-қарсы пікірлер де бар, мысалы, Н.В.Баграмова «коммуникативті-интерактивті тәсілдегі басты назар коммуникация процесіне және аудиториядағы оқу жағдайына аударылады» деген қорытындыға келді, ал коммуникативті оқыту үшін тілдің коммуникативті функциялары басты назарда болады. Бұл пікір А.А.Леонтьевтің қарым-қатынас, яғни өзара әрекеттесу қарым-

қатынас арқылы делдал болатындығы туралы ұстанымымен сәйкес келеді. «Өзара әрекеттесу, қарым-қатынас-бұл ұжымдық қызмет, оны біз мазмұн немесе өнім жағынан емес, оны әлеуметтік ұйымдастыру тұрғысынан қарастырамыз». Б. Д. Парыгин қарым – қатынасты екі жақты құбылыс деп санайды: мазмұны бойынша – бұл «психикалық жағдайды өзара білдірудің және ақпарат алмасудың коммуникативті процесі», формасы бойынша-мінез-құлық аспектісі, «қарым-қатынас процесінде жүзеге асырылады, яғни адамдардың өзара әрекеттесуі, олардың бір-біріне қатысты мінез-құлқы» [3:15].

Мемлекеттік білім беру стандарты қазіргі заманғы оқушыға жоғары талаптар қояды. Қысқа мерзімдер, ақпараттың үлкен көлемі және оқушының білімі мен дағдыларына қойылатын жоғары талаптар – мұның бәрі білім беру процесінің заманауи шарттары. Осындай жоғары сұраныстарды қанағаттандыру үшін оқу процесін ұйымдастырудың жаңа тәсілдері қажет. Сондықтан, бүгінде шет тілдерін оқыту әдістемесінде коммуникативті тәсілден оның алуан түріне – интерактивті тәсілге көшу үрдісі байқалады.

Шет тілін оқытудың интерактивті әдісін қолдана отырып, негізгі шет тілдік қарым-қатынас дағдыларын оқыту процесін оңтайландыруға және оны жалпы білім беретін мектепте тиімді етуге болады. Шет тілін оқытуда оқытудың интерактивті әдісін енгізу қажет болады, өйткені адамдардың көлемді, толық білім алуға ғана емес, сонымен қатар оқытудың қызықты және түсінікті түрінде қол жетімділігіне деген қажеттілігі артады.

Оқытудың интерактивті әдістерін енгізу деңгейлік білім беру талаптарына толық сәйкес келеді және бұл әлемдік білім беру кеңістігінде маңызды айқындаушы аспект болып табылады.

Оқытудың интерактивті әдістерінің бірі - рөлдік ойын. Бұл оқытудың кешенді әдістемелік әдісі, онда кішкентай топ ойын презентациясы түрінде маңызды тақырыпты, көбінесе әлеуметтік жанжалды (диагноз және шешім) сыни тұрғыдан қарастырады, сонымен бірге қорғалған қиял жағдайындағы қатысушылар, нақты жағдай моделіндегідей, әртүрлі болжалды адамдардың рөлдерін орындайды немесе сол рөлге қатысты вариациялар, және әлеуметтік мінез-құлықтың күрделілігін сыни тұрғыдан қарастыру бар, ол икемді және сыни, яғни оқу мақсатына құзыретті-рөлдік қатынасы бар.

Педагогикалық әдебиеттерде «рөлдік ойын» термині бірнеше түрлі құбылыстарды біріктіреді:

- балалардың стихиялық рөлдік ойындары, мысалы «анасының қыздары»;
- Э.Берннің анықтамасы бойынша, рөлдік ойындар қоғамдағы адамдардың мінез-құлқының өмірлік сценарийлері ретінде;
- дайындаушысы Дж.Морено деп саналатын психологиялық рөлдік ойындар немесе психодрамалар;
- М.М.Бирштейн жасаған алғашқы іскерлік ойындардан бастау алатын педагогикалық рөлдік ойындар. Дәл осындай ойындар туралы біз әрі қарай әңгімені жалғастырамыз.

Педагогикада «рөлдік ойын» ұғымының көптеген синонимдері бар: «шығармашылық ойын», «сюжеттік ойын», «еліктеу ойыны», «еркін ойын», «сахналау әдісі», «рөлдерді ойнау». Бірыңғай термин болмағандықтан, рөлдік ойынның да ортақ анықтамасы жоқ. Бұл мәселені зерттеген немесе зерттеп жүрген әрбір адам өз тұжырымын береді. Міне, олардың кейбіреулері. Педагогикадағы ойын мәселесінің ірі зерттеушісі С.А.Шмаков келесідей анықтаманы береді: «рөлдік ойын – бұл баланың, ең алдымен, әлеуметтік қатынастарды модельдеу формасы және қатал ережелерге, өзгермейтін жағдайларға бағынбайтын еркін импровизация. Ол балаға қол жетімді жаңа материалдық формада «сенімдегі» әлеуметтік қатынасты қалпына келтіреді» [4: 124].

Атақты поляк дидакті В.Оконның пікірі мынадай: «Сахналау әдісі деп аталатын сахналық ойын-сауықтар ойдан шығарылған жағдайда рөл ойнауға негізделген. Бұл әдістің маңызды факторы –оқушылардың кейіпкер бейнесін жасау, оған еніп, оның «рөлін» қабылдау. Бұл бір кездері өмір сүрген немесе қазір өмір сүріп жатқан адамның рөлі немесе ойдан шығарылған кейіпкердің рөлі болуы мүмкін. Белгілі бір рөлді орындау дегеніміз-бұл кейіпкер жұмыс істеген немесе жұмыс істей алатын қоғамдық өмір құрылымдарының көлемінде жұмыс істейтін ережелер жүйесіне бағыну» [5: 283].

Б.В.Куприяновтың пікірінше, рөлдік ойын- «бұл коммуникативтік міндеттерді шешуде және ойдан шығарылған жағдайда қатаң белгіленген рөлдерді орындайтын қатысушылардың заттық-практикалық іс-әрекеттерін имитациялауда арнайы ұйымдастырылған жарыс»[6: 17].

Білім беру процесінде рөлдік ойынды қолдануға арналған жұмыстарды талдау ойындарды өткізудің үш әдісі негізінен қолданылатынын көрсетті.

Демонстрациялық рөлдік ойындар. Олар оқушылар аудиториясының алдында арнайы дайындалған қойылымды, содан кейін оны талқылауды ұсынады. Оларды дайындау және жүргізу оңай, өйткені мұғалім әдебиеттен дайын сюжеттерді ала алады, ал ойыншылар қатаң сценарийге байланысты рөлдерді орындауды жеңілдетеді. Сонымен қатар, бұл қандай да бір себептермен қатысқысы келмейтін оқушылардың ойынға қатыспауға мүмкіндік береді.

Бұл әдістің басты кемшілігі - ойынға оқушылардың шектеулі саны қатысады, сондықтан қабылдау ретінде ойынның педагогикалық әлеуеті толық пайдаланылмайды. Егер оқу процесінде туындаған қателіктерді талдаумен немесе үлгіні көрсетумен кез-келген әрекеттің мысалдарын қарастыру қажет болса, онда бұл кемшілік оң бағытқа айналады.

Шағын топтардағы рөлдік ойындар. Мұғалім сыныпты шағын топтарға бөледі және барлығына бірдей ойын ұсынады. Бұл әдіс алдыңғы әдіске қарағанда бірқатар артықшылықтарға ие: біріншіден, бұл ойынға оқушылардың көп санын арттыруға мүмкіндік береді; екіншіден, оқушылар аудиториядан қорқыныштарын жоғалтады; үшіншіден, оқушылардың әртүрлі топтары ойын барысында әртүрлі тәжірибе мен нәтиже алады. Бұл ойынның келесі талқылауын кеңірек өткізуге мүмкіндік береді, бұл сөзсіз білім беру әсерін арттырады.

Бұл әдістің айқын кемшілігі-мұғалім барлық топтарды бір уақытта басқара алмайды. Сонымен қатар, ойын өткізу үшін топтарға әр түрлі уақыт қажет болғандықтан, оқу уақытының жетіспейтіні сөзсіз. Рас, бұл кемшілікті ойынды ертерек аяқтағандарға қосымша тапсырмалар беру арқылы ішінара өтеуге болады.

Үлкен топтарға (сыныпқа) арналған рөлдік ойын. Рөлдік ойындардың осы схемасын қолданған кезде барлық оқушылар бір топта жұмыс істейді және белгілі бір рөлдерді орындай отырып, ойын іс-шараларына қатысады. Бұл әдіс оқушыларды барынша тартуды қамтамасыз ету тұрғысынан тиімді, бірақ оны қолдану өте қиын. Барлық сынып (топ) үшін рөлдік ойындар өткізу мұғалім тарапынан мұқият дайындықты және оқушылар арасында алдын ала үлкен жұмысты талап етеді. Сондықтан, қарапайым схемаларда рөлдік ойындарды өткізу тәжірибесі болған кезде, бұл схеманы қолданған дұрыс.

Ойындар әдістемелік тұрғыдан алғанда келесі міндеттерді орындайды:

- Оқушылардың сөйлеу қарым-қатынасына психологиялық жағымды дайындығын жасау.
- Олардың тілдік материалды бірнеше рет қайталауының табиғи қажеттілігін қамтамасыз ету.
- Оқушыларды қажетті сөйлеу нұсқасын таңдауға үйрету, бұл жалпы сөйлеудің ситуациялық стихиясына дайындық.

Оқушыларды тәрбиелеудегі рөлдік ойынның маңыздылығын Н.К.Крупская мен А. С. Макаренко бірнеше рет атап өтті. Н. К. Крупская шығармашылық ойындарды «еркін ойындар» деп атады, ол оларды балаларға арналған «ең сүйікті және қажетті» ойындар деп санады. Дәл осы ой В.М. Филатовтың жұмысында айтылған, онда автор «шет тілін оқытуда оқу ойындарын қолдану, ең алдымен, мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің ұйымдастырушылық және коммуникативті-оқыту функцияларымен байланысты» деп атап өтті.

«Жаңа тілдерді оқыту элементтері» жұмысында неміс әдіскері Ф. Лейзингер ауызша сөйлеуді дамыту үшін рөлдік ойынның үлкен коммуникативті және оқыту мүмкіндіктерін көрсетеді. Рөлдік ойын, оның пікірінше, қарым-қатынас атмосферасын дәл қалпына келтіреді. Оның қатысушылары белгілі бір сипатқа ие, олар белгілі бір жағдай аясында белгілі бір қарым-қатынаста болады, бұл әр түрлі сөйлеу реакциясын, соның ішінде эмоционалды реакцияны білдіреді [7: 164].

Рөлдік ойын үлкен оқу мүмкіндіктеріне ие:

- рөлдік ойынды қарым-қатынастың ең дәл моделі ретінде қарастыруға болады, өйткені ол шындықты ең маңызды белгілерге еліктейді және өмірде серіктестердің сөйлеу және сөйлеу емес мінез-құлқы бір-бірімен тығыз байланысты;
- рөлдік ойын мотивациялық-ынталандыру жоспарының үлкен мүмкіндіктеріне ие;
- рөлдік ойын болып жатқан барлық нәрсеге жеке қатысуды күшейтуді қамтиды. Оқушы жағдайға өзінің «мен» емес, «өзім» рөлі арқылы енеді және ол ойнайтын кейіпкерге үлкен қызығушылық танытады;
- рөлдік ойын тілдік материалды игеруде ассоциативті базаны кеңейтуге ықпал етеді,

өйткені оқу жағдайы театр пьесаларының түріне негізделген, бұл жағдайды актерлердің сипатын және олардың арасындағы қатынастарды сипаттайды. Әрбір реплика үшін модельденген шындықтың сегменті ойланады;

- рөлдік ойын оқу ынтымақтастығы мен серіктестіктің қалыптасуына ықпал етеді. Өйткені, оны жүзеге асыру өзара үйлесімді, жолдастарының реакциясын дәл ескере отырып, бір-біріне көмектесуге тиіс оқушылар тобын қамтуды болжайды. Бұл ретте сәтті табылған ым-ишара, мылқау әрекет, егер жағдайға сәйкес келсе, бүкіл топпен мадақталады. Нәтижесінде, әлсіз дайындығы оқушылар ұялшақтықты жеңіп, уақыт өте келе рөлдік ойынға толықтай қатыса алады;

- рөлдік ойынның тәрбиелік мәні бар. Оқушылар қарапайым түрде болса да, театр технологиясымен танысады. Мұғалім оларды реквизиттерге қамқорлық жасауға шақыруы керек. Кез-келген фантастика көтермеленеді, өйткені оқу жағдайында бұл жағынан мүмкіндіктер шектеулі, ал тапқырлық үшін жаңа кеңістіктер ашылады [8: 69].

Рөлдік ойын - бұл адамдардың нақты практикалық іс-әрекетіне қатысушылардың шартты түрде көбеюі, нақты қарым-қатынас үшін жағдай жасайды. Мұндағы оқытудың тиімділігі, ең алдымен, мотивацияның жарылуы, пәнге деген қызығушылықтың артуына байланысты. Рөлдік ойын сөйлеу әрекетін ынталандырады, өйткені оқушылар бірдене айту, сұрау, білу, дәлелдеу, сұхбаттасушымен бөлісу қажеттілігі туындаған жағдайда болады. Ойындарда оқушылар қарым-қатынас элементтерін меңгереді, мысалы, әңгіме бастау, оны қолдау, сұхбаттасушыны тоқтату, өз пікірімен келісу немесе оны жоққа шығару, сұхбаттасушыны мақсатты түрде тыңдау, түсіндіру сұрақтарын қою және т.б. Рөлдік ойындарда саналы тәртіп, еңбекқорлық, өзара көмек, жасөспірімнің белсенділігі, әр түрлі іс-шараларға қатысуға дайын болу, тәуелсіздік, өз көзқарасын қорғау, бастама көтеру, белгілі бір жағдайларда оңтайлы шешім табу қабілеті тәрбиеленеді [9: 78].

Талдау барысында шет тілін оқытуда рөлдік ойынды қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктері анықталды.

Рөлдік ойынды қолданудың артықшылықтары:

1) білім алушылардың шектеулі белсенділігі. Барлық оқушылар бір-бірімен тығыз қарым-қатынас жасай отырып, ойынға қатысады, бұл оқушылар мен мұғалім арасындағы тұлғааралық қарым-қатынаста қолайлы климат құруға ықпал етеді: ұжымдық шығармашылық қызмет;

2) сөйлеу серіктестері ойын барысында тек мұғалімнің қалауы бойынша ғана емес, сонымен қатар еркін түрде де анықталады;

3) оқушылардың рөлдерді өзгерту мүмкіндігі бар, бұл тілдік материалды неғұрлым толық көлемде пайдалануға, тілде қарым-қатынас жасау дағдылары мен іскерліктерін жетілдіруге мүмкіндік береді;

4) сабақта қызығушылық пен тәртіп атмосферасы қалыптасады: ақыл - ой және физикалық белсенділік; шоғырлану және қызығушылық.

Рөлдік ойынның үлкен мотивациялық және ынталандырушы мүмкіндіктері бар.

Рөлдік ойын болып жатқан барлық нәрсеге жеке қатысуды күшейтуді қамтиды. Оқушы жағдайға өзінің «Мен» емес, тиісті рөлдің «мен» арқылы кіреді және ол ойнайтын кейіпкерге үлкен қызығушылық танытады.

Рөлдік ойын тілдік материалды игеруде ассоциативті базаның кеңеюіне ықпал етеді, өйткені оқу жағдайы театр пьесаларының түріне негізделген, бұл жағдайды актерлердің сипатын және олардың арасындағы қатынастарды сипаттайды. Әрбір реплика үшін модельденген шындықтың сегменті ойланады.

Рөлдік ойын оқу ынтымақтастығы мен серіктестіктің қалыптасуына ықпал етеді. Өйткені, оны жүзеге асыру өзара үйлесімді, жолдастарының реакциясын дәл ескере отырып, бір-біріне көмектесуге тиіс оқушылар тобын қамтуды болжайды. Бұл ретте сәтті табылған ым-ишара, мылқау әрекет, егер жағдайға сәйкес келсе, бүкіл топпен мадақталады. Нәтижесінде, әлсіз дайындығы оқушылар ұялшақтықты жеңіп, уақыт өте келе рөлдік ойынға толықтай қатыса алады.

Дәл сол реинкарнация психологиялық диапазонның кеңеюіне, басқа адамдарды түсінуге ықпал етеді. Рөлдік ойынды қолданудың кемшіліктері:

1) әлі күнге дейін нақты анықтайтын жаттығулар жиынтығы жоқ;

- ойындардың мақсаты;

- олардың саны мен сапасы;
- 2) шет тілін оқыту процесінде рөлдік ойынды мақсатсыз және жүйесіз пайдалану;
- 3) ойын негізінен сабақта ойын-сауық сәті ретінде қолданылады [10: 66].

Барлық кемшіліктерге қарамастан, рөлдік ойын практикалық, білім беру және тәрбиелік қатынастарда үлкен мүмкіндіктерге ие. Бұл байланыс аясын кеңейтуге ықпал етеді. Бұл жаттығулардағы тілдік материалды алдын-ала игеруді және оқушыларға сөйлеудің мазмұндық жағына назар аударуға мүмкіндік беретін тиісті дағдыларды дамытуды қамтиды. Сондықтан рөлдік ойын тақырып бойынша жұмыстың барлық кезеңдерінде лайықты орын алуы керек. Әр түрлі дереккөздерді талдағаннан кейін, интерактивті педагогикалық өзара әрекеттесу оның қатысушыларының қарым-қатынасының жоғары қарқындылығымен, олардың қарым-қатынасымен, іс-әрекеттерімен алмасумен, олардың түрлерінің, формалары мен әдістерінің өзгеруімен және әртүрлілігімен, олардың іс-әрекетіне қатысушылардың мақсатты рефлексиясымен және өзара әрекеттесуімен сипатталады деген қорытындыға келдік. Интерактивті педагогикалық өзара әрекеттесу, интерактивті педагогикалық әдістерді енгізу педагогикалық процеске қатысушылардың мінез-құлқы мен іс-әрекетін өзгертуге, жетілдіруге бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Кунанбаева С.С. Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан. - Алматы 2010.
2. Реутова Е.А. Применение активных и интерактивных методов обучения в образовательном процессе вуза (методические рекомендации) - Новосибирск, 2012.
3. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранному языку / ИЯШ - 2000 - №4. С.19-14.
4. Шмаков С. А. Игры учащихся – феномен культуры. – М., 1994. 49.
5. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М., 1990.
6. Куприянов Б. В., Рожков М. И., Фришман И. И. Организация и методика проведения игр с подростками: Взрослые игры для детей. – М., 2001.
7. Григальчик Е. К., Губаревич Д. И. Обучаем иначе. Стратегия интерактивного обучения \\ Минск – 2003.
8. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1978. – 304 с.
9. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М., 1994.5.
10. Пидкасистый П.И., Хайдаров Ж.С. Технология игры в обучении и развитии. - М.: Роспедагенство, 1996. - 268 с.

Закирова Назугум
Нархоз Университетінің 1 курс студенті
Ғылыми жетекші: Жайлаубаева К. С., п.ғ.м.

ПАНДЕМИЯНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНФЛЯЦИЯ ДЕҢГЕЙІНЕ ӘСЕРІ

***Аңдатпа.** Ғылыми мақалада 2019-2022 жылдарға арналған инфляция деңгейі талданады және бағаланады, сонымен қатар пандемияның инфляцияға әсер етуінің негізгі себептері анықталды, сонымен қатар өзін-өзі оқшаулау кезеңінде азаматтарға мемлекеттік қолдау көрсету туралы айтылады.*

***Түйін сөздер:** инфляция, COVID-19 пандемиясы, талдау, экономика, тауарлар, бағалар, қызметтер, үкімет.*

***Аннотация.** В научной статье делается анализ и оценка уровня инфляции за 2019-2022 года, также выявляются основные причины влияния пандемии на инфляцию а также говорится об поддержке правительства граждан в период самоизоляции.*

***Ключевые слова:** инфляция, пандемия COVID19, анализ, экономика, товар, цены, услуги, правительство.*

***Abstract.** The scientific article analyzes and assesses the level of inflation for 2019-2022, also identifies the main reasons for the impact of the pandemic on inflation and talks about government support for citizens during the period of self-isolation.*

***Keywords:** inflation, COVID 19 pandemic, analysis, economy, goods, prices, services, government.*

Өзектілігі.

Инфляция көрсеткіші ел экономикасының даму деңгейінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Бұл өндіріс, ел халқының сатып алу қабілеті, тауар-ақша қатынастарының дамуы және т.б. сияқты салаларға әсер етеді. Осыған байланысты инфляция деңгейінің тақырыбы қазір өзекті және жақын болашақта өзекті болуы мүмкін.

Бұл экономикалық көрсеткішке саяси жағдай, сауда қатынастары, бірінші деңгейдегі банктің ақша-несие саясаты және т.б. әсер етеді және 2020 жылы әлемнің барлық елдерінің экономикасына пандемия әсер етті. Бұл көптеген елдердің шекараларын жауып, тауарлардың экспорты мен импортын тоқтатты. Осыдан кейін көптеген адамдар жұмыссыз қалды, бұл елдердің экономикасына, оның ішінде Қазақстан экономикасына да кері әсерін тигізді. Осыған байланысты инфляцияның 2020 жылы (2020 жылғы желтоқсан 2019 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда) 7,5% - құрағанын көруге болады. Азық - түлік тауарларының бағасы 11,3% - ға, азық-түлік емес тауарлардың бағасы 5,5% - ға, ақылы қызметтердің бағасы 4,2% - ға өсті. [3]ө-

Мақсаттары мен міндеттері

Бұл ғылыми зерттеудің міндеті: біріншіден, 2020-2022 жылдардағы инфляция деңгейін талдау және бағалау, екіншіден, инфляция деңгейінің өзгеру себептерін анықтау және оның экономикаға әсері, үшіншіден, үкіметтің көмегі.

Зерттеу нысаны мен пәні

Бұл мақаланың зерттеу объектісі инфляциялық процестер болып табылады, ал зерттеу пәні — Қазақстандағы инфляцияға пандемияның талдауы мен салдары.

Зерттеу әдістері

Мен өз мақаламда тұтыну бағаларының негізгі индексін қолданамын, мұның бірнеше себептері бар. Бұл әдістемені Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросы 2010 жылғы 19 наурыздан бастап қолданады, өйткені ол барлық халықаралық стандарттарға сай келеді. Сондай-ақ, бұл әдістің артықшылықтарының бірі — ол сұраныс пен ұсынысқа, маусымдық, оқиға және кездейсоқ факторға, сондай-ақ баға процестеріне әкімшілік әсерге ұшырамайды. Сонымен қатар, құру тұтынудың базалық индексі тұтыну бағаларының индексін құру кезінде қолданылатын ақпараттық ағындар негізінде жүзеге асырылады. [3]

Гипотеза

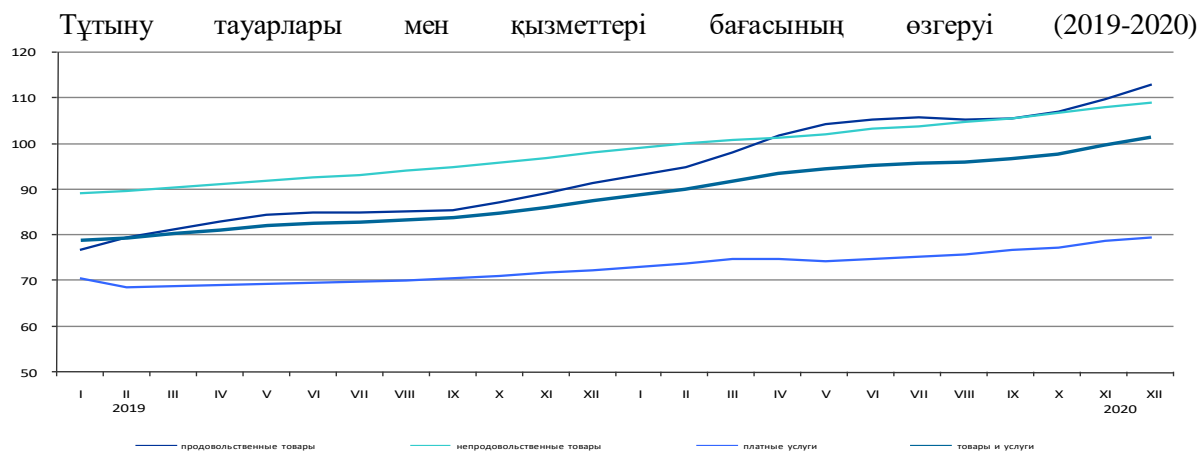
Мен осы зерттеу жұмысында Қазақстандағы инфляцияға пандемияның әсерін дұрыс талдап, бағалай аламын деп күтемін.

Инфляция – бұл ақшаның құнсыздану процесі және бұл көрсеткіш адам өмірінің барлық салаларына әсер етеді. Инфляция деңгейінің жоғарылауының себебі экономикадағы ақша көлемінің ұлғаюы немесе тауар көлемінің төмендеуі болып табылады. Бұл көрсеткішке көптеген факторлар әсер етеді. Мемлекеттің басқа елдермен саяси-экономикалық қатынастары, елдегі өндіріс көлемі, елдің экономикалық жағдайы, тауарлардың экспорты мен импортының айырмашылығы, жұмыс істейтін жастардың саны, мемлекеттің климаты, елдегі денсаулық сақтау мен білім деңгейі және т. б. Осы факторлардың барлығы инфляцияға қандай да бір жолмен әсер етеді. Мысалы: жұмыс істейтін жастардың көптігінің арқасында елдің өндірісі артып келеді, бұл инфляция деңгейіне тікелей әсер етеді және мұндай мысалдар әлі де көп.

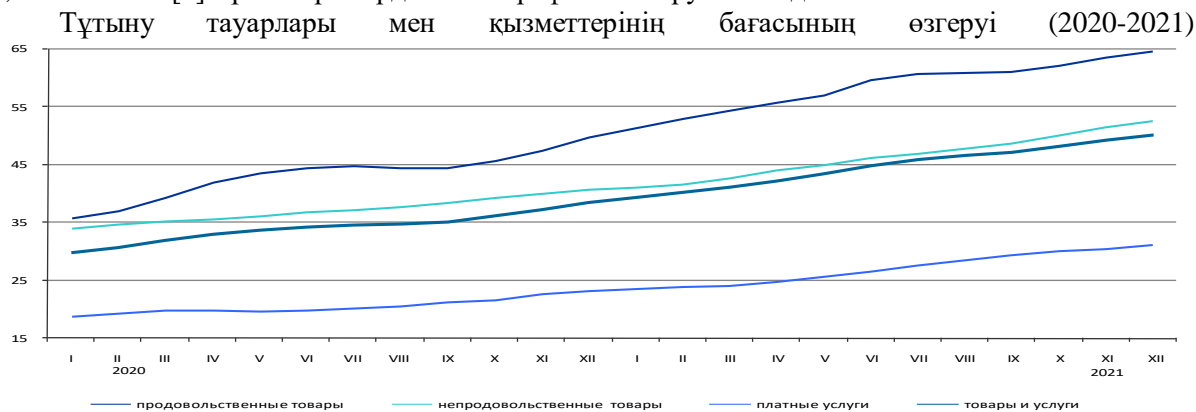
Осылайша, Covid-19 пандемиясы әлемнің көптеген елдерінің, соның ішінде Қазақстанға да әлеуметтік – экономикалық саласына қатты әсер етті. Бұл әсерді ішкі және сыртқы деп бөлуге болады. Ішкі елдер өзін-өзі оқшаулауға кетті, нәтижесінде көптеген адамдар қысқартылды, нәтижесінде өндіріс азайды. Ал сыртқы саудаға халықаралық сауданың әлсіреуі жатады, бұл экспорттан түсетін табыстың төмендеуіне әкеледі.

Елімізде және әлемде сондай, аурудың таралуына байланысты туризм, спорт, мейрамхана дело, қонақ үй бизнесі сияқты салалар зардап шекті. Бұл салалар кірістердің күрт төмендеуіне ұшырады, банкроттыққа ұшырады және бұл саланың жұмысшылары ең көп қысқартуға ұшырады. Бұл әлемнің көптеген елдерінде экономикалық дағдарысқа әкелді.

2020 жылғы желтоқсаннан бастап 2019 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда тұтыну тауарлары мен қызметтеріне бағалар мен тарифтер 7,5% – ға, оның ішінде азық – түлік тауарларына – 11,3% - ға, азық-түлік емес тауарларға-5,5% - ға, ақылы қызметтерге-4,2% - ға ұлғайды. [3]. Осы ақпаратқа сүйене отырып, пандемияның елдегі баға деңгейіне қалай әсер еткенін байқауға болады. Тольғырақ төмендегі кестеден көруге болады, онда азық-түлік және азық-түлік емес тауарлар, ақылы қызметтер, тауарлар мен қызметтер бейнеленген:

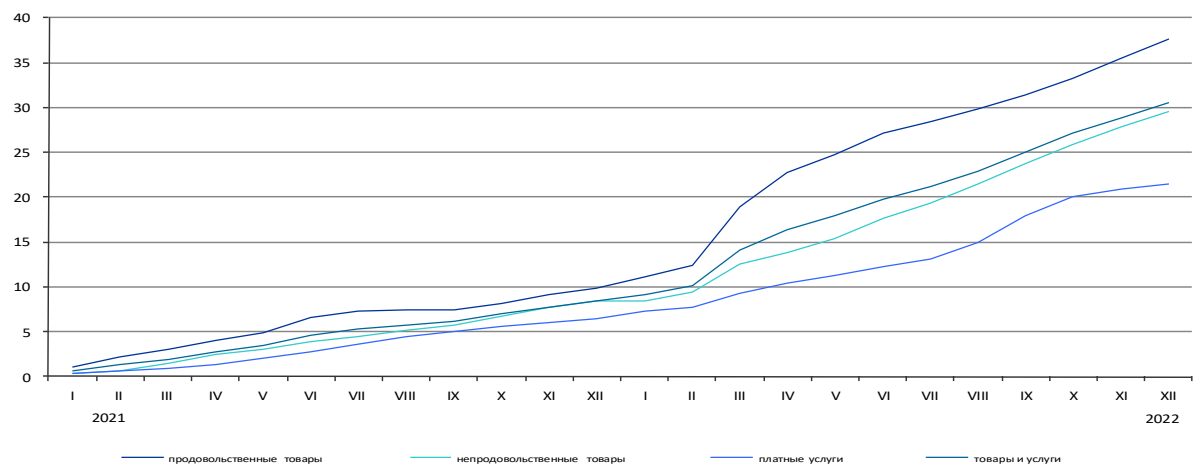

Бірақ 2021 жылғы желтоқсандағы зерттеулер бойынша 2020 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда тұтыну тауарлары мен қызметтеріне бағалар мен тарифтер 8,4% – ға, оның ішінде азық – түлік тауарларына – 9,9% - ға, азық-түлік емес тауарларға-8,5% - ға, ақылы қызметтерге-6,5% - ға өсті. [3] бұл өзгерістерді келесі графиктен көруге болады:

Жыл басынан бері 2022 жылғы желтоқсан 2021 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда тұтыну тауарлары мен қызметтерінің бағасы мен тарифтері 20,3% – ға, оның ішінде азық – түлік тауарларына – 25,3% - ға, азық-түлік емес тауарларға-19,4% - ға, ақылы қызметтерге-14,1% - ға ұлғайды. Бұл төмендегі графикте көрсетілген:

Тұтыну тауарлары мен қызметтерінің бағасының өзгеруі (2021-2022)

Жоғарыдағы графиктерде сіз мұны көре аласыз дағдарыс жалпыға бірдей окшауланудан туындаған барлық салалардағы инфляция деңгейінің өсуіне ықпал етті. Жоғарыда суреттелген деректер бойынша 2022 жылы инфляцияның күрт секіруін байқауға болады, бұл Қазақстан

азаматтарының сатып алу қабілетін төмендетті.

Осы қиын кезеңде барлық мемлекеттер өз азаматтарына қаржылай қолдау көрсетті. Осылайша, Қазақстанда оқшаулау режимінің қолданылу кезеңінде мемлекет кәсіпорындардың жабылуына және оларды қашықтан немесе қашықтықтан жұмыс режиміне ауыстыруға байланысты кірістерінен айырылған адамдарға ай сайынғы төлемдерді төлей бастады.

4.5 млн. адам мемлекеттен 42 500 тг төлем түрінде қаржылық қолдау алды. Пандемия кезеңінде 2020 жылғы 11 мамырдағы жағдай бойынша төлемдер 1 трлн құрады (912 млрд. 500 млн.тг). Ең бастысы, бір ең төменгі жалақы мөлшерінде (42 500 теңге немесе шамамен 7000 рубль) қосымша әлеуметтік төлемдерді бұрын ресми жұмыс істегендер ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі жұмыспен қамтыған азаматтар мен бейресми жұмыс істегендер де алады. [1]

Қаржылық көмектен басқа, мемлекет барлық топтағы мүгедектермен және мүгедек балалармен бірге жұмыссыздарға азық-түлік пен тұрмыстық жиынтықтарды тегін ұсынды.

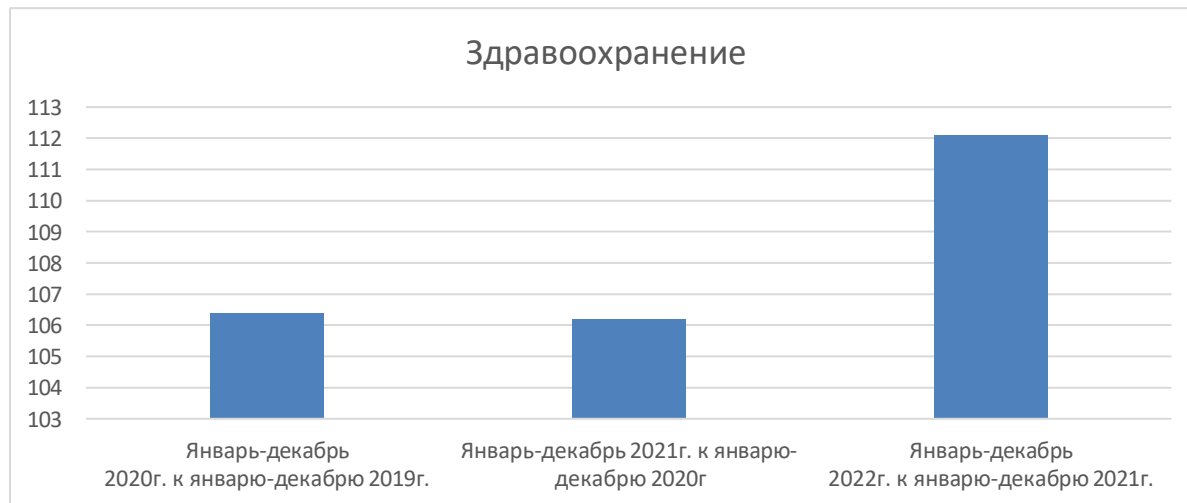
Сондай-ақ, ҚР Үкіметі осы қиын кезеңде кәсіпкерлер үшін салықтық жеңілдіктер жасады. Осылайша, 2020 жылғы 1 қазанға дейін әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларына ҚҚС мөлшерлемесі 8% - ға дейін төмендетілді. Жалпыға бірдей белгіленген режим бойынша жұмыс істейтін ЖК 2020 жылғы 31 желтоқсанға дейін ЖТС төлеуден босатылды; [1]

Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілер 2020 жылдың 31 желтоқсанына дейін ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер салығынан босатылды; [1]

Кәсіпкерлер ФОТ (ЖТС, СН, МЗЖ, МӘМС) салықтарынан және әлеуметтік аударымдардан босатылады. Агроөнеркәсіптік кешенді қолдау мақсатында ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілер жыл соңына дейін ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер бойынша жер салығын төлеуден босатылды. [1]

Бұл әрекеттердің барлығы елдің дағдарысқа ұшырауына жол бермеуге көмектесті, бірақ бұл әрекеттер мемлекеттік қазынаның күйреуіне әкеліп соқтырды, бұл инфляция деңгейіне де әсер етті.

Сондай-ақ, кейбір өнімдер тапшы болды, бұл инфляцияға да әсер етті. Бұл санатқа Денсаулық сақтау кіреді:

Ұлттық статистика бюросының деректері

Диаграммадан көріп отырғаныңыздай, басында фармацевтика саласындағы бағаны ұстап тұрды, бірақ 2022 жылға қарай бағаның күрт өсуі байқалды.

Жоғарыда келтірілген мәліметтерден қандай қорытынды жасауға болады? Пандемия кезінде инфляция деңгейінің күрт өсуі болды. Мұның себебі әлемнің көптеген елдерінде шектеу шараларын қабылдау болды, осыған байланысты басқа проблемалар туындады. Оқшауланудан туындайтын проблемаларға жұмыссыздық, мектептер мен жоғары оқу орындарының карантинге түсуіне байланысты елдегі білімнің нашарлауы, бұған дайын емес тауарлар жеткізілімінің жаһандық үзілістері, мұнай бағасының төмендеуі, туризмнің құлдырауы, авиаиндустрия мен автоиндустрияның құлдырауы, ірі іс-шаралардың жойылуы жатады.

Жоғарыда айтылғандардан басқа, инфляция деңгейіне валюта нарықтарының өзгеруі және

әлемдік нарықтардың тұрақсыздығы әсер етті. Елдегі инфляция деңгейін төмендету үшін Үкімет азық-түлік тауарларын шығару көлемін ұлғайту және импортты, кейбір тауарларды шектеу және ұлттық валютаны нығайту сияқты бірқатар шаралар қабылдады. Сонымен қатар, мемлекеттік органдар Қазақстан халқына қолдау көрсетті.

Осылайша, коронавирус пандемиясы бүкіл әлемнің экономикасында және басқа да әлеуметтік салаларында, соның ішінде Қазақстанда жаһандық өзгерістерге әкелді. Мемлекет осы қиын кезеңде халықты қолдау үшін аз күш жұмсамады.

Дереккөздердің тізімі:

1. Амангельдинова Самал Ернарқызы, Протасова Ольга Владимировна, & Горковенко Людмила Александровна (2020). Қазақстан коронавирус пандемиясы кезеңінде жаңа өмірлік шындықта. Инновациялық экономика: даму және жетілдіру перспективалары, (3 (45)), 13-19.
2. Беляев С. А., Зюкин Д. А., Пасечко В. В., Алехина А. А., & Большаева Е. А. (2022). Пандемияның әлеуметтік-экономикалық салдары және оларды әлемдік тәжірибеде бейтараптандыру жолдары. Курск мемлекеттік ауылшаруашылық академиясының Хабаршысы, (2), 142-150.
3. Stat.gov.kz / Қазақстан Республикасындағы инфляция туралы / Экспресс-ақпарат (stat.gov.kz)
4. Брыскина Е. О / Ресейдегі инфляциялық процестерді талдау және бағалау / analiz-i-otsenka-inflyatsionnyh-protsessov-v-rossii.pdf
5. Қазіргі ғылым мен білімнің өзекті мәселелері / 2022 жылғы 20 маусымда Пенза қаласында өткен XX Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның мақалалар жинағы / қазіргі ғылым мен білімнің өзекті мәселелері (naukaip.ru)
6. С. Г. Белев, а. л. Ведев, С. М. Дробышевский, А. С. Каукин, А. ю. Кнобель, Е. М. Миллер, П. В. Трунин / 2020-2022 жылдардағы Ресейдегі макроэкономикалық даму мен бюджеттік саланың негізгі параметрлерінің сценарийлік болжамы / stsenarnyy-prognoz-osnovnyh-parametrov-makroekonomicheskogo-razvitiya-i-Vyuzhethnoy-sfery-v-rossii-v-2020-2022-gg.pdf

Жумакан Алихан

студент 2 курса специальности «Общая медицина», КазНМУ им. С. Асфендиярова
Научный руководитель: Байболатова Л.М., преподаватель.

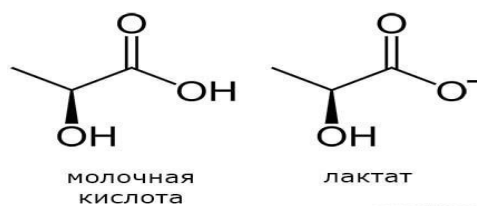
НАЛИЧИЕ ИЗМЕНЕНИЙ МОЛОЧНОЙ КИСЛОТЫ В МЫШЦАХ ЧЕЛОВЕКА ПРИ ЗАНЯТИЯХ СПОРТОМ

Молочная кислота была открыта в 1780 году шведским химиком и фармацевтом Карлом Шееле. Именно благодаря этому выдающемуся человеку миру стало известно множество органических и неорганических веществ – хлор, глицерин, синильная и молочная кислоты.

Впервые молочная кислота была обнаружена в мышцах животных, а затем в семенах растений. В 1807 году шведский минералог и химик Йенс Якоб выделил лактатные отложения из мышц.

Что такое молочная кислота и лактат?

Существует разница между молочной кислотой и лактатом. Лактат – это составная часть молочной кислоты. Молочная кислота состоит из, собственно, кислоты и молекулы лактата. Она является результатом распада глюкозы, которая выступает главным источником углеводов в организме человека, а значит – энергии для мышц во время физической нагрузки. Образовавшаяся в скелетных мышцах молочная кислота превращается в лактат. Из мышц лактат попадает в кровь, оттуда — в органы и другие мышцы, где используется для образования энергии. Фактически, молочная кислота не может накапливаться в организме, накапливается лактат.

<https://marathonec.ru/molochnaya-kislota-laktat-pri-bege/>

Вывод такой: молочная кислота нам очень нужна, это топливо для мышц. Кроме того, молочная кислота – это естественный защитный механизм, который не даёт спортсмену переусердствовать и нанести себе непоправимый ущерб.

Молочная кислота в мышцах: что это и почему она образуется во время тяжёлой тренировки или на гонке, вероятно, вы чувствовали что-то наподобие ожога в ваших мышцах. Многие считают, что именно молочная кислота – причина мышечной боли и усталости. Но часто спортсмены-любители путаются, от чего именно болят их мышцы. Цель этой статьи – доступно рассказать о данном природном соединении и его влиянии на организм человека.

Как образуется молочная кислота в мышцах?

Молочная кислота образуется при распаде углеводов — гликолизе. Это сложный химический процесс из нескольких реакций. Он бывает аэробным (с участием кислорода) и анаэробным (без участия кислорода).

Аэробный гликолиз происходит, когда энергия в организме вырабатывается кислородной энергосистемой. Это обычная жизнедеятельность или легкие физические нагрузки низкой интенсивности.

Такой гликолиз проходит в 2 этапа:

- Из глюкозы и молекул АДФ образуется молочная кислота и энергия.
- Молочная кислота нейтрализуется при взаимодействии с кислородом и молекулами АДФ, в результате реакции выделяется энергия, образуются углекислый газ и вода. Пока работает кислородная система, молочная кислота не задерживается в мышцах.

Во время интенсивных нагрузок нужна быстрая энергия. Кислородная система медленная, поэтому на помощь приходит лактатная энергосистема — она работает без участия кислорода, не тратит время на его транспортировку, поэтому быстро производит энергию.

Происходит *анаэробный гликолиз*: глюкоза расщепляется до молочной кислоты и энергии. Без участия кислорода молочная кислота не нейтрализуется, как при аэробном гликолизе, а накапливается в мышцах в виде лактата.

Почему и при каких тренировках образуется молочная кислота

Молочная кислота в мышцах человека вырабатывается постоянно, но организм в спокойном состоянии успевает её удалить. Характерная же боль в мышцах свидетельствует об избытке кислоты, который, в свою очередь, появляется при интенсивной нагрузке, когда продуктов распада поступает гораздо больше того, что организм способен удалить. Если точнее, она начнёт накапливаться в мышцах, когда спортсмен работает выше анаэробного порога (он обычно считается равным 80-90% от максимальной ЧСС).

Во время такой интенсивной нагрузки молочная кислота распадается на «хороший» лактат, который превращается в топливо для организма, и «плохие» ионы водорода. Ионы водорода вредны, потому что они понижают кислотность мышц, снижая мышечную эффективность и вызывая жжение.

Однако боль на протяжении нескольких дней от молочной кислоты – это миф. Она исчезает из организма спустя несколько часов после физической нагрузки.

Процесс выработки молочной кислоты со временем, при последовательных тренировках, остаётся тем же, что и без физнагрузок, просто мышцы спортсмена, становясь выносливее и сильнее, проходя адаптацию к нагрузкам, используют топливо гораздо эффективнее. Именно для этого нужны тренировки ниже лактатного порога.

Лактатный порог

Лактатный порог означает переход от аэробной нагрузки к анаэробной. Аэробные тренировки не улучшают способность эффективно удалять лактат, потому что в таком состоянии ваше тело получает достаточно кислорода для его переработки. Для улучшения спортивных

результатов необходимо включение в программу анаэробных упражнений, а тренироваться нужно на уровне или чуть ниже лактатного порога.

У каждого человека индивидуальное значение максимального пульса. Если это 205 ударов в минуту, то порог лактата будет примерно на 185 ударах в минуту, то есть аэробные тренировки окажутся в зоне между 125 и 185 ударами. Всё, что выше, – анаэробная зона.

Зачем спортсмену измеряют лактат?

В профессиональном спорте лактат используют как индикатор интенсивности нагрузки. Уровень лактата повышается с увеличением интенсивности, поэтому по количеству лактата в крови определяют тип тренировки и вычисляют зоны интенсивности. Концентрация лактата в крови в разных зонах интенсивности:

- в аэробной зоне — 2 ммоль/л
- в транзитной зоне — 4-10 ммоль/л
- в анаэробной зоне — более 10 ммоль/л

Проведя лактатный тест, можно наиболее точно определить ПАНО спортсмена или лактатный порог. Уровень лактата 4 ммоль/л считается примерным уровнем ПАНО — моментом, когда организм переключается с преимущественно аэробного режима на анаэробный. Многие спортсмены-любители занимаются до изнеможения, ошибочно полагая, что чем интенсивнее тренировка — тем выше результат. Усталость и сбивая координация, как правило, признак высокого уровня лактата в крови. Частые тренировки на высокой интенсивности не только не приносят результата, но и ухудшают физическую форму и приводят к перетренированности.

Зная свой лактатный порог, можно построить эффективный тренировочный план и тренироваться с нужной интенсивностью. Например: тренировки на уровне лактатного порога (то есть при концентрации лактата в крови около 4 ммоль/л) развивают пороговую скорость спортсмена и повышают ПАНО.

Тренировки на уровне лактата 0,5-1,5 ммоль/л считаются восстановительными, а при концентрации лактата 2-4 ммоль/л выполняются аэробные тренировки, которые составляют основную часть тренировочного плана спортсмена на выносливость.

Во время тренировочного цикла по уровню лактата следят за эффективностью подготовки спортсмена. Если со временем уровень лактата при одних и тех же нагрузках снижается — это говорит о росте спортивной формы, если повышается — о спаде формы. В последнем случае корректируют тренировочный план.

В спорте нижнюю часть тела делят на 4 области, с учетом их основных функций:

- ягодицы;
- мышцы передней части бедра;
- мышцы задней поверхности бедра;
- мышцы голени.

Ягодицы

С точки зрения анатомии мышц ног человека, ягодичная группа считается одной из самых крупных. Более того, она включает самую массивную мышцу тела – большую ягодичную. *Вся область формируется тремя ягодичными мышцами:*

- ✓ большой;
- ✓ средней;
- ✓ малой.

Если взглянуть на общую схему мышц ног, строение ягодичных устроено таким образом, чтобы мышцы покрывали друг друга слоями, обеспечивая двигательные возможности и защиту тазобедренного сустава. *К функциям ягодичных относятся:*

- Распрямление туловища;
- Отведение ноги назад;
- Отведение ноги в сторону.
- Передняя часть бедра

Вся передняя часть в большей степени представлена единой крупной мышцей, которая состоит из четырех головок. С точки зрения анатомии ног человека мышцы и связки квадрицепса считаются одними из наиболее сильных. Благодаря этому даже начинающие атлеты

могут использовать внушительные веса в приседаниях, куда превышающие вес отягощений в упражнениях для верхней части тела.

Квадрицепс имеет 4 пучка:

- латеральный (наружный);
- медиальный (внутренний);
- средний (промежуточный);
- прямая мышца бедра.

Основная функция мышцы – разгибание ноги в колене, хотя квадрицепс также принимает непосредственное участие в наклоне вперед и сгибании бедра. Помимо четырехглавой, к передней части бедра также относится портняжная мышца. Она считается самой длинной мышцей в организме и проходит поверх квадрицепса.

Задняя часть бедра

Еще одна крупная мышечная область, которая представлена тремя мышцами. Если взглянуть на картинку анатомии мышц ног, основную массу задней части бедра занимает двуглавая мышца (она же «бицепс бедра»), которая включает две головки:

- ✓ длинную;
- ✓ короткую.

Основная функция двуглавой мышцы – разгибание туловища (работает на пару с ягодичной).

Также к задней части бедра относят:

Полуперепончатую мышцу – отвечает за разгибание бедра, сгибание и вращение голени.

Полусухожильная мышца – выполняет те же функции, что и полуперепончатая.

Если оценивать общее назначение мышц сгибателей и разгибателей ноги, основная задача всей задней поверхности – сгибание ноги в коленном суставе (а также вращение). Также мышцы участвуют в отведении бедра назад и наружной ротации.

Приводящие мышцы

Эта группа мышц располагается преимущественно на внутренней стороне бедра. Ее основная и единственная функция – приведение и супинация бедра. *В группу входят 5 мышц, которые формируют тесно сплетенный пучок:*

- Большая приводящая;
- Длинная приводящая;
- Короткая приводящая;
- Гребенчатая;
- Тонкая.

Этой мышечной группе уделяется наименьшее внимание в фитнесе, хотя она играет важную роль. При недостаточной развитости приводящие мышцы бедра могут стать лимитирующим фактором в других упражнениях.

Мышцы голени

Все мышцы нижней части ноги представлены двумя группами: передней и задней. К задней относятся три основные и наиболее крупные мышцы, которые тесно переплетены в единый пучок:

Икроножная – включает латеральную и медиальную головки. Это самая большая мышца ниже колена.

Камбаловидная – находится под икроножной мышцей. Атлеты, которые не знают, какие мышцы есть на ногах, часто игнорируют проработку камбаловидной мышцы, хотя именно она отвечает за объем икр.

Подошвенная – мышца с длинными сухожилиями, выполняет те же функции, что камбаловидная и икроножная. Считается несущественной и может вовсе отсутствовать (приблизительно у каждого десятого человека её нет).

Передняя часть голени представлена передней большеберцовой мышцей, основная задача которой – супинация и разгибание стопы.

Если оценивать нижнюю часть мышц ног с учетом анатомического описания, к основным функциям группы относят:

- сгибание голеностопа и стопы;

- супинация и разгибание стопы;
- вращение голени (вовнутрь).

Препараты которые воздействуют на организм и уменьшает уровень лактата в крови.

Применение янтарной кислоты, бикарбонатов помогает снизить скорость накопления продуктов обмена в анаэробном цикле и сохранить миофибриллы от повреждения.

Улучшение работы печени препаратами соответствующей направленности (лецитин, эссенциале, гептрал и т.п.) позволяет увеличить ресинтез La в гликоген.

Фармакологические формы фосфора, магния, железа способствуют увеличению буферной емкости крови и, значит, более длительному сохранению максимальной работоспособности в глико-литическом режиме, а также более быстрому периоду восстановления. За счет увеличения уровня Hb крови повышается буферная емкость – гемоглобиновая.

Глютаминовая кислота (заменимая аминокислота). Нормализует обменные процессы, стимулирует окислительные процессы, способствует нейтрализации и выведению из организма аммиака, повышает устойчивость организма к гипоксии. Способствует синтезу ацетилхолина и АТФ, переносу ионов калия. Глютаминовая кислота относится к нейромедиаторным аминокислотам, стимулирующим передачу возбуждения в синапсах ЦНС.

Применяется при тренировке в гликолитическом режиме (снижает уровень лактатной загруженности путем разрыва аммиачного блока); перетренированности (поддержка ЦНС), депрессии. Глютаминовую кислоту применяют также для снятия нейротоксических явлений, связанных с приемом других препаратов.

При длительном применении возможно снижение содержания Hb, лейкопения. В период применения необходимо проводить исследования мочи и крови. При возникновении побочных эффектов рекомендуется уменьшение дозы препарата.

Стимол (цитруллин + малат) – способствует утилизации La. Препарат расширяет возможности организма спортсмена в тренировках на выносливость, позволяет отодвинуть границу неблагоприятных ощущений и «терпеть» их более длительное время, следовательно, увеличить объем и интенсивность нагрузок.

Как выводить молочную кислоту из организма

Лучший способ быстрее избавиться от избытка лактата — заминка или восстановительный кросс. Это активизирует аэробный обмен, тогда организм быстрее использует излишки лактата. Но даже без заминки уже через несколько часов содержание лактата в крови приходит в норму. Массаж, баня и другие процедуры помогают общему процессу восстановления, но не влияют на молочную кислоту и лактат.

Заключение

Подводя итог, мы узнали, что лактат является важным источником энергии в организме, который используется мышцами, сердцем, мозгом, печенью и другими органами тела. У каждого человека лактат постоянно вырабатывается в организме. В состоянии покоя или низкой нагрузки лактат используется и не накапливается в организме.

Так же, мы узнали, что лактат используется для синтеза гликогена в мышцах. Тренированные и нетренированные спортсмены производят примерно одинаковое количество лактата, но тренирующиеся используют его более эффективно. Оказывается, чем выше нагрузка на них, тем больше вырабатывается лактата.

Лактат является естественным предохранителем организма от перегрузок и является показателем уровня нагрузки. Лактат не вызывает мышечной боли. Через несколько дней после тренировки мышцы болят не из-за лактата, а из-за микротравмы и процесса восстановления. Большое внимание следует обратить на то, что концентрация лактата в мышцах и крови снижается через несколько часов после нагрузки.

Используемый интернет-источник:

<https://crownsportnutrition.com/vo2max-records-mundiales/>
<https://sport.ulgov.ru/index.php/press-tsentr/elektronnaya-biblioteka/1262-chss-laktat-i-trenirovki-na-vynoslivost-peter-yansen>
<https://marathonec.ru/molochnaya-kislota-laktat-pri-bege/#:~:text=D4%D0%B0>
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3885857/>

<http://judobeltarus.com/?p=BA>.

<https://training365.ru/molochnaya-kislota-v-myshcax/>

VARIETIES IN THE USE OF TERMINOLOGY IN THE FIELD OF MEDICINE

Everyone comes into contact with **medical terminology** at some point in their lives, whether during their own visits to the doctor or reading a **medical document** or **report**. It's possibly to say that this language can be difficult to understand, almost like any foreign language.

If you spend every day at a patient's side or never step foot in a medical facility, a firm understanding of medical terminology is crucial to your job success if you work in healthcare. In a healthcare environment, all individuals in clinical and non-clinical roles must use medical terms effectively to understand what is being read, written, paid, or communicated during day-to-day work assignments every day.

The truth is, like all specialised terminology, **medical terminology has a system**. That is, once you grasp the basic framework, it becomes much easier to understand **exactly what a term is referring to** – no matter how complicated it looks.

What is medical terminology? Medical terminology is the **vocabulary** of the medical profession. It's the **specialised language** of Western medicine, used to describe everything from the **human body** – its parts, processes, functions, dysfunctions and diseases – to all the **medical procedures**, interventions and pharmaceutical treatments. It's basically the common language medical professionals use to understand each other quickly.

Doctors and medical health professionals also make use of **abbreviations** to quickly communicate information. Have you ever noticed your doctor scribble something down after your consultation, only to find you **can't make sense of their notes**? Well – abbreviations and acronyms are commonly used as shorthand, either for instructions on prescribed medication, to describe test results, or to quickly refer to **medical conditions or parts of the body**.

It's probably obvious to you by the way it sounds, that medical terminology finds its origins in **ancient Latin and Greek**. According to the National Institutes of Health, **the oldest recorded medical writings** are those of the ancient Greek Hippocrates, also called the 'father of medicine', dating back to the 5th century BC. Another significant figure whose writing are still used was the Greek doctor Galen. When Rome conquered Greece, both **cultures and languages merged** and from this came **new terminology** for medical concepts and treatment. All this was written by hand and passed down through history.

During the Renaissance, many **Latin** words were used to describe the human body. Apart from Greek and Latin, numerous other languages have made their contributions to **medical terminology** over time, including Arabic, Chinese, Gaelic, Dutch, Italian, German, French and Spanish.

Medical terminology is initially confusing, but with a bit of patience you'll quickly become familiar with the way it works and you can acquire even **the most complex words** referring to you. This knowledge is useful for understanding some of the most **common ailments** that you may well experience in your lifetime, or if you're working with **medical texts**.

The medical language we inherited from ancient civilisations is still in use today. Prefixes, root words and suffixes, that form the **basis of all medical words**, usually find their origin in ancient Greek and Latin.

The terminology of each field of knowledge is based on the conceptual connections of professional knowledge. Terminology as a systematic set of terms thus limits and verbally consolidates the system of concepts of a particular field of knowledge. The terms of each branch of science, technology, production form their own systems, determined, first of all, by the conceptual connections of professional knowledge in an effort to express these connections by language means.

Thus, language turns out to be a structural element of scientific knowledge. At first glance, medical terminology may seem as incomprehensible as a foreign language. However, often the terms can be understood by disassembling them into components (prefixes, roots and suffixes). For example, spondylolysis is a combination of the parts "spondilo", which means "vertebrae", and "lisis", which means "destroy", so the whole word means the destruction of the vertebra.

Such components are used in many medical terms. "Spondilo" and "itis", which means "inflammation", together form "spondilitis", i.e. inflammation of the vertebrae. The same prefix in

combination with the word "malation", which means "soft", forms the word "spondylomalation" - softening of the vertebrae.

Knowing the meaning of a small number of components, many medical terms can be understood. The following list shows many common medical prefixes, roots and suffixes

Modern medical terminology is a whole system that includes several hundred thousand different terms. They become the object of study for future doctors. In medicine, terms are divided into three main groups: anatomical, clinical and pharmaceutical.

Anatomical are used to designate organs and their relative position:

muscle - muscle

Ligamenta - Ligaments

Ventralis - abdominal

Arteria - artery

superficialis - superficial

Distalis - distal

Externus - external

Internus - internal

Cranialis - cranial

Clinical are used in clinical practice:

Diagnosis - a brief conclusion about the disease - diagnosis

Chirurgicam operationem - physical impact on tissue - surgical operation

Sanguinem - bleeding

Tussis - cough

Inflammatio - inflammation

Primarius - Primary

malignus - malignant

Pharmaceuticals include the names of dosage forms, substances, preparations, medicinal plants:

Solution - liquid dosage form, translated - solution

Tabuletta - solid dosage form, or otherwise - a tablet

Unguentum - dosage form intended for external use - ointment

Extractum - concentrated extract - extract

Tinctūra - alcoholic extract from plant materials - tincture

Leonūrus - motherwort

Valeriana - valerian

Tinctura Valerianae - Valerian tincture

It's very difficult to make a career for a future doctor without knowledge of medical terminology, speech structures and set expressions.

English in medicine offers the way to the communication with foreign colleagues, gives the possibility to participate in international medical conferences. Thus, this is also the way to improve the level of professionalism.

There are a number of reasons and advantages to acquire medical English for medical specialists:

1. A great number of new scientific literature is published in English, a specialist becomes more competent studying works in English.

2. One can publish articles and study new techniques, findings in the field of medical society, discuss them with international specialists.

3. A person can get hospital in-service education (стажировка) or on-the-job experience in the English-speaking countries and receive higher qualification.

4. This is the possibility to examine patients from abroad, to work in prestigious clinics.

5. Knowledge of English provides the work with complicated equipment, innovative installments which is very important for contemporary doctors.

6. There are a great number of exchange programs oversees where one can pass internship training.

7. Knowledge of medical lexis is equal to the construction of a building without foundation (basis).

8. The English terminology is important for feature-oriented, profession-oriented branches.

With the development of E-learning, E-studies there exist new ways of communication using video links with foreign colleagues relating the matters of making correct diagnosis or performing complex operations.

Several approaches are available:

- Oxford Medicine online
- New English Journal of Medicine
- to listen to subcasts on medical themes
- radio and video transmissions from BBC, CNN, etc.
- to cooperate with foreign insurance companies where one encounter patients – foreigners.

In medical terminology, two completely different phenomena can be seen: 1. precisely worked-out and internationally standardised anatomical nomenclature and 2. quickly developing non-standardised terminologies of individual clinical branches. While in the past new medical terms were mostly formed morphologically by means of derivation and composition from Latin and Greek word-forming components, nowadays it is the syntactic method which prevails – the forming of terminological compounds that subsequently turn into abbreviations.

To understand the meaning of these rather rare medical terms requires us to become familiar with their etymology and motivation.

This list contains some common medical abbreviations and acronyms:

AC: Ante cibum, or "before meals," indicating when a patient should take medication

ADR: Adverse drug reaction

BMI: Body mass index, a measurement of body fat based on height and weight

BP: Blood pressure, a measurement of the pressure exerted by the flow of blood upon vessel walls. This measurement is expressed using two numbers, the systolic, or highest pressure and the diastolic, or lowest pressure.

CHF: Congestive heart failure

DNR: Do not resuscitate, an indication that the patient does not want CPR or other life-saving procedures performed on them

ECG or EKG: Electrocardiogram, a device that records heartbeats

EMS: Emergency medical services

HR: Heart rate, the number of times a person's heart beats, usually measured per minute

LFT: Liver function test

MRI: Magnetic resonance imaging, diagnostic imaging that uses magnetism and radio waves to produce images of internal organs

PT: Physical therapy

Rx: Prescription

UTI: Urinary tract infection

Medical terms are composed of the following standard word parts:

Prefix: When included, the prefix appears at the beginning of a medical term and usually indicates a location, direction, type, quality, or quantity.

Root: The root gives a term its essential meaning. Nearly all medical terms contain at least one root. When a prefix is absent, the term begins with a root.

Suffix: The suffix appears at the end of a term and may indicate a specialty, test, procedure, function, disorder, or status. Otherwise, the suffix may simply define whether the word is a noun, verb, or adjective.

Combining vowel: A combining vowel (usually the letter "o") may be added between word parts to aid in pronunciation.

Breaking a word down into its component parts should help readers ascertain the meaning of an unfamiliar term. For example, hypothermia has the prefix hypo- (meaning below normal), the root therm (heat or warmth), and the suffix -ia (condition).

Authors:

Kuziyev Sherzat (first-year student)

Islamova Yultuzai (first-year student)

Bayramova Leyla (first-year student).

Усенова М. М.
ЕЖА мамандығының 1 курс студенті
Гончаров ат. Қазақ автомобиль-жол институты
Ғылыми жетекші: Рыскелдиева Г.Д., ф.ғ.магистрі, сеньор-лектор

БІЛІМГЕР ЖАСТАРДЫ ЕЛЖАНДЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДІҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа. Мақалада жаһандану дәуірінде жастарды отаншылдыққа тәрбиелеудің маңызы жайында айтылған.

Түйін сөздер: жас ұрпақ, білім, мұра, насихат, мән, өркениет, әлемдік деңгей, адамгершілік, тәрбие, тәуелсіздік.

Аннотация. В статье рассказывается о воспитании молодежи в эпоху глобализации о значении.

Ключевые слова: молодое поколение, образование, наследие, пропаганда, сущность, цивилизация, мировой уровень, нравственность, воспитание, независимость.

Annotation. The article tells about the education of young people in the era of globalization about the meaning..

Keywords: young generation, education, heritage, propaganda, essence, civilization, world level, morality, upbringing, independence.

Міне, бүгін еліміз тәуелсіз мемлекет ретінде жаңа өмір салтына қызмет ете бастады. Ғасырлар бойғы арман, мақсаты орындалды, ата-баба алдындағы парызы өтелді. Дүниежүзілік ірі ұйымдарға мүшелікке қабылданды, экономикалық ерекше қарқынмен дамып келеді.

Біз «Күншуақты Қазақстан» еліне айналып келеміз. Байқасаңыз, ғасырлар бойы бұл жер күн сәулесін бойына мол жинады. Ол да дайындық. Жүз отыз алты ұлт өкілдерінің жиналуы да кездейсоқ емес. Олар түбінде үлкен рухани туыстыққа, сыйластыққа жетеді. Құпия көп. Мысалы, Қазақстанның байрағының түсі көк. Оның үстіне сары түсті сурет салынған. Ал көк пен сарыны араластырса – жасыл түс беретіні белгілі. Жасыл түс – ол бүкіл жер бетінің жап-жасыл гүлденген аймаққа айналуы. Жаңа дәуірдегі Қазақстанды көзге елестетсек, сіз таңғаласыз, Асан қайғының іздеген Жерұйығы осы өзінің Отаны екен.

Біздің Отанымыздың, тәуелсіз Қазақстанның тарихында болашақ ұрпағы үшін «ақ найзаның ұшы мен ақ білектің күшін» аямай, туған елі, жері үшін жанын шүберекке түйген ерлер аз болмаған.

Қазақ жерін біріктіруші Абылайдың өмір жолы, ерлік даңқы, ақылы мен айласы, қолбасшылық қабілеті бүкіл қазаққа аңыз болып тараған. Қазақтың бірде бір ханы оған дейін де, Абылайдан кейін де шексіз билікке ие болып, халық құрметіне бөленген емес. Абылай хан парасаты – атамекені үшін күрескен барша қазақтың ұраны болды. Одан әріге көз жіберсек, Қасым көптеген шайқастарда ерлігімен көзге түскен батыр, тапқыр қолбасшы болды. Есім хан қазақ тарихында «Еңсегей бойлы Ер Есім», «Есім ханның ескі жолы» деген аттармен қалды. Есім сыртқы саясатта ғана емес, ішкі ел басқару ісінде де қайраткерлігін көрсетті. «Есім ханның ескі жолы» деп аталатын ережелер жинағы XIX-XX ғасырлардың ортасына дейін сақталып келді. Ал Жәңгір хан әскери шеберлігінің арқасында 600 қолымен Батыр қонтайшының 50 мың әскерін талқандайды. Осындай ерлігіне сүйсінген халық оны «Салқам Жәңгір» деп атап кеткен. Тәуке хан билік жүргізіп тұрған кезеңде мемлекеттік басқару жүйесіне қатысты көптеген өзгерістер енгізіліп, жаңа заңдар жасалды. Алғаш рет мемлекеттік мәселелерді шешетін хан кеңесін құрды. Хан кеңесіне барлық қазақ руларының билері мен әскербасыларын тартты. 1729 жылдың жаздың басында ұлы Аңырақай шайқасы өтті. Осы шайқаста қазақ халқы қалмақтың сағын сындырды, бағын қайтарды, жер бетінде қазақ жұртының халық болып қалуын шешті. Бүгінгі біздің Тәуелсіздігіміз сонау ұлы Аңырақайдан басталады.

Тарих беттерін таразылай берсек, қазақ жеріндегі әскердің тәуелсіздігімізге қосқан үлесінің шексіз екендігіне көзіміз жетеді. Арнайы жасақталмаса да, олардың бойында отаншылдық рух есіп тұрды. XVIII-XX ғасырларда қазақ даласында Ресей отаршылдарына қарсы бірнеше ірі-ірі ұлт-азаттық қозғалыстары болды. Ресейдің және көрші мемлекеттердің саясатына, Қазақстанның ішкі өміріне тигізген әсерімен, ұзаққа созылуы және ауқымдылығымен ерекшеленетін өз халқының тәуелсіздігі мен еркіндігі үшін күрескен Кеңесары Қасымұлы бастаған ұлт-азаттық көтеріліс қазақ елінің тарихында маңызы зор, ең көрнекті оқиға болып табылады. Ұлт-азаттық қозғалыс көсемдері қазақ халқының жадында ұлт батырлары ретінде

қалды.

Қазақ халқының жоңғарларға қарсы күресі, одан бертіндегі ұлт-азаттық көтерілісін алып қарасақ, батырлардың ешқайсысы кеңес дәуіріндегідей патриотизмге тәрбиелеудің ықпалына салынбаған, бірақ елін, жерін, Отанын қорғауда жанын аяп қалмаған.

Екінші Дүниежүзілік соғыста армия қатарына 1200 мың қазақстандық шақырылды. Екінші Дүниежүзілік соғыстың соңғы нүктесін қойған, жеңімпаз әскердің жеңіс туын тұңғыш рет желбіреткен қарапайым қазақ батыры Р.Қошқарбаев еді. Шығыстың қос шынары атанған Ә.Молдағұлова мен М.Мәметова өздері сұранып, соғысқа аттанады. Соғыста жасаған ерліктері мен қызға тән өжеттіктері арқасында Кеңес Одағының Батыры атанады. Осы батырларымыздың ерлігі болашақ ұрпақтың жүрегіне отаншылдық рухтың дәнін септі.

Өз елі емес өзге елде болып жатқан ұрыстарда қазақ әскерлері интернационалдық борышын өтеді. 1979–1989 жылдары Ауған елінде он жыл бойы ұрыс қимылдары жүрді. Деректерге қарасақ, Қазақстаннан 22 мың адам қатысып, оның 751-і қаза тапты, 21-і хабар ошарсыз кетті. Жылдар өткенімен жауынгерлеріміздің өшпес ерлігі ел есінде сақталуда.

Тәуелсіз Қазақстан бүгінгі күні өз азаматтарының әскери қызмет атқаруының жағдайы мен тәртібін дербес анықтайды. Ерекше дайындықпен жасақталған Ұланға еліміздің тыныштығын күзету міндеті жүктеліп отыр. Аса үлкен жауапкершілік пен қырағылықты бойына сіңірген бүгінгі күннің сарбаздары өз міндеттерін абыроймен орындап жүр.

Өркениетке ұмтылған таңда әскери міндетке қойылатын талап жоғары. Себебі Ұлан сарбаздары Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің бет-бейнесін әлемге танытады. Олар – дене күші жағынан мығым, Отан, халық алдында берген ант пен парыздарына адал жандар. Әскеріміздің өткені жоғарыда айтылған еселі жеңістер мен елеулі оқиғаларға толы болғандықтан болашағы баянды болатынына сеніміміз мол.

Отан! Отан! Сен болмасаң не етер ем?

Мәңгілікке бақытсыз боп өтер ем.

Құс ұясыз, жыртқыш інсіз болмайды,

Отансыз жан өмірінде оңбайды,

Бәрінен де сол қайғы, – деген Мұқағали ойларында жан тебіренерлік сезім бар.

Сондықтан адамзаттың асылы да, ардақтысы да, қысылғанда Түйін сүйенері де, қуаңғанда сүйсінері де туған жері – өз Отаны.

Ел тыныштығын күзеткен сарбаздардың арқасында менің Отаным – бақыт құшағында. Бақытымыз баянды болуы үшін әрбір қазақстандықтың бойында «Отан» деп лүпіл қаққан жүрек болу керек. Ең маңыздысы – отаншылдық рух. Рух деген не? Ол – адам баласы жан дүниесінің арқауы, отансүйгіш патриоттың жаны мен қаны. Тарих ғылымдарының докторы, профессор Манаш Қозыбаев бұл туралы былай дейді: «Адам баласы жаратылғаннан бері 70 млрд. астам адам өмірге келді. Бірақ өркениет тарихында рухты халықтардың аты қалды, заты қалды. Рухты халық – жасампаз алып, тарих рухтың еңсесі биік, мол екенін ертедегі гректер, римдіктер, византийліктер, ежелгі ғұндар, түріктер, Шыңғыс хан дәуіріндегі мұңғылдар дәлелдеді». Рух туралы Гете: «Жаныңдағы жақсыңды жоғалтсаң – орны толар, арыңды жоғалтсаң – өңің солар, ал өрлігінді жоғалтсаң – барыңды біржолата жояр» – дейді. Бүгінгі жастар осы мәселеге көп көңіл бөлсе екен деймін. Ол туған тілді құрметтеуден басталады. Біле білгенге қазақ ұлты ешбір ұлттан, қазақ тілі ешбір тілден кем емес. Тұнығы лайланған тілімізді мөлдіретіп болашаққа жеткізер де – біздерміз. Ахмет бабамыздың сөзімен айтсақ: «Тілі жоғалған ұлттың өзі де жоғалады».

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Б. Қ. Игенбаева. Жеке тұлғаның рухани адамгершілігін дамытуға арналған құрал. - Алматы. Дәуір. 2000.
2. Б.И. Иманбекова. Тұлғаны тәрбиелеуде тәрбие субъектілерінің мүмкіндігін кіріктіру. - Алматы. 2009.
3. Тарихи тұлғалар. Алматы. Жазушы. 2000.

Каракулова Маржан
пед.ғылымының магистрі, аға оқытушы
Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және
инжиниринг университеті, Ақтау, Қазақстан.
Ташаева Асель
пед.ғыл. магистрі, аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН ҚҰРДАСТАРЫНА ТОЛЕРАНТТЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ДАМУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының ерекше білім беруді қажет ететін құрдастарына толерантты қарым-қатынасын дамыту мәселелері қарастырылып, толеранттылық ұғымының мәні жан-жақты ашып көрсетілген.

Түйін сөздер: ерекше білім беруді қажет ететін балалар, толеранттылық, инклюзивті білім беру.

Өз зерттеулерімізде біз «толеранттылық» ұғымының әртүрлілігін атап өтеміз, бұл ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға қатысты осы ұғымды нақтылау қажеттілігін негіздейді, бұл ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға кіші жастағы оқушылардың толеранттылығын тәрбиелеу бойынша жұмыс жүйесін неғұрлым тиімді құру мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Ғылыми айналымға «ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға толеранттылық» ұғымын енгізу және оны жаңа мазмұнмен толықтыру бүгінгі күні өзекті және біздің ойымызша, келесі факторларға негізделген:

- 1) ғылыми әдебиеттегі «толеранттылық» ұғымын түсіндіру нұсқаларының көптігі мен көптүрлілігі;
- 2) ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар қатысатын ұжымдағы тұлғааралық қарым-қатынас ерекшелігі;
- 3) инклюзия жағдайында толерантты өзара қарым-қатынасты тәрбиелеу, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар ұжымымен ықпалдасу қажеттілігі.

Біз толеранттылық феноменінің көптүрлілігін атап өтеміз. Педагогикалық аспектіде көптеген ғалымдар толеранттылықты қалыптасқан немесе қалыптасатын моральдық сапа, моральдық ізгілік, кешенді жеке сапа, адамның тектік мәні, әлеуметтік қатынастарда көрініс тапқан табысты әлеуметтену шарты ретінде қарастырады, оның басты белгісі басқаның құқығын құрметтеу болып табылады.

Түсіндіру нұсқаларының алуан түрлілігі семантикалық жақын ұғымдардың араласуына, осы ұғыммен белгіленетін құбылыстың мәнін түсінбеуге және осы сапаның қалыптасуына байланысты тәрбиелік міндеттерді тұжырымдау кезінде педагогикалық мақсат қоюда қиындықтардың туындауына әкеледі. Инклюзивті ұжымдағы толерантты тұлғааралық қарым-қатынастарды тәрбиелеу инклюзивті сыныптағы тұлғааралық қарым-қатынас ерекшелігін көрсету үшін ерекше қажеттіліктері бар балаларға толеранттылық ұғымын нақтылау қажеттігіне алып келеді. «Ерекше қажеттіліктері бар балаларға толеранттылық» ұғымының айқын анықтамасының болмауы тиімді тәрбие құралдары мен әдістерін таңдаудағы қиындықтарға әкеледі. Осының барлығы ерекше қажеттіліктері бар балаларға толеранттылық ұғымын анықтау және нақтылау қажеттілігін негіздейді. «Толеранттылық» ұғымының өзі әртүрлі мағынаға ие. Шет тілдерінде «толеранттылық» ұғымының трактовкасына жүгінгенде біз оның мынадай мәндерін анықтадық: ағылшын тілінде «tolerance, to tolerance» бұл ұқыптылық, шыдамдылық, кемсітушілікке жол бермеу, бірдеңені наразылықсыз қабылдауға дайын болу дегенді білдіреді; неміс тілінде «toleranz» шыдамдылықты, бірдеңеден ауытқуды білдіреді; француз тілінде «tolerance» шыдамдылық, жолсыздық, ауытқуға рұқсат ретінде түсіндіріледі; испан тілінде «tolerancia» өз пікірлерінен басқа идеялар немесе пікірлер қабылдау қабілеті ретінде түсініледі [1]. Сонымен әртүрлі тілдерден аударғанда «толеранттылық төзімділіктің синонимі, ашық наразылықтың болмауы, кейде немқұрайлы-бей-жай қарымқатынас» деген тұжырым жасауға болады.

Біздің зерттеуде «Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға толеранттық» ұғымы төзімділіктің синонимі ретінде қарастырылмайды және өзіндік ерекшелікке ие. Осы ерекшелікті

белгілеу үшін толеранттылық мәселелерімен айналысатын ғалымдардың зерттеулеріне жүгінеміз. «Толеранттылық» және «шыдамдылық» ұғымдарын ажырату үшін Е.Ю.Клепцованың жұмысына жүгінеміз.

Автор төзімділікті жеке тұлғаның қасиеті ретінде анықтайды, онда адамның жалпы әлемге, заттарға, басқа адамдарға, олардың көзқарастарына, өзіне деген өз көзқарасын білдіреді, адамның көзқарастары, құндылықтары, пікірлері, мінез-құлықтары сәйкес келмейтін жағдайларда объектіге деген сензитивтілікті арттыру түрінде көрінеді. Е.Ю.Клепцова жетекші тетік бойынша осы ұғымдарды шектейді. Мысалы, толеранттылықтың басты тетігі шыдамдылық (өзін-өзі ұстау, өзін-өзі игеру, өзін-өзі бақылау) және қайталама механизм ретінде қабылдау болып табылады. Автордың пікірі бойынша, төзімділіктің жетекші механизмі керісінше, төзімділікті белсенді қолдана отырып, бірдеңе ретінде (түсіну, эмпатия, ассертивтілік) қабылдау болып табылады. Осылайша автор төзімділікті жетекші немесе екінші көрініс ретінде бөліп көрсете отырып, осы ұғымдарды дамытады [2, 89 б.]. Зерттеу шеңберінде біз ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға толеранттық, ең алдымен, баланың ерекше ұстамдылықпен қабылдауы, оның тең құқықтарын тануы, оның жеке іс-әрекеттер мен сипаттамаларға шыдамдылықты одан әрі қосу арқылы түсіну ниетін білдіретінін анықтадық.

«Толеранттылық» ұғымының мәнін анықтау және ұғымның авторлық анықтамаларды тұжырымдау үшін ғылыми әдебиеттерді талдауға жүгінеміз.

А.П.Оконешникова толеранттылықты қарым-қатынастағы ерік-жігер мен төзімділіктің көрінісі және жек көрушілік пен дұшпандық жалпы қарсылық ретінде қарастырады [3, 63 б.]. Білім беру ерешелігі бар бастауыш сынып оқушыларына толеранттылықты тәрбиелеуде агрессияның көрінуі және осындай балаларға төзбеушілік кедергі жасауы мүмкін, біздің ойымызша, толеранттылықтың қалыптасуының критерийлерінің бірі-өзін-өзі бақылау және ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен өзара іс-қимыл жасау кезінде өз мінез-құлқын реттеу қабілеті болып табылады.

Ю.А.Ищенко төзімділік деп екі қарама-қарсы формада: аяушылық және үнсіздік түрінде немесе іс-әрекет немесе диалог түрінде көрінетін ішкі белсенді қарым-қатынасты түсінеді. Автордың пікірі бойынша, толеранттылық адамның қылықтарына, сөздеріне немесе ой-пікірлерінде берілуі мүмкін [4]. Біз өз кезегінде индифференттік қарым-қатынасты интолеранттылық көрінісімен санай отырып, белсенді өмірлік ұстанымды толерантты деп түсінеміз.

Жоғарыда аталған авторлар толеранттықты қарым-қатынас деп түсінеді, біз бұл толеранттылықтың жеке құрамдас бөлігі емес, бірақ өте маңызды мәннің бір бөлігі екенін көреміз.

Білім беруде қажеттілігі бар балалар тобына кіретін кіші мектеп жасындағы оқушылар ұжымындағы толерантты қарым-қатынас тең құқылы болуға ұмтылуды, денсаулық жағдайының белгісі бойынша байланыстан аулақ болмауды, қарым-қатынас қажеттілігінде бірін-бірі жақтырмауды болдырмай өзара түсіністікке қол жеткізуге ұмтылуды көздейді. Бұдан «толеранттылық» ұғымын анықтаудың бірыңғай тәсілі жоқ деген қорытынды шығады. Біз «толеранттылық» ұғымының бірде-бір тұжырымдамасына дау туғызбаймыз, бірақ бұл ретте біз толеранттылықтың мәнін түсінуді негізге аламыз, ол басқаның өзгеге деген құқығын құрметтеу мен тануды; «басқаларға» деген оң көзқарасты; денсаулық жағдайына және басқа да факторларға қарамастан, адамды қабылдау және тану; өзара қарым-қатынастардағы дұшпандық пен жанжал болмауын көрсетеді.

Бұл ретте біз толеранттылықтың негізін құрайтын үш құрамдас бөлікті бөліп аламыз: білімдік, қарым-қатынастық және мінез-құлықтық. Біздің ойымызша, бұл құрамдастардың үйлесімі осы ұғымның мәнін толық көрсетеді.

Білім беруде ерекше қажеттілігі бар балаларға толеранттық туралы айта отырып, жеке ұстанымға байланысты толеранттықтың түрлі көріністері бар екенін атап өткен жөн.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға толеранттық, біздің түсінігімізде, ішкі ұстаным, белсенді жеке ұстаным ретінде әрекет етеді.

Бізге және басқаларға зиян келтіретіндерге толеранттылық ішкі позицияның әлсіздігін, басқалармен өзара қарым-қатынас жасауға ниеттенбейтінін куәландырады (немқұрайлы қарым-қатынас жағдайында).

М.А.Колокольцева толеранттылықты адамдар арасындағы гуманистік тұлғааралық қарым-қатынастарға қол жеткізуге бағытталған саналы іс-әрекеттерге тұлғаның дайындығы ретінде түсінеді [5]. Осылайша, басқаға зиян келтіретіндерге немқұрайлы қарау және өзара іс-қимыл жасауға ниеттенбеу, тұлғаның толерантты өзара іс-қимылға дайын еместігін куәландырады.

Біздің зерттеуіміз үшін ерекше қажеттіліктері бар балаларға толерантты қарым-қатынас түсінігін біз олардың денсаулық жағдайына шыдамды қарымқатынас түсінігін қоспағанда, толеранттылықтың соңғы түрі ерекше маңызды болып табылады. Бұл жағдайда «шыдамды қарым-қатынас» терминін қолдануға әбден болады, өйткені адамда бар физикалық кемістікке тыныш қарым-қатынас осы фактіге назар аударудың жоқтығын сипаттайды.

Ғылыми әдебиеттегі «толеранттылық» ұғымының түсіндірмесін талдай отырып, біз көптеген авторлардың арасында Р.Р.Валитова, В.А.Тишков, Ю.А.Ищенко, Г.М.Шеламова тоқтаған толеранттық «өзгеге» жағымды қарымқатынаста көрініс табатын адамды тану, қабылдау, құрметтеу және түсіну деп түсінеміз деген қорытынды жасадық. Бұл жағдайда толеранттылық адамның диалогке, теңқұқылы қарым-қатынасқа деген көңіл-күйінен тұрады, ол «басқаларға» беймәлім тұлға ретінде қарым-қатынасты және өзара түсіністікке қол жеткізуге ұмтылуды көздейді.

«Толеранттылық» ұғымын қарастыра отырып, бұл сапаны барлық жағынан қарастыру үшін қарама - қарсы ұғым – «интолеранттылық» ұғымын қарастыру қажет.

«Балалардың бір-біріне қарым-қатынасын» салыстыру үшін белгі ретінде қарастыра отырып, толеранттылық көріністерінің арасында автор бір-біріне және бірлескен іс-әрекетке, басқаларды қабылдауға және оның ұстанымдарына, басқа іс-әрекеттерге адал қарым-қатынасқа, бір-біріне қарым-қатынастағы ашықтыққа қызығушылық танытады. Интолеранттылық көріністерінің арасында: бірлескен қызметке мүдделі емес, достасушылық, жек көрушілік, агрессия, басқаларды және оның ұстанымдарын қабылдамау, басқаның қателіктеріне төзбеушілік қарым-қатынас кездеседі [6]. Автормен келісе отырып, интолеранттылық көріністерінің арасынан тікелей қарама-қарсы сипаттамалар бөлінуі мүмкін тікелей қарама-қарсы толеранттылық сияқты тағы бір жағын атап өтеміз. Интолеранттылық көріністерінің арасында, толеранттық көріністерден басқа, біз тек қарама-қарсы сапаларды ғана емес, шектік жағдайды да бөліп аламыз. Мысалы, интолеранттылық көріністеріне тек жек көрушілік, агрессия, қабылдамау және интолеранттықтың айқын көріністері сияқты төзбеушілік қарым-қатынас ғана емес, құрдастарына индифферентті, немқұрайлылық қарым-қатынас, көзге көрінетін себептерсіз оның тұлғасына деген қызығушылықтың болмауы жатады. Өйткені, біздің толеранттық туралы түсінігімізге белсенді ұстаным ретінде және қабылдау мен түсінуге ұмтылысымызға қайшы келеді, тиісінше ол интолеранттылық көріністеріне жатады.

Толеранттық/интолеранттылық көріністерін қарым-қатынас және сөйлеу сипаттамалары арқылы қарастыра отырып, О.И.Крушельницкая толеранттылық көріністері арасында қорлаудың, стереотиптік сипаттағы жағымсыз қорытулардың болмауын, қарым-қатынастағы әдептілікті, сөйлеудің зиянсыздығын, бір-бірін тыңдай және ести білуді, эмпатиялық қарымқатынасты, қарым-қатынастың оң тәсілдерін айқындайды. Интолеранттардың көріністері: қорлау, қарым-қатынастағы стереотиптер, тактаның болмауы, бір-бірін тыңдағысы келмеу және тыңдамау, қарым-қатынастың жағымсыз тәсілдері. Автордың пікірі бойынша, қылықтар мен мінез-құлық үшін ынтымақтастық, диалог, қамқорлық, қиын жағдайларды шешудің конструктивті түрлері, бір-біріне әсер етудің жанама әдістері (кенес, өтініш, ұсыныс), ымыралы мінез-құлық болып табылады. Интолеранттылық көріністері: индифференттілік, конфронтация, қақтығыс, жанжалдарды шешудің деструктивті түрлері, апелляциялық емес сипаттағы тікелей әсер ету әдістері (бұйрық, нұсқау), ымырасыз мінез-құлық. Бұл жерде автор бұл ұғымды толық ашатын интолеранттықтың екі түрін: индифференттілік және конфронтацияны бөліп көрсетеді [6, 94 б.].

Ғылыми зерттеулерге сүйене отырып, толеранттылықты дамыту мәселелері мен өз ұстанымдарын ескере отырып, біз оның денсаулық жағдайына қарамастан, адамға құрметпен қараумен сипатталатын жеке тұлғаның адамгершілік сапасы; сыртқы ерекшеліктерге назар аудармай, оның инаковаттылығына қарамастан, ерекше қажеттілігі бар баламен өзара іс-қимыл жасауға ұмтылу және дайындық; және оның қадір-қасиетіне нұқсан келтірмейтін өзара іс-қимыл тәсілін таңдай отырып, мүмкіндіктерін атап көрсете отырып және өзін-өзі қамтамасыз ететін

тұлға ретінде мойындай отырып, өзінің қадір-қасиетіне нұқсан келтірмейтін өзара іс-қимыл тәсілін таңдау ретінде түсінеміз.

Біздің түсінігімізде толеранттылық, ең алдымен, ерекше қажеттіліктері бар баланы қабылдау, оның тең құқықтарын тану, оны түсіну ниеті, егер олар жалпы адамзаттық мораль мен адамгершіліктің нормаларына қайшы келмесе, басқалардың іс-әрекеттері мен сипаттарына шыдамды қарым-қатынасы арқылы көрінетін өзара қарым-қатынастың саналы қалыптасатын үлгісі ретінде көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Философиялық энциклопедиялық сөздік. – М.: Просвещение, 1997. – 574 б.
2. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности: Учебное пособие. – М.: Академический проект, 2004. – 176 с.
3. Оконешникова Н.Л. Формирование толерантности в семье: дис..... канд. псих. наук: 19.00.05 / Оконешникова Надежда Леонидовна. – Санкт-Петербург, 2006. – 156 с.
4. Ищенко Ю.А. Толерантность как философско-мировоззренческая проблема/ Ю.А.Ищенко // Философская и социологическая мысль. –1990. – № 4. – С.48-60. 175
5. Колокольцева М.А. Воспитание нравственных взаимоотношений младших школьников в инклюзивном образовании: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Колокольцева Марионелла Алексеевна. – Махачкала, 2012. – 145 с.
6. Крушельницкая О.И. Психологические условия формирования толерантности у младших школьников: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07/ Крушельницкая Ольга Игоревна. – М., 2009. – 170 с.

Бекбулатова З. К. Утегенова Ж. К. Қ.Сәтбаев атындағы Қазақ Ұлттық техникалық зерттеу университетінің студенттері

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ТМД ЕЛДЕРІНЕ ӘСЕРІ

Аңдатпа. Мақалада қазақ тілінің ТМД елдерінің тілдерімен өзара әсері талданады. Бұл тұрғыда бұл мәселе осы елдердің барлық тұрғындары үшін өте қызықты. Мәдениеттерді салыстырмалы талдауға арналған шағын мақалалар ғана бар. Мақалада қазіргі Қазақстанның этно-тілдік жағдайы тілдік әртүрліліктің жоғары дәрежесімен, генетикалық және типологиялық жағынан алуан түрлі тілдердің қазақ және ТМД елдері этностарының үстемдігімен сипатталатынын атап өтеміз. Бұл идеологиялық ықпал ету құралы білім беру құралы мен объектісі қазақстандық қоғамның рухани мәдениетінің құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақ тілі негізінен мемлекеттік және қаржылық экономикалық іс-шаралардың құралы болып табылады.

Түйін сөздер: қазақ тілі, ықпалы, тілдері, ТМД елдері, тілдік ахуал, талдау.

Кіріспе:

Адамдардың санасында ұлт көбінесе оның тілімен байланысты. Тіл-бұл халық үшін оның ұлттық ерекшеліктерін көрсететін өте маңызды құбылыс. Тіл-халықтың жаны деп айтуға болады, сондықтан біз оны ешқашан ұмытпауымыз керек. Бұл жансыз адамдар өмір сүре ала ма? Әрине, жоқ! Ана тілін жоғалтқаннан кейін ұлт баяу жоғалып, басқа ұлттармен араласып, ақыр соңында одан ештеңе қалмайды.

Тілде мұндай маңызды нәрсе бар сияқты? Бұл адамдар сөйлесе алатын сөздер мен сөз тіркестері ғана. Бірақ бұл тек бір қарағанда. Шын мәнінде, тіл ұлттық бірегейлік қалыптасатын негіз болып табылады.

Қазақстандағы тілдік жағдайдың ерекшеліктері.

Тіл-бұл халықтың байланыстырушы буыны, онда ең маңызды рәміздер сақталады, ондағы барлық нәрсе адамның жүрегіне түсінікті және қымбат. Халық өз тіліне немқұрайлы қараса, оны ұмытып кетсе, ұлттың тұтастығы зардап шегеді, бұл адамдарды байланыстырған нәрселердің көпшілігін жоғалтады.

Биыл біз еліміздің тәуелсіздігінің 30 жылдығын атап өтеміз. Осы уақыт ішінде мемлекеттік тіл жаңа кезеңге ие болды. Егер қазақ тілі қоғамда мемлекеттік тіл ретінде қалыптасып келе жатқан 90-шы жылдармен салыстырсақ, бүгінгі таңда оның мәртебесі сөзсіз жоғары. Жүйеде

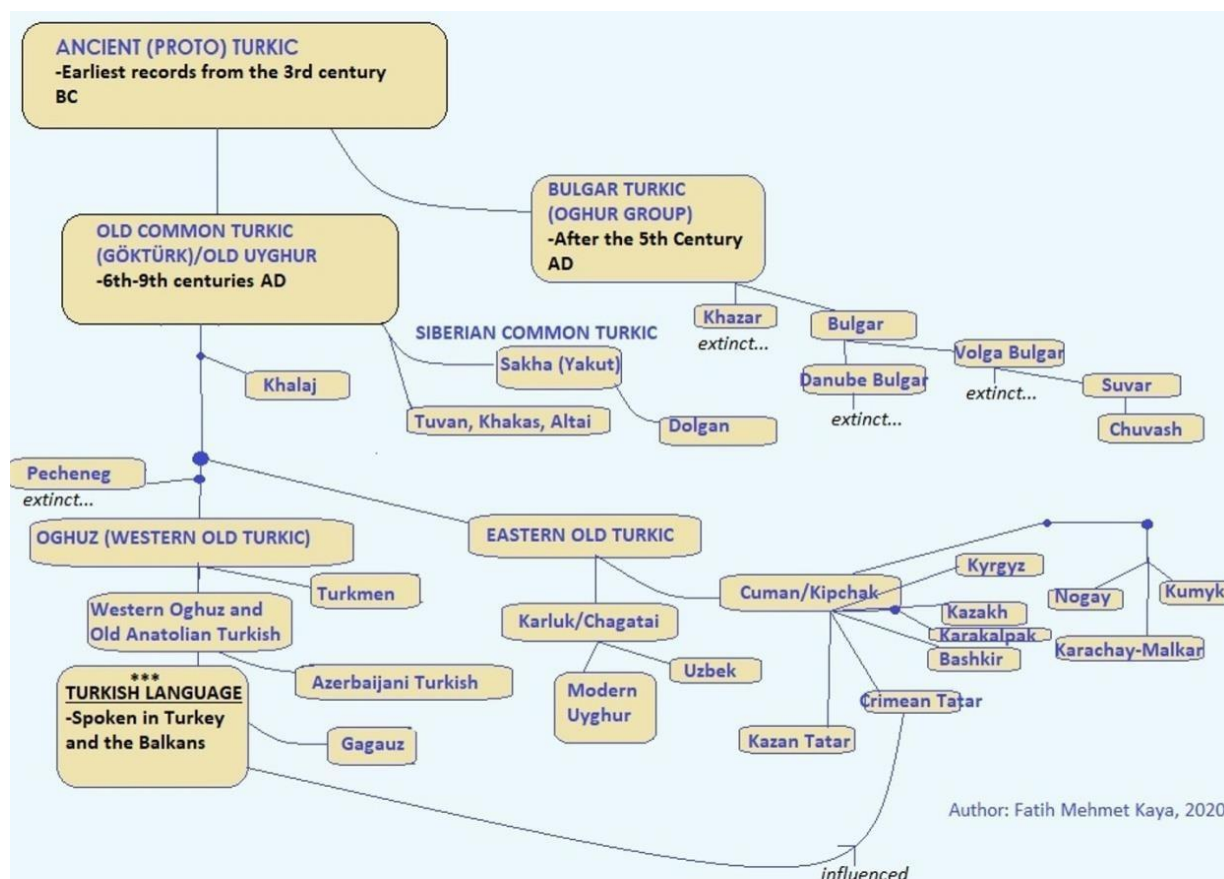
белгілі бір кемшіліктер бар, бірақ егер Сіз мемлекеттік тілді меңгерген әртүрлі этностардың өкілдері бойынша жағдайға жалпы қарасаңыз, онда сөзсіз динамика бар. Жылдан жылға мемлекеттік тілде еркін сөйлейтін жас орыс тілде сөйлейтін балалардың саны артып келеді. Бұл факт уақыт өтіп, Қазақ тілі міндетті түрде этносаралық қарым-қатынас тіліне айналады деп болжауға құқық береді. Барлығы соған қарай жүреді.

ТМД елдеріндегі қазақ тілінің рөлі.

Біз сізге ана тіліміздің көршілерімізге қандай рөл әсер ететіні туралы айтқымыз келеді. Біздің ұлтымыз қазақ және өзіміздің мемлекеттік тіліміз бар.

Неліктен бізде өз тіліміз, мәдениетіміз бар? ТМД елдеріне: Әзірбайжан Республикасы, Армения Республикасы, Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы, Қырғызстан Республикасы, Молдова Республикасы, Ресей Федерациясы, Тәжікстан Республикасы, Түрікменстан, Өзбекстан Республикасы, Украина кіреді. Бірақ біз- тіліміз біздікіне ұқсас және түркі тілінен шыққан нақты елдерде қаламыз.

Бүгінгі таңда ауызша және жазбаша қазақ тілін түсінетіндердің жоғары пайызы тек қазақ тілінде сөйлейтіндер арасында ғана емес, сонымен қатар бірқатар түрік халықтары: өзбектер ұйғырлар қырғыздар арасында да байқалады. Қазақ тілі көптеген ұқсас тілдер сияқты Түркі тілінен шыққан.

Басқа мәдениеттерден шыққан шет тілдерін түсінудің қиындығы:

Басқа мәдениеттерден шыққан шет тілдерін түсінудің қиындығы әр адамның жеке ерекшеліктеріне байланысты болуы мүмкін. Алайда, Ана тілі Қазақ тілі болып табылатын қазақтар үшін мүлдем басқа тілдік, мәдени және тарихи дәстүрлері бар мәдениеттерден шыққан тілдерді түсіну қиын болуы мүмкін.

Мысалы, араб әліпбиімен таныс болмауына, сондай-ақ айтылу мен грамматиканың айырмашылығына байланысты қазақтар үшін араб тілі қиын болуы мүмкін. Қытай тілі күрделі жазу жүйесі мен тіл реңктеріне байланысты қазақтар үшін қиын болуы мүмкін.

Мәдени әртүрлілік шет тілдерін түсінуге әсер етуі мүмкін екенін де ескеру қажет. Мысалы, кейбір мәдениеттерде қазақтарға белгісіз болуы мүмкін сөздер қолданылады және терминология

басқаша қолданылуы мүмкін.

Қалай болғанда да, шет тілдерін түсіну күш пен тәжірибені қажет етеді, ал қазақтар оқулықтарды, тілдік курстарды және ана тілінде сөйлейтіндермен қарым-қатынасты пайдалана отырып, қиындықтарды жеңе алады.

Мәдениеттің араластыру:

Қазіргі Қазақстан 100-ден астам этнос өкілдері тұратын көпұлтты мемлекет. Қазақстанда жүзеге асырылатын этносаралық келісім моделі тұрақтылықтың өзегі болып табылады және әлемдік қоғамдастықта танылған. Алайда, бір аумақтық кеңістік контекстінде әртүрлі этностар өкілдерінің тұруы тек Қазақстан үшін ғана бірегей құбылыс болып табылмайды.

Әлемнің қазіргі картасында әртүрлі этникалық топтардың, діндер мен нәсілдердің өкілдері тұратын және этносаралық саясат дәйекті түрде жүзеге асырылатын мемлекеттер жеткілікті. Осыған байланысты "табысты" елдер көп, ал "табысты" елдер аз. Мысалы, Америка Құрама Штаттарының тарихындағы қайғылы кезенді бәріміз білеміз, онда басқа түсті адамдар сегрегацияға ұшыраған, кейбір жерлерде ашық геноцидке ұшыраған. Бұл бүгінде АҚШ-та барлық азаматтардың тең құқықтары мен бостандықтары, білімге қол жетімділігі, сайлауға қатысуға және дауыс беруге құқығы бар, бірақ жақында тарих стандарттары бойынша бәрі басқаша болды және тек 60-жылдардың ортасында.

Әр түрлі этностардың тілдік саналарының өзара әрекеттесуі әртүрлі факторлар әсер ететін ұлттардың байланысы нәтижесінде пайда болады. Орыс және қазақ этностарының өзара іс-қимылына географиялық, саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени факторлар әсер етті.

ТМД елдерінің мәдениеттерін араластыру бүгінде өмірдің әртүрлі салаларында, мысалы, өнер, әдебиет, музыка, ас үй, тілдер және т. б.

Мәдениеттердің өзара әсері ТМД-ның әртүрлі халықтары арасында дәстүрлермен, әдет-ғұрыптармен және мәдени құндылықтармен алмасудан көрінеді. Мысалы, бүгінде көптеген ресейліктер украин мәдениетіне қызығушылық танытады, ал қазақстандық телехикаялар Ресей мен Украинаның Теледидар кеңістігінде танымал. ТМД қалаларында өткізілетін түрлі халықаралық фестивальдар, көрмелер мен концерттер адамдарға кең мәдени тәжірибе алуға және ой-өрісін кеңейтуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ТМД-дан көптеген адамдар аймақтың елдерін аралап, ондағы мәдениетпен танысады, бұл мәдениеттердің араласуына ықпал етеді.

Алайда, мәдениеттердің мұндай араласуы ұлттық жоғалту сияқты жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін. сәйкестілік және мәдени мұра. Мысалы, Батыс мәдениеттері танымал бола бастайды және өз елдерінің дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын ұмытып кетуі мүмкін. Бұл ғаламның бірегейлігі мен әртүрлілігін жоғалтуға әкелуі мүмкін.

Сонымен қатар, мәдениеттердің араласуы ксенофобия және нәсілшілдік сияқты әлеуметтік және саяси мәселелерді тудыруы мүмкін. Кейбір адамдар мәдени айырмашылықтары мен олар туралы білмеуіне байланысты біржақты болып, басқаларды кемсітуі мүмкін. Бұл қауымдастықтар арасындағы қақтығыстарға және тіпті зорлық-зомбылыққа әкелуі мүмкін.

Сонымен қатар, көптеген мәдениеттердің өзіндік ерекше дәстүрлері, діндері мен әдет-ғұрыптары бар, олар мәдениеттердің араласуынан жойылып кетуі мүмкін. Бұл құнды білім мен тәжірибені жоғалтуға, сондай-ақ өзін-өзі тану мен мәдени тамырларға деген сенімділіктің төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Жалпы, мәдениеттердің араласуы қызықты және жаңа идеяларға әкелуі мүмкін болса да, мәдени мұраның бірегейлігін жоғалту, әлеуметтік пайда болу қаупі бар... түрлі мәдениеттерді қоғамға біріктірудегі шиеленістер мен проблемалар. Сондықтан мәдени мұраны сақтау мен басқа мәдениеттерге ашық болу арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды.

Мәдени мұраны құрметтеу және сақтау үшін басқа мәдениеттердің әдет-ғұрыптары мен дәстүрлеріне құрметпен қарау керек және оларға шақырусыз араласпау керек. Сондай-ақ, бір мәдениеттің екіншісінен басым болуын іздеудің орнына мәдениеттегі айырмашылықтарды тануды, бағалауды және қабылдауды үйрену маңызды.

Қазақ тілінің орыс тіліне әсері:

Біз ХІХ ғасырдың аяғынан бастап қазіргі уақытқа дейінгі орыс және қазақ этностарының байланысын қарастыра аламыз, содан кейін ХІХ ғасырдың аяғында орыс тіліндегі сөздер қазақ тіліне еніп, бұрын тұрмыстық салаға қатысты сөздер енгенін байқаймыз; керует, патер және басқалар. Бұл сөздерді қазақ этносының өкілдері фонетикалық игеруге ұшыратты. Орыс тілінен сөздерді алу орыс мәдениетінің шындықтарын қарызға алу нәтижесінде пайда болды. Қазақ тілі

орыс тіліне белгілі бір әсер етті, дегенмен бұл әсер орыс тілінің қазақ тіліне әсері сияқты маңызды болған жоқ. Қазақ тілінің орыс тіліне ықпалының айқын көріністерінің бірі қазақ тілінен орыс тіліне сөздер мен сөз тіркестерінің енуі болып табылады. Олардың көпшілігі, әрине, "кебаб", "тегін кілем", "ауызша", "жигитовка", "атамекен" және т. б. сияқты Қазақстанның мәдениеті мен дәстүрлерімен байланысты.

Сонымен қатар, Қазақ тілі Ресейдегі жеке есімдер тізіміне әсер етті. Бұрын Қазақстанда және Орталық Азияның басқа елдерінде ғана қолданылған көптеген есімдер, мысалы, Әлішер, Айгүл, Айша және т.б. қазір Ресейде де кең таралды.

Ақырында, қазақ тілінің әсері қазақ тілінде сөйлейтіндердің орыс тілінің айтылуында көрінеді, өйткені олар қазақ тілінің дәстүрлеріне сәйкес орыс тілінде кейбір дыбыстар мен фонемаларды айта алады.

Осылайша, қазақ тілінің орыс тіліне әсері елеулі емес, бірақ әлі де екі халық арасындағы өзара іс-қимыл мен мәдени құндылықтар алмасудың айғағы болып табылады.

Қазақ тілінің әзірбайжан тіліне әсері:

Қазақ тілінің әзірбайжан тіліне әсері айтарлықтай болған жоқ, бірақ кейбір сөздер мен сөз тіркестері әлі де қазақ лексикасынан алынған.

Мұндай ықпалдың ең жарқын мысалдарының бірі-қазақ тілінен алынған "жайылма" (сары) сөзі. Әзірбайжан тілінде "барбекю" және "базар" сияқты сөздер де қолданылады.

Сондай-ақ мал шаруашылығымен және халық кәсіпшілігімен байланысты кейбір терминдердің қазақ және әзірбайжан тілдерінде тамыры бірдей болуы мүмкін. Мысалы, екі тілде де "қорға" (сиыр) және "сүт" сөздері қолданылады.

Сонымен қатар, Кеңес өкіметі кезінде Қазақ тілі Өзбекстанның жоғары оқу орындарында жиі қолданылатын тіл болды, бұл кейбір сөздердің қазақ лексикасынан әзірбайжан тіліне таралуына ықпал етті.

Жалпы, қазақ тілінің әзірбайжан тіліне әсері айтарлықтай болған жоқ, бірақ бұл екі халық арасындағы өзара іс-қимыл мен мәдени құндылықтар алмасудың айғағы болып қала береді.

Қазақ тілінің армян тіліне әсері:

Қазақ тілінің армян тіліне әсері айтарлықтай болған жоқ. Бұл қазақ тілі мен армян тілінің ортақ тамыры жоқ және бір тілдік отбасына жатпайтындығына байланысты.

Алайда, кеңес өкіметі кезеңінде қазақ тілі жоғары оқу орындарында, оның ішінде Арменияда да жиі қолданылатын тіл болды, бұл қазақ тілінде кейбір білім мен дағдыларды игере алатын армян студенттеріне әсер етуі мүмкін.

Сонымен қатар, қазақ тіліндегі кейбір терминдер мен сөз тіркестерін армян тілінде қолдануға болады, бірақ бұл Кеңес Одағында, соның ішінде Қазақстан мен Арменияда ресми тіл болған орыс тілінің әсеріне байланысты. Мысалы, "комсомолец" және "колхоз" сөздері орыс тілінен алынған және армян тілінде де, қазақ тілінде де қолданылған.

Осылайша, қазақ тілінің армян тіліне әсері шамалы болды, ал қазақ тілінен армян тіліне қарыз алу қазақ тілінің армян тіліне тікелей әсер етуінен гөрі орыс тілінің әртүрлі тілдерге жалпы әсерімен байланысты болды.

Қазақ тілінің беларусь тіліне әсері:

Қазақ тілінің беларусь тіліне әсері шамалы, өйткені қазақ тілі мен Беларусь тілінің тамыры ортақ емес және бір тілдік отбасына жатпайды.

Алайда, бұрынғы Кеңес Одағының басқа республикалары сияқты, қазақ тілі Беларуссияда Қазақстаннан студенттерді оқытқан кейбір институттарда жұмыс тілі ретінде қолданылған. Бұл Беларусь пен қазақ студенттерінің өзара іс-қимылына әкеліп соқтыруы мүмкін, нәтижесінде кейбір сөздер мен сөз тіркестері қазақ тілінен алынған болуы мүмкін.

Алайда, мұндай қарыз алу сирек кездеседі және облыстардан, мысалы, мал шаруашылығынан немесе қазақ халқының мәдениетінен терминологиямен шектеледі. Қоғамдық және күнделікті тілде мұндай қарыз алу өте сирек кездеседі.

Осылайша, қазақ тілінің беларусь тіліне әсері аз және Беларусь тілінің дамуына айтарлықтай әсер еткен жоқ деп айтуға болады.

Қазақ тілінің қырғыз тіліне әсері :

Қазақ тілі қырғыз тіліне айтарлықтай әсер етті, өйткені қазақтар мен қырғыздар — ұқсас тілдері бар екі жақын этникалық халық.

Қырғыз тілінде қазақ тілінен алынған көптеген сөздер мен сөз тіркестері бар. Мұны осы

халықтар арасындағы жақын тарихи және мәдени байланыстармен, сондай-ақ Орта Азия аумағындағы байланыстармен түсіндіруге болады.

Сонымен қатар, қазақ тілі қырғыз тілінің грамматикасына қатты әсер етті. Мысалы, қырғыз тіліндегі егістіктердің көптеген формалары қазақ тілінен алынған, сонымен қатар "иә", "жоқ" және "бірдей" бөлшектері қазақ және қырғыз тілдерінде жиі қолданылады.

Сондай-ақ, қазақ тілі қырғыз тілінің айтылуына әсер етеді, өйткені қазақ тіліндегі кейбір дыбыстар қырғыз тілінде және айналымда жоқ, кейбір қазақ сөздерін қырғыз сөз тіркестері мен сөз тіркестерінің арасында естуге болады.

Қазақ тілінің қырғыз тіліне әсеріне қарамастан, екі тілде бірқатар маңызды айырмашылықтар бар. Мысалы, қырғыз тілінде қазақ тілінде жоқ кең архаизм бар. Сонымен қатар, қырғыз тілінде қазақ тіліне қарағанда дыбыстық реңктер көп және күрделі грамматикалық жүйе бар.

Осылайша, қазақ және қырғыз тілдері кейбір ұқсастықтарға ие болғанымен, өзіндік ерекшеліктері мен айырмашылықтары бар екі бөлек тіл болып табылады. Айта кету керек, екі тіл де тиісті елдердің мемлекеттік тілдері болып табылады, бұл олардың Қазақстан мен Қырғызстан халықтарының ұлттық және мәдени бірегейлігі үшін маңыздылығы мен маңыздылығын көрсетеді.

Түркі тілдерінің ішінде лингвистер төрт негізгі топты ажыратады: оңтүстік-батыс (оғыз), солтүстік-батыс (қыпшақ), Оңтүстік-Шығыс (Қарлұқ) және Солтүстік-Шығыс (Сібір), соңғысы ерекше жағдай.

Осы топтардың әрқайсысында өзара түсіністік өте жоғары. Бұл алғашқы үш топтың спикерлері арасындағы мәселе, ал алғашқы үш топтың бірінің спикері солтүстік-шығыс тобының спикерлерімен сөйлесе алмайды, тек бірден онға дейін санап, өте кең таралған жануарларды, дене мүшелерін, түстерді, негізгі сын есімдерді белгілей алмайды, бұл таңқаларлық, бұл аймақтарды бөлетін мыңдаған шақырымдарды ескере отырып.

Солтүстік-шығыс тобын тувалықтар мен саха (якуттар) ұсынады, ол географиялық, діни, мәдени жағынан басқа топтардан бөлінген.

Түркі тілінде сөйлейтіндердің шамамен 60%-ы түрік, әзірбайжан, гагауз сияқты оғыз (оңтүстік-батыс) тілінде сөйлейді және түрік тілін үйренгеннен кейін әзірбайжан немесе гагауз тілін түсіну қиын емес. Мен көрген және естіген нәрселерге келетін болсақ, гагауз-түрік тілі, айырмашылық негізінен гагауз тілінде сөйлейтіндердің христиан екендігінде, серб және Хорват тілдерінің арасындағы айырмашылық тілдік айырмашылықтарға қарағанда ана тілінде сөйлейтіндердің діндеріндегі айырмашылыққа көбірек байланысты.

Қыпшақ тілдері батыста татар, ноғай, башқұрт, қырым татар, Шығыста қазақ және Қырғыз тілдерімен ұсынылған. Татар және башқұрт тілдері туыстық және түрік тілінде сөйлейтіндерге түсіну қиын, бірақ оқу әлдеқайда оңай. Ерекшелік-түрік тілі қатты әсер еткен және түрік тілінде сөйлейтін адамға түсіну өте оңай Қырым татар тілі. Қазақ және қырғыз тілдерін түсіну қиын. Қарлұқ тілдері өзбек және Ұйғыр тілдерімен ұсынылған. Алғашқы үш топтағы тілдердің грамматикасы өте ұқсас, бұл тілдерге араб және парсы тілдері қатты әсер етті және көбінесе осы жалпы қарыз терминдерімен көп нәрсені түсінуге болады. Бүгінгі таңда қазақ тіліне деген сұраныс аргументтерді немесе қандай да бір дәлелдемелерді қажет етпейтін факт болып табылады. Сонымен қатар, мемлекеттік тілдің танымалдығы тек Қазақстанда ғана емес, одан тыс жерлерде де артып келеді. Бұл әсіресе көрші мемлекет-Ресей мысалында айқын көрінеді. Қазіргі уақытта Ресей Федерациясының аумағында миллионнан астам этникалық қазақтар тұрады. Қазақ диаспорасы Ресейдің барлық дерлік аймақтарында: Астрахан, Орынбор, Волгоград, Челябин, Новосібір және басқа облыстарда, сондай-ақ Алтай өлкесінде тұрады. Бұл ретте олардың басым бөлігі Қазақстанмен шекаралас өңірлерде шоғырланған.

Көпмәдениетті тұлға жеткілікті жарқын көркемдік-эстетикалық санаға ие болуы керек: дамыған қиял, талғампаз сезімдер, сұлулыққа деген құштарлық, сұлулықты бағалау қабілеті, көркемдік талғамы, театр, кино, теледидар, әдебиет, музыка, кескіндеме сабақтарында тәрбиеленетін өнер туындыларын түсіну қабілеті.

Көркемдік-эстетикалық сананың ерекшелігі-ол көбінесе көркем шығармашылық тәжірибесінде, музыкалық аспаптарда ойнауда, ән айтуда, сурет салуда және т.б. сондықтан ол этномәдени білімнің мақсаттарына сәйкес келеді. Оның қалыптасуы жеке адамға халықтың мәдениетіне жеке қатысуға мүмкіндік береді, ұлттық сәйкестендіру жеке бояуды алады.

Мемлекетте Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарын, өзге де нормативтік құқықтық актілерді сақтау мен қолданудың барлық практикасымен қалыптастырылатын тұлғаның құқықтық санасы, сондай-ақ олар бекітетін азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қанағаттандырудың нақты жай-күйі көпмәдениетті тұлғаның интеграциялаушы құрамдас бөлігі болуға тиіс.

Қорытынды: жоғарыда айтылғандардан қорытынды ретінде қазақ тілі қазақ халқының мәдени мұрасының маңызды элементі болып табылады және ұлттық бірегейлікті қалыптастыру үшін үлкен маңызға ие деп айтуға болады. Ол сондай-ақ Қазақстан Республикасының экономикалық және саяси дамуында шешуші рөл атқарады және әртүрлі мәдениеттер мен ұлттардың адамдары арасындағы өзара түсіністікке ықпал етеді. Қазақ тілінің бай тарихы мен мәдени мұрасы, оның басқа түркі тілдерімен байланысы және бүкіл әлемге таралуы оның көпұлтты және қызықты сипатын көрсетеді.

Қазақ тілі дамуын және жетілдірілуін, сондай-ақ қазіргі өмір мен коммуникация жағдайларына бейімделуін жалғастыратынын атап өту маңызды. Бүгінгі таңда қазақ тілі білім беру, ғылым, бизнес және бұқаралық мәдениетті қоса алғанда, түрлі салаларда қолданылады және өз терминдері мен сөз тіркестерінің жиынтығына ие.

Сонымен қатар, қазіргі әлемде қазақ тілін білудің болуы Қазақстанда жұмыс іздеуде және қазақ әріптестерімен және әріптестерімен өзара іс-қимылда артықшылық бола алады.

Әдебиеттер мен сілтемелер:

1. Қазақ-орыс фразеологиялық сөздігі, Қожахметова Х. к., Жайсақова Р. Е., Қожахметова ш. о., 1988
2. Сүлейменова Ә.Д., Шаймерденова Н.Ж., Ақанова д. х. Қазақстан халықтарының тілдері. Алматы.
3. www.quora.com
4. <https://needlewoman.ru/games/rol-kazahskogo-yazyka-i-kazahskoy-kultury-v-sohranenii-kulturnogo-koda-natsii.html>

Сейітқали Айгерім Астана қаласы Әлихан Бөкейханов атындағы Віном мектебінің 11-сынып оқушысы

АБАЙ ЖӘНЕ МЕН

Сәлеметсіз бе, Абай ата! Сіз әлем мойындайтын ғұлама адамсыз. Әлем таныған Сізді мен қалай таныдым? Сізбен сырласып осы мәселе туралы ой бөліскім келеді.

Мен ең алғаш 7 жасымда «Қыс» өлеңін жаттадым. Қазір ойлап қарасам, оны ол кезде түсінбей жаттаппын. Онда қысты «ақ киімді, денелі, ақ сақалды» кәрі құдаға теңеп, таңқалдырдыңыз. Қазақ үшін құда – ең сыйлы адам. Оның қабағы мен қаталдығын бәрі көтереді. Ал жас балалар үшін қыс қызық болса, үлкендер үшін әбігер мен мазасыздық. Дүлей күшпен арпаласып өмір сүрген қазақ халқының төзімділігі мен шыдамдылығы көз алдыма елестеді. Қасиетті жылқыны да титығына жеткізген. «Қыспен бірге тұмсығын салатын» бөріге де ашуың келеді. Бірақ олардың да тіршілік үшін арпалысы ғой. Менің түсінгенім, жаратылыстың өз заңдылығы бар. Сақтық шараларын жасап, табиғатқа бейімделе жүріп, оны тек жақсы жағынан қабылдауымыз керек.

Есейе келе «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» өлеңіне жолықтым. Оны алғаш оқыған кезде ғылымның артықшылығы деп түсіндім. Қазір алып оқысам, Сіздің өкінішіңіз байқалады. Неге өкінгеніңізді зерттеп көрдім. Сөйтсем, Сіз небәрі 3 жыл 3 ай ғана арнайы білім алдыңыз. 13 жасыңыздан әке тілегімен ел билеуге араластыңыз. 17 жыл болыс болдыңыз. 370 баптан тұратын Заң шығардыңыз. Бірнеше тілді меңгердіңіз. 40 жасыңыздан бастап қайтадан оқу-ғылымға ден қойдыңыз. Бірақ бәрібір де біраз уақытты жіберіп алғаныңызға қатты уайымдайсыз. Сіздің ол уайымыңыз бекер. Барлық ұрпағыңызды ең таңдаулы білім ордаларында оқытып, жан азығын бердіңіз. Осы біліммен-ақ 176 өлең, 45 қарасөз, шежіре, 3 поэма, 20 шақты ән жазып, «Адамзаттың Абайы» атандыңыз. Осыдан өз бетімен алған білімнің зор құдіретке ие екенін түсіндім.

Біртіндеп қарасөздерді оқи бастадым. Бірінші сөзді оқығанда мал бағу, бала бағу, дін бағу қолымнан келмейді дейсіз. Осы таңдауларыңыз халық үшін жақсы болды деп ойлаймын. Сіз шығармашылықты таңлап, халыққа дұрыс жолды көрсететін сөздер жазып кеттіңіз. 31-қарасөзде естіген нәрсені ұмытпаудың жолдарын айтасыз. «Адамның көкірек көзі балаулы берік болу керек» дейсіз. Оны мен мынау маған керек мен оны ұғып алуым керек деген адамда мотивация болу керек деп түсінемін. Екіншісі «сол сөзді оқығанда ғибратлану» керек. Ол мына сөз маған өмірде не үшін керек? Соған ойлану маңызды. Үшіншісі бірнеше рет қайталау керек. Ол адам миының қабылдауы жадының жұмысына байланысты екенін меңзейді. «Төртіншісі – ой кеселдерінен аулақ болу. Ол – уайымсыздық, салғырттық, ойыншы-күлкішілдік, я бір қайғыға салыну, я бір нәрсеге құмарлық». Осы кеселдермен ауырып та қалатын кезім болады. Сонымен күресемін де. Адам уайымдауы дұрыс құбылыс екен. Ол арқылы өз проблемасын табады, жеңеді. Салғырттық деген – бір нәрсеге мән бермеу. Ол неден туады? Оның маңыздылығын түсінбеуден, біреуге не өзіне жан ашымаудан пайда болады деп ойлаймын. Мен өз өмірімде болды. Анам көз күтімін қанша ескертсе де, мен оны орындамай келемін. Уайымсыз адам арзан күлкіге бой алдырады. Жастық шақты, алтын уақытты пайдалы, ақылды іске арнасаң, болашағың бұлдыр болмайды. Бір нәрсеге тым қайғылану бойымда болмаған сияқты. Мұның зиян екенін түсіндім. Бір нәрсеге құмарлық бар болуы да, жоқ болуы да мүмкін. Бар дейтінім, әлеуметтік желі мені тартады да тұрады. Көп құмарланып қалған сияқтымын. Ең қуаныштысы, мен одан арылу керектігін, көбірек әдеби кітаптар оқу пайдалы екенін түсіндім. Мені қазір өнер әлемі қызықтырады. Көркемсөз оқу, ондағы ойды түсіну, нақышына келтіре оқу, кейіпкерлер жан-күйін жеткізу жаныма жақын.

Осы байқауға байланысты «Абай – Әйгерім» әлеуметтік драмасынан Әйгерімнің монологін оқыдым. Бір сәт Әйгерім әлеміне кіріп, оның қайғысын түсінгендей болдым. Сонда жарыңыздың Сізге деген махаббатының шынайы екендігіне көз жеткіздім. Ол, әрине, Сіздің құдіретіңіз. Осы жарыңызды ең алғаш кездестіргеніңіз, қалай отау құрғаныңыз мен үшін әлі жұмбақ, бірақ білігім келеді. Бір білетінім, Сіз Әйгерім апамыздың өнерге деген сүйіспеншілігін жоғары бағалағансыз. Ол шығармада бар қайғысын көз жасымен шығарды.

«Өлсе өлер табиғат, адам өлмес» өлеңін оқығанда, Сіз мәңгілік өмірді өз өміріңізбен өлшегенсіз. Соны байқадым. Иә, Сіз Мәңгіліксіз. Басқа адамдар да Сіз сияқты істер жасаса, олар да өлмейді. Адамды мәңгілік ететін – жақсы сөз бен жақсы іс. Дүние, ақша жиып, оны пайдалы іске жұмсамай, өзінен де, өзгеден де аяп жүрген адамдар арамызда қаншама. «Бақи қоймас фәнидің мінін көрмей, Міні қайда екенін біле алмассың, Терең ойдың телміріп соңына ермей» дейсіз. Бұл жерден түсінгенім, адам баласы бұл өмірде ана дүниеге, яғни мәңгілік өміріне қажетті дұрыс істер жасауы тиіс. Соған көкірек көзі жеткен адам, терең адам болып есептеледі.

Сонымен, Абай ата, мен Сіздің әр шығармаңызды оқып, өз өміріме азық жинаймын. Әр туындыңыз маған дұрыс өмір сүрудің жолдарын көрсетеді. Сіздің «Естілердің қатарында болғыңыз келсе, күніне бір рет, болмаса аптасына немесе айына бір мәрте өзіңнен өзің есеп ал» деген ойыңыз – менің болашақтағы бағдаршамым. Есті адам болу – ақылды болу деген сөз. Ақылды болу – арманым.

Қош, сау болыңыз, Абай ата!

Сізді аса қадірлеуші оқырманыңыз: Айгерім.

Барашкина О. Д.

специальность "Дизайн" , Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. магистр фил.наук, сеньор-лектор

10 PERSONALITY TYPES AS A HINT WHEN CHOOSING INTERIOR DESIGN

Abstract: *The article discusses how psychology affects people's preferences when choosing interior design. More specifically, how the writings of the German psychiatrist Karl Leonhard can help designers and clients; Let's figure out what is characteristic of each of the 10 personality types;*

Keywords: *interior design, temperament, character, character accentuations, archetype.*

Introduction. The work of an interior designer is not only in the development of design and drawing, the search for new and high-quality materials, the main task is to complete a design project

based on the wishes of the customer. But sometimes, the clients themselves do not fully understand what they really want. And here the designer becomes a psychologist who must understand how to create a comfortable environment for life and work. Therefore, sometimes they turn to the works of Karl Leonhard, who divided people into archetypes, according to their attitude to any life circumstances.

Main part. Many psychologists have worked on characterization and temperament in humans. But Karl Leonhard, who later described character accentuations, worked especially in depth. What is accentuation? To do this, take a look at the psychological dictionary.

“Accentuation is an excessive expression of some character traits. It is expressed in the fact that a person becomes overly sensitive to some traumatic factors. In other words, accentuation is a variant of mental health (norm), which is characterized by a special severity, sharpness, disproportion of some character traits, resulting in personality disharmony.

In simple words, accentuation is when certain character traits are expressed more vividly than others, which can just be used when choosing an interior design.

1. Demonstrative: hysterical type - "artist". These people have a pronounced desire to be the center of attention. They are bright, emotional and sociable. But they are characterized by inconstancy and shirking from work. Such people need to offer unusual design solutions. For example: such a style as fusion, i.e. combine incompatible.

2. Pedantic type. Opposite of the demonstrative, they are: accurate, often give preference to formalities. Such people will definitely appreciate conciseness, rigor and functionality. Under these characteristics, such styles as minimalism or hi-tech are suitable.

3. Stuck type. Such people are not accommodating, they love status and prove their case. They make high demands on themselves and on those around them. Classical kitsch, as well as stylish minimalism with expensive materials, can suit such people.

4. Hyperthymic, or choleric. These people are easily excitable, sharp and energetic. Very energetic people who definitely do not like boredom and routine. They need bright colors in life, and in the interior they can do without them. Choleric can be offered Provence, ethnic, glamor or art deco style.

5. Distimik, or pessimist. Pessimists are everyday skeptics. Often they are characterized by melancholy. They need a place where they can take a break from thoughts. Like the pedantic type, cozy minimalism and hi-tech will suit them everyone.

6. Exalted or impressionable. These individuals have an artistic taste. They say they have artistic talent. This archetype has a "connection with nature." Such romantic and naive personalities will definitely like rustic, shabby chic or medieval art nouveau.

7. Anxious. Friendly and self-critical. They need their own "cozy corner" in which they will immerse themselves. And in this they will be helped by natural materials and the Japanese-Scandinavian style.

8. Emotive. They prefer a narrow circle of friends and relatives who understand them well. They like family and friendly gatherings. Therefore, the interior should be cozy and calm. Ethno-style and Provence are just like these requests.

9. Extroverted type. Extroverts are open to everything new, open to new experiences. But at the same time, they do not like excessive luxury, so a loft or industrial design will definitely hook extroverts

10. Introverted type. The complete opposite of the previous type. Introverts are calm and reserved. They like calm shades in the interior. Decanance and retro might be of interest to them

+

Conclusion: This is how psychological research can help designers. From this we can conclude that design is closely related to psychology and it is necessary to pay attention to the individuality of each client.

References:

1. <https://idealspaze.com/blog/31/12/2020/ten-interior-design-styles-according-to-personality>
2. <https://www.mrcooper.com/blog/a-home-decor-profile-for-every-myers-briggs-personality-type/>

Негодяева О.А.

специальность "Дизайн", Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

THE INFLUENCE OF ART ON A PERSON AND ON HIS PSYCHE

Abstract: The article touches upon the theme of the influence of art on a person and his psyche. What are the reasons for the strong influence of art? Have any experiments been carried out? The change of consciousness and its influence on art is also considered. Art occupies a special place in human life. Since ancient times, art has been a way to find peace of mind and express your emotions. The article explores the influence and relationship. A person often meets in his life with works of art. Thanks to art, a person begins to learn to understand, see and absorb the beauty of the world around him. Also in the article, using the example of a famous artist, the change in his state of mind and how his work has changed are shown.

Keywords: psychology, psyche, schizophrenia, empathy, art, influence, feelings.

Is a person somehow connected with art, does it affect a person? What effect does it have on the human psyche and consciousness? Naturally, a person is inextricably linked with art, because one can draw an identity between a person and art. Art helps a person to develop spiritually and morally. Thanks to art, a person can spiritually relax, find peace of mind and harmony.

Let's start with how a person's personality is formed. A person becomes a personality thanks to society, he is formed with the help of various relationships that take place in a real society. And what is art, it is a means of communicating a person with his emotions, the world around him and people. It is a way of understanding the world and conveying your emotions. Art is a human activity, it appeared because a person tried to find a way to live and see the beautiful, and not survive in such a complex world. There are no identical people, and the personality in art is always unique and one of a kind. Art considers everything around in order to get any feelings and emotions. That is, we can say that art is emotions and feelings, and thus they act on a person and his psyche.

As scientists have identified, art is divided into two layers:

1) feelings - as the primary layer, the direct influence of art as an object. It is unexpected and primordial, that is, "the first experience."

2) feelings - as a "secondary experience", this is the inner world of the individual.

Feelings in art act as the main aspect. Many philosophers and scientists have repeatedly touched upon the topic of art in their treatises, scientific manuals, it is impossible to ignore it. For example, Aristotle called art "probable being, an illusion of reality capable of evoking an emotional reaction on the viewer." Hegel, on the other hand, showed the goal of art, that is, "to fill hearts and give a person, developed and undeveloped, to feel everything that the human soul can experience and create in its most secret and mysterious depths, everything that can deeply excite the human heart". The sensual nature of art was noted by L. Tolstoy: "Art is a human activity, consisting in the fact that one person consciously, with known external signs, conveys the feeling he has experienced, and other people become infected with these feelings and experience them." A significant contribution to the development of the sensory theory of art was made by L. Vygotsky in his work "Psychology of Art", he repeatedly calls art "the language of feelings". Many scientists, art historians and psychologists have studied this issue. Thanks to various experiments, it was revealed that art evokes emotional reactions in a person. This is how art therapy was born.

Art therapy is a branch of psychology that uses art and creativity to treat various psychological disorders. Research has shown that art therapy can help people with depression, anxiety, post-traumatic stress disorder, and other mental health issues.

Painting, like other forms of art, can cause various emotional reactions in a person. Some paintings can evoke feelings of joy, peace, and admiration, while others can evoke sadness, fear, and anxiety. These emotional responses can affect mood, behavior, and even physiology. Research has also shown that visual arts can help improve cognitive functions in the brain, such as attention and memory. Regular study of the arts can also help develop creative thinking and improve emotional intelligence.

There are many reasons why art has a strong influence on the human psyche. I would like to take a look at some of the factors:

1) Art allows us to express our emotions and feelings. It can help people sort out their thoughts and feelings, relieve stress, and improve their mood.

2) Art can be a powerful tool to change people's opinions and perceptions of the world. Paintings, films, and music can inspire people to take action and evoke strong emotions in them.

3) Art can help people learn the history, culture and traditions of other peoples. This contributes to the development of tolerance and understanding between different cultures.

4) Art can help people socialize and create bonds with other people who share their interests. It can improve self-esteem and well-being.

5) Art is an important element in the development of the brain and creativity. Performing creative work helps develop attention, concentration and improve memory.

How art interacts with the subconscious. If the consciousness is busy and immersed in some business, the subconscious mind continues to work. On an unconscious level, even if we are busy, we can tell if we like the song playing in the background. Looking at the picture, we can immediately give an answer whether we like it or not. Without going into details, color combinations and composition. Our subconscious contributes to this. Therefore, art causes empathy in a person, it helps to feel in the place of a hero or to feel this atmosphere. Also, besides this, art affects the content of stress hormones.

An experiment is known, before and after visiting the sanctuary of the Virgin Mary in Vicoforte, all participants of the excursion passed saliva for analysis. After the excursion, the experiment showed that each participant had an average of 60% less levels of the stress hormone cortisol.

Art can influence people in different ways, such as the example of many artists who did not receive due attention during their existence. But at the moment, their work has become popular.

Also, thanks to art, you can see how the consciousness of a person is changing. On the example of Louis William Wayne, you can see the progress of changing his mental state. This is an English artist who is known for his numerous images of anthropomorphic cats, cats and kittens. Initially, the contribution to the development of his work was made by the first kitten Peter, whom he gave to his beloved, who was on the eve of death.

Then life went downhill, a lot of problems led him to a mental hospital. He claimed that cinema steals electricity from the brain, and then he pushed his sister down the stairs. It became impossible to bear it. He spent the rest of his life in a mental hospital. Suffering from psychosis, Louis Wayne painted cats as an ornament: initially it was a background, after which he captured the content. Trees, houses, rooms and everything else did not exist for the cat artist, he existed in his own world. Psychiatry textbooks feature Lewis's work, where six selected drawings of him show how schizophrenia affects and changes an artist's thinking. The longer the illness proceeded, the more incomprehensible his drawings became, but all with the same motives. The artist was destroyed, as were the cats.

Thus, art can positively influence a person and show his changes. One cannot say what effect art has on a person, everyone sees and perceives as he wants. But we can say that art is very important for a person's mental health. It can help reinforce positive emotions, develop creativity, and enrich

cultural horizons. Therefore, the relationship between art and human psychology is very important. Art can not only help improve a person's psycho-emotional state, but can also be used to treat various psychological disorders. Therefore, the study of the influence of art on human psychology is an important area of research.

References:

1. <https://invme.com/ru/blogs/content/kak-iskusstvo-vliyaet-na-cheloveka>
2. <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=4225>
3. https://psyjournals.ru/journals/chp/archive/2006_n4/Zinchenko
4. <https://sites.google.com/site/iskusstvoipsihologia/vlianie-iskusstva-na-cheloveka>

Серик Адия
специальность "Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. магистр фил. наук, сеньор-лектор

INTRODUCTION OF NEW TECHNOLOGIES INTO DAILY LIFE AND THEIR IMPACT ON HUMANS

***Abstract.** This scientific article will consider information technologies in the aspect of the impact on human life, the positive and negative properties of the introduction of new information technologies into human life, as well as the problems of the development of this industry in the future.*

Humanity in the 21st century has moved into the era of post-industrial society - an informative society. The so-called latest informative technological processes are being formed at a rapid pace - a computer in the two thousandth, as the "father" of the personal computer and the founder of the Apple IT corporation, Steve Jobs, appeared in every home, without saying anything about it earlier, what is meant in the basis of almost the entire current public and industrial infrastructure on our planet the use of electronic computers.

And it is also impossible to imagine a person who does not directly or indirectly use informative technological processes. Computers and electronic gadgets have thoroughly entered our lives and have also changed the usual order of human existence of the past century – a person uses them every day for the purpose of learning, at work or at home. Computers are used in medicine, economics, agriculture, scientific studies, industry, modeling and training. Computer competence is considered an important condition for getting a job as well as a successful career. Distance education as well as remote work on the Internet provides an opportunity for people with disabilities.

Information technologies have changed the work of public universities in a high-quality way - police officers, medical institutions, educational institutions. Various programs have been invented that are able to detect the location of a person, allowing for various examinations, lie detectors for the purpose of incriminating offenders. The development and enhancement of the properties of current medicine, genetic engineering existed due to information technology. There was a chance to diagnose any organ in time, as well as detect the disease, and then cure it. The most difficult cavity procedures, together with the replacement of diseased internal organs with artificial prostheses, thereby prolonging the existence of a person, are performed at the heart of the latest informative technologies. In addition, it is important to highlight that currently almost all countries of the world use forecasting of synoptic information together with the support of supercomputers capable of processing billions of actions in one second. However, no computer can replace a person at the present time, since a person created a computer initially as an assistant in his own activity. There are areas of life in which only a person with an animated form of consciousness should be present, and not mechanisms together with artificial intelligence, for example, in the concept of preschool organs for the socialization of a child.

The tendency to increase the versatility of objects around a person is formed. Mobile phones, for example, have stopped supporting their own function only as a means of interconnection – their functionality has greatly increased, almost to the extent of personal computers. Every year, scientific and technical innovations appear and are being developed, bringing to perfection the property of a

person's daily existence. Gadgets are being developed that control, in the order of the present time, the physical indicators of the state of the human body; security systems that allow you to work together with personal information using fingerprint access, RFID sensors to monitor the movements of goods, as well as GPS systems for routing routes. The "smart house" technology has appeared, which assumes remote management of the infrastructure of apartment rooms and also the improvement of mechanized life support systems. Without exception, the largest number of household appliances has an integrated microprocessor and is able to connect together with other gadgets, for example, a phone, via a network using wireless data transmission protocols, as well as independently set the algorithm of operation, for example, as a robot vacuum cleaner does. But at the same time, it is necessary to highlight the negative condition of the scientific and technological revolution - all people, without exception, are most dependent on technology and technology and are in no way physically and psychologically able to refrain from the temptations of scientific and technological progress.

For the benefit of a person created the IT sphere for himself, or is the development of the electronic era the last phase of the development of our civilization, followed by chaos and the rebirth of our world. The science of anthropology as a set of scientific disciplines is engaged in the study of man, his origin, development, existence in natural (natural) and cultural (artificial) environments. Currently, with the development of post-information technologies based on the observations of anthropologists, the vector of development of human civilization has shifted towards the creation of the concept of the transition of man as a biological species to a transcendental level, where the physical and mental capabilities of man will significantly exceed the current ones. In the world, and in particular, in Russia, the first steps have already been taken in this area - in February 2011, the strategic public movement "Russia 2045" was created, the purpose of which is the immortality of mankind through the creation of an artificial human body with a brain transplant into it, and in the future the departure from the usual material form of existence, artificial parts of the human body (both prostheses and internal organs), neurointerface android robots and artificial intelligence systems - developments in this area have been actively conducted in Russia, the USA, and Japan over the past decade. Perhaps this will be achieved in some way, and hypothetically imagine a civilization of the future for ourselves. Since the technology is likely to be very expensive due to cost, or perhaps unwillingness to make it available to everyone, we expect the process of stratification of society into immortals, who will have the opportunity to clone their body into an android with a neurointerface and transplant their brain into it, and mortals - they will not have the financial opportunity to artificially extend their life for an indefinite period. In this regard, the society of the future will face an even greater problem of social inequality, since those who will not be able to prolong their lives with the help of technology will be "second-rate" and there is a risk of enslavement of man as a biological species by artificial intelligence.

But another scenario of human development is also possible under the Avatar program of the Russia 2045 project in accordance with the concept of creating a hologram body without the use of biological materials. The project may make sense for the continuation of the existence of human civilization in a new immaterial form of being for the transition to another time space, due, for example, to the impending global catastrophe. Based on the fact that the percentage of the work of our brain, which is loaded on average by 4-5%, it is possible for a person to transition to a different state without the use of artificial technologies, but only by developing the efficiency of neural connections in the brain up to 100%.

Currently, human consciousness under the influence of new information technologies may already be undergoing a stage of transition from the formal categorical (thought processes occur in categories and images-forms within the conceptual apparatus of the human brain) to the transpersonal, where there is an expansion of human consciousness beyond the habitual conscious "I" according to Freud, and beyond the boundaries of time and space, in which, theoretically, it is possible to achieve the ultimate human capabilities and potential abilities. It should be understood that computer technologies, and especially network technologies, significantly affect human life, assuming globalization and technocratization of society. But to an even greater extent, this influence extends directly to the brain itself, which gets used to working in a very intensive multitasking mode, where not long logical reflections prevail, but intuitive-reactive chains of thought formulations due to the huge amount of information processed daily, the amount of which increases exponentially. There is an assumption that just an increase in the volume of information and the acceleration of its processing by a person can have a detrimental effect on the development of a person's thinking abilities. At the moment, there is a danger

that a person massively gradually switches to maintaining brain activity by technological means of progress through only analytical and synthetic processing of information that he draws from the global information base - the Internet. In turn, the number of innovative ideas and independent thought processes is decreasing, and humanity in the bulk acts as passive information consumers, with easily programmable necessary motivation with the help of the necessary information distributed through computer technologies in the media and the Internet. From this it can be concluded that the human brain from a huge amount of information, most of which is the so-called "information noise", and the lack of time to process huge amounts of information, is overloaded and begins to fail to think logically and, ultimately, the so-called information neurosis occurs with a deterioration in the qualitative and quantitative indicators of the individual's vital activity, which is already observed in the medical practice of psychiatrists in many countries of the world. The emergence of social networks and information exchange services has revolutionized the field of interpersonal communication, erasing the space-time frame in contacts between people. But with the advent of social networks, the number of people who have undergone the virtualization of consciousness with the inability to adequately assess the world around them and themselves as a biological and social being has increased, and this is just a negative aspect of the development of information technologies. Let's clarify that social networks negatively affect a person by the fact that he ceases to feel the desire to communicate in the real world with real people, having got used to living in his own microcosm with the presence of only virtual interlocutors who do not interact in the process of communication and often. For example, in such a technologically developed country as Japan, young people practically do not carry out traditional speech communications due to the predominance of social services for communication using gadgets, and psychologists and sociologists have a fact of deterioration in demographic indicators and a decrease in marriage, and this problem may gradually become global. Gadgets simultaneously support and disrupt the spiritual and emotional connection between people.

Recently, technologies are still often used to our detriment, for example, they violate our personal living space – various types of tracking and control in mobile gadgets and the Internet, take away useful life time – wasting working and leisure time in social networks, as well as an increased load on eyesight from childhood. The negative influence of modern household and computer equipment, as well as cellular technologies and television on human well-being through electromagnetic waves has also been noticed.

But still, the era of information technology has come, and humanity will not be able to abandon the derivatives of technological progress due to dynamic growth and the desire for a long, comfortable and safe life. Therefore, it is necessary to clearly realize that the development or destruction of human civilization with the help of information technologies depends on the quantitative manifestation of positive or negative forms of influence of these technologies on the vital activity of society.

References:

1. <https://www.voestalpine.com/blog/en/innovation-en/what-is-technology-and-why-is-it-so-important-for-us-in-everyday-life/>
2. <https://law.dypvp.edu.in/blogs/effects-of-technology-on-human-life>

Кромина Виолетта, КФ- 22-2р, CaspianUniversity
Ғылыми жетекші: Ногайбаева Ж.А., пед.ғылы. канд., қауым. профессор

ТІЛ- ҚАСИЕТТІ ҰҒЫМ

Тіл- қастерлі де, қасиетті ұғым. Ол әрбір адамға анасындай қымбат. Өмірдің алмастай қырын, абзал сырын түсіне білуіне басты себепкер- ана тілі.

Бүгінгі күні біздің елімізде тілдердің үш тұғырлығы деген жаңа термин де пайда болды. Әлемдік өркениетке қадам басу үшін қазақ тілімен қатар орыс және ағылшын тілдерін де жетік білуді талап етуде. Жас ұрпақтың білім ордаланыда осыған орай шет тілін меңгеру үшін білім алып жатқаны да қуантады. Әрине, әлемдік даму үрдістерінен кейін қалып қоюға болмайды. Бірақ онсыз да өз елінде еркін өркендей алмаған қазақ тілін кейінгі орынға ысыру қисынсыз деп ойлаймын. Мемлекеттік тіл, яғни қазақ тілі-әлемдегі барлық мемлекеттік тіл сияқты өзінің

егемендігін алған тіл. Қазақстанда тұратын әрбір азамат мемлекеттік тілді білуге міндетті. Тілге деген құрмет, халыққа деген құрмет.

Қазіргі заманда қазақ тілін үйрену – Қазақстанның барлық тұрғындары үшін парыз. Біз өзіміз тұратын елдің мемлекеттік тілін білуіміз керек. Бұл эсседе біз қазақ тілін зерттейтіндердің жиі кездесетін кейбір мәселелерін қарастырамыз, сонымен қатар көрнекі түрде көрсету үшін мысалдар келтіреміз.

Қазақ тілін үйренудегі басты қиындықтардың бірі – грамматиканың күрделілігі. Мысалы, қазақ тілінде әр түрлі жағдайлар көп, олардың әрқайсысы әртүрлі контексте қолданылады. Бұл студенттердің дұрыс жағдайды таңдауда жиі қателесуіне әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, қазақ тілінде есте сақтау қиынға соғатын септік пен шылаудың көптеген ережелері бар. Мысалы, өткен шақтағы етістіктерді дұрыс жалғау үшін субъектінің жынысы мен санын ескеру қажет.

Қазақ тілін үйренудегі тағы бір қиындық – жаңа сөздер мен сөз тіркестерін көп мөлшерде есте сақтау қажеттілігі. Бұл сөздердің кейбіреулері ұқсас мағынаға ие болуы мүмкін, бірақ әртүрлі контексте қолданылуы мүмкін. Мысалы, «жас» сөзі «жыл» (жасым – менің жасым), жас» (жас адам – жас жігіт) дегенді де білдіре алады.

Сонымен қатар, қазақ тілінің айтылу мен интонацияның өзіндік ерекшеліктері бар, бұл шетелдік студенттер үшін де қиын болуы мүмкін. Мысалы, қазақ тілінде орыс тілінде жоқ «қ», «ғ» сияқты сөздерді дұрыс айтуда қиындық тудыратын дыбыстар бар.

Сонымен қатар, қазақ тілінде мәлімдеменің мағынасын өзгерте алатын ерекше интонация қолданылады. Мысалы, «сұрақ» сөзі «сұрақ» (ескерту - ескертілетін сұрақ) және «өтініш» (сұрақ қабылдау - өтінішті қабылдау) дегенді де білдіре алады.

Қорытындылай келе, қазақ тілін үйрену халықаралық студенттер үшін айтарлықтай қиындық тудыруы мүмкін деп айтуға болады. Бұл грамматиканың күрделілігі, көптеген жаңа сөздер мен сөз тіркестерін есте сақтау қажеттілігі, сонымен қатар айтылу мен интонацияның ерекше белгілері сияқты әртүрлі факторларға байланысты.

Дегенмен, осы қиындықтарға қарамастан, қазақ тілін оқыту өте қызықты және көп қырлы. Қазақ тілін білу жұмысқа орналасудың міндетті шарты ғана емес, ол Қазақстанның мәдениеті мен тарихын түсінуге де көмектеседі.

Осылайша, кейбір қиындықтарға қарамастан, қазақ тілін үйрену құнды тәжірибе болып табылады және ой-өрістерін кеңейтуге және қарым-қатынас дағдыларын жетілдіруге әкеледі.

Тілсіз халықтың, елдің өмір сүруі мүмкін емес. Әлем танытын ел болу үшін тіліміздің мәртебесін биіктетуіміз қажет. Ата-бабаларымыздың тарихы мен шежіресі, түрлі әдеби мұралары бүгінгі ұрпаққа өзіміздің ана тіліміз арқылы жетіп отыр. Тіл тарихы халық тарихына ұқсас, әрі бірегей ұғым. Қоғамның жылжып өзгеруіне байланысты тіл де дамып өзгеріп отырады. Қазақ тілі мәселесін мемлекеттік деңгейге көтерілгеннен кейінгі жылдары бұқара жұртшылықтың да, жастардың да ана тілі үшін көптеген маңызды жұмыстар атқарғаны белгілі.

Халық тәуелсіздігінің ең басты белгісі – оның ана тілі, ұлттық мәдениеті. Дүниедегі барлық халық аңсаған тәуелсіздігін, ата-баба дәстүрін, ана тілін сақтау үшін ұмтылады. Сондықтан кез-келген мемлекеттің өзінің аумақтық салт-дәстүрін, ана тілін ерекше құрметтейді, қорғайды.

Триноженко А.А
специальность "Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг.фил.наук, сеньор-лектор

DESIGN IN WORLD ART CULTURE

***Abstract:** This article will consider design in the world of design and art culture, and will also outline the main stages of the development of design as a type of design and art activity.*

***Keywords:** design, design and art culture, art, style, pre-industrial period, industrial period, post-industrial period.*

Design is a fairly young, dynamic and actively developing type of design and artistic activity, covering most of the spheres of human existence today, a diverse range of forms of its objective and

spatial environment. The development of this direction in the world design and artistic culture needs its own scientific research, in theoretical understanding.

The history of design has a huge number of internal genres, just like design itself. There is a separate history of interior design, furniture, dishes, advertising, graphic design, as well as fashion, costume. All these areas are connected by a project approach, visual and design culture, artistic problems.

The design and artistic culture develop thanks to the author's creative concepts. Art plays the role of a kind of reconnaissance detachment for design, which mastered new expressive techniques and creative technologies for design. As design evolved, it faced different challenges over time. They expand and become more complex, covering more and more areas than just the shaping of products. Design techniques are getting more and more complex. As in other forms of art and architecture, historians, theorists, critics and practitioners of design are increasingly devoting themselves to special areas and individual problems of this complex and diverse type of modern design and artistic activity. Design as a universal design and artistic means of organizing human life actively influences shaping in architecture, sculpture, arts and crafts, covering more and more new areas. Design can now be understood as a universal design and artistic means of organizing life, affecting a whole range of needs of a modern person.

The variety of views on the emergence of design demonstrates the multidimensionality and multilinearity of the history of subject shaping. In this study, 3 main periods of design development are distinguished: pre-industrial, industrial and post-industrial.

Pre-industrial period: design as a layout activity originates from the composite tools of primitive man (N. Voronov), for the first time

faced with the concepts of convenience of tools, issues of increasing productivity depending on the layout of objects, the first prototypes of the ergonomics of objects, and ends with the advent of the first manufactories and the development of the scientific and technological revolution of the late 19th century, which marked the transition to mass industrial production. Key events: the appearance of the first composite tools of labor, the division of labor and the separation of craft, the industrial revolution and mass production, industrial exhibitions of the 19th century, the first stylistic trends in design (engineering style, architectural style and artistic kitsch), the first treatises on design, artistic and style direction "art nouveau", etc..

Industrial period: design as a design and artistic activity is based on mechanized commodity production and marks the development of an industrial society from the 1920s. During this period, with the advent of the first design schools, the Bauhaus in Germany (1919) and VKhUTEMAS in the USSR (1920), the universal design method of the designer was established and industrial design began its countdown as a special kind of design and artistic activity based on abstract design modeling. Key events: the emergence of the motto "form follows function", avant-garde artistic and stylistic trends, the first schools of design, the formation of a universal design method in design, the separation of design into a separate profession and type of service, state support for design, design programs, active development of profiles design, the formation of a dualistic orientation of design (social orientation and styling), globalization and the formation of a consumer society, etc.

Post-industrial period: design as an interdisciplinary project activity. Post-industrialism of the late 20th - early 21st centuries marked design as an information and artistic activity, its transition to a new quality - the production of consumer goods outside the industrial direction using cutting-edge information technologies, the prevalence of emotional, ergonomic and engineering components in design objects, with a high level of individuality of design objects, in tune with the values of the post-industrial society. Design in modern post-industrial society, it becomes not only a type of design and artistic activity, but also a means of interprofessional communication, a tool for assessing the artistic, aesthetic and functional and operational qualities of a product, and even a philosophical category that determines the worldview and lifestyle of a modern person.

The historical and theoretical model of the historical development of design in the general history of design and artistic culture contains three main sections: pre-industrial, industrial and post-industrial, synchronously reflecting the main stages in the history of human civilization, the phases of the development of science, technology and the transformation of socio-economic relations. In the industrial period, the history of design was presented to specialists as a linear process, where in parallel, often isolated and without connection with each other, there were separate areas (profiles) of design. In

modern conditions, the need to bring together various branches of design is increasingly felt, and after that move to a qualitatively new level of presentation of the history of design. An effective study of design as a holistic phenomenon and the presentation of the phased historical development of the profession becomes possible only on the basis of a synergistic approach that considers the history of artistic design as a multilinear process.

References:

1. Глазычев В О дизайне - М.: Искусство, 1970.- 191 с
2. Михайлов С.М., Кулеева Л.М. Основы дизайна. Учеб. для вузов
3. Аронов В.. Художник и предметное творчество. Проблемы взаимодействия материальной и художественной культуры XX века. М.: Советский художник, 1987. - 232 с., ил
4. <https://uchimsya.com/a/to451Ryd>
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/dizayn-kak-vid-proektno-hudozhestvennoy-deyatelnosti/viewer>.

Маркина Е.В.

специальность "Дизайн", Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. маг.фил.наук, сеньор-лектор

PROBLEMS OF COLOR SOLUTIONS IN THE INTERIOR

***Abstract:** The article deals with the problems of color solutions in the interior, the influence of the color spectrum on the human psyche is studied. The secret of the correct color selection for a certain purpose of rooms based on nine primary colors is considered.*

***Keywords:** interior, room, color scheme, furniture, functionality.*

The problem regarding the color scheme in the interior is quite old, but still remains interesting. If you study the history of the topic under consideration, you can distinguish 3 principles of using color: technical, artistic and compositional-artistic. The color scheme of the interior is influenced by such factors as: the purpose of the room, its size and architecture, sources and amount of light, and most importantly, you need to consider how long a person stays in this room.

What is color? Color is a special property of bodies that induces one or another visual sensation in the human psyche, by reflecting light from the surface of an object.

Traditionally, colors are divided into warm and cold. Using the same color, but its different warmth, you can create a different interior. So, for example, light green color will visually increase not only the amount of light, but also expand the space. Emerald will darken the room and emphasize its boundaries.

The choice of the main color for the interior is a unique decision, this is due to the fact that each color has a different effect on the human psyche. It depends on the character of a person, his culture or spiritual way of life. But there are general color characteristics that affect the human psyche to a greater and lesser extent.

Each color has its own influence on the human psyche. So, for example, red, which is a dynamic color, stimulates the human nervous system to be active. Therefore, being in the gym, we can notice, although not significantly, but a catchy amount of red, or, on the contrary, a very large amount of it. Which in turn speeds up blood circulation and the body warms up faster, helping to facilitate physical exertion.

Speaking about the orange color regarding the interior, you can see that it improves appetite, relieves eye pressure and visually increases the amount of light, heat and sun in the room, improves tone, improves brain function. It is often used in rooms with windows facing north, kitchens or children's rooms. When adding orange to the interior, the main thing is not to overdo it with its quantity. So, for example, an excess of orange in children's rooms overexcites the child's psyche, which leads to health problems.

Yellow, being a bright color, stimulates the brain, improves memory and increases concentration. Therefore, it is well suited for rooms with a small amount of light. But in rooms located on the south side, it is not desirable, since in summer it will be an additional source of "heat". It can also be noted

that in rooms where it is important to keep the attention of the object and stimulate the work of his brain, yellow will be the most successful option. For example, in psychiatric hospitals where the attention of the patient is most important. For the interior of a living space, it is still recommended not to use a large amount of yellow, but only to use accent items. Such as: rug, potty, cushion, tulle.

Green is the color of prosperity, well-being, helps to relax and calm the brain, reduces the activity of emotions. Its light and warm colors contribute to the visual increase in space. Therefore, it is well suited for small rooms, expanding their boundaries. Being in a room where there is a green color, a person quickly feels rested and feels some kind of security. Good for living rooms or bathroom.

Blue causes a feeling of relaxation, peace, reduces attention and brain function, forming an atmosphere of trust. Often used in rooms where excessive activity is not desirable or discipline is needed. For example, blue is often used in schools to support discipline or bedrooms, to calm and quickly relax. But it is worth considering the shade of blue and using it in moderation. Since its excess and improperly selected shade will most likely make you depressed or increase concentration.

The blue color, like blue, relieves fatigue, nervous tension, normalizes blood pressure and relieves insomnia, prompts reasonable thoughts and gives a feeling of calm. Well suited for rooms where a person spends a lot of time, such as a bedroom or lounge area. It is also suitable for the office, where it will help to focus on plans and deeds. But it is important to take into account the fact that an excessive amount of blue can also "help" a person to fall into the blues. Therefore, psychologists advise using it as an additional color. Or combine it with light shades like white or beige.

The use of purple in the interior helps to relieve anger and stress, anxiety and irritation, brings some harmony to the house for peace, gives the room a rich look and mystery. But also, as in many colors, you should not introduce too much of it into the interior. An excess of violet causes apathy and melancholy. A light shade will look good in all rooms, but is more often used in bedrooms, living rooms in the kitchen or bathroom.

With white, everything is simple and logical. It is used in almost every interior, because it is the combination of all colors and has the greatest brightness. But at the same time, it remains a neutral color and does not evoke in a person the emotions that he receives in bright interiors. White is the color of calm, but also has its own use in the interior.

I often use black in combination with other colors. Since by itself it creates a gloomy atmosphere, and other colors look brighter against its background. Black color draws in itself, while suppressing both mental and physical activity. It is both possessive and graceful, as well as businesslike and strict. Black looks good in the bedroom, bathroom, living room or hallway, while harmoniously diluted with other shades or colors.

How to combine these colors in the interior? There are several principles for combining colors in the interior. The classic triad is characterized by the use of one main color and two additional ones, determined by three steps from the main color. For example: the main color is purple, so green and orange will be additional.

Contrasting triad - the principle according to which colors are chosen from opposites, and two additional colors from neighboring sectors are added to one of the colors. For example: Blue-green are adjacent colors, and pink acts as a contrast.

The analog triad is a principle in which adjacent colors are used. Basically, interiors created in this way contain from three to five shades. One acts as the main one, the second complements and the third is an accent shade. For example: yellow, yellow-green, yellow-orange.

Tetrad - the use of four colors that contain one primary color, two secondary and one accent color. For example: yellow is the main color, green and purple complement it, and red will be a bright accent.

Double split contrast color matching scheme - formed by combining two warm and two cold shades. It has two forms of combination: in a square and in a rectangle. At first glance, this seems to be something unusual and incompatible, but in practice it is pleasantly surprising. The interiors are presentable and moderately interesting. Let's consider two examples. The first is in the shape of a rectangle: a combination of light green, orange-yellow, purple-red and purple-blue. The second form is a square: a combination of yellow, purple, orange and blue.

Thus, this article shows how to use color in the interior correctly. The principles of color combinations for more comfortable and practical designs are considered. The choice of color combination is a matter of paramount importance. Color can change the look, size, and shape of a mobile

device, furniture, and, in particular, a home.

In most cases, the choice of colors in the interior is selected based on the influence of color on the human psyche. There are combinations of colors that negatively affect the emotional state, and there are those combinations that increase the mood of both the whole room and the person himself. Therefore, it is very important to know the basic psychological influence of color on a person.

Using this simple knowledge, you can create your own pleasant and unique interior. And most importantly, it will be a comfortable place to work, play or relax.

References:

1. Буймистру Т.А. "Колористика. Цвет - ключ к красоте и гармонии" - 2009.
2. Петр Яньшин "Психосемантика цвета" - 2006.
3. Терри Ли Стоун, Син Адамс и Адамс Мариока "Дизайн цвета. Практикум" - 2006.
4. Карен Халлер "Маленькая книга цвета: Как использовать потенциал цветовой гаммы, чтобы изменить свою жизнь" - 2019.
5. Иоханнес Иттен "Искусство цвета" - 1961.
6. Хидеяки Чидзиива. Гармония цвета. Руководство по созданию цветowych комбинаций" - 2003.

Ракишева А., Рахманова А.
специальность "Архитектура", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг.фил.наук, сеньор-лектор

HISTORY AND DEVELOPMENT OF BRITISH ARCHITECTURE

Abstract: *The article is devoted to the history of the development of English architecture, and the article also examines how the architecture of buildings reflected social, cultural and political changes in the United Kingdom.*

Key words: *architecture, styles, building layout, history, construction.*

Introduction: Great Britain is one of the most beautiful European country, combining both the most modern architecture and the oldest buildings. The rich history is reflected in the present appearance of Great Britain, which has led to the fact that the modern country is an ensemble of a wide variety of styles. This is its extraordinary beauty, originality and uniqueness. This is one of the reasons for the special interest in this country all over the world, both scientists and ordinary tourists. This fact determines the relevance of the study.

It is difficult to underestimate the influence of England on both the history of architecture and modern construction solutions. Being one of the most ancient European countries, it has made a significant contribution to global architecture, and the number of historical cultural monuments on its territory is really impressive.

And thanks to the long history and general attractiveness of buildings, in the field of suburban housing construction – an area where architects and designers are constrained only by the wishes of the customer – it is still often possible to trace the motives of British architecture of different historical periods.

Despite the obvious importance of this issue, it is not given sufficient attention in the school curriculum, but is studied very sporadically. Striving to deeply study the culture and history of England and being interested in the architectural appearance of this country, we consider this study important and relevant for those interested in this topic.

And since we have touched on historical periods, let's look at what stages generally existed in the United Kingdom and how they affected modern house construction.

Reflection of history in architecture

There are many buildings with a rich history in the UK, starting with houses, castles, farms with mansions, and ending with large estates of the 17th-19th century and townhouses. Any old building is not just a house, but a part of the history of the kingdom. The buildings show the talent of architects and construction masters. The architecture of the buildings of Great Britain contains elements of the Greek and Roman Renaissance, mixing with the Baroque style, such a combination in a rich sculptural weave

created a powerful originality.

In the UK, simplicity and functionality prevailed in building styles. Castles such as Alnwick Castle, Caernarfon Castle and Stirling Castle served a military purpose, and their battlements and towers were practical solutions to medieval warfare. Under the feudal system that dominated Britain, fitness for purpose was characterized by internal structures, especially for the lower classes. For many, the houses were "dark, primitive structures of one or two rooms, usually with untreated wooden frames, low walls and thatched roofs that were not built, and they were not." Although mostly houses, estates of the late Middle Ages, were designed with respect and maintenance of status due to their hospitality and dominance, not the grandeur of their buildings. In the Kingdom of England, the perpendicular style became preferred for civil and ecclesiastical structures throughout most of the Middle Ages. The Chapel of King's College, Cambridge, which began in 1446 and was completed in 1515, marks a transitional period between Perpendicular and Tudor architecture.

Between 1500 and 1660, Britain experienced social, cultural and political changes due to the Union of the Crown and the Protestant Reformation. Although the UK has become more unified and stable, it has become more isolated from continental Europe. Catholic monasteries were closed and their lands were redistributed, creating new "rich and ambitious" landowners. The architecture of Britain during this period reflects these changes; the church building was sharply reduced, replaced by the construction of mansions and estates.

Architectural styles of the Middle Ages of Great Britain

Throughout the Plantagenet era, English Gothic architecture flourished: the main examples are medieval cathedrals, such as Canterbury Cathedral, Westminster Abbey and York Cathedral. Expanding on the Norman base, there were also castles, palaces, great houses, universities and parish churches. The medieval architecture was completed with the 16th century Tudor style; the four-center arch, now known as the Tudor Arch. The Tudor style is distinguished by small windows, tall narrow doors and steep roofs. Another distinctive feature of the style is grouped chimneys of various shapes decorated with ceramics.

In fact, the Tudor style can be attributed to the late Gothic: here you can see the same elongated and narrow silhouettes, but with their own characteristics. The English architecture of this period was also influenced by the Baroque, so the Tudor buildings are distinguished by their ornate decor.

In the Renaissance, the English Baroque style appeared. Its main features are complex decorative techniques, intricate decorations, recurring motifs in the interior and exterior of buildings, gilded sculptures. They were used both inside the structures and outside. The statues were made of plaster or marble and were distinguished by a high contrast of colors and textures; many details and elements. Curved walls, painted and vaulted ceilings, columns, sculptures, arches, niches. Two-pitched mansard roof. This roofing element is a key feature of French Baroque architecture and is found in many castles, country mansions.

Also at that time, the Gothic style prevailed. English Gothic is defined by its pointed arches, vaulted roofs, buttresses, large windows and spires. But we must not forget about the Romanesque style, which also played a significant role in reflecting the culture of Great Britain. Romanesque buildings are characterized by a combination of a clear architectural silhouette and laconic exterior decoration — the building harmoniously fit into the surrounding nature, and therefore looked especially durable and solid. This was facilitated by massive walls with narrow openings and semicircular arches. The powerful walls had primarily a defensive purpose.

Modern architecture in the UK

But over time, the architecture of Great Britain began to change and Georgian and Victorian styles began to prevail.

Georgian is an urban English style of modern Great Britain. The Georgian style can be traced even with its bold modifications. Most often, this style is implied by our compatriots when referring to the English style. Features of the Georgian style:

- Rectangular, symmetrical plan.
- Uniform distribution and dimensionality of all windows.
- Brick, poorly decorated walls,
- Low-level entrance with portico or crown
- Five windows on the main facade (in the classic version)
- Paired pipes
- Pilasters on the sides of the door

- Doors with panels

At that time in England, construction was not regulated by the state, so young English architects willingly practiced on private houses. The architects drew attention to the internal convenience of the house and the variety of social roles of residents. Less attention was paid to the external attractiveness of the house, Palladian and generally Italian order canons began to be replaced in favor of a convenient layout.

The Industrial Revolution and the mass production of decorative elements made it possible to decorate even relatively poor possessions. Hence the overall decorative character of the facades. The most striking style is Victorian.

Features of the Victorian style

- Steep roof
- Gable (pediment) facing the main facade
- Veranda framing one or two sides of the house
- The walls are decorated with stone, half-timbered or siding)
- Ornamental patterns
- Bay windows
- Decorative consoles

Conclusion

Assessing the overall contribution made by English architects to the development of modern architecture, it should be noted that not individual outstanding works determine its significance. Serious work on the rationalization of such ordinary construction projects as housing, schools, industrial buildings, helped English architects achieve good results that had a serious impact on the entire Western European architecture of the post-war years. The contribution made by English architects to the development of the construction of new cities is even more significant.

English methods of planning satellite cities with their developed and harmonious system of community centers, residential neighborhoods, green spaces, industrial zones, etc. are among the most progressive urban planning ideas put forward in the West. The conditions of the capitalist system and private land use did not allow English architects to implement these techniques on the scale required by the task of decentralizing the overpopulated industrial centers of Great Britain with their giant slum areas. The new cities could not solve the problem of softening social contrasts, which the social reformists dreamed of. Despite this, the progressiveness of the new urban planning ideas put forward by English architects and their influence on the development of modern urban planning thought are absolutely undoubted.

Great Britain is a country with a rich history and culture, proud of traditions and roots. The most significant moment for the British is their homes. An Englishman's house is his life, the embodiment of his individuality, his desire for solitude, the main indicator of social status, this is his obsession.

In our work, we considered the features of houses in the UK, architecture, construction and their names, and also with the help of research, distinctive features of houses in the UK were identified.

We have found that the houses of Great Britain differ significantly from the houses of other countries in terms of the culture of the country, and in appearance.

In this paper, we looked at how the architecture changes from time to time. Its features, construction and significance.

References:

1. Д.О. Швидковский «История архитектуры Британии 16-18 столетий» 2019г
2. Краткая история английской архитектуры. Любимцев И.А., Алехин В.Н. 2015
3. Всеобщая история искусств, т. 2, М, «Искусство», 1960.
4. Краткая художественная энциклопедия, Искусство состояние и народов мира. Т. 1, М, 1962, с. 285—333.
5. Земцов С. М. Глазычев В. Л., «Аристотель Фиораванти», М, Стройиздат, 1985.
6. Коуэн Г. Дж., «Мастера строительного искусства», М, 1982.
7. И.Н. Гроздова. Сельское жилище на Британских островах // Типы сельского жилища в странах зарубежной Европы / Отв. ред. Токарёв, С. А. и др.. — М.: Наука, 1968. — С. 304-323. — 376 с.

Аббасова Д., Плясун Е.
студенты специальность "Архитектура", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

GOTHIC ARCHITECTURE IN THE ENGLISH LITERATURE WORKS

***Abstract.** This article discusses the use of architecture in literature, particularly in English literature, as a symbol of various aspects of the human experience. Focusing on Gothic architecture, which originated in France during the 12th century and quickly spread throughout Europe during the Middle Ages. Gothic architecture is characterized by pointed arches, ribbed vaults, flying buttresses, and ornate decorations such as intricate stone carvings, stained glass windows, and gargoyles. The article also discusses how Edgar Allan Poe incorporated Gothic architecture into his works to create an atmosphere of decay, darkness. Other examples of Gothic architecture in literature include Charlotte Bronte's "Jane Eyre" and Bram Stoker's "Dracula." The article concludes by stating that the reputation of Gothic architecture may have been influenced by the literature and art works where the architecture was mentioned.*

***Key words:** Gothic architecture, English literature, literature work, horror, Edgar Allan Poe, The Raven, Charlotte Bronte, Jane Eyre.*

Architecture is a common theme in literature, especially in English literature and can be used to symbolize diverse aspects of the human experience. Tall lavish buildings and cozy houses can depict a lot about people living in them. How architecture can influence one's perception of things, the literature narrative can influence how one perceives the architecture in question to some degree. At some point the feelings people get from visiting and seeing certain historic architecture buildings might be influenced by the stories and literature works they were mentioned in.

For instance, Edgar Allan Poe, a renowned American writer, often incorporated architecture into his works, using it to create atmosphere, convey meaning, and enhance the overall mood of stories and poems. Resulting in an enigmatic, dreary, and eerie aftertaste, so deeply influencing the readers. All the architecture mentioned by him mostly belong to the Gothic style.

The most famous example is Poe's "The Fall of the House of Usher." In this short story, the house itself is a character, and its Gothic architecture conveys the sense of decay and corruption surrounding the family. The narrator describes the house as having "crumbling stone, damp walls, and vacant eye-like windows." The use of words like "crumbling" and "damp" creates a sense of decay and neglect, while the description of the windows as "eye-like" suggests that the house itself is watching the characters.

Poe uses the Gothic architecture to create a sense of dread and unease throughout the story. The narrator is constantly aware of the darkness that surrounds him, and the reader gets a feeling of foreboding that something terrible is going to happen. The symbolism of the house itself, with its crumbling stone and vacant windows, suggests that the family is doomed to fall, just like the house.

In the poem "The Raven" by Poe, the architecture of the setting, a dark and gloomy chamber, serves to enhance the eerie and foreboding tone of the poem. The room is described as "chambered" and "haunted," with "curtains" and "tapestries" that "sway" in the "midnight dreary." This description helps to create a sense of confinement and claustrophobia, adding to the feeling of being trapped by the narrator's grief and the presence of the raven.

Similarly, in "The Masque of the Red Death," the architecture of the setting plays a significant role in conveying the story's themes. The seven rooms of Prince Prospero's palace, each decorated in a distinct colour and with different symbols, represent the stages of life and the inevitability of death. The final room, draped in black and decorated with a large clock, represents death itself, and the appearance of the Red Death in this room symbolizes the futility of trying to escape death.

Overall, Poe's use of architecture in his works serves to enhance the atmosphere and mood of his stories and poems, as well as to symbolize deeper themes and meanings. By using detailed descriptions of buildings and rooms, Poe creates a sense of claustrophobia, decay, and impending doom that is characteristic of his writing style.

The Gothic style of architecture originated in France during the 12th century and quickly spread throughout Europe during the Middle Ages. Characterized by its use of pointed arches, ribbed vaults, and flying buttresses, which allowed for greater height and light in buildings. The Gothic style also features ornate decorations, such as intricate stone carvings, large stained-glass windows, and gargoyles.

Gothic architecture often is used in literature to create a sense of foreboding and terror. Gothic castles, mansions, and other buildings were depicted as dark and mysterious places filled with secrets, ghosts, and supernatural occurrences. The use of Gothic architecture in literature also allowed authors to explore themes such as death, decay, and the supernatural. Therefore, people tend to associate previously mentioned characteristics to Gothic architecture style itself.

It is quite hard to define whether the reputation of Gothic architecture came only from the overall first impression on people who saw it, or if this reputation came to be from all the literature and art works where the architecture was mentioned. One notable example of the use of Gothic architecture in literature is Charlotte Bronte's novel "Jane Eyre." The novel is set in the Gothic-style Thornfield Hall, which is described as a dark and mysterious place with hidden passageways and strange noises. The use of Gothic architecture in the novel serves to create a sense of suspense and intrigue, as the protagonist, Jane Eyre, tries to uncover the secrets of the house and its inhabitants.

Another famous example of Gothic architecture in literature is Bram Stoker's "Dracula." The novel is set in the Gothic-style Dracula's Castle, which is described as a dark and foreboding place filled with supernatural occurrences and eerie shadows. The use of Gothic architecture in the novel serves to create a sense of terror and dread, as the characters are constantly surrounded by the unknown and the supernatural.

In addition to novels, Gothic architecture has also been used in poetry. One notable example is Samuel Taylor Coleridge's poem "Christabel." The poem is set in a Gothic castle and features elements such as secret passages, supernatural occurrences, and eerie noises. The use of Gothic architecture in the poem promotes a sense of mystery and suspense, as the protagonist, Christabel, tries to uncover the secrets of the castle.

Even in English art, Gothic architecture has been depicted in numerous paintings and illustrations. One famous example is the painting "The Arnolfini Portrait" by Jan van Eyck, which features a Gothic interior with intricate decorations and a large stained-glass window. Another notable example is the painting "The Garden of Earthly Delights" by Hieronymus Bosch, which features a Gothic castle in the background and numerous Gothic elements throughout.

Overall, the use of Gothic architecture in English literature and art has served to create a sense of suspense, terror, and mystery. Its enduring popularity in literature and art is a testament to its lasting impact on the cultural imagination. Whether in literature or art, the Gothic style continues to inspire and captivate audiences with its intricate designs, ornate decorations, and sense of mystery and darkness.

References

1. Poe, Edgar Allan. "The Fall of the House of Usher." 1839.
2. Poe, Edgar Allan. "The Raven." 1845.
3. Poe, Edgar Allan. "The Masque of the Red Death." 1842.
4. "Gothic Architecture." The Columbia Electronic Encyclopedia, 6th ed. Columbia University Press, 2012.
5. Bronte, Charlotte. Jane Eyre. Smith, Elder & Co., 1847.
6. Stoker, Bram. Dracula. Archibald Constable and Company, 1897.
7. Coleridge, Samuel Taylor. "Christabel." 1816.
8. "The Arnolfini Portrait." National Gallery, London, www.nationalgallery.org.uk/paintings/jan-van-eyck-the-arnolfini-portrait

Цой В.

студент специальность "Архитектура", Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

ENGLISH IN THE LIFE OF AN ARCHITECT

Abstract: *This article examines the importance of the English language in modern architecture. The article reflects the importance of learning English for current professionals in their field.*

Keywords: *Architecture, learning English, world class, partners, new technologies, high potential.*

Access to more resources:

It's no secret that the study and knowledge of the English language has always been an indicator of a person's high education. A foreign language opens up many prospects for people from different

fields of work. It is worth remembering that English is a language that is spoken not only in the USA or Great Britain, a number of countries speak this language, for example: Ireland, Canada, Australia, New Zealand, and many countries in Africa and some states in Asia. It is in English that international summits and negotiations are held, the study of the world experience of colleagues in various fields and areas, important state documents are signed, meetings of presidents of different countries. International trade relations are conducted in English, the work of the financial and transport systems is carried out. But first, we note that an architect is a specialist who designs buildings, quarters and interiors. The architect is involved in all stages of system development - from meeting with the customer to the final implementation. His responsibilities include creating the idea of the building and visualizing the project in the form of a layout. The concept of the building was thought out by the architect.

The profession of an architect combines engineering knowledge, creativity and management. Of course, it has its pluses and minuses: an architect is a creative specialty, which means that development in this direction will allow you to live a bright, full of impressions and communication with talented people life; having received a good education, a person has the opportunity to realize himself in other countries; however, an enormous responsibility is placed on the shoulders of the architect, for example, if the structure becomes famous, then everyone will recognize the name of the author, and if the building or other structure collapses, then the chief architect is also responsible for this; another disadvantage is criticism, because architecture combines practice and creativity, which means that the project goes through several instances before it is approved, it is important for the architect to maintain the style of the building, taste and specific technical solutions, which is subject to constant criticism. One of the most important traits in the profession of an architect is the ability to communicate with people.

So, back to our main topic for today.

Why is English so important to the modern architect?

For any professional activity, it is necessary to know and be able to speak one of the international languages - English. Speech is the main source of communication and transmission of this or that information. Every young architect, one way or another, plans to enter the international level. After all, this is a guarantee of success, fame, and more earnings. The exchange of experience of specialists also takes place at the world level, and English is also considered the most convenient. Diverse forums, festivals, seminars are very important for self-development; it is there that foreign architects, landscapers and designers of the architectural environment come to. At such events, they present sketches of their projects, as well as their completed works of urban and private buildings. Most of the guests and speakers at these events are English speakers. And for a complete immersion in the topic and its understanding, you need to know the language. Also, special platforms and sites have been created for architects to exchange ideas and professional knowledge, where specialists communicate both live and just video lectures. This is a very convenient way to gather like-minded people from different parts of the world.

Employment:

Let's be realistic, not all willing and novice architects will have their own personal company. One way or another, they will have to look for a job in the role of an ordinary employee. And since there are many architects today and the demand for them is not so great, you will have to "win back" this place.

How will knowledge of English help here?

People who know foreigners have always been and will be in demand. And architects have not been spared. In a decent company, if they have a choice between an employee who does not know English and one who knows it perfectly, they will take exactly the employee who speaks the language.

First, the company will save money on translators.

Secondly, the employee will better understand what the customer wants from him, will be able to talk with him, so to speak, "first hand". And the customer will develop a more trusting relationship with the architect, because they will express their wishes and take into account all the nuances.

Documents and instructions:

Working in the architectural field, you will often encounter English words and concepts, this is inevitable. Many drawings and instructions are written in English, and for their correct understanding, the employee must have at least a small base in knowledge of the language. This will greatly speed up the work of the employee, he will literally "float" on the waves of information. In addition to the terms, you need to know the exemption and conventions. Without knowledge and also without knowledge of technical drawings and formulas in English. You don't have to become a highly paid professional. Indeed, with the development of technology, it is increasingly necessary to study foreign sources.

Success at work:

Can a good specialist who has only specialized (albeit quite thorough) knowledge count on success? Certainly not.

To a large extent, this applies to specialists involved in the construction of buildings for various purposes in large metropolitan areas. Modern building projects are often supplied by foreign companies. Quality goods from other countries are used by many construction organizations. *Legrand* electrical products, a steel profile for fixing drywall from *Knauf*, *Rockwool* insulation and others. Very often construction products are delivered to construction sites without Russian translation. The situation is awkward and ambiguous: the construction site is equipped with all the necessary equipment, and the construction of houses is not being carried out. The reason is that workers simply do not understand exactly how certain materials will be used.

The importance of the English language in the modern world cannot be overestimated. It is used by more than 1 billion people in the world. About half of the people learn it as a native language, and 600 million as a foreign language. In general, the political, economic, scientific, sports spheres of the whole world “flow” in English. The employee must take a responsible approach to learning the language. The better he knows him, the easier it will be for him to communicate and negotiate with foreign colleagues, and the likelihood that he will subsequently be able to go on an internship abroad increases several times.

References:

1. file:///C:/Users/User/Downloads/Anglysky_dlya_arkhitektorov_2_kurs%20(1).pdf
2. https://www.kgasu.ru/upload/iblock/63f/POSOBIE-po-angl.-yaz.-ch.-1-_-2014-_1_.pdf
3. <https://studfile.net/preview/2780040/>

Полун Е.

специальность "Дизайн", Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. маг.фил. наук, сеньор-лектор

THE ISSUE OF NEOLOGISMS IN MODERN LINGUISTICS

Abstract: *Neologisms have become one of the most widely debated issues in modern linguistics. The creation and adoption of new words has always been a natural process in language development. However, with the rapid evolution of technology and the increasing need for efficient communication, the creation of neologisms has become more frequent than before. This article aims to address the issue of neologisms in modern linguistics, including the reasons prompting their creation, their effects on language, and the challenges faced by translators who strive to keep up with the pace of evolving language.*

Keywords: *neologisms, language development, communication, technology, linguistics.*

Introduction. The issue of neologisms in modern linguistics is one that has sparked significant debate among linguists and translators. Neologisms refer to newly invented words or phrases that are not yet recognized by the general population. While the creation of new words has always been a natural process in language development, the increasing pace of technological advancement and the need for efficient communication have accelerated the creation of neologisms, presenting a unique set of challenges for translators from all around the world. Working with neologisms is difficult for many reasons. Many translators fail to keep up with the constantly evolving language, others do not have enough education or knowledge in a certain area to competently translate new ones that have not yet been accepted into the language stream. But any translator knows that language is a living being. It grows, changes over time, and this is an irreversible and at the same time very entertaining process, in my opinion. This is the reason why I chose this topic for my article. For me, as a future translator, the problem of neologisms and language in general is extremely important. And I'm sure this topic will also be of interest to my future colleagues.

Research methods. The materials and data for my research were collected by me based on my personal experience with neologisms, as well as the feedback from users of various social networks. Most of the information presented in the article was taken from verified online sources listed in the list of references.

Research. In my research, I studied the features of the emergence of neologisms and methods for their translation. I reviewed some of the newest neologisms, and also included words that have entered our everyday speech and official dictionaries relatively recently. My research consists of:

1. Features of the emergence of neologisms
2. Examples of neologisms recently adopted into English
3. Examples of not accepted neologisms
4. Challenges in translation of neologisms

The purpose of my research is a detailed examination of the features of neologisms as well as peculiarities of their translation.

1. Features of the emergence of neologisms

As mentioned earlier, the emergence of neologisms is an integral part of the development of any modern language. In this part of my research, I consider the features of this process with various examples and explanations.

So, in what cases do neologisms arise? One of the main reasons for the emergence of neologisms is the necessity. A new word is often created when there is a need to describe something that didn't previously exist or when existing words no longer adequately describe the subject. For example, terms like "selfie," "emoji," and "smartphone" were not part of the English language a few decades ago. These words appeared precisely due to the emergence of new things that require a name.

However, necessity is far from the only reason. Neologisms can be created to describe emerging cultural phenomena, such as social movements, trends, and fashions. Technological advancement also plays a role in the development of the language: new discoveries in technology and science often require new words to describe them. In the end, neologisms can be created simply for the fun and creativity of language play and experimentation. This is mainly slang used by young people, for example "cringe", and abbreviations such as "lol", "lmao", etc.

2. Examples of neologisms recently adopted into English

I can say with confidence that the 21st century is rich in events. The emergence of new technologies, events that affect world history and economy, all these changes constantly bring innovation to the language. In this part of my research, I examined one of the most global events in recent years and some of their neologisms that followed it.

It is not hard to guess that I am talking about the COVID-19 pandemic. The impact that the coronavirus outbreak had on the development of not only the language, but the world as a whole, is difficult to underestimate. The emergence of new words and terms in this situation was only a matter of time, in my opinion. The quarantine period really gave humanity a lot of new words to describe a variety of phenomena in all areas of life. Such words as "quarantini" (a cocktail made at home during quarantine) or "blursday" (the feeling of indistinguishable days during quarantine) are now officially in some of the dictionaries and are taken absolutely seriously. There were also not the most pleasant words to describe some people, such as "covidiot" (a person who ignores safety guidelines during the pandemic) and "maskhole" (a person who refuses to wear a mask in public places).

3. Examples of not accepted neologisms

One of the features of neologisms is that not all of them are accepted into the language and fall into the official dictionaries. In this part of my research, I found and reviewed examples of neologisms that have existed for a long time but have not been accepted.

There are many neologisms that have been invented but have not yet been accepted into the English language. One example of such a neologism is "hangry," a combination of the words hungry and angry. The term addresses the feeling of getting angry or irritable when someone is hungry. The word was first used in a 2004 issue of the Wall Street Journal, but it has yet to be acknowledged by major English dictionaries. The term remains prevalent in casual conversations and social media, but its lack of recognition in the world of formal language is a hindrance to its growth and acceptance into the English vocabulary.

Another neologism that has not been officially recognized by the English language is "jomo," which is an acronym for the phrase "joy of missing out." It reflects the positive feeling of contentment someone experiences when they are happy about having missed a potentially unpleasant event or social gathering. While commonly used in modern-day culture and social media, its usage is yet to be officially recognized, limiting its value and acknowledgment in formal English settings.

Ultimately, new words and phrases are invented mostly to reflect changes and new ways of

thinking in society. In the digital age, where social media plays a significant role in shaping daily conversations, it is unsurprising that many neologisms come from the internet. However, not all neologisms have the power to be accepted into the English language. The power of language lies in its ability to adapt and change over time, and only time will determine which neologisms will be accepted and, in turn, incorporated into the language.

4. Challenges in translation of neologisms

In today's rapidly changing world, the emergence of new ideas, concepts and products is constantly expanding the vocabulary of the English language. The process of translating neologisms is not without its peculiarities and challenges, which pose significant difficulties to translators. In this part of my research, I studied some of the features of the translation of neologisms, as well as the challenges that translators may face when working with them.

The primary peculiarity of translating neologisms is that these words do not have established equivalents in the target language, which means that there is no clear point of reference for translators. This forces translators to rely on their knowledge of the source language, their understanding of the concept the neologism, and their research skills, to come up with an appropriate translation.

Another challenge of translating neologisms is that they are often formed by merging two or more words or by repurposing an existing word with a new meaning. This makes it difficult for translators to determine the exact meaning of the neologism, its intended usage and its connotations. Translators, therefore, have to employ their creativity to come up with a translation that captures the intended meaning of the neologism while maintaining linguistic and cultural appropriateness in the target language. The third challenge in translating neologisms is the cultural aspect, which poses a significant challenge to translators. Neologisms are often reflective of the culture in which they originated and may not be readily understood or accepted in other cultures. Translators must, therefore, ensure that the translation is culturally appropriate and conveys the intended meaning without causing offense or confusion to readers in the target culture.

Additionally, the pace of new word formation is rapid due to the technological advancements in the current era. Therefore, the accuracy and effectiveness of translation can vary depending on the translator's expertise and experience with the relevant context. Inaccurate or suboptimal translations can lead to unintended meanings, mistranslations and confusion, which may affect the interpretation of the intended message by the reader.

Research results. Based on my research, I made several conclusions regarding the issue of neologisms in modern linguistics. First of all, it is interesting how quickly and rapidly the language develops. Neologisms appear almost every day, and despite the fact that most of them will disappear as suddenly as they appeared, this process shows the limitless possibilities of language and people in the matter of creating new words. The second conclusion is how culture, fashion and time are related to the development of language. Most of the neologisms we use on a daily basis are due to just one of these factors. My last conclusion is about translators and how difficult our profession really is. It depends on the translator, his knowledge and competence, how the reader or listener will understand the information.

Conclusion. Neologisms are an integral part of language and culture, providing a reflection of the social and technological developments in society. The trend of neologisms emergence continues to grow rapidly due to technological advancements, globalization and cultural diversity. As language is dynamic, neologisms also adapt to new contexts. Translating neologisms is a complex process that presents a multitude of challenges to the translator. These challenges include the lack of established equivalents in the target language, the ambiguity of the neologism's meaning and usage, and the cultural appropriateness of the translation. As such, translators must employ their linguistic and cultural knowledge and research skills to ensure that the translated text conveys the same meaning as the original message whilst being culturally appropriate and linguistically accurate.

References:

1. Pereiashkina L.N. Neologisms in English: semantic groups // Piatigorskii gos. lingvist. un-t., 2005
2. Iweta Kalinowska. Neologisms – their origin and how they reinvigorate language // TermCoord, 2016
3. D.S. Nachalov, E.M. Bozhko. English neologisms and how to translate them // Ural Federal University named after the first President of Russia B.N. Yeltsin. Yekaterinburg, Russia, 2019
4. Yan-Qing Fang. A Glimpse at the Study of English Neologism. // Business Prospects 2(2): 78-84, 2021

Македон А.Д.
специальность "Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

HISTORY OF FRENCH IMPRESSIONISM

Abstract: *French Impressionism - The beauty of everyday life.*

Keywords: *Impressionism, History of Impressionism, representatives, Eugène Delacroix, Edouard Manet, Salon des Misérables, Claude Monet.*

Is it possible to show how the wind envelops human figures? How the air vibrates with the heat? How does the light change the colours of an object?

The impressionist painters succeeded!

Impressionism, an artistic movement of the last quarter of the 19th century, was born in Paris and only existed officially for 12 years. During those years the artists managed to hold 8 exhibitions and paint hundreds of pictures. In a very short time, they managed to break the canons of classical painting, spread their influence all over the world and turn the development of art in a completely new direction. It was the Impressionists who left the image of Paris and rural France of the time, scenes of people's daily lives and landscapes. They knew the laws of academism, but abandoned the traditional principles of painting: they replaced outline painting by separate and contrasting strokes of pure colour, black colours disappeared from their palette and were replaced by coloured shadows.

Their virtuoso mastery of colour meant they could capture the movement of clouds and the play of sunlight. They focused on changing colour and tone of an object depending on the light, so they painted one and the same motif several times.

Why is the term 'Impressionism' itself considered initially a swear word? What stories link hundreds of artists? Why are the impressionists' works so radically different from one another and what do they have in common? And why is it better to look at the paintings of these artists from a distance?

Influence and background

Impressionism did not appear in a single instant, as any other movement in art. Renaissance painters started to experiment with light, colour and shade. Pieter Rubens tried to get rid of black as there is no black in nature. And Johann Goethe in the colour theory assumed that any colour can be received from three: purple, yellow and dark blue.

And an even greater influence on the formation of a new view in painting was a fascination for Europeans - Japan in the fifties after the revolution in Japan in Europe was a lot of Japanese prints. Their vibrant pure colours, schematic rendering of form and liberal treatment of the laws of perspective enabled artists to rethink the traditional approach to the depiction of objects.

Technological progress also influenced the new trend - photography was invented at the time, it allowed capturing an elusive moment, an emotion, a movement of people and animals. Impressionism also caught the world around us in a movement, in the moment, like photography. The invention of tubes for paints also played a minor role, but they allowed artists to go into nature, taking all the necessities and paint nature on the spot instead of recreating it in the studio by memory. This is how the famous plein airs were born, with the impressionists creating not only etudes but also large canvases outdoors in the natural airy environment.

Where did it all start?

The forerunners of Impressionism - representatives of Romanticism.

Eugène Delacroix was 'the enemy of all painting in grey'. He explored colour combinations in both practice and theory. Delacroix believed that mood was the main thing in the picture. Instead of smooth transitions he used split strokes and mixed colours at the junction.

His still-lives, which he painted at such a fast pace that he was able to paint the flowers before they faded, inspired many Impressionists. They captured the fragility of plants and fruit with careless, freehand brush strokes. Eugène Delacroix declared: "Give me the dirt of the streets and I will turn it into the lush flesh of a woman, if you let me surround the dirt as I please".

Today, impressionist paintings are classics, worth millions at art auctions, but at the end of the 19th century the innovators faced an aggressive atmosphere of misunderstanding. Even artists with experience and acclaim could find themselves on the margins of official art, as was the case with Edouard Manet.

Édouard Manet and the Salon des Outcasts

So, 1863, the Salon d'Art de Paris, the oldest and most prestigious exhibition in France. There is no room for newcomers or those who deviate from the rules. It's virtually impossible to be among the lucky ones. Exhibiting is a sign of vocation.

Edouard Manet was rejected by the jury. But 1000 canvases out of 5000 submitted did not reach the exhibition. Even for a strict jury of the salon it is too much. Napoleon III heard of the complaints and ordered that space be given to the works that had been omitted in another part of the Palais des

industries. And so the Salon des Miserables came into being.

It was there that Édouard Manet made his "Breakfast on the Grass" available. It had an explosive effect, with a subject that was considered indecent by the critics, as well as an innovative technique: open, freehand brushstrokes, harsh light, and transitions without half-tones or shadows. It would have been considered unfinished at the time, but in fact it has all the makings of a new movement which would become Impressionism 10 years later.

First exhibition. Claude Monet

Although the tendency had been developing since the 1860s, the first group exhibition of these artists came together in the spring of 1874, at the atelier of the photographer Nadar, on the Boulevard des Capuchins, a famous location for the Impressionists. The painters wanted to make a name for themselves and at the same time find buyers for their work. But the exhibition was disappointing. It brought neither money, fame nor recognition.

However, from 1874 to 1886, 8 Impressionist exhibitions were held, the last of which coincided with the collapse of Impressionism.

But at the very first exhibition, one of its managers, Claude Monet, presented a work called "Le Havre Port", the subtitle of which was "Impression: Sunrise". Impression in French is "impression" and so the term Impressionism was coined. "Le Charivari" critic Louis Leroy wrote, "there was nothing on the painting but an impression". He punctuated it by using the picture's subtitle.

Where can you see the works of the great impressionist painters today?

It is logical that the largest collections are in museums in France. The Louvre has not hosted historical collections and so the largest collection in the Musée d'Orsay contains famous works by Manet, Monet, Renoir and Delacroix that may not be the most popular but important. The Musée d'Orangerie is famous for being the permanent home of Claude Monet's famous water lilies.

References:

1. <https://www.virtualartacademy.com/history-of-art-french-impressionism/>
2. <http://www.arthistoryarchive.com/arthistory/impressionism/French-Impressionism.html>
3. <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199920105/obo-9780199920105-0102.xml>
4. Callen, Anthea. *The Art of Impressionism: Painting Technique and the Making of Modernity*. New Haven, CT, and London: Yale University Press, 2000.
5. Thomson, *Belinda*. *Impressionism: Origins, Practice, Reception*. London: Thames & Hudson, 2000.

Тораманова Наргиз
специальность "Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

FORMATION AND DEVELOPMENT OF DESIGN IN KAZAKHSTAN

***Abstract:** Such issues as the formation and development of design in Kazakhstan, the mutual influence of eastern and Western schools in the development of Kazakh design are considered. The versatility of design development in Kazakhstan was initially determined by the historical development, geographical location, natural and climatic conditions of its territory. The multinational tandem within the country, formed during the synthesis of many aesthetic and cultural-historical components, as well as the broad international ties of the country's leadership predetermined the development of design in Kazakhstan.*

***Keywords:** Kazakhstan, costume, design school, fashion, design, national currency design.*

Today we will consider such a topic as “The Formation and Development of Design in Kazakhstan”, but before we start discussing the development of design and its formation, we first need to learn about the very history of the origin of art and design in the Republic of Kazakhstan.

The history of the art of Kazakhstan is primarily the history of the development of artistic crafts, the objects of which - clothes, carpets, things for riding, art metal products and much more - are expressive examples of proto-design. If we talk about the origins of modern Kazakh design, then we can rightfully refer to the richest practical experience of proto-design of nomadic inhabitants of the steppes, which is also in demand among other peoples of the world, which shows the exceptional value of nomadic culture as a whole. The products of our ancestors organically combine the functionality and aesthetic qualities of objects, their ergonomics, environmental friendliness and other characteristics that modern designers strive for.

The Great Silk Road, which arose in the II c. BC, played a crucial role in the interpenetration of different cultures. The range of goods transported along this caravan route was quite wide: different types of all fabrics, precious and semi-precious stones and silver, gold, medicines and dyes; birds and animals intended for sale and in the status of a gift rare species of animals such as ostriches, falcons, peacocks, elephants, cheetahs, rhinos. Through the Silk Road, various cultures gained fame and mutual influence: in the art of dance, music, painting, and religious ideas spread: Christianity, Manichaeism, Buddhism and Islam. Cultural dialogue contributed to the dissemination of the achievements of different peoples, including in the field of proto-design.

At the same time, design as a phenomenon of modern culture began to take shape in the republic from the second half of the 20th century. under the influence of the Center. European trends in this area dominated the early stages of design in Kazakhstan.

The term "design" in translation from English is a drawing, a project, a drawing. It became a prerequisite for the birth of derivative concepts and definitions: "designer",

“artist-designer”, “design-form”, “architectural-designer” and many others. The term “design” is used as the activity of an artist-designer in the field of designing mass industrial products and creating an objective environment on this basis. The spectrum of definition of the recently appeared term "design" in our country is quite wide. The definition of "artistic design" has changed to "designing things."

Among all directions in the period of formation of design in Kazakhstan, the leading place belongs to the Kazakh school of clothing modeling. And already from the first stages of the work of fashion designers, a delicate line of ethno-design was outlined.

The first steps in the formation of clothing design in the republic are perfectly illustrated by the history of the confident pace of the Symbat Fashion Academy, which managed to preserve the character and origins of the ethno-national worldview of the Kazakh costume and, in parallel, develops the shape and composition of the modern costume by constantly introducing innovative fashion influences.

The task of the House of Models was to develop new designs and supply high-quality goods to the market - all types of clothing, knitwear, footwear, as well as cooperation with larger light industry enterprises of the Republic of Kazakhstan, and annually develop for them more than 2,500 samples of clothing, knitwear and footwear models with regulatory - technical documentation for maintenance of garment factories in Kazakhstan. To introduce the developed models into production, the Fashion

Academy "Symbat" systematically carried out design and research work.

Since 1958, the House of Models has been publishing the advertising and information magazine "Symbat" in Kazakh and Russian languages, it presented the ways of developing the creative potential of the team - fashion trends, designing, making models based on folk motives, designing sewing and knitwear and shoes.

It is thanks to the release of the Symbat magazine that we know the names of our most famous designers, such as Alexey Chzhen, Laria Dzhakambaeva, Aida Kaumenova, and we also see demonstrators of the types and styles of clothing models in the photographs. The developed models of designers were recognizable among other fashion houses of the Union republics due to the preservation of the traditions of Kazakh national clothes, the embodiment of the image of a folk costume in the context of interpretations of modern fashion, in tandem with stylized ethnic motifs. At the same time, the influence of Western European fashion on folk traditions in costume was noticeable. Working with this subtle world, the designers created their own atmosphere of image-creating categories of new modern forms of technological embodiment in a single artistic style.

The successes of Kazakh fashion designers, representatives of other areas of design, were not slow to affect: in 1987, the Kazakhstan Union of Designers was established, and the term "design", understood as "design and artistic support of any activity", received official status in Kazakhstan.

Along with internal culture, aesthetic feelings, artistic training, the abilities of a professional designer, this field of activity requires the ability to think systematically, analyze the problems of expediency and conduct methodically planned work.

In general, speaking about the formation and development of design in Kazakhstan, the mutual influence of Eastern and Western schools in the practice of Kazakh design, we note the following. The versatility of the development of design in Kazakhstan was initially due to the historical development, geographical location, natural and climatic conditions of its territory.

Based on all of the above, I would like to note that today Kazakhstan is on the verge of a new stage of socio-economic modernization and plans to become one of the fifty most competitive countries in the world. A variety of creative individuals, high artistic taste, originality of modern approaches, combined with the best achievements of traditional culture, with its original sense of form and color - these are the features that distinguish the professional values of domestic design at the present stage.

References:

1. Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства. – М., 1970.
2. Серов Н.В. Цвет культуры. – СПб., 2004.
3. Доброхотова И. Беседы о моде, или зеркало, которое не лжет. – Алма-Ата, 1991.
4. Гусейнов Г.М., Ермилова В.В. и др. Композиция костюма. – М., 2004.

Сайын Айгуль

специальность "Дизайн", Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. маг.фил.наук, сеньор-лектор

NEURAL NETWORK - CHEATING OR A NEW GENERATION TOOL IN DESIGN?

Abstract: *The article discusses the problem of the emergence of neural networks, as a tool to facilitate work or as a subject of cheating, as well as the difference between the work of a designer and an algorithm.*

Keywords: *neural network, cheating, design, creativity.*

Neural networks are complex algorithms that are used in computer vision, speech recognition, word processing, and many other fields. But increasingly, neural networks are also used in design, which causes debate: is this cheating or a new approach to creativity?

On the one hand, some designers believe that using neural networks in design is an easy way to create original work. They can simply upload an image to the neural network and get the finished design they need. At the same time, these designs may not be of very high quality, may not meet the requirements of customers and may not have individuality. In this case, the neural network is indeed a cheating tool.

On the other hand, there are designers who use neural networks as a tool to refine and improve their work. They create a basic design, which is then processed by a neural network, which offers various options for color, scaling and layout. In this case, the neural network becomes a tool that helps the designer to come up with the best option.

It is also worth noting that neural networks can be used in design not only to create finished projects, but also for creative experimentation. For example, some designers use neural networks to create interesting textures or fun illustrations.

We can say that neural networks are a new generation tool in design that can be used both for cheating and for creative growth. However, it is important to understand that neural networks will not replace the creativity of a designer, but will only help him improve his skills and create a quality product. Since the neural network cannot replace the unique vision and creative approach of the designer in creating large-scale projects with non-trivial solutions and integration into various types of media.

Conclusion: Designers can use neural networks as a work tool or an additional resource for efficient information processing. However, there should not be an unconditional and complete dependence on these technologies in order to preserve the value of the profession and preserve the need for human creative thinking.

References:

<https://www.technologyreview.com/2018/12/12/1739/a-radical-new-neural-network-design-could-overcome-big-challenges-in-ai/>

Кривонос Дарья
специальность "Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

DEVELOPMENT OF PUBLIC SPACES IN ALMATY

Abstract: *This article discusses the topic of the development of public spaces in the city of Almaty. The author emphasizes the importance of creating attractive and comfortable public spaces. One of the key elements of creating successful public spaces is creativity, which can attract a large number of people and stimulate the development of cultural and social initiatives. The author notes that creative public spaces can become centers for various events, contribute to the development of urban culture and tourism, as well as stimulate the economic growth of the city as a whole. In general, the article emphasizes the need to continue developing public spaces in the city of Almaty with an emphasis on creativity in order to make the city more attractive and convenient for the life of its residents.*

Keywords: *Public spaces, Almaty, creativity, improvement of the urban environment, comfortable environment, civic position, cultural and social initiatives, economic growth, tourism, events.*

The development of public spaces is an important aspect of urban development, which is aimed at improving the quality of life of urban residents. Public spaces are an important part of the life of cities, as they are places where people can meet, communicate, relax, play sports and spend their free time. In recent years, cities around the world have faced the need to create new public spaces and renovate existing ones in order to improve the quality of life of citizens and attract tourists and investors.

There is a need to create new public spaces in the city of Almaty for several reasons:

Firstly, with population growth and an increase in the number of cars on the roads, the city becomes more crowded and cramped. This means that it becomes more difficult for people to find places to relax and spend their free time, especially in the city center.

Secondly, with the development of the economy and tourism in Almaty, there is an increasing need to create attractive and modern public spaces that would attract both locals and tourists. This can help in creating a positive image of the city and stimulate economic growth.

Thirdly, the number of young people who are looking for places for socialization and leisure activities has increased recently. The creation of new public spaces can help them in this, as well as contribute to the formation of public relations and the strengthening of the community.

There are many public spaces in Almaty that are a meeting and recreation place for locals and tourists, but most of them are located in remote places from each other and often include only one

function, for example: parks, squares, museums, restaurants, shopping centers, coffee shops and so on.

The creation of a public space that will unite various zones and offer many opportunities for recreation, sports, cultural and entertainment events will help improve the availability of city services and make life in the city more comfortable and convenient.

A public space that combines the functions of a public garden, an exhibition complex, a music studio, a restaurant, a sports ground, a cinema, a library and other cultural events has many advantages and can lead to an improvement in the social and cultural sphere of the city, the economy of the city, as well as an increase in the comfort level of city residents.

I want to give some examples of public spaces around the world that could be used as a basis for creating a place in Almaty:

1. «Art Zone (798 Art District)» in Beijing

The space was created on the basis of an old factory, which was restored and turned into a cultural center. Exhibitions, concerts, lectures and other events are held here, which attract many visitors and tourists. There are also shops, museums, restaurants and sports fields on the territory of the complex, which makes this place wonderful for visitors.

2. «The Flacon» district in Moscow

A space with an area of more than 50 thousand square meters, where you can create, express yourself, spend your leisure time. Now there are more than 250 tenants on the territory of the Flakon district: numerous showrooms of local brands, creative studios, work-shops, restaurants, cafes, educational platforms, advertising and event agencies, as well as venues for concerts, performances, performances, conferences and festival events.

3. «Reffen» in Copenlin

This street food market in the port part of Copenhagen is a real village of converted shipping containers selling dishes from all over the world. Workshops, showrooms and recreation areas are also located on the territory of the cluster. Every visitor can attend a concert or a master class, which are held here weekly.

4. «Art Square» in Ufa

It is an urban center filled with shops and showrooms, cafes and bars, smart offices, craft workshops and art salons. The space hosts entertainment, educational, creative and social events of various formats: theatrical productions, poetry and music evenings, lectures, sports competitions and much more.

5. «Sevkabel Port» in Saint Petersburg

The complex of buildings is divided into various functional zones where you can create projects, work, spend free time, engage in creativity and sports. Today there are creative workshops, shops, cafes, bars and restaurants, concert and exhibition grounds, children's studios. Lectures and master classes are held here all year round, in winter they open a skating rink by the sea, and in summer they launch excursions on motor ships.

This is a topical topic about how important it is to create attractive public spaces for city residents. Open spaces, such as parks, squares, squares and streets, play an important role in shaping urban culture and creating a comfortable living environment.

One of the key elements of creating successful public spaces is creativity. Innovative and unusual design can make the space more attractive and interesting for visitors, which can lead to an increase in the number of people who visit it. Also, the creative space can contribute to a more active civic position of city residents and stimulate the development of cultural and social initiatives.

Creative industries (advertising, architecture, decorative and applied arts, design, fashion, cinema, video, photography, music, performing arts, publishing, research and development, software, computer games, electronic publications and television/radio) give impetus to the development of the infrastructure of the entire city and are the lifeblood of the economy.

In general, the creation of creative public spaces in Almaty has a huge potential for improving the urban environment and improving the quality of life of residents. Such spaces can become centers for various events, contribute to the development of urban culture and tourism, as well as stimulate the economic growth of the city as a whole. Therefore, it is important to continue to develop creative public spaces and invest in them to make Almaty more attractive and comfortable to live in.

References:

1. <https://unhabitat.org/developing-public-space-and-land-values-in-cities-and-neighbourhoods>
2. <https://www.pps.org/article/ten-strategies-for-transforming-cities-through-placemaking-public-spaces>

Сейлгазина Назым

специальность " Дизайн", Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. маг.фил.наук, сеньор-лектор

CAN FASHION GO COMPLETELY GREEN?

The fashion industry is one of the most polluting industries. Increasingly, people, realizing this, are trying to choose clothes that cause less harm to nature. What can be called an eco-brand? Should you buy clothes made from recycled plastic from fashion giants? And what can you generally focus on when shopping? To these and various other questions, "Such things" were looking for answers together with experts in the field of fashion and ecology.

What's wrong with clothes?

The World Economic Forum, a non-governmental organization that discusses world problems, provides several facts about how clothing production harms the environment.

The fashion industry is the second largest water consumer in the world. In general, it accounts for up to 20% of all global industrial water pollution.

Every year, 500,000 tons of microfibers, equivalent to 50 billion plastic bottles, end up in the ocean when washing clothes.

85% of textiles end up in landfill every year. In 2014, people bought 60% more clothes than in 2000, but kept half as much.

The environmental situation in the world is now so critical that the best solution for the fashion industry would be to stop all production.

What clothes to choose?

Some brands position themselves or their lines as sustainable, but this does not always mean that they really do not harm nature.

sustainable fashion

Fabric dyeing and finishing is the world's second largest source of freshwater pollution after agriculture.

Sustainable fashion suggests that the company uses materials for tailoring, the production of which causes less damage to the environment than conventional fabrics. For example, organic cotton, recycled polyester or recycled cotton. In addition, the manufacturer tries to reduce the ecological footprint of the production itself and, of course, cares about the well-being of its employees

Eco-friendly fabrics can be divided into three conditional groups:

– organic fabrics made from natural raw materials grown by organic farming methods: cotton, linen, wool, cashmere, silk;

- fabrics from easily renewable crops: hemp, bamboo, nettle, corn, banana, jute, soybeans, algae;

- recycled fabrics: polyester from recycled plastic bottles. More and more giant corporations are introducing eco-fabrics into their production. For example, H&M has released a collection from a line called Conscious ("conscious"), which contains clothes created with at least 50% sustainable materials. Zara produces eco-friendly clothing that carries the Join Life label, made from organic cotton and recycled polyester. Part of the Levi's jeans collection is made using waterless technology - that is, less water was spent on production than usual. The Nike Grind collection is made from recycled athletic shoes and industrial waste.

How ready are people and brands to change?

Global consumer sentiment surveys are conducted regularly. For example, in July, McKinsey & Company presented the results of a study of consumers after the coronavirus crisis. Two-thirds of those surveyed said it became even more important to them that giant companies limit their impact on climate change. For 67% of respondents, it matters whether clothes are made from environmentally friendly materials, and for 63% - how the brand promotes the concept of sustainability.

Brands themselves are also trying to meet the growing demand from buyers. For example, by 2018, almost a third of brands have launched at least some initiatives aimed at sustainable development. At the same time, according to a 2019 study by the Global Fashion Agenda, Boston Consulting Group and Sustainable Apparel Coalition, 40% of companies have not yet done anything to implement the principles of caring for the planet's resources.

I think that fashion can become completely eco-friendly, but it will take a long time.

References:

1. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0262407922009848>
2. <https://www.businesstimes.com.sg/lifestyle/fashion-goes-green>

Казиева Карлыгаш

специальность " Дизайн", Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. маг.фил.наук, сеньор-лектор

PROBLEMS OF EMPLOYMENT OF DESIGNERS IN KAZAKHSTAN

***Abstract:** This article solves the problems of employment of designers in Kazakhstan. It analyzes the main reasons that may seem difficult when looking for a job in this field.*

***Key words:** design, employment, work, difficulty, job, education, qualifications.*

The employment of designers in Kazakhstan is becoming more and more problematic. On the one hand, there is a great demand for the services of designers from business and government organizations. On the other hand, competition in the design services market is becoming increasingly fierce, which leads to a decrease in salaries and working conditions for designers. The problem of employment of designers in Kazakhstan is quite urgent and complex. Despite the fact that design is an important industry, there is a shortage of vacancies and corresponding opportunities for designers.

One of the reasons for the problem of employment of designers is the lack of standards in the field of design in Kazakhstan. Currently, there is no unified system of qualifications and standards that would define the requirements for designers and their skill level. This leads to the fact that employers can hire designers on low salaries and without proper qualifications.

Another reason is the low level of awareness of employers about design and its importance for business. Many employers do not understand that high-quality design can improve their business processes and lead to increased profits. As a result, they are willing to pay less for design services and hire less qualified designers.

It is also important to note that many designers in Kazakhstan work on a freelance basis. Most companies do not attach due importance to design, and the costs of its creation are considered too large. In Kazakhstan, the problem of employment of designers is quite urgent. In many cities of the country there are a large number of higher educational institutions where design is taught, however, despite this, many graduates remain unemployed. Many companies in Kazakhstan do not attach due importance to design and prefer to save on this area.

The employment of designers in Kazakhstan is a problem that needs to be considered in the context of the development of the modern labor market in the country. On the one hand, there is a great demand for professional designers in various sectors of the economy, including marketing, advertising, web design, graphic design, etc. On the other hand, many young designers face difficulties in finding a job, which may be due to a lack of experience, competition in the labor market and a lack of vacancies.

One of the problems is the lack of a unified certification system for designers, which makes it difficult to get a job anywhere. As a result, many designers are forced to work freelance or move abroad in search of better opportunities.

Another problem is the lack of high-quality educational programs and courses for designers in Kazakhstan. Most universities and colleges offer educational programs that do not meet the modern requirements and standards of the design industry. As a result, many graduates do not have sufficient knowledge and skills to successfully compete in the labor market.

Thus, it can be noted that the problem of employment of designers in Kazakhstan is an urgent topic that requires attention from the government and the business community. Despite the fact that design is currently an important industry in many countries of the world, in Kazakhstan this industry is still under development.

Based on all of the above, I suggest several ways to solve these problems:

1. Connecting existing designers with employers: Creation of platforms for designers to communicate with employers, such as online platforms, job fairs, forums, etc. This would make it easy for designers to find jobs and companies to find the best talent.

2. Organization of specialization courses: Advanced training of designers will strengthen their competitiveness in the labor market and provide them with the ability to perform tasks at a high level. This can be achieved through the organization of design courses and training in educational institutions.

3. Development of webinars for skills development: Regular webinars for designers will help them learn about new trends and trends in the industry, get information and exchange experience.

4. Creation of places to encourage creativity: The introduction of contests for the best design, exhibitions, etc. Creating such events can help designers demonstrate their talents, as well as earn additional income.

5. Purchase of the best equipment: The organization and support of laboratories and studios with advanced equipment and software are necessary to improve the quality of work and improve the skills of designers.

6. Organization of conferences and seminars: Regular conferences and seminars can provide a platform for designers to exchange ideas and work experience with each other, and it can also help to find new clients and employers.

7. Paperwork: Development of contractual relations between designers and employers or clients, will help to avoid problems with payments and receipt of payment for services, agreements on the performance of work, etc.

References:

1. Simon, Herbert A. The Sciences of the Artificial. — 3rd Ed.. — MIT Press, 1996. — 248 p. — ISBN 0-262-69191-4.
2. The Design of Everyday Things. — М.: «Вильямс», 2006. — 384 с. — ISBN 0-465-06710-7.
3. Теория дизайна. Проблемы онтологического и методологического знания.. — Екатеринбург.: Архитектон, 2006. — 412 с.
4. Концепции современного дизайна, 1990-2010 / Российская акад. художеств, Науч.-исслед. ин-т теории и истории изобразительного искусства. — М.: Артпроект, 2011. — 209 с.
5. https://el.kz/ru/problemi_dizaina_inter_ero_v_kazahstane_25962/

Генардукаева Милана
специальность " Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

HOW THE FASHION IS CHANGING UNDER THE INFLUENCE OF SOCIAL PROBLEMS?

***Abstract:** The purpose of this article is to find out the sources of fashion trends. Find out what is the trend of the modern fashion world? Briefly consider the history of fashion. Understand why fashion acts as a social phenomenon?*

***Key words:** Fashion, trends, sociology, history, popularity, design, style.*

Fashion is one of the most dynamic phenomena in the modern world. It changes every season, creating new trends and styles. But not only designers and fashion designers influence fashion. Social issues also have an impact on the fashion industry. In this article, we will look at how social issues affect fashion and what changes are taking place in the fashion industry.

If we consider fashion from the point of view of sociology, then most sociologists are of the opinion that fashion carries a "certain" culture of imitation. Imitation, in turn, is a social process, people from the lower classes tried to imitate the higher ones in order to become a worthy part of society. Such a "tendency of imitation" in their writings was singled out by: Herbert Spencer, Gabriel Tarde, Georg Simmel and Herbert Blumer.

Herbert Spencer distinguished two categories of actions that explain the desire of people to imitate someone: 1) show their respect for people from high society by dressing in this way; 2) to express a kind of "protest" and emphasize the equality of their statuses by their appearance.

Tarde, in turn, developed three laws explaining the theory of "imitation and suggestion." Why do people tend to repeat one after another.

The Law of Close Contact explains that people have a greater tendency to imitate the fashion or behavior of those around them.

1) According to the law of close contact, people tend to imitate the fashion and behavior of the people they are in close contact with. If a person stays in a circle of people with deviant behavior for a long time, over time he begins to acquire and copy their habits. Direct connection with the carrier of deviation contributes to an even greater form of deviation.

Georg Simmel viewed fashion as a social phenomenon that manifests itself in a continuous change in the style of dress and behavior. He argued that fashion is a manifestation of individuality and the desire to belong to a particular social group. Simmel describes fashion as a way to express personality and social belonging, as well as a way to create new social relationships and destroy old ones. He also emphasizes that fashion has a strong influence on society and can be used to set social norms and values.

You can also refer to the work of other sociologists who have continued to develop Simmel's ideas in the field of fashion. For example, Pierre Bourdieu in his book *Distinction: The Social Reproduction of Taste* emphasizes the role of fashion in creating social groups and establishing social relationships.

And finally, consider the position of Herbert Bloomer. The sociologist had a different point of view on this matter. He is already moving away from the theory of imitation, that people are guided only by how they want to be like the "top" of society. Bloomer reinterprets Simell's writings. And also puts forward the concept of "collective selection". What is the essence of this concept? The system is

uncomplicated, one or another thing is chosen and the "title" of this season's trendy clothes is assigned to it. Various participants in the fashion industry, including designers, suppliers of clothes for shops and boutiques, buyers, fashion magazines and the fashion community, interact with each other and influence the formation of collective taste. That is, this "collective selection" occurs. The main thing is to understand that the essence of the mechanism is not in one specific and single action, but as a result of the actions of the participants in the act.

Let's go through the history of fashion a little. After all, each era, decade, or even year is characterized by certain features in clothing. Let's not go too far and take the 1920s. The period of the 1920s was marked by revolutionary changes in fashion. After the end of the First World War, women became more independent and active participants in society, which was reflected in their clothing style.

One of the most notable trends was the short dress, which rose high above the knees. This dress has become a symbol of the liberation of women from rigid moral and social norms. Short dresses were often complemented with wide ribbons, bows and lace.

Trousers were another significant fashion item in the 1920s. Women began to wear trousers in everyday life and at work, which was another signal of their independence and freedom.

The clothes of that time were also distinguished by elegant simplicity and minimalism. Instead of traditional tight corsets, women wore looser dresses that allowed them to move more freely. The fabrics were light and airy, which made the clothes more comfortable.

Also in fashion in the 1920s were hats. Women wore wide hats with large brim that protected from the sun and complemented the image. Overall, the fashion of the 1920s was very unique and reflected the changes in society and culture of the time. This was a period when women became more independent, and their clothes began to reflect this freedom and independence.

The fashion of the 1930s was a reflection of a time when the world was in a deep economic crisis. During these years, fashion became less luxurious and more modest to reflect the zeitgeist and limited resources.

During this period, women began to wear dresses that were simpler and more functional, often made from cheaper materials. Clothes were more practical and comfortable to match the new reality of life. However, despite the economic hardships, the fashion of the 1930s was also known for its elegance and grace. Women continued to wear hats and gloves, and used accessories such as jewelry and bags. Fashion for heels flourished, which became a symbol of feminine elegance.

Fast forward a couple of decades to the fifties. The fashion of the 1950s was largely determined by the post-war changes in society. It was an era of economic growth and the growth of consumer culture, which manifested itself in the fashion of those times.

Women's fashion in the 1950s was characterized by a strong emphasis on femininity and elegance. Clothes became tighter, emphasizing the woman's figure, and skirts became shorter and flared. It was fashionable to wear dresses with flared skirts that created the effect of a lace petticoat.

Men's fashion in the 1950s was also associated with elegance and classic style. The men wore suits with tight trousers and cropped jackets. Narrow-collared shirts and bow ties were popular. Let's move on to the eighties. Bright colors and their unusual combinations, extravagant clothes, casual tracksuits, voluminous hairstyles and curls, all this is about the 80s. Fashionistas wore bright pink, green, yellow and orange outfits, and also combined different prints and textures. Glamorous fashion with sequins, sequins and metallic shades also occupied an important place. There was a fashion for broad shoulders, so shoulder pads were added wherever one could afford it.

An important element of fashion in the 80s were jeans. They were narrow, high-waisted and tapered at the bottom. They often featured various prints and inscriptions.

Jewelry also became more voluminous - fashionistas wore large earrings, rings and bracelets.

The fashion of those years has contributed to the current modern trends.

Having analyzed several periods of that century, let's take a look at the trends of the 21st century.

It is simply impossible not to touch on the 2000s. The fashion of the 2000s was varied and reflected the spirit of the times. It was a period when technological progress, mass culture and globalization strongly influenced fashion trends. Often people chose, so to speak, "style icons" to look up to. These were famous singers, actors, models, media personalities in general.

One of the most significant films that influenced fashion in the 2000s was *The Matrix*. This film has become an inspiration for many designers who have created cyberpunk clothing. Also, films such as *"Daylight"*, *"Pirates of the Caribbean"* and *"Harry Potter"* had a significant impact on the fashion and

consciousness of the people of that time. Music also played an important role in creating fashion trends. Pop stars such as Britney Spears, Christina Aguilera and Justin Timberlake have been the inspiration for many fashion trends. Their bright costumes, experiments with flowers in their hair and unusual accessories have become symbols of the 2000s.

Popular people such as Paris Hilton and Kim Kardashian also set fashion trends. Both ladies combined glamor, chic and scandal. Platinum blonde, velvet jumpsuit, pink all this did not go out of trend, with the advent of Paris Hilton as a media personality. It is also worth noting that many movie and music stars became the faces of famous brands, which also influenced fashion.

Well, as they say, "fashion is cyclical." Nostalgia for the 2000s has made itself felt in our time. Jeans mite on a low rise, thin eyebrows, lip gloss. Today's fashionistas also want to look like images from films and magazines of that time.

Let's summarize all the information received in this article. Social problems play an important role in shaping fashion trends. Fashion is a reflection of social changes and socio-cultural processes that influence people's behavior and preferences. For example, when we analyzed the 1930s. period of the Great Depression. Fashion was associated with the economic crisis, clothes were more simple and functional.

In the 1950s and 60s, women's rights movements were created. This led to the creation of fashion collections that emphasized female emancipation and liberation from traditional stereotypes.

Even based on these two examples, it is clear that social issues play an important role in shaping fashion trends. The history of fashion demonstrates how social issues influenced the development of fashion and became a source of inspiration for designers. The sociology of fashion shows that fashion is part of culture and social life, and its development depends on social and cultural factors.

References:

1. Алексеенко Л.В. Социология моды: классический дискурс о моде.
2. Журнал "Vogue" 17.02 2021. Статья «Paris Hilton remains the ultimate Aughts muse»
3. Blumer H. Fashion: from Class Differentiation to Collective Selection // The Sociological Quarterly. Vol.10. N3. 1969.
4. Барт Р. Система моды. Статьи по семиотике культуры. М.: Издательство им. Сабашниковых, 2003
5. Социология моды . stoodwood.com
6. Гусева А.М. Мода как предмет культурологического осмысления // Культура и цивилизация. 2017. Том 7. № 3А. С. 409-421
7. История одежды wikipedia.org
8. American Journal of Sociology
9. Vol. 62, No. 6 (May, 1957), pp. 541-558 (18 pages)
10. Published By: The University of Chicago Press

Қалжанұлы Жан, Ким Анатолий
специальность "Архитектура", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг.фил. наук, сеньор-лектор

CLASSICAL ARCHITECTURE

Abstract: *This article tells about the history of classical literature and its role in the development of art.*

Key words: *clean lines, subtle accents, classics, architrave, frieze, cornice.*

Classical architecture is an accomplished style with harmonious proportions and symmetrical compositions, coming from the times of Antiquity, often with columns, which is a major hallmark of an Ancient Greece and Rome.

The buildings of Parthenon in Athens and the Colosseum in Rome are examples of classical architecture and classical style in architecture. Simple and beautiful style with clean lines and subtle accents in the form of metal jewelry or carvings. Large buildings with large columns and arches. In ancient Greece, Rome, the columns changed over time, became more elegant and richly decorated.

The origins of the classics were antiquity. After the collapse of the western part of the Roman Empire, architectural traditions ceased to practice in large parts of Western Europe. For example, in the Byzantine Empire, ancient construction methods were existed and later developed into a special Byzantine style.

The Greeks invented and developed system of orders, and the Romans supplemented and brought it to perfection. In total, there are five orders that are considered to be classic. Three of them are formed on the Greek territory. They are the Doric, the Ionic and the Corinthian architectural orders. Two more orders appeared in ancient Rome: Tuscan and Composite. Each of them has its own distinctive features in the structure and decorative elements.

The major characteristic feature for Doric orders is austerity, closely spaced powerful columns and a large base (the Athenian Parthenon (5th century BC)). In the Ionic order, the columns become thinner and more decorated, the distance between them increases. The capitals of the columns are decorated with volutes (the Athenian temple Erechtheion) The Corinthian order is characterized by the fact that the capitals of the columns have complex decorations made up of stylized leaves of the southern acanthus plant, volutes. For example, the capital from Epidauros.

The entablature also consisted of three elements - bottom-up: architrave, frieze, cornice. The architrave and cornice became more complex as the column grew and grew in height. That is, the Doric order had the simplest architraves and cornices, and the Corinthian order had the sophisticated and elaborate elements.

The central element in the form of a ribbon was a main aesthetic function in the entablature carried by the frieze. The frieze of the Doric order dividing by convex stripes - triglyphs into squares - metopes. Metopes are square slabs between triglyphs, decorated with reliefs or paintings with battle scenes, images of military equipment, or weapons (Pergamon Altar, with images of the struggle of gods and titans).

The Greek order system became the basis of classical European architecture, and has not lost its relevance to this day.

Features of the classical style are majestic simplicity, solemnity. The use of entire colonnades, such as rectangle, square, sphere and domes in the center of a composite building. The bulks of different heights are striving towards the center of the building. In the construction of the facade, they often used a Greek portico with an order colonnade and a pediment decorated with bas-relief, various statues, medallions, ornamental compositions, stucco moldings, marble stairs, balustrades (figured columns supporting the railing, as a fence for loggias and balconies). Thus, arches, porticos, domes, columns firmly entered the concept of classical style.

Classical styles of architecture dominated Western architecture from the Renaissance to the advent of modernism. The principles of classicism continue to influence architecture in different parts of the world. For example, classical Chinese architecture and classical Mayan architecture. The classical style appeared in a number of Western European countries in the 17th century, in Russia in the 18th century.

One can see the examples of classical architecture in many parts of the Mediterranean and parts of Europe, such as Britain. Classical architecture is a major source of inspiration for architectural projects worldwide. Architects throughout the world designed in recent times, took the principles of classical architecture as a basis for creating their masterpieces. The classical style in architecture was widely used in urban planning projects. People admire palaces and temple complexes, city squares, large architectural ensembles and even entire cities built in the classical style. Many architects, referring to the grandeur of the classical era, have revived the classical style in an architectural style known as neoclassical architecture.

Architects such as Leon Battista Alberti, Sebastiano Serlio, and Giacomo Barozzi da Vignola were instrumental in the Italian Renaissance's revival of the language of architecture, which was primarily based on ancient Roman techniques. They extensively studied ancient Roman buildings in Italy and used Roman architectural treatises, including Vitruvius' *De Architectura*. However, the classical architecture of the Renaissance represents a unique interpretation of classical concepts. While the study of ancient architecture has led to the development of the theory of classical architecture, classical architecture itself is a reimagining and expansion of the architectural principles that were established in ancient times. One example of neoclassical architecture that is part of France's historical legacy is the Pantheon. Located in the Latin Quarter of Paris' 5th Arrondissement, it was originally the

Church of St. Genevieve, built by Jacques-Germain Soufflot between 1758 and 1790. Since 1791, it has served as a final resting place for some of France's most eminent figures. Other examples of classical architecture masterpieces include the Triumphal Arch on the Square of the Stars and the Pantheon in Paris, Chiswick House on the Burlington Line in London, the Admiralty Building and the Smolny Institute in St. Petersburg, and the White House and the Capitol in Washington.

References:

1. <https://www.masterclass.com/articles/classical-architecture-guide>
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Classical_architecture
3. Fleming, John; Honour, Hugh; Pevsner, Nikolaus (1986). *Dictionary of architecture* (3 ed.). Penguin Books Ltd. p. 76.

Булат Инкара

студентка 1 курса ВШЭУ «Корпоративные финансы», Caspian University

Научный руководитель: Айтбенбетова З.Е., сеньор-лектор

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ТРЕХЪЯЗЫЧИЯ В КАЗАХСТАНЕ

***Ключевые слова:** язык, трехъязычие, личность, культура языка, общество, информация, интеллект.*

Язык – это не только средство общения, это душа народа, хранитель традиций и культуры. Сегодня невозможно представить себе, что где-то ещё существуют страны, люди которых владели бы только одним родным языком. Знание нескольких языков, по существу, открывает окно в большой глобальный мир с его колоссальным потоком информации и инноваций.

Язык – это ключевое явление культуры, главный механизм национального единения, а также сохранения языкового многообразия в Казахстане.

Трехъязычие – это веление времени, оно помогает людям расширять свои знания, навыки, и развивать взаимопонимание между людьми.

В Казахстанском обществе проводится политика трехъязычия, направленная на освоение казахстанцами казахского, русского и английского языков

Разумное, грамотное и правильное внедрение трехъязычия даст возможность нам быть адаптированными в любой среде.

В современном мире знание иностранного языка – это норма для активных и целеустремленных людей, если мы свободно общаемся на нескольких языках, это увеличит наши жизненные перспективы. Конечно, изучение языка дело совсем непростое. Однако, в нашем мире все возможно, главное – это сильная вера в свои собственные силы.

Целью образования полиязычия является становление личности в развивающейся многонациональной и культурной окружающей среде, которая относится с пониманием и уважением к другим этническим группам и сохраняет свою национальную особенность.

В условиях глобализации и открытости экономики знание казахского, русского и английского языков должно стать залогом конкурентоспособности каждого гражданина страны. В соответствии с вышесказанным, сегодня общеобразовательная и высшая школы должны создать условия для социального, интеллектуального и личностного развития индивидуальности носителя языка.

Трехъязычие является наилучшим средством для познания родного языка, для расширения кругозора, для формирования культурной личности. Люди новой формации являются будущим многонационального Казахстана. Все последние изменения, происходящие в этом направлении в системе образования нашего государства, направлены именно на это. Воспитание личности со знанием трех языков будет способствовать развитию Казахстана. Тот, кто хорошо знает несколько языков, комфортно чувствует себя в глобализованном мире, ему доступен колоссальный информационный поток. Это расширяет возможности в учебе и работе. Трехъязычное образование в Казахстане – веление времени. Идея о его внедрении связана с расширением знаний и навыков, а также развитием взаимопонимания между людьми, чего невозможно достичь без знания языков. Казахи, которые будут свободно говорить на родном,

английском и русском языках, повысят свою конкурентоспособность на мировом рынке труда. Одновременно сохранится и укрепится многовековая культурная традиция народа, связанная с развитием казахского языка. Кроме того, изучение иностранных языков в целом имеет положительное воздействие на развитие интеллекта и умственных способностей человека.

Знание языков даёт нам возможность построить уверенное будущее... Есть такая народная мудрость: «Сколько языков ты знаешь – столько раз ты человек».

Список литературы:

1. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам [Текст]: пособие для учителей / Н.Д. Гальскова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: АРКТИ, 2003. С.192-194.
2. Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 27.01.2012 г. www.akorda.kz/...president...kazakhstan/poslanie prezidenta (дата обращения 27.01.2012).
3. Назарбаев Н.А. Указ Президента Республики Казахстан от 29 июня 2011 года №110 «О Государственной программе функционирования и развития языков на 2011-2020 годы».
4. [www.kz/rus/bm/gosudarstvennii_yazik/programma ru](http://www.kz/rus/bm/gosudarstvennii_yazik/programma_ru) (дата обращения 29.06.2011).
5. Общеευропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка. Департамент по языковой политике. - Страсбург, 2001. <http://www.linguanet.ru/ipk-REMA/> (дата обращения 28.06.2010).
6. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования [Текст] / Е.И. Пассов. М.: Просвещение, 2000. С. 228-229.
7. Шукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного. М.: «Высшая школа», 2003. С. 290-292.

**Непорожня Яна, Фриндт Вероника, Дударева Варвара,
Синяйкина Лина, Головина Анастасия
студенты МКП-22-5, CaspianUniversity
Научный руководитель: Искакбаева А. А., маг.пед.наук, сеньор-лектор**

КУЛЬТУРА БРИТАНЦЕВ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ

***Аннотация.** Пословицы и поговорки отражают образ мышления и мировосприятие людей. В данной статье мы решили выяснить, как английские пословицы отражают национальный характер и культуру британцев.*

***Ключевые слова:** Великобритания. Культурные особенности, английский язык, историческое происхождение, языковые символы, поговорка, национальные черты.*

***Annotation.** Proverbs and sayings reflect people's way of thinking and perception of the world. In this article we decided to find out how English proverbs reflect the national character and culture of the British.*

***Keywords:** Great Britain. Cultural features, English language, historical origin, language symbols, proverb, national traits.*

На сегодняшний день в мире существует 197 стран, и более трех тысяч народностей, каждая из которых обладает уникальной культурой. В глобальном понимании культуру можно разделить на восточную и западную. К восточной относятся страны Азии и Ближнего Востока, к западной- страны Европы и США.

Наше государство является представителем восточной культуры, с которой мы тесно связаны. С целью расширения кругозора читателя, мы решили рассмотреть особенности западной культуры.

У многих при упоминании Европы первыми на ум приходят такие страны как: Германия, Франция и Италия.

Но помимо вышперечисленных стран, ярким представителем западной культуры является Великобритания. При ее упоминании люди представляют разные вещи, а культура британцев является одной из наиболее интересных и разнообразных в мире. Она проявляется во многих аспектах жизни, включая язык. Британцы известны своей любовью к поговоркам и пословицам, которые передают важные уроки и ценности, а также выражают культурные традиции и обычаи. Предлагаем рассмотреть культуру британцев именно со стороны

языковых особенностей.

Пословицы считаются древним способом выразительности. С иной стороны, пословицы и поговорки интересны, снимают напряженную обстановку в коммуникации и позволяют людям ощутить расположение друг к другу.

Редко пословицы имеют национальные элементы какой либо культуры. Многие из них отражают глобальные человеческие смыслы. Например, «He who would eat the nut must first crack the shell», что в переводе: «Не разгрызешь ореха, не съешь и ядра.» [1] Данная пословица отображает культуру британцев в том, что они готовы пройти через трудности ради достижения своей цели. Именно поэтому Британия на сегодняшний день является одной из выдающихся стран

Пословицы предполагают собой очень занимательный и богатый материал для исследования философии, социолингвистики и в том числе и ежедневного быта и истории народа.

Одна ветхая мудрейшая британская пословица гласит: «Какие люди, такие и поговорки» - “As the people, so the proverb”. Это выражение в абсолютной мере отображает тему нашего исследования. Народные пословицы и поговорки основаны на особенностях менталитета и укладе жизни. [2]

У многих, когда они слышат слово Великобритания всплывает ассоциация с чаем – почему так? Все просто - тёплый напиток был всегда особенно привлекательным для англичан из-за холодного и влажного климата. Чай помог смягчить некоторые последствия промышленной урбанизации, ведь для чаепития требовалось кипятить воду, тем самым убивая болезнетворных бактерий, приводящих к дизентерии, холере или брюшному тифу. Этот напиток часто упоминается в их поговорках. Например, "Not for all the tea in China" , в русском аналоге это звучит, как – “Ни за что на свете”, что означает, что никакая сумма денег не сможет заставить человека сделать что-то, что он не хочет. [3] Еще одна популярная поговорка, связанная с чаем, - "Storm in a teacup" - "Раздуть из мухи слона”, что означает, что ситуация не является настолько серьезной, как кажется на первый взгляд.

Британцы имеют отличительные черты поведения, которые характерны для их народности. Сдержанный, но сильный - это одна из основных черт характера британцев, которая проявляется во многих аспектах их жизни. Поговорка "Строгость - сестра порядка" - "Spare the rod and spoil the child" отражает отношение к дисциплине и порядку в воспитании детей, а именно то, что без строгих мер и правил, дети могут стать непослушными и неуправляемыми. Данная поговорка олицетворяет мнение британцев о необходимости соблюдения порядка и дисциплины в обществе.

Рассмотрим более подробно самые яркие национальные черты жителей Великобритании в ниже представленных пословицах с переводом на русский язык.

Строгость в воспитании и дисциплина британцев отображается в пословице «Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise» .[4] -Будешь рано ложиться и рано вставать – станешь здоровым, богатым и мудрым .

«Молчание — золото», «пустые весла громче шумят» .[4] - внушают здесь детям с раннего возраста, тем самым с самого детства приучая детей к сдержанности в словах, эмоциях и поступках.

А знакомая нам поговорка ,“Second thoughts are best”. [4] -Семь раз отмерь, один раз отрежь, говорит нам о деловитости и расчетливости британцев.

Уважение к старшим - это еще одна важная черта британской культуры. Поговорка "Youth is gold, old age is silver" (Молодость - это золото, старость - это серебро) говорит о том, что старшие поколения заслуживают уважения и признания за свой опыт и мудрость.[5] В британской культуре считается неприличным не проявлять уважения к старшим и не учитывать их мнение.

Если Вы когда-либо углублялись в изучение английского языка, то наверняка должны были обратить внимание на имя Джек (англ. Jack), которое в британской культуре занимает особое место. Так давайте же разберемся, почему в английских пословицах и поговорках так часто употребляется имя «Джек»?

В средневековой Англии из-за широкой распространённости данного имени, в основном среди мальчиков из простых семей (рабочих, моряков, крестьян и т.п), Джек стал

универсальным сленговым обращением к любому мужчине или парню. Но внедрение «jack» в английский язык на этом не закончилось. Уже с пятнадцатого столетия «jack» активно использовался не только в качестве имени или обращения к человеку, но и в качестве базы под различные словообразования. Именно поэтому, jack в переводе с английского - это и гнездо и валет и многое другое.

Предлагаем на примере рассмотреть народное выражение с«Jack» :

• «Jack of all trades and master of none» , дословно переводится, как джек (то-есть работник) всех ремёсел, и мастер ни одного. [6]

Важно отметить, что джек здесь имя нарицательное. Эту поговорку употребляют в отношении человека, который берётся за все возможные дела, но ничего не доводит до конца.

Одной из самых известных поговорок в Британии является «Keep Calm and Carry On», что означает «Сохраняйте спокойствие и продолжайте движение вперед». Эта поговорка появилась во время Второй мировой войны, когда правительство Великобритании распространило ее в качестве плаката, чтобы поддержать население в трудные времена. С тех пор она стала символом национальной ментальности британцев, которые обычно известны своей спокойной и рассудительной натурой.

Еще одна популярная поговорка, отражающая британскую культуру, - это «An Englishman's home is his castle», что можно перевести как «Дом англичанина - его замок». Эта поговорка указывает на то, что в Британии люди обычно очень уважают частную жизнь и считают свой дом своим убежищем от мира. Это также отражает британское представление о традиционных ценностях, таких как семья, домашний уют и безопасность.

Пословица «Суди дерево по плодам ,а человека по делам» («A tree is known by its fruit»), берет исток из Библии :«Древо познается по плоду »(Мф.12:33);«По плодам и узнаете их»(Мф.7:16). Смысл пословицы состоит в том ,что человек познается по делам своим ,словно дерево по плодам. Плоды праведной жизни проявляются в добрых делах и любви ,а плоды греховной жизни бывают видны по злым поступкам[7] .

Британская культура на протяжении всего своего существования очень трепетно относилась к вопросам духовности и религии . В современном обществе эта пословица уже не так актуальна, как среди старшего поколения британцев ,которые и по сей день достаточно часто используют данную пословицу в обыденной жизни.

В заключение просим вас заметить, что пословицы и поговорки являются одним из древнейших жанров устного народного творчества и появились задолго до того, как нашли свою письменную форму. В течение многих веков, эти высказывания проявляли способность британского народа отбирать и осмысливать каждое сказанное ими слово, таким образом накапливая жизненный опыт и выделяя национальные и культурные особенности взаимоотношений между людьми. В них заключаются короткие, сжатые и зачастую рифмованные высказывания, которые являются результатом эволюции развития британской культуры, общественной жизни и быта в некой афористической форме.

Зачастую проявление британской культуры через пословицы и поговорки является довольно сложной для восприятия представителям других культур и народностей, и для того, чтобы определить суть которая была изложена в той или иной поговорке или пословице, мы ищем и создаём их аналоги. Этот метод необходим для более точного восприятия и представления о культуре британского народа, тем самым, представитель любой народности используя данный метод может выделить для себя нечто общее с его культурой и это даёт возможность почувствовать некую объединённость всего мирового сообщества.

Источники:

1. <http://surl.li/gqcvl>
2. <http://surl.li/gqctd>
3. <http://surl.li/gqcvw>
4. <http://surl.li/gpoin>
5. <http://surl.li/gqcrs>
6. <http://surl.li/gpogt>
7. <http://surl.li/gqcqd>

Брусенцова Арина
студентка МКП-22-5, CaspianUniversity
Научный руководитель: Искакбаева А.А., маг.пед.наук, сеньор-лектор

ВЗАИМНОЕ ВЛИЯНИЕ РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

***Аннотация.** В современном мире, в период глобализации, когда научный прогресс не стоит на месте, любой язык подвергается огромным изменениям во всех сферах. Наиболее интересно наблюдать за подобными изменениями в сфере лексики. И заимствование иностранных слов является одним из самых известных способов развития современной лексики. В данной статье я разберу заимствования из русского и английского языков и их влияние друг на друга.*

***Ключевые слова:** английский язык, русский язык, англицизмы, русизмы, заимствование, культура, лексика, процесс, влияние.*

***Abstract.** In the modern world, in the period of globalization, when scientific progress does not stand still, any language undergoes huge changes in all spheres. It is most interesting to observe such changes in the field of vocabulary. And borrowing foreign words is one of the most famous ways to replenish the modern vocabulary. In this article I will analyze borrowings from Russian and English and their influence on each other.*

***Key words:** English language, Russian language, anglicisms, Russianisms, borrowing, culture, vocabulary, process, influence.*

Язык – это основной инструмент взаимодействия людей, и он мгновенно реагирует на потребности общества. А в каждом языке есть слова, которые были взяты из других языков. Такие слова называют заимствованными. Заимствования образуются в результате тесного взаимоотношения народов и их культур. Заимствования можно рассмотреть на примере влияния друг на друга английского и русского языков.

Английский язык - это язык мирового масштаба. На сегодняшний день его используют в самых различных сферах общественной жизни. Он является интернациональным языком в областях науки, бизнеса, поп-культуры, СМИ, экономики и политики. И вместе с его масштабным влиянием среди филологов все чаще возникает вопрос увеличивающегося влияния англо-американской культуры на культуры других стран.

Заимствование – это достаточно стремительный процесс, и он происходит по всему миру, а следовательно и во всех языках. Это значит, что не только русский язык подвержен влиянию англицизмов, но и в английском языке появляются слова из русского.

Для начала следует рассмотреть русские слова в английском языке. На удивление, их не так много в сравнении с обратной ситуацией.

Около 70% словарной составляющей английского языка – это лексика, заимствованная примерно из 50 языков мира. Русских слов, в сравнении с другими, совсем немного. Для более глубокого понимания их возникновения в английском языке появление русизмов можно разделить на исторические периоды (см. Таблица 1).

Таблица 1. Периоды возникновения русских слов в английском языке [1]

Период	Слова
Первый период (XIV век – середина XIX века)	Sable, tzar, izba, vodka, bliny, balalaika, tundra, molitva
Второй период (середина XIX века – 1986 год)	Narodnik, decembrist, nihilist, bolshevik, udarnik, komsomol
Третий период (с 1986 года)	Glasnost, perestroika

Первый период характеризуется появлением, в основном, слов бытового использования, связанных с едой, традициями и культурными аспектами. Слова второго периода носят политический окрас, и их появление в английском языке логически обусловлено происходящими в то время событиями в России (Декабрьское восстание, Великая Октябрьская революция, образование СССР и т. д). Третий период связан с такими историческими событиями, как перестройка и распад СССР. И несмотря на то, что данный период продолжается по сей день, русизмы далеко не так сильно распространены в английском языке и практически не используются.

На основе Таблицы 1 можно заметить, что происхождение слов имеет определенную закономерность. Вышеперечисленные слова появились в зависимости от различных факторов. Существует три типа заимствований: калькирование, варваризмы и интернационализмы. Ниже в Таблице 2 представлены виды каждого из заимствований на примере русизмов в английском языке.

Таблица 2. Виды заимствований на примере русизмов в английском языке

Калькирование	Варваризмы	Интернационализмы
Sable, steppe, sputnik	Izba, vodka, matryoshka, balalaika, okroshka	Intelligentsia, pogrom

Калькирование – тип заимствования, при котором слова переносятся в другой язык с сохранением их фонетического и графического значения и облика. Таких слов, перешедших из русского в английский язык, практически нет, однако, например, слово «sable» - «соболь» отлично демонстрирует такой метод заимствования как калькирование. К варваризмам относятся слова, неосвоенные языком заимствования, зачастую зависящие от социокультурных факторов. Например, «okroshka» - «окрошка» — это русское народное блюдо, «balalaika» - «балалайка» — это русский народный инструмент и тому подобное. Интернационализмы – это те слова, которые в разных языках имеют похожую форму и одинаковые значения. Слово «intelligentsia» в английском языке пишется так же, как и на русском – «интеллигенция», и в обоих языках имеет одинаковое значение.

Как можно заметить, некоторые русские слова всё-таки используются в английском языке, однако по-настоящему русизмов в английском языке прижилось не так уж и много, потому как большая их часть ушла из использования вместе с дальнейшими изменениями и развитием русской культуры.

Теперь следует разобрать обратную сторону заимствований, то есть, использование английских слов в русском языке.

Именно в сфере англицизмов в русском языке между лингвистами постоянно идут споры. Например, российский лингвист Максим Кронгауз считает, что «активное освоение чужой лексики оказывается для языка весьма эффективной защитой. Когда чужеродное слово произносится по-русски, склоняется или спрягается, обрастает родственными однокоренными словами, оно по существу становится русским». [2] А некоторые лингвисты достаточно настороженно относятся к англицизмам, например, Леонид Крысин сомневается в важности заимствований, утверждая, что вместо слова «саммит» можно сказать «встреча в верхах», а вместо «йети» - «снежный человек». [3, с. 150]

Рассматривая англицизмы в данном контексте, их можно разделить по характеру влияния на русскую речь на два вида: оправданные и неоправданные (см. Таблица 3).

Таблица 3. Оправданные и неоправданные англицизмы

Оправданные англицизмы	Неоправданные англицизмы
Миксер, роуминг, фитнес, телефон, интернет, комплекс, бизнес	Лузер, мейкап, френд, тикет, корнер, фейс, комп

Оправданное заимствование возникает как следствие тесного взаимодействия культур, когда в язык входит понятие, для которого ранее не существовало подходящего определения. Например, русское слово «Интернет» напрямую связано с английским «Internet», и его заимствование оправдано в связи с появлением такого явления как Всемирная паутина именно на Западе, а слова – именно в английском языке. Неоправданные заимствования характеризуются введением в язык слов в качестве синонимов для тех понятий, что уже имеются в наличии. Особенно распространено данное явление среди молодежи, употребляющей англицизмы в своей повседневной речи: «бой-френд» вместо «парень», «фейс» вместо «лицо» и так далее.

Исходя из вышеприведенных примеров, англицизмы можно также разделить по причинам происхождения (см. Таблица 4).

Первая причина – появление новых понятий – отличный пример оправданных заимствований. Пришедшие с Запада новые технологии и явления, ранее не существовавшие на определенной территории, закрепляются вместе с присутствием предмету или явлению названием, например, сканер или дизайнер.

Таблица 4. Причины происхождения англицизмов в русском языке

Причина	Слова
Появление новых понятий	Ноутбук, маркетинг, бизнес, таймер, принтер
Изменение социальной роли	Офис, плеер, ресепшен
Упрощенное произношение	Имидж, копирайтер, дресс-код
Мода на английский язык	Абьюз, фэшн, тренд, кейс

Изменение социальных ролей предметов также связано со стремительным научным прогрессом: был проигрыватель - стал плеер, была регистратура - стал ресепшен. Упрощенное произношение можно назвать проигрышем русских слов, когда словосочетание или длинное слово проще заменить иностранным и более емким словом: имидж – образ человека, копирайтер – составитель рекламных текстов. Последняя причина – мода на английский язык – является отличным примером для неоправданных заимствований. Иностранные технологии считаются наиболее престижными и продвинутыми, отсюда происходит стремление к использованию английских слов с целью подачи себя как прогрессивного человека.

Факт того, что английский язык за последние десятилетия прочно вошел в русскую речь, неоспорим. И, как говорилось выше, отношение людей к этому двоякое. Был проведен выборочный опрос среди друзей и знакомых в количестве 8 человек среди двух возрастных групп о том, является ли влияние англицизмов на русскую речь пагубным. Результаты опроса были выведены в диаграмму (см. Диаграмма 1).

Диаграмма 1. Влияние англицизмов на русскую речь.

В ходе выборочного опроса была выявлена статистика, из которой было выяснено, что каждый человек из первой группы (в составе четырех человек, в возрасте от 14 до 23 лет) положительно отзывался об англицизмах, говоря об их актуальности и даже необходимости в повседневной жизни. В то время как вторая группа (в составе четырех человек, в возрасте от 30 до 50 лет) разделилась в мнениях. Двое человек высказали отрицательное отношение, указывая на упадок культуры русского языка и отсутствие уважения к его истории. Другие двое выразили нейтралитет и равнодушие по отношению англицизмам.

Под проведенное исследование подходит следующая цитата Максима Кронгауза: «Происходящие в языке и речи перемены, конечно же, болезненны для части носителей языка. Но, по-видимому, этот процесс необратим». [4, с. 63]

Целесообразность и актуальность использования как англицизмов, так и русизмов на сегодняшний день разнится. Какая-то лексика плотно вошла в нашу обыденную жизнь и употребляется нами ежедневно, а более специфическая лексика используется лишь в узких кругах, либо и вовсе не используется. Но необходимо помнить, что любой язык подвержен непрерывным изменениям и обновлениям, ведь язык – это подвижная структура и живое существо, которому, как и любому живому организму, необходимо развиваться и совершенствоваться. Это развитие происходит именно благодаря заимствованиям новых слов.

Источники и литература

1. Заимствования из русского языка в английской лексике – Begin English
<http://begin-english.ru/article/rus-to-english/>
2. Интервью Максима Кронгауза для статьи «Разрешите позаимствовать» журнала «Вокруг света» от 31 декабря 2011 года
3. Крысин Л. П. Иноязычное слово в современной жизни//Русский язык конца XX столетия, 1985-1995, с. 150
4. Revue Russe, La Russie dans tous ses états, INSTITUT D'ÉTUDES SLAVES, 2003, Кронгауз М. статья "Изменения в русском языке лексика, семантика и прагматика», с. 63

Умаров Эльдар

специальность "Архитектура", Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

THE FUTURE OF ARCHITECTURE

Abstract: *The author of this article discusses the future of architecture, its forms and manifestations.*

Keywords: *Architecture, future, ecology, modernity.*

Architecture of the future, what lies ahead for us? Right now, a lot of people are thinking about this question. How can you surprise people with something interesting, new, not ordinary.

Right now, people are not interested in tall buildings, or a terrace that took a lot of resources of wood or concrete and spent a million money. No, right now, people are interested in what saves resources and time humanity, which does not impoverish our land for the own beauty of the facade or house. Right now, architects, people, scientists look with a different look at what destroys the earth, you can wrap it up and use it. This is what modern thinking has led to, that right now architecture is striking in that it makes its buildings modern. For example, right now houses are made from a 3D printer and recycled plastic. Future architects are associated in three points, the first is beauty, the second is comfort, and the third is environmental protection. Nowadays, every time our world is amazed by the fact that people adapt and do not destroy the planet for beauty. And architecture has found new methods of building and beauty of houses. Many people believe that future buildings that architects will make are huge ecological bubbles or underground ecological structures. Right now there are similar developments, well, in our time, it is a very interesting and environmentally friendly house that is being assembled. There are already similar developed building projects. Such buildings can be easily dismantled and quickly assembled from individual parts that are delivered from the factory. Separate parts of the structure are combined into apartments. The protruding blocks provide shade on hot days.

Now in architecture they offer many options for a residential building, for example, the creators of the Wolke 7 flying house have already proposed a very stylish and modern airship with original balloon shapes that resemble two flying whales harnessed to a team. The living area of the flying house has an open observation deck and an open upper floor, while the lower cabin has only small windows and can be used as a bedroom, as it has enough privacy. Let the speed of such a house be no more than 100 kilometers per hour, but the house does not need high speed, even with a low speed you can always be where you want. The three main things that will determine your place of residence will be your desire, the weather forecast and the atlas of the world

Therefore, right now, architects are considering all options for a house, offices, hotels, etc., starting from air ones and ending with underground ones. So that it would not only surprise, but also be something similar to the incredible from the films. Asking the architects, right now they found a lot of ideas that will soon be published. and surprise people with their unusualness.

Sustainable development. Leading architectural organizations and experts from the countries represented in the study have committed themselves to achieving sustainable development goals. Nearly two-fifths of the planet's carbon emissions come from construction - the erection of buildings, their maintenance and demolition. Architects around the world are acutely aware of their role in improving the environmental sustainability of the structures they design.

Zero CO2 emissions. Zero emissions construction means building carbon-neutral buildings.

Decarbonization in construction is the main trend in 10 of the 12 countries surveyed. Carbon neutral buildings should not emit carbon emissions throughout their entire life cycle (materials used, construction, operation and dismantling). In cases where this is not possible, there is talk of buying carbon credits.

Convenience for life and human-oriented design. In 7 of the 12 countries studied, special attention is paid to the comfort of life. There is a growing awareness that buildings can be designed to not only serve as a place to work, sleep or play, but also to improve quality of life, health and well-being. It is good to know that although this approach has long been part of architectural theory, it has now become widespread in the architectural design strategy of many countries.

Buildings as part of the environment. For many years, buildings were erected with little regard for the features of the surrounding area. For the construction, the same materials and structures were used, not taking into account local features and location. But at present, in half of the countries studied, architects prefer a locally-oriented approach to construction. It takes into account the surrounding landscape, natural light, building orientation, weather conditions, and other factors.

Resistant to extreme weather conditions. As climate change manifests itself, 5 out of 12 countries plan to design weather-resistant buildings. It is worth noting that a number of countries that have prioritized this approach have been significantly affected by extreme weather conditions.

References:

1. <https://www.re-thinkingthefuture.com/2021/11/25/a5951-what-the-future-holds-for-architecture/>
2. <https://www.planradar.com/the-architecture-of-the-future-research/>
3. <https://www.thinkaec.com/5-trends-that-could-shape-the-future-of-architecture/>

Таниркулова Дарина

**«Мәдениетаралық аударма ісі» мамандығының студенті, Caspian University
Ғылыми жетекшісі: Стамбекова А.Е., фил. ғыл. магистрі**

АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУ БАРЫСЫНДАҒЫ ТУЫНДАЙТЫН КЕДЕРГІЛЕР

Аңдатпа. Жоба аударма кезеңіндегі аудармашылардың көпшілігі жіберетін қателер мен кедергілер қарастырылған. Ағылшын тілі мен қазақ тілі арасындағы өзгешеліктер мен айырмашылықтарының әсерінен туындайтын қателіктер жайлы талқыланған.

Тірек сөздер: аударма, ағылшын, қазақ, қателік, мақала.

Ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару екі тілді де жетік біліп, сондай-ақ мәтіннің мағынасы мен мәдени ерекшелігін бір тілден екінші тілге турамағынасында аударма білуді талап ететін күрделі процесстердің бірі болып табылады. Алайда, оған қарамастан, аударманы тексеру барысында берілген мәтіннің мағынасы мен түпкі ойын толықтай бұрмаланып, өзгертілген түрлі аудармалар кездесіп жатады. Автоматты аударма жасайтын бағдарламалар көп болғанымен, мұндай бағдарламалардың жасаған аудармалар сапасы әлі де көптеген жақсарту жұмыстарын қажет етеді. Бұл мақаланың мақсаты-ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару барысындағы мәселелерді талдау және аударма сапасын жақсартуға үлес қосу.

Күнделікті біздің назарымыздан тыс қалмайтын түрлі жарнамалар мен бейнефильмдер ағылшын тілінен аударылып беріліп жатады. Ағылшын тілі көпшілігімізге жаңа ақпарат алып, білімге деген жаңа мүмкіндіктер ашатыны сөзсіз. Бірақ, ағылшын тілінен еліміздің мемлекеттік тілі-қазақ тіліне аудармалар көп жағдайда дұрыс жасалмай жатады.

Ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару барысында грамматика, лексика және мәдени ерекшеліктерге байланысты түрлі қателіктер туындауы мүмкін. Олардың ішінде жиі кездесетін қателіктерге мыналар жатады:

1. Мағынасы бойынша келмейтін сөзді таңдау. Қазақ тілі бай тілдердің бірі болғандықтан сөздердің көпшілігінің бірнеше мағынасы бар және сол сөздің мәтінде дұрыс таңдалмауы мәтіннің мағынасын түсініксіз ете түседі.

2. Мәдени нормалардың сәйкес келмеуі. Қазақ тілінің мәдениет пен дәстүрге байланысты өзіндік тілдік нормалары болғандықтан ағылшын тіліне аудару кезеңі өзгеше болуы мүмкін. Бұл нормаларды ескермеу мәтінді дұрыс түсінбеуге немесе түсініспеушілікке әкелуі мүмкін.

3. Септіктерді дұрыс анықтамау. Қазақ тілінде септіктердің үлкен ауқымы бар және септіктерді дұрыс қолданбау сөйлемнің мағынасын түбегейлі өзгертуі мүмкін.

4. Сөйлемдердің грамматикасы мен құрылымындағы ескерілмеген айырмашылықтар. Қазақ тілінің сөйлемдерді құруда және етістіктер мен зат есімдерді қолдануда өзіндік ерекшеліктері бар және бұл элементтерді дұрыс қолданбау мәтінді түсінбеуге әкелуі мүмкін.

Бұндай мысалдардың біріне ең алдымен ағылшын тілінің тұрақты сөз тіркестері мен мақал-мәтелдерін жатқызуға болады. «Curiosity killed the cat.» тұрақты сөз тіркесін «Мысықты қызығушылық өлтірді» деп аудару дұрыс емес екендігі айдан анық. Бұндай жадайлардың көпшілігінде мақалды толығымен қазақ мақалымен алмастырған жөн. Немесе «Break a leg», бұл әдетте ағылшын тілінде маңызды іс бұрын айтылатын сөздердің бірі және оның мағынасы мүлдем «Аяғыңды сындыр» емес. Қазақ тіліне аудару барысында жай ғана «Сәттілік» деп айқан жөн. Себебі бұл сөз дәл осы мағынада қолданылады.

Мысалы, қазақ тілінде "privacy" сөзінің нақты баламасы жоқ, бұл аудармашының сөзді дұрыс емес аударуына немесе бұл сөзді тіпті аудармай кетуіне әкелуі мүмкін. Тағы бір мысал - "to kick the bucket" сөз тіркесі, ол ағылшын тілінде "өлу" дегенді білдіреді, бірақ қазақ тілінде бұл сөздің аналогы жоқ болғандықтан, мәтін мағынасы өзгеріске ұшырауы мүмкін.

Ағылшын тілінен қазақ тіліне аударудағы тағы бір проблема-екі тіл сөйлемдердің грамматикасы мен құрылымының әртүрлігі. Мысалы, ағылшын тілінде актив етісі қолданылса, ал қазақ тілінде ықпал түрлері жиі қолданылады. Бұл аудармашының аударма кезінде дұрыс емес грамматиканы қолдана отырып, семантикалық сөз мағынасының жоғалтуына әкелуі мүмкін.

Сонымен қатар, қазақ тілінің өз диалектілері мен грамматикалық формалардың әртүрлі нұсқалары бар екенін ескеру қажет, олар Қазақстанның әртүрлі аймақтарында және қазақ тілінде сөйлейтін басқа елдерде қолданылуы мүмкін. Аударма кезінде қарым-қатынас болып жатқан ауданның нақты диалектін ескеру қажет. Мысал ретінде батыс аймағында кеңінен қолғанылатын «Нән» сөзін алатын болсақ, бағдарламалар бұл сөзді «bread» яғни «нан» деп аударған болса, сөздің тура мағынасы «үлкен» деп белгіленеді. Ағылшын тіліне «big» деп аударылуы шарт.

Ағылшын тілінен қазақ тіліне дәлірек аудару үшін екі тіл арасындағы мәдени айырмашылықтарын ескеру қажет. Мысалы, ағылшын тілінде қолданылатын идиомалар мен фразеологиялардың қазақ тілінде баламасы болмауы мүмкін. Аудармашы мұндай сөздерге мұқият болып, олардың мағынасын қазақ тілінің мәдени нормалары мен дәстүрлеріне сәйкес жеткізуге тырысуы керек.

Оған қоса, ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару кезінде екі тілдің шығу тегі мен олардың айырмашылықтарын ескере отыру маңызды. Мысалы, ағылшын тілі Неміс тілі отбасысына, ал қазақ тілі түркі тілдер отбасына жатады. Бұл дегеніміз, бұл тілдердің әртүрлі грамматикалық және лексикалық ерекшеліктері бар деген сөз.

Ағылшын тілінен қазақ тіліне аударудағы негізгі проблемалардың бірі-грамматикадағы айырмашылықтар, мысалы, қазақ тіліндегі артикльдердің болмауы және контекст пен мағынаға байланысты әртүрлі жептіктерді қолдану. Сонымен қатар, қазақ тілінде ағылшын тілінде жоқ күрделі грамматикалық конструкциялар қолданылуы мүмкін.

Мысал ретінде «The bride was kidnapped by Vano» қазақ тілінде «Вано қалыңдықты алып қашып кетті» деп аударылады.

Ағылшын тілінен қазақ тіліне аударудағы тағы бір маңызды мәселе-дыбыс пен сөз үндеуіндегі айырмашылықтар. Ағылшын тілінде қазақ тілінен ерекшеленетін көптеген дыбыстар мен үндеулер бар. Бұл аударма кезінде қиындықтар тудыруы мүмкін, әсіресе егер сіз ауызша мәтінді аударып немесе аудио немесе бейнематериалдармен жиі жұмыс жасасаңыз.

Ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару кезінде туындайтын мәселелерді шешудің жолдары бар. Сөздер мен сөз тіркестерінің эквиваленттерінің жоқтығын синонимдерді қолдану немесе мәтінді парафразірлеу болуы мүмкін. Сондай-ақ, аудармашы ең үйлесімді аударманы таңдау үшін контекстті қолдана алады. Сөйлемдердің грамматикалық құрылымы мәселесін шешу үшін аудармашы қазақ тілінде түсінікті ету үшін сөздерді қайта құрып немесе сөйлемге жаңа сөз қоса алады.

Сонымен қатар, аударманың сапасын жақсарту үшін аудармашыға күрделі сөздер мен сөз

тіркестеріне сәйкес аударманы табуға көмектесетін сөздіктер мен глоссарийлер сияқты арнайы бағдарламалар мен онлайн ресурстарды пайдалануға болады.

Қорытынды: ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару екі тілді де жақсы білуді және мәтіннің мәдени ерекшелігін бір тілден екінші тілге аудару талап ететін күрделі процесс болуы мүмкін. Алайда, синонимдерді қолдану, парафразалау, мәдени айырмашылықтарды есепке алу және арнайы бағдарламалар мен ресурстарды пайдалану арқылы аудармашы аударманың сапасын жақсартып, мәтіннің дәлірек және түсінікті аудармасына қол жеткізе алады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности: Сборник. – Волгоград: «Перемена», 2001.
2. Тайтлер А. Эссе в принципах перевода
3. Талжанов С. Аударма және қазақ әдебиетінің мәселелері. – Алматы: Қазақ ССР «Ғылым» баспасы. – 1975.
4. The Importance of Machine Translation Post-Editing and Its Application to Translation
5. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение.

Мусаева Фатима

специальность "Дизайн", Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

ART AND DESIGN: WHAT IS THE DIFFERENCE?

***Abstract:** Art versus design has been discussed for a long time, and in this constantly evolving world, everything is changing rapidly, and the boundaries between them are being erased and adjusted every single day. Nevertheless, art and design are two different fields, although it may seem that they very often overlap, there is a clear line between them. This article discusses such issues as: definitions of art and design, the differences between these two areas, their similarities and connection.*

***Keywords:** design, art, differences, similarities, connection.*

Art and Design are the two most popular forms of visual communication. But in the creative community, the question has long been asked: what are the differences between these two areas? In this article, I will try to figure out if art and design are the same, and if not, what are their differences?

Refinement of definitions

What is art?

Art is a way of understanding and reflecting reality by creating a special product - works that can evoke an emotional response in people. And art is created by one or more people who decide to express themselves through painting, sculpture, poetry, engraving and other visual means. Art uses creativity combined with technical skill to translate beauty, emotional power, or conceptual ideas into a visual format. Artistic evaluation and interpretation can be very subjective, and what one person considers art may not be perceived as art by another. When you look at art, you begin to appreciate it, because it makes you feel and has some kind of emotional impact on you.

But what about design?

Design is a conscious decision-making process, as a result of which information (idea) turns into a result, which can be tangible (product) or intangible (process, service). Design-driven projects seek to create solutions for people, systems, or physical objects.

Design plays a role in almost every element of our daily lives. Design is seen in fashion, interiors, products, video games, software interfaces, branding, animation, publishing, advertising, and many other industries. The design is practical and does not focus solely on aesthetics. Design is not about adding embellishments to an item. Even with a bright fashion or interior design, the product should be primarily practical and functional.

What is the difference?

There are many similarities between art and design, but there are also many differences. Overall, one of the main differences between the two disciplines is that design is more creatively restrained.

Artists can usually look at their work and see it as a form of self-expression or even an extension of themselves. Designers do not have the same freedom to express themselves and are much more limited to satisfying the end user's requirements.

Differences between art and design:

- Designers always work from a brief with specific requirements. Artists can work on commissions, but usually they have more creative freedom.
- Design always needs functionality, and art must exist.
- Design should solve problems, and art should evoke thoughts and emotions.
- Designers work methodically with data-driven or mathematical processes, while artists work intuitively, using their flair.
- Art is perceptual and design is rational.
- Designs are made for others and art for oneself.
- Artistic abilities are perceived primarily as a natural gift, while design skills can be taught and honed.
- Designers must compromise their vision if it conflicts with commercial goals and objectives, while artists are under no obligation to make such concessions.
- Design always has a purpose, while art can serve any purpose the artist chooses, no purpose at all or an obscure or interpretive purpose.
- Art has no limits, but design has many limits, such as clients, business goals, and user needs.

Similarities Between Art and Design

While these two areas have so many differences, they also have similarities. Some creatives claim that design is an art form. Others take the position that while art and design overlap, they are completely different fields of creativity. Whatever your opinion, there are certain similarities or similarities between art and design.

Similarities between art and design:

- Design and art share the same fundamental creative visual principles: shape, color, line, contrast, balance, rhythm, etc.
- Both designers and artists learn artistic techniques such as drawing, painting or sculpture to develop their creativity.
- Both design and artwork can be visually appealing. Both art and some forms of design are worthy of being hung on a wall or put on display.

Some methods and processes in the activities of designers and artists overlap, but the fundamental methods, results and, in general, goals are completely different.

The connection between art and design

The relationship between art and design is close, the boundaries are constantly changing and often blurred. Throughout history, art has influenced design, and sometimes design has influenced art. Contemporary and contemporary art in particular can be closely related to design trends.

Contemporary art movements, such as Pop Art, have been heavily influenced by design disciplines such as advertising, publishing, and product design. Some well-known artists such as Andy Warhol have taken designs from everyday objects such as Campbell's soup and printed them on canvas to create works of art. Roy Lichtenstein took inspiration from comic book designers and used their techniques to create fine art paintings.

Several pop art artists started their careers in commercial design. As they moved into the fine arts, they used publishing and commercial printing techniques and used those same techniques to create paintings. Other pop art artists took real clippings from magazine and newspaper graphic designs and turned them into mixed media collages.

Artists and designers often interact with each other, and design certainly plays a role in the creation of many works of art. Fashion photographers such as Helmet Newton or Cecil Beaton capture the designs of fashion designers and create images that are then considered works of art. Contemporary artists such as Alec Monopoly are taking elements of popular design culture such as animated characters and reimagining them as fine art.

Some artists, such as Fred Allard or Claes Oldenberg, take a commercial product or fashion design and use it as inspiration to create artistic sculpture. As the lines become more and more blurred, it's understandable that some designers consider their work to be art.

Conclusion

Depending on how you look at it, the difference between art and design can be clear or vague. The two certainly overlap, but art is more personal, drawing strong reactions from those associated with it.

In the course of my research, I found an interesting article by Craig Elimeliah, in which he analyzes the issue covered in this article. He says:

“I don't claim to be an expert to decide what art is and what art isn't, but I do know that if we look at the differences between art and design, we see a very clear dividing line between the two.

An engineer can create a beautiful site by giving him the exact coordinates to insert different colored pixels, or by following certain instructions; most of the design projects have detailed instructions and most of the designs are based on current trends.

The artist, on the other hand, can never receive any instructions to create a new chaotic and unique masterpiece, because his emotions and soul will dictate his hands to move.

An art director won't yell at an artist for creating something completely unique, because that's what makes an artist an artist, not a designer.”

References:

1. ru.wikipedia.org
2. ru.spot-the-difference.info
3. Статья Крейга Элимелиаха для AIGA 13 января 2006 г

Джаппуева Асият
специальность "Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

INTERIOR DESIGN PROBLEMS IN KAZAKHSTAN

***Abstract:** The article considers the problems of interior design in Kazakhstan, namely: misunderstanding of the importance of interior design, misunderstanding of the work of an interior designer, disinterest of the state in the development of this sphere.*

***Key words:** interior designer, population, architecture, problem, idea, professional, sphere, area.*

Introduction.

Living in Kazakhstan, it is hard not to notice that our country is experiencing problems in the field of design and architecture. In particular, in this article, I want to consider the problems of interior design. Of course, today's professionals are putting a lot of effort into the development of interior design in the country, but unfortunately, this is still not enough. And there are a number of reasons for this.

Main part.

First of all, people living here, for the most part, do not understand the importance of interior design, which is a mistake. After all, interior design is a reflection of the level of development of culture and well-being of the residents. In general, design is focused on what makes life easier and more comfortable, while still paying attention to the beauty and aesthetics.

People themselves, always strive to comprehend something beautiful, but they do not always get it right. And for this, there is the sphere of interior design, which is responsible for the comfort and convenience of the space where a person is. And also there is a professional who carries the idea and the concept for your space, that is an interior designer.

Studying to be a designer, even on the 1st course, I have heard many times from people phrases like: «Interior designer is a useless profession, we can draw our own interior by themselves», «Why pay a designer when you can do everything for free?». The biggest problem of the population of our country is that people do not appreciate ideas and do not want to pay for them. It is fixed in the minds of people that they are ready to spend money only on what they can see, such as construction. But they can't see the idea. Although it is through the idea and the concept that the material work begins.

People have a misconception about the job of an interior designer. Many people in our country think that a designer just comes up with a certain interior, draws it and that's it. And of course, no one will be willing to pay for this. But what does an interior designer really do? The idea of the designer is

based on the preferences of the customer, he, like any other professional, based on his knowledge and experience, will help you create a comfortable space. He will focus on your lifestyle, character, select the right colors, layout, furniture and create an individual space for you.

Maybe someone will say that for our people "designer is expensive," but believe me, you will save a lot more if in advance with a professional calculate the necessary amount of materials, discuss where there will be electricity, plumbing and so on, and will not be infinitely corrected in the process of repair. The designer will choose those materials and furniture that fit in your budget and will do everything to make your interior more comfortable, practical and cozy for you and your loved ones.

Another problem is the "expensive-rich" mentality. Because people think that the designer's services are expensive, they want to make an interior that justifies the service paid for. And all this sometimes comes to an absurdity. For this article, I decided to look at ads for apartments, and frankly, it's horror. People pile up their space with expensive items, believing that it makes their space better, that it will make them stand out and show the owner's status, which is not the case at all. Let's compare the interiors of apartments that look "expensive" according to the owner and an apartment that costs much less, but with the work of a professional designer.

The first photo shows the shower room of a 4-bedroom apartment, which sells for 77 million tenge, and the second photo shows the living room of an apartment for 1.5 million tenge per month.

The following 2 photos show the kitchen and lobby of the same 4-bedroom apartment, but for 39 million tenge.

I think the difference is clear. These apartments are proof that piling up an apartment with expensive things does not make it better, it's just a screaming horror for modern design. But with the help of a professional designer, you can create a living space much better and cheaper.

Secondly, comparing Kazakhstan with other countries, we can conclude that our country invests very little in the development of such areas as design and architecture. Having been abroad, people come back to Kazakhstan. they clearly feel the difference in the development of design and architecture somewhere in Europe and here. For example, in the same Almaty, there is very little good architecture and design, because the city is built up only with numerous residential complexes similar to each other.

And what about interior design?

Hence the problem of lack of professionals. Very few universities in Kazakhstan provide training in interior design, and if they do, they are based only on academic knowledge of drawing, when in fact, design thinking needs to be developed in students. As a design student, I wanted to have academies of architecture, design and art in our country, as well as workshops for gaining experience in this area. I would like the state to provide opportunities to gain experience from foreign specialists by inviting them as teachers or speakers to meetings. Many good interior designers in Kazakhstan have studied abroad. But what prevents our country from giving the same knowledge as there?

Conclusion.

What conclusions follow from the above?

1. The population has a misconception about the work of interior design, which creates a reluctance to spend money on the services of a designer.
 2. The mentality of "the more expensive things in our house, the better the interior" prevents people from understanding the real function of a good interior. Namely: taste, convenience, comfort and functionality.
 3. The state has little interest in educating future professionals.
- As a future designer, I hope that I and my future colleagues can sufficiently develop the field of design and show how important it is.

References

1. <https://dzen.ru/a/WsHuLxqoDMTvSN9P>

Жигайло София
специальность "Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг.фил. наук, сеньор-лектор

WHAT IS MISSING IN THE ARCHITECTURE OF CULTURAL CENTERS OF KAZAKHSTAN ON THE EXAMPLE OF THE CITY OF ALMATY

***Abstract:** The article is devoted to the problems of architecture of the city of Almaty, which interfere with the perception of the city as a cultural center.*

***Keywords:** Architecture, cultural center, Almaty, the appearance of the city, the transfer of culture through architecture.*

Culture is reflected in many things, almost everything that is created by man carries a grain of culture. Of course, this is also present in architecture, but it is not always reflected correctly and with dignity.

To begin with, in the context of this article, a "Cultural center" or "Cultural Capital" is a city that is known for its heritage, art, music, architecture, literature, cinema and other forms of culture. It is a place where many cultural events, festivals, exhibitions, concerts, etc. are held. The Cultural capital also attracts tourists from all over the world and develops the cultural infrastructure of the city.

Almaty, Astana and Turkestan are the most suitable cities among Kazakhstan for these criteria. The northern and southern capitals, as well as the Historical City with a large number of preserved monuments of cultural heritage, most clearly reflect the essence of cultural capitals. However, the article will focus on the city of Almaty for greater reliability of the facts.

The color of the city or the whole country is manifested in its culture, traditions, architecture, cuisine, music, mentality and communication of local residents. The main topic of this article is architecture, and if we talk about how color is manifested in architecture, it is worth noting that in many cultural centers of the world, a person can only determine the place, city or at least the country where he is located by the appearance of a street, park or square. In order for a tourist to understand where he is by the look of the street, it is important to pay attention to the following elements:

- 1) Architecture of buildings and monuments of art that can display the features of local styles and materials;
- 2) The language of writing street names and inscriptions on buildings;

3) Typical places such as markets, restaurants, churches, mosques, temples and monuments;

Almaty has been formed for decades. Its architecture combines elements of classical European style, as well as elements of Asian and modern architecture. In the city center there are buildings built in the late XIX – early XX century.

Almaty is a city that captivates its residents and tourists with its unique architecture. The main feature of the architecture of Almaty is a mixture of different styles that combine with Kazakh traditional architecture and create a unique atmosphere.

One of the striking examples of such a mixture of styles is the Akimat Building, which is located in the center of Almaty. This building is built in the neoclassical style and has many decorations in the form of columns, pilasters and figures made of iron and bronze. However, at the same time, there are elements of Kazakh national symbols on the facade of the building, such as stone patterns stylized in the form of Kazakh ornaments.

There are also many mosques in the city, which not only play an important religious role, but also represent architectural attractions. For example, the mosque of Muhammad Abulgazi in the Bostandyk district is a striking example of modern Kazakh art, which combines elements of traditional architecture and modern technologies.

Another remarkable structure that reflects the architectural style of Almaty is the Central Concert Hall named after Zhambyl, built in the style of an amphitheater tank on the slope of Mount Koktobe. This structure accommodates more than 3,000 spectators and is often used as a venue for concerts, theatrical performances and cultural events.

But is everything really so good with the architecture of Almaty? Of course, if we consider only single buildings, it will be impossible to assess the overall picture.

If we talk in general about what can spoil the appearance of the city, we can distinguish the following:

1. Lack of green spaces and flowers. The absence of green areas and trees makes the city less attractive and well-groomed.

2. Unattractive urban development. The lack of harmony between buildings and an indifferent, gray color range, or on the contrary, there are too many advertisements and colorful signage that clog up the visual aesthetics of the city.

3. Non-observance of the historical and cultural heritage of the city, disrespect for its history and significance in the history of the region or country, which can spoil the preservation of the atmosphere of the city.

And if the first point can only be partially attributed to the city of Almaty, then the rest directly relates to the situation here.

One of the main disadvantages of the development of Almaty is chaotic. Getting rid of visual clogging is an important part of the improvement of the city, and in our city this is frankly bad.

Visual clogging is created by the chaotic placement of signage, outdoor advertising, the lack of a single style or an illiterate combination of architecture and landscaping facilities, a single approach to their placement. All this significantly spoils the aesthetics of the city.

In Almaty, in many cases, the construction of buildings took place without taking into account harmony with the environment and, therefore, the buildings did not fit into the architectural style of the city. In addition to the sometimes strange combination of the appearance of buildings, they often stand in a scatter, which gives the impression not of an integral city, but of real chaos.

For many years, intensive construction has been carried out in Almaty, especially in the central districts of the city. As a result, many new buildings do not correspond to the spirit of the city and look alien and clumsy.

Also, a problem is the thoughtless use of modern materials and technologies, which leads to the fact that many buildings have too rough and industrial aesthetics. This can be especially noticeable when a new building is being built next to an older and culturally significant structure.

The same applies to the preservation of cultural monuments of the city. There have been many cases when buildings built during the existence of Almaty as the city of "Verny" were either destroyed for the construction of other buildings, or reconstructed in such a way that they lost their historical spirit. It is very important that the reconstruction of the historical architectural heritage and the restoration of the facades of houses take place taking into account the historical truth, so that the houses do not look like a "new model".

I would like to note that architecture is mainly considered here, but this state of affairs affects many other components of urban planning. Ecology and infrastructure suffer, for example, residential infrastructure is disrupted due to the houses being too close to each other, so that the windows of the apartments of neighboring houses are too close together.

Squares and parks are not organized correctly and correctly enough. For example, speaking about the streets of Zhibek Zholy and Panfilov, as the main centers of the cultural life of the city, it is impossible not to note the insufficient amount of landscaping, and therefore, in hot weather, due to the lack of shadows, it is almost impossible to be there. In addition, there are problems with lighting, which makes it impossible to feel safe here in the evening.

Of course, there is nothing that cannot be fixed. In order to improve the cultural image of the city, we need such events as:

1. Development and implementation of new building codes and regulations that would oblige developers to take into account the architectural heritage of the city and harmoniously fit new buildings into the environment.

2. Creation of architectural commissions that will monitor the compliance of new buildings with the architectural style of the city and the general culture.

3. Support of local architects and designers who are able to create projects of modern buildings that fit into the architectural tradition of the city.

4. Creation of commissions that will develop and coordinate public places and squares, such as parks, squares, embankments, historical buildings, etc.

5. Organization of public spaces with the participation of citizens who can jointly create ideas to improve the architecture of the city.

6. Active use of local materials and traditions in the construction of new buildings.

In fact, work is already underway to improve the appearance of the city of Almaty. You can learn more about this if you find and familiarize yourself with the company "ALMATYGENPLAN". The public can already offer their ideas to improve the aesthetics of the city. However, whether this will bring a good enough result or not, we cannot say for sure. Nevertheless, there is still hope for improving the appearance of the city in such a way that it best reflects the history and culture of Kazakhstan.

References

1. «Стандарт формирования облика города» chapter 1
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-arhitektura-v-istoricheskoy-zastroyke/viewer>
3. <https://365info.kz/2022/04/kto-spasaet-istoriyu-almaty>

Елефтериادي А.К.

специальность "Дизайн", Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

WILL NEURAL NETWORKS REPLACE INTERIOR DESIGNERS?

Abstract: *This article discusses how neural networks are able to create various interior designs without the influence of professionals. Here are examples of neural networks that are currently popular.*

Keywords. *Neural network, interior design, new technologies, artificial intelligence.*

Introduction. There are a huge number of technologies in the world that are developing every day. With the help of such technologies, people can make their lives easier. In the article we will talk about such modern technology as a neural network. Many people use neural networks and their functionality is increasing every day. For interior design, neural networks provide help, but can they become a competitor for us?

Main part . What is a neural network? Neural networks are part of the concept of "artificial intelligence", which includes different types of algorithms. A neural network is a mathematical model that works on the principle of the human brain and allows you to perform various operations using computers. Neural networks can analyze, recognize, classify and generate information. With the help of neural networks, you can draw a character from a text description, write an essay or a thesis much faster

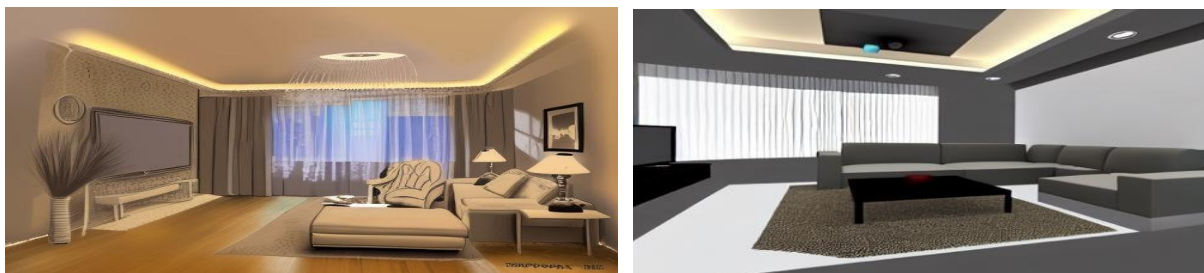
than a person can afford, and they can also cope with very complex tasks. Currently, there are neural networks that are able to create an apartment interior design without the help of a professional.

Let's consider different neural networks that are capable of creating interior design.

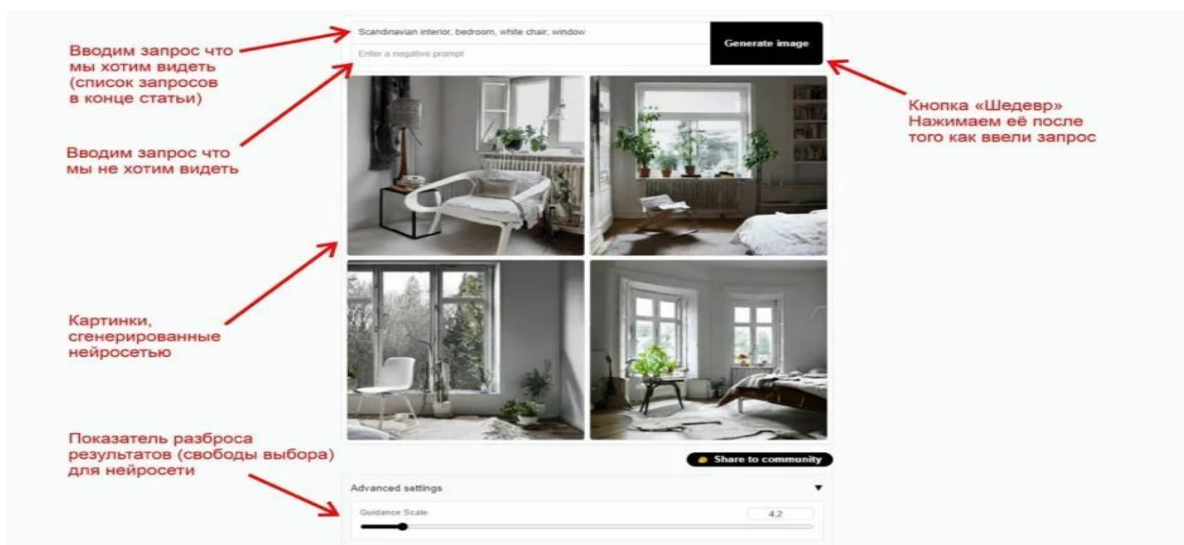

1. RoomGPT. This neural network makes it possible to create the interior design of your room using photographs. You can choose the interior style that the service suggests, then indicate the type of room in which you want to design (kitchen, bedroom, bathroom, living room, etc.) At the end, just upload a photo of the room and the neural network creates a pretty beautiful design.

2. Playground AI. This neural network creates realistic images of entire rooms and pieces of furniture based on photographs, drawings, drawings. In this program, you can adjust the degree of detail. Another unusual feature is that this neural network can process ready-made visualizations.

1. Stable Diffusion. Another neural network that can give personalized design recommendations based on user preferences. For example, you can change the color palette or choose different furniture.

2. 4.Midjourney. Artificial intelligence takes a text description written by a person, and then creates a work of art from this. The program creates unusual and futuristic images.

5. Planner 5D. The neural network allows you to create interior design and decor in

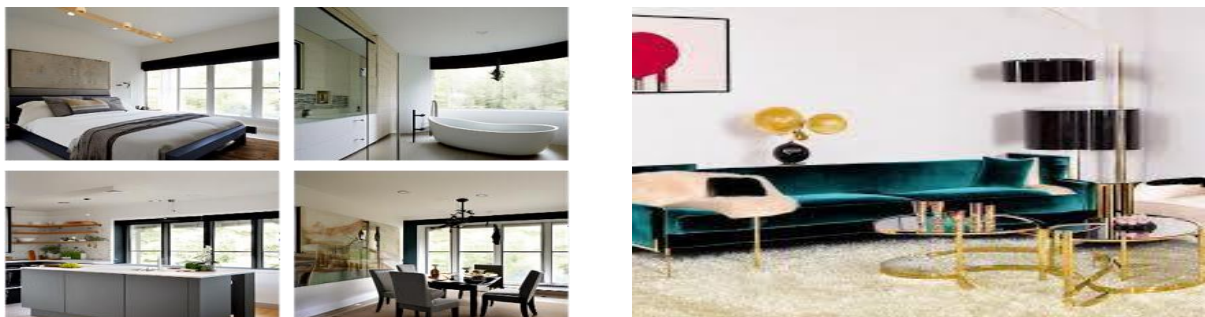

2D and 3D without any special skills. With the help of a neural network, you can create and change the layout, edit colors, patterns and materials of furniture, walls, floors.

5. CoolAid. The neural network provides features such as:
 Inspiration - provides the most creative interpretation of space by artificial intelligence. The intelligence uses a photo and changes the room.

Interior Design Ideas is a compromise between AI creativity and maintaining the integrity of the room. The neural network will preserve the walls, floors, windows, ceilings and add design.

Decorate - allows you to select some items to decorate an existing room, such as carpets, paintings, and art.

Conclusion. Based on these examples, we can say that neural networks today are able to partially replace the interior designer. Although all programs have a sufficient number of functions to create an interior, they still cannot work out everything to the smallest detail.

Currently, neural networks are more assistants to interior designers for creating new and unusual designs. But despite how fast technology is developing in our world, it can be assumed that after a certain amount of time the profession of an interior designer will be replaced by neural networks.

References

1. <https://neuroseti.ru/neuroseti-dlya-sozdaniya-dizayna-interera/>
2. <https://create-design.ru/how-to-do-design-interior/>
3. <https://vc.ru/design/455975-sobrali-20-neyronok-kotorye-pomogayut-arhitektozam-i-prosto-prikalyvayutsya>
4. <https://playgroundai.com/search?q=my+dream+home+for+your+future+family+in+2030+would+incorporate+the+latest+in+high-tech+design+and+innovation.+The+living+room>

Тусупбекова Аружан
специальность "Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Искакбаева А.А. маг. гум. наук, сеньор-лектор

ДИЗАЙН УНИВЕРСИТЕТТЕГІ ПӘН РЕТІНДЕ. ДӘСТҮРЛІ БІЛІМ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ҚАРСЫ

Аңдатпа. Мақалада пайда болу алғышарттары қарастырылып, қалыптасуының негізгі кезеңдері көрсетілген, сонымен қатар дизайн саласындағы мамандардың кәсіби даярлығын одан әрі дамыту перспективалары көрсетілген. Дизайнерлердің кәсіби даярлығының әр түрлі даму кезеңдеріндегі ғылыми-педагогикалық, әдістемелік және ұйымдастырушылық сипаттамалары салыстырылады. Заманауи дизайн өзінің кәсіби міндеттерінің ауқымын тұрақты түрде кеңейтуде. Осыған байланысты жоғары оқу орындарында дизайнерлерді кәсіби даярлаудың мазмұны мен мақсаттарын қайта қарау мәселесі ерекше өзекті болып табылады.

Түйін сөздер: Білім беру тарихы, дизайнерлік білім, дизайн.

Кез келген тарихи-педагогикалық зерттеу белгілі бір әдістемелік негіздерге негізделуі керек, әйтпесе ол тарихи фактілердің жай ғана тізбегі болып қалу қаупі бар. Біз Екатеринбург ғалымдары А.С. Белкина және Е.В. Ткаченко, соған сәйкес осы түрдегі зерттеудің ең маңызды әдістемелік ұстанымдарының бірі ретроспективті-прогностикалық бағдар принципі болып табылады. Тарихи-педагогикалық зерттеулер өз алдына мақсат емес. Ол тек өткен кезеңдегі оқу-тәрбие үрдісінің тенденцияларын, олардың сабақтастығын және ең бастысы, болашақтағы даму болашағын айқындайтын құрал ғана.

Тарихи-педагогикалық зерттеулерге арналған бұл қағиданы жүзеге асырудағы белгілі формула: «Өткенсіз болашақ жоқ» абстракциялық емес, әлеуметтік мәні бар зерттеу басым. Бұл тек идеяларды іздеуді ғана емес, болашақты жобалауды одан әрі дамытудың белгілі бір траекториясы. Дәл осындай талдаудың абстрактілі өзін-өзі қамтамасыз ету емес, тәжірибеге бағытталған мәні бар.

Осы қағидаға сәйкес дизайндық білім беру тарихын зерттеу, әрине, жоғары кәсіптік мектеп қызметіндегі принципті жаңа бағыт ретінде дизайндық білімнің қалыптасуына әкелген алғышарттар кешенін анықтауды және оның дамуын болжайды. оның периодизациясының концептуалды негіздері. Бірақ белгіленген міндеттер өз алдына мақсат емес: теория мен практика тәжірибесін талдауға негізделген

Дизайндық білім беру оның даму тенденциялары мен перспективаларын барынша объективті түрде анықтай алады және қазіргі заманғы әлеуметтік-мәдени жағдайларда дизайн саласындағы жоғары кәсіби білім беруді жаңғыртудың мәнін ашатын әдістемелік тәсілдер мен теориялық негіздерін әзірлей алады.

Міндеттердің бірінші кешенін шешу кезінде дизайн саласындағы жоғары кәсіби білім беру жүйесінің дамуы бірқатар басым факторлардың (тарихи, әлеуметтік-мәдени және т.б.) және білім берудің әртүрлі парадигмаларына (үлгілеріне) сәйкес келетін ғылыми-педагогикалық идеялардың, тұжырымдамалардың, теориялардың, педагогикалық тенденциялардың қалыптасуы мен дамуының тарихи фонында қарастырылуы керек. Екінші мәселені шешу, біздің ойымызша, Е.Ф. тұжырымдаған тұжырымға негізделуі мүмкін. Зеер және О.В. Мухлинина: «Білім берудің жаңа моделі алдыңғы үлгілерге дәйекті түрде сүйенеді, оларды өздігінен «алып тастап», ең жақсы дәстүрлі үлгілермен органикалық түрде үйлестіре отырып, оларды «жоймайды» немесе мүлдем шеттете алмайды».

Дизайндық білім берудің мақсатты, мазмұндық, әдістемелік және ұйымдастырушылық сипаттамаларын олардың тарихи ретроспективасында түрлендірудің әртүрлі факторларының ішінде бізге дизайн эволюциясы және тұтастай алғанда дизайн мәдениеті негізгі факторлардың бірі болып көрінеді.

Жоспарлаумен, бағдарламалаумен және т.б. барлық шығармашылық, түрлендіруші тәжірибенің негізінде жатқан және қоғамдық өндірістің жалпы жүйесіне кіретін кез келген қызметтің жалпы мақсаттары мен сипатын алдын ала анықтау арқылы. Дизайнды (көркем дизайн) зерттеушілердің көпшілігі жобалау қызметінің ерекше түрі ретінде түсінеді. В.Ю. Медведев мынадай анықтама береді: «Дизайн – бұл жасалған объектілердің және тұтастай алғанда қоршаған ортаның ең толық сәйкестігіне қол жеткізуге бағытталған өнеркәсіп өнімдерін, олардың кешендерін және жүйелерін көркемдік-техникалық жобалаудың шығармашылық әдісі, процесі және нәтижесі. адамның пайдалы және эстетикалық мүмкіндіктері мен қажеттіліктері». Сонымен, дизайн - бұл XIX - XX ғасырлар тоғысында, суретшілер мен сәулетшілер өздері үшін жаңа саланы - объектілік шығармашылықты зерттей бастаған кезде пайда болған дизайн қызметінің «ең жас» түрлерінің бірі (бірақ оны мойындау керек). - мүлдем басқа жолдармен жаппай өндірілетін бұйымдарды жобалау.

Жобалаудың теориялық және қолданбалы мәселелері бойынша зерттеулерде кемінде екі көп немесе аз бекітілген тәсілдер дамығанын атап өткен жөн. Бір жағдайда дизайн ерекше құбылыс ретінде, тек нақты әдістері, проблемалары мен міндеттері бар әрекет ретінде түсіндіріледі. Осылайша, жобалаудың институционализация сәті оның барлық аспектілері бойынша жобалау қызметінің тарихының басы ретінде қабылданады. Екінші бағыт дизайнның, пішіннің және қоршаған ортаның көп ғасырлық даму тарихының контекстінде көркемдік-дизайнерлік қызметтің салыстырмалы түрде жаңа саласын қарастыратын дизайнға осындай көзқараспен сипатталады. Бұл жағдайда дизайнның генезисі мен эволюциясы байланысты салалардың тарихымен байланысты: инженерлік дизайн, сәулет, бейнелеу және қолданбалы өнер.

Біздің зерттеуіміз үшін зерттеу көлемін, оның объектілік-типологиялық, хронологиялық және аймақтық шекараларын, қойылған міндеттерге барабар кеңейтуге болатын екінші тәсіл қолайлы. Дизайндың «мәңгілік» өмір сүру тұжырымдамасын бөліспей-ақ, біз әлі де орта ғасырлар кезеңін зерттеуіміздің төменгі уақыт шегі ретінде қарастырамыз, өйткені қазіргі дизайнның «дәстүрлі дизайнмен» генетикалық байланысы айқын.

Ортағасырлық білім берудің мақсаты жасөспірімді туғаннан өлгенге дейін өзгеріссіз оның болашақ әлеуметтік рөліне дайындау болды. Қолөнерді оқытудың мазмұны шеберден шәкіртке қолөнердің «құпияларын» беруге дейін қысқартылды, оны мықтап меңгеру керек болды, содан кейін олардан өзінің бүкіл кәсіби қызметі бойына ауытқымау керек болды.

Орта ғасырлардағы оқу-тәрбие процесінің үстемдік етуші нысаны практикалық дағдылардың белгілі бір жиынтығын меңгеру арқылы ғана берілетін «білім – шеберліктің» бір түрі болып табылатын «көрсетіп оқыту» болды. Ортағасырлық қоғамның барлық топтары үшін оқытудың әмбебап әдістері үлгілерді есте сақтау және жаңғырту болды.

Қарапайым бұқара қолөнершінің қызметі жобалау қызметі емес, өндірістік қызмет болды. Талантты шебер кез келген нысанды (оның тиімділігі, сенімділігі, ұзақ мерзімділігі, дизайны, шеберлігі жағынан) жетілдіре алатын, бірақ ол әрқашан белгілі бір үлгіні, ғасырлар бойы қалыптасқан канонды есте ұстаған. Тіпті ең дарынды шеберлердің арасында пішіндеу процесі әрең саналы болды. Қалай болғанда да, бұл өздігінен мақсат емес, шебердің шәкіртіне берген дағдыларының жиынтығына кірмеді. Сонымен, егер қолөнер өндірісі аясында «стихиялы дизайнның» болуы туралы айту мүмкін болса, онда әдістерде бейсаналық болса да, «прото-дизайнерлік» оқыту әдістерін көру қиын ғана емес, іс жүзінде мүмкін емес. қолөнердің шәкірттері.

Қайта өрлеу дәуірінде гуманистік мәдениеттің әсерінен суретшілерді кәсіби даярлаудың мазмұны мен формалары айтарлықтай өзгереді: қолөнер негіздері қазір тек қосымша білім алудың негізі ретінде қарастырылады. XVI ғасырдан бастап суретшілер мамандандырылған оқу орындарында – академияларда дайындалды, онда білім беру мақсаты жарқын шығармашылық тұлғаны тәрбиелеу болды, ал қолөнер шеберлігінің орнына студенттер кәсіби, кең теориялық білім алды.

Ағартушылық дәуіріндегі қызметтің тар мамандануы шығармашылықтың көркемдік және

техникалық болып бөлінуіне әкелді. Мамандықтардың бөлінуі нәтижесінде білім жалпыға бірдей білімді меңгеру ретінде емес (бұл ежелгі және ортағасырлық дәуірлерде байқалды), белгілі бір ақпарат пен кәсіптік дағдылардың жүйесі ретінде түсініле бастады. Нәтижесінде оқу орындарында әртүрлі пәндер бір-бірінен оқшауланып оқытыла бастады.

Бұл тарихи кезеңдегі білім берудің сипатты ерекшелігі оқушылардың тар функционалдық дайындығына назар аудару болды. XIX ғасырдың бірінші үштен бірінде. Өнеркәсіптің қарқынды дамуы, оның өндіретін тауарларының санының қарқынды өсуі, соның салдарынан әлемдік нарықтағы өнеркәсібі дамыған елдердің бәсекелестігі зауыттық тауарлармен қамтамасыз ете алатын көркемдік дайындығы бар мамандардың қажеттілігін тудырды. Эстетика тұрғысынан қанағаттанарлық сыртқы көрініс. Өнер және өндірістік білім берудегі жетекші орынды Англия жылдам басып алды. Ол кездегі білім өткен дәуірлердегі сәндік-қолданбалы өнер үлгілерін зерттеуге негізделген (музей педагогикасы). Г.Семпер әзірлеген Оңтүстік Кенсингтон мұражайының (Лондон) дизайн мектебінің бағдарламасында оқыту классиканы зерттеуге (академиялық жүйеге) емес, мұражай қорын және материалдарын нақты зерттеуге негізделген. Мұнда заманауи өнер индустриясының көрмелері өтеді.

XIX ғасырдың екінші жартысында. Англияда «өнер», «қолөнер» және «дизайн» ұғымдары әлі де тығыз байланысты болды. Алғашқы дизайн мектептері сәндік-қолданбалы және өндірістік өнермен де айналысып, қазіргі заманда «жоғары» өнер мен қолөнер арасындағы айырмашылықты жеңуге тырысты. «Жоғары» қолөнер дәстүрлерінің қайта жандануына Д.Рускин, В.Моррис сияқты көрнекті теоретиктер мен суретшілер ықпал етті. Бұл ретте өнеркәсіптік үлгіні дамыту жолдары туралы тағы бір көзқарас әзірленуде. Сонымен, Г.Семпер технологияны өнердің дәстүрлі иерархиясына «сәйкестендіруге», технология мен эстетиканың байланыс нүктесін табуға тырысты. Ол өзінің атақты «Техникалық және тектоникалық өнердегі стиль немесе практикалық эстетика» (1860) еңбегінде заттардың формасын анықтайтын себептерге қатысты өзінің негізгі ұстанымын тұжырымдады: ол, біріншіден, бұл заттың қызмет ететін мақсатымен анықталады, яғни, функциясы бойынша; екіншіден, ол жасалған материал; үшіншіден, бұл заттың өндіріс технологиясының сипаты. Осылайша, Г.Семпер көркемдік қолөнер критерийлері қолданылмайтын өнеркәсіптік (қолөнерден өзгеше) пішіндеу заңдылықтарын, оның ерекшелігі мен ерекше эстетикасын негіздеуге тырысты.

Өнеркәсіптік суретшілерді дайындаудың жаңа әдістерін У.Крейн жасаған. 1890 жылдары бірнеше еңбектері жарық көрді, онда ол өз дәрістерінің мазмұнын қысқаша баяндап берді және Манчестердегі өнер мектебінің дизайн бөлімінде тәжірибелік сабақтар. Бұл кітаптар «Дизайн негізі» (1898) және «Сызық пен пішін» (1900) деп аталады. Конструкторларды дайындау процесінде, деп атап өтті Крейн, студенттер, ең алдымен, өндірістің өнеркәсіптік әдісімен талап етілетін принципті жаңа дизайн мәселелерін шешуге бағытталуы керек. Енді оқыту көркемдік безендіру дағдыларын қалыптастыруға, пішіндеудің жалпы заңдылықтарын түсінуге бағытталуы керек еді. Кранның лекциялары мен кітаптары, шын мәнінде, әртүрлі мамандықтағы суретшілерді дайындауға арналған кіріспе курстар болды және 1920 жылдардағы дизайн мектептерінің пропедевтикалық курстарын күтті.

Дизайн мамандығы дизайн мақсаттарын тұжырымдап, анықтай алуы керек. Осыған байланысты өзінің шығармашылық іс-әрекетінің бағытын және оның нақты шешімдерін тұжырымдап, қорғай алатын ойлау қабілеті бар суреткерді тәрбиелеу міндеті өзекті бола бастайды. Жалпы, тұлғалық-бағдарлы білім берудің заманауи моделі аясында қоғам мен жеке тұлға тұрғысынан тиімді кәсіби білім беру туралы жаңа түсінік қалыптасып келе жатқанын сеніммен айтуға болады.

Алиша Умирбекова
специальность "Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

GREEN CONSUMPTION - SECOND HAND, UPCYCLING, RECYCLING

***Abstract:** I introduce the concept of fashion and environmental disaster. I analyzed what damage the fashion industry is doing to the planet, what corporations are doing to eliminate the consequences, and how second-hand stores slow down fast fashion. The fashion industry is the second largest polluter of the environment. If we all think about the problem, then this will lead to the Unity of views on the problem, which in turn gives more chances for its solution.*

***Key words:** slow fashion, second hand segment, the fashion industry, research, irreparable harm, largest polluter, buy-throw" cycle, fast fashion, thrift shops, Soviet commissions, vintage.*

In the wake of the popularity of slow fashion in the USA and Europe, the second-hand segment is growing at a tremendous pace. In Kazakhstan, the situation is significantly different, but the trend can be traced in our country and is growing over time.

Working as a sales consultant and having my own small business and an Instagram page where I sold second-hand clothes, I analyzed what damage the fashion industry is doing to the planet, what corporations are doing to eliminate the consequences, and how second-hand stores slow down fast fashion. I am sharing the results of the research with you.

Fashion and environmental disaster

I think each of us has at least once thought or heard that the production of fashionable clothes causes irreparable harm to the environment. But do you have any idea how intimidating the numbers look?

The fashion industry is the second largest polluter of the environment! According to Greenpeace, 400,000,000,000 square meters of clothing and accessories are produced annually in the world, of which 60,000,000,000 square meter is thrown away during the year.

The most frightening situation is in the mass market segment, where collections are updated every 2 weeks, and clothes are made of poor quality, in order to speed up the "buy-throw" cycle. This is how the concept of "fast fashion" appeared

On average, every second a truck with clothes goes to a landfill or incinerator. The exported clothes are doomed either to decompose within decades (and in the case of synthetic materials — hundreds), or they are burned, releasing greenhouse gas into the atmosphere. Every year, humanity produces 1.5 billion tons of gas, which affects the increase in temperature on Earth and climate change.

Do not forget that huge amounts of resources are spent on the manufacture of clothing and accessories — water, electricity, oil, coal. For example, to produce one T-shirt, it will take 2,700 liters of water. This figure is three times higher than the annual rate of water consumption by one person. According to the Global Footprint Network, as many resources are spent on the production of clothing per year as can be restored in only a year and a half. In addition to all of the above, there are also pesticides that are used to treat cotton plantations, which currently occupy about 320,000 square kilometers. These territories are constantly growing. Pesticides enter the groundwater, creating a threat of contamination of water supply sources.

Second hand — the business of the future

In the period from 2014 to 2019, the turnover of the second-hand market in the United States amounted to \$24 billion. The growth rate is 21 times faster than traditional retail, and already today second-hand stores in many Western countries are catching up with fast fashion. "In the next 10 years, the second-hand market in America will grow three times and overtake the "fast fashion" industry in terms of volumes," GlobalData analytical group and ThredUp, the largest online marketplace for the sale of worn clothes, made such a statement. This has become possible thanks to the emergence of new online platforms for the sale of used clothing, which have replaced small offline stores, thrift shops and charitable organizations.

Which will win – prejudice or awareness?

In our country, the development of the second-hand segment is opposed by negative prejudices about used things. Stereotypes are based mainly on the image of Soviet commissions and flea markets,

where I did not want to go because of the mess, sometimes unpleasant smell and the atmosphere of poverty. In modern second-hand shops, the approach to the service has changed.

For example, the Swedish ReTuna shopping center, whose assortment consists of 100% used goods, is difficult to distinguish from the usual mall. It's spacious, bright, smells nice. There are 14 specialized stores in it, which sell not only clothes, but also furniture, garden tools, decor. The quality of the assortment in thrift stores is also changing. A huge amount of new clothes with tags are handed over for resale. This is due to the fact that in the era of fast fashion, people tend to make impulsive purchases. Things bought at sales, as a rule, are sent to second-hand shelves without waiting for publication.

If a used thing is sold in a second-hand store, then, as a rule, it meets the principles of slow fashion — it is made of high-quality materials. Used clothing is often made of more expensive fabric than in the mass market. And the vintage was sewn in the years when the wear cycle was longer than it is now accepted. Accordingly, its quality is higher.

Fashion bloggers contribute to the popularization of second-hand shops. They go to thrift stores in search of rare models from limited collections or piece copies of vintage clothing. With the help of secondary consumption, they close several of their needs at once: the desire to stand out, be unique, often change images without violating the principles of environmental manifestos.

Some Hollywood stars stand up for vintage second-hand items. For example, Sarah Jessica Parker, Jada Smith, Winona Ryder openly declare that they shop at thrift stores. They even attend awards in vintage outfits, like Julia Roberts, who won an Oscar in a Valentino dress bought at a second-hand store.

Reasonable production

Not only the buyers seriously thought about the consequences of the race for fast fashion. Well-known holdings selling clothes, shoes and accessories have been experimenting with production technologies in recent years, trying to minimize harm to the environment. They invest millions of dollars in research on waste disposal issues. Designers turn to upcycling using used materials.

The Spanish company Inditex (Zara, Pull&Bear, Bershka, Massimo Dutti) processes the remnants of fabrics into cellulose by mixing them with wood fiber. This is how the material for a separate line of Join Life is created. The holding sponsors developments to increase the production of eco-friendly fabrics, optimizes logistics processes, uses packaging made of recycled materials to deliver online orders.

Another company, H&M Group, invests in startups specializing in eliminating the negative impact of the fashion industry. The company is actively promoting a used clothing collection program. In addition, H&M is a member of WWF (world wildlife fund) Climate Savers. Over the next 10 years, the brand promises to switch to 100% production from recycled and eco-friendly materials.

Along with H&M, Gap and Fast Retailing are concerned about the environment — within 3-5 years, both companies plan to completely switch to cotton grown on organic farms. Fast Retailing, which owns the Uniqlo brand, initially relied on quality, supporting the principles of slow fashion. The company uses innovative developments in the manufacture of worn jeans — they use a laser and natural stones to reduce the consumption of water and chemicals.

Corporations and brands operating in the fast fashion segment are taking action. But even within the framework of environmentally oriented programs, the volume of products produced prevails over the number of things disposed of. Second-hand shops are an effective way to change the consciousness of the public, which over time can lead to a reduction in production volumes.

The uniqueness of the current transformations is that no matter what personal goals are pursued by multimillion-dollar corporations, resellers, second-hand owners, consumers - their actions are ultimately aimed at improving the environmental situation in the world. The unity of views on the problem gives more chances to solve it.

References

1. <https://www.ethicalconsumer.org/fashion-clothing/ethical-clothing-choices-upcycling-repairing-second-hand>
2. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9952240/>

Бижан Балнур
специальность "Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

WHAT IF ALL THE COUNTRIES OF THE WORLD SPOKE THE SAME LANGUAGE, WOULD THIS HELP THE RAPID DEVELOPMENT OF ARCHITECTURE?

***Abstract.** This article explores the complex question of whether a global lingua franca would facilitate rapid development in architecture. While a shared language may seem like an obvious solution to improve communication and innovation, the reality is more nuanced. The article uses the example of the use of Latin in Renaissance architecture to illustrate the potential drawbacks of privileging one language over others. The article argues that linguistic and cultural diversity may be more beneficial in the long run, and highlights the importance of effective communication and collaboration in architecture. Ultimately, the article concludes that architects should strive to draw on a wide range of perspectives and influences in their work, and that a truly unified architectural language has yet to be fully developed.*

***Key words:** architecture, global lingua franca, language, Renaissance, Latin, construction, communication.*

The question of whether a global lingua franca would help facilitate the rapid development of architecture is a complex one that requires a nuanced analysis of a number of different factors. On the surface, it may seem logical that a shared language would lead to more effective communication and faster innovation in the field of architecture. However, as we will explore in this article, the reality is far more complex, and the benefits of a shared language may be outweighed by the drawbacks of losing cultural and linguistic diversity.

One example often cited in discussions of this topic is the use of Roman architectural techniques and styles in Europe during the Renaissance. Architects during this period were heavily influenced by the classical styles of ancient Rome, and many of the most important texts describing these techniques and building methods were written in Latin. This meant that architects had to spend years studying the language in order to understand the intricacies of these styles and technologies.

On the surface, this may seem like an argument in favor of a shared language. If all architects in Europe at the time had spoken Latin fluently, the process of learning these classical techniques would have been much faster, and the development of Renaissance architecture may have been accelerated.

However, this argument ignores a number of important factors. First and foremost, the use of Latin as a lingua franca was not universal in Europe at the time. While it was certainly an important language for scholars and intellectuals, it was far from the only language spoken in the various regions of Europe. Even within the Roman Empire itself, Latin was not the only language used in architecture and construction; Greek, for example, was also widely used.

Furthermore, the use of Latin as a shared language in the Renaissance was not without its drawbacks. By privileging Latin-speaking architects over those who spoke other languages, the Renaissance may have lost out on the unique perspectives and approaches that come with linguistic and cultural diversity. It's possible that the development of architecture may have been even more innovative and dynamic if architects had been able to draw on a wider range of linguistic and cultural influences.

Currently, there is no single unified architectural language that is universally understood and used worldwide. Instead, there are various languages, terminologies used by architects and engineers in different countries.

However, there are some standards and recommendations that are used in international architectural practice. For example, in the 1960s, the International Standard for the sizes of building elements and details (ISO 216) was developed, which is widely used today for paper sizes and drawing sheets in architectural and engineering design.

Additionally, some architectural schools and professional organizations have developed their own language and notation systems, such as the Building Information Modeling (BIM) system used in many countries, which enables architects and engineers to collaborate on projects using a common language and platform. Nonetheless, a truly unified architectural language that is universally understood and used has yet to be fully developed. The same argument applies to the idea of a global lingua franca today. While it's true that a shared language may make communication between architects from different countries more efficient, it's important to consider the broader cultural and social implications of such a

shift. By privileging one language over others, we risk losing the unique perspectives and insights that come with linguistic and cultural diversity.

Furthermore, it's worth considering the role that language plays in shaping our understanding of the built environment. Different languages have different ways of describing and conceptualizing space and architecture. By limiting ourselves to a single language, we may also be limiting our ability to fully explore and understand the potential of the built environment.

In conclusion, none of this is to say that language is unimportant in architecture. As with any field, effective communication is critical for successful collaboration and innovation. However, the idea that a shared language would automatically lead to more rapid development in architecture is overly simplistic. Ultimately, the benefits of linguistic and cultural diversity may outweigh the benefits of a shared language, and architects should strive to draw on a wide range of perspectives and influences in their work.

References

- 1 Crystal, D. (2012). *English as a Global Language*. Cambridge University Press.
- 2 Kostof, S. (1991). *The Language of Post-Modern Architecture*. Academy Editions.
- 3 Mitchell, W. J. (1996). *The Reconfigured Eye: Visual Truth in the Post-Photographic Era*. MIT Press.
- 4 Wikipedia, *architecture in renaissance*
- 5 Nair, R. (2007). *The Role of Language in Architecture*. *International Journal of Humanities and Social Science Research*, 1(1), 1-14.
- 6 Sennett, R. (2018). *Building and Dwelling: Ethics for the City*. Penguin Books.

Иген К.Б.

специальность "Дизайн", Caspian University

Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

INTERIOR DESIGN IN THE FORMER SOVIET UNION

Abstract: *In this article, we'll break down the difference between European repairs and domestic repairs. Consider the problems of interior design in the former Soviet Union. Comparing the interiors of residential buildings in Europe and our domestic, the design of European apartments is significantly different.*

Keywords: *design, atmosphere, interior, idea, problems.*

Why our designers cannot create something similar?

But one thing is certain, that when repairing apartments in the European style in Yekaterinburg, this problem will not arise. Because this resource meets only qualified specialists.

But why other people cannot create elegant and harmonious apartment?

Although our compatriots are quickly adopted fashionable European trends, we lack, albeit unfortunate, a high level of cultural development. And there is nothing offensive or surprising in this, because we have all long been behind the veil of scarcity and limitation. Fortunately, nowadays we are all free to design our own apartment.

It's easy to get lost in today's versatility. Past scarcity has spawned the other extreme, excessive desire. All the brands and technological innovations are at your fingertips. People often demand everything and more from a designer. Even few are attracted to the principle, "Everything brilliant is simple." Many professionals earn their salary by introducing many unnecessary elements.

Many use design as an indicator of their status. In such cases, the emphasis is not on comfort and atmosphere. Understated glitz and luxury. Even modest classics can become a museum gallery.

Some people consider the services of a designer superfluous, focusing only on their own talent and style. But a really good interior design in such cases can be found only in units.

If you are at all interested in design or at least look around, you probably noticed that there really are problems. It is not difficult to distinguish between foreign and domestic design. And the comparison is clearly not in our favor. And I am not just talking about Ukraine and Russia here - virtually all post-Soviet countries have fallen under the roll.

Why then?

Delayed economic development. Which means cultural backwardness.

The gray iron curtain fell. We were left alone and allowed access to things that used to be

available only to a select few. Brands, stickers, bright colors, various technological innovations-so many have yet to quench their thirst for "scarcity." The consequence:

1. Simple is too simple for us. And it's not called planning. It's a shame for the customer to pay for a blank page with a few letters, for an interior that doesn't blow his mind. It's that simple." The designer, repeatedly subjected to this policy, begins to "work" his money, that is, he accumulates mountains of unnecessary and unnecessary things. The fundamentally flawed philosophy of design work is "Better more than less." As a result - slovenly interior, devoid of brevity and ideas.

2. When there is money, design becomes a means of creating "status." How many decorations are created not for the family, but to have something to show off. Classical style has become a kind of museum. A huge spread - and finally - a house without warmth and comfort.

If there's no money, there's no planning. People think a new couch is expensive. And they forget that they can fix the old one and buy a new one. They watch the results of a Sotheby's auction on TV when an abstract sells for millions of dollars. And they forget that St. Andrew's also sells fabrics and paints, and you can spend one free day with your family enjoying the interior color palette by constructing such a "tool." They put the photo in a small frame and forget to make a basic mess of paper.

3. we still cheapen mental labor. Here's a painter waving a paintbrush, a builder breaking down and erecting walls - that's work. And designers? They draw something for themselves, for their own pleasure, they go to the store, in a word - not a job, but a toy. Do you pay for ideas? Don't even touch them...

But is it possible to create something good without an idea? If you don't know where to go, you may never get to your destination. Walls have to be painted a certain shade, torn down and built - certain walls and in a certain place.

The brain is the most powerful tool in the world. Imagination and imagination are qualities that not every person possesses. Let those around you do what they can do better than you. Let the dentist fix your teeth and the interior designer.

4. Not even all designers understand the essence of design. Designer skills are not for all clients. Design is design. It is the link between builders, architects and interior designers. Quality design cannot be ugly. In addition, it is not functional. And the main task is to create an interior that meets all the requirements of the client. This is not a springboard for the implementation of crazy ideas of the artist.

The designer must have great skills. The most important are:

- History of design, art and architecture
- residential design standards
- flower store, painting
- knowledge of the market of modern materials, furniture, lighting, etc. - in addition - knowledge of many graphic programs to implement projects.

Professional training never ends. And 5 years of higher education is far from over.

References:

1. <https://matrade.ru/dizajn-interera-na-postsovetskom-prostranstve/>
2. <https://homester.info/experts/soveti/problemy-dizaina/>

Доценко Дарья
специальность "Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

WHY IS THE DESIGN PROFESSION SO IN DEMAND?

***Abstract.** The article discusses the increasing demand for skilled designers in various industries, such as fashion, technology, and advertising. Visual communication is highlighted as a key reason for the popularity of the profession, as designers are responsible for effectively communicating messages through various mediums such as graphic design, web design, and product design.*

Another important factor is the need for innovation and creating new, visually appealing products and experiences to stand out in a crowded market. With the rise of technology, the demand for designers with digital media skills is also increasing.

Finally, the article notes that the profession of designer provides a level of creativity and artistic expression

that is not found in many other jobs. In conclusion, the demand for skilled designers is expected to continue growing as design becomes more important in our daily lives and technology continues to advance.

Keywords: design, visual communication, innovation, digital media, creativity, artistic expression, product design, graphic design, web design, mobile apps, social media, job market, technology, industries, marketplace, crowded, demand, skilled designers, functional, visually appealing, critical role, popular, sought after.

Design has become a critical component in many industries today. From fashion to technology to advertising, the demand for skilled designers continues to grow. But what is it about the profession of designer that makes it so popular and sought after?

One of the main reasons why the profession of designer is in such high demand is the importance of visual communication. In today's world, we are constantly bombarded with images and messages, and it is the job of designers to help communicate these messages effectively. Whether it is through graphic design, web design, or product design, designers have the ability to create visual experiences that can be both informative and engaging.

Another factor that contributes to the demand for designers is the need for innovation. In order to stand out in a crowded marketplace, companies need to constantly innovate and come up with new and exciting products and experiences. Designers play a key role in this process, helping to create products that are both functional and visually appealing.

Additionally, the rise of technology has led to a growing need for designers who are skilled in digital media. From mobile apps to social media platforms, designers who are well-versed in digital media have a distinct advantage in today's job market. With more and more companies focusing on digital strategies, the demand for designers who can create engaging and effective digital experiences is only going to increase.

Finally, the profession of designer offers a level of creativity and artistic expression that many other jobs simply do not provide. Designers have the ability to take an idea and turn it into a beautiful and functional product, and this process can be incredibly rewarding for those who have a passion for design.

In conclusion, the profession of designer is in such high demand for a variety of reasons. From the importance of visual communication to the need for innovation and the rise of digital media, designers play a critical role in many industries today. With the continued growth of technology and the increasing importance of design in our daily lives, the demand for skilled designers is only going to continue to rise.

If you're heading into a design career, you may be wondering what types of jobs you can get with your new skills. Here are the 10 most in-demand design jobs in 2023.

Design, and digital design in particular, make up some of the most sought-after roles today and according to the labor department, it's growth set to continue over the next decade. Design is behind the websites and mobile applications we use, the entertainment we consume, the cars we drive, our healthcare, and even our grocery shopping experience!

We've done our research to bring you the most in-demand design job titles right now. Whether you want to do animation design, decide how mobile apps will look, or create tangible products, there's a design job out there for you.

Here are the most in-demand design job titles for 2023 and beyond. Just use the clickable menu to skip to the roles that interest you most!

1. Product Designer	2. Frontend Web Developer	3. Digital Designer
4. UX Designer	5. UI Designer	6. Motion Graphics Designer
7. Graphic Designer	8. Art Director	9. Animation Designer

It is difficult to determine which design field is best for the future as it depends on various factors such as market demand, technological advancements, and individual skills and interests. However, design fields such as UX/UI design, product design, and environmental design are expected to see growth and demand in the coming years.

References:

1. Lupton, E. (2010). Graphic design: the new basics.
2. Norman, D. A. (2013). The design of everyday things.
3. Brown, T. (2009). Change by design: How design thinking transforms organizations and inspires innovation.

Худайбергенов Камал, Кашкеев Ильхам
специальность " Архитектура", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

ARCHITECTURAL FORM AND NATURE

Abstract. Scientific awareness and deep study of the functions and structures of wildlife became possible only in the middle of the XX century. Bionic principles are used in the design of structures, buildings, architectural complexes and cities. Many structural and tectonic systems: beams, columns, plates, frames, folds, shells resemble the roots, branches, trunks, leaves of plants, skeletons and shells of animals, the structure of the human body.

Keywords: antiquity, structure, beams, columns, plates, frames, folds.

The interaction of architectural form and nature manifests itself in several aspects: 1. constructive-tectonic (the study of constructive systems and principles of the structure of living organisms and plants); 2. climate (study of the reaction of natural forms to climate and their use in architecture); 3. aesthetic (the study of the aesthetic properties of natural and architectural forms) and others. Even the ancient Egyptians and Greeks used natural forms in their buildings. The representative of the well-known Stoic philosophical school considered man to be a part of nature, and the comprehension of its laws and their use in artistic creativity was a necessity.

In ancient Greece, sculpture with its cult of the human body was very closely connected with architecture. The great theorist of antiquity Vitruvius wrote: "If, therefore, nature has arranged the human body in such a way that its members correspond to its general outline with their proportions, then it seems to me that the ancients quite thoroughly established the rule that when constructing buildings, the proportionality of the individual parts of the building exactly corresponded to the general appearance of the structure." Scientific awareness and in-depth study of the functions and structures of wildlife became possible only in the middle of the XX century. Bionic principles are applied in the design of structures, buildings, architectural complexes and cities.

Many structural and tectonic systems: beams, columns, plates, frames, folds, shells resemble roots, branches, trunks and leaves of plants, skeletons and shells of animals, the structure of the human body. Illustration, for example, a column is like a tree trunk, consoles are like its leaves, an egg shell, a human or animal skull are similar to a shell, the spine of animals resembles a beam, leaf veins are ribbed frame trusses, and some leaves (*Victoria Regia*) are a plate.

The principle of the structure of the wood leaf was used by L. Nervi in several structures; the overlap of the main exhibition hall in Turin, the covering of the Gatti factory building in Rome. Other authors also addressed the structure of the sheet. Studying the reaction of plants to climatic influences (temperature, solar reaction, humidity) helps to solve a cycle of tasks related to taking into account these factors for architectural objects. The shape of plants reacts very sensitively to the presence or absence of heat and moisture. So, in a humid environment, plants tend to increase the possibility of assimilation of air and therefore branch strongly, in desert conditions, the evaporation surface is reduced in every possible way, and the volume of the plant becomes compact - moisture reserves are saved. Based on the study of the principle of the structure of the skin of plants, a proposal arose to create insulating materials and enclosing structures. The examples of the bionic approach in architecture only partially illustrate its prospects. In the future, people will turn many more times to the study of models created by nature, and to their creative application.

Architects and painters, before starting a new project, have an empty canvas in front of them. The cleanness of the canvas or white paper opens infinite possibilities of design ideas for a future project. But how should an architect start his/her projects? How do architects get inspired? Some architects find inspiration by the historical context of the site, others prefer to retake materials' qualities, and finally, some architects prefer to observe their surroundings and the environmental typologies. The latter design approach is what characterizes some projects that are the result of forms inspired by nature.

For instance, one of the first projects inspired by natural morphology is Binet's Monumental Gate for the 1900 World Fair in Paris, France. Binet's architecture is the result of analyzing illustrations from Ernst Haeckel, who created a morphological illustration of natural creatures. Therefore, this is one

example of how nature's anatomy influences architects; as this project, numerous architectural buildings have adopted the same source of inspiration.

For that reason, we will introduce you to 15 projects around the world from different architectural periods that retake the importance of observing nature and reflecting its qualities.

Beijing National Stadium in Beijing, China.

The constructivist stadium, designed by Herzog & de Meuron, hosted numerous sports events during the Beijing Olympics in 2008 and Paralympics. The National Stadium is known as the Bird's Nest, as the name says, it describes the building's façade. Moreover, the steel structure's concept was inspired by Chinese culture and Nature. First, the design represents the Chinese culture's philosophies, such as "Yin Yang," which highlights the importance of harmony. The façade design retook the physical qualities of the nest of birds that contributed to the stadium's infrastructure. The aesthetic stadiums demonstrated to be a resilience design that highlights the importance of natural structures.

BIQ Building in Hamburg, Germany.

If you were wondering why the building is green, we have an answer for you. The BIQ building or "the Algae House" is a Bio Intelligent Quotient building that renovates energy. The panels around the building have an essential role in the building's structure, and they serve as biofuel and shading protectors. However, the panels are filled with microalgae that absorb the exterior natural light, and it performs photosynthesis. As a result, algae exposure maximizes the growing process of the organisms. The natural process also heats the water inside the "Algae House" and optimizes the building's performance. Lastly, the "bio-skin" has decreased the building's expenses and has demonstrated the world's alternative solutions for sustainable architecture.

Flor de Venezuela en Barquisimeto, Venezuela.

In 2000, the pavilion was built for the Expo 2000 World's Fair in Hanover, Germany. The Venezuelan architect Fruto Vivas was influenced by the national flora known as the orchid. As a result, Vivas designed a kinetic building which creates a shelter for occupants. The structure consists of sixteen centralized petals; the structure opens and closes depending on the weather. By closing the petals, the interior creates a shelter on rainy days. Until the present, the pavilion exhibition about natural biodiversity was found in Venezuela's picturesque landscapes.

In architecture, a form is a three-dimensional object or building that is perceived by a viewer in space and time, and made possible by the action of light and shadow. For example, a building may be said to present a complex, geometric form on the skyline.

References

1. <https://www.re-thinkingthefuture.com/2021/03/11/a3525-15-examples-of-nature-inspired-architecture/>
2. <https://www.re-thinkingthefuture.com/2021/02/10/a3238-10-ways-architecture-and-nature-can-be-combined/>

Сараева Ева
специальность " Дизайн", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг. фил. наук, сеньор-лектор

NATIONAL TRADITIONS IN MODERN KAZAKH DESIGN

***Abstract:** The article is devoted to the modern design of Kazakhstan, which reflects the traditions of the people.*

***Key words:** design, natural surroundings, headdresses, craftsmanship.*

Kazakhstan, located in the heart of Eurasia, possesses a rich and diverse cultural heritage. This splendid legacy finds its expression in various fields, including design. National traditions play a significant role in Kazakh design, reflecting the wealth and beauty of the country's culture. In this article, we will explore the influence of national traditions on Kazakh design, showcasing its unique characteristics and contributions to the world of design.

Kazakh design is deeply rooted in the country's nomadic past and the traditions of its indigenous people. The Kazakhs, renowned for their horsemanship and nomadic lifestyle, have developed a design aesthetic that is closely tied to their natural surroundings and their deep connection with the land.

In addition to the preservation and promotion of traditional Kazakh design, there has also been a growing emphasis on sustainable and eco-friendly design practices. Kazakh designers are increasingly incorporating sustainable materials, such as organic cotton and bamboo, into their products, and using environmentally conscious production methods.

Moreover, there is a growing movement towards social responsibility in Kazakh design. Designers are using their craft to raise awareness and advocate for social issues, such as gender equality, human rights, and environmental conservation. They are also collaborating with local communities and organizations to create products that promote social and economic development.

The government of Kazakhstan has also recognized the importance of design and its potential for economic growth and cultural preservation. In recent years, there have been initiatives to support and develop the design industry in Kazakhstan, including funding for design education and the establishment of design centers and exhibitions.

Headdresses of Kazakh women, like those of many other ethnic groups, were also a peculiar indicator of family status. The headdresses of married women varied from tribe to tribe, but the headdresses of girls were relatively similar throughout Kazakhstan. Girls wore two types of hats. A skull cap (takiya) and a warm hat (borik) decorated with otter, fox or beaver fur. An owl feather was sewn on the top of the takiya, which also served as a talisman. Imposts, tassels, gold embroidery and silver coins were also used for decoration.

Usually clothes were made of fur, leather, felt and decorated with ornaments, jewelry, embroideries. Another feature is the wearing of high hats, decorated with stones, feathers, embroidery.

How did traditions influence the architecture of the country? For example, each metro station in the city of Almaty has images with some history. The walls are decorated with ornaments, drawings of the steppe, horses, etc.

In conclusion, national traditions have had a profound impact on Kazakh design, shaping its unique aesthetic and cultural identity. The incorporation of traditional patterns and craftsmanship techniques into modern design has helped to promote and preserve Kazakh culture on a global scale. Moreover, the growing emphasis on sustainability and social responsibility in Kazakh design is a promising sign for the future of the industry. As Kazakhstan continues to embrace modernity while honoring its heritage, Kazakh design is poised to make a significant contribution to the world of design.

Kazakhs are very reverent and respectful of national dress, respect and respect traditions, and in everyday fashion they prefer restrained classics. The latest fashion trends suggest the unobtrusive presence of national elements of Kazakh culture in everyday clothes, which harmoniously complement the images. Leading Kazakh designers successfully apply patterns, applications, embroidery, ornaments in the best national traditions to modern wardrobe items. What everyday clothes can be combined with national Kazakh symbols. From distant ancestors, modern Kazakhs inherited more than 230 types of national ornamental patterns, through which people from time immemorial conveyed information about nature, flora and fauna, their ideas about the beautiful. Today, you can decorate any wardrobe item with traditional Kazakh ornaments: coat or jacket; daily dress; Evening Dress; Wedding Dress; t-shirt; costume; skirt; pants; blouse or shirt; sweater or sweater; hat, scarf, mittens, socks. Equally well colorful patterns will emphasize the refined taste and elegance of the image, since the national Kazakh motives are completely devoid of excessive pretentiousness, complexity, vulgarity or unaesthetic ness. Modern wardrobe items with decor from national Kazakh motives.

Modern world fashion trends provide for the presence of a variety of decor on daily clothes. Even on a small black dress from Coco Chanel, exquisite Kazakh motifs made using satin stitch or beaded embroidery on the edging of the neck, sleeves, and on the waistline will look spectacular and stylish. The decor of everyday things can be varied. You can apply national patterns to design the following elements: necks; armholes; pockets; collars; lapels belts; bottom of the product; the bottom of the sleeves. You can put bright or subtle accents and make the thing stylish and elegant. Modern wedding dress with decor in the style of classic Kazakh traditions Each girl approaches the choice of a wedding dress with special awe. It is very important for a Kazakh bride to maintain a balance between traditional elements and modern fashion trends. As always, expensive, elite fabrics are in trend: taffeta, satin, silk, organza. National ornament in the form of embroidery with ribbons, threads, beads is an actual and obligatory element.

Many Kazakh brides, following ancient customs, choose different shades of red, blue, pink, beige and white for their wedding ceremony. The main decoration of a Kazakh wedding dress is a saukele headdress decorated with national motifs of corals, beads, precious stones, pearls, gold and a camisole with symbolic patterns and ornaments. Ethnic clothing has always been considered a classic, so at all times it has attracted designers with magnetism and carefully disguised secret meaning. Choose contemporary casual wear, embellished with traditional Kazakh symbols and designs to highlight your own personality and sophisticated taste.

References

<https://visitkazakhstan.kz/en/about/77/>

https://decormaster.kz/st/kazaxskij_kostyum.php

<https://el.kz>

Омарова Меруерт
специальность " Архитектура", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг.фил. наук, сеньор-лектор

SPANISH ARCHITECTURE OF THE 17TH CENTURY

Abstract: The article is devoted to the Spanish architecture of the 17th century.

Key words: architecture, Spain, Baroque style, 17th century, history, cultural influences, cathedral, Catholic Church, sober style.

Spanish architecture of the 17th century is a fascinating period in the history of art and architecture. During this time, Spain was a major world power and the influence of its culture and artistic style was felt throughout Europe and the world. The architecture of this period was characterized by its grandeur, rich ornamentation, and the use of Baroque style.

One of the most important architectural works of the 17th century in Spain is the Royal Palace of Madrid. Built between 1629 and 1734, the palace is a magnificent example of Spanish Baroque architecture. The palace features a symmetrical façade, with two main wings flanking a central courtyard. The façade is decorated with intricate relief sculptures and a profusion of ornamental features, including columns, arches, and cornices.

Another important architectural work of this period is the Cathedral of Santiago de Compostela. This magnificent cathedral, built between the 11th and 13th centuries, was extensively renovated during the 17th century. The renovation work was carried out by the Spanish architect Fernando de Casas Novoa and the result was a beautiful Baroque-style cathedral, with a façade adorned with sculptures of Saint James and other religious figures.

The Monastery of El Escorial is another important work of 17th-century Spanish architecture. Built between 1563 and 1584, the monastery was designed by the architect Juan Bautista de Toledo. The building is a complex of buildings, including a monastery, a church, a royal palace, and a library. The building is noted for its austere and sober style, with a façade that features a series of austere granite columns.

The Baroque style was the dominant style of Spanish architecture during the 17th century. This style was characterized by its grandeur and opulence, with an emphasis on elaborate decoration and ornamentation. The Baroque style was heavily influenced by the Catholic Church, which used architecture and art to promote its teachings.

The use of ornamental features, such as columns, arches, and cornices, was a hallmark of Spanish Baroque architecture. These features were often combined with intricate relief sculptures and other decorative elements, such as frescoes and murals. The use of light and shadow was also an important element of Baroque architecture, with buildings designed to create dramatic effects using natural light.

The architecture of 17th century Spain was characterized by a mix of styles, reflecting the country's history and cultural influences. The period saw the continuation of the Spanish Baroque style, which had emerged in the previous century, but also saw the introduction of new elements and influences.

Some notable examples of 17th century Spanish architecture include:

1. El Escorial - This massive palace and monastery complex was built by King Philip II in the late 16th and early 17th centuries. It is a prime example of the Spanish Baroque style, with its elaborate decoration, curved lines, and emphasis on light and shadow.

2. Plaza Mayor, Madrid - This central square in the heart of Madrid was built in the early 17th century and is one of the finest examples of Baroque architecture in Spain. The square features a symmetrical layout, with a central statue and arcaded buildings on all sides.

3. Cathedral of Santiago de Compostela - This cathedral in northwestern Spain was rebuilt in the 17th century after a fire destroyed the previous structure. The new cathedral features a mixture of Baroque and Gothic elements, with intricate carvings and decoration.

4. Palacio de los Guzmanes, León - This palace in northwestern Spain was built in the early 17th century and features a mix of Renaissance and Baroque elements. It is known for its elaborate façade, with intricate carvings and a central coat of arms.

5. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, Barcelona - This hospital complex was built in the early 17th century and is an example of the Catalan Baroque style, which is characterized by its use of decorative tiles and colorful mosaics.

In conclusion, Spanish architecture of the 17th century was a period of great creativity and innovation. The Baroque style dominated the period, characterized by its grandeur, opulence, and elaborate decoration. Important architectural works of the period include the Royal Palace of Madrid, the Cathedral of Santiago de Compostela, and the Monastery of El Escorial. The influence of Spanish architecture of this period can still be seen today, both in Spain and throughout the world.

References:

1. <https://archi-monarch.com/baroque-architecture/>

Михаеш А.
специальность "Архитектура", Caspian University
Научный руководитель: Тулинова В.С. маг.фил. наук, сеньор-лектор

THE DIFFERENCE BETWEEN DESIGN AND ARCHITECTURE

***Abstract:** The article talks about the differences between architecture and design.*

***Key words:** design, architecture, difference, pros and cons.*

Designer and architect are quite close professions. But there are many fundamental differences between them. What are they?

Who is a designer?

A designer is a specialist who is engaged in designing the aesthetic properties and appearance of various objects — construction, industrial structures, household products. In some cases, it is also required to assist in providing the necessary consumer properties of a particular product (for example, from the point of view of the convenience of using the product). Often, the designer solves large—scale tasks - for example, related to the arrangement of urban infrastructure.

The main criterion for evaluating the work of a specialist of this profile is the compliance of the results of his work with certain norms of technical aesthetics. As a rule, they are formed directly in the design community — as trends or recommended approaches to the design of certain objects or products.

A designer is a specialist who can carry out his activities in a variety of fields. So, there is interior design, household appliances, furniture, advertising banners, labels on food. And this is certainly not a closed list of possible products and categories of projects that a designer can work on.

Such a specialist usually solves problems related to the search for optimal:

1. concepts (ideas about an object or product developed by the designer personally or in accordance with trends, community recommendations);
2. functions (consumer capabilities of a product, its value role);
3. characteristics of the structure (features of the structure, shape of the object or product, predetermined by the task assigned to the designer or his subjective vision of the project);
4. characteristics of the form (practical implementation of the concept, function and structure of objects or products developed by the designer);
5. aesthetic properties (but this is a rather subjective criterion — the designer ensures that the project corresponds to him both based on personal perception of the project and based on trends and community recommendations)

Who is an architect?

The position of an architect may involve the performance of tasks corresponding to:

1. construction design (individual buildings, streets, blocks, sometimes — districts and even cities completely) with the use of special drawings, as well as monitoring the implementation of various projects;
2. design design in the aspect of providing the necessary technical characteristics of the building structure;
3. expert evaluation of various construction and design projects.

The main task of the architect is to ensure, first of all, the effectiveness of the implementation of construction or design concepts in practice. A specialist of this profile can solve this problem by analyzing the project parameters for their compliance with the wishes of the customer, consumers, established norms and, as a rule, the same trends and recommendations of the community — in this case, architectural.

Comparison

The main difference between a designer and an architect is that the first specialist is primarily responsible for the aesthetic aspect of a particular project, and the second — for the effective implementation of the developed concept of a construction project in practice. In many cases, the designer creates his concepts from scratch, without reference to any norms or standards. The architect, in turn, can take into account the relevant parameters — both at the development stage and during the implementation of the project.

Designer is a position that can be found in enterprises of various sectors of the economy. For example, in industry or in the segment of providing services for the interior of premises. Architect is a profession that characterizes mainly the construction sector. That is, the term "designer" is broader than "architect".

It is worth noting that recently the professions in question have been actively converging. In particular, at the level of educational standards.

For example, training in architectural universities of the Russian Federation is carried out in such a specialty as "architect-designer". A person who has received a diploma in the relevant profile is able to solve the tasks of implementing design projects within the architectural environment. That is, to be responsible for both of the above aspects of project implementation: for their aesthetics and for the effectiveness of their implementation in practice.

Design and architectural tasks can, if not solved by one person, then correspond to the work of several people who are engaged in the same projects (usually construction) and thus complement each other. In this case, the designer is responsible, as we already know, for the aesthetic aspect of the project development, the architect is responsible for the effectiveness of the implementation of this project in practice in a large number of aspects.

Having determined what is the difference between a designer and an architect, we will fix the conclusions in the following table.

Designer or architect: who to hire

We discussed the difference between the professions of an architect and a designer. Now let's figure out which specialist should be resorted to. Tasks to be completed:

* Build a house, a cottage. The architect will help with this. More precisely, this specialist will prepare the project of the future building. A professional will also help with the approval in the instances.

* Make a major redevelopment. If in the process it is necessary to dismantle the supporting structures, it is necessary to contact the architect. He will prepare a project that will comply with GOST and SNiP. It will not be possible to do without the help of a professional — illegal redevelopment threatens with serious fines. Moreover, without special knowledge, it is unlikely that it will be possible to comply with safety standards and coordinate changes.

* Easy redevelopment. If you need to move communications or perform thorough zoning of rooms, the designer will help out. A professional knows how to remove an extra non-load-bearing wall or, conversely, add a structure.

* Interior design from scratch or renovation of the environment. Everything is clear here — we need the help of a design artist. A talented designer can easily embody even the most non-trivial ideas without going into bad taste.

To summarize, specialists have different responsibilities, but they often work shoulder to shoulder. Therefore, you can safely involve professionals from one agency in the case. Such a move will avoid unnecessary explanations and significantly save time.

References

1. Мосорова Н. Н. Философия дизайна: социально-антропологические проблемы: автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.13 / Ур. гос. ун-т им. А. М. Горького. — Екатеринбург, 2001. — 36 с.

2. Норман Д. А. Дизайн привычных вещей (англ.)рус. = The Design of Everyday Things. — М.: «Вильямс», 2006. — 384 с. — ISBN 0-465-06710-7.
3. Розенсон И. А. Основы теории дизайна. — СПб.: Питер, 2006. — 224 с. — ISBN 5-469-01143-7.
4. Колин Эллард. Среда обитания: Как архитектура влияет на наше поведение и самочувствие = Colin Ellard “Places of the Heart: The Psychogeography of Everyday Life”.

**Жумаділ С. М.
CaspianUniversity**

Научный руководитель: Люткова Н.Г., маг. пед.наук, сеньор лектор

HOW TO INFLUENCE YOUR PERSONAL AND PROFESSIONAL GROWTH IN THE LEGAL FIELD: SOCIAL AND HUMANITARIAN ASPECTS

***Annotation:** This report discusses ways to influence personal and professional growth in the legal field concerning social and humanitarian aspects. The report highlights the importance of personal growth for lawyers, including engaging in pro-bono work, attending seminars and conferences, participating in community service programs, and developing empathy and compassion. The report also emphasizes the significance of professional growth for lawyers, including keeping up-to-date with legal developments, joining professional organizations, taking on leadership roles, improving communication and technological skills, and advocating for social justice.*

***Keywords:** personal growth, professional growth, legal field, social aspects, humanitarian aspects, pro-bono work, seminars, conferences, community service, leadership, communication skills, technological skills, social justice.*

The legal field is a multifaceted industry that requires continuous learning and adaptation. As the law is not only about technical and legal aspects, but also about social and humanitarian issues, it is essential for lawyers to have a deep understanding of the social and humanitarian aspects of law. This report aims to explore ways to influence personal and professional growth in the legal field concerning social and humanitarian aspects.

Personal growth is vital for individuals in the legal field. It enables them to become better lawyers, but also better individuals. One of the most effective ways to influence personal growth is by engaging in pro-bono work. Pro-bono work is an excellent opportunity for lawyers to use their legal expertise to help people who cannot afford legal services. It provides a unique opportunity for lawyers to gain experience, develop their legal skills, and contribute to society. Additionally, pro-bono work helps lawyers to connect with their community and build their reputation.

Pro-bono work also offers a chance for lawyers to gain exposure to new areas of law that they may not have worked in before. This can be an opportunity for personal growth as it allows lawyers to expand their knowledge and skillset while contributing to a cause they care about. For instance, a lawyer who primarily works in contract law may find that taking on a pro-bono case related to immigration law can provide an opportunity for personal and professional growth.

Another way to influence personal growth is by attending seminars and conferences that focus on social and humanitarian aspects of law. These events offer opportunities to learn from experts in the field, exchange ideas with peers, and gain new perspectives on legal issues. They provide lawyers with the opportunity to network and establish professional relationships that can be valuable throughout their careers.

Seminars and conferences also provide lawyers with the opportunity to stay current with changes in the law related to social and humanitarian issues. By staying informed, lawyers can provide their clients with the most up-to-date advice and representation. Additionally, attending such events can be an opportunity for personal growth as lawyers can learn about new areas of law that they may not have previously been aware of.

Moreover, lawyers can participate in community service programs that aim to address social and humanitarian issues such as poverty, homelessness, and human rights. Participating in community service programs allows lawyers to engage with their community, understand the issues they face, and work towards creating solutions. This not only helps lawyers to grow personally but also develops their empathy and compassion towards their fellow humans.

Community service can also provide opportunities for personal growth by exposing lawyers to

different perspectives and cultures. By working with individuals from different backgrounds, lawyers can broaden their understanding of society and the issues that impact different groups of people. This can help lawyers become better advocates for their clients by understanding their clients' perspectives and experiences.

Professional growth is essential for lawyers to remain competitive in the legal industry. One way to influence professional growth is by keeping up-to-date with the latest legal developments related to social and humanitarian issues. This can be achieved by reading legal publications, attending legal conferences, and participating in online forums. Staying informed about legal developments will enable lawyers to provide their clients with the most current legal advice and representation.

Another way to influence professional growth is by joining professional organizations that focus on social and humanitarian aspects of law. These organizations provide opportunities to connect with like-minded individuals, share knowledge and best practices, and advocate for social justice. Joining such organizations will help lawyers to expand their professional network and build their reputation as a lawyer who is committed to social justice.

In addition, lawyers can take on leadership roles within their firms or organizations that involve social and humanitarian issues. Such roles can include being a diversity and inclusion officer, a pro-bono coordinator, or a human rights advocate. These roles will enable lawyers to take responsibility for driving change within their firms or organizations and make a positive impact on the legal industry. By taking on leadership roles, lawyers can develop their leadership skills, improve their decision-making abilities, and enhance their professional reputation.

Furthermore, lawyers can influence their professional growth by developing their communication skills. Effective communication is crucial for lawyers as they need to be able to communicate complex legal concepts to clients, judges, and juries. Lawyers can improve their communication skills by participating in public speaking events, taking courses on public speaking, and practicing their communication skills in everyday interactions.

Additionally, lawyers can enhance their professional growth by developing their technological skills. The legal industry is becoming increasingly reliant on technology, and lawyers who have the ability to use technology effectively will be in high demand. Lawyers can develop their technological skills by taking courses on legal technology, using legal software in their practice, and staying up-to-date with the latest technological developments in the legal industry.

Personal and professional growth in the legal field concerning social and humanitarian aspects is essential for lawyers to remain competitive, provide quality legal services, and contribute to society. By engaging in pro-bono work, attending seminars and conferences, participating in community service programs, joining professional organizations, taking on leadership roles, developing communication and technological skills, lawyers can influence their personal and professional growth. By doing so, they can become better lawyers, better individuals, and make a positive impact on the legal industry and society as a whole. One practical way for lawyers to influence their personal and professional growth in the social and humanitarian aspects of law is by volunteering for legal aid clinics. Legal aid clinics provide free legal services to individuals who cannot afford legal representation. By volunteering at legal aid clinics, lawyers can gain practical experience in areas of law that they may not have previously worked in, such as family law or criminal law. Volunteering at legal aid clinics can also provide lawyers with an opportunity to connect with clients and understand their perspectives and experiences. This can help lawyers become more empathetic advocates for their clients and better understand the social and humanitarian issues that their clients may be facing. Additionally, lawyers can participate in pro-bono initiatives that focus on specific social and humanitarian issues, such as gender equality, LGBTQ+ rights, or environmental justice. By focusing their pro-bono work on specific issues, lawyers can become experts in those areas and develop a reputation as a lawyer committed to social justice. For example, a lawyer who is passionate about environmental justice could volunteer their legal services to a local environmental advocacy group or participate in pro-bono cases that involve environmental issues. By doing so, they can gain practical experience in environmental law, connect with like-minded individuals, and make a positive impact on their community. In conclusion, volunteering at legal aid clinics and participating in pro-bono initiatives are practical ways for lawyers to influence their personal and professional growth in the social and humanitarian aspects of law. By doing so, they can gain practical experience, develop their legal skills, and contribute to society.

List of literary sources:

1. Abbe, A., & Simon, B. (2019). The Role of Cultural Awareness in the Legal Profession. *The Georgetown Journal of Legal Ethics*, 32(4), 527-547.
2. Gergen, K. J. (2015). *An Invitation to Social Construction*. Sage Publications.
3. Griffin, E. (2017). *A First Look at Communication Theory*. McGraw-Hill Education.
4. Gaskins, S. (2020). The importance of pro bono work for lawyers. *The Balance Small Business*.
5. Tostevin, M. (2018). The benefits of community service for lawyers. *Law Society Gazette*.
6. *Legal Compass*. (2021). Top legal industry trends: Technology and innovation. *Legal Compass*.
7. Cates, J. (2019). *Lawyers and leadership: A guide to developing leadership skills in law*. American Bar Association.

Абагова Аяулым
студентка 1 курса «Учет и аудит», Caspian University
Научный руководитель: Айтбенбетова З.Е., сеньор-лектор

ПОЭЗИЯ КАК ОТРАЖЕНИЕ 21 ВЕКА

Ключевые слова: Язык, поэзия, произведение, поэтика, литература, литературные периоды, общество, менталитет, национальный характер, миропонимание народа.

Прежде чем начать открыто освещать острые вопросы касательно развития Казахской поэзии в веке информационных технологии, нам следует ознакомиться с таким термином как Поэтика. Поэтика - есть наука, изучающая поэзию как искусство. Если принять это словоупотребление, освященное давностью, можно смело утверждать, что за последние годы наука о литературе развивается под знаком поэтики. Поэты разных веков в своих работах отражали особенности и ключевые элементы своего времени, а также передавали все переживания и радости общества. Особым инструментом, позволяющим понять ментальность народа, является анализ поэтических произведений. В поэзии, так как это в большей степени чувственное иррациональное восприятие окружающего мира и ощущение самого себя, наиболее ярко отражаются принципы миропонимания и самовосприятия народа. Ментальность, как способ видения мира, отнюдь не идентична идеологии, это тот уровень общественного сознания, на котором мысль не отвлечена от эмоций и приемов сознания, это тот незримый минимум духовного единения людей, без которого невозможна организация любого общества. Миропонимание, определение народом своего места в этом мире и его самоидентификация – основные составляющие ментальности. Для современной казахской поэзии начала XXI века, переживающей, как нам кажется, некую стагнацию, представляется особо интересным период, который принято называть в современном казахском литературоведении, с легкой руки М. О. Ауэзова, поэзией Эпохи Зарзаман – Эпохи скорби и плача. Актуальности изучения поэзии периода Зарзаман придает тот факт, что поэтическое творчество представителей той эпохи способствует пониманию менталитета современного казахского народа, обретшего свою независимость и государственность. Поэты Эпохи скорби и плача – Дулат Бабатайулы, Шортанбай Канайулы, Мурат Монкеулы, Аубакир Кердери Боранкулулы и другие мечтали об этом несколько веков тому назад. Все эти акыны заняли достойное место в истории казахской литературы, так как своими произведениями создали скорбную родословную казахского народа. Они сердцем описали трагедию народа, оторванного от сложившегося веками кочевого образа жизни, от выработанного предыдущими поколениями степного института власти, народа, вынужденного подчиниться политике колонизации. Поэтические произведения авторов этого исторического периода дают нам возможность наблюдать насколько сильным было влияние событий, социальных изменений в обществе того времени на самосознание человека, на национальный характер. Особенно ярко эти изменения прослеживаются при сопоставлении, сравнении характеров, поведения казаха периода колонизации и свободного казаха, находящегося в привычной для него среде кочевой жизни. Можно считать, что представители поэзии Зарзаман внесли свой вклад в определение таких когнитивных понятий как «судьба», «национальный характер», «миропонимание народа», «национальное самовосприятие».

Периоды Казахской литературы

В первом, дописьменном литературном периоде, лидирующее положение занимали поэтические жанры и эпос. Выделяют три основных этапа в истории казахской поэзии.

XV – первая половина XVIII века. Период жырау (народный певец и поэт, автор и исполнитель поэтических произведений). Основным жанром для них стали «толгау», стихотворения в форме раздумий, содержащих советы, назидания и афоризмы. В них жырау выражали народные интересы, идеи единства, справедливости, воспевали красоту природы. Такие поэты нередко являлись серьезной политической силой, выполняли общественные и даже военные функции. Наиболее ранние произведения с установленным авторством относятся именно к этому периоду. Среди основоположников казахской литературы можно назвать Асан-Кайгы, автора политических стихотворений Бухар-жырау Калкаманова, акынов (поэтов-импровизаторов) Шалкииза и Доспамбета.

Вторая половина XVIII – первая половина XIX века. Поэтический период. В это время жанр поэтической песни становится более разнообразным, кроме мотива раздумий, появляется также «арнау» (обращение, посвящение). В своих произведениях акыны стали чаще обращаться к темам народной и политической борьбы. Такая проблематика характерна для произведений Суюнбая Аронулы и Махамбета Утемисова. Одновременно формировалось и консервативное религиозное направление (Мурат Монкеев, Шортанбай Канаев).

Вторая половина XIX – начало XX вв. Период айтысов. Традиция айтысов, поэтических состязаний-импровизаций между акынами, сложившаяся ранее, получила в это время наибольшее распространение. Поэты второй половины 19 века, Жамбыл Жабаев, Биржан Кожажулов, использовали поэзию как способ выражения общественной мысли и стремления к социальной справедливости.

Казахскую литературу начала XX века будем разбирать подробнее потому что в то время казахская интеллигенция пыталась именно так поэзией призвать народ к борьбе за независимость. Революционное движение начала XX века в России сказалось на положении национальных окраин, в том числе и Казахстана. Немногочисленная национальная интеллигенция, воспользовавшись этой ситуацией, начала борьбу за независимость и свободу, за пробуждение народа от векового сна, за избавление от двойного гнета: колониального ига царизма и местного патриархально-родового насилия. Интеллигенция выводила народ на дорогу независимости, агитировала за овладение знаниями, наукой, искусством. В этом процессе не последнюю роль играла казахская литература, вносящая свой вклад в отображение жизни казахского народа и защиты его интересов. Передовая часть казахских писателей и поэтов, продолжая просветительские, демократические традиции Абая, пыталась увязать их с идеей борьбы с колониализмом. Революционно-демократическая направленность литературно-творческой, общественно-политической деятельности Ахмета Байтурсынова и Миржакыпа Дулатова, стоявших во главе национального движения, очевидна. Они придавали особую значимость национально-освободительной идее не только в творческой, но и в своей общественно-политической деятельности. Тому подтверждением является их участие во всенародной революции 1905 года, требование независимости казахов на съезде конституционно-демократической партии, целенаправленное развитие этой идеи на страницах газеты "Казах" (1913-1918 гг.), а также попытка создания после падения царизма Алашской автономии.

Миржакып Дулатов (1885-1935 гг.) - соратник Ахмета, прошедший рядом с ним и в годы борьбы за свободу народа, и на литературном поприще. Его сборник "Оян, казак!" ("Проснись, казах!" Казань, 1909 г.) - одно из первых произведений, где поднимается остро проблема судьбы народа. Влияя на умы и сердца своих читателей, он обращает их внимание на ответственность каждой отдельной личности перед народом. Раскрывая негативные стороны жизни современного ему казахского общества, М. Дулатов призывает соотечественников к новой жизни, призывает учиться хорошему у других народов, ратует за науку, образование, равноправие женщин.

Отрывок от сборника стихов Ахмета Байтурсынулы.

Ызындап, ұшқан мынау біздің маса,

Сап - сары, аяқтары ұзын маса.

Өзіңе біткен түсі өзгерілмес,

Дегенмен, қара яки қызыл маса.

Үстінде ұйықтағанның айнала ұшып,
Қаққы жеп қанаттары бұзылғанша.
Ұйқысын аз да болса бөлмеспе екен,
Қоймастан құлағына ызыңдаса?

Поэзия нашего времени

Общие тенденции развития казахской литературы в последние десятилетия связывают со стремлением авторов осмыслить западный постмодернизм и использовать полученные тезисы в собственном творчестве. По-новому оцениваются известные произведения казахских авторов. Усилился интерес к наследию репрессированных писателей. Если говорить о современном мире, то наше время это мир без границ. Конечно, стоит признать, что все еще существует граница между властью и народом, но они не в состоянии защитить народы от взаимодействия виртуального, осуществляющегося благодаря высоким технологиям. В связи с этой особенностью сегодня неожиданно остро встает вопрос самоидентификации цивилизаций и культур, усиливается борьба за свободное мировосприятие, стремление к синтезу философий культур. Последние десятилетия мир обеспокоен проблемой диалога и «пониманием «другого». Но для того, чтобы понять «чужое», сначала необходимо понять «свое», так как если нет понимания «своего», может произойти утрата цельности социальной и этнокультурной самооценки. Сегодня, анализируя элементы составляющие ментальность этноса, необходимо работать над формированием самовосприятия народа.

Примечательно, что в Казахстане сейчас развивается целый ряд литературных пластов. Например, есть произведения русскоязычных писателей разных национальностей (казахи, корейцы, немцы), а также русская литература Казахстана. Творчество русскоязычных авторов – это оригинальное литературное течение, возникшее при слиянии нескольких культур. Здесь можно назвать имена Роллана Сейсенбаева, Бахытжана Канапьянова, Александра Кана, Сатимжана Санбаева. Сегодня казахская литература развивается всецело в русле общемировых тенденций, с учетом современных веяний и собственных возможностей. Если составлять литературный шорт-лист современных авторов, заслуживающих внимания читательской аудитории, то в него будут включены не менее двух десятков фамилий. Современные Казахские поэты и писатели в своих произведениях затрагивают тему связанные с философией жизни и смерти, нравственности казахского народа и роли творца в жизни человека и т.д. Эти работы отражают настроение нашего общества, а если быть точнее то именно такие моменты как поиск себя, стремление к пониманию предков и понятия нравственности.

Список литературы.

1. Казахская литература в начале XX века. https://studbooks.net/686164/istoriya/kazahskaya_literatura_nachale_veka .Электронный ресурс.
2. Ш. Куттыбаев Е. Абдимомынов. Традиция и инновации в современной казахской поэзии.
3. Казахская литература: прошлое и современность. <https://fb.ru/article/459656/kazahskaya-literatura-proshloe-i-sovremennost>. Электронный ресурс.
4. Отражение ментальности народа в поэзии «Зарзаман». Бауыржан Омарұлы.
5. «Маса» өлеңдер жинағы А.Байтұрсынұлы.

Orazbayeva A. B.; Kalashnikov R. N.
Students of the speciality architecture Caspian University

ROMANESQUE STYLE IN ARCHITECTURE

Abstract: the article was created to study the Romanesque style in architecture in its heyday. You will learn about the uniqueness of this style and the history of its heyday in Europe.

Key words: architecture, style, Romanesque, Europe.

The Romanesque style is an artistic style that prevailed in Western Europe in the 11th and 12th centuries. This style has become one of the most important in Europe, and in the development of art in

it. Most of all, this style affected architecture. In this article we will talk about the features and nuances of this style.

Why is this style called "Romanesque"?

The fact is that this name was given by the French archaeologist Charles de Guerville. When he studied buildings of this style, he came to the conclusion that the buildings resemble Roman architecture. And in a letter to his friend to describe these buildings. From this came its name. "Romance" - Roman. However, the word "Romance" was formerly used in English to refer to the so-called Romance languages.

The main buildings in Romanesque architecture were: monasteries, churches, castles. Many buildings have survived to this day. The most important of these are the Abbey churches. Many of them are still standing and partially used

Romanesque architecture is characterized by laconic exterior decoration - the building harmoniously fit into the surrounding nature. This was facilitated by massive walls with narrow window openings. Such walls carried a defensive purpose.

The main elements of the Romanesque style:

relief plane, conciseness and simplicity;
colors: brown, red, green, white, grey, black;
cooperage, semicircular, straight, horizontal and vertical lines;
rectangular and cylindrical shapes;
semicircular frieze, a repeating geometric or floral pattern; halls with open ceiling beams and supports in the center;
stone, massive, thick-walled structures;

castle and knightly themes - torches, armor, coats of arms, battles, weapons.

Let's look at the Romanesque style from the side of architectural features.

At the heart of each plan is an earlier Christian basilica, an honorific title for a temple. This means that a longitudinal organization of space is used. The height of the building has been increased. Also in the largest cathedrals, the ceiling was replaced with stone vaults.

Romanesque culture was mainly used for the exterior decoration of cathedrals. Usually they were used to depict religious subjects, and were installed on supporting pillars and columns. Much attention was paid to the sculptures of the western facade and the entrance. Most often, the Last Judgment was reflected on the sculptures from these sides.

The Romanesque style has made a great contribution to the European history of the architecture of temples, cathedrals, churches and castles. It expressed itself more fully in France, Italy and Spain.

In Spain, as nowhere else in Europe, in the Romanesque era, extensive construction of castles-fortresses and city fortifications began, for example, in Avila, which is associated with the Reconquista. The church architecture of Spain followed the French "pilgrimage" prototypes (the cathedral in Salamanca), but in general it was distinguished by the simplicity of compositional solutions. Sculpture in a number of cases anticipated the complex figurative systems of the Gothic. In Catalonia, Romanesque murals have been preserved, marked by the lapidarity of the drawing and the intensity of color.

After the Norman Conquest in the architecture of England, the traditions of local wooden architecture were combined with the influence of the Norman school; In Scandinavia, large urban cathedrals followed German patterns, and parish and rural churches were distinguished by local color. Outside of Europe, castles erected by the Crusaders in Palestine and Syria became centers of the Romanesque style. Separate features of the Romanesque style, due not so much to direct influences as to the similarity of ideological and artistic tasks, manifested themselves in the art of Ancient Rus', for example, in the architecture and plastic art of the Vladimir-Suzdal school.

Conclusion

Romanesque style - the style of the revival of the traditions of ancient Rome. The style is characterized by heavy, closed, massive forms, static, smooth forms of arches and majestically calm decor.

A characteristic feature of architecture is the monumentality of defensive fortifications - a stone vault, thick walls cut through by small windows. The decor is dominated by massive elements, only the minimum necessary for life - beds, mostly with curtains, rough chairs made of wood and with a high back, chests fastened with metal plates. Cosiness was achieved with the help of finishing with fabrics and carpets. A mandatory element is a hearth with a hinged hood.

Мавланова Лаура, студентка Caspian University
Научный руководитель: Попович А.С., магистр социальных наук

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕДИТАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТА ПРИ РАБОТЕ С ТРЕВОЖНОСТЬЮ У СТУДЕНТОВ

Для современного этапа развития общества характерны интенсивность, напряженность жизнедеятельности, а также внезапные потрясения, которые проявляются в различных жизненных сферах общества. Возрастающие объемы информации, которая может носить и противоположный характер, необходимость принимать быстрые решения в типичных жизненных ситуациях и чрезвычайных, вынужденное существование в близости с интенсивным источником стресса повышает уровень тревожности у людей. С начала 2020 года и по настоящее время люди во всем мире сталкиваются с повышенным уровнем стресса и тревоги в связи с пандемией COVID-19. Всплеск напряженности вызван несколькими факторами, в том числе безработицей, приводящей к потере дохода, болезнями, последствием болезней, неуверенностью в будущем, беспомощностью и отсутствием личного контроля над затруднительным положением, в котором мы находимся. Одиночество, страх заражения вирусом, болезни и смерти как в отношении себя, так и в отношении близких, горе в связи с утратой близкого человека также относятся к факторам стресса, приводящим к повышенной тревоге.

Психосоциальные последствия кризиса COVID-19 по-разному повлияли на психическое здоровье и эмоциональное благополучие миллионов людей во всем мире. В обзоре Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) указывается, что в течение первого года пандемии COVID-19 во всем мире заболеваемость тревогой и депрессией выросла на 25%. В том числе это сказалось на благополучии студентов, так как длительное время пришлось адаптироваться к новым условиям обучения в связи с началом пандемии, а теперь снова адаптироваться к классическому и смешанному типу обучения после прохождения пика пандемии. На данный момент студенты все чаще отмечают чувство тревоги, одиночества, неуверенности в завтрашнем дне, затяжной депрессии, стресса. Казахстан не является исключением из этой тенденции.

Исследование ЮНИСЕФ, посвященное влиянию COVID-19 на психическое здоровье подростков и молодых людей, было проведено в 9 странах и охватило более 8 тысяч участников. Опрос показал, что каждый третий молодой человек сообщил о чувстве беспокойства (27%), а 15% испытывали депрессию. При этом 43% девочек и 31% мальчиков выразили пессимизм в отношении будущего. В отчете Международной организации труда «Молодежь и пандемия COVID-19: влияние на рабочие места, образование, права и психологию» указывается, что 50% молодых людей подвержены риску развития тревоги или депрессии, а еще 17%, вероятно, уже столкнулись с этими проблемами.

Вдохновившись этими исследованиями, мы с коллегой сделали небольшой сравнительный анализ на уровень стресса и тревоги по методике А. Гербер и К. Решке. Сравнительный анализ проходил между тремя возрастными группами. В первую возрастную группу респондентов входили школьники в возрасте от 14-17 лет. Ко второй группе мы отнесли студентов, в возрасте от 18-24 лет. И третья группа работающих людей в возрасте от 25-30. Текст опроса для всех трех групп оставался одинаковым. Всего в опросе приняло участие – 60 человек. По результатам, в 1 группе людей школьного возраста: 6 случаев высокого уровня, 14 – среднего, и 1 – низкого. Вторая возрастная группа студентов: 8 высоких, 11 – средних и 1- низкий. Третья группа взрослых работающих людей: 4 высоких случая, 12- средних и 4 – низких.

Проанализировав результаты нашего исследования мы пришли к выводу, что наиболее подверженной стрессу, оказалась вторая возрастная группа от 18 – до 24, которая соответствует студенческому периоду. Далее была возрастная группа людей школьного возраста, а наиболее стресс устойчивая группа – взрослые люди от 25-30. Наши данные также подтверждают актуальность исследования тревожности у студентов, а также поиска инструментов для помощи этой группе людей.

В многочисленных научных статьях обсуждаются доказательства, подтверждающие мнение о том, что практика осознанности может изменить работу мозга и способствовать снижению тревожных состояний.

В нашей работе мы хотим исследовать несколько для нас актуальных вопросов:

1. Возможно ли за краткосрочный период снизить уровень тревожности у студентов с помощью медитативных практик.

2. Особенности начала использования медитативных практик у тревожных студентов.

На основе анализа данных теста на тревожность до и после медитативных практик было установлено, что достоверной разницы в уровнях личностной и ситуативной тревожности между двумя группами не было. Однако мы хотим отметить, что результаты не являются окончательными и что более длительные и интенсивные практики медитации могут дать более значительные результаты. Предполагается, что личные встречи и более длительные практики медитации могут быть необходимы, чтобы увидеть более выраженные эффекты снижения тревоги. В целом, исследование подчеркивает потенциальные преимущества медитации осознанности для снижения беспокойства, но необходимы дальнейшие исследования, чтобы полностью понять ее эффективность в разных условиях.

Russyanovskiy Leonid
МКП-22-5р, Caspian Public University, Almaty, Kazakhstan
Scientific adviser: Iskakbayeva Ainur
Master of humanitarian Sciences, Senior-Lector of CPU

FIVE O’CLOCK TEA

***Annotation.** Today there are about 248 countries in the world. And each of them is individual in its own way. Each nation has its own traditions and customs relating to various areas of life. Tea, one of the most popular drinks in the world, has also become a member of various national traditions. I have always been surprised that in the UK, where eternal dampness, rain and fog, life expectancy is one of the highest in the world. The secret of British longevity lies in the centuries-old traditions of English tea drinking. Tea in England is more than just tea. The traditions of drinking it are observed by both the queen and ordinary Britons. This is a special culture - from brewing to consumption. The publication touches on the topic of English tea drinking. This tradition has more than one hundred years but is still relevant. We studied how this tradition originated, how it is accompanied, development and modification.*

***Key words:** tea, tea party, five o'clock, tradition, ceremony, England, history.*

Introduction. One of the most famous traditions associated with England is the five o'clock tea party. Tea in this country is a traditionally popular and exquisite drink, and the culture of tea drinking is very original and unique. And it is not inferior in complexity to oriental ceremonies.

English tea tradition ceremony has its own features which are observed in this article. Everyone knows that love of the British people for tea drinking is reflected in the works of English writers and in films, which thereby contribute to the popularization of this tradition. Lewis Carroll made the crazy tea party one of the main scenes of his famous Alice in Wonderland. Using the example of the inhabitants of the Looking Glass, he showed how unshakable the tradition of “five o'clock tea” is in Britain. His heroes, having started tea drinking, as it should be, at five o'clock, cannot finish it in any way, since time, offended by them, has stopped the clock hands. And since the clock shows "five", you need to drink tea. Maybe this crazy tea party isn't over yet, who knows ...

Over a cup of fragrant tea, the most complicated tangles of crimes are unraveled by the famous detectives Sherlock Holmes and Miss Marple. [1]

For the first time this popular drink came to England in the middle of the 17th century, more precisely in 1664. According to one version, several pounds of its dried leaves were presented as a gift to King Charles II, at that time it was a very expensive gift, since huge duties were paid for the import of tea.

The taste and aroma of the drink was first appreciated by the wife of the king, Catherine of Braganza, who made tea the official drink in the palace and started the custom of drinking it every day from porcelain cups [3]. Her servants, fearing that these cups, very thin and fragile, might burst, first began to pour milk to the bottom, and only then - hot tea. Since then, this English tradition has appeared - to drink tea with milk.

The most significant event in the history of English tea drinking was the well-known five o'clock tradition, which originated in the 1840s. And this tradition appeared thanks to Anna Russell, Duchess

of Bedford [2].

At that time, it was customary to serve dinner in the evening, between 8 and 9 o'clock. One day, while walking in the garden and very hungry, Anna asked for tea, bread and butter, biscuits, and cakes to be prepared for her, and thus had a light snack. The next time, Anna invited her friends to a similar tea party, and they had a very good time. And so, this ritual arose - the five o'clock tea party, which very quickly took root among aristocrats and then middle class [4].

To be able to drink tea outside the home, "tea rooms" appeared. Similar ceremonies were also popular in special "tea gardens", with music and dancing. Starting in 1880, this newborn five o'clock tradition developed into a real secular ceremony with its polished etiquette and very beautifully decorated - tea tables with starched white tablecloths, expensive and exquisite china sets, silverware, flower vases.

Ladies in elegant dresses, gentlemen in suits with bow ties... Tea for such ceremonies was used of the best quality and several sorts of tea. Ready brewed tea was poured into cups for guests right at the table.

As a rule, a variety of sandwiches with chicken, cucumber, cheese, ham, smoked salmon, lettuce were served for tea drinking. As well as sweet pastries, whipped cream, jams on multi-tiered shelves.

Such a ceremony was necessarily accompanied by a long and pleasant casual conversation, perhaps gossip, where without them ... You could also go to a tea ceremony at one of London's trendy grand hotels, such as the Ritz or Brown's. In the 1910s, when the fashion for Argentine tango came to Europe, it was also danced in hotels during tea parties ('tango teas') and taught to those who wished [5].

After the war, tea dances disappeared, and the tradition of five o'clock tea drinking began to decline. But the British still love tea very much, they drink it a lot, only at other times and without much ceremony. Today, only in the most expensive restaurants in the UK you can feel like an English aristocrat and enjoy the atmosphere of a classic English tea party, but you need to book places for such events several months in advance. One of the most elite places where such tea ceremonies are held is the Ritz Hotel Restaurant.

The table (or tea table) during Five o'clock Tea should be covered with a solemn tablecloth, usually white. To the tablecloth, napkins are selected that are in harmony in tone and style. A light vase with flowers will look very appropriate. Porcelain dishes are used, from one set or service: cups with saucers, a sugar bowl, a milk jug, a teapot, plates for snacks. You also need vases for jam, teaspoons, forks and knives, tongs for lump sugar and a tea strainer.

In England, there are three types of five-hour tea, each of which is served with its own treat:

1. Cream tea or tea with cream. It is usually drunk with buns and jam.
2. Light Tea. This drink is served with candy buns.
3. Full Tea. This tea involves a more "complex" treat, as sandwiches, dessert, buns, and sweets

[3].

Cafes and pastry shops during Five o'clock Tea offer sandwiches, savory snacks, buns with jam and clotted cream, cookies, shortbreads, muffins, and pies. To find out the opinion of the British about which of the sandwiches they consider the best, a special survey was even conducted in this country. Most respondents gave the first place to a sandwich with cream cheese and smoked salmon.

References

1. <https://artdesignlog.com/11982986-five-o39clock-where-did-this-tradition-come-from-and-how-to-drink-tea-in-english>
2. <https://www.pages.fr/en/blog/post/tea-time-taste-your-tea-according-to-the-english-tradition>.
3. <https://www.historic-uk.com/CultureUK/Afternoon-Tea/>
4. <https://medium.com/@dgnast/why-do-they-drink-tea-in-england-at-five-oclock>
5. <https://destinationtea.com/teastory/>

Сергеева Ангелина
студентка Caspian University
Научный руководитель: Люткова Н.Г., магистр пед.наук, сеньор лектор

PSYCHOLOGY AND JURISPRUDENCE

***Annotation:** This article discusses the influence of psychology on the work of a lawyer. It highlights the ways in which lawyers can use knowledge of psychology to better represent the interests of their clients.*

***Keywords:** lawyers, influence of psychology, emotional stress, anxiety, dealing with conflicts, legal psychology, jurisprudence.*

Psychology and jurisprudence.

The role of lawyers is becoming increasingly important in an era when legal issues have become an integral part of our lives. Lawyers work in fields ranging from litigation to corporate law, and their work can have a significant impact on people's lives and well-being. However, it is often forgotten what an important role psychology plays in the work of lawyers.

The purpose of this article is to consider why psychology is important for lawyers, what problems can arise if psychological aspects are not taken into account, and what advantages can be obtained by lawyers whose work takes into account psychological factors.

The influence of psychology on the work of a lawyer. Research shows that psychological factors can have a significant impact on the outcome of litigation. For example, there are different kinds of prejudice that can influence a court's decision. This may be due to which side of the case is more sympathetic or more familiar to the judge or jury.

Psychological factors can also affect the ability of lawyers to properly assess evidence and arguments. For example, a person's emotional state can greatly affect their ability to think critically, which can lead to faulty judgments.

Problems arising from ignoring the psychological aspects. If a lawyer does not take into account psychological aspects, this can lead to injustice in legal decisions. For example, a judge who does not consider his own bias may make a decision that is inconsistent with the evidence or arguments.

In addition, lawyers may deal with clients who are under emotional stress or anxiety. If the lawyer is not take into account psychological aspects, this can lead to the fact that the client does not feel comfortable or does not trust the lawyer, which can negatively affect the work of the lawyer and the outcome of the case.

Benefits of Considering Psychological Aspects. At the same time, taking into account psychological aspects can have significant advantages for lawyers. Lawyers who understand how psychological factors affect people can better understand their clients and therefore represent them better. In addition, lawyers who take into account psychological aspects can communicate more effectively with their clients and resolve conflicts more successfully.

There are several ways in which lawyers can use knowledge of psychology to better represent the interests of their clients:

1. Establish trust

Lawyers who are able to build trust with their clients can be more successful in their work. Techniques such as active listening, empathy, and demonstrating understanding of the client's situation can be used to do this. When a client feels that the lawyer genuinely cares about their concerns and interests, this can increase their trust in the lawyer and increase their chances of a successful outcome.

2. Using psychological arguments

Lawyers can use knowledge of psychology to better argue their position in court. For example, they can use knowledge about the influence of emotions on decision-making to show how exactly the behavior of an opponent can affect the outcome of a case. Lawyers can also use knowledge of cognitive biases to more effectively refute an adversary's arguments.

3. Using knowledge about the behavior of the enemy

Lawyers can use knowledge of the psychology of the opponent's behavior to better understand his actions and reactions to certain situations. For example, they can use knowledge of an opponent's motivations to predict what actions they might take in the future.

In general, psychology plays an important role in the work of a lawyer. Lawyers who take into account psychological aspects can be more effective in their work, better represent the interests of their clients and achieve better results in legal processes. Therefore, in order to be a successful lawyer, it is important to have an understanding of psychology and take into account its aspects in your work.

Help of psychology in legal activities. Psychological knowledge can help lawyers improve their work and better serve their clients. This may include developing communication and conflict management skills, dealing with clients in trauma situations, preventing burnout, and helping with decision-making. It is important to understand that psychological knowledge will not replace legal knowledge, but can complement it and make the work of a lawyer more efficient and successful.

Psychological assistance may be needed to help lawyers better understand their clients and improve their work, such as the following ways that can help lawyers in their work:

- **Understanding the Emotional States of Clients:** Lawyers may encounter clients who are under stress, anxiety, depression or other emotional states that may influence their behavior and decisions. Psychological knowledge can help lawyers better understand these emotional states and take them into account when making decisions.

- **Dealing with conflicts:** Lawyers often face conflict situations, both within their organization and with clients. Psychological knowledge can help lawyers manage conflicts effectively using mediation, negotiation and other strategies.

- **Improve Communication:** Lawyers must be able to communicate effectively with clients, colleagues, and other members of the legal system. Psychology can help lawyers improve their communication skills, including the ability to listen, ask questions, and express their thoughts and feelings.

- **Decision Assistance:** Lawyers must make many decisions that can have important implications for their clients. Psychological knowledge can help lawyers better understand the motivations and needs of their clients, and take these factors into account when making decisions.

Legal psychology: In addition, psychology has a separate section called legal psychology. Legal psychology is a field that combines two sciences: law and psychology. This field studies the interaction between psychological factors and the legal system, as well as the application of psychological knowledge in legal matters. In this article, we will consider the main aspects of legal psychology and its significance for the legal system.

Fundamentals of Legal Psychology: Legal psychology studies many aspects of the interaction between psychological factors and the legal system. This may include understanding how psychological factors such as motivations, emotions, cognitive processes, and behaviors influence the decisions that are made within the legal system. Legal psychology also studies the psychological aspects of litigation, such as testimonies, decision making, and participants' motivations.

The Significance of Legal Psychology for the Legal System: Legal psychology is of great importance for the legal system. This can help judges, lawyers, government officials and other legal professionals better understand the psychological aspects of their work.

In conclusion it can be seen that psychology plays an important role in jurisprudence. Psychological knowledge and methods can help lawyers to better understand the behavior, motivations and psychological states of participants in legal processes. In addition, legal psychology can help develop better methods for resolving conflicts, improving decision-making, and creating a fairer and more efficient legal system. In general, the interaction between psychology and jurisprudence is an important direction for the development and improvement of the legal system.

List of literary sources:

1. <https://psychologos.ru/articles/view/yuridicheskaya-psihologiya>
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F
3. https://spravochnick.ru/pravo_i_yurisprudenciya/psihologiya_v_yurisprudencii/
4. https://studme.org/170188/psihologiya/rabota_psihologa_oblasti_yurisprudentsii
5. <https://pravo.ru/story/236485/>

Кашкарёва А., Суммани А., Айтбаева А.
студенты МКП-22-4, ВШГН, CaspianUniversity
Научный руководитель: Искакбаева Айнур Алибаевна, сеньор-лектор

АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК КАК МИРОВОЙ ЯЗЫК: ИСТОРИЯ, ПРИЧИНЫ ПОПУЛЯРНОСТИ

***Аннотация.** Данная статья рассматривает историю, причины и последствия использования английского языка как мирового языка. В статье подробно анализируется роль Великобритании и США в распространении английского языка в мире, начиная с древнего периода и заканчивая современностью. В статье также описываются факторы, которые привели к популярности английского языка.*

В статье также обсуждаются последствия использования английского языка как мирового языка, включая его влияние на культуру и образование, а также проблемы, связанные с неравенством и культурной доминантностью. Статья также подчеркивает важность сохранения языкового многообразия и приветствует меры по сохранению и поддержке различных языков в мире.

***Ключевые слова:** английский язык; мировой язык; распространение языка; культура; образование; лингво-франк; международная торговля; глобальная культура; глобализация; межкультурный обмен; популярный язык; Британия ; США ; Англия; латын.*

Введение. Английский язык - самый распространенный в мире, его история насчитывает за собой очень длительное время, которое в буквальном смысле растянулось на века. Благодаря своему статусу международного языка, он официально признан более чем в 45 странах мира.

Английский язык используется в различных областях, таких как экономика, туризм, инженерия, программирование, медицина и политика. В наше время английский язык занимает второе место в мире по количеству людей, говорящих на нем. Но стоит помнить, что когда-то он был известен только среди древних племен.

Цели и задачи исследования: выявить причины популярности и распространения английского языка; выявить его значимость в мировой культуре; установить понимание культурных изменений и влияния языка на культуру; анализ тенденции развития английского языка.

Метод исследования: выборка; исторический и логический методы; поиск, анализ и синтез информации.

В 800 году до нашей эры, на территории Британских островов освоились кельты, представители индоевропейского народа, у которых был свой уникальный язык - кельтский.

Интересно, что по словам ученых, происхождение названия "Британия" может быть связано с кельтским словом "brith", что означает "раскрашенный", что возможно, является некой «отсылкой» к ритуальному нанесению боевой раскраски на лица перед сражениями. Из летописей известно, что кельты действительно практиковали ритуальное нанесение красок на свои лица и тела в период подготовки к войне или охоте. Также в летописях можно найти сведения о том, что уже на момент завоевания Британских островов великим Цезарем, британские кельты имели достаточно развитую культуру.

Кельтское наречие не является прямой основой английского языка, хотя оно оказало на него некоторое влияние. В период до завоевания англосаксами Британии, территория современной Англии уже была заселена кельтскими народами, говорившими на языках, близких к валлийскому (уэльскому), корнскому и бретонскому.

Некоторые слова и выражения из кельтских языков были взяты в английский язык в результате контакта между кельтскими и англосаксонскими народами, в том числе такие слова, как "dun" (крепость), "brook" (ручей), "bog" (болото) и т.д.

В 44 году до н.э. римский император Клавдий посетил Британские острова, после чего Британия стала провинцией Римской империи. В это время кельты и римляне были в тесном контакте, что отразилось на языке.

Римская империя оказала значительное влияние на английский язык как язык-родитель, в особенности на его лексику и грамматику.

В начале первого тысячелетия н.э. Римская империя распространяла свою власть на большую часть Европы и западную часть Азии. В результате римских завоеваний латинский язык стал распространяться в разных уголках империи, и был использован в качестве языка

администрации, юриспруденции и образования. Это привело к тому, что многие слова на латыни были включены в английский язык в различных формах.

Например, в английском языке многие научные термины происходят от латинского, такие как "biology" (биология), "chemistry" (химия), и "physics" (физика). Также многие слова на латинском языке были заимствованы для использования в юридических терминах, таких как "subpoena" (вызов в суд), "jurisprudence" (юриспруденция) и "verbatim" (дословно).

Древнеанглийский язык — это язык, на котором говорили в Англии с V по XI века. В V веке н.э. на территорию современной Англии пришли англо-саксы, которые говорили, на тот момент, еще на древнегерманском языке. Со временем этот язык эволюционировал и стал древнеанглийским языком. В течение VIII и IX веков Англия была подвержена инвазиям викингов, которые также повлияли на язык.

С приходом кельтских миссионеров от Рима в VI веке христианство получило мощный импульс в Британии и начало широко распространяться среди населения. Языковеды приблизительно оценивают, что в ту эпоху английский язык заимствовал более шести сотен слов из латинского языка, не включая производных форм. В основном это слова, связанные с религией, церковью и управлением государством.

В период между VIII и XI веками н.э. **скандинавские викинги** активно завоевывали территории в Северной Европе, включая современную Англию. Этот период истории называется Викингской эпохой.

Сначала викинги совершали набеги на британские земли, но в конце концов начали осваивать их. В 1016 году викинг Кнут Старший стал королем Англии. В результате скандинавских завоеваний английский язык был сильно изменен. В нем появились многие слова скандинавского происхождения, такие как "sky" (небо), "knife" (нож) и "husband" (муж). Кроме того, скандинавский язык оказал влияние на английскую грамматику, в том числе на использование окончаний глаголов.

Среднеанглийский язык. В середине XI века северофранцузы завоевали Британию, а королем стал норманн Вильгельм Завоеватель. С этого времени началась эпоха трех языков в истории народа, где французский стал языком аристократии и судов, латынь оставалась языком науки, а простой люд продолжал говорить на англосаксонском. Именно смешение этих трех языков привело к возникновению современного английского языка.

В этот период истории английского языка произошли изменения в грамматическом строе, глагольные окончания исчезли, а имена прилагательные приобрели степени сравнения. Фонетика языка также изменилась. В конце 1500 года лондонский диалект стал популярным среди 90% носителей языка

Современный английский язык считается смешанным, потому что многие его слова не имеют общих корней. Это происходит из-за слияния трех языков: англосаксонского, латинского и французского. Например, слово "head" происходит из англосаксонского языка, "chapter" - из латинского, а "chief" - из французского.

Английский является доминирующим или официальным языком во многих странах. Расцвет Британской империи, а также подъём Соединённых Штатов сыграли действительно важную роль в данном вопросе. Развитие научно-технических отраслей и отсутствие гендерных различий в языке также помогли английскому языку занять главенствующие позиции.

Некогда малоизвестный английский язык развился на Британских островах и получил должное распространение благодаря торговле. Англия была зависима торговлей настолько, что английский язык стал доминирующим в ведении бизнеса, особенно в Азии и Африке. Не многие британцы поселились в этих частях света, что объясняет почему английскому так и не удалось стать языком людей в этих регионах.

Во многих странах, которые когда-то были частью Британской империи, английский до сих пор является официальным или полуофициальным языком. (К примеру, Австралия, Новая Зеландия, Канада). На самом деле американский английский становится более популярнее своего традиционного аналога. Люди верят, что изучение данной разновидности языка станет наиболее полезным для их будущего.

Латынь когда-то давно являлась языком науки. Для исследователей и учёных публиковать свои работы на латыни считалось обычным делом, однако в наши дни

большинство статей/ научных исследований публикуется исключительно на английском языке.

Английский язык оказывает влияние на всю индустрию развлечений. Также английский язык внес свой вклад в создание новых направлений в искусстве и культуре. Без английского языка не было бы возможно создание музыки, такой как рок-н-ролл, джаз и блюз. Многие фильмы снимаются на английском языке, даже если они были произведены в других странах. Существует множество англоязычных авторов, чьи произведения стали классикой мировой литературы. Кроме того, английский язык является языком научных исследований, что позволяет ученым со всего мира обмениваться знаниями. Он стал международным языком бизнеса, науки, технологий и коммуникации. Культура англоязычных стран стала самой распространенной и влиятельной в мире благодаря культурным обменам и глобальной культурной индустрии, которая превращает культурные идеи в товары и продукты.

Существует понятие - **Лингво-франк** - это понятие, которое обозначает язык, используемый для общения между людьми, говорящими разными языками. Этот термин происходит от латинского слова "lingua franca", что означает "общий язык". Изначально лингво-франком был арабский язык, который использовался в Средиземноморье для общения между международными торговцами и дипломатами. В настоящее время английский язык считается главным лингво-франком, который используется в международной торговле, бизнесе и научном общении.

Английский язык оказывает значительное влияние на образование, поскольку является одним из основных языков международного общения. Большинство учебных материалов и научных публикаций написано на английском языке, что делает его необходимым инструментом для образованного человека. В современном мире люди из разных стран и культур должны уметь общаться на английском языке, чтобы успешно работать в международных командах, получить образование за границей, принимать участие в академических конференциях и публиковать материалы в международных научных журналах. Обучение на английском языке часто является обязательным в университетах и школах, чтобы студенты могли присоединиться к международным сообществам и использовать возможности, которые предоставляются мировой науке и технологии.

Более того, английский язык стал базой для развития новых языковых технологий, таких как машинный перевод, и его влияние только усиливается в современном мире с развитием интернета и социальных сетей.

Во многих странах мира этот язык стал частью местной культуры и практикуется в повседневной жизни, способствуя глобализации культуры и межкультурному обмену. Английский язык оказал глубокое влияние на культуру и является неотъемлемой частью современной глобальной культуры. Но почему в данной ситуации нужно сохранять языковое разнообразие и культурное наследие в различных странах мира?

Языки представляют особую ценность в том, что они не только являются средством коммуникации, но и хранят знания, которые передаются от поколения к поколению. Каждый язык содержит уникальную информацию об истории, культуре, миропонимании и традициях народов, которая может быть утеряна, если язык вымирает. Необходимо помнить, что сохранение языкового и культурного многообразия — это ответственность всех людей, независимо от их национальной принадлежности, языковой группы и культурных традиций. Разнообразие — это красота и богатство нашего мира, и сохранение этого многообразия является ключевым условием для создания умиротворенного и гармоничного мира.

Заключение. Как было рассмотрено выше, английский язык является одним из самых распространенных языков в мире и используется как второй язык миллионами людей. История его развития начинается еще с древних времен, когда германские племена переселились на Британские острова. В течение веков английский язык прошел длинный путь и стал языком, который говорят более миллиарда людей по всему миру.

Интересно, что английский язык в истории не всегда был столь распространен и доминирующим. На протяжении многих веков английский язык соперничал с другими языками, такими как французский, испанский и немецкий, и был менее популярен в научных кругах. Однако, благодаря колонизации и экспансии британской империи в XVIII и XIX веках, английский язык начал распространяться по всему миру и стал языком коммуникации в бизнесе, науке и культуре.

В настоящее время английский язык играет важную роль в мировой политике, экономике и культуре, и считается одним из главных языков международной коммуникации.

Источники и литература

1. История появления английского языка (Интернет источник: <https://ram-link.ru/histori-engl>).
2. История происхождения английского языка (Интернет источник: <https://myenglishworld.pro/istoriya-proishozhdeniya-angliiskogo-yazika/#4>).
3. Кнуд Великий (Интернет источник: https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Кнуд_Великий).
4. Валлийский язык (Интернет источник: https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Валлийский_язык).
5. Почему английский язык так распространен? (Интернет источник: <https://www.yapolyglot.ru/blog/03-09-14-3>).

Атмышева Даяна

студентка МКП-22-5, ВШГН, CaspianUniversity

Научный руководитель: Искакбаева Айнур Алибаевна, сеньор-лектор

ПЕРВЫЙ ОПЫТ АНАЛИЗА И ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ ВЕРЫ ПОЛОЗКОВОЙ «БЕРНАРД ПИШЕТ ЭСТЕР»

Annotation: This article examines the work of contemporary poet Vera Polozkova on the basis of literary analysis of the poem "Bernard writes Esther" with a translation into English, analyzing the translation of key phrases and attempts to convey the whole idea and meaning of the work invested by the author; The study of artistic-expressive means used by V. Polozkova, which create a unique, recognizable style of the author.

Key words: Vera Polozkova, analysis, artistic translation, vocabulary.

Polozkova's work "Bernard Writes Esther" is both a stylization of fiction of the XX century, and an attempt to populate the literary worlds with another immortal pair of lovers, and almost an essay on the fatality of love.

Бернард пишет Эстер: У меня есть семья и дом.

Я веду, и я сроду не был никем ведом.

По утрам я гуляю с Джесс, по ночам я пью ром со льдом.

Но когда я вижу тебя – я даже дышу с трудом.

Бернард пишет Эстер: У меня возле дома пруд,

Дети ходят туда купаться, но чаще врут,

Что купаться; я видел всё – Сингапур, Бейрут,

От исландских фьордов до сомалийских руд,

Но умру, если у меня тебя отберут.

Бернард пишет: Доход, финансы и аудит,

Джип с водителем, из колонок поёт Эдит,

Скидка тридцать процентов в любимом баре,

Но наливают всегда в кредит,

А ты смотришь – и словно Бог мне в глаза глядит.

Бернард пишет: Мне сорок восемь, как прочим светским плешивым львам,

Я вспоминаю, кто я, по визе, паспорту и правам,

Ядерный могильник, водой затопленный котлован,

Подчинённых, как кегли, считаю по головам

– Но вот если слова – это тоже деньги,

То ты мне не по словам.

Моя девочка, ты красивая, как банши. Ты пришла мне сказать: умрёшь, но пока дыши,
Только не пиши мне, Эстер, пожалуйста, не пиши.

Никакой души ведь не хватит, Усталой моей души.

Translated into English with the method of verse translation, the first attempt to convey the whole picture written by Vera Polozkova in the author's style:

Bernard is writing Esther: "I have family and house.

I take the lead and have never in life been lead.

In the morning I walk with Jess, at night I drink rum with ice.
 But when I see you, breathing becomes a fight."
 Bernard is writing Esther: "I have a pond nearby,
 Children run there to swim, but often lie
 That to swim.
 I've seen it all - Singapore, Beirut
 From Iceland fjords to Somaly ore plies
 But if you're taken away from me - I'd die."
 Bernard is writing Esther: "Income, finances, audit,
 Jeep with a driver, stereo sound with voice of Edith,
 And a thirty percent discount at favorite bar
 But pour always in credit,
 but God is looking at me from within your eyes, and I weep
 Bernard writes "I'm forty-eight, bald as other secular lions,
 I remember who I am, on a visa, the passport and the rights,
 Nuclear burial ground, the water flooded the pit,
 Subordinates are like pins, I count on my heads—
 but if, the words are money as well,
 "I cannot afford the rate
 "My darling girl, you are beautiful, like a Banshee.
 You've come to tell me: die, but still breathe,
 I prayed you don't write to me, Esther, oh how I prayed.
 "I don't have enough of a soul left for this,
 "it will certainly break, I'm afraid."

The story of a failed love and secret passion between Bernard and Esther, created and carried away at the whim of Vera Polozkova in January 2008 and found a place on the pages of the collection "Photosynthesis".

Vera Polozkova is a pioneer among the poets of the new generation, who opened to the world an unknown genre, placed at the intersection of poetry and prose.

In genre - a love lyric of 5 irregular stanzas with mixed rhyming. The style is innovative post-modern.

The plot is filled with exoticism, from the characters' names to the lavish lifestyle. A story that will be remembered in any century: he, she and impossible love. There were similar story lines in the biography of the modern poetess.

Figure of speech: The verse uses the insistent anaphora "Bernard writes." At the end it is as if he is already defending himself from the ghost: "Just don't write to me, Esther, please don't write." The hero's monologue: "I am forty-eight, like the rest of the secular bald lions,

I remember who I am by visa, passport, and driver's license."

Toponyms: "Singapore, Beirut, Icelandic fjords, Somali ores." Anthroponyms: "Bernard, Esther, Edith" Prosaicisms: audit, finance, credit. Comparisons: like pins; as if God were looking into my eyes; you're as pretty as a banshee; like pins, counting by the head.

There is a common expression "out of pocket/out of money" - colloquial, too expensive, beyond someone's means.

Epithet: tired soul; nuclear graveyard; The hero metaphorically compares himself to a nuclear graveyard. Repetition: don't write. Periphrasis: secular lions. Appeal: my girl.

Analysis: The lyrical hero is Bernard, as we know, a 48-year-old established man. Who has everything one could dream of except one thing: Esther. "Family and home," marching all over the world, accumulated wealth, comfort and security, which he has chewed out for himself in return for happiness. Vera Polozkova could have been inspired by Jay Gatsby ("The Great Gatsby" Roman, Fitzgerald, Francis Scott).

Ambivalent personalities that have the ability to create a good impression and cause admiration, but only giving off an inner emptiness, due to longing and separation of the other half. Behind his boastful self-presentation, confessions suddenly slipped through: "But if you're taken away from me - I'd die.; but God is looking at me from within your eyes, and I weep". Meaning that his only weakness is Esther. This is all there is to know about Bernard, created by Vera, who has left us space for the fantasy and

speculation of our lyrical hero. What about Esther? A banshee, as Bernard called her, in Irish folklore and in the Highlands of Scotland, is a special kind of fairy, a harbinger of death. Her appearance in various descriptions varies from an ugly old woman to a pale beauty; in Esther's case, she was a young and beautiful girl, which meant death to Bernard.

Parsing the names of the lyrical characters: Bernard - "The name comes from the Germanic names Berinhard and Bernhard, which is derived from the words bern ("bear") and hard ("strong," "brave," "courageous"). It is possible that the name is also derived from the name Beornheard (in Anglo-Saxon poetry beorn is "man", "warrior", "hero" along with heard is "firm", "brave", "steadfast")." [2] Vera did not simply give such a name, for one can notice all these features in the characters: a strong-willed and steadfast character, a man who goes to his head for his own gain. Hard, almost stale, learned his fate, such is the real Bernard.

Esther - In Hebrew this name is interpreted as a derivative of the root meaning "hiding". It refers to the hiding of the face of G-d during the time of King Ahashverosh. "Then Esther saved the Jews from the extermination which the king Haman had plotted. Another interpretation of the 'hiding': it is known that Esther was a very beautiful woman, but what was 'hidden' from view (her character) was even more beautiful." [3]

We know nothing about Esther: who she is; what she looks like; where she is and why Bernard is so hopelessly in love with her. It also remains hidden behind a screen of their history that alienates them from each other.

Everything about this lyrical hero is hidden from us, which is an accurate reference to her name-about secrecy and secrets unknown to us.

"According to a second version, the name came from the ancient Persian "setāra," meaning "star." According to the next version, the name Esther came from the name of the goddess Ishtar (Ashtar, Astar), so it is interpreted as "goddess." [2] Bernard, being a powerful man, and having access to all the goods of this world, cannot affect his relationship with Esther - she always remains distant and unattainable like a star.

Conclusion: Vera Polozkova's work "Bernard Writes Esther" is a creation that has found its place in the world of poetry. The story revolves around two people who are polarities for each other, not finding a point of contact. The poetess, using her unique.

Based on the methods of analytical reading, theoretical analysis of literature, search, contextual and comparative analysis the language of Vera Polozkova's poem "Bernard writes to Esther" was examined and the relationship of the ideological and artistic idea of the poem with its linguistic features was revealed. The methods used allowed in the process of artistic translation to preserve the idea of the poem, the features of the composition and select the appropriate means of artistic expression.

Список источников и литературы

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М., Советская энциклопедия, 1969.
2. Полозкова В. Miss Understanding. Легкое недопоэдание [Электронный ресурс] // Живой Журнал. Mantrabox [блог]. URL: <http://bit.ly/38fFirf>
3. Мальчугина О.С. Тема времени и возраста в книге Веры Полозковой «Фотосинтез» // Смоленский филологический сборник. 2015.
4. Фотосинтез Книга, Вера Николаевна Полозкова и Ольга Паволга
[1]- <http://kurufin.ru/html/Translate/Bernard.html>
[2]-<https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Эстер#:~:text=Эстер>

Ауғамбай Жания
студентка 1 курса Caspian University
Научный руководитель: Айтбенбетова З.Е. сеньор-лектор

ПЕРЕВОДЧЕСКОЕ ДЕЛО. МАШИННЫЙ ПЕРЕВОД

***Аннотация:** В статье рассматриваются виды переводческого дела, а так же машинный перевод. Определяются алгоритмы компьютерной лингвистики. Поднимаются проблемы машинного перевода и определяется важность человеческого мышления.*

***Ключевые слова:** Переводческое дело, языковые категории, информационная струя, устный перевод, письменный перевод, синхронный перевод, абзацно-фразовый перевод, машинный перевод, компьютерная лингвистика, алгоритм, статистический принцип, синтаксический анализ, морфологический анализ, межкультурные отношения, государственные отношения, деловые переговоры.*

Переводческое дело – это особый вид деятельности, которое требует как и профессиональные навыки, так и личные качества индивида. Это сфера занимается систематическим изучением теории и применением перевода. Так же переводческое дело знакомит человека с разными культурами мира и помогает многогранно развиваться. Существует несколько видов перевода, каждый из которых сложен по своему и требует много сил и времени. Поэтому ученые пытаются создать оборудование, которое заменит людей в этой сфере. Машинный перевод состоит из алгоритма, который за несколько секунд анализирует текст и переводит с одного языка на другой. Но, несмотря на все это, есть ряд ошибок, которая допускает машина. Поэтому в обществе мнения разделяются на два: одни говорят, что невозможно заменить человеческий мозг системой, а другие твердят, что наука скоро уничтожит переводчиков.

История перевода своими корнями уходит в архаичные времена. Когда-то язык наших пращуров начал разбиваться в разнообразные языковые категории. Появилась резкая потребность в народах, с подручных брать в себе немаловажную цель, присутствие в общении агентов различных общин. Так и возникли первоначальные переводчики. Существует очень много мифов и историй про происхождение переводчиков. В одной легенде говорится, что бог наказал людей и заставил их говорить на разных языках, чтобы они мучились не понимая друг – друга. Но после всевышний сжалился над людьми и отправил к ним переводчиков. А другая легенда гласит, что переводчики это шпионы, которые жили среди местных, изучали язык, культуру и далее делились этой ценной информацией в военных целях. Но это только легенды и мифы. Никто не знает, как появилась переводческая деятельность. Несмотря на это, есть некоторые доказательства того, что в древнем мире существовали переводчики. Реальное античное доказательство – египетский барельеф, на котором мы можем увидеть маленького человека, занимающийся переводом. Возникновение барельефа причисляют к III тысячелетию вплоть до н.э. Как говорилось ранее, переводчик в древнем Египте имел невысокий социальный статус. Несмотря на это, они играли очень важную роль в государственных делах. Они присутствовали в переговорах стран, переводили важные документы и были по типу агента между двумя государствами. В современном мире важность переводческой деятельности не изменился, наоборот, могу сказать, что эта сфера даже обрела большие обороты и является частью нашего мира. Переводческое дело улучшается годами и является большой сферой, которая делится на категории, так как перевод не может быть однообразным делом. Соответственно классификации виды перевода мы можем разделить на устный и письменный, так же есть другие категории:

- **Письменный перевод** – наиболее распространенный и особенный вид, потому что большинство информации воспринимается в письменной форме. Во время работы с текстом переводчик может использовать словари, разные книжки для точного перевода, то есть имеет возможность корректировать свою работу.

- **Устный перевод** – самый сложный вид деятельности, так как у специалиста время ограниченное на анализ. Во время работы надо быть максимально точным и уметь определять соответствующую структуру.

- **Синхронный перевод** является сложным видом деятельности для здоровья человека, потому что переводчик очень сильно напрягает мозг, и из-за этого может потерять сознание или даже получить инсульт.

- **Абзацно - фразовый перевод** – считается наиболее легким видом перевода. Так как материал переводится только после того, как прослушали, и переводиться только по фразам и абзацам.

- Переводческое дело – сложная деятельность, которая делится на категории и услуги переводчиков стоит не дешево. Поэтому с 19 века ученые пытаются создать машину, которая заменит человека. Первый эксперимент состоялся в 1954 году в Нью-Йорке, где ученые представили большую машинную систему, которая переводила 250 слов и состояла из 6

грамматических материалов. Эксперимент оказался неудачным, но он смог привлечь внимание всего мира и началась так называемая суэта в науке. Ученые хотели уничтожить языковой барьер и даже создать единый язык. Чтобы воссоздать эту идею, они начали работать с лингвистами и писать алгоритм, который анализировал текст по категориям. Таким образом, ученые проложили путь к компьютерной лингвистике. В наше время компьютерная лингвистика предоставляет два алгоритма:

- 1) анализ текста (это старый способ машинного перевода);
- 2) статистический принцип (алгоритм ищет наилучшее соответствие среди параллельных текстов одинакового объема).

Леонид Иомдин (ведущий научный сотрудник Лаборатории компьютерной лингвистики) в своей практике предпочитает больше старый метод, то есть перевод на основе правил. Этот перевод был построен по принципу уровня. Их машинный переводчик начинает с морфологического анализа текста, далее синтаксический анализ и после проводит некоторые преобразование синтаксического анализа. В основном машина занимается переводом двух языков: английский и русский. Несмотря на маленький объем работы, оборудование допускает ошибки. Леонид Иомдин в своей практике понял, что наука не заменит человеческий мозг и чувства. Машина не знает языковые особенности и не может перевести поэзию или литературу. В итоге мы получаем только плоский перевод без метафор и эпитетов.

Нора Галь – советская переводчица литературных произведений ненавидела машинный перевод, так как считала, что язык, культуру и литературу, машина никогда не поймет. Она в своей книге «Слово живое и мертвое» описывает все плюсы и минусы человеческого перевода и поднимает проблему канцелярского языка. И на самом деле, приложения не понимают поэзию и переводят очень плохо, превращая слова в мертвые. Однако, компьютерная лингвистика продолжает существовать и постепенно вытесняет людей, поэтому в нашем современном мире очень много спорных мнений на эту глобальную тему. Переводчики довольно часто встречаются с ситуацией, когда клиент просит просто отредактировать текст, так как они уже перевели текст с помощью приложения машинного перевода. Семен Ахрамеев (опытный переводчик) проще говоря, пребывает в шоке, когда читает текст машинного перевода, так как по его мнению, абсолютно всё режет глаза, особенно кривые и непонятные фразы. Люди воспринимают эти устройства, как конечный продукт, не учитывая нюансы. Компьютерная лингвистика не полностью понимает смысл текста или речи, а переводчик работает не с определенными словами, а со смыслом текста. Грубо говоря, он осознает картинку действительности, которая описана на языке оригинала, понимает ее и воспроизводит на переводящем языке. Но так же нельзя отвергать или бойкотировать машинный перевод, так как есть очень хорошие машины, которые переводят не хуже человека и к сожалению, такое оборудование стоят не мало денег. А те приложения, которыми люди пользуются, это абсолютно маленькая часть того, что создали ученые. Поэтому нельзя все воспринимать как конечный продукт. Абсолютно у всего есть свои нюансы.

Подводя итоги, хочу сказать, что профессиональный переводчик обеспечивает межкультурные, государственные отношения в различных сферах жизни, выполняя функцию посредника. Переводчики не заменимы при организации деловых переговоров и конференций, но так же их большой конкурент – машинные переводчики тоже имеют свои плюсы. Очень сложно предсказать будут ли в будущем существовать переводчики, так как и машинный и человеческий перевод обладает своими полномочиями.

Список литературных источников:

1. Семенова М.Ю. Основы перевода текста.- Ростов-н/Д: Феникс, 2009.-352 с.
2. Нора Галь. Слово живое и мертвое.-1972.
3. Компьютерная лингвистика №6: машинный перевод- ТАСС наука.- 2016.

Битимбаева Аида, Советказинов Диас, Решетникова Елизаветта
студентки МКП-22-4, CaspianUniversity
Научный руководитель: Искакбаева Айнур Алибаевна, сеньор-лектор

ЭВОЛЮЦИЯ ЯЗЫКА

***Аннотация.** Бұл мақалада біз 2013 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңдегі тіл эволюциясын зерттеудегі бірнеше негізгі тенденцияларды анықтаған мақалаларға талдау жасалған.*

***Түйін сөздер:** тіл эволюциясы, тіл үйрену, тілдің өзгеруі*

***Annotation.** This article provides an analysis of articles where we have identified several major trends in the study of language evolution over the period from 2013 to 2023.*

***Key words:** language evolution, language learning, language changes*

***Аннотация.** В данной статье предоставлен анализ статей, где мы выявили несколько основных тенденций в изучении эволюции языка за период с 2013 по 2023 год.*

***Ключевые слова:** эволюция язык.*

Введение. Что делает нас людьми? Это один из самых сложных и важных вопросов, с которыми мы сталкиваемся. Определяющей характеристикой нашего вида является язык — мы кажемся уникальными на нашей планете так как обладаем такой невероятно открытой системой для выражения мыслей, - словами (Черниговская, 2020) Если мы хотим по-настоящему понять себя как вид, мы должны понять происхождение этой странной и уникальной способности. Для этого нам нужно ответить на некоторые из самых интригующих вопросов современных научных исследований: откуда взялся язык? Как он развивался? Почему мы уникальны тем, что обладаем им?

Изучение эволюции языка — это активная область исследований в разных отраслях науки, которая охватывает множество тем и направлений. Но так как мир меняется достаточно быстро, меняется и язык, эволюционирует и дает дополнительные темы исследований ученым. Тема эволюции языка достаточно актуальны и исследуется с разных аспектов, начиная с медицинского и антропологического и заканчивая лингвистическим.

Актуальность темы исследования заключается в том, что язык меняется следом за нано технологиями и техническими революциями. Но в каждый из периодов времени эволюция языка имеет свои тенденции.

Методология. Мы взяли обзор бесплатных статей в базе Академии Гугл за период с 2013 года по 2023 год. Задавая запрос на английском языке «language evolution», «evolution of language» как результат вышло 122 статьи, сделав анализ статей, 99 статей соответствуют теме исследования. Цель нашего анализа было – выявление современных трендов в изучении эволюции языка. После анализа статей нами были выделены самые популярные тренды в изучении эволюции языка и наиболее цитируемые журналы.

Тенденции в изучении эволюции языка. Историческое происхождение естественного языка нельзя наблюдать непосредственно. Однако мы можем изучать системы, поддерживающие язык, а также разрабатывать модели, исследующие правдоподобие различных гипотез о том, как появился язык (Scott-Phillips & Kirby, 2014). Совсем недавно лингвисты-эволюционисты начали проводить эксперименты по эволюции языка в лаборатории, где можно непосредственно наблюдать за появлением новых языков, используемых участниками-людьми. Это позволяет исследователям изучать как когнитивные способности, необходимые для языка, так и способы возникновения самих языков. Как развивался язык? Полный ответ на этот вопрос требует, чтобы мы описали как биологическую эволюцию различных когнитивных механизмов, необходимых для языка, так и культурную эволюцию самих языков (Fitch, 2013). Обе части этих усилий ограничены отсутствием прямых естественных данных о подлинном появлении. Однако есть некоторые косвенные доказательства, на которые могут опираться эволюционные лингвисты. Что касается биологической эволюции, мы можем исследовать, в какой степени когнитивные основы языка являются общими с другими видами (Tomasello, 2008). Что касается культурной эволюции, мы можем обратиться к различным источникам естественных данных, таким как появление новых жестовых языков (Senghas et al. 2004). Однако эти усилия неизбежно сдерживаются тем фактом, что возможен лишь ограниченный экспериментальный контроль. Учитывая это, другой тренд - использование компьютерного моделирования для моделирования

и проверки последствий различных процессов и сценариев, которые, как предполагается, имеют важное значение. В последние годы появился новый подход: разработка экспериментальных подходов, в которых участвуют люди для наблюдения за появлением систем символической коммуникации. Другими словами, существует множество методов, методов и тенденций, но в нашем анализе коснемся лишь исследовательских статей за последние 10 лет и какие в этот период преобладают тенденции.

Тренд 1: Биологическая эволюция языка. Несмотря на то, что исследование происхождения языка было запрещено Парижским лингвистическим обществом в 1866 году исследования продолжались. За последние 40 или около того лет количество публикаций на эту тему резко возросло (Lieberman, 1984 ; Bickerton, 1990 ; Pinker and Bloom, 1990 ; Jackendoff, 1999 ; Fitch, 2013 ; Hurford, 2013), подразумевая, что веские доказательства превзошли предположения. Эта точка зрения, которую разделяют многие, частично связана с появлением новых методов изучения социального поведения животных, расшифровки летописи окаменелостей, составления карт геномов и моделирования эволюционных процессов. Один из подходов к изучению основной биологической компетентности в отношении языка и, следовательно, его эволюции был предложен Hauser et al. (2022). Само обилие и известность таких исследований, в том числе утверждения о человеческом познании птиц и приматов, а также говорящих неандертальцев, могут свидетельствовать о том, что были достигнуты важные успехи в понимании происхождения человеческого языка, его предшественников у других животных, селективное давление, которое привело к его конструктивным особенностям и адаптивному значению, а также к его генетическим основам. Вместо этого мы утверждаем, что и ученые, и журналисты поспешили с преждевременными выводами, основанными на крайне неполных или отсутствующих доказательствах. (Hauser, 2014).

Понимание биологической эволюции требует различения закономерностей и процессов, анализа потенциального вклада как случайных, так и неслучайных механизмов, включая генетический дрейф, миграцию, отбор, развертывание развития и генетические ограничения.

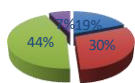
Данный запрос наиболее популярен и эволюция языка сточки зрения биологии наиболее цитируемая и изучаемая. Из 99 статей 13% посвящено непосредственно биологической эволюции языка, нейроприматология – 6 %,

Тренд 2: Изучение эволюции языка в медицине. В исследованиях Хитчкока и соавторов (2019) показано, почему в отношении языка рассматриваются разные сценарии. Многие вопросы в медицине побудили Кристиансена и Кирби (2003) описать эволюцию человеческого языка как «самую сложную проблему в науке». основополагающее предположение нейробиологов состоит в том, что существует глубокая и объяснимая преемственность между структурной и функциональной архитектурой основных корковых и подкорковых систем, наблюдаемых у нечеловеческих приматов, и теми, которые лежат в основе соответствующих систем современного человека. Критический вопрос для человеческого языка и коммуникации состоит в том, чтобы определить, как справляются нейробиологические системы, поддерживающие эти способности (Marslen-Wilson & Bozic, 2018).

Исследования в области медицины являются наиболее цитируемыми и составляют порядка 30 % от общего количества статей.

Тренд 3: Изучение заимствований, лингвистический аспект. Язык, как культура и технологии не стоит на месте, с каждым годом он изменяется, так как прочно связан с наукой, бытом человека, его работой и культурой. Язык отражает нашу действительность. Именно поэтому иноязычные заимствования - одна из ведущих тенденций развития современного языка С (Солганик, 2020).

Тенденции в изучении эволюции языка

- биологическая эволюция языка
- эволюция языка в медицине
- эволюция языка в лингвистике
- другие области

Развитием науки, экономики, в связи с курсом на модернизацию язык буквально “обречен” на заимствования. Термины и понятия информатики, экономики, политики и т.д. широким потоком вливаются в речь по мере формирования и развития названных отраслей на отечественной почве (киллер, лизинг, мерчендайзинг, нанотехнологии, инновации, веб-сайт, портал, веб-дизайнер, юзер, хакер, маркетинг и др.). Они входят в язык вместе с освоением соответствующих отраслей науки, техники, что оперативно отражают новые словари. Новые веяния в массовой культуре, постмодернизме также сопровождаются пополнением словаря (трибьют, сингл, сиквел, приквел, саспенс и др.). Изучение заимствований также включает в себя анализ социолингвистических аспектов, таких как мотивы заимствования, социальный статус и предпочтения носителей языка, а также исторические и культурные факторы, которые привели к появлению заимствованных слов.

В целом, изучение заимствований важно для понимания взаимодействия между языками и культурами, а также для анализа изменения языка и его эволюции в социальном и культурном контексте.

Многие лингвисты изучают, как грамматика языка может изменяться во времени. Это может включать изучение того, как изменения в грамматике могут приводить к созданию новых конструкций или синтаксических правил (Hengeveld, K, 2017). Цель таких исследований - понимание того, как языки изменяются и развиваются со временем, а также как это влияет на общество и культуру.

Изучение грамматической эволюции может включать в себя анализ различных языковых данных, таких как тексты, записи диалогов, стихи и т.д. Что включает в себя, изучение конкретных грамматических явлений в языке, например, изменения склонения, спряжения, изменения в порядке слов или образование новых грамматических форм. ак например, каждый из английских глаголов перемещения walk ‘идти пешком, гулять’, stroll ‘прогуливаться, шататься’, saunter ‘гулять, прохаживаться’, swim ‘плыть’, roll ‘катиться’, slide ‘скользить’ содержит довольно специфическую характеристику перемещения в пространстве и, тем самым, допускает лишь узкий круг субъектов. Есть, однако, глаголы с более общим значением go ‘идти, уходить’ и come ‘приходить’, которые не содержат конкретных указаний на характер перемещения и, тем самым, могут употребляться в гораздо более широком круге контекстов. Вследствие этого последние два глагола являются наиболее частотными глаголами движения в английском языке: будучи возможными в большем числе контекстов, они используются чаще других. Именно лексические единицы такого уровня общности и используются в конструкциях, которые подвергаются грамматикализации.

Учитывая наше исследование 44 % составляют исследования в области лингвистики, сюда входит изучение эволюции языка и культуры, взаимосвязи языка и музыки, исторический аспект.

Закключение. Данное исследование было проведено с целью изучения цитируемости и направленности изучения темы «эволюция языка» в науке за последние 10 лет. Картина выглядит следующим образом

Наиболее цитируемые журналы, где были опубликованы статьи, изучаемые нами в данном исследовании:

- Royal Society
- Physics of Life
- Interaction Studies
- Frontiers in Psychology
- Current Opinion in Neurobiology

Вывод таков, что наибольшая область изучения эволюции языка в нашей статье составляют лингвистические исследования.

Источники и литература

1. Hauser, M. D., Yang, C., Berwick, R. C., Tattersall, I., Ryan, M. J., Watumull, J., ... & Lewontin, R. C. (2014). *The mystery of language evolution. Frontiers in psychology*, 5, 401.
2. Corballis, M. C. (2017). *Language evolution: a changing perspective. Trends in cognitive sciences*, 21(4), 229-236.

3. Scott-Phillips, T. C. (2017). *Pragmatics and the aims of language evolution*. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24(1), 186-189.
4. Imai, M., & Kita, S. (2014). *The sound symbolism bootstrapping hypothesis for language acquisition and language evolution*. *Philosophical transactions of the Royal Society B: Biological sciences*, 369(1651), 20130298.
5. Tamariz, M., & Kirby, S. (2016). *The cultural evolution of language*. *Current Opinion in Psychology*, 8, 37-43.
6. Tamariz, M. (2017). *Experimental studies on the cultural evolution of language*. *Annual Review of Linguistics*, 3, 389-407.
7. Chomsky, N. (2017). *The language capacity: architecture and evolution*. *Psychonomic bulletin & review*, 24, 200-203.
8. Hage, S. R., & Nieder, A. (2016). *Dual neural network model for the evolution of speech and language*. *Trends in neurosciences*, 39(12), 813-829.
9. Hengeveld, K. (2017). *A hierarchical approach to grammaticalization*. *The grammaticalization of tense, aspect, modality and evidentiality*, 13-38.

Аскербекова Арай

Сот-құқықтық мамандығының 1 курс студенті, Caspian University

ЖАСТАРДЫ ЕЛЖАНДЫЛЫҚ РУХТА ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ТАРИХТЫҢ РӨЛІ

Аннотация: Мақалада өскелең жас ұрпаққа елжандылық рухын сіңіре білудің қағидасы ретінде тарихи оқиғалардың, тарихи құбылыстардың атқаратын рөлі басып көрсетіледі. Қазақта «Туған жерге туыңды тік» деген қанатты сөз бар. Бұл қазақ халқының өз туған жерін қасықтай қаны қалғанша қорғап, сол жерге өз діңгегін қадау деген ұғымды білдіретіндігі нақтылана түседі. Жастарға патриоттық тәрбие беруде «Туған жер» бағдарламасын қолға алу идеясы туындағаны мәлім. Бұл ұғымның мәні мен мағынасының ауқымды екендігі соншалықты, ол өз кезегінде мағынасы зорайып «Туған ел» деген қасиетті ұғымға айналатындығы мақаланың өн бойында мен мұндалап көрініп тұрады. Туған жер ол әрбір жанға ыстық ұғым, туған жерін сүйе алмаған туған елін сүйе ала ма деген тұжырымның төңірегінде батырлық, ерлік, ел, жер үшін басын құрбандыққа шалған ер-азаматтар туралы халық арасында кең тараған мақал-мәтелдер, шешендік сөз үлгілері, ерлік үлгілері кең қолданылған.

Түйін сөздер: елжандылық, ерлік, Ұлытау, Күлтөбе, құрылтай, мақал-мәтелдер, рухани жаңғыру.

Еліміз бүгінгі таңда өз дамуының жаңа белесіне шығып отыр. Еліміз жаңа тарихи кезеңге қадам басты. Күн құрғатпай дүбірлі әлем үлкен өзгерістерді бастан өткеруде. Ондаған жылдар бойы таптаурын болып қалған санамыздағы қалыптасқан құбылыстарға, өзгерістерге басқаша көзқараспен қарауға тура келеді. Онсыз алға үмітпен қарап, елді өз дамуы бойынша алдыңғы қатарлы елдердің қатарына қосу мүмкін емес. Бүгінгі таңда болашақ өскелең ұрпағымызды туған елді өркендетіп, оның жарқын болашағына үлкен сеніммен қарайтын, елін, жерін, Отанын сүйетін, оны құрмет тұтатын, осы жолдан айнымайтын елжанды азаматтар етіп өсіру үлкен міндет болып табылады.

Болашақ ұрпақты отансүйгіштік рухта тәрбиелеудің түпқазығы болашақтың айқын, сенімді болуы керек емес пе? Ешкімнен күпия емес, батыстық жаңғыру үлгісі бүгінгі күннің негізгі талаптарына сәйкес келе бермейді. Себебі, әрбір дербес дамушы елдің өздеріне ғана тән қалыбы мен тәжірибесі, ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарын ескермей жатып бәріне бірдей теңдей өлшеп жаба салуы еркінен тыс таңылуда. Бұл әрине, жаңа мен ескінің тартысы ертеден келетін тарихтың кең қойнауынан тартылып әкелінетін және содан бастау алатын рухани құндылықтың айрықша белгісі болады.

Қазақта «Туған жерге туыңды тік» деген қанатты сөз бар. Бұл қазақ халқының өз туған жерін қасықтай қаны қалғанша қорғап, сол жерге өз діңгегін қадау деген ұғымды білдірсе керек. Сондықтан да елімізде осы жәйтті көздеу мақсатында «Туған жер» бағдарламасын қолға алу идеясы туындағаны мәлім. Бұл туралы халыққа Жолдауда анық та, түсінікті айтылған. Бұл ұғымның мәні мен мағынасының ауқымды екендігі соншалықты, ол өз кезегінде мағынасы зорайып «Туған ел» деген қасиетті ұғымға айналады емес пе?! Туған жер ол әрбір жанға ыстық ұғым, туған жерін сүйе алмаған туған елін сүйе ала ма? Сондықтан да әрбір қазақтың баласы дүниеге шыр етіп келгеннен бастап қаз-қаз басқан қасиетті мекен-жұрты, өскелең ұрпақтың

мәңгі-бақи тұратын өлкесі, аймағы. Өскелең ұрпақтың туған жерге деген, оның мыңдаған жылдар бойы өркендеп ұрпақтан ұрпаққа беріліп келе жатқан өзіндік мәдениеті мен халықтық салт-дәстүрлерін сақтауға ерекше бір іңкәр сүйіспеншілікпен атсалысуы-бұл шынайы отансүйгіштіктің маңызды көріністерінің бірі болмақ. Біздің ата-бабаларымыз мыңдаған жылдар бойы осынау байтақ өлкені, ұшқан құстың қанаты талатындай, желдей ескен аң тұяғы тозатындай ұлан-ғайыр аймақты жаудан қызғыштай қорғап қана қойған жоқ. Олар өз ұлтының болашағын, келер өскелең ұрпақты, қазіргі ұрпақты қорғап қалды. Асты кенішке, үсті пейішке толы қасиетті жерімізге сұқтанып, көздің қарашығындай қорғаған аслына көз алартқан өзге жат жұртқа Атамекеніміздің қарыстай жұрнағын да бермей келешек ұрпағына мирас етіп қалдырды. Әрбір жер атауының түп-төркінінің шығу тарихы туралы талай-талай аңыздар мен шежіре-әңгімелер бар. Осыдан шығатын әрбір өлкенің халқына ел басына күн туған ауыр кезеңде қорған бола білген, суығында пана, ыстығында сая бола білген есімдері ел аузында аңызға айналған біртуар тұлғалары болады. Олардың есімдерін жас ұрпақ біліп, жадында сақтап өсуі тиіс. «Рухани жаңғыру» бағдарламасының аясында іске асырылуға қажетті іс-шаралардың тағы бір санаты-рухани құндылықтарды қастерлеуге бағытталған істер болуы керек. Қазақ елі терең тарихы бар ел. Оның тарихын тек бірнеше ғасырлармен емес, мыңдаған жылдармен теңеген тарихи шындыққа жатады. Біз тарихымызды қола дәуірі ескерткіштері тарихынан бастап, темір дәуірінде тарих сахнасына шыққан сақ-скиф заманынан батыл бастауымыз керек. Оған еліміздің аумағынан молынан кездесетін мыңдаған ескерткіштер куә. Жас ұрпаққа осыны шынайы мақтанышпен айтып, жеткізетіндей деңгейде көрсетуіміз керек. Бұл біз үшін ең бір қасиетті міндеттердің қатарында болуы тиіс.

Патриотизм, ерлік, елжандылық-қазақ тарихының өзекті де, ежелгі дәстүрлі тақырыбы. Елді жан-жақтан талап, ойран салған сырқы көз жаулық ниетке қарсы оған қарсы аттану, қасықтай қаны қалғанша, кеудесінде елім, жерім деп соққан жүрегі тоқтағанша алысып-шабысқан жаугер сарбаз образы бүгінгі ұрпаққа өшпес өнеге болмақ керек қой. Осы ретте ұсынылып отырған идеяның түп төркіні Халқымыздың тарихындағы қасиетті ұғымдар-Ұлытау төріндегі жәдігерлердің бай кешені, оңтүстіктегі Қожа Ахмет Иассауи мавзолейін, көне Тараздың ежелгі сақталған ескерткіштерін, Батыстағы Бекет ата кесенесін, Алтайдағы көне түріктің қорымдары мен Жетісудың киелі мекендерін жіне басқа да жерлердің тарихын өзара байланыстыра, сабақтастыра отырып, ұлт жадында біртұтас кешен ретінде орнықтыруды меңзейтіні маңызды. Бұл патриотизмнің көрінісінің айшықты маңызы болмақ. Ғасырлар қойнауынан келіп халық санасынан шыққан «Ел намысы-ер намысы», «Ер-намыстың құлы», «Арың үшін алысу-азаматтық», «Ел үмітін ер ақтар, ер атағын ел сақтар» сияқты мақал-мәтелдер өмірден алынып, халқымыздың өшпес тәрбие қағидасына айналған.

Қазақтың ұрпақтан ұрпаққа ауызша жеткен батырлық жырлары жастардың бойындағы еңбексүйгіштік, елжандылық, патриоттық сезімдердің қалыптасуына үлгі боларлық қасиеттерді қалыптастырады. Батырлар жыры көбіне Отанды сыртқы жаулардан қорғау, елдің тәуелсіздігін көздің қарашығындай сақтауға негізделген. Қазақтың батырлар жырының қайсысын алсақ та, қыпшақ, ноғайлы қазақтары сырттан төнген қауіпті қызылбастарға, қалмақтарға қарсы күреседі. «Алып анадан туады»-демекші, батырлық, ержүректілік бала бойына ерлік дастандар, ел қорғаған батырлар туралы әртүрлі аңыз-ертегілер арқылы бойына елсүйгіштік қасиеттерді сіңірген. Жас ұрпақтың бойына қанат бітіріп, ойлау қабілетін, тілін ұстартуға, алғырлыққа, шешендік сөздің байыбына баруға, табан астынан жол тауып кететін тапқырлыққа баулиды. Мысалы, әрбір өтілетін сабақта халық қамын ойлаған қазақ хандары, елдікті сақтаған, ерлікті тудырған қилы замандарда бағзы замандағы Асанқайғыдан бастап, Әз Жәнібек, Әз Тәуке, Абылай заманынан жеткен билік, басқару жүйесіне қатысты Төле би, Қаз дауысты Қазыбек, Әйтеке билердің қастерлі мұра, даналығы мен қара қылды қақ жарған әділдік айғағы шешендік сөздері ұмытылған жоқ, олардың жанынан шыққан өзекжарды сөздері, өнегелік даналығы еді. Қазақ елінің тарихындағы елмен елді біріктірген, жауластырмақ емес, бітістіруге сіңірген істері бүгінгі ұрпаққа үлгі. Тіпті сан ғасырдағы ақын-жыраулардың қандай да бір өлең-жырларын алмайық, онда жырланатын үлгі-өнеге, тәлім-тәрбиелік аталы сөздерінің түпкі мәні-жастардың дене шынығуы, имандылық пен адамгершілік тәрбие негіздерімен бірге оларды патриоттық негізде баулуды мақсат еткендігі айқын көрінеді. Отаншылдық рухты бәрінен биік қойып, ерлік пен елжандылық қасиеттерді жастардың жаны мен қанына сіңіріп отырған. Ұрпақтар өнегесінің сабақтастығын халқымыздың елі мен жері үшін күресінің айшықты көрінісі ретінде

қабылдауымыз қажет. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев өзінің халыққа Жолдауында Қазақстанда жаңа , соны құндылықтардың қатарында елдің бірлігі туралы сөз қозғай отырып, «Кеңесіп пішкен тон келте болмас» деген нақыл сөз бар екенін және бабаларымыз ел басына күн туғанда ел тағдырын айқындайтын тарихи шешімдерді бүкіл халық болып ақылдасып, бірге қабылдағанын тілге тиек етеді. Ұлытауда, Ордабасы мен Күлтөбеде өткен ұлы тұлғалардың ұлы басқосулары – соның айқын дәлелі. Келелі жиында айтылған кесімді сөзге алты Алаштың баласы түгел тоқтаған». Елжандылықтың осындай үлгілері жастардың бойына тілге деген өзіндік тарихқа деген құрметті, мақтаныш сезімін тудырамы анық.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Тоқаев Қ.К. Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы. Қазақстан Республикасы Президентінің халыққа Жолдауы, 2022 жылғы 16 наурыз.
2. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру//Патриоттық тәрбие және Б.Момышұлы// Қазақстан мектебі,2005, №8,72-73бб.

Арзамасцева Екатерина, Мехтиева Даяна
студенты МКП-22-4, ВШГН, Caspian University
Научный руководитель: Искакбаева Айнур Алибаевна, сеньор-лектор

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОЙ ГРАММАТИКИ

***Аннотация.** Знать английский язык сегодня абсолютно необходимо для каждого образованного человека, для каждого хорошего специалиста. Изучение языка не является легким делом. Это долгий и медленный процесс, который отнимает много времени и терпения. Но это необходимо. Очень часто многие изучающие английский язык сталкиваются с тем, что лексический словарь они пополнили и начали понимать речь носителей, но при этом не могут построить грамматически правильное предложение и тем самым выразить свою мысль. В статье будут рассматриваться грамматические трудности изучения английского языка, путем сопоставления времен со временами русского языка.*

***Ключевые слова:** грамматика, английский язык, русский язык, сопоставление, изучение языков.*

Введение. Современный мир становится все меньше. Каждый день расстояния между различными странами кажется меньше. По этой причине становится все более и более важно знать различные языки, особенно английский.

Один миллиард человек говорит по-английски сегодня. Это около 20% населения мира. Для 400 миллионов людей английский язык- родной. Для остальных 600 миллионов людей это либо второй язык, либо иностранный язык.

Английский язык является первым языком в Соединенном Королевстве, Соединенных Штатах Америки, Австралии и Новой Зеландии. Это один из официальных языков в Канаде, Ирландской Республике и Южно-Африканской Республике.

В качестве второго языка на английском говорят более чем в 60 странах. Он используется правительством, предпринимателями и университетами.

Английский язык является языком политики и дипломатии, науки и техники, бизнеса и торговли, спорта и поп-музыки. 80% всей информации в мире излагается на английском языке. 75% писем и сообщений в мире высылаются на английском языке. 60% всех международных телефонных звонков выполняются на английском языке. Более 60% всех научных журналов публикуются на английском языке.

Английский язык преподается во всем мире и много людей говорят на нем очень хорошо. В нашей стране английский язык очень популярен: он изучается в школах (иногда даже в детских садах), колледжах и университетах.

Каждый национальный язык развивается по своим внутренним законам, и его грамматический строй обладает характерными особенностями. Грамматики русского и английского языков имеют некоторое сходство, но во многом и разнятся. Сходные черты грамматик помогают нам осваивать иностранный язык, а различия в грамматических системах создают определенные трудности в его изучении. Следовательно, особое внимание при изучении грамматики иностранного языка необходимо уделять тем особенностям, которых не

наблюдается в родном языке.

Обучение грамматике — один из важнейших аспектов обучения иностранному языку, так как без знания грамматики ни о какой полноценной коммуникации не может быть и речи. Сам по себе словарный состав не является языком — он лишь служит строительным материалом. Действенным инструментом словарный состав становится тогда, когда поступает в распоряжение грамматики. Грамматика берет то общее, что лежит в основе изменения слов и сочетаний слов в линейном ряду, и выводит из него правила и законы. Грамматика, как и основной словарный фонд, очень устойчива, так как создается носителями языка в течение долгого времени и развивается путем развертывания и совершенствования основных элементов существующего и функционирующего языка.

Грамматика английского языка — это исторически сложившийся свод правил, на которых основано употребление английских слов и выражений. Изучение любого иностранного языка немислимо без изучения его грамматической основы. Знание грамматики английского языка — это залог правильной и красивой речи и письма. И, конечно, уровень знания грамматики английского языка — это один из критериев, по которым оценивается знание английского языка в ряде международных, английских и американских тестов.

Начинать изучение грамматики английского языка лучше всего под руководством опытного преподавателя. Он поможет составить план, правильно распределить учебное время, определит первоочередные и второстепенные задачи. При самостоятельном изучении английский язык, то лучше начать изучение английской грамматики с основных правил образования различных времен, рассмотреть части речи, уделить время на артикли и предлоги, изучить порядок слов в разнообразных типах предложений. Эти темы являются основополагающими в развитии устной и письменной речи, на что должно быть направлено любое обучение — говорить и писать правильно на любом языке. Беглая устная речь подразумевает автоматическое применение правил грамматики английского языка в разговоре.

Это значит, что обучаемый должен выработать навык, который позволит ему не задумываясь, подсознательно употреблять правила английской грамматики на практике. Этот навык можно выработать только в том случае, если вкупе с выполнением упражнений по грамматике английского языка, уделять достаточное время разговорной практике. Это может быть как монологическая, так и диалогическая речь с преподавателем, другим обучаемым, другом или подругой.

Русские и английские времена: сходства и отличия. Русскоговорящий человек привык к трем временам: настоящему, прошедшему и будущему. Именно поэтому английская грамматика кажется столь сложной. На самом деле, в русском языке данные три времени, которые всем известны, просты только для носителей. Для тех же, кто изучает данный язык как иностранный, ситуация с временными формами выглядит не столь радужно. Говорят, что на изучение одного только глагола «идти» иностранцы могут потратить не один месяц. В английском языке также существуют настоящее, прошедшее и будущее времена, которые называются, соответственно, Present, Past и Future. Здесь все просто: если мы, например, говорим о факте, совершившемся в прошлом, то употребляем Past, если в будущем, то Future, если в настоящем — Present. Однако, все эти времена подразделяются на дополнительные временные формы, обозначающие длительность, совершенность и т.п., то есть у них есть еще и дополнительная функция, которая определяется намерением говорящего.

Русскоговорящему человеку непросто понять, зачем еще нужны продолженные и совершенные формы, и почему одну и ту же фразу, вроде «Я работал», можно сказать и как «I worked», и «I have worked».

Заключение. Многие задались вопросом, как «подружиться» с английскими временами. Очень часто люди совершают ошибку полностью стараясь соотнести английскую грамматику с грамматикой русского языка, и по переводу определить какое время использовать. Этот подход ошибочен, так как уже было рассмотрено выше в английском языке 12 основных времен, не считая 4 времен со значением передачи будущего времени с позиции прошлого (Future-in-the-Past). Научиться различать английские времена не так сложно, как кажется на первый взгляд: сориентироваться вам помогут слова-маркеры и контекст. Помните, что простое прошедшее время, например, можно определить по конкретной дате. Окончание -ing у смыслового глагола говорит о том, что действие не одновременное, а длительное, то есть продолжающееся. Важно

помнить, что если вы начинаете предложение с использования глаголов прошедшего времени, то и во второй части фразы требуется согласование времен «дружащих» с прошедшим временем. Конечно же, в данном вопросе нельзя обойтись без практики. Смотрите как можно больше англоязычных фильмов и сериалов, читайте книги, и постепенно вы научитесь чувствовать времена английского языка и перестанете задумываться о том, где какое времена использовать и как передать мысль правильно.

Источники и литература

1. https://iloveenglish.ru/topics/anglijskij_-_mezhdynarodnij_yazik_obshcheniya/anglijskij-yazik-sovremennogo-mira
2. <https://study-english.info/grammar.php>
3. <https://lengish.com/grammar/>
4. <https://puzzle-english.com/directory/all-tenses>

Еренқызы Айдана
студентка 1 курса КазНУТУ им. К.Сатпаева
Научные руков.: Райымкулова Айнура Айтжановна, ст.преподаватель

ВОЗМОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ В 21 ВЕКЕ

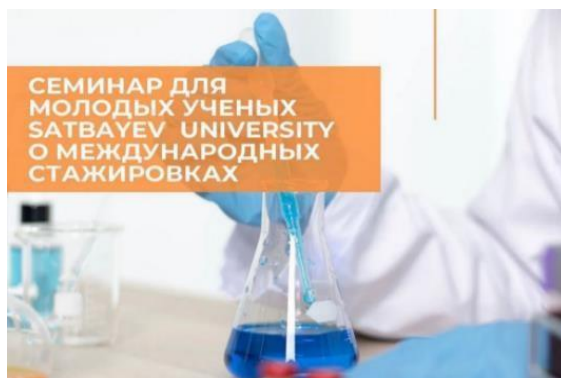
В 21-м веке студенты имеют больше возможностей, чем когда-либо раньше. С развитием технологий и новых методов обучения, студенты получают доступ к невероятному количеству новых ресурсов, инструментов и знаний. В этой статье мы рассмотрим наиболее интересные возможности, которые открываются перед студентами в 21-м веке.

Одной из наиболее заметных возможностей является онлайн-образование. Онлайн-классы и курсы дистанционного обучения доступны по всему миру и предоставляют студентам доступ к высококачественному образованию из любой точки мира. Более того, студенты могут выбирать из широкого спектра образовательных программ и курсов, которые соответствуют их уникальным интересам и потребностям.

Следующей возможностью является профессиональное обучение. Студенты могут ходить на курсы, семинары, тренинги в своей отрасли и улучшать свои навыки и знания. Кроме того, студенты также могут получить профессиональные сертификаты и участвовать в мероприятиях, которые помогут им установить контакты и наладить связи.

Некоторые студенты также выбирают стартап-культуру, которая предлагает возможность создания и продвижения собственного бизнеса. Стартап-программы занимают важное место среди возможностей студентов в 21-м веке, так как они демонстрируют студентам, как создавать новые идеи и бизнес-модели, а также учат расширять свои профессиональные компетенции.

Другой интересной возможностью являются стажировки и практики. Многие компании предлагают студентам возможность получить опыт работы в своей отрасли, что может стать ключевым фактором для карьерного роста. Более того, стажировки и практики могут предоставить студентам доступ к новым технологиям и методологиям, что будет полезно для их дальнейшей работы в отрасли.

В наше время многие студенты выбирают обучение за границей, чтобы расширить свои знания и получить новые возможности для карьеры. Одной из главных причин выбора заграничного образования является высокое качество образования. Многие зарубежные университеты входят в рейтинги лучших мировых университетов, что гарантирует высокий уровень знаний и квалификацию студентов. Кроме того, обучение за границей дает студентам широкие перспективы для карьерного роста. У студентов есть возможность познакомиться с работодателями, иметь опыт работы в международных компаниях и научиться адаптироваться к новым условиям работы. Некоторые страны также предоставляют студентам возможность получить стипендию или финансирование для обучения. Это позволяет снизить финансовую нагрузку на студентов и позволить им сконцентрироваться на учебном процессе.

Однако, ознакомление с новой культурой и языком может быть сложным для некоторых студентов. Необходимо учитывать культурные различия, знать основные правила поведения и научиться адаптироваться к новым условиям. Кроме этого, можно наблюдать негативные последствия такого образования, связанные с трудностями получения виз, высокими расходами на проживание и обучение и уровнем культурного шока. В целом, учеба за границей открывает много новых возможностей для студентов в 21-м веке в плане карьеры, личного развития и образования. Тем не менее, надо учитывать некоторые негативные последствия и риски, связанные с таким обучением для студента. Итак, если вы рассматриваете обучение за границей, стоит тщательно исследовать все возможности и риски, связанные с таким образованием, а также обратить внимание на качество образования, возможности карьерного роста и среду проживания.

Таким образом, в 21-м веке студенты получают доступ к широкому спектру возможностей, которые помогают им получить качественное образование, улучшить свои навыки и знания и продвигаться по карьерной лестнице. Однако для того, чтобы получить максимальную пользу от этих возможностей, студенты должны быть готовы работать над собой и постоянно учиться.

Список литературы :

1. <https://satbayev.university>
2. Питер, Тиль От нуля к единице. Как создать стартап, который изменит будущее / Тиль Питер. - М.: Альпина Паблишер, 2020. - 159 с.
3. Онлайн-обучение | Эквио (e-queo.com)
4. Демиденко Э.С. Перспективы образования в меняющемся мире. // Социс. 2005. №2.

Абилова Орынгуль Асылбековна

аға оқытушы, магистр

Қуанышева Ақмарал Болатқызы

«БВ01201 «Педагог-тәрбиеші және мектепке дейінгі білім беру әдіскері»

ББ бойынша 3 курс студенті, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫ

***Аннотация.** Осы мақалада мектепке дейінгі ұйымда ақпараттық білім ортасын құрудың мәні және STEAM білім беруің қажеттілігі сипатталған. Балаларға арналған Робототехниканы пән ретінде оқыту және практикада қолдану мүмкіндігі баяндалған .*

***Тірек сөздер:** мектепке дейінгі ұйым, ақпараттық білім беру ортасы, STEAM білім беру, робототехника.*

***Аннотация.** В данной статье описывается сущность создания информационной образовательной среды в дошкольной организации и необходимость STEAM образования. Изложена возможность применения робототехники как дисциплины в обучении и на практике.*

***Ключевые слова:** дошкольное учреждение, информационная образовательная среда, робототехника.*

Қазіргі қоғамда интеллектуалдық мүмкіндіктері зор, жоғары білікті мамандарға деген сұраныс артып отыр. Болашақ педагог-тәрбиешіге қойылатын талаптарға сай, кәсіби құзыретті маман болу үшін біз таңдаған саламыздың ғылыми-практикалық тың жаңалықтарына ерекше мән береміз.

Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру...» - деп білім беру жүйесін сапалы дамыту міндетін көздеген [1].

Заманауи білім берудің ақпараттық сипаты оның маңызды сапаларының бірі болып отыр. Осы сапаны мойындау білім беру мазмұнын түсіну және зерттеу үшін ғана емес, сондай-ақ практикалық тұрғыда қолдану, білім беру аясын түрлендіру, дамыту үшін де қажет.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарындағы ақпараттық білім беру ортасын дамытудағы түбегейлі жаңа бағыт осы үрдіске құрастыру және робототехника элементтерін ендіру болып табылады, ол өз алдына ақпараттық технология инфрақұрылымын жаңартумен байланысты және тәрбиелеу-білім беру үрдісіне АКТ қолдануды кеңейтуге бағытталған.

Ақпараттық білім беру ортасы (АБО) ұғымы ХХ ғасырдың 90-шы жылдарының соңында қоғамды, оның ішінде білім беру саласын ақпараттандыруды және технологияландыруды қарқынды дамытумен байланысты пайда болды.

Ақпараттық білім беру ортасы ұғымының бірнеше анықтамасы бар, қарастырылып отырған осы тұжырымдар аясында келесі сипаттамаларға көңіл бөлейік:

- АБО – бұл оқыту қызметін жүзеге асыруда қолданылатын компьютерлік құралдар мен тәсілдер жиынтығы.

- АБО – бұл білім беру үрдісін жүзеге асыру үшін мақсатты түрде құрылған ақпараттық орта.

- АБО – білім беру субъектісі ретінде адаммен тығыз байланысты, әрі жүйелі ұйымдастырылған ақпараттық, техникалық, оқу-әдістемелік қамсыздандыру жиынтығы.

- АБО – бұл сан алуан қамсыздандыру түрлерінен, оның ішінде әдістемелік, қаржылық-экономикалық, нормативтік-құқықтық және бағдарламалық-техникалық қамсыздандырудан құралған педагогикалық жүйе.

АБО құру және белсенді қолдану қазіргі уақыттағы білім беру саласына тән тенденциялардың бірі болып табылады.

А.А. Андрееваның пікірінше, «Ақпараттық білім беру ортасы – бұл педагогикалық жүйе (ПЖ) және оны қаржылық-экономикалық, материалдық-техникалық, нормативтік-құқықтық қамсыздандыру» [2]. Автор педагогикадағы заманауи ақпараттық білім беру ортасының бірқатар мәселелерін қарастыра отырып, АБО-ның негізгі элементтері болып табылады деп мыналарды атап көрсеткен [3]:

- баспа өнімдері түріндегі ақпараттық білім беру ресурстары;
- ауыстырмалы оптикалық (дисктер) тасымалдағыштардағы ақпараттық білім беру ресурстары

- интернет желісіндегі ақпараттық білім беру ресурстары
- есептегіш және ақпараттық-телекоммуникациялық инфраструктура.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарындағы ақпараттық білім беру ортасын қалыптастыру және оны басқару мәселесі бірқатар ресей ғалымдарының (Т.В. Вострикова, Н.Б. Завьялова, Л.П. Дьяконова, С.А. Писарева, А.П. Тряпицына және т.б.) еңбектерінде қарастырылған.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарындағы ақпараттық білім беру ортасын талдау көрсеткендей, АБО қамтамасыз етуі тиіс:

- білім беретін бағдарламалар мен анықтамалық ақпараттарға қол жеткізуді;
- электронды оқыту технологияларын қолдана отырып оқыту нәтижелерін бағалауды;
- білім алушылардың электронды портфолиосын қалыптастыруды, оның ішінде балалар жұмыстарын сақтауды, білім беру үрдісіне қатысушылардың осы жұмыстарына шолу жасауды және бағалауды;
- білім беру үрдісіне қатысушылардың өзара байланысын, Интернет арқылы байланысқа шығуын т.б [4].

Даму бағытындағы мектепке дейінгі ұйымның негізгі тетігі педагогикалық қызметті сапалы өзгертуге ықпал ететін инновацияларды іздеу және меңгеру болып табылады. Біздің таңдауымыз STEAM-білім беру, оның ішінде Робототехника модулі десек болады.

«Робототехника» қазақстандық білім беру саласында, оның ішінде мектепке дейінгі ұйымдарда тәй-тәй басып келе жатқан жаңа бағыт. Ақпараттық және инженерлік технологиялар бірлігінде ұсынылып отырған робототехника өзіндік ерекшелігімен көптеген зерттеушілердің, педагогтардың қызығушылығын туғызып отыр.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінде «6В01201 «Педагог-тәрбиеші және мектепке дейінгі білім беру әдіскері» ББ бойынша «Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған Робототехника практикумы» атты таңдау пәні енгізілді.

Бүгінгі студент - болашақ педагог-тәрбиешілер Робототехникамен теориялық және практикалық тұрғыда танысып отыр. Атырау қалалық білім бөліміне қарасты №34 «Нұрбөбек» бөбекжай-бақшасы практикалық база болып табылады. Осы мектепке дейінгі ұйымда робототехника құралдары толығымен қамтамасыз етілген. Бұл студенттерге «сөзден іске көшуге»,өзінің техникалық-шығармашылық қабілетін байқап көруге, мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс жүргізу формаларын меңгеруге зор мүмкіндік береді.

Педагогикалық практика кезінде байқағанымыздай, мектепке дейінгі ұйымда балаларды оқыту мен дамытуды осы ұйымдағы ақпараттық білім беру ортасы шеңберінде қолжетімді құрастыру және робототехника құралдары көмегімен жүзеге асыруға болады. Бұл мектеп жасына дейінгі балалардың математикалық және техникалық білім деңгейін, сондай-ақ мектепке дейінгі ұйымның ақпараттық білім беру ортасының (АБО) тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарындағы ақпараттық білім беру ортасының қызметі білікті педагогтар мен мамандар қолданысындағы ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар құралдарымен қамтамасыз етіледі.

Ақпараттық білім беру ортасы бағдарламалық-техникалық қамсыздандыруды қолданумен сүйемелденеді, дұрысында ол келесі элементтерден тұрады:

- компьютерлік құрал-жабдықтар;
- арнайы бағдарламалық қамсыздандыру;
- деректерді жеткізу каналы;
- оқу үрдісінде кеңінен қолданылатын ақпараттарды көрсету және сақтау құралдары.

Сонымен қатар, білім алушылар, тіптен ересектер ғана емес балалар да өз бетінше ұялы телефондарды, смартфондарды, компьютерлерді белсенді қолдана алады, оның пайдалы құрал ретіндегі артықшылығы ақпараттарды сақтауға, қарауға және өзара қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді.

Робототехника - STEAM білім беру модульдерінің бірі. Ал STEAM-білім беру негізгі әлемдік трендтердің бірі. МҰ-да STEAM технологиясын енгізу балаларға ақпараттар ағынында тез бағдар жасауға, өзінің алған білімдерін тәжірибеде қолдануға көмектеседі. Мектеп жасына дейінгі балалар замануи өмірге қажетті қосымша практикалық дағдыларды меңгереді. Ойын түріндегі қызықты оқу қызметі, тәжірибелік жұмыстар баланың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Кешенді ықпал балалардың байқампаздығын дамытуға оларды білім беру үрдісіне тартуға ықпал етеді.

Бүгінгі тұжырымдарымызды түйіндер болсақ, ақпараттық білім беру ортасы креативті ойлай білетін шығармашыл тұлғаны қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады, онда білім беру робототехникасын қолдану, ал Робототехника - STEAM білім беру модулі болып табылады. Робототехниканы білу – заман талабы, балалар техникалық, шығармашылық қабілеттерін дамытуға шексіз мүмкіндіктер бередінфц және технологиялардың әрі қарай дамуына да жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, ҚР үкіметінің 2007 жылғы 28 маусымдағы №546 Қаулысы.
2. Корягин, А.В. Оқу робототехникасы (Lego WeDo) [Мәтін]: Жұмыс дәптері / А.В. Корягин. - М.: ДМК баспасөзі, 2016. -- 96 б.
3. Мектепке дейінгі ересек жаста құрастыру дағдыларын қалыптастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар. «Мектепке дейінгі балалық шақ» республикалық орталығы. - Астана, 2019ж. - 30 бет.
4. Емельянова Л.А. Преемственность дошкольного и начального общего образования в развитии конструкторских способностей детей в аспекте освоения робототехники. Челябинск–2018.

15-Е СЛОВО НАЗИДАНИЯ АБАЯ

Аннотация. Объект исследования данной работы слова Абая, в частности 15-слово и научное понятие рефлексия который заключается в умении осознавать не только направленность внимания, но и отслеживать свое психологическое состояние, ощущения и мысли. На их основе мы проведём сравнительный анализ.

Ключевые слова: Абай, слова назидания, рефлексия, анализ, личность.

Рефлексия (от лат. reflexio - обращение назад) – мыслительный процесс, направленный на самопознание, анализ своих эмоций и чувств, состояний, способностей, поведения. Термин появился первоначально в философии, затем стал популярным в других областях знаний, в том числе в психологии.

Выделяют разные виды рефлексии: языковую (направленную на анализ человеком особенностей своей речи), личностную (ее цель – познание свойств и специфики собственной личности), интеллектуальную (формирование представлений человека о его интеллектуальных способностях), эмоциональную (познание и изучение человеком собственной эмоциональной сферы). Было сформировано отдельное направление (интроспективная психология) на основании трактовки Джона Локка рефлексии как особого источника знаний. В общем психологическом контексте рефлексия обладает способностью изменять структуры сознания, а также его содержание. Рефлексия начинает формироваться в младшем школьном возрасте, а в подростковом становится основным фактором регуляции поведения и саморазвития (так, главная проблема отрочества, по Э. Эриксону, связана с рефлексией над вопросом «Кто я?»). Абай пишет: «Желаешь быть в числе умных людей, спрашивай себя раз в день, раз в неделю, или хотя бы раз в месяц: как ты живешь? Сделал ли ты что-нибудь полезное для своего образования, для земной или потусторонней жизни, не придется ли тебе потом испытать горечь сожаления? Или же ты и сам не заметил, не помнишь, как и чем жил?» (15-слово). В ходе чего было обнаружено что в 15-ом слове Абая рассказано практическое применение данного термина. Если же сопоставить термин

«Рефлексия» и 15-ое слово Абая, то можно заметить сходство между ними, разница лишь во времени написания и его стилистическом способе.

Из слов Абая понятно что самоанализ и взгляд со стороны на себя позволяет человеку расти как личности намного быстрее и увереннее. Ведь человек даёт отчёт о себе со стороны своему внутреннему

«Я», который движет человеком на протяжении всей его жизни и может являться рычагом движения и остановки. Однако, если же использовать рефлексиию в своей жизни можно избежать каких-либо необоснованных остановок и если же таковые наступают, то найти выход из них. Ведь из любой ситуации есть выход, а метод сказанный в 15-ом слове Абая помогает взглянуть на себя с другой стороны.

Заключение. Хотя они написаны по разному, на разном языке и в разное время несмотря на это виден основной смысл рефлексии. В словах же Абая наоборот показано практическое применение рефлексии. И при глубоком анализе становится понятно место рефлексии в жизни человека.

Слова Абая дают понять, что поистине умный человек будет работать над собой и делать отчёт себе о своих действиях. Что позволит обнаружить положительные и отрицательные черты его личности, а также духовного состояния. В следствии чего эти действия приведут человека к непосредственному росту его личности.

Список литературы и источников

1. Абай. Қара сөз. Поэмалар. Книга слов. Поэмы. -Алматы: Ел, 1993 ж. -270 б.
2. Қазақстан ғалымдары. Энциклопедиялық анықтамалық. -Алматы: Қазақ энциклопедиясы. 2012 ж. -614 б.
3. Абай . Наследники на перепутье... -Алматы: Агентство Аль-Халел, 1995. -303 б.

4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%84%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8%D1%8F>
5. <http://www.psychologies.ru/glossary/16/refleksiya/>
6. http://bourabai.kz/articles/black_word.htm7. <https://www.stihi.ru/2015/04>

Туюкбаева Д.С. студентка CaspianUniversity
Научный руководитель: Каракулова-Федяева З.Ш., к.псих.н., асс.проф.

ВЛИЯНИЕ ГИПЕРОПЕКИ НА САМООЦЕНКУ И СТРАХ НЕУДАЧИ У РЕБЕНКА

***Аннотация.** В этой статье обсуждаются негативное влияние гиперопеки на самооценку ребенка и его отношение к неудачам. В статье говорится о важности нахождения баланса между заботой о ребенке и предоставлением ему независимости, а также подчеркивается влияние гиперопеки на уверенность ребенка в себе, устойчивость к неудачам и личностный рост. Также в статье даются советы родителям, которые стремятся воспитать детей со здоровой самооценкой и навыками, необходимыми для преодоления жизненных трудностей.*

***Ключевые слова:** гиперопека, самооценка, воспитание, страх неудачи, здоровые отношения, принятие решений, устойчивость к неудачам.*

***Аннотация.** Бұл мақалада гиперпекияның баланың өзін-өзі бағалауына және оның сәтсіздікке деген көзқарасына теріс әсері талқыланады. Мақалада балаға қамқорлық жасау мен оған тәуелсіздік беру арасындағы тепе-теңдікті табудың маңыздылығы туралы айтылады, сонымен қатар гиперқамқорлықтың баланың өзіне деген сенімділігіне, сәтсіздікке төзімділігіне және жеке өсуіне әсері көрсетілген. Сондай-ақ, мақалада балаларды салауатты өзін-өзі бағалауға және өмірлік қиындықтарды жеңуге қажетті дағдыларға тәрбиелеуге тырысатын ата-аналарға кеңестер берілген.*

***Түйінді сөздер:** гиперпека, өзін-өзі бағалау, ата-ана тәрбиесі, сәтсіздіктен қорқу, салауатты қарым-қатынас, шешім қабылдау, сәтсіздікке төзімділік.*

***Abstract.** This article discusses the negative impact of overprotection on a child's self-esteem and his attitude to failures. The article talks about the importance of finding a balance between taking care of the child and giving him independence, and also emphasizes the influence of overprotection on the child's self-confidence, resistance to failure and personal growth. The article also gives advice to parents who seek to raise children with healthy self-esteem and the necessary skills to overcome life's difficulties.*

***Keywords:** overprotection, self-esteem, upbringing, fear of failure, healthy relationships, decision-making, resistance to failure.*

Для родителей естественно хотеть защитить своих детей, обеспечить их безопасность. Однако, когда забота переходит в гиперопеку, это имеет негативные последствия для самооценки ребенка и его отношения к неудачам. В семьях с гиперопекой родители стараются максимально оградить ребенка от опасностей и трудностей. Гиперопека может принимать различные формы, включая ограничение независимости ребенка и постоянный контроль за его действиями. В этой статье мы рассмотрим влияние гиперопеки на самооценку и отношение ребенка к неудачам и дадим несколько советов родителям о том, как сохранять баланс между заботой о ребенке и предоставлением ему независимости.

Самооценка — это общая оценка индивидом своей значимости. Она включает в себя представления о самом себе и эмоции, связанные с этими убеждениями. Человек с высокой самооценкой, как правило, положительно оценивает себя и свои способности, в то время как человек с низкой самооценкой может чувствовать себя менее уверенно и иметь негативные представления о себе. Страх неудачи — это эмоциональное состояние, характеризующееся сильным чувством опасения или тревоги при столкновении с возможностью недостижения желаемого результата или цели. Страх неудачи может затронуть людей всех возрастов и может быть связан с различными сферами жизни, такими как работа, учеба, отношения или личностный рост. Страх неудачи может привести к избегающему поведению, неуверенности в себе, что в конечном итоге мешает человеку добиться успеха в жизни или полностью раскрыть свой потенциал.

У детей, находящихся под влиянием гиперопеки, формируется тип личности, “ориентированный на внешнюю помощь”. Данный тип личности характеризуется основными общими чертами: чрезмерная ориентация на внешнюю помощь, слабоволие, повышенная

зависимость от других людей и повышенная привязанность к гиперопекающему родителю. Из данных общих черт выделяют конкретные личностные черты, формирующиеся под влиянием отдельных видов гиперопеки (больничной, тревожной и любящей).

При больничной гиперопеке ребенок рассматривается как болезненный и физически слабый, требующий постоянного ухода. При тревожной гиперопеке у родителей присутствует убеждение в том, что мир полон опасностей, которым ребенок не может противостоять самостоятельно. Поэтому родители считают, что необходимо постоянно держать ребенка в поле зрения, дабы уберечь от опасностей. При любящей гиперопеке ребенок является “кумиром” семьи, которому родители служат, принося себя в жертву. Данный вид гиперопеки характерен для семей, в которых ребенок по тем или иным причинам является долгожданным.

Гиперопека оказывает значительное влияние на самооценку ребенка. Когда родители ограничивают независимость ребенка, они непреднамеренно дают понять, что ребенок не способен справиться с задачей самостоятельно. Это приводит к неуверенности в себе и негативному представлению о себе.

Аналогичным образом, когда родители не поощряют принятие ребенком решений в тех вопросах, где присутствует хоть малейший риск неудачи, они показывают ребенку, что неудача неприемлема. Это приводит к страху перед неудачами, который влияет на готовность ребенка пробовать что-то новое или принимать сложные решения. Это также может привести к негативному представлению о себе, поскольку ребенок может считать себя неспособным или некомпетентным.

Защищая своего ребенка от неудач, гиперопекающие родители мешают ему развить устойчивость и навыки совладания, необходимые для преодоления неудач. Дети, которые находятся под влиянием гиперопеки, избегают новых впечатлений, опыта или проблем из-за страха неудачи. Это может ограничить их личностный рост и развитие, поскольку они упускают возможность учиться и расти на своих ошибках.

Дети, которые находятся под влиянием гиперопеки, сталкиваются с чувством неполноценности и низкой самооценкой, поскольку они сомневаются в своей способности добиться успеха без постоянной помощи. Эти чувства могут сохраняться и во взрослом возрасте, приводя к отсутствию уверенности в себе и трудностям с принятием решений и постановкой целей.

Поэтому родителям важно сохранять баланс между заботой о ребенке и предоставлением ему независимости, как минимум в принятии решений. Вот несколько советов, которые помогут найти этот баланс:

1) Поощряйте независимость - позвольте вашему ребенку брать на себя соответствующие возрасту обязанности и поощряйте его самостоятельно принимать решения. Это поможет укрепить его уверенность в себе и самооценку. Поощрение независимости развивает у ребенка уверенность в себе и самоуважение, которые необходимы для его личностного роста и развития.

2) Примите неудачу - поощряйте своего ребенка рисковать и пробовать что-то новое, даже если он может потерпеть неудачу. Это поможет ему развить устойчивость к неудачам и позитивную самооценку. Принятие неудачи позволяет ребенку усвоить, что неудача является естественной частью процесса обучения.

3) Оказывать поддержку - хотя важно поощрять независимость, также важно оказывать поддержку, когда это необходимо. Показывайте своему ребенку, что вы всегда рядом, если ему понадобится помощь или поддержка. Оказание поддержки помогает ребенку чувствовать себя в безопасности, зная, что у него есть кто-то, к кому он может обратиться за помощью.

4) Доверяйте своему ребенку - доверие является важным компонентом здоровых отношений между родителями и детьми. Если вы доверяете своему ребенку, он с большей вероятностью будет доверять себе и принимать правильные решения.

Следуя этим советам, родители могут помочь своему ребенку сформировать здоровую самооценку и способность справляться с неудачами, что крайне важно для его будущего успеха и благополучия.

Таким образом, гиперопека оказывает значительное влияние на самооценку ребенка и его способность справляться с неудачами. Когда родители ограничивают независимость ребенка, не поощряют принятие им самостоятельных решений или постоянно контролируют его действия, он сталкивается с чувством неполноценности и низкой самооценкой, а также со страхом неудачи,

который ограничивает его личностный рост и развитие. Родители могут помочь повысить самооценку и устойчивость к неудачам своего ребенка, найдя баланс между заботой о ребенке и предоставлением ему независимости. Поощрение независимости, принятие неудач, предоставление поддержки, а также доверие к способностям своего ребенка — все это важные шаги, помогающие детям развить здоровую самооценку и способность справляться с неудачами, а также позволяющие построить здоровые отношения между родителями и детьми.

Список литературы:

1. Капустин С.А. Особенности личности детей в семьях клиентов психологической консультации // Национальный психологический журнал. 2015. №1 (17). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-lichnosti-detey-v-semyah-klientov-psihologicheskoy-konsultatsii> (дата обращения: 24.04.2023).
2. Глозман Ж.М., Винникова Л.М. Детско-родительские отношения как фактор личностного и социального благополучия ребенка // СДО. 2012. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/detsko-roditelskie-otnosheniya-kak-faktor-lichnostnogo-i-sotsialnogo-blagopoluchiya-rebenka> (дата обращения: 24.04.2023).
3. Гонина О.О., Новикова С.Б. Семейное воспитание как фактор эмоционального развития детей // Вестник экспериментального образования. 2020. №2 (23). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/semeynoe-vozpitanie-kak-faktor-emotsionalnogo-razvitiya-detey> (дата обращения: 24.04.2023).

Сарсекеева Камилла, Кабас Дарын
студенты МКП-22-4р, Caspian University
Научный руководитель: Искакбаева А.А., м.г.н., сеньор-лектор

ИЗУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ПО ФИЛЬМАМ И СЕРИАЛАМ

***Аннотация.** Бул мақалада биз ағылшын тілін фильмдер мен сериалдар арқылы ағылшын тілін үйренудің пайдасы мен жолдарына талдау жасадық.*

***Түйін сөздер:** Тыңдау қабілетін дамыту, сөздік қорды молайту, дұрыс сөйлеуді қалыптастыру.*

***Annotation.** In this article, we have analyzed the benefits and ways of learning English from movies and TV shows.*

***Key words:** Development of listening, expansion of vocabulary, formation of correct speech.*

***Аннотация.** В этой статье мы разобрали преимущества и способы изучения английского языка по фильмам и сериалам.*

***Ключевые слова:** Развитие аудирования, расширение словарного запаса, формирование правильной речи.*

Введение. Существует множество способов изучения иностранного языка, начиная от традиционного обучения до самостоятельного обучения посредством общения и практического использования языка. Каждый способ представляет определенный интерес и может подходить для определенного человека или ситуации. В статье будет рассмотрен способ изучения английского языка посредством просмотра фильмов и сериалов.

Известно, что многие люди предпочитают изучение английского языка по фильмам и сериалам прочим форматам обучения. Согласно их мнению, изучение английского по фильмам и сериалам приносит хорошие результаты и отвечает интересам киноманов, которые не боятся трудностей.

На самом деле данный метод изучения английского кажется простым лишь на первый взгляд. В этой статье вы узнаете несколько техник, которые помогут вам развить навык аудирования и «расширить» словарный запас. Также будет предоставлена подборка сериалов Netflix для просмотра в оригинале.

Однако данный метод подходит лишь тем, у кого есть достаточно высокий уровень грамматики и лексики, поэтому погружение в языковую среду поможет таким людям увеличить количество практических часов, хоть они и проходят в пассивном формате с точки зрения говорения, но идет активное развитие аудирования и расширения словарного запаса.

Окружив себя английской речью, мы непроизвольно начинаем вспоминать всё, что знаем. У нас нет выбора: иначе мы ничего не поймём. Так мы закрепляем полученные ранее знания. Сталкиваясь с новыми словами и конструкциями, мозг пытается их осмыслить, что в контексте

часто происходит успешно. Так мы получаем новые знания. Периодически повторяя всё это в новых контекстах, мы наконец запоминаем и — главное — учимся использовать.

Просмотр видео на английском — один из лучших способов тренировки восприятия английского языка на слух. Если вам поначалу будет трудно уловить, что говорят герои видео, используйте субтитры. Если ежедневно уделять внимательному просмотру хотя бы 15-20 минут (можно разбить видео на отрывки), то уже через 2-3 месяца вы начнете понимать фразы героев и без субтитров. Так изучение английского по сериалам и фильмам помогает привыкнуть к разным акцентам и интонациям.

Расширяется словарный запас. В фильмах и сериалах много распространённых слов, какие-то из них вы знаете, а какие-то будут для вас новыми. При этом вы не просто сталкиваетесь с неизвестными словами, а слышите их в контексте — это помогает лучше понять и запомнить особенности их употребления. Особенно если это фразовые глаголы или идиомы. И конечно же, в кино очень много разговорной лексики, которой нет в учебниках английского. Чтобы освоить язык, нужно охватить и эти слова и выражения.

Формируется правильное произношение. В кино мы слышим, как произносятся те или иные слова, с какой интонацией говорят носители. К тому же вы научитесь различать акценты, что в будущем облегчит общение с носителями языка.

Усваиваются грамматические конструкции. Научиться использовать, например, времена глагола намного проще, если не только читать о них в учебниках, но и слышать, как их используют носители языка. Со временем, наслушавшись героев сериалов, вы и в своей речи научитесь чувствовать, где нужен тот или иной вспомогательный глагол, а где не хватает артикля. И еще один важный плюс этого метода. Если вы любите смотреть кино, то можно удачно совместить развлечение и обучение.

Можно просто включить фильм на английском, но если вы не очень хорошо знаете язык, то быстро потеряете интерес к этому занятию, ведь, скорее всего, многое вам будет непонятно. Ну и вряд ли чему-то научитесь. Поэтому лучше использовать проверенные принципы, которая поможет получить результат.

Принципы в изучении английского по фильмам и сериалам.

Принцип 1: выбирайте оптимальный объём.

Если вы не привыкли смотреть кино на английском, то одолеть весь фильм целиком за один раз может быть сложно.

«Видеопазлы» — это фрагменты продолжительностью от пары до десяти минут.

Принцип 2: выбирайте оптимальный уровень сложности.

Если вы плохо знаете язык и сразу решите смотреть фильм, где актёры говорят быстро, с акцентом, сложными фразами, то такой просмотр вряд ли принесёт много пользы. А если вам будет слишком легко, то вы просто порадуетесь тому, что всё понимаете, но никакого прогресса в изучении языка не будет. Поэтому лучше всего выбирать такие видео, где вам не слишком сложно, но вы испытываете некоторые трудности.

У нас есть три категории сложности — «для начинающих», «средняя сложность», «очень сложно». Их можно выбрать в фильмах.

Принцип 3: старайтесь не пользоваться субтитрами.

Если ваш уровень английского не нулевой, то постарайтесь забыть о русских субтитрах. Без них никак? Тогда включайте их одновременно с английскими и постепенно старайтесь перейти только к последним. Ими можно пользоваться, если ваш уровень средний и ниже. Начиная с Intermediate рекомендуют стараться обходиться без любых субтитров. Главная задача — опираться на слух, а не на письменный текст.

В «Видеопазлах» есть возможность включить русские субтитры, английские или и те и те одновременно. Субтитры можно включить или отключить как в самом видео, так и в задании к нему.

Принцип 4: в первую очередь старайтесь уловить общую картину.

Не нужно переживать, если не понимаете каждое слово. Ваша задача — понять общий смысл сказанного. Неизвестные слова и обороты пытайтесь осмыслить по контексту.

Рекомендуют смотреть фрагмент несколько раз. Сначала вы просто стараетесь понять, что происходит (если можете, на этом этапе обходитесь без субтитров). Второй раз вы пытаетесь понять каждую фразу. На третий раз можно включить субтитры и понять то, что ускользнуло в

первые два раза.

К каждому нашему видеопазлу даётся задание. Сначала вы смотрите видео целиком, а затем — по маленьким кусочкам и выполняете упражнение. Вам нужно собрать каждую услышанную фразу из пазликов-слов.

Принцип 5: фиксируйте незнакомые слова и выражения, чтобы потом их учить.

Чтобы действительно расширить словарный запас, новую лексику нужно выписывать и периодически повторять.

Все слова и устойчивые выражения из «Видеопазлов» можно добавить в личный словарь двумя щелчками мышки или двумя тапами по экрану смартфона. Затем в любое удобное время их можно учить с помощью сервиса «Тренировка слов».

Возможно, это всё звучит немного пугающе. Довольно сложно самостоятельно найти подходящий по уровню сложности фильм, субтитры к нему, расчленив его на фрагменты, а нужно ещё и не забывать ставить на паузу и выписывать новые слова.

Ниже предоставлен список сериалов для улучшения навыков аудирования.

13 Reasons Why (13 Причин почему). Банальную тему раскрыли с помощью небанального сюжета, и благодаря хорошей работе команды авторов за жизнью американских подростков интересно наблюдать даже взрослым.

The Crown (Корона). Несложно догадаться, о короне какой страны идет речь. Конечно, это Великобритания. Действия происходят в середине 20-го века, во времена правления молодой Елизаветы Второй. Что достаточно оригинально, ведь жизнь королевской знати нам обычно показывают во времена замков, рыцарей и междоусобных войн.

House of Cards (Карточный домик). Борьба за власть в американской политике в самом разгаре. Скандалы, обман, грязные слухи, сговор - высший свет не побрезгует воспользоваться любым оружием, чтобы заполучить место в правительстве.

Chilling Adventures of Sabrina (Леденящие душу приключения Сабрины). Девушка внезапно раскрывает в себе способности ведьмы. Всю жизнь она прожила, будучи обычным человеком, и теперь должна сделать выбор. Примкнуть к силам зла или остаться обычной девушкой. Сабрина выбирает темную сторону, но внутренние противоречия не позволяют ей творить зло. Как она будет с этим жить, расскажет сериал.

Заключение. При изучении иностранных языков необходимо подбирать именно тот метод, который идеально подходит тому или иному человеку, а также имеет значение поставленные цели по развитию определенных навыков и необходимости набора определенного словарного запаса. Если перед изучающим стоит задача изучить приближенный к реальной жизни язык, то лучшим способом приучению уха к разнообразным диалектам и произношениям – это просмотр фильмов и сериалов на языке оригинала.

Источники и литература

1. <https://www.englishdom.com/blog/kak-izuchat-anglijskij-po-serialam-i-filmam/#2>
2. <https://way-to-success.net/kak-izuchat-angliysky-po-filmam/>
3. <https://dzen.ru/a/Y1AvvxYvECk8KAFI>
4. <https://infourok.ru/issledovatel'skaya-rabota-izuchenie-anglijskogo-yazyka-s-pomoshyu-autentichnyh-filmov-i-serialov-uryubzhurova-g-9-kl-mkou-zundins-6028081.html>

Жаксикай Ж.Ш. Caspian University

Ғылыми жектекші: Тәутәй Ғ.Т., пед.ғыл. магистрі, сеньор-лектор

АМЕРИКА МЕН АЗИЯДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ДАМУЫ

Аннотация. Мақала Америка мен Азияда орналасқан елдердегі психология ғылымының даму процесі мәселесіне арналған. Мақалада сонымен қатар аталған елдер арасындағы психология ғылымының даму процесіндегі айырмашылықтар қарастырылады. Ғылыми жұмыста психология ғылымының әр елдің орналасу жағдайына байланысты дамуына ерекше назар аударылады. Психология ғылымының даму жүйесіне саралай отырып, мысалдар келтіріліп, қорытынды жасалады.

Тірек сөздер: Психология, ғылым.

Психология — адамның дара тұлғалық психикасын, өзінің сан-алуан сезім, аффективтік, интеллектуалды, басқа да туа біткен функцияларымен бірге сыртқы ортамен өзара әрекетін зерттейтін ғылым, кейде адам мінез-құлығын зерттеу деп те анықталады. Қыруар тараулары теориялық және практикалық бағыттарды қарастырады, қолданбалы бағыттары да сан алуан: терапевтік, қоғамдық, кәсіпкерлік, кей жағдайда саясаттық және теологиялық. Психологияның негізгі мақсаты — психиканы субъективтік структураның, сыртқы ортаны байымдаумен, елестетумен жұптасқан айырықша іс-әрекеттің негізі ретінде зерттеу. Психологияның маңызды міндеттерінің бірі - адамның сана-сезімін зерттеу, жалпыға ортақ қағидаттар мен заңдылықтарды қалыптастыру, оған сәйкес жеке әрекет. Бұл ғылым адам психикасының жасырын әлеуетін, адамдардың мінез-құлқына әсер ететін себептер мен факторларды ашады. Мұның бәрі психологияның теориялық функциясы. Дегенмен, кез-келген ғылым секілді, психология практикалық қолданысқа ие. Оның маңыздылығы адамға көмектесу, әртүрлі жағдайларда әрекет ету бойынша ұсынымдар мен стратегиялар әзірлеу болып табылады. Адамдардың бір-бірімен өзара қарым-қатынас жасауы тиіс барлық салаларда психологияның рөлі баға жетпес. Бұл адамға басқалармен қарым-қатынас жасауды, қатығыстардан аулақ болуды, басқалардың мүдделерін құрметтеуді үйренуге және олармен есептеуге мүмкіндік береді.

Басты тақырыбымыз Америка мен Азиядағы психологияның дамуына тоқталатын кетейік. Ежелден түрлі халықтардың психикалық қасиеттері, өзара қатынастары мен байланыстары психологиясы, олардың арасында бой көтерген қайшылықтардың психологиялық негіздері тәріздес мәселелер алдыңғы қатарлы ой иелерін дәйім ойландырып келген. Этникалық психологияның ерекшеліктері туралы пікірлерді ежелгі Юнанстан тарихшысы Геродот, ойшылдар – Аплатун (Платон), Арасту (Аристотель), Эпикур және оның ізбасарларының шығармаларынан ұшыратамыз. Аристотель этникалық психология хақында ой қозғап, ой жүгірткенде Платонның танымның бастапқы принципі идея деген пікірін сынай отырып, барлықты-болмысты, оның ішінде әр түрлі халықтардың этникалық психологиясын жалпылық пен жалқылық категориялары шеңберінде қарастырған. Оның пікірінше, жалпылық тек жалқылықта ғана өмір сүреді. Егер жалқы болмаса, онда жалпы да болмайды. Олай болса, тұтастай алғандағы этникалық психологияны өз этносын түйсінетін кісілерден құралған топтардан (жалпылықтан) табамыз. Одан кейінгі ортағасырлық дәуірде дүниежүзілік ғылым мен мәдениеттің алтын қорына өлшеусіз үлес қосқан Түркістандық ұлы бабаларымыз рухани салада телегей-теңіз мол қазына қалдырған. Бұл қазынаға лайықты үлес қосқандар – Әбу Насыр Фараби, Әбу Райхан Беруни, Ибн Сина, Имам Бухари, ат-Термизи, Ахмет Ясауи, Дәуіт ат-Түркістани, Мырза Ұлықбек, Әлішер Науаи және басқалары. Данышпан ата-бабаларымыздың ұлы да даңқт Шынында да, олардың мұрасынан бұрынғы дәуірдің ағартушы (мағрипат-пәруар) ойшылдары да, қазіргі заманның қаламгерлері мен ғалымдары да кеңінен пайдаланып келді және бұдан кейін де нәр ала бермек. Осынау ғұлама ғалымдар өмір сүрген дәуірде этнопсихология ғылымы әлі де қалыптаспаған болса да, олардың сан алуан шығармашылығы мен еңбектерінде халықтар психологиясына қатысты, көңілге қонымды ой-пікірлерді көптеп ұшырата аламыз. Солардың кейбіреулеріне тоқтала кетуді жөн деп санаймыз. Фараби өзінің «Кемеліне келген адамдардың шәһары» шығармасында адамдардағы психологиялық бірлік, яғни адамдар арасындағы белгілі бір байланыстар біріншіден, олардың арасындағы мейір-ынтымаққа негізделеді, оның үстіне олардың жүректерінен ру-тайпалық сезімдер орын алған. Өйткені, олардың бәрі бір әулеттен тараған ғой; екіншіден, адамдар арасындағы психологиялық жақындық олардың мінез-құлқы мен тілінің бірлігімен де қамтамасыз етілген деп жазған. Берунидің «Үндістан», «Ежелгі халықтардан қалған ескерткіштер», «Минерология» және басқа шығармаларында халықтар психологиясының қалыптасуы мен тілі турасында назар аударарлықтай пікірлер білдірілген. Ол адамдардың «...түзілімі, реңділігі, түрі-түсі және ахлақтарының түрліше болуы тектерінің және сонымен қоса топырақ, су, ауа және жерлердің әр түрлі болуына байланысты», – деп жазды. Осы сарындас пікірлер Ибн Сина тарапынан да («Жүрек дәрілері» кітапшасында) айтылған. Ол жеке адамның бітім-болмысынан көрінетін психологиялық ерекшеліктер мен этникалық психологиялық нышандар біте қайнаса пайда болады деп көрсетті.[1]

Қазақстандағы ғылыми психологияның тарихы. Жан (психика) құбылыстары туралы әр кезде өмір сүрген қазақ ойшылдары да сонау ерте кезден бастап-ақ аз айтпаған. Асанқайғы, Шалкиіз, Мұхаммед Хайдар Дулати, Ақтамберді, Бұхар, Шал, Дулат, Махамбет, т.б. ақын-жыраулар мен ғұлама-ойшылдардың шығармаларында көшпенді ата-бабаларымыздың жан

дүниесі әр қырынан сөз болғаны байқалады. Қазақ топырағындағы жан мәселелері жайлы ХХ ғасырдың басында өндірте жазған адамның бірі – Жүсіпбек Аймауытұлы (1829-1931). Жүсіпбектің тәлім-тәрбие тақырыбында жазған еңбектерінің ішінде «Психология» деп аталатын көлемді еңбек айрықша атауға тұрарлық. Өйткені бұл – бүкіл кеңестік түркі тектес халықтар тіліндегі сол кездегі бірден-бір тәл туынды. Халқымыздың бойындағы осынау асыл қасиеттерді өткен ғасырларда қазақ даласында болған Еуропа зиялылары асқан көрегендікпен дәл басып айтқан еді.

Ежелгі психологияның дамуы жөнінде шетел психологтарының көзқарастары Сонау ерте замандардан бері адамдардың әлеуметтік өмірі олардың күнделікті сан алуан ісәрекеттерінен, бірбірімен қарымқатынасынан, олардың жан дүниесінің сырын бейнелейтін психологиялық ерекшеліктерінен, мінезқұлық сипаттарының өзара айырмашылықтарынан тұратындығы белгілі болған. Осындай ұғымтүсініктерде адамның жаны тәнімен бірге болады деп саналған. Өндіріс пен кәсіптің, өнер мен мәдениеттің, салтсананың дамуымен қатар әр алуан әдет-ғұрыптар да қалыптасып отырады. Адамдар өздері тіршілік ететін орта мен айналадағы әр қилы заттарда, құбылыстарда өзіндік жан болады деп ұғынған. Мұндай ұғым анимизм (латынша «анима» — жан деген сөзден шыққан) деп аталады. Ежелгі грек жұртының ғұламалары — Гераклит (б. з. д. VI ғ.). Демокрит (б. з. д. V ғ.) жантабиғаттың бір бөлігі, ол сол табиғат заңына ыңғайланбайды деген пікірді қолдады. [2] Демокрит психиканы (жанды) оттың атомдарындай қозғалмалы қасиет деп санады. Сонымен, жан туралы алғашқы ілімпсихиканы адам тәнінің қызметі деген бірыңғай материалистік түсінікті тудырды. Орта ғасырлардағы жан туралы ілімнің дамуы жөнінде шетел психологтарының көзқарастары Ежелгі дүниенің құл иеленушілік қоғамның іргесі қаусап, тарих сахнасынан кеткен соң оның орнына бірнеше ғасырларға созылған феодалдық 9 қоғам орнады. Бұл дәуірдің тарихи даму сипаты ғылыми идеялар мен жеке адамның даралық өсу қасиеттерін тоқырауға ұшыратты. Ерте дүниеден бері қалыптасқан адам психикасы жайындағы ілім мистикалық және діни көзқарастар ықпалына көшті. Жан екі түрлі сипатта өмір сүреді деп уа ғыздалды. Психика туралы ертеден қалыптасқан тәжірибелік зерттеулер схоластикамен алмасты. Жан жайындағы аристотельдік ілім өмірден шеттетілді. Алайда, VIII—XII ғасырларда араб тілді Шығыс елдерінде философиялық ойпікірлер өркен жайып, ғылыми зерттеулер және адамның жан дүниесі жайындағы ілім жанданып, жаңа сипатқа ие болды. Араб тілді Шығыс елдеріндегі мәдениет пен ғылымның орта ғасырларда Еуропа мен басқа да елдерге тарап, кең қанат жаюы жалпы адам баласы мәдениетінің өркендеуіне әсер етті. Психологияның дербес және тәжірибелік ғылымға айналуы барысында шетел психологтарының еңбектері XIX ғасырдың ортасындағы психикалық ісәрекет философиялық ілім жүйелеріне негізделіп, психологияның өзіндік сипаты, зерттеу объектілері мен оның әдістәсілдері айқындалды. [3] Сол кезеңге тән философиядағы позитивизм (Огюст Коит —1798—1857), иррационализм (А. Шопенгауэр — 1788—1860), волонтаризм, вульгарлық волонтаризм бағыттары тұтынған қағидалардың мақсаты, түптеп келгенде, психикалық құбылыстарды идеалистік және кертартпа жолға салу еді. Мұндай бағыттар В. Вундт, Джемс, Бергсон, З. Фрейд сияқты психолог ғалымдардың болашақтағы көзқарастарының қалыптасуына теріс ықпал етті. Вульгарлық материализм ағымы (Мелешотт, Бюхнер, Чольбе т. б.) деректі материализмді дәріштеп, адамның мидың қызметі түріндегі ойлауы бауырдың өтті бөліп шығаратыны сияқты қатынаста болады деген қате пікірді қолдады. Бұл зерттеушілердің психология саласына қатысты іргелі құбылыстарды қарастыруы сынаржақты сипатта болып, адамның жан дүниесі жайындағы түбегейлі мәселелердің шындығын аша алмады.

Психиканың дамуы, адамның табиғи мәні, оның қоғамдық рөлі және тарихи дамудың негізгі субъектісі екендігі К. Маркс, Ф. Энгельс, Л. Фейербах шығармаларында материалистік тұрғыдан баяндалды, адам қоғам мен табиғат өзінің белсенді ісәрекеті арқылы барлық жағдайына бейімделіп, қажеттіліктерін өтейтін ақыл ой иесі ретінде анықталды. Сөйтіп, XIX ғасырда адамның жан жүйесін зерттейтін ғылым сапалық жаңа мәнге ие болды, адамның табиғатпен, қоғаммен тығыз қатынаста болып, оған үнемі бейімделіп отыратындығы нақтылы іс-әрекеттер арқылы жүзеге асып, оның шынайы мәні айқындалды. Ғылымның мұндай жетістіктері психологияны дербес ғылыми пәнге айналдырды, оның өзіндік мақсат міндеттері мен зерттеу әдістерін анықтады. Психология пәнін өзге ғылыми пәндермен салыстыра келе, бұл пәннің тәжірибелік (эксперименттік) ғылым екендігін айқын сезіне

аламыз. Бұл анықтаманың мәнісін әрбір психикалық құбылыстар мен психологиялық сипаттардың сырын, мәнжайын арнайы тәжірибелер қолданып анықтауға болатындығымен түсіндірген жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Рубинштейн С. Основы общей психологии.. - М., 1989.
2. Тәжібаев Т. Жалпы психология. – Алматы, 1993.
3. Темірбеков А., Балаубаев С. Психология. - Алматы, 1996.

Ельтай Ақбота
студентка 1 курса Caspian University
Научный руководитель: Айтбенбетова З.Е., сеньор-лектор

ТРЕХЪЯЗЫЧИЕ КАК ПРИОРИТЕТ СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ

***Ключевые слова:** трехязычие, овладение тремя языками, интеграция, инновация, трехязычная политика, ключ к успеху, глобальный мир, внедрение трехязычия, информационно-коммуникативные технологии, язык межнационального общения, полилингвоментальное обучение.*

Образование - показатель высокого развития. Современное образование – это новые информации, новые технологии и новые ступени. В новое время ограниченность одним языком мешает развитию образования и науки. Сегодня в казахстанском обществе назрела необходимость овладения подрастающим поколением не только казахским языком, но и русским как языком межнационального общения, английским языком как языком науки и международного признания. Поэтому важнейшим направлением современной системы является изучение, внедрение трехязычия. Целью этой программы является, чтобы каждый гражданин был коммуникативно - адаптированным в любой среде. В данное время в государственных школах изучается русский, английский, казахский язык. А многие университеты уже перешли на обучение студентов на английском языке.

Казахстан является полиязычным, полиэтническим государством, в котором проживает более 130 национальностей, и вопросы языка в контексте становления личности приобретают особое значение. В условиях глобализации и интеграции в мировое экономическое и образовательное пространство, изучение языковой личности во всем многообразии ее проявления в полилингвоментальном сообществе Республики Казахстан и создание собственной методологической базы для ее описания являются приоритетными задачами отечественной лингвистики. Для вхождения в мировое экономическое и образовательное пространство Казахстан нуждается в специалистах, владеющих несколькими языками. В 2007 году на государственном уровне была принята поэтапная реализация проекта «Единство языков в Республике Казахстан». Следует отметить, что в Казахстане уделяется большое внимание распространению и изучению английского языка как языка науки и международного общения. В сегодняшние дни невозможно представить, что где-то есть народ, который говорит только на одном языке. Потому современная жизнь доказывает, что знание нескольких языков это дверь к глобальной, яркой, информационно развитой стране и пути. Таким образом, мы понимаем, что трехязычие как доминирующая черта современного общества является мостом в будущее. На текущем этапе развития в Казахстане данная концепция определяет:

- специфику мультикультурного образовательного пространства
- новый формат языковой политики государства
- возрождение интеллектуального и творческого потенциала народа
- интеграцию личности в международное пространство.

Соприкосновения с иной лингвокультурой расширяет горизонты мировоззрения молодого поколения, и побуждает его к анализу не только языковых явлений родного и чужого языка, но и дает работу душе. Интернационализация образования, науки, общественной жизни, создание единой Европы и единого общеевропейского и мирового образовательного пространства

требуют серьезных навыков межкультурной коммуникации и глубокого знания языков. И таким образом, вопрос о языке оказывается не только культурным, но и политическим. Таким образом, мы понимаем, что для современного Казахстана владение тремя языками является необходимым условием для собственного благополучия, а знание английского - необходимостью. Без знания английского языка трудно интегрироваться в мировое сообщество, потому что этот язык является глобальным языком передачи информации как в деловой среде, так и в повседневном общении.

А теперь перечислим, для чего нам необходим английский язык сегодня в Казахстане:

- ✓ все граждане Казахстана, которые при выезде за рубеж хотят чувствовать себя психологически комфортно в любой бытовой и рабочей ситуации;
- ✓ студентам для обучения в зарубежных вузах;
- ✓ преподавателям и студентам для участия в программе академической мобильности;
- ✓ преподавателям вузов, читающим лекции по своей специальности на английском языке;
- ✓ для привлечения в казахстанские вузы зарубежных студентов.

Если внедрение полиязычия успешно реализуется, то дверь мировой экономики будет открыта для нашего государства.

Вывод:

Казахстан находится сегодня на новом этапе своего развития и предпринимает шаги для дальнейшего реформирования образования. Знание иного, народного языка делает человека свободным. Он получает возможность читать литературу на этом языке, общаться в интернете с носителями данного языка, путешествовать, приобретать друзей, пройти стажировку за рубежом, получать большее вознаграждение за свою работу и т. д. Сегодня Президент Казахстана предлагает гражданам своей страны, овладеть тремя языками и видеть, слышать, знать в три раза больше. Трехязычие – ключ к успеху!

Список источников:

- <https://www.nur.kz/politics/power/1780926-ne-nado-delat-eto-toporno-nazarbaev-o-vvedenii-trehazycia/>
1. Диссертация о трехязычии. Закирова Д.Ф
 2. Назарбаев Н.А. Указ Президента Республики Казахстан от 29 июня 2011 года № 110 «О Государственной программе функционирования и развития языков на 2011 - 2020 годы».

**Беззубцева Злата, Лапшина Нинель,
Сериккызы Жазира, Якупова Рамиля
студенты МКП-22-5р, Caspian University
Научный руководитель: Искакбаева А. А. сеньор-лектор**

АНГЛИЙСКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С ЭЛЕМЕНТОМ «ЦВЕТА» И ИХ ПЕРЕВОД

***Аннотация.** Данная работа посвящена исследованию фразеологических единиц английского языка с элементами «цвета», а также их использование и устоявшаяся адаптация в русском языке, с учетом их происхождения и цветовой символики.*

***Ключевые слова:** английский язык, фразеологизмы, эффективная коммуникация, заимствования, устоявшийся перевод, цвет*

***Summary.** This work is devoted to the study of phraseological units of the English language with the elements of "color", as well as their usage and their settled adaptation into the Russian language.*

***Key words:** English language, phraseological units, effective communication, adoption, well-established translation, colour*

***Аннотация.** Бұл жұмыс ағылшын тілінің «түс» элементтері бар фразеологиялық бірліктерін, сондай-ақ олардың қолданылуы мен орыс тілінде қалыптасқан бейімделуін зерттеуге арналған.*

***Түйін сөздер:** ағылшын тілі, фразеологиялық бірліктер, тиімді коммуникация, кірме, тұрақты аударма, түс.*

Введение

Фразеологизмы, как средство эффективной коммуникации, являются неотъемлемой частью любого языка. В современном английском языке существует огромное количество фразеологизмов, которые используют цвета для описания качеств и характеристик. С помощью фразеологизмов возможно «вникнуть» вглубь истории страны, выделить различия в культуре, а также проследить за развитием языка. Закрепившись в языке эти фразы обрели свои уникальные значения, делая речь более выразительной и эмоциональной. Однако, отличительной особенностью данных фраз является то, что они не могут быть переведены на другие языки без подбора эквивалентного значения, что нередко приводит к видоизменению первоначального смысла.

Исходя из фразеологической теории советского лингвиста-русиста, литературоведа, доктора филологических наук - Виктора Владимировича Виноградова, фразеологизмами являются «устойчивые» словесные выражения, которые противопоставляются «свободным» синтаксическим словосочетаниям как готовые языковые образования, не создаваемые, а лишь воспроизводимые в процессе речи.[1, ст. 4] Говоря другими словами, это сформировавшиеся выражения, которые создавались носителями на протяжении многих лет и вошедшие в повседневную речь обычных людей. Поэтому довольно-таки часто фразеологизмы не подчиняются общим грамматическим закономерностям, как бы избегая устоявшихся правил. Это можно объяснить тем, что в основном они строятся на культурных особенностях, и их истинный смысл скрыт под толщей истории. Во многих случаях для того, чтобы понять значение таких фразеологизмов необходимо узнать об их происхождении.

Одной из самых широко используемых категорий фразеологизмов являются фразы с использованием цветовой тематики. Фразеологизмы с элементом «цвета» английского языка имеют различное происхождение. Некоторые берут своё начало в английской литературе, другие происходят из мифов или библейских источников, так как в течение многих столетий именно Библия была наиболее цитируемой книгой в Европе. Встречаются и такие фразеологические единицы, которые связаны с культурными традициями и историческими событиями. Интересным примером может стать фразеологизм «to rain the town red» - уйти в загул. Это выражение берёт свое начало от охотников города Мелтон-Моубрей. После ежегодной охоты на лис Бельвуар охотники так напились, празднуя удачную охоту, что начали бить окна, ронять цветочные горшки, швырять дверные кольца, но вершиной их преступления было то, что они начали красить городскую площадь в красный цвет. Хотя событие и произошло очень давно, выражение крепко вошло в повседневный оборот и используется по сей день.[3] К другой группе можно отнести выражения, пришедшие в английский язык из других языков, чаще всего немецкого, французского, а также испанского. К примеру, самым популярным фразеологизмом, пришедшим в английский язык из испанского языка — это «blue blood», что переводится как «голубая кровь» и говорит об аристократическом происхождении человека. Изначально так именовали себя аристократы из испанской провинции Кастилии, которые кичились тем, что они были чистокровны.[4]

Опираясь на приведенные примеры, становится ясно, что способов появления фразеологизмов в речи довольно много, догадаться о которых довольно сложно, а порой и невозможно. Впрочем, это лишь множит интерес к их изучению.

Помимо того, что фразеологизмы имеют очень разное происхождение, важно отметить и то, что в фразеологизмах и идиомах с элементами цвета символика, которая формировалась людьми не одно тысячелетие, отражает очень многое. Конечно, единой системы цветовых смыслов никогда не существовало, но за всю историю человечества сформировались определённые цветовые ассоциации, которые стоит рассмотреть для большего понимания связи и смысла цветов в передаче их характеристик.

- В английских фразеологизмах голубой и синий цвета имеют неоднозначное значение. В большей степени эти цвета ассоциируются чаще всего с тоской, паникой и чем-то негативным. В меньшей же, с чем-то позитивным. Например, «blue-eyed boy» – любимчик.

Таблица 1. Некоторые фразеологизмы английского языка с элементом синего цвета и разделение их по эмоциональной характеристике

Отрицательный характер	Положительный характер
to feel blue – грустить	(to have) blue blood – (иметь) голубая кровь
Monday blues – ужасное и неприятное чувство, когда понимаешь что выходные закончились	blue-chip stocks – надежные безопасные инвестиции
out of the blue – что-то, что произошло неожиданно и определенно не запланировано	-

- Зеленый цвет имеет связь с такими характеристиками, как «неопытность», «молодость», «зависть» или «ревность», а также с природой. Если рассмотреть буквальный перевод фразеологизма «*Green-eyed monster*», то он звучит как «Чудище с зелёными глазами», что обозначает ревность. Эта фраза вошла в постоянный обиход благодаря Вильяму Шекспиру, который впервые употребил его в своём произведении «Отелло».

Таблица 2. Некоторые фразеологизмы английского языка с элементом зелёного цвета и разделение их по эмоциональной характеристике

Отрицательный характер	Положительный характер
to be green with envy " - зеленеть от зависти	get the green light - получить разрешение на что-либо
to be green around the gills" - выглядеть нездоровым	green thumb - иметь талант к садоводству и работе с растениями
green as grass" - молод, неопытен	the rub of the green" - удача (особенно в спорте)

- Белый цвет в английских фразеологизмах обычно имеет положительную окраску и противопоставляется чёрному, который означает нечто плохое. Данный цвет связан с такими качествами как «радость», «чистота», «вечность», «целомудрие». Например, «*white hope*» – перспективный человек; «*to mark with a white stone*» – отметить какой-либо день как особо счастливый.

Таблица 3. Некоторые фразеологизмы английского языка с элементом белого цвета и разделение их по эмоциональной характеристике

Отрицательный характер	Положительный характер
(to turn as) white as a sheet - шок или испуг от услышанной плохой новости	white lie - безвредная и маленькая ложь, которую говорят чтобы не обидеть чьи-то чувства или избежать конфликта
white elephant - ненужная и неудобная вещь, за которой сложно ухаживать или избавиться	white hope – перспективный человек
to wave/raise the white flag - сдаться	whiter than white - предельно честный

- Красный цвет имеет целый ряд символических значений, включая жизнь, здоровье, бодрость, войну, мужество, гнев и любовь. Общая суть заключается в том, что все это требует страсти, а “жизненная сила”, которая движет страстью, - это красная кровь. Когда люди сердятся, их лица заливаются краской. «*Red in the face*» - смутиться.

Таблица 4. Некоторые фразеологизмы английского языка с элементом красного цвета и разделение их по эмоциональной характеристике

Отрицательный характер	Положительный характер
to catch someone red-handed - видеть, как кто-то делает что-то, чего он не должен делать	paint the town red - провести ночь с большим весельем
red tape - официальные правила, которые кажутся ненужными	red carpet treatment - очень хорошее обращение, обращение как с королевской семьей
see red - очень внезапно разозлится to be in the red - быть в долгу / должен людям денег	roll out the red carpet - оказать кому-либо очень теплый прием, с особым обращением

- Жёлтый цвет в символике может иметь различные значения и очень зависит от контекста. Но чаще всего в английских фразеологизмах он выступает лишь с негативной окраской, он имеет смысл «трусости» и «робости». Например, «yellow-belly» - трусишка.

Таблица 5. Некоторые фразеологизмы английского языка с элементом жёлтого цвета и разделение их по эмоциональной характеристике

Отрицательный характер	Положительный характер
be yellow-bellied / a yellow gut — трусливый, боязливый. дословно — «быть желтопузиком».	-
yellow journalism - Желтая пресса	-
yellow dog - подлый, трусливый человек; презренное существо.	-

- В фразеологизмах английского языка чёрный цвет всегда выступает с самыми негативными ассоциациями. Он символизирует «несчастье», «неприятность», «гнев». Если англичане замечают у человека гнев или злобный взгляд, то говорят, что у того «black look» или «black mood».

Таблица 6. Некоторые фразеологизмы английского языка с элементом чёрного цвета и разделение их по эмоциональной характеристике

Отрицательный характер	Положительный характер
black market - черный рынок; район/место где продаются и покупаются незаконные вещи, такие как наркотики и оружие	the new black - что-то, что является самым популярным из модных цветов или вещей в данный момент
black sheep of the family - человек, который отличается от остальных членов семьи	to be in the black - получать прибыль, находиться в выгодном финансовом положении
blackmail (someone) - вымогать или брать деньги у кого-либо, угрожая ему или ей	-

- Фиолетовый цвет употребляют для того, чтобы обозначить что-то самого лучшего уровня: «to be born into the purple» - родиться в богатой семье. Но также встречаются вариации, где фиолетовый выступает как символ мистики и проявления потусторонних сил. В русских фразеологизмах этот цвет вообще не используется.

Таблица 7. Некоторые фразеологизмы английского языка с элементом фиолетового цвета и разделение их по эмоциональной характеристике

Отрицательный характер	Положительный характер
purple with rage - побагроветь от ярости	have a purple patch - испытать большой успех или удачу
purple prose - огромные преувеличение, ложь	to be born into the purple - Родиться в богатой семье

• Серый цвет чаще всего употребляется в фразеологизмах, чтобы показать нейтральность, скуку, неуверенность, старость, безразличие и скромность. Один из примеров, который поможет понять символизм данного цвета — это фразеологизм «gray area» - («серый район») - это зона, которая не определена четко, то есть нечто неоднозначное.

Таблица 8. Некоторые фразеологизмы английского языка с элементом серого цвета и разделение их по эмоциональной характеристике

Отрицательный характер	Положительный характер
to look gray (grey) — иметь унылый вид.	to be / grow grey-headed in smth. — иметь / приобрести опыт в чём-л.
the gray (grey) mare — (букв. «серая кобыла») — женщина, держащая своего мужа под каблуком.	the greyhound of the ocean — быстроходный океанский лайнер
grey propaganda — «серая пропаганда» — пропаганда, которая не раскрывает свои источники информации в отличие от черной пропаганды, которая неправильно называет свои источники или белой пропаганды, которая раскрывает источники информации	grey power — человек, в руках которого сосредоточена реальная власть

• Коричневый цвет имеет более сложную символику. С одной стороны, в прошлом у англичан коричневый использовался в качестве знаков отличия незаконнорожденных детей дворян или тех, кто утратил свой статус. Это может говорить о неблагоприятной символики коричневого цвета. С другой стороны, этот цвет ассоциируется с почкой и корой деревьев, что может расцениваться как знак плодородия. В английском языке есть фразеологизм «as brown as a berry» - «коричневый как ягода», который отражает эту символику.

Таблица 9. Некоторые фразеологизмы английского языка с элементом коричневого цвета и разделение их по эмоциональной характеристике

Отрицательный характер	Положительный характер
browed off - раздраженный	brown as a berry - загорелый
a brown noser - подхалим	do it up brown - сделать что-то очень хорошо

Исходя из выше приведенных примеров можно проследить такую закономерность, что при переводе на русский язык, английские фразеологизмы теряют составляющую цвета. Однако так происходит не всегда. Существуют английские фразеологизмы с цветовым элементом, которые имеют схожее значение в русском языке и идентичную конструкцию.

Таблица 10. Фразеологические единицы английского и русского с равнозначным значением

Английский язык	Русский язык	Значение
black market	черный рынок	торговля товарами или услугами, продажа которых запрещена или существенно

		ограничена
yellow press	желтая пресса	информация низкой пробы, которая очень часто бывает лживой
pink glasses	розовые очки	иллюзорное, наивное восприятие объективной реальности
blue chips	голубые фишки	акции крупной компании с устойчивым финансовым положением
like a red flag to a bull	красная тряпка для быка	кто-то или что-то вызывает у кого-либо крайнее раздражение, недовольство
white flag	белый флаг	знак перемирия
a red-letter day	красный день календаря	важное, знаменательное событие
blacklist (someone)/ be in one's black books/ black books	внести в черный список	исключать или подвергать ostracism кого-либо, вносить чье-либо имя в список, если они нарушают какие-либо правила
black box	черный ящик	явление, не поддающееся наблюдению, функционирование которого неизвестно, непонятно или непостижимо
black magic	черная магия	умение вызывать сверхъестественные явления с помощью адских сил
(as) black as coal	черный как смоль	очень черный и блестящий (обычно о волосах)
green with envy	позеленеть от зависти	чувство досады, раздражения, вызванное превосходством, успехом, благополучием другого
in black and white	черным по белому	ясно и недвусмысленно
golden hands/hands of gold	золотые руки	тот, кто умело, искусно все делает, справляется с любой работой
bluestocking	синий чулок	женщина, всецело поглощённая книжными и учёными интересами
roll out the red carpet	постелить красную дорожку	оказать кому-либо очень теплый прием, с особым обращением

Заключение. В данной статье были рассмотрены фразеологизмы английского языка с элементом «цвета» как структурная единица языка, посредством которой осуществляется восприятие мира человеком. Фразеологизмы с цветовой тематикой являются наиболее яркой и образной группой фразеологических единиц, так как она тесно связана со спецификой быта, культурой и историей народа. В свою очередь, символика цвета играет немалую роль и является средством выражения менталитета. С определенными цветами ассоциируются любые перемены в жизни и важные для человечества события. Исходя из всех этих особенностей происходит формирование специфических черт использования фразеологизмов, как в английском языке, так и в русском. Здесь можно проследить как сходства некоторых черт, так и различия, ведь каждый язык проходит через свой уникальный путь развития, меняясь и обретая свою индивидуальность.

Источники и литература

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии: Изд-во Ленинградского университета, 1963.
2. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. Около 20000 фразеологических единиц. Издание 4-е, переработанное и дополненное. Москва: Издательство «Русский язык», 1988, -944 с
3. [Электронный ресурс] <https://english-grammar-lessons.com/paint-the-town-red-meaning/>
4. <https://www.languagehumanities.org/what-does-it-mean-to-have-blue-blood.htm>
5. Цветная символика // Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — 2-е изд., вновь перераб. и значит. доп. Т. 1-2. — СПб., 1907—1909.
6. Oxford Dictionaries [Электронный ресурс]. URL: <http://oxforddictionaries.com>

Карим Дария, Нурланкызы Аружан, Болаткызы Альмира
студенты МКП-22-5р, Caspian University
Научный руководитель: Искакбаева А. А. сеньор-лектор

БЕЗЭКВИВАЛЕНТНАЯ ЛЕКСИКА

Аннотация: в данной статье рассматривается безэквивалентная лексика и как она используется в переводе слов с одного языка на другой. Эта тема является актуальной, поскольку она рассматривает одну из причин сложности перевода, так как не всегда удается передать первоначальный смысл слов в тексте. Статья поможет вам разобраться в понимании и использовании правильного лексического перевода, с учетом всех сложных аспектов.

Ключевые слова: безэквивалентная лексика, перевод, английский язык, русский язык, казахский язык, текст, словарь, грамматика, транслитерация, калькирование.

Введение. Термин “перевод” в обширном понимании определяется как вспомогательный вид речевой деятельности, в процессе которой осуществляется передача содержания текста средствами другого языка; преобразование речевого произведения на одном языке в речевое произведение на другом языке при сохранении смысла этого произведения. Акт перевода состоит в анализе формы исходного сообщения на одном языке, синтеза содержания воспринятого и передачи его на другом языке [1].

Существуют два основных направления перевода — письменный и устный перевод.

Устный — это перевод речей, новостей или синхронный перевод.

Что до письменного перевода, то тут есть несколько различных направлений:

- художественный перевод — то есть перевод художественных произведений, статей, стихов и т.д.;
- технический перевод — перевод инструкций, чертежей, справочников, технической документации;
- перевод развлекательного контента: рекламы, компьютерных игр, фильмов.

В понимании С. Алексеевой перевод - «это деятельность, которая заключается в вариативном перевыражении, перекодировании текста, порожденного на одном языке, в текст на другом языке, осуществляемая переводчиком» [2, с. 145]

Латышев Л. К. говорит о переводе, как о деятельности по интерпретации сути текста на одном языке (исходном языке [ИЯ]) и созданию нового, равного по значению текста на другом языке (переводящем языке [ПЯ]) [3].

Процесс перевода – действия переводчика по созданию текста перевода. Процесс перевода включает два этапа: уяснение переводчиком текста оригинала; выбор варианта перевода.

Имея в виду все вышеперечисленные варианты определения можно понять, что перевод - понятие многозначное и многогранное. И в процессе перевода с одного языка на другой выявляются определенные закономерные расхождения в области лексического состава языка и его грамматического строя. Значительные сложности при переводе представляет явление безэквивалентности. Именно на этом аспекте мы бы хотели заострить ваше внимание.

Безэквивалентная лексика — это лексика, в которой лексические единицы исходного языка не имеют прямого аналога в языке перевода. Такую лексику иногда называют непереводаемой, но это только с точки зрения формального перевода с помощью словаря.

Понятие «безэквивалентная лексика» широко освещалось многими лингвистами. В данной статье дано определение термина, взятое из работы Е. М. Верещагина и В.Г. Костомарова: «Безэквивалентная лексика – это слова, которые нельзя семантизировать с помощью перевода (они не имеют устойчивых соответствий в других языках, не имеют смысловых соответствий в системе содержания, свойственных другому языку), то есть «слова, план содержания которых невозможно сопоставить с какими-либо иноязычными лексическими понятиями» [4].

Несмотря на сложность перевода терминов, несоответствующих ПЯ, методы передачи неэквивалентных терминов в переводческой практике включают следующие:

1. Транслитерация - заимствование иностранного слова, написание его на письме на целевом языке и устное произношение в соответствии с фонетическими возможностями

иностранного языка. Слова, сформированные таким образом, прочно утвердились в качестве языка перевода.

Транслитерация необходима, когда нужно сохранить краткость обозначения, чтобы оно соответствовало его привычности в исходном языке, и при этом подчеркнуть специфику цитируемого предмета или понятия, для которого нет точного эквивалента в языке перевода.

Примеры подобного заимствования: трейд-ин (англ. trade-in) - вид покупки, при которой покупатель сдаёт старый товар в обмен на цену нового, аналогичного товара; локдаун (англ. lockdown) - состояние или период, когда передвижение по территории или доступ к ней ограничены в интересах общественной безопасности или здоровья.

Недостатком транслитерации является то, что механическая передача эквивалентов не раскрывает содержание новых понятий точно и полно, и для многих получателей текста они могут остаться совершенно неизвестными или лишь приблизительно понятными из контекста.

2. Калькирование - обычно под этим понимается перевод иностранных слов или сочетаний на фрагменты и последующее соединение переведенных элементов воедино. Поэтому составные части эквивалентных слов и фраз заменяются их буквальными аналогами в языке перевода, например: skyscraper – небоскреб, challenges – вызовы, испытания (проблемы), road map – дорожная карта (перспективный план) и т.п.

3. Приближенный перевод - это метод передачи безэквивалентной лексики путем нахождения в языке перевода понятий, которые, хотя и не идентичны исходному, имеют с ним большое семантическое сходство и в определенной степени раскрывают получателю перевода суть описываемого явления.

Следует также помнить, что значение слова может иметь различные коннотации в дополнение к денотативному компоненту, например, его связь с определенной географической или социальной средой, периодом и т.д. Например, Санта-Клаус (англ. Santa Claus), святой Николай (нем. Heiliger Nikolaus) и Дед Мороз не могут быть приравнены друг к другу.

4. Создание нового слова (термина) – это еще один метод перевода безэквивалентной лексики. Этот метод отличается от калькирования тем, что отсутствует этимологическая связь с исходным языком. При создании нового слова переводчик может использовать уже существующую лексику и морфемы. Недостатком этого метода перевода является то, что изобретенные термины могут не прижиться в ПЯ.

Каждый из этих способов перевода безэквивалентной лексики имеет свои преимущества и недостатки. Решение о том, какой метод использовать в каждом конкретном случае, должно основываться на контексте.

Закключение. Перевод безэквивалентной лексики требует не только общего знания английского языка, но и определенных специальных знаний по рассматриваемой теме. Переводчики также должны уметь использовать любые существующие специализированные методы для воспроизведения оригинального текста и обеспечения максимальной согласованности с исходным текстом. Они также должны обладать общей эрудицией, позволяющей им ассоциативно компенсировать любые лексические недостатки, имеющиеся в их родном языке.

Источники и литература

1. Справочно-информационный портал «грамота.ру»
2. Бархударов Л. С. Язык (Вопросы общей и частной теории перевода)
3. Латышев, Л.К. «Технология перевода»/ Л.К.Латышев. - М., 2001.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова / Е.М.Верещагин, в.Г. Костомаров. - М., 1980. - С. 213; С.42.

Фролова Юлия, КП-22-2p Caspian University
Ғыл. жетекші: Ноғайбаева Ж.А., пед.ғыл. канд., қауым. профессор

ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ

Қазақстан жастары қоғамның келешегін анықтаушы негізгі факторларының бірі болып табылады. Сондықтан да Елбасы Н.Ә. Назарбаев жастар саясатының тиімділігін арттыруға баса көңіл бөліп келеді. Кез келген ел өзінің келешегін өскелең ұрпағымен байланыстырады. Ата-бабаларымыз болашақ ұрпақ үшін ақтық демі қалғанша күресіп, тәуелсіздігін жеңіп алды. Ел ертеңі – келер ұрпақтың қолында. Елімізді көркейту, оны өзімізден кейінгі ұрпаққа жеткізу жастардың борышы. Халықтың үштен бірін құрайтын жастар. Мемлекет пен жастар тағдырын бір-бірінен алшақ қарауға болмайды. Әр елдің бүгінгі мен болашағы жастарға байланысты.

«Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы 2004 жылғы 7 шілдедегі №581 тұжырымдамасы» бойынша, жастар дегеніміз – Қазақстан Республикасының он төрт жастан жиырма тоғыз жасқа дейінгі азаматтары. 2009 жылы жүргізілген сынақ бойынша, он төрт жас пен жиырма сегіз жас аралығындағы жастарымыздың жалпы саны – 4 044 660. Халықтың үштен бірін құрайтын жастар қоғамның жарқын болашағын қалыптастыратын да жастар болып табылады. Сондықтан да жастардың білімді, дәстүрмен қатар заманның озық құндылықтарын меңгерген, бәсекеге қабілетті болғаны дұрыс. Кез келген қоғамның қозғаушы күші – жастар. Ал қоғам алдындағы бет-беделін жоғалтпау үшін жастардың әрдайым белсенділік таныта білгені маңызды.

Мемлекетіміздің өсіп өркендеуінде жастар бар ынта-жігерімен атсалысуы керек. Жастардың жоғын жоқтап, олардың басын бір арнаға тоғыстырып, елеулі күшке айналып отырған жастар ұйымы Ұйым бүгінгі күні жастар арасындағы отаншылдықты, ұлтжандылықты, тілге, дінге деген құрмет көрсету сияқты жұмыстарын бағдарлап, алдағы міндеттерін межелеп отырады. Жастар саясатын іске асыру мақсатында елімізде түрлі жастар қоғамы мен ұйымдар жұмыс істейді. Республикалық түрлі бағдарламалар қабылданды. Мысалы, «Қазақстанның болашағы үшін» республикалық жастар қозғалысы, «Қазақстан жастары» атты республикалық бағдарлама, «Жастар мен жасөспірімдер» атты Алматы қалалық бағдарламасы бар. Республикамызда «Жас Отан» жастар партиясы жұмыс істейді.

Сондықтан ел боламын деген жастар ұрпақтан-ұрпаққа келе жатқан игілігімізді сақтап, мемлекетіміздің егемендігін, тәуелсіздігін нығайтып, дүниежүзілік деңгейге көтеру міндетін жалғастырады деп сенеміз.

Галиева Амина ОП-22-2p, Caspian University
Ғылыми жетекші: Акимқожаева Ш.К., п.ғ.м., сеньор-лектор

ТІЛ-ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ

“Тіл мәртебесі – ел мәртебесі”

Тіл халықтың басты қарым-қатынас құралы. Әрбір халық өзінің ана тілінде сөйлеп, оны дамытуы қажет. Ана тілі – бәріміздің анамыз. Өйткені ол – ұлтымыздың анасы. Бірақ, жер жүзінде 6000-нан астам тіл болса да, оның ішінде қолданыстағы мемлекеттік статусы бар тілдер және жойылу алдында тұрған, сонымен қатар атауларын тек тарихтың көне ақпараттарынан көз шалып қалатын, бүгінде жер бетінде жоқ тілдер де бар. Одан басқа, “мемлекеттік тіл” мәртебесіне ие болғанымен, статусына сәйкес құрметке ие бола алмай келе жатқан тілдер де бар. Сондай тілдердің қатарына, біздің қазақ тілін енгізуге болады, деген ойдамын. Тарихымызға жүгінсек, біздің халқымыз 250 жылдан астам уақыттай Ресей мемлекетінің отарлауында болған. Осыдан, халқымыздың жалпы жағдайы мен тағдыры өзгертіліп, тіліміздің де қолданылу аясы мен мәртебесі зардап шеккен. Осыған қарамастан, бәрімізге белгілі Алаш зиялары Әлихан Бөкейханов пен Ахмет Байтұрсынұлының бастамалары, қазақ тілге деген тың көзқарасы ана тіліміздің жағдайын жақсартуға едәуір атсалысты. Олар өте батыл қадам жасап, сол кездері өздерінің еңбектерін

жарыққа шығарып, қаншама мақалаларды тайсалмай жасып еді. Бәрібір, заман қысымына қарай, халық тағдырын толығымен өзгерте алмады. Бірақ халқымыздың жүрегінде патриоттық сезімді, от секілді жандырды. Бұл, бодандықта болған еліміздің тарихынан мысал, енді өз алдымызда Тәуелсіз ел болғалы 30 жылға жуықтады. Осы жылдар бойы қазақ тілінің қазіргі жағдайы қандай деңгейде?

Мемлекеттік-ұлттық тілді құрметтеу әрбір адамның парызы. Ал Қазақстан азаматтары құрметтеуге тиіс тіл – қазақ тілі. Ана тіліміздің “мемлекеттік тіл статусына 1989 жылы 22 қыркүйекте” ие болған. Дәл осы жылы Қазақстан Республикамыздың тілдер заңы қабылданды. Бірақ, мемлекеттік тіліміздің аясын кеңейту мен оның қолданылуы үшін барлық жағдайлар жасалса да, бәрібір тіл мәселесі өзекті болып тұр. Еліміздің барша азаматтарына мемлекеттік тілді еркін және тегін меңгеруіне материалдық, ұйымдастырушылық жағдайлар жасалғанымен, орыс тілі бәрібір қазақ тілімен ресми түрде тең қолданылады. Тіпті мемлекеттік қызмет орындарында қазақ тіліміздің қолдану аясының төмен екендігін байқауға болады. Барлық құжаттар әлі де орыс тілінде жүргізуліде.

Қоғамда ана тілім – қазақ тілі деп көкірегімізді керіп айтқанымызбен, ана тілімізде шорқақ немесе тіпті сөйлей алмайтын азаматтарымыз әлі көп. Қазіргі жастардың да сөйлеу мәнері толығымен өзгерді. Тілімізді шұбарлап, грамматикалық қателіктеріне қарамай, қазақ тіліміздің мәртебесін керісінше төмендетіп жатыр. Елбасымыз да бір рет атап өткендей, “бір бөлмеде 100 қазақ пен 10 орыс болса да, бәрі орыс тілін пайдаланады. Бұның себебі өткен ғасырдың орыстандыру саясатында ғана емес, қазіргі жастардың қазақ тіліне деген көзқарастарымен байланысты.

Қазақстанымыздың даласы қандай кең болса, тілі де дәл сондай бай болуы тиіс. Егер бүгіннен тіл мәселесін көтеріп, оның мәртебесіне мән бермесек, ертең барлық халқымыз қосылып өкінуіміз мүмкін. Себебі әрбір ұлттың тілі, оның ұлттығын айқындайды. Тілі кеми бастаса, ұлттың да жойылуы мүмкін. Әр ұлтқа, тілінен қымбат ештеңе жоқ. Біздің көптеген ақын жазушыларымыз жазып қалдырғандай, қазақ тілінің орамды, тарихы тереңде. Қазіргі жастар қазақ тілінің байлығын сақтап, ұрпақтан ұрпаққа жеткізуі тиіс. Ең бастысы ана тілін шын жүректен қалай құрметтеуді білу қажет.

Қорытындылай келе, барлық азаматтар қазақ тілін толығымен меңгермесе де, тіліміздің деңгейі айтарлықтай тез өсуде. Қазіргі жастарымыз, өте еңбекқор болғандықтан дәстүрге үңіліп, қазақ тілінің мәртебесін көтеріп жатыр. Өз тілінді құрметтеудің, өзге тілді үйренуге бөгет болмайды. Керісінше, өзге ұлтқа өз елінің асақтығын білдіруге мүмкіндік ашылады. Сондықтан да қазақ тілдің келешек жағдайы, жастардың қолында. “Тілге деген құрмет - халыққа деген құрмет” деп бұрыс айтпаған.

Қуатбек Аружан
студентка 1 курса ВШЭУ, Caspian University
Научный руководитель: Айтбенбетова З.Е., сеньор-лектор

КУЛЬТУРА РЕЧИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

***Ключевые слова:** профессиональное общение, речевое взаимодействие, культура профессиональной речи, коммуникативные навыки, правила речевого этикета, владение профессиональной терминологией, коммуникация, вербальный уровень коммуникации, невербальный уровень коммуникацией, эмоциональная культура, успех в профессиональной деятельности.*

Профессиональное общение представляет собой речевое взаимодействие специалиста с другими специалистами и клиентами организации в ходе осуществления профессиональной деятельности.

Культура профессиональной деятельности во многом определяет ее эффективность, а также репутацию организации в целом и отдельного специалиста.

Речь является средством приобретения, осуществления, развития и передачи профессиональных навыков.

Культура профессиональной речи включает:

- владение терминологией данной специальности;

- умение строить выступление на профессиональную тему;
- умение организовать профессиональный диалог и управлять им;
- умение общаться с неспециалистами по вопросам профессиональной деятельности.

Возможность карьерного роста, безусловно, основана на коммуникативных способностях и навыках личности.

Коммуникация, как известно, выстраивается на двух уровнях: вербальном и невербальном.

К невербальному уровню относится общение при помощи языка тела (позы, жесты, мимика) и голосовых сигналов доречевой коммуникации (смех, стон, визг, плач и пр.).

Вербальный же уровень - это передача и восприятие информации через речь. Умение чётко ставить цели, обозначать задачи конкретного процесса взаимодействия, грамотно формулировать, излагать и аргументировать мысли, противостоять контраргументации – всё это предопределяет получение положительного результата от общения.

Современный работодатель заинтересован в таком работнике, который:

- умеет думать самостоятельно и решать разнообразные проблемы;
- обладает критическим и творческим мышлением;
- владеет богатым словарным запасом.

Владение речевым этикетом способствует приобретению авторитета, порождает доверие и уважение. Знание правил речевого этикета, их соблюдение позволяет человеку чувствовать себя уверенно и непринужденно, не испытывать неловкости из-за промахов и неправильных действий, избежать насмешек со стороны окружающих.

Но наиболее важным считается, что неукоснительное следование правилам речевого этикета членами коллектива того или иного учебного заведения, предприятия, производства, офиса оставляет у клиентов, соучредителей, партнеров благоприятное впечатление, поддерживает положительную репутацию всей организации

В устной звучащей речи используются разнообразные средства, которые ее обогащают, делают выразительной, эмоциональной, усиливают ее воздействие на слушателей.

Эмоциональная культура включает умение регулировать свое психическое состояние, понимать эмоциональное состояние собеседника, управлять своими эмоциями, снимать волнение, преодолевать нерешительность, устанавливать эмоциональный контакт.

Для успеха в профессиональной деятельности современному специалисту необходимо в совершенстве владеть навыками культуры речи, обладать лингвистической, коммуникативной и поведенческой компетенцией в профессиональном общении.

Для этого необходимы следующие качества:

- знание норм литературного языка и устойчивые навыки их применения в речи;
- умение следить за точностью, логичностью и выразительностью речи;
- владение профессиональной терминологией, знание соответствий между терминами и понятиями;
- владение стилем профессиональной речи;
- умение определять цель и понимать ситуацию общения;
- умение учитывать социальные и индивидуальные черты личности собеседника;
- навыки прогнозирования развития диалога, реакций собеседника;
- умение создавать и поддерживать благожелательную атмосферу общения;
- высокая степень контроля эмоционального состояния и выражения эмоций;
- умение направлять диалог в соответствии с целями профессиональной деятельности;
- знание этикета и четкость выполнения его правил.

«Наша роль – важнейшая часть не только нашего поведения, но и нашей личности, нашей души, ума, нашей способности не поддаваться влиянию среды, если они затягивают» Д.С. Лихачёв. Овладение искусством общения необходимо для каждого человека независимо от того, каким видом деятельности он занимается или будет заниматься, так как от уровня и качества его общения зависят успехи в личной, производственной и общественной сферах жизни.

Список литературных источников:

1. <http://www.eduneed.ru/ededs-156-2.html>;
2. Кузин Ф.А. Культура делового общения. - М, 2007. С. 114

ORATORY IN LEGAL ACTIVITY

***Abstract:** The art of oratory plays an important role in legal practice. Lawyers, attorneys, and judges must be able to speak convincingly and clearly to protect their clients' interests and achieve a just resolution in court. In this topic will be examined the fundamental principles of oratory in legal practice and will be seen how these principles can help lawyers achieve success in their professional careers.*

***Keywords:** oratory, speech, lawyer, communication, skills.*

Oratory is the ability to speak in front of an audience in order to influence its thoughts, beliefs and behavior. This is an important skill that can help a person achieve success in various areas of life. Oratory includes many elements, such as the selection and structuring of information, the choice of the correct tone and intonation, the ability to control the voice and body, the use of gestures and facial expressions. An important aspect of oratory is the ability to create an emotional and psychological impact on the audience in order to convey their ideas and beliefs to the listeners

Oratory first arose around the 5th century in Sicily, when the Syracusan tyranny was overthrown and people were faced with the need to conduct disputes that required the ability to persuade

The emergence of rhetoric is closely related to Greek civilization. Rhetoric was considered in Ancient Greece the queen of all sciences. From the very beginning, rhetoric in Ancient Greece developed both as an art and as a science. The creation of books on rhetoric was necessary for educational purposes. In the 5th century in Greece, the first paid teachers of rhetoric appear - sophists. Sophists were very popular, traveled all over the country and taught citizens the art of speaking, arguing, making speeches at the request of people. The most famous of the sophists, Gorgias, was given a statue for his speech at Olympia, in which he called on the Greeks to unite in the fight against their enemies. Gorgias is also considered the founder of the theory of rhetorical science.

The sophists created a cult of the word in ancient Greece. It was they who laid the foundations of rhetorical theory, began to develop methods of oratory, substantiated the need for brevity in speech and conciseness of the presentation of thoughts, and studied the effect of speech on feelings. At the same time, the sophists considered the goal of the orator not to reveal the truth, but to be convincing, to win the argument.

An important role in the development of rhetoric was played by the ancient Greek philosopher Plato. Unlike the traditional understanding of rhetoric as the art of persuasion, Plato's ideal consisted not only in persuasion, that is, a one-sided process of influencing the listener, but also in the search for truth. Plato's idea that one cannot master the art of eloquence without knowing the truth is very important for rhetoric - and not only from a theoretical, but also from a practical point of view.

A special stage in the development of rhetoric is associated with the name of Aristotle, an ancient Greek philosopher, logician and rhetor. Aristotle wrote in his treatises about the qualities necessary for an orator. This is a high level of education, social activity, a position respected by the people, state merits, mastery of speech, impeccable honesty.

He considers the state itself as a system of speech interaction; in this sense, the family and the state are identical. The ability of speech, according to Aristotle, distinguishes a person "from other animals", speech creates both a family and a state. Aristotle created the doctrine of ethos, logos and pathos - the main categories of scientific rhetoric.

After the loss of its former influence, oratory began to develop well in Rome.

Roman authors generalized oratory practice, formulating the laws and rules of oratory. But if for the Greeks in the first place in rhetoric was the art of persuasion, then for the Romans it was the beauty of speech.

The following features of ancient Roman rhetoric can be noted.

1. The social status of the speaker has increased, the recognition of his role in social life has reached an extraordinary height.
2. The role of rules, training in the field of eloquence has increased.
3. The aesthetic factor played an important role in the mastery of eloquence

Cicero writes: “Before whom do people tremble? Whom do they look at in shock when he speaks? Who are they excited about? Who is considered almost a god among people? The one who speaks harmoniously, shining with bright words and vivid images, introducing a certain meter into even the most prose, in a word, beautifully. Good, perfect, embellished speech in that period is valued more and more.

In the Middle Ages, rhetoric was one of the most popular sciences, it was one of the "selected sciences" that every person who claimed to be educated had to master.

Medieval rhetoric was based primarily on the logical methods of persuasion and was practiced in universities in the form of so-called educational debates, which gradually acquired a more and more scholastic character. Participation in debates was compulsory for students.

Before the Renaissance, rhetoric was associated with ancient tradition. During the Renaissance, national languages acquire a completely new status, public communication is actively developing, not related to the academic and church spheres. The development of the economy and culture becomes the reason for the active development of trade eloquence, parliamentary and judicial eloquence is being revived. During the Renaissance, many new branches of eloquence are actually re-created, for example, the rhetoric of secular conversation, the rhetoric of a portrait.

Today, modern general rhetoric, based on such disciplines as philosophy, psychology, aesthetics, ethics and linguistics, is able to form the widest oratorical competence, which is able to provide a level of oratory in all forms of speech communication. the goal of modern rhetoric is to teach a person during any communication to successfully “manage” the process of transmitting his message, as well as the process of successful perception of this message by the listener. Modern speeches, if they are created according to the laws of oratory, allow authors - modern speakers, to become noticeable, memorable and recognizable, without attracting additional funds.

Outstanding speakers of our time are Margaret Thatcher, Barack Obama and Adolf Hitler. Many people know that Margaret's voice from childhood did not differ either in beauty or in a pleasant timbre. However, the purposeful development of oratory skills helped turn the shrill voice into a full of dignity, pacifying the audience instrument.

Barack Obama and Adolf Hitler’s speeches are filled with energy, and they themselves have the skill of public speaking.

Oratory plays an important role in legal activity. Lawyers and advocates must be able to express themselves clearly and persuasively before judges, juries, jurors and other parties to the case. Oratory skills can help lawyers convince their clients of the correctness of their position, as well as interest and convince judges and jurors to make a favorable decision. To be successful in the legal profession, lawyers must have not only knowledge of the law, but also the skills of oratory, such as the ability to speak to the public, build logical and convincing arguments, select the right tone and pace of speech, and emotionally and psychologically influence audience.

Oratory can also be useful for lawyers in negotiating, persuading clients and colleagues, and in written communication. A well-written legal appeal or motivated document can also have significant weight in resolving a case.

In addition to other qualities and skills, lawyers must also have the ability to speak.

Oratory is a skill that every person should master, regardless of his field of activity, because this skill can give a person many opportunities, bind people's views in speeches or simply interest people in social interaction with other people. Oratory is an important skill in all areas of activity.

References of used literature:

1. <https://uristov.net/blog/rol-oratorskogo-iskusstva-dlya-yurista.html>
2. <https://legal-freedom.ru/rol-oratorskogo-iskusstva-dlya-yurista/>
3. <https://www.advgazeta.ru/mneniya/oratorskoe-masterstvo-v-advokatskoy-deyatelnosti/>

ВЛИЯНИЕ КОГНИТИВНЫХ ИСКАЖЕНИЙ НА УРОВЕНЬ ТРЕВОЖНОСТИ

Аннотация: Данное исследование рассматривает связь между когнитивными искажениями и тревожностью, фрустрацией и ригидностью. Результаты показали значимые корреляции между когнитивными искажениями и тревожностью, а также различия между мужчинами и женщинами в показателях тревожности, фрустрации и агрессивности. Отмечается важность коррекции когнитивных искажений в психотерапии для пациентов с высоким уровнем тревожности, фрустрации и ригидности.

Тревожность является одним из наиболее распространенных психологических состояний, с которыми сталкиваются люди в современном мире. Это негативное эмоциональное состояние может существенно снижать качество жизни, ограничивать возможности и взаимодействия с окружающим миром. Одной из основных причин повышенного уровня тревожности являются когнитивные искажения - систематические ошибки восприятия, мышления и интерпретации ситуаций, которые могут приводить к нерациональным и негативным убеждениям.

Когнитивно-поведенческая терапия (КПТ) - одна из наиболее изученных и эффективных методик психотерапии, направленная на коррекцию когнитивных искажений и изменение поведения [1]. В рамках данной работы исследуется влияние когнитивных искажений на уровень тревожности, а также рассматривается, как работа с восприятием в рамках КПТ может снижать тревожность у пациентов [2].

Степень тревожности повышает конфликтное поведение, проявления фрустрации, снижается коммуникативная активность; существует корреляция между уровнем тревожности и когнитивными искажениями, что может указывать на взаимосвязь этих психологических процессов; использование когнитивных, поведенческих, психотерапевтических методов позволяет стабилизировать эмоциональное состояние, учитывая найденную связь между тревожностью и когнитивными искажениями.

Практическая значимость исследования заключается в том, что его результаты могут быть использованы при консультировании клиентов с высокой тревожностью; полученные данные также могут быть использованы при подготовке и проведении терапевтически ориентированных тренингов.

Основная идея данного исследования заключается в том, что именно искаженное восприятие ситуаций и событий усиливает тревожность, и развитие критического мышления может помочь снизить уровень тревоги. В работе рассматриваются такие когнитивные искажения, как катастрофизация, черно-белое мышление и другие. Важность данного исследования заключается в возможности определения эффективных методов работы с тревожностью, основанных на коррекции когнитивных искажений, что может помочь психологам и психотерапевтам в своей практике.

В данном исследовании были использованы следующие методики:

1. Тест Айзенка "Самооценка психических состояний" - для измерения уровня тревожности, фрустрации, агрессивности и ригидности;
2. Методика когнитивного дисторшн-скелирования (CDS) - для определения уровня когнитивных искажений;
3. Корреляционный анализ - для определения статистически значимых связей между изучаемыми параметрами;
4. Теоретические методы анализа данных - изучение и анализ научно-психологической литературы, монографий и периодики.

Методология включала использование четырех психометрических шкал для оценки различных психологических параметров у участников и статистический анализ для определения связей между этими параметрами, а также анализ различий между мужчинами и женщинами.

Корреляционный анализ показал статистически значимые связи между когнитивными искажениями и некоторыми параметрами, такими как тревожность, фрустрация и ригидность. Например, была найдена положительная корреляция между когнитивными искажениями и тревожностью ($r = 0,58$, $p < 0,05$).

Также были найдены различия между мужчинами и женщинами в показателях тревожности, фрустрации и агрессивности.

По результатам исследования стилей управления конфликтами, участники, имеющие более высокие показатели тревожности, фрустрации и когнитивных искажений, склонны к применению более агрессивных и избегающих стратегий управления конфликтами.

Основные результаты исследования показали, что существует сильная связь между тревожностью и когнитивными искажениями. Также были обнаружены значимые корреляции между фрустрацией, ригидностью и когнитивными искажениями. Эти результаты могут иметь важное значение для психологии и психотерапии, так как они указывают на возможность использования коррекции когнитивных искажений в работе с пациентами, страдающими от тревожности, фрустрации и ригидности.

В целом, результаты данного исследования усиливают актуальность изучения когнитивных искажений и их связи с эмоциональными состояниями, предоставляя ценные данные для разработки новых подходов в психотерапии, направленных на коррекцию когнитивных искажений у пациентов с высоким уровнем тревожности, фрустрации и ригидности.

Список литературных источников:

1. *Клинические исследования: Ряд клинических исследований подтверждают эффективность работы с когнитивными искажениями в рамках КПТ для снижения тревожности (Butler, Charman, Forman, & Beck, 2006; Craske et al., 2017)*
2. *Интервенции на основе критического мышления: Исследования подтверждают, что развитие критического мышления у пациентов может помочь снизить уровень тревоги (Rodebaugh et al., 2004; Van der Heiden, Muris, & van der Molen, 2012).*
3. *Бек Дж.С. Когнитивная терапия: основы и не только. Нью-Йорк: Гилфорд, 2005 г.*
4. *Канеман Д., Иган П. Мышление, быстрое и медленное. Нью-Йорк: Фаррар, Страус и Жиру, 2015*
5. *Касымов А.Д. Психология тревоги: механизмы, диагностика, коррекция. - Алматы: Атамұра, 2008 г.*
6. *Бектурганова Г.А. Психология стресса и адаптации: механизмы, диагностика, коррекция. - Алматы: Дар, 2013 г.*
7. *Курманалиева А.Н. Тревожность и ее диагностика. – А., 2018 г.*

Отарбаева Жания
студентка 1 курса ОП, Caspian University.
Научный руководитель: Айтбенбетова З.Е., сеньор-лектор

ВАЖНОСТЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА

***Аннотация.** В статье рассмотрена важность в жизни человека высокого коэффициента эмоционального интеллекта.*

***Ключевые слова:** Эмоциональный интеллект, когнитивный интеллект, успешность, психология, психотерапия, чувства, мотив, эмпатия, эмоция, зеркальные нейроны.*

Что такое EQ?

Эмоциональный интеллект – это способность распознавать эмоции, намерения, мотивацию, желания свои и других людей и управлять этим. Многие люди говорят о когнитивном интеллекте IQ, и путают эмоциональный интеллект с когнитивным, но на самом деле они совершенно разные. Когнитивный интеллект это мера интеллектуальных, логических, аналитических и мыслительных способностей человека, а IQ имеет дело с пространственными, вербальными, математическими и визуальными умениями.

Высокий EQ – гарантия успешности.

Вопрос о связи интеллекта и общей жизненной успешности оставался открытым, пока ближе к концу столетия ученые не пришли к понятию социального и, в частности, эмоционального интеллекта. В самом широком смысле слова EQ – это не все когнитивные (то

есть, не относящиеся к умственным процессам) способности, знания и компетенции, которые помогают нам справляться с жизненными ситуациями. Оказалось, что именно эти качества помогают руководителям строить эффективные рабочие команды, раскрывать таланты подчиненных.

Понятие эмоционального интеллекта стало популярно после публикации одноименной книги научного журналиста Дэниела Гоулмана в 1995 году. Согласно исследованию Гоулмана, у людей с развитым эмоциональным интеллектом, лучше психическое здоровье, эффективность работы и лидерские навыки. При этом 67% лидерских способностей приходится на эмоциональный интеллект. Он важнее технических знаний и IQ в два раза.

Я ни в коем случае не хочу сказать, что IQ не имеет никакого значения для успеха человека в жизни. Все эти навыки являются невероятно важными: это значит, что ваш мозг все время развивается, и вы способны находить неожиданные решения. Однако хотите вы этого или нет, вы можете иметь самый высокий уровень интеллекта на планете, но это не будет значить равным счетом ничего, если вам не удастся справиться со своей психикой, своими эмоциями.

Почему важно развивать эмоциональный интеллект?

1 причина. Эмоциональный интеллект помогает человеку сохранить ясность ума, сконцентрироваться на главном и правильно воспринимать обстоятельства.

2 причина. С помощью развитого эмоционального интеллекта люди становятся более гибкими и с легкостью справляются с любыми изменениями.

3 причина. Сотрудники с высоким эмоциональным интеллектом лучше взаимодействуют с коллегами в команде и быстрее растут по карьерной лестнице.

4 причина. Благодаря эмоциональному интеллекту проще развивать лидерские качества: сохранять твердость и этичность, мотивировать и поддерживать сотрудников.

5 причина. Люди с развитым эмоциональным интеллектом помогают укрепить отношения и создать приятную атмосферу в коллективе, с клиентами, контрагентами или просто в компании малознакомых людей.

Как развивать эмоциональный интеллект?

Честность и правильная оценка своего поведения – ключевые факторы для развития EQ, считает доктор психологии и эксперт по развитию эмоционального интеллекта Виктория Шиманская.

1. Нужно научиться распознавать собственные эмоции.

Ключ к осознанию и восстановлению контакта со своими переживаниями – это принятие и любознательность, направленные на самого себя. В современной психотерапии принято отслеживать излишнюю самокритику и негативные установки, которые мешают трезво смотреть на свой внутренний мир. Чтобы начать этот путь самому, можно хотя бы начать вести записи: фиксировать на бумаге любые эмоционально значимые ситуации (как положительные, так и отрицательные) и прописывать, какие именно чувства вы испытывали в тот момент.

2. Нужно контролировать свое поведение, не подавляя эмоции.

Следующий шаг в развитии эмоционального интеллекта – это научиться регулировать свое состояние и принимать решения с учетом своих переживаний. Это не значит, что надо всегда идти на поводу уныния или гнева или потакать любым своим желаниям. Секрет в том, чтобы произвольно выбирать позитивный опыт. Положительные эмоции на физиологическом уровне меняют наше состояние и взгляд на мир вокруг, поэтому важно сознательно направлять внимание на то, что приносит удовольствие, добавляет сил и вдохновляет. Вы вправе выбирать, с какими людьми общаться, чтобы это общение было приятным. Вы в силах планировать свой день так, чтобы любимые занятия были приоритетными, и для них всегда оставалось бы свободное время. И вы всегда вольны отпускать те проблемы, при решении которых от вас объективно ничего не зависит.

3. Нужно расшифровывать чужие чувства и мотивы.

Когда вам удастся восстановить контакт с самим собой, можно перейти к оттачиванию навыков эмпатии. Речь идет не о простом сочувствии, когда мы можем постучать опечаленного друга по плечу и сказать, что всё наладится. Эмпатия – это умение увидеть ситуацию чужими глазами, прочувствовать его субъективные ощущения в той или иной ситуации. Для этого у нас в мозгу предусмотрены так называемые «зеркальные нейроны», которые помогают нам перенимать на себя чужие переживания. Но работают они только при общении лицом к лицу, так

что восстанавливайте баланс между электронной и живой коммуникацией, если хотите развивать эмоциональный интеллект.

Для проявления эмпатии важен элемент:

Правильные вопросы. Даже если вы на 100% осознаете собственные переживания, это не значит, что вы способны читать чужие мысли, поэтому всегда лучше спросить: «Правильно ли я понимаю, что тебе сейчас грустно именно от этого?» или сказать: «Мне было бы на твоём месте очень страшно, а ты как это переносишь?»

Многие специалисты и даже крупные компании стали уделять особое внимание развитию эмоционального интеллекта. Профессиональные навыки по-прежнему важны на работе, но вы не сможете максимально их использовать, если не умеете влиять на свои чувства, снимать стресс и распознавать эмоции других людей.

Эмоциональный интеллект является значимой компетенцией, которая помогает достичь успеха в любой сфере деятельности. Высокие показатели IQ не гарантируют блестящей карьеры, так как весь путь может испортить излишняя эмоциональность и неумение читать людей.

Список литературных источников

1. Дэниел Гоулман «Эмоциональный интеллект: почему он может значить больше, чем IQ» - Манн, Иванов и Фербер, 2017 г.
2. БредберриТревис, Джин Гривз «Эмоциональный интеллект 2.0» - Манн, Иванов и Фербер, 2017.
3. Ричард Дэвидсон, Шэрон Бегли «Эмоциональная жизнь мозга». - Питер, 2017 г.
4. Пол Экман «Психология эмоций. Я знаю, что ты чувствуешь». - Питер, 2011 г.

**Плеханова А.А.,
Caspian University**

РОМАНТИЗАЦИЯ ПСИХИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВ

Аннотация. В данной статье рассматривается явление романтизации психических расстройств, влияние данного феномена на отдельных людей и общество в целом. Исследование подчеркивает важность понимания рисков, связанных с романтизацией психических расстройств. Анализируется сложность проблемы и подчеркивается важность демонстрации объективного изображения психических заболеваний в средствах массовой информации для продвижения корректного понимания и снижения рисков неблагоприятных последствий.

Ключевые слова: психические расстройства, романтизация, стигматизация, подростковый возраст, масс-медиа.

Аннотация. Бұл мақалада психикалық бұзылуларды романтизациялау құбылысы, бұл құбылыстың жеке адамдарға және жалпы қоғамға әсері қарастырылады. Зерттеу психикалық бұзылуларды романтизациялаумен байланысты тәуекелдерді түсінудің маңыздылығын көрсетеді. Мәселенің күрделілігі талданады және дұрыс түсінуді ілгерілету және жағымсыз салдардың қаупін азайту үшін бұқаралық ақпарат құралдарында психикалық аурулардың объективті бейнесін көрсетудің маңыздылығы атап өтіледі.

Түйін сөздер: психикалық бұзылулар, романтизация, стигматизация, жасөспірім, бұқаралық ақпарат құралдары.

Abstract. This article examines the phenomenon of romanticization of mental disorders, the impact of this phenomenon on individuals and society as a whole. The study highlights the importance of understanding the risks associated with the romanticization of mental disorders. The complexity of the problem is analyzed and the importance of demonstrating an objective image of mental illness in the media is emphasized in order to promote a correct understanding and reduce the risks of adverse consequences.

Keywords: mental disorders, romanticization, stigmatization, adolescence, mass media.

Данное исследование представляет высокую актуальность в контексте увеличения количества людей, страдающих от различных психических расстройств, и расширения интереса к данной теме в обществе. Романтизация психических расстройств может привести к искаженному пониманию и недооценке серьезности данных заболеваний, что может осложнить процесс лечения и реабилитации пациентов. Таким образом, исследование причин и последствий романтизации психических расстройств является крайне важным для разработки эффективных

мер по противодействию данному явлению и повышению качества жизни людей.

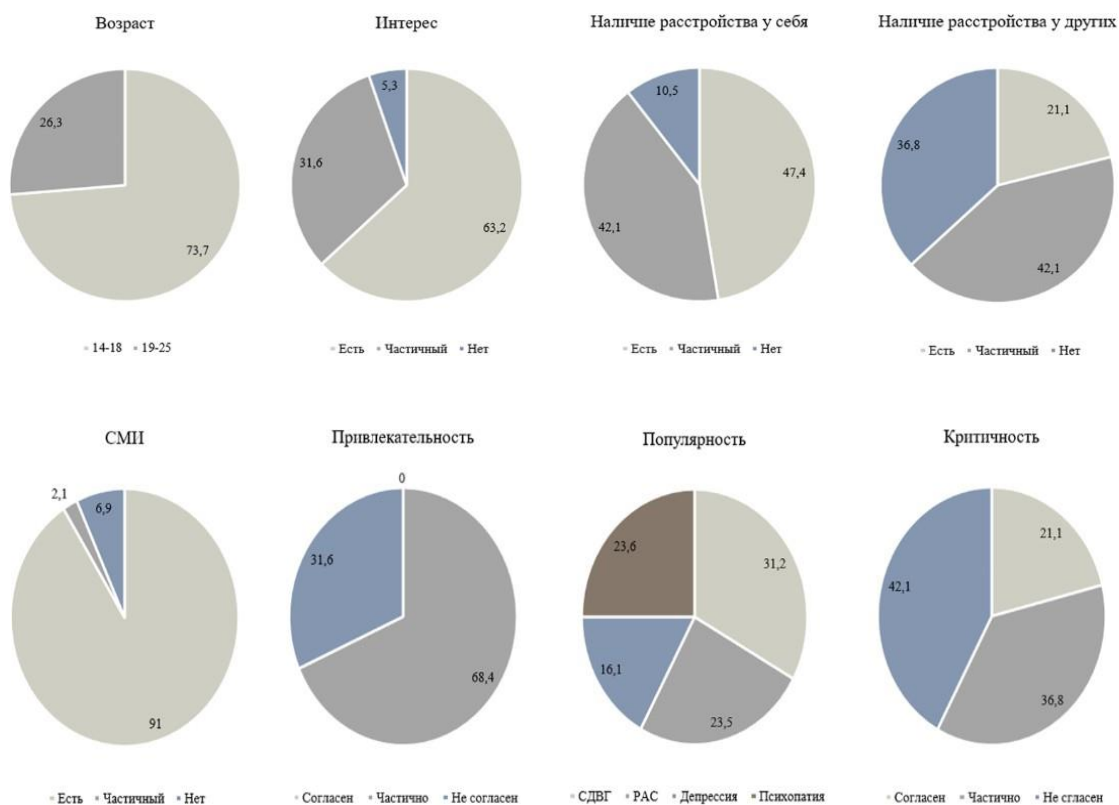
В последнее время ведется активное продвижение темы психических расстройств в обществе, однако не все ресурсы являются корректными и в большинстве случаев, недостоверными. Предпринятая инициатива со стороны масс-медиа и социальных сетей являются причиной недостоверной интерпретации объективных сведений что приводит к романтизации и стигматизации психических расстройств. Психические расстройства становятся объектом для подражания и восхищения среди большинства подросткового возраста и части молодых людей. Актуальность и спорность концепции романтизации психических заболеваний в современном мире, является причиной, что может привести к неблагоприятным последствиям в качестве стимулирования имитации наличия расстройств и пренебрежением лечения, страдающих от болезненных состояний, что приводит к способствованию формирования настоящих психических отклонений, деструктивным явлениям, а также безответственному отношению к такому серьезному явлению и обществу в целом.

Романтизация психических расстройств является деструктивным явлением. Образ психически больного человека романтизируется и гиперболизируется, транслируется как привлекающий внимание и наделяющий некими особенными качествами. Фактические симптомы заболевания уступают место второстепенной роли, в то время как прием медикаментозной терапии представляется особенным событием. Распространение информации о психических расстройствах и отклонениях преимущественно происходит среди подростковой аудитории, где данная тематика является особенно интересной. В подростковом возрасте человек наиболее подвергнут внушению и восприятию через потребляемый контент, особенно если это происходит из того же слоя общества, среди людей со схожими интересами. Наибольшую актуальность в настоящее время проявляют упрощенные самодиагностические шкалы, основными критериями для которых являются достаточно размытые представления касательно психических расстройств. Данные самодиагностические шкалы представляют собой метод «Загни палец если...», посредством которого, чем больше у тебя совпадений с предоставленными утверждениями, тем больше шансов приписать себе психическое заболевание. Такое самодиагностирование происходит на основании присущих черт характера, склонностей и привычек.

Данное распространение некорректного представления приводит к неблагоприятным последствиям: Главным образом формируется неправильное представление и понятие относительно психических расстройств; имитация психических расстройств что приводит к затруднению диагностики и обследованию; размытие границ между понятиями нормы и патологии; безответственное отношение к проявлению настоящей симптоматики, отрицание ее наличия, сокращение обращений за психиатрической помощью; увеличение суицидальных попыток.

В результате данного исследования были выявлены методы, которые могут быть использованы для борьбы с романтизацией психических расстройств. В первую очередь, следует обратить внимание на осведомленность населения о психических расстройствах, в особенности людей, подросткового возраста. На первоначальной стадии, важным методом является проведение исследований среди населения, сбор статистики, показывающий масштабность и значимость данной проблемы. Методом по борьбе с романтизацией является проведения просветительской деятельности, рассказывающей о реальных последствиях психических заболеваний и разрушающих мифы о романтичности таких состояний: организация лекций, семинаров, вебинаров и публикаций в СМИ на популярных платформах среди подростков. Данный метод может включать как теоретическую, так и практическую части, к примеру, лекционная часть и показ видеоматериалов включающий психически нездоровых людей в теории и экскурсия в психиатрические лечебницы в качестве практической части.

В проведенном исследовании приняли участие 126 человек в возрасте от 14 до 25 лет. Использованным способом в исследовании послужил опросник, включающий в себя 27 вопросов относительно мнения и восприятие психических расстройств.

- Данные диаграммы включают в себя обобщенную статистику проведенного опроса:
1. Диаграмма «Возраст» показывает возраст испытуемых, принявших участие в исследовании. Большая часть аудитории является подростками в возрасте от 14 до 18 лет, что подтверждает наибольшую заинтересованность в теме психических расстройств среди подростков.
 2. Диаграмма «Интерес» включает в себя вопрос относительно заинтересованности в области психологии и в частности темы психических расстройств. 63,2% заинтересованы в данной области, 31,6% проявляет частичный интерес, 5,3% не заинтересованы в данной тематике. Наибольшую незаинтересованность проявили испытуемые возрастом старше 18 лет, что означает, наибольшая заинтересованность актуальна в кругу людей, подросткового возраста.
 3. Диаграмма «Наличие расстройств у себя» включает в себя вопросы относительно того, считает ли испытуемый что у него присутствуют черты психических отклонений или же нет. 47,4% людей считает, что у них есть психические отклонения/психическое расстройство, 42,1% считают о наличие частичных отклонений и лишь 10,5% считают себя психически здоровыми. Данные показатели в большем случае говорят о склонности приписывания себе психических отклонений/расстройств – данные показатели свойственны испытуемым в возрасте от 14-18 лет.
 4. Диаграмма «Наличие расстройств у других» включает вопросы касаясь приписывания психических отклонений своему окружению. В данной категории, склонность приписывания психических расстройств повышена у испытуемых от 14 до 18 лет, в то время как 21% не склонных к этому являются испытуемые старше 18 лет.
 5. Диаграмма «СМИ» определяет насколько часто встречается контент связанный с распространением темы психических расстройств (с объективной и искаженной стороны) в СМИ. В 91% контент посвященный психическим расстройствам искажен и встречается очень часто.
 6. Диаграмма «Привлекательность» включает в себя ряд вопросов относительно привлекательности различных психических заболеваний, отношение испытуемых к склонности романтизации расстройств. 68,4% испытуемых склонны частично считать людей с психическими заболеваниями привлекательными (14-18 лет), 31,6% не считают психически нездоровых привлекательными (19-25 лет). К наибольшей романтизации подвержены люди с психопатией.
 7. Диаграмма «Популярность» включает в себя ряд вопросов, благодаря которым были выявлены наиболее популяризированные и актуальные в настоящее время психические

расстройства. Наибольшую популярность приобрели такие психические расстройства как: РАС (Расстройства аутистического спектра), СДВГ (Синдром дефицита внимания и гиперактивности), психопатия и депрессия.

8. Диаграмма «Критичность» включает в себя вопрос относительно отношения к психическим расстройствам и степени критичности данного явления. 42% считает что психические отклонения являются нормой и к ним не стоит относиться так серьезно (14-18 лет), 21,1% считает что психические расстройства необходимо лечить (19-25).

При проведении беседы с некоторыми из испытуемых были сделаны выводы относительно причин популяризации этих четырех заболеваний. СДВГ и РАС набирают наибольшую актуальность в связи с трудностью и практически невозможностью диагностики во взрослом возрасте. В связи с актуальности психологии, психические расстройства являются неотъемлемой частью актуализации данной области знания, что является причиной самостоятельной попытки диагностики в кругу подростков, в стремлении понять себя. Образы персонажей с психопатией (и в общем темной триады: психопатия, нарциссизм и макиавеллизм) всегда являлись наиболее популярными образами, особенно в кинематографе. В последнее время стали популярны персонажи, которым свойственны данные черты, а подростки, видя в них пример для подражания перенимают на себя черты поведения, считая их достойными уважения. Депрессия же в свою очередь постоянно была романтизированным заболеванием, которое попросту не теряло своей актуальности. Психические расстройства являются неким упрощенным способом описания своих недостатков/плохих привычек что дает снисходительность к нежелательному поведению, а проявляется это в нежелании его корректировки. Романтизация психически заболеваний аналогично романтизации употреблению алкоголя и курению. В современном мире при популярности психологии это не могло не дать такой «побочный эффект».

В заключение исследования можно выдвинуть утверждение, что проблема романтизации психических расстройств является актуальной и требует внимания. Анализ проведенного исследования позволяет сделать вывод о том, что романтизация психических расстройств может иметь серьезные последствия для окружающих. Были выявлены основные способы борьбы с романтизацией психических расстройств, такие как проведение просветительской работы и повышение осведомленности общества о данной проблеме, также были выявлены наиболее популярными психические расстройства в настоящее время и описана предположительная причина такому явлению.

Список литературных источников:

1. Патопсихология – Зейгарник Б. В., 198.6
2. Основы патопсихологии – Загорная Е. В., 2018.
- 3 Circle as a Personal Network of Scholars: Restoring Connections Between People and Ideas. // Integr. Psych. Behav. — 2011 — V. 45 — P. 422. – Yasnitsky, A. Vygotsky.

**Азаматкызы Ж., Байбазар М.Ж., Жолдыбаева А.,
Мұханбетжан М. Б., Турсунова С. И.**

студенты МКП -21-2р, CaspianUniversity

Научный руководитель: Искакбаева А.А., м.г.н., сеньор-лектор

АНГЛИЙСКИЕ ИДИОМАТИЧЕСКИЕ ВЫРАЖЕНИЯ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ

***Аннотация:** В данной научно-исследовательской работе будет рассмотрена проблема некорректного использования идиом в повседневной жизни и общении, а также их значение в речи и возможные проблемы при дословном переводе.*

***Ключевые слова:** идиомы, коммуникация, дословный перевод, значение, речь.*

Введение. В наше время общение может проводиться с использованием различных эмоционально-окрашенных лексических единиц, которые могут вызывать трудности восприятия для не носителя языка общения. К таким единицам могут относиться устойчивые выражения такие как: идиомы и фразеологические обороты, а также известные всем лексические обороты и слова, объединенные под понятийным термином «сленг», включающим в себя жаргонизмы,

профессионализмы, диалектизмы и вульгаризмы. В статье будут изучены идиоматические выражения английского языка, рассмотрены способы их использования в речи, а также правила их применения во время коммуникации.

Для начала необходимо рассмотреть толкование понятия «идиома» или «идиоматическое выражение». «Идиома – это слово или сочетание слов, фраза, переносное значение которой не совпадает с прямым лексическим значением слов, входящих в ее состав. В английском языке около 25 000 идиом». [1]

С точки зрения образования идиом, необходимо отметить, что вначале это просто идиоматическое выражение. И если многие люди находят его интересным и начинают использовать в своей речи, то со временем это выражение может преобразоваться, так сказать «превратиться из гусеницы в бабочку» и стать идиомой. Существуют различные виды и типы идиоматических выражений, которые будут рассмотрены, подразделяя их на тематику.

1. Идиомы, связанные с фруктами, а именно в идиоматическом выражении присутствует название фрукта:

To compare apples and oranges – (Сравнивать яблоки с апельсинами.) То есть сравнивать что-то, что вообще не должно поддаваться сравнению друг с другом. [2]

The apple never falls far from the tree – (Яблоко от яблони далеко не падает.) Про неудачу или плохой поступок человека, который является сыном такого же хулигана или неудачника. [2]

As American as apple pie – (Американский как яблочный пирог.) Так говорят про что-то исконно культурно американское. [2]

As sure as God made little green apples – (Уверен настолько же, насколько в том, что Бог создал маленькие зеленые яблочки.) То есть определенно уверен. [2]

To be a bad apple или to be a rotten apple – (перевод идиомы звучит как «быть плохим/гнилым яблоком».) Быть плохим человеком. [2]

One bad (or rotten) apple spoils the whole bunch (or barrel) – (Одно плохое яблоко портит всю ветку (или всю бочку).) (Ложка дегтя портит бочку меда.) это значит что один плохой человек плохо влияет на всю группу, или что-то незначительное перечеркивает все хорошее. [2]

How do you like them apples? – Как вам эти яблоки? (Так мы с насмешкой спрашиваем о человека о его отношении к тому, что происходит.) Обычно когда происходит что-то нехорошее. [2]

To polish one's apple – полировать чье-то яблоко. (То есть льстить человеку.) Про любителей льстить можно сказать **apple polisher**. [2]

To upset the apple cart – переворачивать тележку с яблоками. (Последнее выражение про яблоки в этой подборке, которое означает **рушить чьи-то планы**.) [2]

To be in cherry condition – быть в состоянии вишни. Это означает, что что-то хорошо держится, восстанавливается и не портится. [2]

To cherry-pick – собирать вишни. Тщательно что-то перебирать. [2]

Life is a bowl of cherries – Жизнь – это тарелка с вишнями. (Что это значит?) Что жизнь – простая штука. [2]

2. Идиоматические выражения, в которых присутствует обозначение цвета:

To wave a white flag-Признать свое поражение (в военных действиях, спортивном поединке, споре и т.д.), сдаться. [4]

As white as a ghost- Белый как призрак. (Так описывают человека с очень бледным лицом.) Обычно такая бледность вызвана страхом или шоковым состоянием. [3]

To tell a white lie-невинная ложь; обман, который приносит пользу, от которого никто не пострадал. (Ложь во благо) [3]

Black and blue-быть сильно избитым, покрытым синяками. [3]

Black eye-синяк под глазом [3]

Black market-нелегальный оборот, продажа товаров (часто – оружия, наркотиков, валюты и т.д.) [3]

Black sheep of the family-отличающийся от своих родственников или ближайшего окружения (обычно – в плохую сторону). [3]

Feel blue-испытывать грусть, печаль, тоску, унывать, хандрить [3]

Catch someone red-handed-поймать кого-либо с поличным, застигнуть на месте преступления [3]

Yellow-bellied — очень трусливый [3]

Pink slip — уведомление об увольнении с работы [3]

To get gray hair — поседеть (от стресса) [3]

To blackmail (someone) — шантажировать [3]

Out of the blue — неожиданно; как гром среди ясного неба [3]

As black as coal — черный как уголь [3]

3. Идиоматические выражения, в которых присутствует названия животных:

A fish out of water - чувствовать себя некомфортно или не на своем месте в новой ситуации

A bull in a china shop - кто-то очень неуклюжий или деструктивный

A snake in the grass - кто-то подлый или лживый

A wolf in sheep's clothing - кто-то, кто притворяется безобидным, но имеет злые намерения

The cat's out of the bag - тайна была раскрыта, узнали что то секретное

Kill two birds with one stone - (как русский фразеологизм: убить двух зайцев одним выстрелом) для выполнения двух задач одним действием.

Let the cat out of the bag - непреднамеренно раскрыть секрет

The elephant in the room - очевидная проблема, которую никто не хочет признавать

The lion's share - самая большая или наиболее значимая часть чего - либо

To be in the doghouse - попасть в беду или попасть в немилость к кому-то

Don't count your chickens before they hatch - не стройте планов, основанных на неопределенных результатах

To have a bee in one's bonnet - быть одержимым чем-то или озабоченным чем-то сверх меры

To put the cart before the horse - делать что-то в неправильном порядке

Straight from the horse's mouth - информация, предоставленная кем-то, обладающим знаниями из первых рук

To have a frog in one's throat - испытывать трудности с речью из-за сухости или першения в горле. [5]

4. Идиоматические выражения описывающие эмоции:

To be over the moon - (Быть над луной - быть чрезвычайно счастливым и взволнованным)

To have a lump in one's throat - (комочек в горле) - чувствовать себя эмоционально, обычно с грустью или слезами.

To be on cloud nine - (Быть на девятом облаке) - быть чрезвычайно счастливым и довольным.

To be on edge - (Быть на грани - нервничать или беспокоиться)

To wear one's heart on one's sleeve - Носить сердце на рукаве. [7]

Pull yourself together - взять себя в руки.

Full of the joys of spring - Светиться от радости.

Tickled pink - Быть очень довольным.

5. Идиоматические выражения, связанные с человеком и его деятельностью или ситуацией в которую он может попасть:

The boot is on the other foot - (ботинок на другой ноге) всё перевернулось с ног на голову, ситуация изменилась.

To face the music - (встретиться с музыкой) расплачиваться за свои поступки.

Use your loaf - (используй свою буханку) шевели мозгами, подумай головой.

Big cheese - (большая шишка) важная персона, руководитель высшего уровня.

Piece of cake - (кусочек пирога) проще простого.

On the house - За счёт заведения.

Backseat driver - человек который дает непрошенные советы, сует свой нос куда не надо.

To be pressed for time - иметь очень мало времени.

Miss the boat - упустить шанс, возможность.

Заключение.

Изучение языка должно приносить удовольствие. «Идиомы — это прекрасная возможность окунуться в бездонный океан языка, к которому ты стремишься приблизиться» [1]. В данной научно-исследовательской работе были рассмотрены идиоматические выражения английского языка, представлены их переводы и была попытка разделить их на типы по определенным признакам, таким как цвет, названия животных, названия фруктов, описывающие

эмоции, деятельность и ситуации, в которых человек может оказаться. Использование идиом должно быть обоснованным в речи и чрезмерное их присутствие может сказаться на процессе коммуникации негативным образом, так как вас могут непонять или ваша речь может звучать комично и неестественно. Следовательно, знание идиоматически выражений обязательно, однако использование их речи должно быть уместным. При соблюдении данного правила, ваша речь станет краше и богаче, а носитель языка оценит умение пользования идиом.

Источники и литература

1. Скорук Н.И. *Этимология английских идиом и фразеологизмов: их значение и происхождение* (Интернет источник: <https://cyberleninka.ru/article/n/etimologiya-angliyskih-idiom-i-frazeologizmov-ih-znachenie-i-proishozhdenie>)
2. 43 сочных идиомы о фруктах и овощах (Интернет источник: <https://www.englishdom.com/amp/blog/43-sochnyx-idiomu-o-fruktax-i-ovoshhax/>)
3. Английские идиомы с цветами (Интернет источник: <https://langformula.ru/colours-in-english/#14>)
4. Красочные идиомы: английские выражения с названиями цветов (Интернет источник: <https://www.fluentu.com/blog/english-rus/английские-идиомы-с-цветами/>)
5. Идиомы в английском языке (Интернет источник: <https://puzzle-english.com/directory/idioms>)
6. Телеграм канал (Интернет источник: <https://t.me/c/1877370636/14>)
7. Говорим о чувствах оригинально: 30 английских идиом, описывающих разные эмоции (Интернет источник: <https://cambridge.ua/blog/30-idiom-na-anglijskom-dlya-opysanyya-emoczyj-y-chuvstv/>).

Sarkitova Aida, Damirova Tomiris, Kondratov Daniil
Caspian University
Scientific adviser: Iskakbayeva A.A.
Master of humanitarian Sciences, Senior-Lector of CPU

HOMONYMS IN ENGLISH

Annotation. *The significance of homonymy is very relevant these days. The emergence of new, homonymic meanings is one of the main trends in the development of modern English, especially in its colloquial layer, which, in turn, is largely supported by the development of modern information technology and the simplification of live speech.*

Key words: *homonym, English language, meaning, linguistic sign, sound.*

Introduction. Homonyms are words that are different in meaning but similar in sound. Homonyms are used in stylistics as members of stylistic figures called puns.

The abundance of homonyms is also closely connected with such a characteristic feature of the English language as the phonetic identity of word and base, or, in other words, the predominance of free forms among the most frequent roots. Clearly, if the frequency of words is in some inverse relation to their length, single words will be the most frequent. Moreover, since the most frequent words are also very polysemous, it is only natural that they develop meanings that may deviate very much from the central meaning over time.

In general, homonymy is deliberately designed to produce positive, negative, or awkward connotations. Regarding choice of initials, homonymy with abbreviated words serves the purpose of manipulation. The demotivated process of the abbreviated word thereby leads to repeated motivation. The form of the homonym is identical to the already lexicalized linguistic unit, which facilitates its pronunciation or recall, thus standing out among most abbreviations. This homonymic unit has a secondary semantic relation to the linguistic unit.

The homonymy of names functions as a personified metaphor, with the result that the homonymic name leads to an abstraction. The resulting new word coincides in its phonological realization with the existing word in English. However, there is no logical connection between the meaning of the abbreviation and the meaning of the already existing word, which explains much of the humor it produces.

Over time, the number of homonyms generally increases, although sometimes the conflict of homonyms ends up in word loss.

The object is lexical figures. The topic is homonymy in English. Ways to distinguish homonyms. The goal is to study homonymy in modern English. Tasks of the work:

- 1) give a definition of homonymy
- 2) study the classification of homonyms
- 3) to study the distinction between homonymy and polysemy
- 4) study the literature on the topic

The question of homonymy has long attracted linguists and philosophers. Sometimes it was noted that the presence of homonymy contradicts the logic of language, the unity of sign and meaning, the basic "law of the language sign". Interest in the study of homonyms, their origin and development in individual languages, as well as in families and groups of related languages, in the study of the functions of homonyms, their types and conditions for their preservation and use in a particular language has flared up, then weakened and even faded in different periods of the history of the science of language. "At present," Academician V. V. Vinogradov testifies, "the problem of homonymy is given very great importance in a wide variety of linguistic concepts and in various fields of linguistic research. The range of issues related to homonymy is very wide: methods of distinguishing and distinguishing homonyms – semantic, morphological, word-forming, syntactic – based on differences in the forms of compatibility, the language's reaction to homonymy, the loss of words due to homonymy, the elimination of homonymy by lexical borrowings, irregular changes in the sound form of words caused by homonymy, transformations of the morphological composition of words to avoid homonymy, new formations in the methods of combining morphemes and words generated by the "struggle" of homonyms, the delaying effect of phraseological expressions when homonyms die off, the degree of "tolerance" of various languages to homonymy, the phenomenon of attraction or contamination in homonymy, differentiation of meanings in homonyms and homonymic forms, structural differences between homonymy and polysemy, the limits of the possibility of homonymy in the sign system, and much more.

The need to study homonymy is also caused by the needs of applied linguistics. According to Malakhovsky L. V.: "Homonymy is a manifestation of that special property of a linguistic sign, thanks to which identical signifiers can correspond to different denotables" Because of this, homonymy is a certain obstacle in the communication process. Often the listener finds himself in difficulty - which of several different meanings expressed by a given language form will be correct for a clear understanding. Difficulties may arise not only for the listener, as noted, for example, O. S. Akhmanova, but also for the speaker, who seeks to build a statement so that it can be understood unambiguously. Homonymy also introduces difficulties in the process of learning a foreign language, when a student is faced with the fact that the same language form can have completely different meanings. Analyzing them, we come to the understanding that this significantly complicates the perception of a foreign text or message.

The most general definition of homonyms, suitable for any language level, is given by Sh.Bally. He considers homonyms as language signs that have identical signifiers, but different signifiers.

In the collection "Lexicology of the English language", the authors indicate: "As long as different meanings of the same word in the modern language retain a semantic connection and are grouped around a single semantic center, only moving away from it to a greater or lesser extent, we can talk about different meanings of a single word, if the semantic connection with the core and other meanings in the word is lost, we can talk about different homonyms."

In this paper, we will agree with the opinion of A. Ya. Shaikevich and will adhere to the following working definition of homonyms:

Homonyms are words and word forms of the same sound, but completely different meanings (meaning not only lexical, but also grammatical meaning).

Homonyms are grouped into homonymic groups, each of which can consist of two or more homonyms. So, in the English language, the homonymic group with the pronunciation [po:t] has seven homonyms of the following meanings:

1)порт, гавань, 2)портвейн, 3)иллюминатор, амбразура, 4)держать оружие по диагонали перед собой, 5)осанка, 6)левый борт, 7)поворачивать налево.

The history of the development of the English language shows that this language was particularly strongly subjected to phonetic changes. Due to the gradual reduction of many non-elementary syllables, a significant number of monosyllabic words were formed in it. Linguistic studies have found that the more short words there are in a language, the more cases of homonymy.

Studying the homonyms of the English language, E. R. Williams notes the strong influence of the

French language even before the Norman conquest and in the subsequent periods.

This influence was exercised through secular circles, judicial authorities, religion and trade relations. During close linguistic contact, new borrowing words sometimes replaced old words of the same meaning, but having homonyms. For example, the word of French origin to cover (to close) replaced the word heal(in ancient English, helan – to close), which has the homophone heel (). In modern English, the verb heal has remained with the meaning "to heal", "to heal".

The occurrence of homonyms is explained by various reasons.

According to L. V. Malakhovsky, the most common reason is the coincidence in the form of two or more separate words that came from different sources and merged into the same sound form in the course of the historical development of the language.

An example of the formation of complete homonyms for this reason is the word sound in its three meanings:

a) sound, a (healthy). The word of Irish origin corresponds to the German word gesund (healthy);
b) sound, n (sound). The word goes back to the French word son(sound), followed by the addition of the root vowel;

c) sound, n, v, (probe, depth measurement device). The word came as a result of borrowing from the French verb sonder (to measure the depth) and apparently there is a historical connection between this word and the fourth meaning of the word sound (narrow, water channel), available in the Germanic languages.

The process of matching the spelling form and the sound shell can also occur in the vocabulary of a given language in addition to borrowed words. For example, the Old English words weod (weed) and woēd (clothing) were not homophones. In the XVIII century, when the distinction between the Middle English closed e and open e was erased, these words became homonyms. However, the word woēd (clothing) has lost its wide application and has become an archaism, and in the modern language there is only the word weed. Homonyms of this type include berry and bury, and many others.

Another reason for the emergence of homonyms is the loss of connection between the meanings of one polysemous word in the process of developing homonyms in different directions.

There are several ways for homonymy to occur. Let's consider the question of the occurrence of homonyms as a result of phonetic changes.

As you know, in the course of its historical development, the sound structure of the English language has undergone significant changes that have caused the monosyllabic nature of many words, most of which are simultaneously root.

This feature of the language is clearly reflected in the composition of homonyms: 9/10 of all homonyms (according to the Great Oxford Dictionary) are monosyllabic words. [100]

Even at the end of the Old English period, a general weakening of vowel sounds that stood at the end of a word in an unstressed position began, as a result of which (- a, - e, -u,- o) coincided in (- e), and in the XV century, the final-e[e] disappeared in post-stressed syllables. As a result of this phonetic change, which had a huge impact on the entire phonetic structure of the language, many previously different words became consonant, such as:

- 1) sunu (son) and sunne (sun) > (sun);
- 2) ear (ear) and ear (ear) > (er);
- 3) yerd (yard) and yerde (pole) > (yerd), etc.

At the end of the Middle English period, the diphthongs (ai) and (ei) coincide in a single [ei], as a result of which such words as vail (to yield) and veil (veil), vain (vain) and vein (vein), wait (to expect) and weight (weight), way (road) and weigh (to weigh), etc. become homonymous.

At the end of the XVI – first half of the XVIII centuries, the most significant change in the sound system of the English language of the era of the formation of the national literary language took place – the so-called "great vowel shift", the characteristic feature of which was the narrowing of long vowel sounds and the diphthongization of the narrowest ones.

In the second half of the XVIII century. (h -) ceases to be pronounced in the initial position (before vowels), as a result of which a small number of very common words coincided:

hour (hour) and our (our); heir (heir) and air (air, appearance).

And, finally, by the middle of the XX century. there was a certain tendency to the contraction of the diphthong [oe] in [o:], in connection with which words such as:

paw-pour-pore; saw – soar; floor-flaw; mour-morn; shore-shaw, etc. But it should be borne in

mind that the distinction [ɔ:] and [o:] is also observed in the older generation, while young people in England do not make this distinction and pronounce [o:].

Despite the fact that the study of homonymy has been conducted for a long time, there is still no general definition of homonyms, nor the established terminology in this area.

There are many opinions about the classification of homonyms. Usually, there are four main signs of homonymy in the educational literature: two in terms of expression (the identity of sound and the identity of writing) and two in terms of content (the difference in lexical and grammatical meanings). But against the background of such classifications, there are also more detailed ones (such as the one cited by Akhmanova O. S.) and very detailed and detailed ones (Shchaykevich A. Ya., Malakhovsky L. V., Maslov Yu. S. and others).

In the dictionary of linguistic terms edited by O. S. Akhmanova, we find the following definition of homonyms: "Homonyms (equivalent-sounding words) English homonyms. Two (or more) different language units that coincide in sound (i.e. in terms of expression). Russian ink-carcass, key (in the lock) - key (spring); English can-can, mat-mat." Then their classification is given: "Absolute homonyms (full homonyms), English. absolute (full) homonyms. Homonyms in which all their constituent morphemes completely coincide in sound, completely diverging in meaning. English mat-mat. Grammatical homonyms, English grammatical homonyms. Grammatical affixes that coincide in sound, but are incompatible in meaning. Rus - - a in "table" - a in "wife"; Eng - - t in leapt - - t in shalt. Historical homonyms (etymological homonyms) English historical homonyms. Homonyms that arose as a result of sound changes that occurred during the development of the language's sound system, for example, English rape "turnip" - rape "violence". Derived homonyms (syntactic homonyms) English. derived homonyms. Complex and derived words, the homonymy of which is created by the difference in their internal structure. English axes pl. from axe n. (axe) and axes pl. from axis n. (axis). Simple homonyms (root homonyms) English. simple homonyms. Non-derived (simple) words that match in sound. English club (club) - club (bit). Syntactic homonyms are syntactic homonyms. 1) Syntactic models that formally coincide when their syntactic content (meaning) is incompatible. Example: "Two students were walking: one was wearing a coat, the other was going to the university." Partial homonyms. partial homonyms. Homonyms in which not all their constituent elements (morphemes) coincide in sound with a difference in meaning.

A. I. Smirnitsky very clearly distinguished between full and partial homonymy, but at the same time referred to the phenomena of partial homonymy completely different cases of coincidence of words according to their sound.

1) [ˈlaɪ] - "лежать" и "лгать" - several forms of these words coincide: [ˈlaɪz] - "лежит" and "лжет", [ˈlaɪɪv] - "лежащий" и "лгущий".

("Partial lexical homonymy" in both classifications);

2) [ˈlaɪt] - "свит" and "легкий", [ˈfaʊnd] - "основывать" and "нашел" - the separate forms of these words coincide.

A. I. Smirnitsky understood lexical and grammatical homonymy as the coincidence of words in grammatically different forms. At the same time, he believed that: a) if words related to the same part of speech coincide, then this is a simple lexical and grammatical homonymy, for example:

find - "находить" found - "основывать"

finds founds

found founded

finding founding

b) if the matched words refer to different parts of speech, then this is a complex lexical and grammatical homonymy, for example:

light - "свет" light - "легкий"

light's lighter

lights lightest

We observe a completely different situation in such cases in modern English, where there is a very limited grammatical affixation. In this regard, if the sound of individual forms coincides, their specific weight will be:

Noun-noun	
pause – "пауза" pause – "лапы"	50%
feat – "подвиг" feet – "ноги"	40%
Существительное - глагол	
wood – "лес" would	50%
mind – "разум" mined – "минировал"	33%
bread – "хлеб" bred – "вскормил"	40%
must – "вино" must – "должен"	66%
nose – "нос" knows – "знает"	near 30%
Noun-adjective	
frank – "франк" frank – "откровенный"	40%
elder – "бузина" elder – "старшие"	50%
earnest – "задаток" earnest – "серьезный"	66%
Noun-pronoun	
eye – "глаз" I – "я"	33%
hymn – "гимн (религиозный)" him – "его, ему"	40%
sum – "сумма" some – "некоторый"	66%
Noun-adverb	
down – "пух" down – "вниз"	66%
ware – "изделие" where – "где"	66%
Noun-service words	
knot – "узел" not – "не"	66%
inn – "гостиница" in – "в"	66%
weather – "погода" whether – "ли"	66%
Verb-verb	
build – "строить" billed – "целовались" (клювиками)	25%
found – "основывать" found – "нашел"	25%
Verb-adjective	
saw – "пилить" soar – "болезненный"	25%
left – "покинул" left – "левый"	near 30%
blew – "дул" blue – "синий"	25%
bear – "носить" bare – "голый"	25%
fast – "поститься" fast – "скорый"	near 30%
Verb-pronoun	
mine – "минировать" mine – "мой"	25% (33%)
Verb-numeral	
won – "выиграл" one – "один"	33%
Verb-adverb	
hear – "слушать" here – "здесь"	40%
sow – "сеять" so – "так"	33%
threw – "бросил" through – "через"	33%
Verb-service words	
buy – "покупать" by – "предлог"	40%
know – "знать" no – "нет"	33%
but – "возражать" but – "кроме"	40%
Adjective-adverb	
even – "ровный" even – "даже"	50%
A pronoun is an unchangeable word	
I – "я" ay – "утвердительный голос" (при голосовании)	33%
Numeral-adverb	
two – "два" too – "также"	66%
Adverb-adverb	
too – "также" too – "слишком"	100%

From the examples we have given, it can be seen that when only certain forms coincide, homonymy is in some cases 25%, in others-30%, in others – 40-50%, in the fourth – 66%.

It is quite obvious that the provision on homofornia can hardly be applied in such cases.

In this regard, it seems to us expedient to distinguish between different types of homonymy of the English language on a different basis. If the words are not homonymous in all forms, then it is necessary to take as a dividing line the coincidence in the sound of half of the forms.

Thus, when words coincide in half and most of their forms, the homonymy will be incomplete, when words coincide in a smaller part of their forms, the homonymy will be partial.

In our work, we will adhere to the following classification of homonyms developed by us:

1. If all the forms of the words of this sound complex coincide (in sound), the homonymy is complete

(bight – "бухта" и bite – "укус"

bights bites);

2. If 50% of the forms match or more – the homonymy is incomplete

(to lie – "лежать" и to lie – "лгать"

lies lies

lying lying

lay/lain lied)

3. If less than 50% of the forms match, the homonymy is partial

(nose – "нос" to know – "знать"

noses knows

knowing

knew

known)

We consider it expedient in our work to give another, more detailed, classification of homonyms of the English language, which is also largely based on the well-known classification of A. I. Smirnitsky, but where the issue of lexical homonymy is more deeply considered and a deeper differentiation between lexical-grammatical and grammatical-lexical homonyms is carried out.

The classification of certain phenomena can be based on one or more signs. The simplest classifications are based on one attribute. Two classifications of the same phenomena, but on different grounds, together form a complex classification – a classification on two grounds. Even more complex are the classifications based on three criteria. The only question is to choose the right classification features and apply the measure of a particular feature to all the classified phenomena.

The very definition of the concept of "homonym" should show us the ways to go when solving this problem. From the definition of homonyms given in section I of this work, we can distinguish three main constituting signs of homonyms:

- commonality of sound (or more broadly-commonality of form),

- difference of meaning (or more broadly-content),

- attribution of homonyms to words or word forms.

The classifications constructed according to these features will be the most important, the most significant.

How can homonyms be classified according to the first feature – the commonality of form (-sound)? It is possible to divide all homonyms into two large groups: phonemic and phonetic. In phonemic homonyms, the composition of the phonemes of one word completely coincides with the phonemic composition of another word: Plane – plane and Plane – plane tree. Most homonyms belong to this group.

Phonetic homonyms represent a complete identity with each other from the acoustic-articular (phonetic) point of view, however, when phonological analysis reveals the difference in the phonemic composition of these homonyms. Theoretically, such a position is possible only in one case – if there is a weak position in which the differential signs of two or more phonemes disappear, the opposition of these forms is neutralized. Phonetic homonyms should include English homonyms such as paw (paw) and pour(pour), raw (raw) and roar(roar), saw (saw) and sore (sick), etc. Under certain conditions (before the vowel of the next word), r sounds at the end of words that have r in the spelling.

Based on the difference in meaning, all homonyms are divided into three unequal groups. First of all, lexical homonyms are distinguished, i.e. homonyms that differ only in lexical meaning, with a

complete coincidence of the grammatical meaning of the monotonous forms: oar (oar) and ore(ore), bill (halberd) and bill (bill) – forms of the general case, to meet (to meet) and to mete (measure) – forms of the infinitive.

The direct opposite of lexical homonyms are grammatical homonyms, i.e. homonyms that differ only in their grammatical meaning, but are absolutely identical in their lexical meaning (hence, the grammatical forms of the same word): sheep is the innate number and sheep (plural).

Between these two extreme types are all the other homonyms, which can be conditionally called lexico-grammatical. Any pair of lexical-grammatical homonyms reveals a difference, greater or less, both in lexical and grammatical meaning.

The classification of homonyms described above can be presented in the table:

	Полная омонимия	Частичная омонимия
Grammatical homonymy	You ("I saw you" – объектный падеж) You ("You saw me" – именительный падеж)	Sheep ("One sheep" – единств. число) Sheep ("Many sheep" – мн. число)
Grammatical and lexical homonymy	Сложная омонимия	
	The – артикль The – союз ("the more, the better")	Patch (заплата - существительное) To patch (делать заплаты – глагол)
Lexico-Grammatical homonymy	Our (наш) Hour (час)	Bear (медведь) Bare (голый)
	Простая омонимия	
		Fell (упал – от глагола to fell) To fell (валить)
Lexical homonymy	Saw (тела) Saw (поговорка)	To wear (носить – неправильный глагол) To ware (беречься)

As can be seen from the table, all homonyms are divided into full and partial, but only grammatical ones are not divided into complex and simple ones. Moreover, lexical-grammatical and grammatical-lexical homonyms are most often partial.

In modern English, full lexical homonyms predominate, about 48-50% ([skeil] "чешуя" and "масштаб") and partial, complex lexico-grammatical homonyms, about 45% ([rouz] "роза" and "встал"). Partial, lexical homonyms ([dai] "красящее вещество" and "игральная кость") and simple, lexical and grammatical homonyms ([lei] "лежал" and "класть") account for 5-7% (almost equally).

Conclusion. The paper analyzes the points of view of many authors on this problem. Different opinions about this phenomenon are compared and it is concluded that homonyms do not complicate communication and are not an obstacle for both the listener and the speaker. The language, in practice, does not experience any inconvenience from the existence of homonyms and they usually do not interfere with understanding, since homonyms are differentiated for the listener by the context and the situation.

In the course of the work, it was concluded that the word, although it depends on the context and taken in isolation from others, often has a vague, vague meaning, but we consider it illegal to say that a word torn out of connection is dead.

The result of the work was the classification of homonyms, derived from the results of a comparative analysis of existing ones and, obtained by the example of fiction, the determination of the number of homonyms that fall into each category.

All the tasks have been completed in the work.

List of references

1. Абаев В.И. О подаче омонимов в словарях // Вопросы языкознания.- 1957.- №3.- с.34-38.
2. Адмони В.Г. Основы теории грамматики.- М.-Л.: Наука, 1964.- 430с.
3. Антрушина Г.Б. Лексикология английского языка.- М.:Высшая школа, 2001.-222с.

4. Арбекова Т.И. Лексикология английского языка: Парктический курс.- М.:Высшая школа, 1977.- 246с.
5. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка.- М.:Книга, 1959.- 306с.
6. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования (На материале имени существительного).- Л.:Прогресс, 1966.- 190с.
7. Ахманова О.С. О принципах и методах лингвостилистического исследования.- М.:Изд-во Московского университета, 1966.- 224с.
8. Ахманова О.С. Лексикология английского языка.- М.:Книга,1966.- 230с.
9. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов.- М.:Книга, 1966.- 980с.
10. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка: Пер. с фр. – М.: Прогресс,1955.- 236с.
11. Бархударов Л.С. Очерки по морфологии современного английского языка.- М.: Прогресс,1975.- 185с.
12. Блумфилд Л. Язык.- М.: Прогресс, 1968 – 392с.
13. Бонк Н.А., Копиит Г.А., Лукьянова Н.А. Учебник английского языка. Ч 1.- М.: Высшая школа, 1983.- 280с.
14. Будагов Р.А. Введение в науку о языке.- М.:Книга, 1958.- 430с.
15. Булаховский Л.А. Из жизни омонимов //Русская речь.- 1928.- №3.- С.47-60.
16. Булаховский Л.А. Введение в языкознание. Ч.II.- М.:Высшая школа, 1953.- 930с.
17. Вавилов Н.А. Некоторые принципы классификации омофонов// Грамматические и лексико-семантические исследования.- Калинин: Изд-во университета.- 1975.- С.20-25.
18. Виноградов В.В. Краткий словарь лингвистических терминов.- М.: Прогресс,1995.- 824с.
19. Виноградов В.В. Об омонимии и смежных явлениях// Вопросы языкознания.- 1960.- №5.- С.3.
20. Виноградов В.В. Русский язык.- М.: Просвещение, 1947.- 240с.

**Бариев А.А. Ералы Қ.Ә., Тастанбеков Б.Е.
Satbayev University, Қазақстан, г. Алматы**

ҚАЗАҚСТАНҢ СТАРТАП ДАМУЫ: ҚАЗІРГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРДАҒЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІН РӨЛІ

***Аннотация.** Қазақ тілін дамыту пайдаланушыға дербестендірілген сабақтар, тесттер мен ойындар ұсынатын мобильді қосымша есебінен ілгерілетілуі мүмкін. Сондай-ақ, қосымшада қазақ тілінде сөйлеу және сөйлеу дағдыларын жақсарту үшін дауысты таңу функциясы болуы мүмкін. Монетизация үшін стартап ақылы жазылымдарды, сандық кітаптарды сатуды және жарнаманы қоса алғанда, әртүрлі тәсілдерді қолдана алады. Сондай-ақ, қосымша ана тілінде сөйлейтін адаммен онлайн режимінде байланыс орнатуға мүмкіндік береді, бұл тәжірибе мен қарым-қатынасқа ықпал етеді. Бұл стартап қазақ тілін үйренгісі келетіндер үшін, оның ішінде Қазақстаннан тыс жерлерде тұратындар және осы елдің мәдениетіне қызығушылық танытқандар үшін пайдалы болуы мүмкін. Бұл сондай-ақ қазақ тілінің сақталуы мен дамуына, сондай-ақ Қазақстан мәдениетінің әлемде таралуына ықпал етуі мүмкін. Толық табысқа жету үшін стартап сапалы мазмұнды және тілді оқытудың бірегей мүмкіндіктерін қамтамасыз етуі керек. Жалпы, қазақ тілін үйренуге арналған мобильді қосымшаны құру Қазақстанның тілі мен мәдениетін дамытудағы маңызды қадам бола алады, сондай-ақ адамдарға жаңа тілді интерактивті және қолжетімді түрде үйренуге мүмкіндік береді.*

***Тірек сөздер:** Стартап, инвестиция, үрдістер, Қазақ тілі, Astana Hub, IT-саласы.ңәу.р*

***Annotation.** The development of the Kazakh language can be promoted at the expense of a mobile application that provides the user with personalized lessons, tests and games. The application may also have a voice recognition function to improve your speaking and speaking skills in the Kazakh language. For monetization, a startup can use different approaches, including paid subscriptions, selling digital books, and advertising. The application also allows online communication with a native speaker, which contributes to experience and communication. This startup can be useful for those who want to learn the Kazakh language, including those who live outside Kazakhstan and are interested in the culture of this country. It can also contribute to the preservation and development of the Kazakh language, as well as the spread of the culture of Kazakhstan in the world. To be fully successful, a startup must provide quality content and unique language learning opportunities. In general, the creation of a mobile application for learning the Kazakh language can be an important step in the development of the language and culture of Kazakhstan, as well as allow people to learn a new language in an interactive and accessible way.*

***Key words:** startup, investment, trends, Kazakh language, Astana Hub, IT industry.*

Кіріспе.

Стартап дегеніміз не? Стартап-бұл операциялық қызметтің қысқа тарихы бар компания. Бұл термин алғаш рет 1976 жылы тамызда Forbes журналында және 1977 жылы қыркүйекте Business Week журналында қолданылды. Бұл ұғым 1990 жылдары тілде бекітіліп, нүктелік комалардың экономикалық көпіршігі пайда болған кезде кең таралды.

Стартап жаңа бизнес моделін зерттейтін уақытша ұйым ретінде анықталады. Егер стартап "атса", онда ол тез арада жақсы қаржылық нәтиже береді. Стартап-бұл әлсіздерге арналған әрекет емес. Кәсіпкер ақылды және батыл болуы керек.

Қазақстанда стартаптарды дамытудың негізгі үрдістерінің бірі инвестициялық қорлар мен венчурлік капиталдар санының артуы болып табылады. Елде инвестициялық нарықта жаңа ойыншылар пайда болады, олар болашақ стартаптарды қаржыландыруға дайын. Сондай-ақ, соңғы уақытта коворкингтер мен инкубаторлар белсенді дамып келеді, онда кәсіпкерлер бизнес-модельді әзірлеуге, MVP құруға, инвесторларды іздеуге және басқа да мәселелерге көмек ала алады.

Қазақстанда IT-секторды дамыту тағы бір үрдіс болып табылады. Жыл сайын көптеген жастар IT индустриясында мансапты таңдайды, сонымен қатар өздерінің IT стартаптарын жасайды. Елімізде жас IT-кәсіпкерлерді қолдау үшін арнайы бағдарламалар мен конкурстар құрылды. Сондай-ақ, Мемлекет IT саласын дамыту үшін білім беру гранттарын бөледі.

Сондай-ақ, Қазақстанда экология және тұрақты даму саласындағы стартаптар пайда болады. Елде көптеген экологиялық проблемалар бар және оларды шешуге көмектесетін стартаптар. Жақында Қазақстанда қалдықтарды өңдеумен, экологиялық таза технологияларды құрумен және елдегі экологиялық жағдайды жақсартуға бағытталған басқа да жобалармен айналысатын стартаптар пайда болды.

Сонымен, Қазақстандағы кәсіпкер әйелдер санының артуы тағы бір маңызды үрдіс болып табылады. Соңғы жылдары көптеген әйелдер өз бизнестерін құруға бел буып, стартаптарын сәтті дамытуда.

Жақында Астанада жаңадан бастаған стартаперлерге арналған инкубатор іске қосылды.

Astana Hub халықаралық технопаркінде Startup Garage инкубациялық бағдарламасына өтінімдерді қабылдау ашылды, онда MCI идеясы немесе MVP өнімін жасау сатысындат-жобалар қатыса алады. Хабтың баспасөз қызметі хабарлағандай, Startup garage бағдарламасы стартаптарға өз өнімдерінің прототипі мен қаптамасын жасауға, сату арналарын құруға немесе кеңейтуге, венчурлық капитал мен періште инвесторларын тартуға көмектесуге арналған.

Startup Garage-де оқудың соңында қатысушылар технологиялық Стартапты басқару негіздері, дайын өнім және олар жасаған стратегиядан сату туралы толық түсінікке ие болады. Түлектердің жобалары 300 миллион АҚШ долларынан астам жиынтық қоры бар инвесторлар мен венчурлық капиталистерге жіберіледі. Бағдарламаға қатысушыларды жобаның сұхбат негізінде сарапшы жобаны іріктеу және диагностикалау критерийлеріне сәйкестігін скринингтік бағалау жолымен берілген өтінімдер негізінде іріктейтін болады.

2022 жылы Astana Hub резиденттерінің цифрлық шешімдерінің экспорты 165 млн АҚШ долларына жетті. Сонымен қатар, стартаптарға 130 млн АҚШ доллары инвестиция тартылды, деп хабарлады Қазақстанның цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің даму департаментінің директоры Нұрсұлтан Ержанов ОКҚ брифингінде. Спикер Қазақстанда қазақстандық кәсіпкерлердің әлемдік нарыққа шығуы үшін қолайлы жағдайлар жасалғанын және мемлекеттік қолдаудың түрлі шаралары қолданылатынын атап өтті. Сондай-ақ, елде экспортқа өнім өндіретін индустриялық-инновациялық мекемелер үшін ақпараттық-коммуникациялық қызметтер бағытында шығындарды өтеу тетігі жұмыс істейді. Осы тетіктің арқасында 2022 жылы 60 миллион теңгеге жуық шығын өтелді.

2021 жылы іске қосылған "Techdda" бағдарламасы өңірлерде IT-білім беруді дамытуды ынталандырды. Соңғы екі жылда еліміздің 12 өңірінде 20 бағдарламалау мектебі ашылды. 2022 жылы 49 IT-мектепке 3068 грант берілді. 2022 жылдың қорытындысы бойынша ЦДИАӨМ білім беру саласындағы уәкілетті органдармен бірлесіп 25 мыңнан астам IT-маман дайындады, бұл 2021 жылмен салыстырғанда 10% – ға артық", - деді спикер.

Сонымен қатар, Ермұрат Ермановтың айтуынша, 2022 жылдың соңына қарай 320 шетелдік компания Астана хабына тіркелуге өтінім берген. Нәтижесінде 166 мекеме хабтың резиденті болды. Шетелдік бизнес қатысушыларының бизнес-жоспарларына сәйкес 2023 жылы

экспорттық кірістің жалпы көлемі 200 млрд теңге деңгейінде күтілуде.

Стартап атылған кезде ол табысты бизнеске айналады. Мысалы 1 Fit ол халықаралық нарыққа шығады.

Қазақстандық 1 fit қосымшасын әзірлеуші Ұлыбританияда өз сервисінің іске қосылатынын жариялады". 2023 жылдың ақпанынан бастап Лондон тұрғындары спорт залдарына, студияларға және әртүрлі белсенді спорт түрлеріне бару үшін әмбебап абонементті бірінші болып пайдалана алады", - делінген компанияның 20 ақпанда жарияланған мәлімдемесінде.

1 Fit-халықаралық компания және аттас мобильді қосымшаны жасаушы. Ол спорт залдары мен фитнес-клубтарға бір реттік ақыға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Компания стартап ретінде басталды және қазіргі уақытта Қазақстан, Өзбекстан және Қырғызстан нарықтарында жұмыс істейді. Қазақстанда қосымша Алматы, Астана, Шымкент және Қарағандыда қолжетімді. 2022 жылдың наурыз айында 1 Fit негізін қалаушы және бас директоры Мұрат Әлиханов Forbes.kz, бұл Украинадағы жағдайға байланысты Ресейдегі қызметті қысқартуды және АҚШ нарығына назар аударуды жоспарлап отыр. (2021 жылдың күзінде стартап осы мақсатта TMT Investments венчурлық қорын тартып, 500 000 АҚШ долларын құрайтын инвестициялық мәміле жасады).

Сондай-ақ, маған қызықты қазақша стартапы дамып келеді бұл толықтырылған шындық технологиялары арқылы балалардың сөйлеуін дамытуға арналған қосымша. Astana Hub Qaz Startup Battle it-стартаптарының бірінші конкурсына қатысушылармен сұхбат алды. Қосымша туралы сұрақтарға "QazaQsha" жобасының негізін қалаушы Қызғалдақ Байтаңатқызы жауап берді.

- Бұл қолданбаны жасау идеясы сізге қалай келді?

- Балалар-біздің болашағымыз, мен оларды сау және бақытты көргім келеді. Алайда, бүгінгі таңда балалар денсаулығының ең үлкен проблемаларының бірі-сөйлеу дамуының кешігуі. Бұл мәселені шешу үшін Сіз орыс немесе басқа тілдерде жеткілікті ақпарат таба аласыз. Өкінішке орай, қазақ тілінде мұндай ақпарат аз. Қазақ тілінде пайдалы және қызықты мазмұн жетіспейді. Ал үнсіз бейнелер, логопедтердің айтуынша, баланың сөйлеуін кешіктіреді. Осы факторлардың барлығы бізді QazaQsha жобасын құруға итермелейді.

- QazaQsha жобасы туралы толығырақ айтып беріңізші. Ол қалай көрінеді?

- Бұл басқатырғыш карталар және Біз өз клиенттерімізге жіберетін қосымша. Жақында, әрине, біз оны AppStore мен PlayMarket-те қол жетімді етеміз. Пазл екі карточкадан тұрады: біреуінде әріп, екіншісінде жануардың немесе жәндіктің бейнесі бар. Бала бұл басқатырғышты бүктеуі керек, содан кейін қолданбаны іске қосып, камераны бағыттаған кезде, басқатырғыштағы сурет өмірге келеді және бала бұл жануардың атын естиді. Мысалы, ол "Ә" әрпі бар басқатырғышты алады, камераны оның үстіне апарған кезде қолданба сол әріпті айтады, содан кейін оны Әтеш бейнеленген басқатырғышпен байланыстырады және Қолданба "Атеш"сөзін береді. Сонымен, бала естігенді көргенімен салыстыруды үйренеді, бұл оны дыбысты қайталауға итермелейді.

- Сіздің қосымшаларыңыздың басқалардан айырмашылығы неде?

- Біздің жобаның басты айырмашылығы-QazaQsha толықтырылған шындыққа негізделген, бұл бүгінгі таңда өте танымал технология. Біздің жобамыздың қазақ тіліндегі аналогтарын біз әлі кездестірген жоқпыз.

- Сіздің қосымшаңыз қазақ тілін тез әрі оңай үйренуге көмектесті ме?

- Иә, қазақ тілін үйренгісі келетін балаларға да, ересектерге де. Мен студентпін, ал менің шетелдік сыныптастарым жобаға қызығушылық танытып, өздеріне бірнеше жиынтық сатып алып, олардың көмегімен қазақ тілін сәтті үйренуде.

"QazaQsha" өз стартапына идеялар түрінде ғана шабыт берді, өйткені осы Стартапты іске асыру үшін әлі білімім мен дағдыларым жоқ. Мен төрт тілді жоғары деңгейде меңгергім келеді бұл Мен оқитын ағылшын тілі, Орыс тілін жақсы деңгейде білемін, жапон тілі бірақ бұл тілді қалай үйренуге болатынын білмеймін, сонымен қатар менің ана тілім орыс тілі сияқты жақсы білмейтін қазақ тілі. Қалалық адамның мәселесі орыс тілді мектепте оқитын және орыс тілді ортада өсіп келе жатқан қазақ тілін меңгеру болғандықтан, онда достарымен қарым-қатынас және тұтынудың ақпараттық ортасы бар. Ал, қазақ тілін дамыту үшін стартап идеясы бар, әрине, ол тек басында және сценарий ретінде.

Қазақ тілін дамыту үшін мүмкін болатын стартаптардың бірі-қазақ тілін үйренуге арналған мобильді қосымша. Қосымшада пайдаланушыларға қазақ тілі туралы білімдерін жетілдіруге

көмектесетін түрлі сабақтар, тесттер мен ойындар болады.

Қолданба пайдаланушының білім деңгейіне, сондай-ақ оның жеке мүдделері мен тіл үйрену мақсаттарына негізделген жекелендірілген сабақтарды ұсыну үшін қайралады. Сонымен қатар, қосымшада қолданушылар қазақ тілінде сөйлеу және сөйлеу дағдыларын жетілдіре алатындай дауысты тану функциясы болуы мүмкін.

Стартапты монетизациялау үшін қосымша сабақтар мен қосымшаның функцияларына қол жеткізуге ақылы жазылу, цифрлық кітаптар мен оқу материалдарын сату, сондай-ақ қазақ тілін үйренуге байланысты тауарлар мен қызметтерді жарнамалау сияқты түрлі тәсілдерді қолдануға болады.

Сондай-ақ тіл үйренудің ажырамас бөлігі болып табылады тәжірибе. Бұл міндет үшін қазақ тілін үйреніп жатқан және сіз әлемнің кез келген нүктесінде бола алатын ана немесе пікірлес адаммен онлайн сөйлесу жүзеге асырылады.

Мұндай стартап қазақ тілін үйренгісі келетіндер үшін, оның ішінде Қазақстаннан тыс жерлерде тұратындар және осы елдің мәдениетіне қызығушылық танытқандар үшін пайдалы болуы мүмкін. Бұл сондай-ақ қазақ тілінің сақталуы мен дамуына, сондай-ақ Қазақстан мәдениетінің әлемде таралуына ықпал етуі мүмкін.

Қазақстанда Стартапты дамыту жөніндегі қорытындымен аталған бағыттың болашақта үлкен әлеуеті мен болашағы бар деп айтуға болады. Елдегі экономикалық жағдай әрдайым тұрақты бола бермесе де, Үкімет инновациялық жобалар мен стартаптарды белсенді қолдайды және дамытады.

Стартаптар Қазақстанға технологияларды дамытуға, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға, жаңа жұмыс орындарын құруға және шетелдік инвестицияларды тартуға көмектесе алады.

Жалпы, Қазақстанда стартаптарды дамыту-бұл елдің экономикалық дамуына және азаматтардың өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал ететін перспективалы бағыт.

Стартаптарды дамыту қазақ тілінде бейне, аудио-подкасттар, ойындар және т.б. сияқты цифрлық контенттерді жасауға көмектеседі, олар тілді танымал етуге және оны жастар арасында қолдануға ықпал етеді.

Қазақ тілі саласындағы стартаптарды табысты дамыту үшін мемлекет пен қоғам тарапынан қолдау, сондай-ақ осы салаға тәжірибелі мамандарды тарту қажет екенін атап өту маңызды. Егер осы факторлардың барлығы сақталса, онда стартаптар қазақ тілінің дамуына және оның Цифрлық әлемде танымал болуына айтарлықтай ықпал ете алады.

Стартапты дамытудың жобаны жасаушылар үшін де, жалпы қоғам үшін де көптеген жағымды жақтары бар. Мысалы:

- Инновация: стартаптар көбінесе салаларды өзгерте алатын және қоғамдағы инновация деңгейін арттыра алатын жаңа өнімдер мен қызметтерді құруға бағытталған.
- Экономиканы дамыту: табысты стартап жаңа жұмыс орындарын құруға, еңбек өнімділігін арттыруға және жалпы экономиканың өсуіне ықпал ете алады.
- Әлеуметтік мәселелерді шешу: көптеген стартаптар кедейлік, экологиялық мәселелер және т. б. сияқты әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған.

Әдебиеттер тізімі:

1. https://forbes.kz/economy/startups/v_kazahstanskije_startapyi_investirovano_130 mln/
2. https://forbes.kz/economy/startups/v_astane_zapustili_inkubator_dlya_nachinayuschih_startaperov/
3. QazaQsha стартап <https://astanahub.com/ru/article/qazaqsha-prilozhenie-dlia-razvitiia-rechi-detei-s-pomoshchii-tehnologii-dopolnennoi-realnosti>
4. https://forbes.kz/economy/startups/v_astane_zapustili_inkubator_dlya_nachinayuschih_startaperov/

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПСИХОКОРРЕКЦИИ МОТИВАЦИИ СОТРУДНИКОВ ОРГАНИЗАЦИИ

Актуальностью данной темы исследования выступает то, что в нынешних реалиях залогом успеха любой компании является фактор качественно мотивированного персонала. Более того, учитывая механизм формирования мотивационной сферы человека, организация получает возможность улучшения производительности труда и своей конкурентоспособности, путем наиболее эффективного воздействия на сотрудников. В современном мире каждому руководителю стоит понимать, что внедрение и дальнейшая коррекция проработанной системы мотивации персонала — это не только финансовое стимулирование персонала к работе, но прежде всего комплекс мероприятий, которые побуждают сотрудников к особой старательности и активному желанию работать именно в этой организации, получению высоких и высочайших результатов в своей деятельности и лояльности по отношению к руководству.

Мотивация — это побуждение к активной деятельности личностей, коллективов, групп, связанное со стремлением удовлетворить определенные потребности [1]. Другими словами, это действия, предпринимаемые руководством для улучшения трудоспособности работников и привлечения квалифицированных специалистов, мотивация может иметь как материальный, так и нематериальный вид.

Действительно, материальное вознаграждение имеет большое значение в мотивации персонала, но существует ряд следующих факторов, сообщающих об обратном:

1. Отсутствие возможности повышение заработной платы на постоянной основе, что влечет сотрудников к привыканию достигнутого уровня дохода, в связи с чем мотивация работника снижается.

2. Повышение заработной платы не всегда удовлетворяет ожидания сотрудников, что также ведет к краткосрочности ее эффекта.

Нематериальную мотивацию можно описать как психологическое воздействие на работников, а то есть похвала, демонстрация ценности сотрудника, предоставление возможностей сотруднику гордиться собой и своими действиями, создавать комфортную обстановку в коллективе. Данный вид мотивации можно описать теориями А. Маслоу и Ф. Герцберг.

Возможность и путь к саморазвитию покрывают одну из потребностей пирамиды Маслоу, результатом чего является повышение квалификации сотрудника и дальнейшее его ощущение востребованности и полезности для организации. Более того, у сотрудников в большинстве случаев присутствует потребность в самореализации и уважении со стороны коллектива. Стоит отметить, что по пирамиде Маслоу одной из потребностей является предоставление права выбора, что в свою очередь может быть достигнуто руководителями, вовлекая сотрудников в решения различных вопросов, касающихся организации [2].

По трудам Ф.Герцберга можно отметить, что индивидуальное и коллективное комфортное рабочее место благоприятно влияет на трудоспособность персонала. Но стоит отметить, что фактор комфортного рабочего места с точки зрения мотивации имеет краткосрочный положительный эффект [3].

Примерами нематериального вида мотивации могут послужить следующие методы:

1. Публичное вознаграждение: присвоение звания лучший работник месяца, внесение публичный благодарственный приказ, внесение имени сотрудника в историю компаний и тд.

2. Подарки: возможность уменьшение рабочего дня по надобности с сохранением заработной платы в полном объеме, возможность приобретения акций предприятия.

3. Социальное вознаграждение: публичные поздравления с днями рождения, достижениями и успехами.

4. Обогащение труда: разнообразие работы, однозначность рабочего задания, значимость рабочего задания, автономность на рабочем месте и обратная связь [4,5].

Таким образом, мотивация сотрудников в организации занимает значимое место и пренебрежение ею, в конечном счете, организации наносят вред самим себе путем утечки

талантливых сотрудников или же их низкой производительностью. Чтобы предотвратить негативные явления, руководителям необходимо создавать организационную культуру, внедрять методы мотивации, способствовать развитию сотрудников, устанавливать справедливую заработную плату и в итоге образовать эффективную систему мотивации персонала.

Литература:

1. Зайцев Г.Г. Управление персоналом в организации. Мотивация. Структура, . - 2010. - 176 с.
2. А. Маслоу Мотивация и личность. - 3 изд. - 2019. - 400 с.
3. Ф.Герцберг Мотивация к работе. - 2012. - 240 с.
4. Волгогонова О.Д.,Зуб А.Т. Управленческая психология: Учебник. – 2019. – 352 с.
5. Базаров Т.Ю. Психология управления персоналом. – Москва: Издательство Юрайт, 2020.-381 с.

Озибекова С. С., Caspian University

Научный руководитель: Каракулова З.Ш., к.псих.наук, ассоц.проф.

**ПСИХОКОРРЕКЦИЯ МОТИВАЦИИ ЛИЧНОСТИ ПЕРЕЖИВАЮЩЕЙ
КРИЗИС СЕРЕДИНЫ ОБУЧЕНИЯ**

Актуальность проблемы кризиса середины обучения напрямую связана с проблемами мотивации студентов. По данным современных психологических исследований, у студентов плохо сформировано представление о своей специальности, в следствии чего, наблюдается низкая мотивация к учебной деятельности, но не учитывается фактор – переживание студентами кризиса 3 курса, который возникает по ряду причин, одной из которых, разочарование в выбранной профессии, что и может приводить к снижению мотивации личности студента [1].

Согласно наблюдениям Томского Государственного Университета первый и второй курс университета знаменуются периодом адаптации к более взрослому этапу жизни и к началу третьего курса, период адаптации заканчивается. Наступает период «разочарований». Все перестает быть идеальным, как казалось, потому что студенты сталкиваются с «внутренней кухней» своей специальности, ее реальными характеристиками и проблемами соотношения притязаний с реальностью. Студенты встречаются с противоречием теоретических знаний с практикой и впадают в кризис, вызванный состоянием когнитивного диссонанса. Что в последующем и приводит к нарушениям мотивационной сферы обучающихся [2].

Актуальность данной проблемы для студентов заключается в том, что переживание кризиса 3 курса влечет за собой такие последствия как снижение успеваемости и радикальные решения в виде ухода из университета. Изучение данной проблемы и подбор психокоррекционных методик обеспечит более органичный процесс переживания кризиса, а также повышение мотивации к обучению, что сократит студентам финансовые, временные и психологические проблемы.

Со стороны вузов актуальность заключается в том, что по данным за 2019 год в РК количество студентов, переживающих кризис третьего курса, достигает 44,3%. Эта цифра имеет два значения: финансовое и репутационное. Финансовая часть состоит в том, что кризис подвигает студентов бросать обучение – университет теряет своих обучающихся, репутационная часть – это негатив со стороны студентов к вузу, а также нелестная слава на рынке трудоустройства ввиду выпуска неквалифицированных кадров.

Такая проблема актуальна не только для студентов, ВУЗов, но и для работодателей, так как на выходе из высшего учебного заведения мы сталкиваемся с проблемой недостаточной квалификации и компетентности кадров. Принимая сотрудников на работу, организация сталкивается со множеством рисков: от переобучения работника до быстрого его выгорания, что влечет за собой немалые объемы моральных и финансовых затрат.

Впервые кризис середины обучения описал М. Б. Фридман в своей работе «The passage through college», посвященной анализу шести стадий университетского обучения в США [3]. Основная мысль Фридмана по данной проблеме состоит в том, что студенты второго и третьего курса остаются незамеченными как для администрации вузов, так и для ученых, в плане психологического состояния обучающихся и особенностей переживания данного периода

обучения. Автор даже называет студентов «невидимками» и «забытым годом». Благодаря этой работе, в последующем, в Университете Северной Каролины были организованы курсы психологического сопровождения. После их прохождения, 75% студентов сумели успешно преодолеть кризис и завершить обучение на «отлично» без каких-либо отсрочек и задержек.

Также Е. Л. Солдатова в своем исследовании кризиса перехода к взрослости обнаружила, что на втором этапе формирования идентичности в юношеском возрасте происходит столкновение «Я-идеального» и «Я-реального», что приводит к размытию границ идентичности [3]. У индивида наблюдается снижение самооценки, он перестает верить в собственные возможности, но при этом находится в постоянном поиске подходящих ему образцов идентичности. Переосмысление своей идентичности может являться причиной кризиса середины обучения, так как «Я-идеальное» может поменяться в этом процессе. Тогда происходит несоответствие между реальностью и новой системой притязаний, в следствие чего, студент перестает себя идентифицировать с выбранной им ранее профессией.

Таким образом, мы имеем большое поле для построения различных гипотез и проведения множества исследований по выбранной мной проблеме. Что дает нам хорошую возможность для подготовки теоретической почвы для последующей разработки психокоррекционных методик для успешного преодоления учащимися кризиса середины обучения и последующего своевременного завершения обучения.

Литература:

1. Клепцова Е. Ю., Рубцова Д. О. Проблемы мотивации студентов вуза // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 32. – С. 60–66. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/56665.htm>.
2. Статья «Кризис третьего курса» в электронном журнале Томского Государственного Университета от 23 ноября 2018 года на официальной странице университета в социальной сети «ВКонтакте»
3. Кожевникова О.В., ШрейберТ.В. Несформированная профессиональная идентичность абитуриента как предиктор «кризиса второкурсника» // Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. 2017. Вып. 3. С. 381–395. DOI: 10.17072/2078-7898/2017-3-381-395

Оразбоева К. А., Caspian University.

Научный руков.: Каракулова-Федяева З.Ш., канд.псих.наук, ассоц. Профессор

ПРОФИЛАКТИКА СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Актуальность темы обусловлена современными кризисными условиями развития социума, в периоды политической и экономической нестабильности регистрируется рост суицидального поведения в обществе [1]. По данным Всемирной организации здравоохранения, Казахстан в 2019 году занимал 20-ю строчку среди всех стран по количеству суицидов. Ж.Калмакова, руководитель «Национального центра общественного здоровья», привела данные комитета правовой статистики и специальных учётов Генеральной Прокуратуры РК, согласно которым, за период с 2015 по 2022 год в стране отмечается увеличение количества суицидов и суицидальных попыток среди всего населения (суицидов на 27,6%, попыток суицида – на 10,1%). За два месяца 2022 года по сравнению с аналогичным периодом прошлого года количество суицидов продолжает увеличиваться, а количество попыток при этом уменьшилось. Динамика количества суицидов и суицидальных попыток среди детей и подростков до 18 лет выявляет за последние годы тенденцию к снижению: суицидов - на 13,7%, попыток суицидов – на 23,1%, но тем не менее, проблема остаётся актуальной [2].

Несмотря на традиционно негативное отношение к суицидальному поведению и общественное осуждение этого явления, проблема остается нерешенной, что актуализирует научный поиск способов предотвращения и противодействия суицидам, выявлению факторов суицидального риска. Суицид – это социальная, морально-нравственная, этическая проблема, требующая всестороннего анализа и изучения.

Суицидальный риск – степень вероятности возникновения суицидальных побуждений, формирования суицидального поведения и осуществления суицидальных действий.

Суицидальное поведение же – это поведение разрушительного характера, к которому относят все формы девиантного поведения (злоупотребление алкоголем, употребление наркотиков, стойкое нежелание лечиться, управление транспортом в нетрезвом виде, нанесение себе увечий, намеренное участие в драках). В основе суицидального поведения личности всегда лежит психологический аспект. Чаще всего его стоит расценивать, как снятие эмоционального напряжения, способ уйти от жизненных трудностей [3].

У детей и подростков риск суицидального поведения зависит от наличия психических расстройств и других заболеваний, поражающих головной мозг, семейного анамнеза, психосоциальных факторов и факторов окружающей среды.

В число других способствующих факторов, могут входить:

- Отсутствие внутренней организации и границ, что приводит к подавляющему чувству отсутствия направления;
- Интенсивное родительское давление в достижении успеха сопровождается чувством недостатка ожиданий.

Частым поводом для попытки суицида является попытка манипулирования или наказания других, с фантазией «Вы будете сожалеть после того, как я умру».

С точки зрения профилактики суицидального поведения, необходимо обращать на предшествующие изменения поведения (например, унылое настроение, низкая самооценка, нарушения сна и аппетита, неспособность сосредоточиться, прогулы, соматические жалобы и суицидальные озабоченности). Такие заявления, как «Если бы я никогда не родился» или «Я хотел бы заснуть и никогда не проснуться», следует принимать всерьез, как возможные признаки суицидальных намерений [4,5].

Подростков нужно напрямую спросить об их саморазрушительных чувствах; такие прямые вопросы могут уменьшить риск суицида. Однако, специалист не должен давать необоснованные обещания, которые могут подорвать доверие к нему и в дальнейшем снизить чувство собственного достоинства подростка. В медицинских учреждениях врачам необходимо проводить скрининговые исследования в отношении риска суицидов.

В Казахстане любой человек может обратиться за бесплатной помощью:

1. Прежде всего, в каждой поликлинике имеется штатный психолог. Любой прикрепленный житель может анонимно обратиться к специалисту.

2. Жители могут обратиться в «Красный Полумесяц Казахстана», где окажут психосоциальную помощь получателям, а также к волонтерам, где человек уже может получить более детальную консультацию и помощь.

3. Верующих казахстанцев священнослужители всегда готовы выслушать, оказать духовную поддержку и с религиозной точки зрения дать совет.

4. В Казахстане работает сайт onlinehealth.kz, организованный Республиканским научно-практическим центром психического здоровья при поддержке Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ), на котором доступны онлайн-консультации, ответы на письменные вопросы, а также содержится информация по самопомощи.

Также в стране действуют общие номера для обращения граждан, открытые как государством, так и фондами:

- Национальная телефонная линия доверия для детей и молодежи - 150;
- COVID-19 MENTAL HELP;
- Контакт-центр по вопросам нарушения прав детей и семейно-бытового насилия- 111

[6].

Таким образом, суицидальное поведение оказывает разрушительное влияние на близких и друзей человека, который его проявляет. Неожиданная и умышленная смерть близкого человека заставляет чувствовать беспомощность, отверженность, переживать чувство стыда и вины, которые могут преследовать человека на протяжении всего жизненного пути. Профилактические мероприятия личности необходимы для всех возрастов особенно для подросткового и юношеского возрастов.

Литература:

1. Эбелинг Э.О. — Специфика суицидального риска в среде подростков Алтайского края // Социодинамика. – 2017.
2. Ru.sputnik.kz – В Казахстане продолжает расти число суицидов (дата обращения: 27.12.2022)
3. Josephine Elia , MD, Nemours/A.I. duPont Hospital for Children – Суицидальное поведение у детей и подростков – апрель 2021
4. Rehabfamily.com – Суицидальное поведение (дата обращения: 27.12.2022)
5. Igisheva – Краткий толковый психолого-психиатрический словарь – 2008
6. Mgorod.kz - Куда казахстанцы могут обратиться за бесплатной психологической помощью? (дата обращения: 27.12.2022).

Повод Елизавета, студентка 4-го курса Caspian University

Научный руков.: Перленбетов Мухан Атеневич

доктор психологических наук, профессор

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ БЛИЗОСТИ СУПРУГОВ И УДОВЛЕТВОРЁННОСТИ БРАКОМ В СЕМЬЯХ С РАЗНЫМ СТАЖЕМ СУПРУЖЕСТВА

Ключевые слова: брак, семья, эмоциональная близость, удовлетворённость браком.

Актуальность: Исследование эмоциональной связи и удовлетворенности браком на разных стажах супружества является актуальным, независимо от времени, в котором проводится исследование, так как брак – это важнейший социальный институт, который имеет наибольшее значение в жизни людей. Он может существенно повлиять на психологическое благополучие и качество жизни супругов, а также их детей.

Исследование двух важнейших составляющих благополучного брака может помочь понять, как меняется эта связь со временем и какие характеристики влияют на нестабильность супружеских отношений. Данное исследование также может иметь практическое значение для семейной терапии, включая отношения и программу поддержки брака.

Наконец, следует тот факт, что качество супружеских отношений оказывает колоссальное влияние на развитие и дальнейшее поведение ребенка в социуме. Исследование эмоциональной близости и удовлетворенности браком на различных стадиях развития супружества может помочь улучшить семейное благополучие и создать наиболее комфортную среду для развития ребенка, ведь от психологического самочувствия современной семьи зависит то, какое поколение будет развивать наше общество в дальнейшей жизни.

В 2021 году Бюро Национальной Статистики Республики Казахстан произвело анализ: в каких семьях чаще всего происходит раскол брака, и вот какие данные мы получили: наиболее часто разводятся бездетные пары и семьи, имеющие стаж свыше пяти лет. Наибольшее количество разводов выпало на долю супружеских пар, которые не имеют общего ребенка – 60,5%; Разводы среди пар с одним ребенком составили 20,8%; Пары, имеющие двух и более несовершеннолетних детей – 18,7%. Из этого можно сделать вывод, что чем больше детей в семье, тем менее выражена вероятность развода.

Также Бюро Национальной Статистики РК привело данные о доле разводов по продолжительности брака [1]:

1. 34,1% – свыше 10 лет;
2. 26,3% – от 5 до 9 лет;
3. 21,4 % – 2-4 года;
4. 7,8 % – 1 год;
5. 5,5% – до года.

Изучив данную статистику, можно сделать вывод, что наиболее часто разводятся семьи, которые состоят в супружеских отношениях более 10 лет, а наименьшее количество разведенных пар приходится на стаж супружества менее года. Это связано с тем, что на первых порах брака супруги переживают эйфорию и наиболее сильные романтические чувства, а затем, с течением времени, эти чувства могут угасать, появляться претензии друг к другу, которые влияют на удовлетворенность браком.

Основополагающей характеристикой качества супружеских отношений и успешности брака являются показатели удовлетворенности браком и эмоциональной близости. Алешина Ю.Е. считает удовлетворённость браком феноменом межличностного восприятия [2]. В.В. Столин, Т.Л. Романова и Г.П. Бутенко определяют удовлетворенность браком как «широко генерализованное чувство» [3]. Мацковский М.С. считает, что удовлетворенность браком складывается из отношений каждого из супругов к различным сторонам их взаимодействий.

По мнению Э.Г. Эйдемиллера и В.В. Юстицкиса [4], влияние неудовлетворенности браком может носить травматический характер и часто проявляется в виде эмоциональных всплесков внутри семьи. Эти эмоциональные всплески могут включать чувства отчуждения, эмоциональной холодности, отвращения, гнева и даже презрения. Если их не контролировать, эти негативные эмоции могут обостриться и в конечном итоге привести к разрушению семьи.

Однако степень, в которой пары осознают свою неудовлетворенность браком, также может сыграть определенную роль в исходе. Пары, которые способны распознавать свои эмоциональные потребности и сообщать о них друг другу, могут иметь больше шансов решить свои проблемы и повысить удовлетворенность своими отношениями. С другой стороны, пары, которые не в состоянии признать свою неудовлетворенность или эффективно общаться друг с другом, могут быть более подвержены риску распада брака.

В целом, удовлетворённость браком – это сложное и многогранное понятие, которое может проявляться в отдельных аспектах семейной жизни. Чем выше уровень удовлетворенности браком, тем более гармонично складываются супружеские отношения. Поэтому так важно понимать все факторы, влияющие на удовлетворенность браком не только психологам, но и людям, не имеющих отношения к данной науке.

Литература:

1. <https://ru.sputnik.kz/>
2. Алешина Ю. Е. Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем совместной жизни: Дис. канд. психол. наук. М., 1985.
3. Столин В.В., Бодалев А.А. Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования / под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1989. – 208 с.
4. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В.Э. Психология и психотерапия семьи. – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 672 с.

Бисенова Гауһар, 1 курс, Архитектура 22-1к, Caspian University
Научный руководитель: сеньор-лектор Абдрешова А. Б.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ

Аңдатпа. Білім беру мәселелерін шешу қазіргі кезеңнің өзекті бағыттарының бірі болып табылады. Білім беру технологияларын жетілдіру қажет, өйткені ол өмірдің барлық салаларындағы жаңарудың заманауи қарқынымен байланысты. Оқу тәжірибесіндегі өзекті технологиялар оқу үдерісін басқаруға бағытталуы керек.

Түйін сөздер: ғылым, пән, мектеп, колледж, ЖОО, патриотизм, Отан, мемлекет, Қазақстан.

Аннотация. Решение проблем образования — одно из насущных направлений современного периода. Образовательные технологии необходимо совершенствовать, поскольку это связано с современными темпами обновления всех сфер жизни. Актуальные технологии в образовательной практике должны быть направлены на управляемость учебного процесса.

Ключевые слова: наука, дисциплина, школа, колледж, ВУЗ, патриотизм, Родина, государство, Казахстан.

Annotation. Solving the problems of education is one of the urgent directions of the modern period. Educational technologies need to be improved, as it is connected with the modern pace of renewal in all spheres of life. Actual technologies in educational practice should be aimed at the controllability of the educational process.

Key words: science, discipline, school, college, university, patriotism, homeland, state,

Слово «наука» в переводе с латыни означает - знание. Понятие "наука" включает в себя деятельность по получению новейшего познания. Как сказал Б. Рассел, наука является прежде всего знанием; она ищет общие законы, связывающие большое количество частных фактов.

Наука в современном понимании начала складываться с XVI-XVII веков, равно как формирования технической и технологические процессы, но её влияние вышло за рамки и наука преобразилась в основной общественный, гуманитарный учреждение, оказывающий значительное влияние на все сферы общества и культуру.

Образование — целенаправленный процесс воспитания и обучения в интересах человека, общества, государства.

Одна из существенных проблем образования — это проблема смыслов. Основным смыслом образования является развитие как принцип существования и ценностная основа образования. Образование строится в соответствии с принципами полноты и непрерывности, т. е. преемственности обучения и воспитания в организационном, содержательном и методическом обеспечении.

Все идут в определенном возрасте в учебные заведения для получения знаний. Образовательные институты несут ответственность за социализацию человека, особенно средние учебные заведения. Мы начинаем обучаться в возрасте 6-7 лет. Весь этот период получая знания мы формируемся как личность.

Наша основная цель - получить знание. Если это высшее учебное заведение, то получить достойное образование по выбранной профессии. К сожалению, уровень знания у многих преподавателей не соответствуют современным требованиям в сфере образования. Объясняя тему используются одни и те же методы, соответственно студент теряет интерес к предмету. Это приводит к тому, что студент начинает сомневаться в своем выборе профессии.

Есть и хорошие преподаватели, которые используют разные методы, и проводят занятия на высшем уровне. На занятиях используют современные инновационные методы, задают интересные и необычные задания. Однако так же есть и противоположные учителя, у которых много рабочих часов, из-за этого не могут организовать уроки и не могут с каждым учеником отдельно работать, так как в одном классе по 35 учеников. Ученики вовремя не успевают выполнять задания за 40 минут, соответственно объем домашнего задания увеличивается в два раза. Это считается актуальной проблемой.

Ученики и студенты, чтобы получить положительные оценки жертвуют своим физиологическим состоянием здоровья: неполноценное количество сна, мало времени на приём пищи. Хочу сказать, ни в одном университете нету студента, у кого только лишь А+ баллы, при этом имел бы полноценный сон каждый день и своевременное питание. Почему бы не облегчить систему образования, продлить годы обучения, и работать на качество. Как сказал первый президент нашей страны Нурсултан Абишевич Назарбаев, «Будущее в руках молодежи, окружив себя комфортом, могли бы создавать комфортную жизнь предстоящим поколениям, кровным родственникам. Для развития страны нужны образованные специалисты, которые будут развивать нашу страну».

Однако в системе образования есть ошибка, которая не допускает подрастающему поколению и молодёжи реализовать слова Н.А. Назарбаева. Частая проблема встречается между студентами и преподавателями. Это является результатом того, что учителя школы по казахскому языку и по истории относились равнодушно к своей работе и обязанностям. Одно из вещей, которому должны учить учителя по этим предметам это ценность нации и народа - раскрыть любовь ученика к патриотизму с малых лет и отправить школьника во взрослую жизнь с искренней любовью к своей стране, чтобы после получения высшего образования они приложили свои усилия на процветание родины, отдавали свой долг перед Родиной. Но из-за того что на это уделялось мало времени в школе, преподавателям казахского языка в стенах университета придётся учить русскоговорящих казахов вместе с другими иностранными студентами казахского языка с нулевой отметки, а преподаватели/ профессора по истории Казахстана никак не смогут заинтересовать таких студентов историей своей нации, и даже после эмоционально проведённого урока не смогут получить достойную обратную связь. Это одна из проблем современного образования.

Решение существующих проблем возможно путем разработки и реализации образовательной стратегии, которая характеризуется: современностью, научностью, воспроизводимостью, повторяемостью, адаптированностью, интенсивностью, эффективностью, коммуникативностью и перспективностью.

Государство предоставляет нам все возможности для получения знаний: бесплатное среднее образование, с каждым годом распределяет гранты во многие высшие учебные заведения, даже возможность обучаться в рейтинговых зарубежных ВУЗах. Также приняли несколько новых законов, для повышения уровня знаний общества. Решения этих указанных проблем современной науки особо важны на пользу народа, в пользу нашей страны, потому что развитие, экономика, успешность страны зависит от грамотно выстроенной системы образования, однако немаловажно владение патриотизма народов за яркое будущее Казахстана.

В современном обществе проблема самоопределения и самоутверждения личности молодого человека является сверх актуальной и приоритетной задачей государства. Молодежи Казахстана необходимо помочь четко обозначить пространство для приложения своего интеллектуального и инновационного потенциала.

Культ знания, стремление к знанию - верхняя ступень в иерархии ценностей современного молодого человека. Образование выступает в современном обществе как одна из главных ценностей, эталон времени - высокообразованная, конкурентоспособная личность. Здесь налицо совпадение интересов молодежи и государства, ведь только образованная нация в дальнейшем успешно будет решать задачи социума.

Особый приоритет в сфере образования в Казахстане в настоящее время отводится проектам «Интеллектуальные школы», программе «Балапан», «Ауыл жастары».

Молодой человек XXI в. должен четко определить для себя приоритетные ценностные установки, тренды, которые помогут ему реализоваться в жизни, выстроить собственную ценностную планку, иерархическую лестницу предпочтений. Каждому необходимо реализовать личностный потенциал, имеющиеся способности, стать полноправным членом общества, здесь, не последнюю роль играет фактор, что, молодой человек ощущает себя частью социума.

Использованная литература:

1. Бим-Бад, Б. М. Педагогический энциклопедический словарь / Б. М. Бим-Бад. — М., 2002.
2. Островский, И. В. Психология и педагогика : учеб. пособие / И. В. Островский ; под ред. Э. В. Островского. — М. : Вуз. учебник : ИНФРА-М, 2010.
3. Профессиональное образование: ключевые понятия, термины, актуальная лексика : словарь / под ред. С. М. Вишнякова. — М. : НМЦСПО, 1999.

Ахадова М.Т., Caspian University

ПСИХОКОРРЕКЦИЯ КОНФЛИКТНОСТИ ЛИЧНОСТИ МЕТОДОМ КОУЧИНГА В ОРГАНИЗАЦИЯХ

***Аннотация.** Данная статья обсуждает методы психокоррекции конфликтности личности, применяемые в коучинге. Конфликтность личность может привести к различным проблемам, включая трудности в межличностных отношениях и психические расстройства. Коучинг, как подход к личностному развитию, может быть эффективным инструментом для управления конфликтностью личности. В статье рассмотрены основные подходы и методы психокоррекции в коучинге, используемые для управления конфликтности личности, а также обсуждаются преимущества и ограничения данного подхода.*

***Ключевые слова:** психокоррекция, конфликтность личности, коучинг, личностное развитие, межличностные отношения.*

Конфликты в организациях – это обычное явление, которое может возникнуть в любом коллективе. Но конфликты могут стать причиной не только напряженности и неприятных эмоций, но и привести к снижению продуктивности работы, ухудшению взаимоотношений между сотрудниками, а также к ухудшению репутации организации. Психокоррекция

конфликтности личности методом коучинга в организации может помочь сотрудникам научиться эффективно управлять своими эмоциями и реагировать на конфликтные ситуации, что позволит избежать конфликтов и сохранить мирные взаимоотношения в коллективе.

Коучинг в организации – это процесс сотрудничества между коучем и сотрудником организации, направленный на помощь сотруднику в развитии его профессиональных навыков, повышении эффективности работы и достижении личных целей.

Существует несколько подходов к коучингу в психокоррекции личности в организации, которые могут быть применены в зависимости от целей и задач организации и ее сотрудников. Некоторые из этих подходов включают:

1. Коучинг на основе целей – этот подход помогает сотруднику определить свои профессиональные и личные цели и разработать индивидуальный план действий для их достижения. Коуч работает с сотрудником на протяжении определенного периода времени, чтобы помочь ему преодолеть препятствия и достичь поставленных целей.

2. Коучинг на основе обратной связи – в этом подходе коуч помогает сотруднику получать обратную связь от коллег, руководства и клиентов, чтобы развить свои профессиональные навыки и повышать эффективность своей работы.

3. Коучинг на основе лидерства – этот подход помогает руководителям развивать и укреплять свои лидерские качества, управлять командой, устанавливать цели и достигать их.

4. Коучинг на основе командной работы – в этом подходе коуч работает с командой сотрудников, помогая им улучшать коммуникацию, совместную работу, развивать навыки руководства и достигать общих целей.

Каждый из этих подходов может быть эффективным в зависимости от потребностей и целей организации и ее сотрудников. Важно выбрать подход, который наилучшим образом соответствует задачам и потребностям организации и ее сотрудников, чтобы достичь максимально эффекта от коучинга.

Коучинг может быть эффективным инструментом для психокоррекции личности по нескольким причинам.

Во первых, коучинг позволяет клиенту понять личностные особенности, которые могут приводить к конфликтам. Коуч помогает клиенту развивать свою самооценку и уверенность в себе, что может помочь ему лучше понять свои сильные и слабые стороны. Кроме того, коуч помогает клиенту осознать свои эмоции во время конфликта и управлять ими. Клиент может научиться управлять своей яростью, страхом или другими негативными эмоциями, что поможет ему избежать конфликтов.

Во вторых, коучинг может помочь клиенту развивать свои умения общаться. Коуч помогает клиенту научиться эффективному общению, что может помочь ему лучше понимать других людей и избегать конфликтов. Клиент также может научиться эффективно выражать свои мысли и чувства, что поможет ему улучшить свои отношения с другими людьми.

В третьих, коучинг может помочь клиенту развивать свои лидерские качества. Коуч помогает клиенту научиться эффективно управлять конфликтами в команде или на работе, что может помочь ему стать лидером. Клиент может научиться решать проблемы и принимать решения в сложных ситуациях, что может помочь ему достичь успеха в карьере.

Коучинг является эффективным методом для психокоррекции конфликтности личности. Он позволяет понимать свои эмоции и реагировать на них более эффективно. Важно отметить, что коучинг не является заменой терапии или лечения психических расстройств. Коучинг может помочь клиенту улучшить свои отношения с окружающими людьми и стать более продуктивным в работе, но не может решить серьезные проблемы, связанные с психическими расстройствами[3].

Наконец, коучинг является процессом, требующим времени и усилий. Клиент должен быть готов вкладывать усилия в свой рост и развитие, чтобы достичь успеха в работе с коучем. Если клиент готов к изменениям и улучшению своей жизни, то коучинг может быть очень эффективным методом для психокоррекции конфликтности личности.

Целью данного исследования, было выявление факторов, способствующих возникновению негативных последствий работы, связанной с общением с людьми, а также выявление уровня эмоционального выгорания и личностной тревожности.

Задачи исследования:

- применения метода наблюдения для выявления факторов, способствующих возникновению негативных последствий работы, связанной с общением с людьми;
- использование метода беседы для определения личностных особенностей работника в сфере строительства;
- применение психодиагностических методик для определения уровня эмоционального выгорания и личностной тревожности;
- анализ и интерпретация полученных результатов.

Один из методов, которым можно продиагностировать уровень эмоционального выгорания это метод В.В.Бойко. [2]

В тестирование принимали участие 10 сотрудников, которые больше всего проявляли симптомы стресса, эмоциональное выгорание. Для проведения тестирования я использовала опросник, содержащий социально-демографические характеристики, условия работы, формальные характеристики работы, особенности профессионального взаимодействия, личностные особенности испытуемого.

Исследование показало, что при умеренном уровне реактивной и личностной тревожности по шкале тревога и депрессия (методика В.В. Бойко) наблюдается низкий уровень формирования данного симптома. По Методике диагностики уровня эмоционального выгорания В. В. Бойко, в фазе «напряжение» тревога и депрессия является не сложившимся симптомом. Аналогичные результаты были получены у всех испытуемых. Данное исследование подтверждает, что уровень личностной тревожности зависит от показателей шкалы тревоги и депрессии в методике диагностики уровня эмоционального выгорания В. В. Бойко. [1]

В результате проведенного исследования были выявлены факторы, способствующие возникновению негативных последствий работы, связанной с общением с людьми, а также был определен уровень эмоционального выгорания и личностной тревожности у десяти испытуемых. Данные, полученные в ходе работы, были проанализированы и сопоставлены между собой.

Необходимость исследований, направленных на определение уровня эмоционального выгорания работников ТОО «SAPATEK CONSTRUCTION» очевидна по многим причинам.

Во-первых, деятельность, связанная с постоянным общением с людьми, может быть причиной эмоционального истощения работника, что негативно сказывается на всех сферах его жизни.

Во-вторых, для того чтобы предотвратить и по возможности снизить негативное влияние профессиональной деятельности на человека, надо четко определить те слабые стороны, которые наиболее подвержены отрицательному воздействию.

Также важно разделять внешние и внутренние факторы, влияющие на деятельность профессионала. Так, например, ко внешним факторам можно отнести условия работы, число клиентов, обслуживаемых ежедневно в течение рабочего дня и др. Тогда как ко внутренним факторам могут относиться личностные особенности работника.

Чем выше уровень профессионализма работника, тем менее он подвержен негативным воздействиям своей деятельности. Но в то же время, стаж работы, условия организации рабочего места, личная удовлетворенность своей работой и многое другое играют немаловажную роль в успешной профессиональной деятельности.

Список используемых источников

1. Бойко, В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других: научное издание / В.В. Бойко. - СПб.: Питер, 2004. - 474 с. [1]
2. Кларин, М. Корпоративный тренинг: от А до Я [Текст]/ М. Кларин. -М.: Дело, 2010. - 190 с. [3]
3. Бойко В.В., Ковалев А.Г., Панферов В.Н. Социально- психологический климат коллектива и личность.-М.;Мысль,2016.-207с. [2].

БОЛАШАҚ ЖАСТАРДЫҢ БАҒЫТЫ – ҰЛТТЫҚ САНАНЫ ЖАНҒЫРЫТУ

Аңдатпа. Мақалада ұлттық сананы жаңғырту арқылы тұлғаның рухани келбеті мен жас ұрпақты елжандылыққа тәрбиелеудің көрінісін қалыптастырудың маңызы жайында айтылған.

Түйін сөздер: жас ұрпақ, білім, мұра, насихат, мән, өркениет, данышпан, әлемдік деңгей, адамгершілік, ғұлама, зерттеу.

Аннотация. В статье рассказывается о важности формирования духовного облика личности и проявления патриотического воспитания подрастающего поколения через модернизацию национального сознания.

Ключевые слова: молодое поколение, образование, наследие, пропаганда, смысл, цивилизация, гений, мировой уровень, мораль, наука, исследование.

Annotation. The article describes the importance of the formation of the spiritual image of the individual and the manifestation of patriotic education of the younger generation through the modernization of national consciousness.

Keywords: young generation, education, heritage, propaganda, meaning, civilization, genius, world level, morality, science, research.

Рухани жаңғыру – бұл адам сана сезімінің, сенімі мен сапасының, білімі мен өмір сүру тәсілінің көрсеткіші. Ал, жастардың рухани байлығы дегенде бірінші кезекте, олардың білімділігі, ана тілін білуі мен мәдени деңгейі, дүниетанымдық ой-өрісі тұрады. Өйткені, болашақ – жастардың қолында. Қоғамдық сананы жаңғыртудың басты басымдығы ұлтымыздың жаһандық қоғамдастықта бәсекеге қабілетті болуы екендігі сөзсіз. Бұл ретте өзіміздің бірегейлігімізді, құндылықтарымыз бен дәстүрімізді сақтауға тиіспіз.

Қоғамдық сана жаңғыруының қозғаушы күшіне айналуға жоғары оқу орындарының ғылым, білім беру және жас ұрпақты тәрбиелеуде орны ерекше. «Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім терең түсінугі керек. Жастарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Қазақстан үшін тарихи дамудың жаңа кезеңіндегі асқан өзектілігімен әрі маңыздылығымен ерекшеленеді. Біздің еліміздің алға жылжуы үшін қоғам санасының жаңғыруы аса қажетті қадам болып табылады.

Сондай-ақ «бәсекелестік», «білім», «ғылым», «тұтастық», «ұлттық код» сынды сөздердің жастар үшін маңызы зор. Себебі білімдінің мыңды жығар заманы келе жатыр.

Сандық Қазақстанның болашағы өсіп келе жатқан ұрпақтың қолында. Себебі ХХІ ғасырдың ұрпағы сандық әлемге етене енбесе, Кеңестік кезеңнің дәмін татқан буынның икемі бірден келе бермейді. Басты талап меңгеру. Қай жағынан келсе де кез келген саланы жіті меңгере отырып, жұмыс жасау. Тіл үйрену, қабілетті болу, ел үшін тер төгу. «Қазақстанның болашағы – жастардың қолында» деген сөз бекер айтылмаған. Тіпті бұл ұрпақтан-ұрпаққа жалғасын табатын дана сөз болып қалары анық. Жастардың билікке келуі, олардың сауаттылығы мен ел басқарудағы әрбір міндеттері маңызды рөл атқарады. Оның басты мақсаты – Ұлт жоспарын орындау аясында әлемнің ең озық елдері қатарына кіру болып табылады.

Қазір бәсекеден тыс қалған бірде-бір сала жоқ. Ал барлық саланың қарыштап дамып, өркендеп өсуі білім мен ғылымның даму қарқынына тәуелді.

Ұлттық сананы қалыптастыру жолында тілдің атқарар ролі өте маңызды. Жер бетіндегі адамға баласына қатысты дүниенің негізі кілті тіл болса, сол тіл арқылы адам мен адам, қоғам мен қоғам, қауымдастықтар мен өркениеттер танысып ұғысады.

Мемлекеттік тіл – ұлттық сананың ең басты кілті. Тілді сөйлеу арқылы санамыздың бір түкпірінде жатқан өткен тарихқа деген көзқарасымызды түзейміз, келешекке деген сеніміміз ұлғаяды. Әлемдік өркениеттер тарихында өзгеше салтанат құрған кешегі көшпелілер дәуірінің ендігі кезеңдегі даму қарқыны да сол байырғыдан келе жатқан көне білдерін сақтауымен тікелей байланысты. Ұлттық тілді сақтау үшін сананың ашықтығы айқын болуын да Елбасы мақаласында дұрыс тұжырымдайды: «Сананың ашықтығы зерденің үш ерекшелігін білдіреді. Біріншіден, ол дүйім дүниеде, Жер шарының өзіне қатысты аумағында және өз елінің айналасында не болып жатқанын түсінуге мүмкіндік береді. Екіншіден, ол жаңа технологияның

ағыны алып келетін өзгерістердің бәріне дайын болу деген сөз. Таяудағы он жылда біздің өмір салтымыз: жұмыс, тұрмыс, демалыс, баспана, адами қатынас тәсілдері, қысқасы, барлығы түбегейлі өзгереді. Біз бұған да дайын болуымыз керек. Үшіншіден, бұл – өзгелердің тәжірибесін алып, ең озық жетістіктерін бойға сіңіру мүмкіндігі». Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім терең түсінуі керек.

Міне, бүгін еліміз тәуелсіз мемлекет ретінде жаңа өмір салтына қызмет ете бастады. Ғасырлар бойғы арман, мақсаты орындалды, ата-баба алдындағы парызы өтелді. Дүниежүзілік ірі ұйымдарға мүшелікке қабылданды, экономикалық ерекше қарқынмен дамып келеді.

Тәуелсіздік... Аса қымбатымызға айналған бұл сөз сөнген мемлекетіміздің отын маздатып жандырды. Біз «Күншуақты Қазақстан» еліне айналып келеміз. Байқасаңыз, ғасырлар бойы бұл жер күн сәулесін бойына мол жинады. Ол да дайындық. Жүз отыз алты ұлт өкілдерінің жиналуы да кездейсоқ емес. Олар түбінде үлкен рухани туыстыққа, сыйластыққа жетеді. Құпия көп. Мысалы, Қазақстанның байрағының түсі көк. Оның үстіне сары түсті сурет салынған. Ал көк пен сарыны аралыстырса – жасыл түс беретіні белгілі. Жасыл түс – ол бүкіл жер бетінің жап-жасыл гүлденген аймаққа айналуы.

Ел тыныштығын күзеткен сарбаздардың арқасында біздің Отанымыз – бақыт құшағында. Бақытымыз баянды болуы үшін әрбір қазақстандықтың бойында «Отан» деп лүпіл қаққан жүрек, «Отан» деп сыбанған білек болу керек. Ең маңыздысы – отаншылдық рух. Рух деген не? Ол – адам баласы жан дүниесінің арқауы, отансүйгіш патриоттың жаны мен қаны. Тарих ғылымдарының докторы, профессор Манаш Қозыбаев бұл туралы былай дейді: «Адам баласы жаратылғаннан бері 70 млрд. астам адам өмірге келді. Бірақ өркениет тарихында рухты халықтардың аты қалды, заты қалды. Рухты халық – жасампаз алып, тарих рухтың еңсесі биік, мол екенін ертедегі гректер, римдіктер, византийліктер, ежелгі ғұндар, түріктер, Шыңғыс хан дәуіріндегі мұңғылдар дәлелдеді». Рух туралы Гете: «Жаныңдағы жақсынды жоғалтсаң – орны толар, арынды жоғалтсаң – өңің солар, ал өрлігінді жоғалтсаң – барыңды біржолата жояр» – дейді. Бүгінгі ұрпақ осы мәселеге көп көңіл бөлсе екен дейміз. Ол туған тілді құрметтеуден басталады. Біле білгенге қазақ ұлты ешбір ұлттан, қазақ тілі ешбір тілден кем емес. Тұнығы лайланған тілімізді мөлдіретіп болашаққа жеткізер де – біздерміз. Ахмет бабамыздың сөзімен айтсақ: «Тілі жоғалған ұлттың өзі де жоғалады». Демек, «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы – жарқын болашақтың кепілі. Ұлтымыздың барлық асыл мұрасын сақтаушы, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші жастар. Елбасының ұсынған бағдарламасын қолдап, жастардың қоғамдық көзқарасының қалыптасуына ықпал ету, туған еліне, жеріне деген сүйіспеншілігін арттыру, патриоттық сезімдерін ояту, елінің мұрасын жалғастырушы азамат болып өсулеріне бағыт-бағдар беру.

Әлем қарқынды дамып келеді. Бұл жаһандық болмыс, оны біз қабылдауға тиіспіз. Әлемдік аренаға шығып, дербес, айтары бар, ұлты мен ұлысы жарасқан, толерантты, ішкі, сыртқы саясаты қалыптасқан, көзі ашық, көкірегі ояу мемлекет екенімізді өз білімімізбен, жаңа технологияларды игеру қабілетімізбен таныта аламыз.

Ел экономикасының жүйелі дамуына, мәдениеті мен білімінің сапасының артуына, технологиялық жедел дамуының басты айқындаушы құжаты – осы аталмыш бағдарлама.

Қорыта айтқанда, бүгінгі таңда жастар бойында азаматтылық сияқты қасиеттерді қалыптастыру үшін олардың тарихи санасын ояту қажет. Сонда елдің келешегін ойлар азаматтардың көбейетініне сенеміз. Ұрпақтардың тарихи-мәдени сабақтастығын сақтау әр кезде де ұтымды жол санаймыз.

Жиырма бірінші ғасыр – білім ғасыры. Қарыштап дамыған елдердің қатарына ілігіп, тас тұғырдан әлемге құлаш сермеген барыс іспетті Қазақстанның аты бүгінде бүкіл елге мәшһүр. Мемлекетіміздің осы деңгейін одан әрі дамыту болашақтың еншісінде. Ал, болашақ жастардың қолында. Сондықтан, әрбір жастың көзін ашып, көкірегін ояту бүгінгі біздің басты борышымыз болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Тарихи тұлғалар. Алматы. Жазушы. 2000.
2. Б.И. Иманбекова. Тұлғаны тәрбиелеуде тәрбие субъектілерінің мүмкіндігін кіріктіру. Алматы. 2009
3. Б. Қ. Игенбаева. Жеке тұлғаның рухани адамгершілігін дамытуға арналған құрал. Алматы. 2000.

СХОДСТВА ГРАФЕМ В КАЗАХСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

***Аңдатпа.** Мақаланың мақсаты қазақ және түрік тілдеріндегі графемалардың ұқсастығын салыстырмалы тұрғыдан қарастыру болып табылады. Графема дегеніміз жазбаша тілдегі кішігірім фундаменталды бірлік, ол фонемаға балама болуы мүмкін, ал ол ең кішкентай салыстырмалы дыбыс бірлігі (ауызекі тіл) болып табылады. Қазақ тілі – түркі тілдеріне жататын қыпшақ топтарының бірі, ал түрік тілі алтай тілдерінің бір бөлігі болып табылады. Осы мақалада қазақ және түрік тілдеріндегі графемалардың ұқсастығы қарастырылған.*

***Түйін сөздер:** жазу, дыбыс, дауысты, графема.*

***Аннотация.** Графема – это самая маленькая фундаментальная единица в письменном языке, которая может быть эквивалентна фонеме, которая является самой маленькой контрастной звуковой единицей (разговорный язык). Графемы просто означают буквы или комбинации символов (букв), которые представляют звук в слове. Казахский язык является одной из кыпчакской подгруппы турецких языков, а турецкий язык является частью алтайской семьи языков. В данной статье рассматривается сходство графем в казахском и турецком языках.*

***Ключевые слова:** письменность, звук, гласный, графема.*

***Annotation.** The aim of this article is to present the similarities of graphemes in Kazakh and Turkish languages. A grapheme is the smallest fundamental unit in the written language which could be equivalent to a phoneme that is the smallest contrastive sound unit (spoken language). Graphemes simply mean the letters or combination of symbols (letters) that represent a sound in a word. The Kazakh language is one of the Kypchak subgroup of Turkish languages and the Turkish language is part of the Altai family of languages. The similarities of graphemes in Kazakh and Turkish languages are considered in this article.*

***Key words:** writing, sound, vowel, grapheme.*

Язык - это уникальное средство общения. Роль языка огромна в развитии культуры, науки и образования. Язык - это сложная и совершенная система знаков, точно приспособленная для передачи человеческих мыслей и чувств. Графема также может быть истолкована как графический знак, который независимо представляет часть лингвистического материала (Altmann, Fengxiang, 2008). Турецкий алфавит (турецкий: Türk alfabesi) - это латинский алфавит, используемый для написания турецкого языка, состоящий из 29 букв, семь из которых (ç, ş, ğ, i, İ, ö, ü) были изменены по сравнению с их латинскими оригиналами в соответствии с фонетическими требованиями языка. определение. История графики на казахском языке имеет глубокие корни. Письменность народов Центральной Азии и происхождение самого казахского языка возникли в раннем средневековье. Казахский язык впервые был написан только в 1860-х годах с использованием арабской вязи. Если мы посмотрим на историю казахского языка, то увидим разные периоды становления. История казахского языка прошла несколько этапов. В 1912 году Ахмет Байтурсынов реформировал казахский алфавит на основе арабской вязи. Казахский язык был написан латинским шрифтом в 1929-1940 годах. Новый алфавит, основанный на русской графике, состоящий из 42 букв с фонетическими особенностями казахского языка, был предложен в 1940 году. Это означает, что социальные, религиозные и культурные связи между языками были очень тесными и имеют много общего. Следовательно, оба языка изначально имели один корень.

Результат и анализ

Древнейшие письменные свидетельства на языках, тесно связанных с казахским народом, были написаны на древнетюркском алфавите. В Казахстане арабская графика использовалась в течение 900 лет, с 10 по 20 век. Казахский наречие относится к кипчакской ветви тюркских языков. В 1912 году казахский ученый Ахмет Байтурсынов реформировал казахский алфавит на основе арабской графики, сделав возможным его использование миллионами казахов, проживающих за рубежом. Ахмет Байтурсынов предложил оригинальный проект реформирования арабского алфавита. Он исключил все арабские буквы, которые не используются в казахском языке, и добавил буквы, характерные для данного языка. Казахский язык был написан арабской вязью до 1929 года, а в период с 1929 по 1940 год казахский язык

был написан латинской вязью. Кириллический алфавит, состоящий из 42 букв с фонетическими особенностями казахского языка, был предложен в 1940 году. Казахский язык недолго пользовался латинским шрифтом, прежде чем перейти на кириллицу в 1940 году. До 1929 года использовалась арабская вязь. Казахский язык является агглютинативным, и в нем используется гармония гласных. Основной особенностью алфавита является описание значения и своеобразия каждого графического знака. А. Байтурсынулы реформировал казахский алфавит на основе арабской вязи. Алфавит - это рай знаков, посвященных основным звукам. А. Байтурсынулы писал в своем учебнике «Тил-курал» (1914): «Язык - это особенность человека, обладающего им как оружием. Если люди не будут говорить на его языке и потеряют свой язык, им придется нелегко. Наш век - это век письменности. Это век письменности, состояние письменного языка выше, чем разговорного. Нет ничего невозможного в том, чтобы поговорить с кем-то, кто живет далеко; человек на одном краю света разговаривает с человеком на другом краю света с помощью письма. Поэтому, если есть потребность в том, как говорить, то потребность в письме больше, чем в устной речи» (Байтурсынов, 1992:173). Основатель первого казахского алфавита Ахмет Байтурсынулы писал: «Алфавит - это рай знаков, посвященных основным звукам языка. Ресурсов этих знаков для языка и его звуков достаточно, они совпадают со звуками или с их помощью будет легко читать, писать и учиться, если их можно использовать в средствах искусства, алфавит был бы лучше.

А. Байтурсынулы - реформатор, представивший новый образец и национальный алфавит в истории казахской науки. "Оку куралы" (1912) - один из первых алфавитов, написанных А. Байтурсынулы на казахском языке. Этот алфавит был переписан с точки зрения новых методик преподавания и переиздавался несколько раз вплоть до 1925 года (Байтурсынов, 1912). А. Байтурсынулы - ученый-лингвист. Он реформировал казахский алфавит на основе арабской вязи. Этот алфавит является большим культурным достижением в формировании национальной письменности. Он рассмотрел преимущества и недостатки письменности других народов и остановился на арабской вязи при создании тоте жазу. Причина выбора арабских букв при создании новой орфографии заключается в том, что арабские буквы обладают преимуществами обогащения языковыми звуками. Рассматривая с точки зрения письма, направление движения руки такое же, как и по часовой стрелке, и письмо движется справа налево. При написании арабских букв справа налево рука перемещается в сторону предплечья, и это облегчается перемещением. До перехода на латиницу в начале 1920-х годов казахский язык транскрибировался арабской вязью. Однако в 1940 году, наряду с другими тюркоязычными республиками, входившими в состав Советского Союза, стране было приказано перейти на версию кириллицы, которая из-за включения специфичных для казахского языка шипящих слогов и отчетливых гласных содержит 42 буквы. Они: а, ә, б, в, г, ғ, д, е, ё, ж, з, и, й, к, қ, л, м, н, ң, о, ө, п, р, с, т, у, ұ, ү, ф, х, һ, ц, ч, ш, щ, ь, ы, ь, і, э, ю, я. Гласные: а, ә, е, и, о, ө, у, ұ, ү, ы, і, э.

Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев своим указом утвердил алфавит казахского языка, основанный на латинской графике. 19 февраля 2018 года были внесены изменения в Указ Президента Республики Казахстан «О переводе казахского алфавита с кириллицы на латиницу». Как отметил Глава государства в своей программной статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания», общественное сознание требует не только выработки принципов модернизации, но и конкретных проектов, которые могли бы позволить отвечать на вызовы времени, не теряя великой силы традиции (алфавита казахского языка на латинице). Казахский язык будет переведен с кириллицы на латиницу в рамках усилий по модернизации и развитию.

Таблица 1-The New Alphabet of the Kazakh Language, based on Latin Script

#	Letter	Cyrillic version	#	Letter	Cyrillic version
1	A a	[a]	17	Ń ń	[ɲ]
2	Á á	[ə]	18	O o	[o]
3	B b	[b]	19	Ó ó	[o]
4	D d	[d]	20	P p	[ɲ]
5	E e	[e]	21	Q q	[k]
6	F f	[f]	22	R r	[p]
7	G g	[r]	23	S s	[c]
8	Ĝ ĝ	[r]	24	T t	[t]
9	H h	[x], [h]	25	U u	[y]
10	I i	[i]	26	Ú ú	[y]
11	İ ı	[ɲ], [ı]	27	V v	[b]
12	J j	[j]	28	Y y	[ɲ]
13	K k	[k]	29	Ý ý	[y]
14	L l	[l]	30	Z z	[z]
15	M m	[m]	31	Sh sh	[ʃ]
16	N n	[n]	32	Ch ch	[tʃ]

Турецкий алфавит (турецкий: Türk alfabesi) - это латинский алфавит, используемый для написания турецкого языка, состоящий из 29 букв, семь из которых (Ç, Ş, Ğ, İ, I, Ö, Ü) были изменены по сравнению с их латинскими оригиналами в соответствии с фонетическими требованиями языка. Из этих 29 букв восемь являются гласными (A, E, I, I, O, Ö, U, Ü); остальные 21 - согласные. Турецкий алфавит состоит из 29 букв (q, x, w опущены и добавлены ç, ş, ", ", "ö", "ü"); полный список таков: a, b, c, ç, d, e, f, g, ", h, i, j, k, l, m, n, o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y и z.

Table 2 – Graphemes of Turkish language

Turkish alphabet	Examples of Turkish words	Turkish alphabet	Examples of Turkish words
A a	ad	M m	madde
B b	baba	N n	nem
C c	cam	O o	oda
Ç ç	çam	Ö ö	öğle
D d	dam	P p	plan
E e	el	R r	renk
F f	feda	S s	saat
G g	gece	Ş ş	şaka
Ğ ğ	dağ	T t	taç
H h	hedef	U u	uçak
I ı	ısı	Ü ü	ülke
İ i	iç	V v	vatan
J j	jet uçağı	Y y	yol
K k	kafa	Z z	zaman
L l	laf		

Описанные выше турецкие и казахские буквы проиллюстрированы в этой таблице:

Table 3

Turkish language	Kazakh language/Kazakh language based on Latin script	Meaning
lazım	лазым – lazım	necessary
başpırmak	басбармақ – basbarmaq	thumb
göz	көз – kóz	eye
adam	адам – adam	man
gel	кел – kel	(to) come
can	жан – jan	soul
dost	дос – dos	friend

Из приведенной ниже таблицы мы можем видеть графемы казахского и турецкого языков, которые похожи друг на друга.

Таблица 4 – Сходство графем в казахском и турецком языках

№	Graphemes of Kazakh language	Graphemes of Turkish language
1	ш (sh) шай	ş (aş)
2	ж (j) жамбы	c (can)
3	ч (ch)	ç (çam)
4	ө (ó)	ö (ögle)
5	ү (ú) сүт	ü (süt)

Достлар Бени Хатырласын Ашика Вейселя (1894– 1973), высоко ценимый поэт в традиции турецкой народной литературы (Ашык Бейсель, 1970).

Таблица 5

Turkish language	Kazakh language	Kazakh language based on Latin script	English language
Ben giderim adım kalır Dostlar beni hatırlasın. Düğün olur bayram gelir Dostlar beni hatırlasın	Мен кетермін, атым қалар, Достарым мені есіне алсын. Той да болар, мейрам да келер Достарым мені есіне алсын.	Men ketermin, atym qalar, Dostarym meni esine alsyn. Toi da bolar, meiram da keler Dostarym meni esine alsyn.	I depart, my name remains May friends remember me There are weddings, there are feasts May friends remember me
Can kafeste durmaz uçar Dünya bir han, konan göçer Ay dolanır yillar geçer Dostlar beni hatırlasın	Жан қапаста тұрмас, ұшар Қонақыз біз дүниеге, қонған көшер Ай айналып, жылдар өтер Достарым мені есіне алсын.	Jan qapasta turmas, ushar Qonaqyz biz düniege, qonğan kösher Ay ainalyp, jylдар öter Dostarym meni esine alsyn.	The soul won't stay caged, it flies away The world is an inn, residents depart The moon wanders, years pass by May friends remember me

Мы хотели бы сравнить звуки казахского и турецкого языков в приведенной выше песне под названием «Достлар Бени Хатырласын».

№	Turkish language	Kazakh language
1	Ben	Мен
2	Ad	Ат, есім
3	Dost	Дос
4	Ay	Ай
5	Can	Жан
6	Dünya	Дүние
7	Beni	Мені
8	Kafes	Қапас
9	Kalır	Қалар
10	Göçer	Көшер

В турецком языке есть две группы предложений: глагольные и именные предложения. В случае глагольного предложения сказуемым является конечный глагол, в то время как сказуемое в именном предложении не будет иметь либо явного глагола, либо глагола в форме связки «ol» или «у» (варианты «be»). Примеры того и другого приведены ниже (Goksel, Relic, 2005).

Таблица 6 – Тип предложения на турецком, казахском и английском языках

Sentence type	Turkish		Kazakh		English
	Subject	Predicate	Subject	Predicate	
Verbal	Esra	okula gitti	Эра	оқуға кетті	Esra went to school.
Nominal (no verb)	Aliye	öğretmen	Әлия	мұғалім	Aliye is a teacher.
(copula)	Mehmet	üniversitede-y-mış	Мехмет	университетте екен	Apparently Mehmet is at the university.

Мы можем видеть сходство турецких и казахских звуков в приведенных выше примерах таблицы. Турецкий: гитти; огретмен; университет-и-миш. Казах: кетти; муалим; иверситетт экен. В турецком языке звуки слов мягкие, в казахском языке звуки слов твердые. Пример: гитти – кетти. В примере «университет»-у-миш – буква "у" дана как в форме связки, она на казахском языке дается как "университет" екен. Вместо буквы «у» в казахском языке дано «экен».

Вывод. В целом мы хотели бы сказать в нашей статье большинство звуков в турецком и казахском языках похожи друг на друга. Сходства графем в обоих языках приведены в нашей статье. Особенностью турецкого языка является гармония гласных. Это означает, что все гласные в слове должны быть одного общего типа (гласные, произносимые в передней части рта, или гласные, произносимые в задней части рта). Турецкий алфавит состоит из 29 букв. В нем отсутствуют q, w и x английского языка, но есть буквы с диакритическим знаком, такие как ç. В нем 8 гласных и 21 согласная. Турецкий язык является членом тюркского языковая группа и принадлежит к более крупной алтайской семье. Казахский - тюркский язык, относящийся к кипчакской ветви.

Литература

1. Колмас Ф.(1996). Энциклопедия Джаза Блеквелла, Оксфорд: Блеквелл, 174 года до н.э. (На английском языке)
2. Альтман Г, Фэнксян Ф. (2008). Джазовый разговор: касеттеры символдардын Ян, джазовые музыканты. <https://www.degruyter.com/view/товар/34314> (на английском языке)
3. А Байтурсынов. (1992). Тиль тағылымы [Языковое наследие]. Алматы, Ана тили, 448 б. (На казахском языке)
4. Маленький адам младший. № 20(32), Казань, 2011. -30б. (На казахском языке).
5. А Байтурсынов. (1912). Ок курали. (На казахском языке).
6. Юсипулы М. (1998). Ахмет Байтурсынов Ян казирги казак тили фонолог. -Алматы:уЫлым, 216 б. (На казахском языке).
7. Джысыпов Маханбет, Ибраимов Капар. (2015). Ахмет Байтурсынулы: Ялым таным, терминджасам, стиль. Алматы, «Алем» баспаси, 215б. (На казахском языке).
8. Казак джазынынъ на латинском языке - алиппи. <http://egov.kz/cms/en/articles/Alfavit-kazahskogo-yazyka-na-latinice> (На английском языке).
9. Ашик Бейсел. (1970).Достарем мени есин алсин. Википедия.(По-турецки)
- 10.Гоксель А, Керслейк С. (2005). Турик Тили: кешенди грамматика. Ритледж. (На английском языке).

Устемирова Адеми
студентка 4-го курса Caspian University
Ғылыми жетекшісі: Перленбетов Мухан Атенович, док. психо.наук, профессор

ОСОБЕННОСТИ ЗАЩИТНЫХ МЕХАНИЗМОВ У ПОДРОСТКОВ С ПРОБЛЕМОЙ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ

Ключевые слова: защитные механизмы, девиантное поведение, адаптация, дезадаптация.

Актуальность темы. Проблема воспитания подрастающего поколения особенно актуальна в современный период развития нашей страны, который характеризуется интенсивными трансформационными процессами в различных сферах общественной жизни, существенным обновлением всей системы устоявшихся отношений в обществе. В данном случае вопрос парадоксальный: на фоне роста статистических показателей уровня жизни и благосостояния населения увеличение числа дезадаптированных и несоциализированных детей остается одной из актуальных и нерешенных задач нашего государства, социальная работа с подростками с отклонениями в поведении стоит особенно остро и остается актуальной. Подростковая дисфункция — это не проблема одного дня, на него повлияло множество факторов, которые в некоторых случаях сделали проблему очень серьезной и сложной. Существующие институты государственной системы профилактики правонарушений и правонарушений среди несовершеннолетних зачастую разрознены и малоэффективны. Аномалии в поведении ребенка, трудности его адаптации и социализации, политическая, социальная и экономическая нестабильность общества, усиление влияния ложной культуры, изменение содержания ценностных ориентаций молодежи в неблагоприятных семейно-бытовых отношениях, бесконтрольность их поведение, чрезмерная занятость родителей, в результате увеличения разводов. Несмотря на то, что одна причина может вызвать проблему, бороться с ней очень сложно при многофакторных и многогранных отклонениях физической и психической сфер подростков, в разные моменты жизни и во взрослом возрасте. Отсюда и выбор темы нашего исследования.

Политические, экономические, социальные, культурные и духовные условия, изменившиеся в связи с внедрением рыночных отношений в общественную жизнь страны, требуют по-новому осмыслить вопросы воспитания подрастающего поколения. В связи с этим в соответствии со стратегией развития страны особое внимание уделяется дальнейшему повышению духовного благосостояния подрастающего поколения, социальной защите. Наша цель - понять душу ребенка, прочувствовать его чувства, настроения, желания, пожелания, потребности, а также поддержать его с социальной точки зрения в формировании и развитии личности учащегося. Адаптация современных подростков к социальной среде в обществе, трудности в социализации, возникают в связи с необходимостью изучения своих личностных особенностей, проведения коррекционной работы в результате исследований, влияют на способность выходить из трудных жизненных ситуаций. Выполняя такую ответственную работу, мы должны помнить, что в ее успехе заинтересовано все общество.

Социализация означает приведение человека в норму путем воспитания, перевоспитания и реабилитации поведения человека, находящегося в состоянии стресса в силу определенных причин, выбившегося из строя в результате скуки или ставшего препятствием к жизни в социальной среде, такая как отчужденность, замкнутость. Под социализацией понимают сознание, психику, систему работы, призванную вернуть к полноценной жизни в общественной среде подростков с особыми способностями, имеющих изменения в поведении или непохожих на других. Человек находится под влиянием социализации с момента рождения. Можно сказать, что семейное воспитание, воспитательная работа в школе – все это направлено на социализацию учащихся. Ведь так дети в будущем будут учиться жить в социальной среде, приобретать необходимые знания и навыки. Дети, не освоившие эти виды деятельности и не адаптированные к обучению, социализируются с помощью специальных мероприятий социализации.

Социализация – это процесс и результат усвоения человеком социальных норм и культурных ценностей.

Объектом исследования являются проблема социальной адаптации подростков.

Предмет исследования являются защитные механизмы у подростков с проблемой социальной адаптации.

Цель исследования - определить особенности использования защитных механизмов у подростков с проблемой социальной адаптации.

Научная гипотеза исследования: Если определить особенности защитных механизмов подростка и воздействовать на его личность через гуманистические направленные коррекционные работы, то девиантное поведение может быть социально адаптировано, так как это приведет к его интенсивному саморазвитию, мотивации к самореализации, взаимодействие позволяет эффективно решать задачи, показывать свой статус и честь.

В ходе исследования были взяты за основу точки зрения таких ученых, как Э.Роттердамский, К.А.Гельвеций, Д.Дидро, А.Дистервег, З.Фрейд, Д.Дьюи, Э.Торндайк, П.П.Блонский, Л.С.Выготский, Л.И.Бойович, С.Л.Рубинштейн, В.В. Давыдов и др.

Актуализация данных исследований помогает людям расширить общепсихологическое знание о процессе развития. Оно дает возможность проследить, в первую очередь, эволюцию защитных механизмов от ранних к более зрелым, во-вторых, темпы гендерного психического развития школьников, в-третьих, определить роль защитных механизмов в гибкости или ригидности различных форм поведения. Также оно способствует расширению знаний педагогов, психологов, а также других специалистов, работающих с детьми разного возраста о личностных качествах подростка и о способах взаимодействия с ним. Какое-то практическое значение исследования состоит из того, что: окончательно полученные результаты дают специалистам работающим со школьниками, возможность прогнозировать. Результаты могут помогать и быть использованными в программах повышения квалификации для специалистов, посвященных различным областям работы с детьми любых возрастов, в практиках: психокоррекционной работы, консультирования, и также, семейного воспитания.

Литература:

1. Набиуллина Р.Р., Тухтарова И.В. Механизмы психологической защиты и совладания со стрессом //Учебно-методическое пособие - Казань, 2003.
2. Никольская, И.М. Психологическая защита у детей /И.М. Никольская, Р.М. Грановская. - СПб.:Питер, 2000.
3. http://www.psychol-ok.ru/lib/freud_a/paizm/paizm_12.html
4. Мухина, В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество /В.С. Мухина.-М.: Издательский центр «Академия», 1998.

Акылжан Шапагат

22-2к Арх. Caspian University

Ғылыми жетекшісі: Абдыкалыков Ұ.Қ. профессор,

Халықаралық ақпараттандыру Академиясының академигі

ЖҮСІП ХАС ҚАЖЫБ БАЛАСАҒҰННЫҢ ҚОҒАМДЫҚ -САЯСИ ЖӘНЕ АДАМГЕРШІЛІК ТУРАЛЫ ІЛІМДЕРІНІҢ ӨМІРШЕНДІГІ

Аннотация: В статье рассматривается произведение «Кутты білік» Ж.Баласағуни. «Кутты білік» - произведение воспитательного и назидательного характера. Созданная у истоков письменной традиции тюркских народов, в поэме рвкрываются идейно-политические положения, состояние морали, формирование ценностных отношений.

**“Ұлылардан ұлағат ал, ол өмірлік азығың”
(Ғ.Мүсірепов)**

Қазақ халқы қашанда жаратылыс дүниеге, өмірге деген өзіндік көзқарасы, ұстанымы бар дана халық.Әр тарихи кезең ұлы тұлғаларды тудырғаны даусыз.Ұлылардан ұлағат демекші,халқымыздың рухани дамуына сол жеке тұлғалардың қосқан үлесі ұшан теңіз емес пе?! Олар қоғам, адамгершілік, имандылық пен парасаттылық жайлы қандай озық ойлар қалдырған.

“Қазақтың арғы атасы – батыр түрік, арабтан деген сөздің түбі шірік”,- деп Шәкәрім қажы

айтқандай, сонау арғы бабаларымыз түркілер екені ақиқат. Олар өз алдына мемлекет құрып, оны бірте-бірте күшейтіп “Түркі қағанаты” деп атап, ал Қарахан мемлекеті тұсында ғылымды, әдебиетті, өненді дамытып, сонымен қатар Қарахан өркениетін қалыптастырып, бүкіл әлемдік руханиятқа ықпал етті.

“Қазақтың арғы атасы – батыр түрік, арабтан деген сөздің түбі шірік”, - деп Шәкәрім қажы айтқандай, сонау арғы бабаларымыз түркілер екені ақиқат. Олар өз алдына мемлекет құрып, оны бірте-бірте күшейтіп “Түркі қағанаты” деп атап, ал Қарахан мемлекеті тұсында ғылымды, әдебиетті, өненді дамытып, сонымен қатар Қарахан өркениетін қалыптастырып, бүкіл әлемдік руханиятқа ықпал етті. Оған Ислам дінінің қазақ даласына келуі, әрі Жібек жолының тарихи мәртебесіде себепші болды. Сол қарахандар дәуірінде жазылған, хатқа түсірілген тарихи-әдеби мұралардан бізге аман сақталып жеткендердің бірі – Жүсіп Баласағұнның “Құттыбілік” дастаны. Бұл дастан күллі түркі дүниесінің, оны ішінде қазақ мәдениетінің мақатаншы және адамзат өркениетіне қосылған үлкен дүние болып табылды.

Ж.Баласағұн шамамен 1020 жылдары өмірге келген, қайтыс болған жылы белгісіз. Өмірі туралы мәліметтер аз сақталған. Әйтседе, ол шығыстың ұлы ойшылы тұлғасында тарихта өшпес із қалдырды. Ж.Баласағұн философия, математика, медицина, астрономия, өнертану, әдебиеттану, тіл білімі, тағы да басқа ғылымның салаларының дамуына зор үлес қосқан.

Жүсіп Баласағұн «Құтты білікті» 1069 - 1070 он сегіз айдын ішінде жазып шығып, Қарахандар елінің ұлы қағаны Әбу Әли Хасан Сүлеймен Арслан ханға тарту еткен. Қаған ақынның еңбегін ұлықтап «Хас Кажыб» (нағыз ақылшы, ұлы кеңесші) деген атақ лауазым, таңба беріп, қасына қызметке алған. «Құтты білік» дастаны хандарға, ел билеушілерге ақыл-кеңес кітабы ретінде шығыс елдеріне, басқа да мемлекеттерге кеңінен таралған. Үнді, Иран, Араб, т.б. елдер патшалары оны оқып, танысып, өз тілдерінде түрліше ат берген. Тұран елінде бұл шығарма «Құтағду білік» деп аталған.

Сексен бес тараудан тұратын бұл дастанның көлемі 6645 бәйіт (13290 өлең жолы) құрайды, ол Талас бойында, қазақ жеріндегі Баласағұн шаһарында жазылып, Қашқарда аяқталған. Шығарманың бізге жеткен үш нұсқасы бар. Біріншісі, Герат қаласындағы 1439 жылы көне ұйғыр жазуымен (қазір ол Вена қаласындағы Корольдік кітапханада сақтаулы), екіншісі, 14 ғасырдың 1-жартысында Египетте араб әріпімен (Каирдың Кедивен кітапханасы қорында) көшірілген. Ал, Наманған қаласынан табылған үшінші нұсқа 12 ғасырда араб әріпімен қағазға түсірілген. Бұл қолжазба Ташкенттегі Шығыстану институтының қорында сақтаулы тұр. Ғалымдар осы үш көшірме нұсқаның әрқайсысына тән өзіндік ерекшеліктерді жинақтай отырып, “Құтты білік” дастанының ғылыми негізделген толық мәтінін жасап шықты.

Вентер ғалымы Герман Вамбери (1832 - 1913) “Құтты біліктің” бірнеше тарауын неміс тіліне аударып, 1870 жылы Инсбрук қаласында жеке кітап етіп бастырып шығарды. Бұл шығарманы зерттеу, ғылыми мәтінін дайындау және аударма жасау ісімен орыс ғалымы В.В. Радлов (1837 - 1918) жиырма жыл бойы (1890-1910) айналысқан. Туркия ғалымдары 1942-43 жылдары “Құтты біліктің” үш нұсқасын да Стамбулдан үш том кітап етіп шығарды. “Құтты білік” дастаны орта ғасырларда бүкіл түркі әлеміне түсінікті болған Қарахан әулеті мемлекеті түркілердің тілдерінде жазылған. Оны Каримов өзбек тіліне (1971), Н.Гребнев (1971) пен С.Иванов орыс тіліне (Благодатное знание) (1983) деп, бір топ аудармашылар ұйғыр тіліне (1984) тәржімалаған.

Түркі дүниесінің бұл ұлы жазба мұрасының толық мәтінін ақын ф.ғ.д., профессор Асқар Құрмашұлы Егеубаев 1986 жылы көне түркі тілінен қазақ тілінен тұңғыш рет аударып жариялатты, зерттеп ғылыми айналымға қосты.

Бұл еңбекте елдік құру, халықты басқару, мемлекетті гүлдендіру мәселелері тұңғыш рет көркем тілмен, таным тереңдігінен жан-жақты сипатталған. Біз сөз қадірін білген халықпыз. Олай болса жырға құлақ салып көрейік:

-Тұрашыл ер - тілі шындық, тыңдалық

Түгел сөздің түп ойшысы-туралық

-Тура жүрде, зұлымдықты жебеме,

Қараны аққа, қараға ақты теңеме.

-Заңды түзе, сұмдық сонда сасады,

Қадірің өсіп, абыройың асады.

Міне, ғұламаның ұлағат сөздері, өмірден түйгені мен ғибратты ойлары

Жүсіп Хас Қажыб Баласағұн ілімдерін қысқаша жүйелесек, ол- мемлекеттің ішкі қоғамдық өмірінің қандай болмағын жеке тұлғадан бастап, ел басшысына дейін, олардың білімі мен парасаты, мінез -құлқымен байланыстырады. Бұл шығармада ел басқару ісінің қыр-сыры, басшының жанындағылардың, ел басқару ісіне тікелей араласушылардың қай дәрежеде болу керектігін сипаттайды. Жеке адамның адамгершілік қасиеттері мен өзін -өзі тәрбиелеу арқылы кемелдікке жету жолдары айтылады.

Шығарманың басты идеясы 4 принципке негізделген.

Біріншісі - мемлекетті дұрыс басқару үшін қара қылды қақ жаратын әділ Заңның болуы;

Екіншісі – бақ-дәулет, яғни елге құт қонсын деген тілек. Елдің, халықтың дұрыс өмір сүруі;

Үшіншісі - ақыл-парасат;

Төртіншісі - қанағат ынсап мәселесі.

Ж. Баласағұнның қоғам туралы ойлары, яғни қазіргі түсініктегі әлеуметтік философиясында-әділет, бақыт, ақыл және қанағат ретінде бейнеленіп “Құтты білікте» төрт кейіпкердің бойына жинақталған.

(Автор әділет-әділдіктің символикалық бейнесі ретінде Күнтуды патшаны көрсетеді. Бақ – дәулет мәселесі патшаның уәзірі **Айтолды** арқылы жырға қосылған.. Ақыл-парасаттың қоғамдық-әлеуметтік ролі уәзірдің баласы **Ұғдүліш** бейнесінде жырланады. Қанағат – ынсап мәселесі дастанда уәзірдің туысы, дәруіш **Ордгүрміш** бейнесі арқылы әнгіме болады.

«Құтты білікте» өмірдің мәні пайымдалып, жалпы адамзаттық рухани байлықтар **адамгершілік, дін, әдеп, өнер** мен **даналықтың** мәні сараланған. Ол ақиқатқа жету жолын — адам мен әлемнің, ұлы ғалам мен микроғаламның үйлесімі болуы туралы қағидаға негіздейді.

Төрт күдірет от, су, ауа, жер жайлы ежелгі дәуірдің философиялық түсінігіне сүйене отырып, ойшыл әлем осы төрт тағанның үйлесімінен таралған деп қорытындылайды.

Ж. Баласағұн қоғам туралы ойларында әділетті адамзат қоғамын құруды арман ете отырып, оған жетудің жолдарын қарастырады.

Ойшылдың **жақсылық пен жамандық** жайында айтқан мына бір ойын келтіре кетпесімізге болмайды: «Егер мейірімділер күшті, ал қатыгездер әлсіз болса, біз ауыр ойлардан тұнжырамас едік. Егер әлемде әділдік заң болса, тағдырымыздың қатыгездігіне наразы болмас едік».

Ж. Баласағұн жақсылық пен жамандықты ажыратуға және адамды мейірімділікке шақырады, әлемдік деңгейде барлық мемлекеттер үшін **Әділ Заңның** болуын армандайды.

Сонымен қатар, Ж. Баласағұн ғылым мен білімге үлкен мән берген.

Білім алып, биіктей бер, адам бол,

Иә, елден тыс, мал атанған надан бол

Білім - түпсіз, шетсіз шексіз, бір теңіз,

Қанша сімір, саркылмайды білсеңіз.

Білімге молынан сусындаған адам ғана көп нәрсеге қол жеткізе алады. Оның пікірінше, білім - даналық пен адамшылықтың басты өлшемі болып табылады.

Ж. Баласағұн, имандылық, адамилық, парасаттылық жайлы озық ойлар қалдырған. Оның шығармашылығына ізгілікке күштарлық пен іңкәрлік, сопылық танымдағы Алланы сүю, әлем мен адам сырларына терең бойлауға ұмтылушылық тән. Ғалымдар Н. Романов пен С.Н. Иванов: «Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» поэмасы - ең алғаш, ең көне, әзірше жалғыз, мұсылман идеологиясының негізінде, осы идеологияны уағыздаушы ретінде түркі тілінде жазылған шығарма», - деп баға береді.

Адалдықтан еш айныма, тура бол,

Бар тілекке жеткізеді тура жол...

-Аллаһ берсе, рахымының шегі жоқ,

Рахатының рахметі тегі көп.

-Барша елге бауырмал бол, қарасып,

Жанға жаулық қылма, жолдан адасып

-Барша елге мейіріммен қарар бол,

Үлкенге де, кішіге де адал бол!

Міне, оқи берсек, түсінікпен талдай берсек Ж. Баласағұнның әрбір сөзі тұнып тұрған философия, терең ой емеспе?!

Ойшыл өтпелі өмір өлім бар ғибрат, сабыр сақтағын,
Қайырлы да, баянды болсын тапқаның.....
-Өлімді көріп тірі жүрген адамдар,
Ғибрат алсын, өлім жайын бағамдап.

Оның ойынша, өкініштің ең ауыры өлшеулі өмірде дүниенің қызығы мен тән тілегі жетегінде кетіп, діл тазалығын сақтай алмаудан туады, сондықтан адам өзінің кісілік қасиетімен бірге өмірдің өткіншілігінде ұмытпауы қажет. Ол әдептіліктің алуан түрін жырлай келіп, солардың ішіндегі ең бастысы - тіл әдептілігі мен сөз мәдениеті туралы да үлкен түйін жасайды.

-Тән семіртер нәр ауыздан сіңеді,
Жан семіртер сөз құлақтан кіреді.
-Болсын елім зерек, сергек, салымды,
Тілге шешен, білікті де, алымды.

Ж. Баласағұн сөздің парқын біліп, тіл тазалығына терең мән берген. «Сөйлеуде, сөйлесе білуде - өнер және мәдениеттіліктің белгісі» деген ғой. Олай болса, сөз құдірет. Барлығы да өледі, тек жақсы, өнегелі сөзі қалған адам еш елмейді.

Қорыта келгенде, Ж. Баласағұн орта ғасырда өмір сүрген бүкіл түркі дүниесінің оның ішінде қазақ халқының үлкен мақтанышы. Оның ұлы шығармасы «Құтты білік» мемлекеттерді басқару әдістерін, адамгершілік принциптерін, қоғамдық-саяси мәні бар түрлі Ережелерді қамтыған энциклопедиялық дәрежеде жазылған шығарма. Екіншіден, қазіргі түркі тілдес халықтардың орта ғасырдағы тарихын, қоғамдық өмірін, әдет ғұрып, мәдениетін және т.б. жыр еткен баға жетпес еңбек.

Бүгінгі алмағайып заманда Тәуелсіз Қазақстан мемлекеті, Елбасының жанында жүрген жоғарғы немесе төменгі дәрежедегі шенеуліктер үшін, қоғамда болып жатқан келенсіз көріністер, яғни жемқорлық пен паракорлықты, жылпостық пен жағымпаздықты әлеуметтік әділетсіздікті болдырмау үшін, сонымен қатар ұлттық құндылықтарымызды сақтау үшін Ж. Баласағұн бабамыздың ілімдері қажет және мазмұны мен мәнін жоғалтпас құнды дүние деп ойлаймын. Бүгінгі заман үшін ол еш мазмұны мен мәнін жоғалтпас құнды дүние.

Жүсіп Баласағұн – әлемдік ақыл-ой иесі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Баласағұн Ж., Құтадғу білік. — Алматы: Жазушы, 1986 ж.
2. Ш.Құдайбердиев шығармалары. — Алматы: Жазушы, 1988 ж.
3. Бес ғасыр жырлайды I том. — Алматы: Жазушы, 1988 ж.
4. Он ғасыр жырлайды.

**Халилов Д.М., Бариев А.А.,
Satbayev University**

ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАН: ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ МӘРТЕБЕСІН АРТТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ

***Аннотация.** Бұл мақалада Қазақстан халқы арасында қазақ тілін білуді жақсартуда жасанды интеллектті (АИ) пайдалану мүмкіндігі қарастырылады. Сондай-ақ, мақалада сызықтық регрессия сияқты машиналық оқытудың кейбір кең таралған алгоритмдері, сондай-ақ белгілі бір тапсырма мен алгоритмге негізделген модельдерді оқыту үшін қолданылатын әртүрлі мәліметтер жиынтығы сипатталған.*

***Тірек сөздер:** жасанды интеллект, машиналық алгоритмдер, өндірісті автоматтандыру, тіл үйренуге арналған қосымшалар, онлайн-ресурстар, сөйлеуді талдау, коммуникация құралдары, қазақ тілі, қазақ мәдениетін сақтау, ұлттық бірегейлік.*

KSC және KazakhTTS сияқты қазақ тілін өңдеуге арналған деректер жиынтығына ерекше назар аударылды. Бұл мақалада жасанды интеллект модельдерінің дәлдігіне әсер ететін әртүрлі факторлар талқыланады, мысалы, таңдалған алгоритм, деректердің мөлшері мен сапасы, оқытудың қайталану саны және модель параметрлері. Қазақ тілінде сөйлеуді және табиғи тілді өңдеу жобалары сипатталған. Сондай-ақ, мақалада медицина, өндірісті автоматтандыру, қаржы,

көлік, табиғи тілді өңдеу және ұсыныс жүйелері сияқты әртүрлі салаларда модельдерді сәтті қолдану мысалдары қарастырылады. Бұл мысалдар адамдардың өмірі мен жұмысының әртүрлі аспектілерін кеңейту үшін жасанды интеллекттің әлеуетін көрсетеді. AI қазақ тілін үйренуге арналған қосымшалар мен онлайн-ресурстар жасау, аударманың сапасын жақсартуға және әртүрлі тілдік топтар арасында дәлірек түсінуді қамтамасыз етуге көмектесетін жеке оқыту бағдарламаларымен аудармашылар жасау үшін пайдаланылуы мүмкін. AI қолдану тіл үйренуді барлығына ыңғайлы әрі қолжетімді ете алады, бұл қазақ мәдениеті мен ұлттық бірегейлігін сақтауға және ілгерілетуге ықпал етеді. AI қолдану аударманың сапасын жақсартуға және әртүрлі тілдік топтар арасында дәлірек түсінуді қамтамасыз етуге көмектеседі. Сонымен қатар, AI әртүрлі тілдерде сөйлейтін адамдар арасындағы өзара әрекеттесуді жақсартатын сөйлеуді тану бағдарламаларын жасау үшін пайдаланылуы мүмкін. Осылайша, қазақ тілін білуді дамыту үшін жасанды интеллектті пайдалану қазақстандық қоғам үшін пайдалы құрал бола алады.

Кіріспе

Жасанды интеллект (Artificial Intelligence, AI) — адамның интеллектуалды функцияларын имитациялауға қабілетті бағдарламалық қамтамасыз ету жүйелерін әзірлеумен айналысатын информатика саласы. Бұл мүмкіндіктерге сөйлеуді тану, кескінді өңдеу, деректерді талдау, дауысты басқару, көлікті автоматты басқару, шешім қабылдау және т.б. кіреді. Оларды медицина мен ғылымда үлкен көлемдегі деректерді талдау және болашақ оқиғаларды болжау үшін де қолдануға болады.

Жасанды интеллекттің негізгі қағидасы-әртүрлі есептерді шешу үшін деректерді шығарып, пайдалана алатын алгоритмдерді құру. Бұл алгоритмдерді уақыт өте келе нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік беретін көптеген мәліметтер негізінде үйретуге болады.

AI құрудың әртүрлі тәсілдері бар. Олар сараптамалық жүйелерді құруды, сондай-ақ нейрондық желілерді құруды қамтиды. Сараптамалық жүйелер — бұл белгілі бір саладағы сарапшылардың білімі мен тәжірибесіне негізделген AI. Олар белгілі бір білім саласына қатысты ережелер, заңдар, процедуралар мен нұсқаулар туралы ақпаратты қамтитын білім қорын пайдаланады. Сараптамалық жүйелерді пайдалану кезінде пайдаланушы бірқатар сұрақтарға жауап береді және жүйе жауаптарды талдау және ұсыныстар беру немесе шешім қабылдау үшін білім базасы мен ережелерін пайдаланады. AI құрудың тағы бір тәсілі- нейрондық желілер. Олар нейрондар мен олардың арасындағы байланыстарды қолдана отырып, мидың жұмысын модельдейді. Нейрондық желілер белгілі бір заңдылықтар мен заңдылықтарды анықтау үшін оларды бірнеше рет өңдеу арқылы мәліметтер негізінде оқытылады. Содан кейін бұл заңдылықтар шешім қабылдау және мәселелерді шешу үшін қолданылады [1].

Жасанды интеллект сонымен қатар білім берудің әртүрлі салаларында пайдалы құрал болып табылады. Қазақстанның қазіргі қоғамында қазақ тілін қолдану мәселесі өзекті бола бастады. Бұған жаһандану, Халықтың көші-қоны, мотивацияның болмауы және білім деңгейінің төмендігі сияқты бірнеше факторлар себеп болады. Бұл тіл саласына ғана емес, мәдени және әлеуметтік салаға да әсер ететін күрделі мәселе.

Бұл мақалада AI-нің кейбір негізгі аспектілері және оны қолдану, сондай-ақ қазақ тіліне енгізу мәселесі және оны шешу үшін AI қолдану қарастырылған [4].

Әдістері.

Жасанды интеллект модельдерін оқыту үшін қолданылатын алгоритмдер шешілуі керек тапсырмаға байланысты әртүрлі болуы мүмкін. Ең көп таралған Машиналық оқыту алгоритмдерінің кейбірі мыналарды қамтиды:

Сызықтық регрессия

Сызықтық регрессия-кіріс пен шығыс арасындағы сызықтық қатынасты модельдеу үшін қолданылатын Машиналық оқыту алгоритмі. Модельді оқыту үшін кіріс және шығыс мәндерінің жұптарынан тұратын деректер пайдаланылады және модель болжамды және нақты Шығыс мәндерінің арасындағы айырмашылықты азайту үшін құрылады. Сызықтық регрессия арқылы шешілетін мәселенің мысалы ретінде жатын бөлмелерінің ауданы мен саны сияқты сипаттамаларына негізделген үйдің құнын болжауға болады.

Кластерлеу

Кластерлеу-бұл деректерді ұқсастығына қарай топтастыру үшін қолданылатын Машиналық оқыту алгоритмі. Модельді оқыту үшін белгіленбеген (алдын ала анықталған санаттары жоқ) деректер пайдаланылады және модель объектілер арасындағы ұқсастықты

көрсете алатын деректердегі құрылымдар мен үлгілерді іздейді. Кластерлеу арқылы шешілетін тапсырманың мысалы ретінде интернет-дүкен пайдаланушыларын олардың мінез-құлқы мен қалауына қарай топтастыруға болады.

Шешім ағаштары

Шешім ағаштары-бұл жаңа деректерді жіктеу үшін кіріс белгілеріне негізделген ағашты құрастыратын Машиналық оқыту алгоритмі. Шешім ағашы кіріс белгілерін білдіретін түйіндерден және жаңа деректер тиесілі болуы мүмкін санаттарды білдіретін жапырақтардан тұрады. Модельді оқыту үшін белгіленген (алдын ала анықталған санаттары бар) деректер.

**Гильманова Ясмин,
студентка МКП-22-5 CaspianUniversity
Научный руководитель: Искакбаева Айнур Алибаевна, сеньор-лектор**

ИСТОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ВЛИЯНИЕ ДРУГИХ ЯЗЫКОВ НА ЕГО ЛЕКСИЧЕСКУЮ СИСТЕМУ

***Аннотация:** В данной статье ставится задача рассмотреть и проанализировать, какие языки оказали влияние на английский язык. Осматривается процесс исторического развития языка с момента его появления, по наши дни. В статье описано какое воздействие оказали те или иные иностранные языки, а также жизненные области, которые были затронуты, в процессе заимствований из различных культур, а также, исторические периоды, оказавшие наибольшее влияние на развитие языка.*

***Ключевые слова:** диалект, заимствование, западногерманские языки, индоевропейская общность языков, языковая преемственность, историческое развитие, национальная модификация английского языка.*

Введение. На сегодняшний день Английский язык является одним из самых популярных и распространенных международных языков. По предварительным подсчетам, из 7.8 миллиардов людей на планете, 1.35 миллиардов (то есть 20% населения) владеют английским, но все же большую их часть нельзя отнести к носителям. [1] Только для 360 миллионов человек это родной язык — остальные учат его как второй. Несмотря на определенные изменения, которые происходят в современном английском языке, трансформация все же не такая значительная, относительно всей продолжительной, тысячелетней истории английского языка. В которой можно отследить, какие существенные перемены ему пришлось претерпеть, соответственно нынешние носители с трудом бы поняли, о чем говорят его соотечественники, которые жили 500 лет назад. [2] И в этом нет ничего удивительного, так как современный английский язык хранит многочисленные следы завоеваний и колонизаций, разных религий и научных открытий.

Изначально, английский язык зародился как один из диалектов в индоевропейской общности языков. Истоки которого лежат в группе древнегерманских языков народов, населявших территорию современной Великобритании в прошлом. Традиционно в истории английского языка выделяют три основных периода: древнеанглийский, среднеанглийский и новоанглийский.

К 449 году до н. э. преобладающим народом, проживавшим на территории Британии, были кельты. Со временем говор англосаксов начал вытеснять говор кельтов, трансформируя уже установившийся слова под свой язык. [3] А в 390 году до н. э. одно из кельтских племен даже совершило вторжение в Рим. Именно в этот период в язык кельтов проникли латинские и германские заимствования.

Культура и языки Британских островов развивались независимо и довольно обособленно до 50 года до н. э., когда римский император Гай Юлий Цезарь предпринял несколько безуспешных попыток завоевать Британию. “Эти походы положили начало воссоединению римской и кельтской культур. В 44 году император Клавдий вновь “наведался” на Британские острова, после чего объявил эту территорию римской провинцией”. Оставшись на завоеванной земле, они проживали там последующие 400 лет. В этот период римляне привили местным жителям свои культурные и национальные традиции, а также научили писать и говорить на латыни. Следовательно, древний язык римлян и кельтское наречие неразрывно переплелись, и

по сей день в английском языке присутствуют латинские выражения: street - улица, (лат. *via strata*), mile миля, (*mille*), wall стена, (*vallum*). [4]

Вследствие падения Римской империи британские острова постепенно освободились от захватчиков, процесс развития английского языка набрал относительно стремительные обороты.

Согласно традиционной точке зрения, в 6 веке н. э., германские племена англосаксов, саксов, ютов и фризов, переплыв Северное море, переселились и захватили власть на британском полуострове. По истечению времени, кельтский, латинский и германские диалекты смешались. В результате эта смесь обрела научно-лингвистическое наименование – древнеанглийский или англо-саксонский язык (*Old English*). В те времена английский язык пополнился около 600 новыми словами, которые имели и германские, и латинские корни, многие из которых сохранились и до нашего времени:

Wine - лат. (*vinum*, вино), pear – (*pirum*, груша), pepper – (*pipper*, перец), cheese – (*caseus*, сыр), school – (*schola*, школа), ishop - (*episcopus*, присматривающий), mount – (*montis*, гора), pea – (*pisum*, горох), priest – (*presbyter*, пресвитер). [5]

За наступлением англо-саксонских племен последовало завоевание скандинавскими племенами, такими как - датчане, норвежцы, финны и шведы, иными словами - викингами. В числе которых на тот момент значились такие владения, как земли Франции, Гренландии, Ирландии и даже Америки. Именно с тех пор Англия на сотни лет стала находиться во власти французских правителей.

Однако по-французски могла говорить только знать, тогда как низшим же классам разрешалось сохранить свой родной язык. Этим и объясняется тот факт, что, например, названия мяса (дорогостоящий продукт, доступный в то время только для знати) сохранились на французском языке, однако сами животные (выращенные низшими классами) сохранили свой английские названия (*pork – pig, beef – cow, sheep – mutton, calf - veal*). [5]

Помимо этого, в английском языке появилось большое количество заимствований из других языков в такие исторические периоды и события как: христианизация Британии, первый перевод Евангелие (с латинского на англо-саксонский), первое книгопечатание, литературное наследие Уильяма Шекспира (происхождение множества идиоматических выражений и изобретение новых слов, например, слово *swagger* "чванливая походка; развязность"), столетняя война, рост буржуазии, ренессанс, рост морского владычества Англии, колониальные захваты, развитие торговли и промышленности, науки и литературы, рост и развитие самосознания рабочего класса, времена колонизации, миграции в Северную Америку, Первая и Вторая мировые войны.

Подсчитано, что на сегодняшний день, на заимствования в английском языке приходится около 70 % лексики, а оставшееся и составляет исконно английские слова, то есть только 20-30 % слов не были заимствованы из других языков. [6]

Опираясь на наблюдения и лингвистический и семантический анализ Оксфордского словаря, проведенному немецкими учеными Томасом Финкенстаедтом и Дитером Вольфом, процентное отношение подразделяется на следующие этимологические группы языка:

- слова, заимствованные из французского – 28,3 %;
- слова латинского происхождения – 28,24 %;
- слова из германских языков – 25 %;
- слова греческого происхождения – 5,32 %;
- слова без указания этимологии – 4,04 %;
- слова, образованные от имен собственных – 3,28 %;
- слова, заимствованные из прочих языков – 1 %.

В книге «Происхождение английского языка: социальная и лингвистическая история» (*Origins of the English Language: A Social & Linguistic History*) американский лингвист, автор популярных учебников по письменной риторике и аргументации, Джозеф Уильямс провел исследование, где за основу взял базовые 10 000 слов и заключил следующие цифры:

- французские слова – 41 %;
- «исконно» английские слова – 33 %;
- латинские слова – 15 %;
- древнескандинавские слова – 5 %;
- датские слова – 1 %;

– другие – 5 %;

Далее приведён список языков, оказавших наименее заметное влияние на английскую лексику:

1) **Кельтские языки.** На сегодняшний день в английском почти не осталось слов кельтского происхождения, так как на протяжении тысячелетия кельтский воспринимался языком покоренных и низко сословных. Поэтому в основном из кельтского языка англосаксы заимствовали лишь географические названия. Кельтскими по происхождению являются такие привычные названия рек, как Темза (Thames) и Яр (Yare).

2) **Французский язык.**

Французский язык стал официальным языком юридических процедур и государственного управления. Обучение в школах велось на французском языке. В этот период было создано много новых понятий, связанных с новыми формами правления (политические), новой военной организацией (военно-технические), образованием и т. д. Для их описания требовались новые слова, соответственно, для этого использовались французские слова. Помимо этого, заимствования присутствуют и в общеупотребительной лексике, как указано выше это - названия блюд (veal, mutton, beef, pork), техники их приготовления (boil, broil, fry, roast, stew), а также, названия дворянских титулов (prince, duke, marquess, viscount, baron).

3) **Латинский язык.** Традиционно латынь принято считать языком науки, литературы, искусства, церковной службы и философии. Поэтому, большинство слов имеющих латинское происхождение относятся к научной, технической, медицинской и юридической терминологии (formula, maximum, minimum, abdomen, flexibility anemia, appendicitis, bronchitis, pediatry, oncology, jurisprudence). [7]

4) **Греческий язык.** К заимствованию из греческого относят теологическую (христианскую) лексику (demon, Baptist, pyromania). [8] А также, большое количество заимствований появилось и в повседневной жизни, многие из которых используются и сейчас, так как являются международными и не требуют перевода. Например: analysis, comedy, tragedy, chorus, democrat, democracy, dialogue, gymnastics, problem, scheme, scene, rhythm, epos, epilogue. [8]

5) **Древнескандинавский язык.** Поскольку английский язык состоит в группе западногерманских языков в его лексическом фонде находится множество слов заимствованных немецкого (лексика касающаяся психологии и философии - gestalt, Übermensch, zeitgeist, realpolitik), нормандский (castle, cauldron, kennel, catch, cater), датского (слова связанные с торговлей, навигацией, инженерией и искусства – skipper, landscape, to bicker, boss, boulevard), голландского (rover, deck, ledger, bulwark) и других языков этой группы.

6) **Идиш и иврит.** В основном из иврита было заимствовано большая часть слов религиозного контекста (Sabath, kosher, hallelujah, amen, jubilee), и определенный сленг (schmuck, shmooze, nosh, oy vey, schmutz). [9]

7) **Хинди.** В период колонизации в английский пришло значительное количество заимствованных слов из колонизированных территорий - pyjamas, bungalow, verandah, jungle, curry, shampoo, khaki. [9]

Заключение. На сегодняшний день трансформация английского языка неспешно продолжается. В эпоху глобализации и современных технологий, заимствование новых слов из других языков происходит значительно быстрее. Однако, в данный момент, английский язык является одним из наиболее широко распространённых языков в мире и поэтому преимущественно передает свои слова другим языкам, нежели заимствует.

Источники и литература:

1. <https://magazine.skyeng.ru/history-of-english/>
2. https://iloveenglish.ru/stories/view/podborka_interesnikh_faktov_ob_anglijskom_yazyke
3. <https://www.yapolyglot.ru/blog/03-09-14-4>
4. <https://textarchive.ru/c-1374773-pall.html>
5. <https://myenglishworld.pro/istoriya-proishozhdeniya-angliiskogo-yazyka/#1>
6. <https://engblog.ru/naturalizations#:~:text=Количество%20заимствований%20в%20английском%20языке,и%20составляет%20исконно%20английские%20слова.>
7. <https://dzen.ru/media/id/5e70dd378008524d55ebbaf9/antropologija-anglii-vliianie-latyni-na-angliiskii-iazuk-5f1490d6aa42523e92d19e89>
8. <https://oose.ru/grechskie-slova-v-anglijskom-yazyke/>

Улитина У.В, Курманбаева А.А., Асылжан Ж., Каримжанова Д.С.
студенты МКП-22-3р, Caspian University
Научный руководитель: Искакбаева Айнура Алибаевна, м.г.н., сеньор-лектор

РАЗБОР РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО СЛЕНГА

Аннотация. Статья посвящена актуальной в современной лингвистической науке проблеме определения статуса молодежного сленга в системе общенационального языка. Цель данной научной статьи - рассмотреть происхождение и использование сленга в русском и английском языках, узнать об истории возникновения и привести на примеры, где и как он используется.

Ключевые слова: молодежный язык, сленг, общение, современные языковые реалии, заимствование.

Аннотация. Мақала қазіргі лингвистика ғылымында өзекті болып отырған жастар сленгінің ұлттық тіл жүйесіндегі мәртебесін анықтау мәселесіне арналған. Бұл ғылыми мақаланың мақсаты - орыс және ағылшын тілдеріндегі сленгтің шығу тегі мен қолданылуын қарастыру, оның шығу тарихын білу және оның қайда және қалай қолданылатынына мысалдар келтіру.

Түйін сөздер: жастар тілі, сленг, коммуникация, қазіргі тілдік шындық, енген сөздер

Annotation. The article is devoted to the problem of determining the status of youth slang in the system of the national language which is relevant in modern linguistic science. The purpose of this scientific article is to consider the origin and usage of slang in Russian and English, learn about the history of its occurrence and give examples of where and how it is used.

Keywords: youth language, slang, communication, modern language realities, borrowing.

Современный язык общения невозможно представить без применения неформальных лексических единиц, известных всем под термином «сленг». «Сленг – это неформальный язык, который применяется в общении между людьми, часто в неофициальных ситуациях. Он может включать в себя новые слова, устойчивые выражения и грамматические конструкции, которые не являются стандартными в учебниках и словарях» [1]. Согласно Кратовской М.А., сленг следует рассматривать в качестве «одной из подсистем английского языка» Сленг – это разговорный или фамильярный тип речи в определенной области. Его обычно относят к социальным диалектам. Термином «сленг» обычно обозначают то, что не совпадает с нормой литературного языка» [2]. Сленг может быть разнообразным, и его использование может варьироваться в зависимости от места, времени и контекста. Сленговые слова и фразы часто используются для выражения идей или эмоций, которые невозможно передать с помощью традиционного языка.

Если рассматривать термин с точки зрения история его возникновения, то слово "сленг" появилось в английском языке в конце XVIII века и происходит от слова "slang-whanger", что означает "грубый речевой оборот". Однако, использование неформальных слов и выражений было распространено еще до этого времени.

Истоки английского сленга можно проследить до 16 века, когда сленг использовался в основном преступниками. Затем сленг распространился на низшие классы и, в итоге, на проник в общество в целом. На сленг, используемый в Англии, повлияли различные факторы, такие как география, социальный класс и исторические события.

Аналогичным образом дело обстоит и с русским сленгом, который также имеет долгую историю и берет свое начало в преступном мире. Русский уголовный жаргон, или "феня", появился в 19 веке и использовался преступниками для общения друг с другом, не будучи понятным простому обывателю. Со временем "феня" распространилась на другие социальные группы и стала частью повседневного языка в России.

«Лингвистика последних двадцати лет активно переключилась с изучения письменного языка на исследование и анализ непосредственного живого общения. Функциональные разновидности применения языка являются производными, вторичными от элементарной и основной формы – разговорной. Изучение разговорной речи исключительно важно потому, что разговорный язык является единственным истинным языком и нормой оценки всех прочих форм речи» [2]. Следовательно, данная тема особенно актуальна в реалиях современного мира, в котором использование сленга стало повсеместным и распространение данной функциональной разновидности языкового общения становится максимально распространённой.

В настоящий момент сленг использует повсеместно не только при неформальном общении подростков на улице или дворах, но его использование можно уже заметить при просмотре разнообразных передач и даже во время грандиозных медиа событий.

Если говорить о типе сленга, то можно заметить, что самым популярным и распространенным является сленг, основанный на английских заимствованиях, известный также как английский сленг. Его использование значительно увеличилось с развитием социальных сетей и интернета. Сленговые слова и фразы часто используются в неформальных разговорах, и их употребление зависит от контекста и аудитории. Английский сленг можно разделить на различные типы, такие как региональный сленг, сленг поколений и этнический сленг.

«Региональный сленг – это тип сленга, характерный для определенного региона или местности. Например, сленг, используемый в Соединенных Штатах, отличается от сленга, используемого в Великобритании.

Сленг поколений, с другой стороны, относится к сленгу, характерному для определенного поколения. Например, люди в возрасте от тридцати лет используют другие сленговые слова и фразы, чем люди до двадцати.

Наконец, *этнический сленг* относится к сленгу, характерному для определенной этнической группы» [3].

Русский сленг, как и английский, используется в неформальных разговорах и зависит от контекста и аудитории. Использование русского сленга варьируется от региона к региону, причем в разных регионах есть свои уникальные сленговые слова и фразы. Русский сленг можно разделить на различные типы, такие как молодежный и военный сленг.

Молодежный сленг – это тип сленга, который используется новым поколением в русскоязычных странах. Этот тип сленга находится под сильным влиянием западной культуры и характеризуется использованием заимствованных слов и фраз из других языков.

Военный сленг, говорит сам за себя – терминология и приевшиеся внутри слова и выражения, которые используют в армии, принято считать военным сленгом.

Примеры. Одним из ранних примеров английского сленга является использование "cant" – это слова, которые используются в определенной группе людей, чтобы они могли понимать друг друга, но не могли разобрать окружающие. Оно было распространено среди воров и популярно в XVI-XVIII веках. "Cant" включал в себя множество терминов, таких как "снимок" (кража), "кривой" (ложный), и "коза" (девушка).

Английский сленг постоянно развивается, и каждый день в язык добавляются новые слова и фразы. Некоторые распространенные английские сленговые слова и фразы включают "lit", что означает что-то захватывающее или крутое, "chill", что означает расслабиться или успокоиться, и "cheesy", что означает нечто няшное, милое, допустим фильм или песня.

Кроме того, некоторые английские сленговые слова были заимствованы русским языком, особенно среди молодого поколения. Это связано с влиянием западной культуры на общество некоторых стран СНГ, а также с популярностью англоязычной музыки, фильмов и телепередач.

Одним из примеров английского сленга, который был заимствован русским языком, является слово "cool". В английском языке этот термин означает что-то модное или впечатляющее, в то время как в русском языке он имеет схожее значение, причем слово "крутой" используется в аналогичном контексте.

Другой пример - слово "хорошо", которое широко используется в русском языке, часто в качестве ответа на вопрос. В английском языке "okay" означает "все в порядке" или "приемлемо", но в русском оно эволюционировало до значения "да" или "я понимаю".

Если перейти к более современным и менее популярным сленговым словам, тот можно привести много примеров – однако данные примеры не будут поняты большинством. Дело в том, что сейчас очень много новых слов появилось под влиянием социальных сетей, в частности – TikTok.

Благодаря тому, что короткие видеоролики в данном приложении набирают свою популярность стремительно быстро, некоторые фразы – сказанные в шутку или смешно произнесенные, превращаются в «локальный мем». В шутку, которую поймут люди, просмотревшие ролик – а слова, которые набрали наибольшую популярность в дальнейшем, приживаются в словарном запасе и превращаются в сленг.

Некоторые выражения начинались как неудачная шутка, но по итогу настолько

прижились в словарный запас, что сейчас их используют довольно часто.

Такие выражения, как «this is so cringe». Выражение означает «испанский стыд» и стало очень популярно с появлением TikTok. На русском выражение звучит аналогично – «это такой кринж».

Или слово crush. В выражении используется как «I have a crush on you», что обозначает – ты мне нравишься, ты мне симпатичен и используется как признание в любви. Вы наверняка задумывались что значит «краш», в русском эквиваленте слово обозначает парня или девушку, в которых ты влюблен. «Я вкрашилась, он мой краш» и так далее.

«Simp» – это термин, который часто используется в TikTok и означает человека, который пытается заработать на любовь или внимание другого человека, превознося его и исполняя его прихоти. В русском языке, близким аналогом может быть слово "подхалим".

«Tea» – это слово в английском сленге, которое обычно используется для описания скандальной или сенсационной информации. «Spill the tea», фраза означает – «tell me some gossip». В русском языке будет использоваться как «расскажи мне сплетню, раскрой карты, давай обсудим и так далее».

Заключение

В заключение следует отметить, что сленг является важной частью повседневного языка, и его использование эволюционировало с течением времени. Он отражает культурное, социальное и историческое развитие общества и играет решающую роль в формировании языкового употребления. Понимая происхождение и употребление сленга, люди могут лучше понять контекст, в котором он используется, и более эффективно общаться с окружающими.

Использование сленга как в английском, так и в русском языках становится все более распространенным, особенно среди молодого поколения. Это можно объяснить стремлением к индивидуальному самовыражению и самобытности, а также желанием быть частью определенной социальной группы.

Список литературы:

1. Родионова Е.С. Особенности сленга в английском языке (Интернет источник: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-slenga-v-angliyskom-yazyke-1>)
2. Кротовская М.А. Сленг как часть разговорного английского (Интернет источник <https://mgimo.ru/upload/iblock/b11/b11b52bbf6903fee685459826f1b2ce6.pdf>)
3. Чжан Аньци. Отношение к интернет-сленгу его носителей (Интернет источник <https://elib.bsu.by/bitstream.pdf>)

Сейтқали С. М.

ОП-19-1к мамандығының студенті, Caspian University

Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж., псих.ғ.к., қауымдастырылған профессор

ПОЗИТИВТІ ОЙЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада позитивті ойлау мәселесі бойынша әдебиеттерге терең теориялық талдау берілген. Оптимизм, пессимизм және позитивті ойлау ұғымдарының қалыптасу тарихы көрсетіліп, осы мәселемен айналысатын мектептер атап көрсетіліп, негізгі тәсілдер қарастырылады. Мақалада сонымен қатар зерттелетін мәселе бойынша ғалымдардың іргелі еңбектеріне шолу жасалған, позитивті ойлау және оның корреляциялық компоненттері туралы зерттеулердің негізгі ережелері мен нәтижелері берілген. Позитивті ойлау мәселесі бойынша отандық және шетелдік авторлардың көзқарастарындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтар ашылды.

Түйін сөздер: оптимизм, пессимизм, позитивті ойлау, негативті ойлау, диспозициялық көзқарас, атрибуциялар, визуализация, аффирмациялар, позитивті көзқарас.

Позитивті ойлау – әрбір тұлғаның ішкі жан дүниесінің бір бөлшегі. Ол жағымды бағыттағы процестер мен жағдайларды, оқиғаларды сипаттаудағы, жеткізудегі, негіздеудегі тұлғалық позиция, ойлауы мен пікірі. Осының барлығы, жағымды ойлаудың зерттелуі қазіргі психология ғылымы мен тәжірибесіндегі терең қажеттіліктерге жауап беру үшін осы мәселені зерттеудің өзектілігін туындатады.

Жағымды ойлау – бұл адамның жақсы және жаман ойларды іріктеп, жақсы ойларды өрбіте білу қабілеті.

Адамның басында сан алуан пікірлер болған кезде алдымен ол ой-пікірлерін түзетіп, қалпына келтіріп отыруы қажет. Ойына берік орналасқаннан кейін басқа жұмыстарды да жасауға кірісуі қажет. Үлкен жетістіктерге қол жеткізген адамдар – міндетті түрде ойланудың жемісін көрген жандар. Әр іс-әрекетте жағымды ойлау – белгілі бір мақсатқа жетудегі талпыныстың нәтижесі[1].

Жағымды ойлау – әр түрлі алапатты және қайғыны бақыттылыққа айналдыратын бір динамизм әрі техника болып табылады. Барлық адамдардың ішінде, өмірін байыту үшін психологиялық қайнар бұлақтар бар. Адам денесіндегі мұндай қуатты жақсы ойлар – осы қайнар бұлақтардың көздерін ашады[2].

Жағымды түсініктің адам денсаулығы үшін үлкен әсері бар. Қазіргі таңда медицина ғылымы – түсінік пен сезімдердің жағымды немесе жағымсыз болуын адамның денсаулығы үшін үлкен әсері бар екендігін айтып отыр. Ойлар мен сезімдер адамның рухани жан-дүниесімен байланысты. Сол себептен дені сау және бақытты болу үшін қазіргі заманға сай медицина ғылымы мен рухани өмір ғылымдарымен бірге жұмыс жасауы қажет. Ішкі жан-дүниесі қорқыныш, қызғаныш, өкпе, кінәлілік пен төмен санау сезімдеріне толы болған адамдардың саулықты өмір сүруі мүмкін емес[3].

Жетістік жолында дамуды қалаған біреу өмірдің тек жақсы жақтарын көру керек, жаман жақтарын назарға алмауы керек. Түрік ойшылы, ғалым Бедуйизаман С.Нурси мұны былай түсіндіреді: «Айналасын керемет көрген адам керемет ойлайды, керемет ойлаған керемет түс көреді; керемет түс көрген де өмірінен ләззат алады» [4].

Жағымды ойлау адамға күш қуат береді, ал жақсылықты риясыз жасау адамды шаттыққа бөлейді. Ондай адамның денсаулығы да күшті болады.

Жағымды ойлау адамға қуанышты көңіл күй сыйлайды, басына тың жақсы ойлар әкеледі. Соның арқасында танымайтындарға да қуаныш сыйлап, жомарттық танытады[5].

Позитивті ойлау – өмірдің табиғи үдерісі, сыртқы әлеммен үйлесімі. Позитивті ойлау өз мағынасы бойынша іс-әрекет емес, ақыл жағдайына қатысты. Адам үлкен әлеуетке, денсаулық пен табысқа жету мүмкіндігіне ие екендігіне нық сенімді болуы тиіс. Осы орайда білім алушылардың тиімді біліктіліктерін арттыру үдерісінде позитивті ойлаулары маңызды рөл атқарады. Сондықтан қазіргі таңда білім алушылардың, мамандардың позитивті ойлауын дамыту мақсатында біліктілікті арттыру мекемелерінде «Shift positive» жобасы іске қосылды. Позитивизм ілімінде шынайы позитивті білім – арнайы ғылымдар мен олардың бірігуі нәтижесінде ғана мүмкін екендігіне негізделеді. Философия жеке ғылым ретінде өмір сүруге құқылы емес деп санайды. Позитивизм ХІХ ғасырдың 30 жылдарында пайда болды[6].

Позитивизмнің негізін қалаушы Огюст Конт (1798-1857 жж.). Еңбектері: «Позитивті философияның курсы», «Позитивті саясаттың жүйесі»[6].

Конт позитивизмді эмпиризм және мистицизм арасындағы ілім деп есептеді. Конт бойынша, ғылым табиғаттың мәнін емес, тек құбылыстарды ғана тануы керек. Конт адамзаттың даму тарихын үш кезеңге бөледі: 1) теологиялық; 2) метафизикалық; 3) позитивті (ғылыми). Позитивизмнің алғашқы буын өкілдері: Э. Литтре, П. Лафит, Ж. Ренан, Г. Спенсер[6].

Непозитивизм – философияның теориялық таным ретіндегі мүмкіндігін жоққа шығарады. Ғылымды философияға қарсы қоя отырып, бұл бағыттың өкілдері бірден-бір білім көзі ретінде, тек арнайы ғылыми білімді мойындайды.

Бұл бағыттың өкілдері 1922 ж. Вена үйірмесін құрды, олар: М. Шлик (үйірмені құрушы), Р. Карнап, О. Нейрат, Ф. Вайсман, Ф. Кауфман[6].

Осы мектеп негізінде логикалық позитивизм құрылған. 1950 ж. бастап неопозитивизм ұғымынм аналитикалық философия ұғымы ығыстырды. Аналитикалық философияның негізгі ұстанымдарының қалыптасуына Л. Витгенштейннің «Логикалық философиялық трактаты», «Философиялық зертеулері» ықпал етті[6].

1960-1970 ж.ж. Батыс философиясында постпозитивистік ағым қалыптаса бастады. Бұл бағыттың негізгі ұстанымдарына К. Поппердің сыни рационализмі, П. Фейерабендтің концепциясы жатады[6].

Карл Раймунд Поппер (1902-1994 жж.) – ағылшын философы, әлеуметтанушы. Еңбегі «Ашық қоғам және оның жаулары»[6]. Лондон экономика және саяси ғылымдар мектебінің

профессоры. Сыни рационализм, ғылыми білімнің өсуі теориясын ұсынды. Ғылыми білімнің өсуі батыл болжам ұсыну және іске асыруда, ол философияның негізгі міндетінің бірі – ғылыми білімнің ғылыми емес білімнен ара жігін ашу деп демаркация қағидатын ғылымға қатысты кез келген тұжырымды бекерге шығаруды (фальсификацияны) ұсынды. Сондай-ақ, ол табиғи, ментальды, объективтік әлемнің бар екендігін қарастырды.

Томас Кун (1922-1996 жж.) – американдық ғылым философы және тарихшысы. Еңбегі «Ғылыми революция құрылымы» [6]. Ғылымның тарихи эволюциялық моделі неопозитивистер мен сыни рационалистердің ұстанымдарына қарсы бағытталды. Ғылым тарихы түрлі ғылыми қауымдар арасындағы бәсекелестік күрестердің нәтижесі болып табылады. Мұндай қауымдардың қалыптасуының негізі – нақты қызмет моделін қабылдау, яғни дүниетанымдық құндылықтық әдістемелік нормалар мен теориялық стандарттарды ұстануды көрсетеді. Ол ұсынған парадигма ұғымы – ғылыми қауымдастық ұсынған, нақты бір уақытта мәселені қою және оны шешудің моделі, бәрі мойындаған ғылыми жетістіктер болып табылады. Парадигманың ауысуы – ғылыми революцияны айқындайды.

Имре Лакатос (1922-1974 ж.) – ағылшындық ғылым тарихшысы. Ғылыми білімнің даму заңдылықтарын зерттеді. Ол өз зерттеулерінде білім үдерістерінің өзгеруінің логикалық реконструкциясын және ғылымның эмпирикалық тарихын зерттеу негізінде ғылыми теориялардың даму жолдарын зерттеді. Сондай-ақ, ғылыми зерттеу бағдарламаларының методологиясына қатысты ұсыныстар жасады[6].

Позитивизм (франц. positivisme - оңды, дұрыс, нақтылы) - нағыз ақиқат ғылымның жеке салаларында ғана пайда болып, қалыптасатын, философиялық зерттеулердің ешқандай танымдық құны жоқ деген тезиске сүйенетін философиялық бағыт[7].

Позитивизм 19 ғасырдың 30-жылдарында қалыптасты. Позитивизм негізін салған француз ойшылы О.Конт. Позитивизмнің алғашқы өкілдері: Э.Литтре, Г.Н. Вырубов, П.Лаффит, И.Тэн, Дж.С. Милль, Г.Спенсер болды. Позитивизм жаратылыстану және қоғамдық ғылымдардың методологиясына елеулі ықпал етті [6].

Позитивизмнің кейінгі дамуы барысында махизм, неопозитивизм, аналитикалық философия қалыптасты[6]. Өзін-өзі тәрбиелеудің өзінің нәтижелілігін практикада дәлелдегені сияқты тәсілдері таныс. Мұғалім өзінің тәрбиеленушілерін өзін-өзі тәрбиелеу бойынша әрекет жасағанда оларды қолдануды үйренетіндей ерекшеліктері мен осы әрбір тәсілдер орнын анық ұсынуы тиіс[6].

Жағымды психологияның негізін қалаушы Абрахам Маслоу алғаш бұл терминді өзінің «Мотивация және тұлға» кітабында қолданды[8].

Жеке адам психологиясын анықтауда гуманистік психологияның да өзіндік үлесі бар. Жеке адам психологиясы мен мінезі гуманистік дәстүрге сай құрылымда зерттелінді және ол зерттеулерді психодинамикалық, интеракционды, құрылымды-динамикалық, экспериментті емес типіне жатқызуға болады. Негізінен адамның ішкі тәжірбилік құрылымы мен дамуына өзіндік сана мен ойлануына мән беріп, оларды кеңірек сипаттайды. Оларды адам нені қабылдайды, қалай түсінеді және өз өмірінің нақты жағдайларын қалай түсіндіреді деген сияқты сұрақтар қызықтырды. Олар осылай тұлға феноменологиясын сипаттды. Өмірлік тәжірбиесіне негізделіп, «өмір мәні» «құндылықтары», «өмірлік мақсаты» және т.б. терминдер типімен сипаттауға тырысты. Гуманистік тұрғыда тұлға теориясын анықтауға талпынған американ психологтары А. Маслоу мен К.Роджерс болды. К.Роджерс әрбір адамның қандай қабілеті бар және ол ұмтылу мен бірлесу тұлғаның өзіндік жетілуіне көмек беретін тұрғысын қарастырды. Жоғары саналыққа ие адам өзінің өмірінің мәнін, мақсаты мен құндылығын белгілейді, әрі оның жоғары соты мен экспертін деп есептейді. Роджерс теориясының негізгі түсінігі «Мен» түсінігі. Әрбір адам мен кіммін? Не істей аламын? Кім бола аламын? Ондай болу үшін не істей аламын? деген сұрақтарға жауап береді. «Мен» образы адамның өмірлік тәжірбиесі арқылы айналаны қабылдауы, бағалауы жүзеге асады да, мінезі қалыптасады[9].

Адамның негізгі қажеттілігі-өзін жүзеге асыру өзіндік жетілуге талпыну мен өзіндік ой болып табылады. Гуманистік психология тұлғаның теориялық бағытын анықтауда өзін жүзеге асырудың барлық бағытымен байланысты болады. А.Маслоу өзін жүзеге асыру сипаттарына ақиқатты белсенді қабылдауы мен оған дұрыс бағдарлану қабілетін; өзін және өзгенің болмысының қандай болғанына қарай, дәл сол тұрғысында қабылдауды және т.б. белгілерге қатысты психологиялық сипаттаулар жүргізді. Өзін жүзеге асырушы адам белгілі бір іспен

шұғылданады, оны беріліп атқарады және олар мойындауды қажет етеді деп сипаттайды. Олар үнемі таңдауды және шешуші қадам жасаушылар, олар үнемі алда жүруді және кез-келген кедергілерді жеңуде өз мүмкіндігін көрсете алады.

Зерттеу жұмысының мақсатына орай, тұлғаның позитивті ойлауын анықтау мақсатында «Тұлғаның оптимистілігі» әдістемесі (О.И. Мотков). (Б. А. Сосновский әдістемесінің модификациясы) әдістемесі жүргізілді[10].

Әдістеме тұлға дамуында жағымды ойлауы мен өзіндік бағалаудың жалпы деңгейін, индивид қасиеттері мен жеке факторларды бағалауын, сондай-ақ оның адекватты немесе адекватты емес екендігін зерттеуге мүмкіндік береді.

Тұлғаның оптимистілігі - адам жүріс-тұрысындағы тұлғалық сапалардың шынайы көрініс табуы. Ол негізгі тұлғалық механизмдердің жұмыс сапасымен шартталады. Тұлғаның оптимистілігі адамға нақты қол жетімді жоспарлар құруға, орындалуы ықтимал мақсаттар мен армандарға ұмтылуға мүмкіндік береді. Сондықтан да тұлғаның оптимистілігі тұлға үйлесімділігінің бір көрсеткіші ретінде қарастырылады.

Берілген нұсқада сыналушыға «идеалды тұлғаны» сипаттайтын индивидтің 24 жағымды қасиет көрсетілген тізім ұсынылады.

Тұлғаның 24 түрлі сапасы келесі келесі факторларға топталады: ар намыс, ерік, өзбеттілік және шынайылық сезімі, креативтілік, үйлесімділік, экстраверсия, тұлға дамуының позитивтілігін жалпы өзіндік бағалау.

Бұл тізімде тұлғаның тек жағымды қасиеттері ғана берілгендіктен, сыналушыларды 5-баллдық шкала бойынша бағалауда аталған қасиеттердің жоғары дәрежеде айқын көрінуі сыналушының өзін идеалды тұлғамен толыққанды ұқсастыратындығын білдіреді. Бұл жағдайда айқын жоғары өзіндік бағалау, өзіне сыни көзқарастың жоқтығы байқалады.

Мұндай жағдайда өзіндік бағалаудың адекваттылығын Мен, шынайы-Мен және Мен басқалардың көзімен критерийлері бойынша рангіленген сапалық қатарлар арасындағы байланыстың жақ ындығына емес, басқаша, яғни, сыналушыны тұлғаның жағымды сапаларындағы өзіндік бағалаудың жалпы көріну көрсеткіштеріне байланысты зерттеуге мүмкіндік туады. Сыналушы мағынасы жағынан шамалас, өзара тең тұлғалық сапаларды өзі үшін құндылық ерекшеліктеріне қарай орналастырады.

5-баллдық шкала бойынша тұлғаның өзіндік бағалауын анықтауда өзіндік бағалаудың ең жоғарғы деңгейі 4,51-4,71 диапазонында қамтылады.

Тұлғалық сапаларды өзіндік бағалаудың төмен болуы да дұрыс емес, бірақ шынайы, адекватты өзіндік бағалау жеткілікті. Бұл жағдайда тұлғалық сапалар тізіміндегі әр пункт бойынша берілген жауаптарға талдау жүргізу керек. Егер барлық пункт бойынша төменгі өзіндік бағалау көрсетілсе, онда төмен және адекватты емес өзіндік бағалау екендігі айқын, бірақ адам барлық параметрлер бойынша «нашар көрсеткіш» көрсетуі мүмкін емес. Мұндай төмен, адекватты емес, барлық сұрақтар бойынша берілген бірдей жауаптардың негізгі себебін анықтау керек (депрессивті күй немесе үлкен сәтсіздіктен кейін өзін іштей жеу және т.б. болуы мүмкін). Егер де жауаптардың бір бөлігі орташа немесе тіпті жоғары деңгейді көрсетсе, ал қалған бөлігі – нәтижесінде жалпы орташа төмен деңгейді беретін өте төмен көрсеткішті берсе, онда жауап деңгейіне байланысты нәтижелер бойынша дифференциацияланған өзіндік бағалаудың төмен деңгейі адекватты, шынайы бейнеге жақын болады.

Әдістеме 12 жастан асқан балаларға және одан жоғары жастағы ересектерге қолданылады. Алдын ала кейбір ұғымдарға біршама түсініктер берілуі қажет.

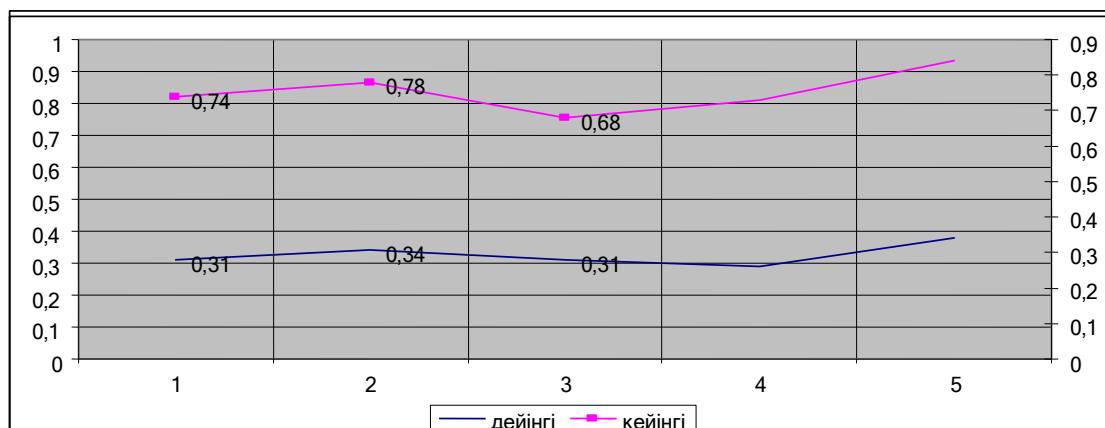
3 эксперименттің міндеттері.

1. Тұлғаның оптимистілігін зерттеу.
2. Сыналушыларды дамытатын экспериментке іріктеу.
3. Дамытатын экспериментке дейінгі және дамытатын эксперименттен кейін тұлғаның оптимистік деңгейлерінің сапасын анықтау.
4. Анықталған мәліметтерден статистикалық шамаларын есептеу.

Нәтижені өңдеу.

Сыналушылар бірінші кезеңде зерттеу көрсеткішіндегі сипаттама бойынша жинақталған ұпай саны төмен пайызды көрсетсе, екінші кезеңде ол көрсеткіш жоғары пайызды анықтады. 0-3 оптимистік деңгейінің жоғарылығымен түсіндірілсе. 4-5 ұпай тұлғаның сенімділігінде жоғары деңгейде қобалжуының бар екендігін куәландырады. Қарым-қатынас процесінде тұлғаның

оптимистік ерекшеліктері бойынша алынған мәліметтер пайыздық көрсеткіш бойынша есептеп, диаграмма арқылы көрсеттік.

2- гистограмма. Тұлғаның позитивті ойлау деңгейі бойынша (10 сыныптардағы) эксперименттік және бақылау топтарының көрсеткіштері.

Ал, адам бойындағы тұлғалық қасиеттердің көрінуін қарым-қатынас процесінде толықтай зерттеу жүргізген психолог Н.Қ.Тоқсанбаеваның «Танымдық іс-әрекетке кіріспе» деген еңбегінде қандай да танымдық процеске, ол қабылдау болса да, есте сақтау немесе ойлау болса да, оқыту процесі қатысады, ол танымдық әрекет құрамында болады немесе операция ретінде кіреді, я болмаса іс-әрекет бойынша қайта құрылатындығы туралы пікіріне негіздедік[11].

Әдебиеттер

1. Психологический словарь/Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. - М.: Астрель: АСТ: Транзиткнига, 2006. - 479 с.
2. Семенов, И. Тенденции психологии развития мышления, рефлексии [Текст] / И. Семенов. - М. : Воронеж: МОДЭК, 2000. - 64 с.
3. Пил Н. В. Сила позитивного мышления [Электронный ресурс].
4. Бедуйзаман С.Нурси.
5. Орлов, Ю. М. Восхождение к индивидуальности [Текст] / Ю. М. Орлов. - М., 1991. - 287 с.
6. Күленов Б.Ә., Қаппасова Г.М. XIX–XX ғасырлардағы классикалық емес еуропа философиясы: оқу-әдістемелік құралы. – Павлодар, 2007. – 50 б.
7. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007.
8. Маслоу А. Мотивация и личность.- СПб.: изд-во «Питер», 1999.- 416 б.
9. Роджерс К. К науке о личности // История зарубежной психологии. Тексты.- М., 1986. - С. 200
10. Бердібаева С.К. Психологиялық зерттеу нәтижелерін статистикалық өңдеу тәсілдері. – Алматы: АлМУ, 1998. – 53 б.
11. Тоқсанбаева Н.Қ. Танымдық іс-әрекетке кіріспе. А: Қазақ университеті, 2007.

Нұрмұхамет Жасмин
Caspian University

Ғылыми жектекшісі: Тәутәй Ғ.Т., педагогика ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор

АҒЫЛШЫН ТІЛІ - ҒЫЛЫМ ӘЛЕМІНІҢ КІЛТІ

Аннотация. Мақала ағылшын тілінің ғылымға әсері мәселесіне арналған. Мақалада сонымен қатар ағылшын тілінің әр ғылым саласында қолдануына байланысты әлемде дәрежесінің жоғарылау кезеңдері қарастырылды. Ғылыми жұмыста ағылшын тілінің замануи жаңа технологиялар үздіксіз шығарылу салдарынан дамуына ерекше назар аударылды. Ағылшын тілінің ғылыммен байланысын саралай отырып, мысалдар келтіріліп, қорытынды жасалды.

Кілт сөздер: Ағылшын тілі, ғылым.

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбек ағымдағы жылы сәуір айында Каспий Қоғамдық университеті студенттерімен кездесу кезінде әлем бойынша ғылыми іс-қағаздардың 83% ағылшын тілінде жүргізілетінін айта отырып, ғылыммен айналысқысы келетін студенттерге ағылшын тілінің ғылымдағы өзектіліні жеткізді. Ағылшын тілі қазірдің өзінде ғылым. Тіл білімі, лингвистика, тіл тарихы және басқа да көптеген ғылымдар онымен тікелей байланысты. Ғылымның өзі көптеген себептерге байланысты қазіргі әлемде өмір сүретін барлық адамдар үшін өте маңызды. Атап айтқанда, үйлесімді өмірді, технологияларды түсіну, адамның өзін және қоршаған әлемді зерттеуі үшін ғылымның принципі үлкен.

Ғылым – прогрестің қайнар көзі. Ол біз өмір сүріп жатқан әлемді дамытады. Біздің ғасыр – ғылыми да, техникалық жағынан да ұлы жаңалықтар дәуірі. Бұл жаңа идеялар өмірге әкелетін және бұл идеяларды экспоненциалды түрде өсіп, ұлғаятын технологиялық революция дәуірі. Бұл үдерісте ағылшын тілі маңызды, және басты рөл атқарады.

Ағылшын тілінің әртүрлі ғылымдармен байланысы:

1. Экономика саласында, қаржылық бөлімінің ағылшын тілі ең қиындардың бірі болып табылады. Онда көптеген ерекше, спецификалық терминдер бар, оларды үйрену, әрі дұрыс қолдана білу керек. Әлем бір орында тұрмайтыны себепті, тіпті бухгалтер немесе аудитордан жақсы ағылшын тілі деңгейін, шетелдік серіктестермен іскерлік қарым қатынасын, бизнес хаттар мен есептерді ағылшын тілінде талап етеді.

Мысалы ең көп қолданылып, білуге тиіс қаржылық (финансит) глоссариді қарастырайық. margin-маржа, profit and loss- пайда мен шығын, costs-шығындар, market-нарық (рынок), competition- бәсекелес және т.б

Журнал мен блогтар; Forbes-ең танымал қаржылық (финансовый) журнал. McKinsey Quarterly-ағылшын әлеміндегі ең танымал бизнес-басылымдардың бірі. Статьялар 1964 жылдан шығарыла бастады. The Undercover Economist-британцық экономисттің Тим Харфорданың блогы, журналистика “Financial Times”. Ол экономика туралы қарапайым тілде айтады.

Соңғы жылдары әлем ғалымдары физика, химия, биология, психология және т.б. салаларда орасан зор жетістіктерге жетті. Мұнда ағылшын тілі де маңызды рөл атқарды, өйткені ғылымның дамуы бүкіл әлем ғалымдарының арасында тұрақты байланыс пен ынтымақтастықты қажет етеді. Әсіресе, халықаралық медициналық, экологиялық, экономикалық және басқа да конференциялар мен дөңгелек үстелдер ұйымдастыруды талап ететін қоғамның жаһандық мәселелерін шешуге келгенде, барлық ғалымдар ортақ пікірге келіп, бір бірін түсініп түсіндіре алуы үшін, ағылшын тілін қолданады.

Тіпті ең қорқынышты әскери операцияларда ағылшын тілі үлкен рөл атқарады. ғылымды бейбіт мақсат пен бейбіт емес мақсатта қолдануға болады. Ол адамзат үшін ең қорқынышты нысандарда болуы мүмкін болса да, бүкіл әлемдегі әскери байланыс, жауынгерлік операциялар және жаңа қаруларды жасау үшін ағылшын тілін пайдаланады. Ғылыми өнертабыстың көмегімен жаппай қырып-жоятын қарулар жасалады. Екінші жағынан, бұл зерттеулер бізге өмірде, үйде, мектепте жұмыста көмектеседі және бізді дамытудың жаңа деңгейіне шығарады. Сондықтан да әлемге белгілі ғалымдардың көпшілігі өз еңбектерінің салдарын түсінген кезде, құрған еңбектерін өртеп жібергені көп.

Әлемдегі ең атақты университеттер мен институттар ағылшын тілінде сабақ береді. Бұл Кембридж, Оксфорд, Гарвард, Массачусетс, Йель университеттері және т.б. Оларда оқып, жақсы білім алғысы келетін адам ағылшын тілін білмейінше мұны істей алмайды. Оларға аздап тоқталайық. Мысалы, Оксфорд университеті - әлемдегі ең көне ағылшын тілді университет және Ұлыбританиядағы ең бірінші университет. Кембридж, 1209 жылы негізі қаланған, сонымен қатар Ұлыбританияда Кембридж қаласында орналасқан. Содан кейін ортағасырлық дәуірде барлық білім монастырларда алынды. Алайда философия, математика, логика сияқты ғылымдарды оқыту қажеттілігі туындаған кезде монастырьлардан университеттер ерекшелене бастады. Және алғашқылардың бірі Кембридж, Гарвард болды.

Қорыта келе, ағылшын тілі, ғылымның кілті екені сөзсіз. Атап айтқандай әлемдегі ғылыми іс қағаздардың 83% ағылшын тілде жүргізіледі, бұл дегеніміз ғылыммен айналысуда сізге ең бірінші ағылшын тілін меңгеруді талап етеді. Сонымен қатар ағылшын тілінің жаһандану заманында статусы ең жоғары тіл екенінің дәлелі. Ғылыммен айналысып, ғылым саласында жаңа жаңалықтар ашып келген әрбір ғалым ағылшын тілін меңгеріп қана қоймай, дамуына да үлестерін қосқаны анық.

Аккулиева Д.О.
ОП-19-1к мамандығының студенті, Caspian University
Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж., псих.ғ.к., қауымдастырылған профессор

ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ҚАЖУ СИНДРОМЫ, НЕГІЗГІКЕЗЕҢДЕРІ МЕН ОНЫ ЖЕҢУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Мақалада педагогтардың кәсіби қажу синдромының ерекшеліктері ашылған. Шетелдік және отандық психологиядағы ғылыми рефлексия тұрғысынан кәсіби қажу құбылысына қысқаша шолу жасалды. Педагогтар арасындағы кәсіби қажу синдромының негізгі факторлары мен даму кезеңдері және олардың ерекшелігі зерттелді. Педагогикалық ортада кәсіби қажу синдромының пайда болуының мақсатты түрде алдын алу қажеттілігі атап өтіледі.

Түйін сөздер: кәсіби күйзеліс, мұғалімнің эмоционалды күйзелісі, педагогикалық күйзеліс, педагогтардың эмоционалды қажу синдромы.

Қазіргі білім беру жүйесінде, соның ішінде мектепте күрделі мәселелерінің бірі – мұғалімдердің эмоционалды кәсіби қажу мәселесі, мұндай синдромды көбінесе 35-40 жастан асқан мамандардан байқауға болады. Олар жеткілікті педагогикалық тәжірибе жинақтап, өз балалары өсіп үлгерген кезде және кәсіби салада күрт көтерілуі де мүмкін. Педагогтардың еңбекке деген құлшынысы айтарлықтай төмендейді, көздеріндегі ұшқын өшеді, негативизм, шаршау күшейеді, сол себепті дарынды мұғалім кәсіби жұмысқа жарамсыз болып қалады. Кейде мұндай мамандар мектепті өздері тастап, мамандығын ауыстырып, өмір бойы балалармен жұмыс жасаудан қашатын болады.

Кәсіби қажу дегеніміз – созылмалы күйзеліс фонында дамитын және жұмыс істейтін адамның эмоционалды, энергетикалық және жеке ресурстарының сарқылуына әкелетін синдром.

Кәсіби күйіп кету синдромы - бұл адамдармен жұмыс істейтіндердің: мұғалімдердің, әлеуметтік қызметкерлердің, психологтардың, менеджерлердің, дәрігерлердің, журналистердің, бизнесмендердің және саясаткерлердің - барлығының қызметі қарым-қатынассыз мүмкін емес ең қауіпті кәсіптік ауруы. Бұл құбылыстың алғашқы зерттеушісі Кристина Маслах өз кітабын: «Эмоционалды жану - жанашырлықтың бағасы» деп атауы кездейсоқ емес[1].

Кәсіби қажу жағымсыз эмоциялардың олардан тиісті «күш, қуатсыз» немесе «босатусыз» ішкі жинақталуы нәтижесінде пайда болады. Ол адамның эмоционалды-энергетикалық және жеке ресурстарының сарқылуына әкеледі. Күйіп қалу синдромы бірте-бірте дамиды. Ол үш кезеңнен өтеді. Кәсіби күйреудің кезеңдері:

бірінші кезең:

- сезімдердің өткірлігін және тәжірибенің балғындығын тегістейтін эмоцияларды өшіруден басталады; маман күтпеген жерден байқайды: әзірге бәрі жақсы сияқты, бірақ ... іш пыстырарлық және бос;

- оң эмоциялар жойылады, отбасы мүшелерімен қарым-қатынаста біршама алшақтық пайда болады;

- мазасыздану, қанағаттанбау жағдайы бар.

екінші кезең:

- клиенттермен (студенттермен, ата-аналармен) түсініспеушілік туындаса, кәсіпқой әріптестерінің ортасында олардың кейбіреулері туралы менсінбей сөйлей бастайды;

- дұшпандық клиенттердің қатысуымен бірте-бірте көріне бастайды - алдымен антипатия әрең басылады, содан кейін тітіркену жарылыстары. Кәсіби маманның мұндай мінез-құлқы қарым-қатынас кезінде өзін-өзі сақтау сезімінің дене үшін қауіпсіз деңгейден асатын бейсаналық көрінісі болып табылады.

үшінші кезең:

- өмір құндылықтары туралы түсініктер әлсірейді, дүниеге эмоционалды қатынасы «тегістеледі», адам бәріне, тіпті өз өміріне де қауіпті немқұрайлы қарайды;

- мұндай адам, әдеттен тыс, бұрынғысынша сыртқы құрметті және кейбір ептілігін сақтай алады, бірақ оның көздері кез келген нәрсеге қызығушылық ұшқынын жоғалтады және оның жан дүниесінде физикалық түрде байқалатын немқұрайлылық салқыны орнайды[2].

Кәсіби қажу белгілері:

бірінші топ – психофизикалық белгілер:

Кешке ғана емес, сонымен қатар таңертең, ұйқыдан кейін бірден тұрақты шаршау сезімі (созылмалы шаршау симптомы);

эмоционалдық және физикалық шаршау сезімі;

сыртқы ортаның өзгеруіне байланысты сезімталдық пен реактивтіліктің төмендеуі (жаңалық факторға қызығушылық реакциясының болмауы немесе қауіпті жағдайға қорқыныш реакциясы);

жалпы астения (әлсіздік, белсенділік пен энергияның төмендеуі, қан биохимиясы мен гормондық көрсеткіштердің нашарлауы);

жиі себепсіз бас аурулары; асқазан-ішек жолдарының тұрақты бұзылыстары;

Кенеттен салмақ жоғалту немесе кенеттен салмақ қосу толық немесе ішінара ұйқысыздық;

тұрақты ингибирленген, ұйқышылдық және күні бойы ұйықтауды қалау;

физикалық немесе эмоционалдық стресс кезінде тыныс алудың қысқаруы немесе тыныс жетіспеушілігі;

Сыртқы және ішкі сенсорлық сезімталдықтың айтарлықтай төмендеуі: көру, есту, иіс және жанасу, ішкі, дене сезімдерінің жоғалуы.

екінші топ – әлеуметтік-психологиялық белгілер:

-немқұрайлылық, зерігу, пассивтілік және депрессия (төмен эмоционалды тонус, депрессия сезімі); кішігірім, болмашы оқиғаларға тітіркенудің жоғарылауы; жиі жүйке бұзылыстары (қозғалмайтын ашулану немесе қарым-қатынастан бас тарту, өзіне-өзі тартылу);сыртқы жағдайда ешқандай себеп жоқ жағымсыз эмоциялардың тұрақты тәжірибесі (кінә, реніш, ұят, күдік, шектеу);бейсаналық мазасыздану сезімі және мазасыздықтың күшеюі («бірдеңе дұрыс емес» деген сезім);

- гипер-жауапкершілік сезімі және «бұл нәтиже бермейді» немесе «мен жеңе алмаймын» деген тұрақты қорқыныш сезімі;өмірге және болашаққа деген жалпы теріс көзқарас («қанша тырыссаңыз да, бәрібір ештеңе болмайды» сияқты).

- үшінші топ – мінез-құлық белгілері:

жұмыстың барған сайын қиындап бара жатқанын сезініп, оны орындау қиындап барады; қызметкер өзінің жұмыс режимін айтарлықтай өзгертеді (жұмыс уақытын көбейтеді немесе қысқартады); үнемі, қажетсіз, жұмысты үйге апарады, бірақ үйде жасамайды; көшбасшы шешім қабылдауда қиналады; пайдасыздық сезімі, жақсартуға сенбеу, жұмысқа деген ынтаның төмендеуі, нәтижеге немқұрайлы қарау;

- маңызды, бірінші кезектегі міндеттерді орындамау және ұсақ бөлшектерге «қадалып қалу», жұмыс уақытының көп бөлігін ресми талаптарға сәйкес келмейтін автоматты және элементар әрекеттерді аздап саналы немесе бейсаналық орындауға жұмсау;

- әріптестерден және клиенттерден алшақтау, адекватты емес сыншылдықты арттыру; алкогольді асыра пайдалану, тәулігіне шегілетін темекінің күрт өсуі, есірткі заттарын қолдану[3].

Эмоционалды қажудың сыртқы факторлары мен ішкі себептері:

Жоғарыда айтқанымыздай, кәсіби қажу синдромы ұзақ уақытқа созылған кәсіби стресстің нәтижесінде пайда болатын ұзақ мерзімді стресс реакциясы [4].

Бірақ кейбір жеке қасиеттерді эмоционалды күйіп кетудің пайда болуы тұрғысынан қауіп факторлары деп атауға болады.

Өзін-өзі бағалаудың төмендеуі ең маңызды фактор деп атауға болады. Сондықтан мұндай адамдар үшін әлеуметтік салыстыру жағдайлары стресстік болып табылады. Сырттай бұл өз мәртебесіне қанағаттанбау, әлеуметтік жағынан табысты адамдарға деген нашар жасырын тітіркену (қызғанышқа дейін) ретінде көрінеді. Олардың жетістіктері кездейсоқ, сондай-ақ олармен салыстыруға қабілетсіздігі ретінде қарастырылады.

Көптеген жолдармен жұмыссыздық, перфекционизмге дейінгі табысқа деген жоғары мотивация, бәрін жасауға және әрқашан өте жақсы істеуге деген ұмтылыс, жақсырақ кез келген адамнан жақсырақ, өзін-өзі бағалаудың төмендігінен туындайды. Еңбек нәтижелерінің кез келген төмендеуі, тіпті объективті себептермен болса да, адекватты емес реакцияны тудыруы

мүмкін: өзін-өзі және депрессиялық тәжірибеден бас тартудан кінәлі біреуді іздеуге және оған өткір агрессивті жарылыстарды бағыттауға дейін.

Келесі ерекшелік - интроверсияға бейімділік, қызығушылықтың адамның ішкі әлеміне шоғырлануы. Сырттай бұл эмоционалды жақындық, байланыстарды ресімдеу ретінде көрінеді. Рөлден кету немесе аздап ашу қажет болған кез келген жағдай агрессияға дейін қатты алаңдаушылық тудырады.

Әдетте, бұл адамдар өздерінің өмірлік жоспарларын, мінез-құлық стереотиптерін әрең қалпына келтіреді, сондықтан олар эмоционалды күйіп кету мәселесін өздігінен жеңе алады. Ал оның дамуының келесі кезеңі белгілі бір психосоматикалық аурулардың пайда болуы мүмкін.

Дегенмен, кейбір ішкі алғышарттар эмоционалды қажуды тудыруы үшін жеткіліксіз. Еңбекті ұйымдастыруға және қоғамның әлеуметтік-мәдени жағдайларына байланысты сыртқы факторлар осымен байланысты болуы керек.

Еңбекті ұйымдастырумен байланысты эмоционалды күйзелудің үш факторын көрсетеміз.

1. Жеке фактор:

бұл, ең алдымен, жұмыс орнында өзін-өзі маңызды сезіну, кәсіби өсу мүмкіндігі, автономия және басқару тарапынан бақылау деңгейі. Егер маман өз қызметінің маңыздылығын сезінсе, онда ол эмоционалды күйіп қалуға қарсы иммунитетке ие болады. Егер жұмыс оның көзіне елеусіз болып көрінсе, онда синдром тезірек дамиды. Оның дамуына өзінің кәсіби өсуіне қанағаттанбау, басқалардың пікіріне шамадан тыс тәуелділік және дербестік пен тәуелсіздіктің болмауы да ықпал етеді.

2. Рөлдік фактор:

жоғарыда аталған мәселені ғылыми зерттеулерде көрсеткендей, кәсіби қажудың дамуына рөлдік қақтығыс пен рөлдік белгісіздік, сондай-ақ қызметкерлердің бірлескен іс-әрекеттері негізінен үйлестірілмеген кәсіби жағдайлар (күш біріктіру жоқ, бірақ бәсекелестік бар) айтарлықтай әсер етеді. Бірақ үлестірілген жауапкершілік жағдайындағы жақсы үйлестірілген, үйлестірілген ұжымдық жұмыс, әлеуметтік-психологиялық қызмет қызметкерін жұмыс жүктемесінің болуы мүмкін екеніне қарамастан, эмоционалды күйіп қалу синдромының дамуынан қорғайды. айтарлықтай жоғары.

3. Ұйымдастырушылық фактор:

Кәсіби қажу синдромның дамуына көп сағаттық жұмыс әсер етеді, бірақ кез келген емес, бірақ белгісіз (анықсыз функционалды міндеттер) немесе тиісті баға алмау. Сонымен қатар, бірнеше рет сынға ұшыраған басқару стилі теріс әсер етеді, онда бастық қызметкерге тәуелсіздік көрсетуге мүмкіндік бермейді («бастама жазаланады» қағидасы бойынша) және сол арқылы оны сезімнен айырады. өз жұмысына жауапкершілік және орындалатын жұмыстың маңыздылығы мен маңыздылығын сезіну[5].

Әрине, мұнда әлеуметтік және мәдени факторлардың әсерін елемеген болмайды. Әртүрлі ғылыми зерттеулерге сәйкес, әлеуметтік-экономикалық тұрақсыздық жағдайында коммуникативті кәсіпте жұмыс істейтін адамдарда эмоционалды қажу деңгейі әрқашан жоғарылайды. Шынында да, қазіргі жағдайлар оларда жағымсыз бағдарламалаудың болуына байланысты депрессиялық факторлар ретінде әрекет етеді.

Жалпы, осы зерттеуімізде дәлелденгендей, психологиялық әдіс- тәсілдердің, психологиялық көмектің нәтижесінде жоғарыда аталған «кәсіби қажудың» алдын - алуға болатынына көз жеткізу өте маңызды деп білеміз.

Әдебиеттер:

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других. М.: Информац. Изд. Дом Фелин, 1996. – 256 с.
2. Гнездилов А.В. Психология и психотерапия потерь. СПб.:Издательство «Речь». 2004. – 162 с.
3. Зборовская И.В. Саморегуляция психической устойчивости учителя // Прикладная психология. 2001, № 6, С.55-65.
4. Ларенцова Л.И. Изучение синдрома эмоционального выгорания у врачей-стоматологов // Клиническая стоматология, 2003, №4, С.82-86.
5. Ларенцова Л.И., Максимовский Ю.М., Соколова Ю.Д. Синдром «эмоционального выгорания» у врачей стоматологов // Новая стоматология, 2002, № 2, С.97-99.

Аятаева С. М.

ОП-19-1к мамандығының студенті, Caspian University

Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж., псих.ғ.к., қауымдастырылған профессор

ӨЗІН - ӨЗІ БАҒАЛАУ КӘСІБИ ІС - ӘРЕКЕТТЕ ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТУДІҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ

Аңдатпа. Мақалада өзін-өзі бағалаудың кәсіби қызметтің табыс деңгейіне әсерін зерттеуге арналған. Бұл жұмыстың мақсаты - өзін-өзі бағалаудың кәсіби нәтижеге қалай әсер ететінін анықтау. Зерттеу әдістері – теориялық талдау, ғылыми-әдістемелік әдебиеттер, ғылыми зерттеу материалдары. Нәтижелер – теориялық зерттеулерді талдау өзін-өзі бағалаудың кәсіби іс-әрекетке өте күшті әсер ететінін және адамның одан әрі мансабы оның түрлеріне байланысты екенін көрсетті.

Түйін сөздер: Өзін-өзі бағалау, кәсіби іс - әрекет, кәсіби жетістікке жету, жетістікке жету мотивациясы.

«Өзіндік бағалау» ұғымы психологияда фундаменттік ұғымдардың бірі, өзіндік бағалаудың даму шарты, мазмұны, анықтамасы жайлы бірыңғай ықпалдар әлі де қалыптаспаған. Өзіндік бағалау – жеке бастық қатынастардың өмірлік құрылымдарын таратудағы белсенділікті шарттандыратын тұлғаның сипаттамасы[1].

Зерттеудің негізгі мәселесіне тоқталу үшін ең алдымен өзіндік бағалаудың теориялық зерттеулеріне талдау жасаймыз.

Тұлғаның өзіндік бағалау ерекшеліктерін қарастырған жұмыстарда тұлғаның әртүрлі даму жақтары нақты қарастырылған[1].

Өзіндік бағалауды адамның мінез-құлқын реттеуші, жеке бастық феномен ретінде сипатталған көптеген эксперименттік жұмыстар да бар.

А.Г. Спиркиннің пікірінше өзіндік бағалаусыз өмірде өз орнында анықтау қиын және тіпті мүмкін емес[2]. В.Ф. Сафин өзіндік бағалауды тұлғаның өзіндік анықталудағы екі механизмнің бірі деп көрсетеді[3]. Өзіндік бағалаудың регулятивті функциясы көптеген жағдайларды анықтады, мәселен оның оқу іс-әрекетімен байланыстылығы Т.Ю Андрущенко, М.Э. Боцманова, Л.В. Берцфаи, А.В. Захарова; топ аралық қатынастардағы әсері М.И. Боришевский, С.Д. Максименко, С.И. Будасси; мінез-құлықтағы В.В. Столин және т.б. рөлі жайындағы зерттеулерді айтуға болады[1].

Л.В.Бороздинаның пікірінше өзін-өзі бағалау өзіндік сананың құрылымы ретінде тұлғаның өзін-өзі нақтыланған қасиеттерін немесе өзінің жеке потенциалын бағалауы дейді[4].

Батыс Еуропа және американдық психологтар өзін-өзі бағалауды қоршаған ортада бағдарлануды қамтамасыз ететін және өзінің ішкі талаптарын сыртқы жағдайлармен үйлестіретін механизм ретінде қарастырады. Бұл жағдайда әлеуметтік орта адам үшін, оның қажеттіліктері мен ұмтылыстарына қарсы күш ретінде түсіндіріледі. Бұл көзқарасты ұстанушылар З. Фрейд және неофрейдистер К. Хорни, Э. Фромм болды. Аталмыш ғалымдар тұлғаның өзін-өзі бағалауы ішкі қозулар мен сыртқы тыйымдар арасында әрдайым шиеленістер туындатады деп есептеді. Адекватты өзін-өзі бағалаудың болуы мүмкін емес деді [5,6,7].

Адекватты өзіндік бағалау арқылы адамның өз жетістіктерін шынайы бағалауы негізінде өнегелік даму жүзеге асады. Жасөспірімдерде өзіндік бағалаудың қалыптасу процесіне оқу іс-әрекетіне берілген бағалау, жеке бастық сапалар, мінез-құлық шешуші рөл атқарады.

Өзіндік бағалауды түсіндіруде К. Левин мотивтер, қызығушылықтар, талаптану деңгейі және олардың динамикалық арақатынасын қарастырды. Осы орайда, түрлі тапсырмаларды орындаудағы жетістіктер мен сәтсіздіктерге, талаптану деңгейіне, шағын топтардағы статуска өзін-өзі бағалаудың тәуелділігі туралы фактілер анықтала бастады[8].

Қазіргі таңда кеңес психология ғылымында өзін-өзі бағалау теориялық-эмпирикалық деңгейде терең зерттелген.

Өзіндік бағалау тұлға қалыптасуының іргетасы оның рухани жан-дүниесі, әлеуметтік жауапкершілігі, өзіндік бағалау деңгейіне байланысты. И. А. Абеуова және И. С. Ташиева пікірі бойынша, өзіндік бағалау – өз қабілетінді, психологиялық сапалар мен әрекетінді, өмірлік

мақсаттар мен оған жету мүмкіндігінді, басқа адамдар арасындағы өз орнынды бағалауға мүмкіндік береді[9, 423б].

Өзіндік бағалау – еңбектің, танымның және қарым-қатынастың күрделі өнімі. Мұның негізінде тұлға өз мінез-құлығы мен әрекетін, сондай-ақ айналасындағылармен мақсатқа бағытты қатынасын ұйымдастырады.

Кез-келген психологиялық зерттеуге жүйелі түрде талдау жасап қарастыратын болсақ, тұлға өмірінде өзіндік бағалаудың маңыздылығы айқын көрінеді. Себебі, өмірлік мақсаттар қою, оған жету жолдарын қарастыру әрбір тұлғаның өзіне деген қатынасы арқылы айқындалады.

Альбуханова-Славская К.А. өзіндік бағалауды тұлғада өзін құрметтеу, өзін қабылдау, яғни «Мен» аумағы енетін өзіне деген қандай да бір позитивті қатынастың туындауы болып табылады[10].

Өзіндік бағалау тұлға дамуы барысында құрылады. Біртіндеп әлеуметтік тәжірибені меңгеру процесінде қайта құрылып, тұлғаның өзіндік санасын қалыптастыра отырып, оның құрамына кіреді. Өзін-өзі бағалау өзіндік санада көрінеді. Тұлғаның өзіндік санасы негізінде қоғамдық сана қалыптасады.

Сондай-ақ, өзіндік бағалау әлеуметтік ортада өзара әрекеттесу негізінде қалыптастыңдығын тұжырымдайтын зерттеулер де белгілі. Яғни, тұлға өзін қоршаған адамдармен өзара әрекеттесе отырып, өз орнын анықтайды да, соның негізінде өзіндік бағалау қалыптасады.

Өзіндік бағалау тұлға психикасының жеткілікті деңгейдегі күрделі құрылымы. Ол күрделі кезеңдерде және тұлға қалыптасуының әртүрлі деңгейінде болатын өзіндік сана процесінің жалпыланған жұмысы негізінде туындайды. Сондықтан да өзіндік бағалау әрдайым өзгереді және өзіндік кемелденеді. Өзіндік бағалауды анықтау процесі шексіз, себебі, тұлға әрдайым дамиды, мұнан оның өзі туралы пікірлері өзгереді.

Өзіндік бағалау табиғаты бойынша күрделі құрылым және ол жүйелі болып келеді. Ол тұтас, сонымен қатар, көп аспектілі, көпдеңгейлі және иерархиялық құрылымға ие. Өзіндік бағалау басқа да психологиялық құрылымдармен, іс-әрекеттің әр түрімен, қарым-қатынас формалары және деңгейлерімен, тұлғаның когнитивті, рухани және эмоциялық дамуымен көптеген жүйе астары байланыстарға қосылған.

Өзіндік бағалау жүйелік құрылым бола отырып, құрылымдық-динамикалық модельге ие. Өзіндік бағалау танымның ерекше объектісі ретінде тұлғаның өзін-өзі бейнелеу формасын, құндылықтарды қабылдауын, жекелік мазмұндарды, мінез-құлықтың қоғамдық талаптарға бағдарлануын, сондай-ақ, сыртқы дүниені жанама тану, субъектінің онымен белсенді өзара әрекеттестігін білдіреді.

Өзіндік бағалау компоненті екі құрылымды білдіреді: 1) когнитивті және 2) эмоциялық. Когнитивті құрылым тұлғаның өзін танып білуі болса, эмоциялық құрылым – бұл өзіне деген қатынасы.

Тұлғада адекватты өзіндік бағалау қалыптасуы үйлесімді даму үшін өте маңызды деген көзқарасты ұстанатын да зерттеулер бар. Яғни, өз қабілеттерін, түрлі аумақта өз мақсатына жету деңгейін шынайы көру және бағалай алу ептілігі болып табылады[10].

Өзіндік бағалау – бұл тұлғаның өзін-өзі, өз мүмкіндіктерін, қасиеттерін және баса адамдар арасында орнын бағалауы. Тұлғаның мінез-құлығы өзіндік бағалау арқылы реттеледі, ал өзіндік бағалау айналадағы адамдармен қарым-қатынас барысында қалыптасады. Жаңа бағалауларға ие болу, алғашқылардың мағынасын өзгертуі мүмкін. Көптеген ғалымдар өзіндік бағалауды түсіну үшін үш сипатты ерекше бөліп көрсеткен. Біріншіден, өзіндік бағалау қалыптасуы үшін шынайы Мен-бейнесінің идеалды Мен - бейнесімен салыстырылуы ерекше рөлге ие. Екінші фактор, сол адамға әлеуметтік реакцияның интериоризациясымен байланысты. Үшінші фактор, тұлға өз іс-әрекетінің жетістігін және ұқсастыру көлеңкесі арқылы оның көріністерін бағалайды.

Өзіндік бағалауды анықтау процесі шексіз болып келеді. Себебі, тұлға үнемі даму үстінде. Соның негізінде тұлғаның өзі туралы пікірлері өзгереді.

Көптеген зерттеулер негізінде алынған нәтижелер бойынша адам іс-әрекетінің жетістігі, адам бойындағы қабілеттерден гөрі, сол қабілеттер жөніндегі пікіріне тәуелді болып келеді.

Тұлғаның психикалық өмірінде өзіндік бағалаудың негізгі функциясы мінез-құлық және іс-әрекетті реттеудің қажетті ішкі жағдайы болып табылады. Тұлға өзіндік бағалау арқылы

мүмкіндіктерін саралап, өз іс-әрекетін соған қарай икемдейді.

Шетел психологы У. Джеймс ең алғаш өзіндік бағалаудың эмоциялық компонентін ажыратты. Яғни, тұлғаның талаптану дегейімен байланысты өзіндік құрмет. Мұның мәні тұлғаның өзі туралы білімдерінің қалыптасуы оның өзгені тануына тәуелді. Ол «Мен» құрамын үшке бөлді: рухани «Мен», физикалық «Мен» және әлеуметтік «Мен»[11].

Автордың бөлген «Мен» құрамы өзіндік бағалауда әртүрлі деңгейде көрініс береді. Және тұлға қажеттілігін қанағаттандыруда түрліше функционалданады.

Автордың зерттеулерінде өзін-өзі бағалау формасы анықталды. Бұл формула бойынша тұлға жеткен жетістіктер талаптану деңгейімен салыстырылады. Мұны былай көрсеткен:

жетістіктер

Өзін-өзі бағалау = -----

Талаптану деңгейі

Жетістікке жету жағдайында талаптану деңгейі әдетте жоғарылайды, тұлға күрделі тапсырмаларды орындауға дайын екендігін көрсетеді, керісінше сәтсіздікке ұшырағанда қатысты жағдай төмендейді.

Мұндай жағдайлар тұлғаның өзіндік бағалауы қалыптасуында басты мәселелердің бірі болып табылады. Автор пікірімен келісуге болады, бірақ тұлғаның даралық психологиялық ерекшеліктері де белгілі бір дәрежеде рөлге ие екендігін ескеру керек.

Теориялық тұжырымдарды нақтылау мақсатында тұлғаның жетістікке жету мотивациясын айқындау арқылы олардың өз мамандығына деген сенімділігін нақтылау мақсатында жетістікке жету ынтасын анықтайтын «Тұлғаның жетістікке жету мотивациясын анықтайтын» әдістемесі әдістемесі жүргізілді.

Нарық жағдайында тұлғаның өзін-өзі бағалауы оның кәсіби жетістікке жетуге деген ұмытылысынан байқауға болады. Мұндай ерекшеліктерінің бірі олар мамандықты меңгерумен бірге осы салада жетістікке жетуді де мақсат етеді. Осыны дәлелдеу мақсатында біз сыналұшылардың жетістікке жету мотивация деңгейін анықтауға арналған жетістікке жету ынтасының деңгейін анықтауға арналған әдістеме жүргізілді.

Бұл әдістеме тұлғаның екі түрін диагностикалауға арналған: жетістікке жету және сәтсіздіктен қашу, екеуінің қайсысы доминатты екені анықталады. Бұл әдістеме А. Мехрабинаның тест сауалнамасының жаңаланған формасы болып табылады. Ерлерге арналған (А) және әйелдерге арналған (Б) формалары бар. А формасы 32 сұрақтан, Б формасы 30 сұрақтан тұрады.

Жетістікке жету ынтасы-нәтижелерді жақсартуға ұмтылыс, қолы жеткенге қанағаттанбау, өзінің мақсатына жетудегі табандылық, қандай жағдайда болмасын, өз деңгейіне жетуге ұмтылыс-тұлғаның бүкіл өміріне әсер ететін тұлғаның кәсіби сапаларының бірі болып табылады.

Көптеген зерттеулер жетістікке жету мотивациясының деңгейі мен өзін-өзі бағалауының арасында тығыз байланыстың бар екендігін көрсетеді және бұл кездейсоқтық емес, себебі осы мотивацияның жоғарғы деңгейіне тән тұлғаның-жетістік жағдайларын іздейтіні, өз жетістіктері туралы ойлауға ақпарат іздейтіні, өз ісінің нәтижесіне сенімді болатыны, өзінің жауапкершілік алуға дайын болатыны, белгісіз, анық емес жағдайларда шешімді болатыны, қызықты міндеттерді шешуден ләззат алатыны, бәсекелестік жағдайда өзін жоғалтпайтыны, мақсатқа ұмтылуда табандылық танытатыны және кедіргілерге кездескенде үлкен қайсарлық көрсететіні дәлелденген.

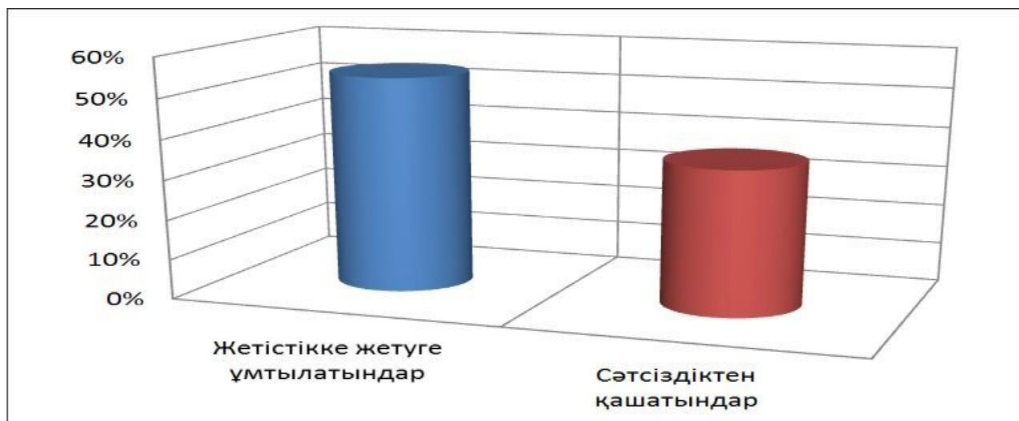
Сәтсіздіктен қашу мотивациясы-керісінше белгілі мөлшерде тұлғаға өмірде белсенді болуына, мақсатқа жетуде табанды болуына, болашағына сеніммен қарауына, позитивті көзқарас ұстанымына кедіргі келтіреді.

Тұлғада мотивацияның аталған екі түрінің қайсысы басым екенін осы әдістеме арқылы анықтауға болады.

Сомалық балды санау негізінде зерттелінушіде қандай мотивациялық тенденция доминантты екендігі анықталады. Зерттеу тобындағы барлық зерттелінушілердің балдары рангленеді және екі нақты топ бөлінеді: зерттеу тобының жоғарғы 27%-ы жетістікке ұмтылыс мотивациясымен сипатталады, ал төменгі 27%-ы-сәтсіздіктен қашу мотивациясымен сипатталады.

Міне осы әдістеме арқылы білім алушылардың жетістікке жету мотивациясының типі

анықталады.

1- сурет. Жетістікке жету мотивациясы

Бұл әдістеме бойынша алынған нәтижелер төмендегідей болды.

Сонымен диаграммадан көріп отырғанымыздай, білім алушылардың жетістікке жету мотивациясы сәтсіздіктен қашу мотивациясымен салыстырғанда жоғары. Ал енді көрсеткіштері әр мотивация түрі бойынша жеке – жеке қарастырайық. Білім алушылардың жетістікке жету мотивациясының пайыздық көрсеткіші - 64%, яғни зерттелген 80 білім алушылардың 59-ында жетістікке жету мотивациясы жақсы дамыған, ал сәтсіздіктен қашу мотивациясы 36%-ты құрайды, яғни қалған 21 білім алушылардың кәсіби іс - әрекетінде сәтсіздіктен қашу мотивациясы маңызды орын алады екен.

Демек, білім алушылардың ынталанудың көрсеткіштерінің жоғары болуы, олардың өзін-өзі адекватты бағалайтыны анықталды.

Әдебиеттер

1. Бейсенова Ж.Ж. Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзіндік анықталуындағы мамандық таңдаулары мен өзіндік бағалау ерекшеліктерін зерттеу. Автореферат. Алматы, 2004 ж.
2. <http://gopsy.ru/lichnost/vidy-samoocenki.html>
3. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Самооценка>
4. Квинн Вирджиния Н. Прикладная психология. - С-Пб., М., Харьков, Минск: Питер, 2000г., 560 с
5. Шибутани Т.. Я - концепция и чувство собственного достоинства. Самосознание и защитные механизмы личности. Самара. Изд. Дом «Бахрах», 2003г.
6. Коломинский Я. П.. Самооценка: Стабильность или изменчивость? // Психология. Журнал Высшей школы экономики [Текст] / О. Н. Молчанова, 2006, Т. 3, № 2. - С. 23-51.
7. https://spravochnick.ru/psihologiya/vliyanie_samoocenki_na_ushpeshnost_professionalnoy_deyatelnosti/?ysclid=lhjrub1d2572769810
8. Левин. К. Определение понятия «поле в данный момент» / Хрест. по истории психологии: Период открытого кризиса. Начало 10-х – середина – 30-х годов XX в. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – С. 131-145.
9. Абеуова И. А., Тациева И. С. Самооценка и ее влияние на трудности в общении. Международная научно-практическая конференция. – Алматы, 2003. - 423 с.
10. Альбуханова-Славская К.А. Личность в процессе деятельности // Психология личности // т. 2// Хрестоматия.- Самара: Изд. Дом «Бахрах», 1999г., с.240.
11. Джеймс У. Психология / под ред. Л. А. Петровской. – М.: Педагогика, 1991. – С. – 368.

Жусупекова Ә. Ж.
ОП-19-1к мамандығының студенті, Caspian University
Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж., псих.ғ.к., қауымдастырылған профессор

ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІ ЖАСӨСПІМДЕРГЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ

***Аңдатпа.** Бұл мақалада интернетке тәуелді жасөспірімдердегі психологиялық қолдау көрсету мәселесі қарастырылған. Зерттеу нәтижелері интернет-тәуелділік, девиантты мінез-құлыққа бейімділік, аддиктивті мінез-құлыққа бейімділік ұғымдарын қарастыруға және өзара байланыстыруға, жасөспірімдердегі интернет-тәуелділік көрінісінің ерекше белгілері туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Жасөспірімдердің интернетке тәуелділігінің алдын алу жолдары туралы мәселе көтеріледі.*

***Түйін сөздер:** жасөспірімдік шақ, интернетке тәуелділік, девиантты мінез-құлық, тәуелді мінез-құлық, интернетке тәуелділікті зерттеу, психологиялық қолдау.*

Қазіргі кезде жасөспірімдерге жаңа заманғы жеке өздерінің компьютерлері зиянды қауіп төндіріп отыр. Жасөспірімдер әртүрлі көптеген компьютерлік ойындарға өзінің бос уақытының бәрін дерлік арнайды. Он бес жыл бойы фантазиядағы (ойындағы) және шынайы өмірдегі жауыздықтың арасында тығыз себеп-салдарлық байланысы бар ма деген пікір таластар жүруде. Алайда, психологияда компьютерлік ойындарға бейімділіктің, агрессивтіліктің жеке тұлғалық қасиет ретінде қалыптасуына ықпалы аз зерттелінген.

Бүгінгі күні білім беру саласын компьютерсіз елестету мүмкін емес. Балалар бұл күрделі техниканы жылдам және үздік меңгеруде. Меңгеру барысында мектеп оқушыларының логикалық ойлау қабілеті жылдамдап, өзіне тиісті қызметтерді жетік жоспарлайды және өмірге икемді келеді.

Компьютермен айналысу бала үшін пайдалы болғанымен, ұзақ уақыт экран алдында отыру жүйке жүйесіне күш түсіреді, ұйқысы бұзылады, психикалық реакциялар пайда болуы мүмкін, арқасы, мойын еттерінің ауыруы байқалады.

Ал, компьютер ойындары балалар үшін оқу тапсырмаларынан гөрі ауыр. Әр түрлі ойындар реакция жылдамдығын қажет етеді. Олар балаға түрлі оқиғаның ішінде жүргендей сезінуге мүмкіндік береді, көптеген балалар ойынның виртуальды әлеміне кіріп, жарысу кезеңдерін бастан өткізіп, жеңуге ұмтылумен сағаттар бойы отыруға дайын. Компьютерлік ойындардағы зорлық-зомбылық көріністері және соның салдарынан пайда болатын агрессивті фантазиялар жеткіншектерге де, қоғамға да қауіп төндіріп тұр. Жеткіншектер виртуалдық әлемде рұқсат етілетін жауыздық қимыл, іс-әрекеттерді ойынның мақсатына жету үшін қолдануға әдеттеніп, шынайы өмірде де өз көргендерін іс жүзінде асыруға, бірте-бірте өз мәселелерін шешетін әмбебап құрал ретінде қолдануға болады деген ұстанымның қалыптасуы мүмкіндігі бар. Психологтар, мұндай ойындар баланың психологиясын бұзады деп қатаң ескерту жасауда. Ойынға берілген бала мінез – құлқында өктемдік, аямаушылық, ойланбаушылық, белең алады екен. Өкінішке орай, бізде ойды дамытатын, білім үйрететін бағдарламалар саны шектеулі, таңдап, талғап пайдалануға мүмкіндік жоқ.

Теледидардағы қорқынышты фильмдер, компьютерлік ойындардағы күштеу элементтерінің ықпалы туралы мәселе де әлі шешілмеген. Бірақ агрессиялық мінез-құлық табиғаты біршама зерттелді. Сол себепті агрессияны зерттеу бағытының негізгі теорияларын көрсетуге болады. Атап айтсақ, инстинкт теориясы (З.Фрейд), агрессияның фрустрация теориясы (Дж. Доллард), когнитивті теория (З. Берковитц) және әлеуметтік үйрену теориясы (А.Бандура) [1]. Агрессиялық мінез-құлықты зерттеу мәселесі төңірегіндегі бұл теориялар бір-бірінен агрессиялық мінез-құлықтың дамуы мен қалыптасуын түрліше түсіндірумен ерекшеленеді. Соңғы көрсетілген теориялар реті адамның агрессиялық мінез-құлықтың тоқтату мен бақылаудың барынша көп мүмкіндігін туғызады. Агрессияның әлеуметтік үйрену теориясы әлеуметтену процесінде меңгерілген жағымсыз мінез-құлық моделін көрсетеді. Мысалы, кіші жасөспірім жастағы балалар басқа балалармен өзара әрекеттестікке және өзара қатынас барысында түрлі мінез-құлық модельдерін меңгереді.

Мінез-құлықтағы әлеуметтік ауытқушылыққа себепші индивидтік, жеке-даралық, әлеуметтік-психологиялық және психологиялық-педагогикалық факторлардың жүйелі

талдануының жүргізілуі, ауытқушылықтан сақтандыратын тәрбиелік-сауықтырушы жұмыс та толық үздіксіз жүргізілуі керек. Сондықтан жеткіншектегі ерте қалыптасқан мінез-құлықтық мәселесі, оның қалыптасуының сипаттамасын жүйелі талдау және үздіксіз адекватты тәрбиелік-түзетуші жұмыс баланың жағымсыз әлеуметтенуіндегі агрессиялық мінез-құлықтан сақтап қалудың сәті болып табылады.

Біздің балаларға компьютерленген қоғамда өмір сүруге тура келеді, сондықтан оларды компьютермен айналысуда сауатты болуды үйретумен бірге денсаулығына зиян келтірмейтін жағын да үйреткеніміз абзал.

Ғылыми – техникалық әлемнің дамуына байланысты жеке тұлғаның өмір сүруіне жаңа әлеуметтік талаптар қойыла бастайды. Ойын-сауық индустриясының жаңа түрі - компьютерлік ойындардың пайда болуы жеке тұлғаға, оның ерекшеліктеріне жаңа зерттеулер жүргізуді қажет етеді.

80-жылдардан бастап компьютерлік ойындар Батыс елдерінің тұрғындарының көпшілігін, соның ішінде жастар мен жеткіншектердің санасын жаулап алған ойын-сауық индустриясына айнала бастады. Бұл жаңа қызығушылық екі жақты бағаланды: бір жағынан, қоғамның компьютерді қолдану мүмкіндіктеріне ие болып өз жұмыстарын жеңілдетіп, соған таңдана қараса; ал екінші жағынан көптеген бұқаралық ақпараттарда тұтастай компьютердің өзін және компьютерлік ойындардың балалардың психикасына қауіпті әсері жайлы көптеген мәліметтер жарияланып жүр.

Компьютерлік ойындардың баланың агрессивті мінез-құлқына ықпалын анықтау үшін, бірінші кезекте, компьютерлік ойындардың шығу тарихына тоқталып кетейік.

XX ғасырдың 20-жылдары Массачусет Технологиясында (атақты MIT) мейнфреймерлердің бірінде ең алғашқы «Space war» («Ғарыш соғысы») деп аталатын компьютерлік ойын дүниеге келді. Бұл жаңалықтан халықтың көпшілігі хабарсыз еді, өйткені ол кездері компьютерлік ойындар қымбат ойын-сауықтардың бірі еді. Бірақ-та, бұл жағдай ойынды құрастырған нағыз программистер үшін кедергі емес еді, олар өздері үшін ойын жасап, өздері ойнады.

Ойынның мақсаты қарапайымдау еді: экранда екі кеме ұшып жүріп бір-біріне оқ атады. Осылайша дүниедегі ең бірінші жанр – аркада пайда болды. «Аркада» ұғымы архитектуралық салаға байланысты шыққан, яғни жабық коридорда орналасқан ойын автоматтары тұрған жерді осылайша атаған. Бұл атау «Space war-дан» кейін, 10 жылдан соң пайда болған.

1971 жылы Нолан Башнелл тұңғыш рет коммерциялық аркада ойындарын шығарды әрі сата бастады. Бұл ойынның негізінде сол баяғы «Space war», дәл сол векторлық графика және ойын желісі, тек супер компьютерді көлемі шағымдау, әрі бағасы да арзандау темір жәшік алмастырған еді.

Өкінешке орай, ең алғашқы Ноланның ісі жүзеге аспай, сәтсіздікке ұшырады. Нарық мұндай күрделі ойындар үшін әлі жетілмеген еді.

Алайда, Нолан бұл сәтсіздікке қарамастан, 1972 жылы компаниясының атын «Atari» деп өзгертіп, коммерциялық ойындар дәуірін бастаған «эпохалық ойындарды» ойлап шығарды. Атақты «Pong»- қарапайым аркада ойыны, мұнда екі адам не болмаса адам мен компьютер басқаратын екі тарелка допты тартып алып, өздерінің ойын алаңдарында ұзақ уақыт ұстап тұру қажет. Бұл ойын қазірдің өзінде де ойыншылардың арасында өз атағын жоғалтпаған.

Кейіннен «эпохалық» ойындарға жатпайтын, бірақ-та көпшілікке белгілі «Magnox» шығарған - «Odyssey», «Kee» құрастырған - «Tank» ойындары пайда болды.

Шексіз аркада ойындарының басшылығы жетпісінші жылдарыдың ортасында аяқталды. Вильям Кроутердің басшылығымен бір топ программистер «Adventure» деп талатын ең алқашқы мәтіндік «кезбе» ойынын құрастырыра отырып, adventure жанрының негізін салды[2].

Қазіргі кезде Taito фирмасының «Arcanoid» деп танылып жүрген ойын- .

«Breakout», Стив Джобс пен Стив Возняк ойлап шығарды.

Бір жылдан соң, 1977 жылы «Atari» 2600 VCS шығарды, бірнеше ойындардан тұратын ойын қосымшалары. Қазіргі кездегі техникалық сипаттамалармен салыстырып қарасақ тек күліп қана қоясыз, ал сол кезде 2 килобайт ПЗУ және 128 байт ОЗУ үлкен коммерциялық табысты қамтамасыз ете алатын еді[2].

Ал одан кейін ойын өнеркәсібі, тау шындарындағы қар тасқыны секілді, жылдамдықпен

бет ала бастады. 1977 «Apple» фирмасы «Apple II» сата бастады, 1978 жылы атақты «Space Invaders» сол бұрынғы «Taito» фирмасында жасап шығарылды, ал 1979 «Atari» өңдеушілері «Activision» фирмасының негізін қалады. Сол кездері 8 биттік процессор қолданылған «Atari 800» дүниеге келді.

80-жылдардың басында-ақ компьютерлік ойындар кезеңі шындап әрі ұзаққа уақытқа келгенін байқатты.

Жалпы бәйгеге қосылған «Phillips» фирмасы «Odyssey2» ойынын шығарады, «Mattel» графикасы жақсы, бірақ басқару құрылғысы нашар «Intellivision» ойынын шығарады, «Namco» ешқандай өзгеріссіз біздің бүгінгі күнге дейін жеткен: қазіргі кезде де түрлі платформаларда және түрлерде қолданылатын «Pac-Man» ойынын құрастырды.

Бұл жылдары ойын өнеркәсібі үлкен табыстарға жетті: бір миллиард доллар (бүгінгі күнде екі жарым миллиард доллар) [2].

«Atari» бір орында тұрмады және «Asteroids» ойынын шығарды, басқа жанрларда да тоқырау болған жоқ, шытырман ойындарда классикалық мәтіндік квест «Infocom-ның» «Zork» деп аталатын ойыны қолданысқа енгізілді, «Ultima» сериясының бірінші ойыны да сол 80-жылдары шыққан.

Келесі жылы бұдан да үлкен жетістіктерге жетті. Ойындар бірінен соң бірі шығып жатты: «Donkey Kong» «Nintendo-ның», «Galaxian», «Centipede», «Tempest», «Pac-Man-ның әпкесі» - «Ms.Pac-Man».

1981 жылы дүниені дүрсілкіндірген оқиға болды: IBM бірінші рет IBM PC ұсынды.

Осыған байланысты тек үйдегі компьютерлерге арналып: «Sierra On-Line», «Broderbund», «BudgeCo», «Electronic Arts» фирмалары ашыла бастады.

Осылайша, уақыт өте берді. Бірте-бірте компьютердің әдемі әрі сапалы жаңа түрлері және ойындардың түрлі жанрларына қатысты жаңа ойындар шығарылып жатты. Мультиплеерлер, Internet байланысы, Online әлемі пайда болды және де осы жаңалықтың бәрін де қазіргі қоғамда қолдануға барлық мүмкіндіктер бар.

70-жылдардың басында-ақ ата-аналар мен тәрбиешілер қауымы өз балаларының әскери ойыншықтармен ойнай бастағанына алаңдай бастады. Одан соң әскери ойындары бар ойын залдарына бару күннен - күнге артқан сайын балаларының бұл қызығушылығына да қауіптеніп қарай бастады. Ал қазіргі күнде жеткіншектердің сана-сезімі мен мінез-құлқына кері әсерін тигізетін зұлымдық пен қастықтың көзі деп өз үйлеріндегі жеке компьютерлеріндегі соғыс тақырыбындағы компьютерлік ойындар деп санап отыр[3].

Ж.У Рожж айтуы бойынша (1984) әскери ойыншықтар мен әскери видео ойындарға қызығушылық осы ойынды шынайы өмірде жүзеге асыруға алып келеді[4].

С.А.Заворажиннің пікірі бойынша жеткіншектердің зорлық-зомбылық көріністерге толы компьютерлік ойындарға әуестенуі нормативтік мағынаға ие. Біріншіден, өзі көргеніне қайғырып-қамығу, жаны ашу процесі жеткіншектің өз өміріндегі жиналып қалған агрессивтілікті, бейсана қорқынышты, мазасыздануды бәсеңдетумен бірге қатар жүреді. Екіншіден, зорлық-зомбылық көріністерін экраннан көре отырып іштей өз фантазиясында кейіпкермен бір күйде болып, қиындықтарды бірге жеңу, жеткіншек жастағы баланың қалыптасып келе жатқан Мен-концепциясының «соққыға қарсы тұра білетіндігін», яғни төзімділігін, шыдамдылығын тексеретін қазіргі кездегі тәсілдең бірі. Бұл қарсы тұра білушілік қасиеті жеткіншектерге жеткіншек шақтағы популяция стандартына тұтастай сәйкес келуіне өз септігін тигізеді[5].

Сонда да зорлық-зомбылық көріністері және соның салдарынан пайда болатын агрессивті фантазиялар жеткіншектерге де, қоғамға да қауіп төндіріп тұр. Жеткіншектер виртуалдық әлемде рұқсат етілетін жауыздық қимыл, іс-әрекеттерді ойынның мақсатына жету үшін қолдануға әдеттеніп, шынайы өмірде де өз көргендерін іс жүзінде асыруға, бірте-бірте өз мәселелерін шешетін әмбебап құрал ретінде қолдануға болады деген ұстанымның қалыптасу мүмкіндігі бар. Лукештің айтуынша [6] 13 пен 16 жас аралығындағы жеткіншектер бір рет болсын компьютерлік ойындарды ойнап көрген. Сауанаманың нәтижесі бойынша жауап бергендердің жартысына жуығы өте аз ойнайды (айына бір рет ойнайды) және тек қана 6%-ға жуығы күн сайын бос уақытын компьютердің алдында өткізеді екен. Көптеген ойыншылар (81,1%) ойынға 1 сағат уақытын жұмсайды екен. Осыған ұқсас мәліметтер тағы да басқа аторлардың зерттеулерінде де алынған. Шпанхель бойынша «құмарпаз» ойыншылардың пайызы 10 - 14-тен

жоғары. Ұл балалар қыздарға қарағанда компьютерлік ойындарды жиі ойнайды: ойынның жиілігі мен ұзақтығы жасы келе және ойыншының білім деңгейінің жоғарылауына байланысты төмендейді. Ал ұлттық ерекшеліктеріне қарайтын болсақ компьютерлік ойындарды хобби ретінде қазіргі езде тек американдықтар мен немістер арасында салыстыру жүргізуге болады: неміс ойыншылары американдықтарға қарағанда анағұрлым аз ойнайды.

Функ 357 жеткіншектерге сауална мажүргізу барысында мынадай мәліметтер алған, қыздардың үштен екісі компьютерлік ойындармен ойнайды және аптасына аз дегенде 2 сағат жұмсайды; ал ұл балалар арасында «ойыншылар» пайызы 90%-дан жоғары. Сонымен қатар ұл балалар компьютерлік ойындарға қыздарға қарағанда 2 есе көп уақыт жұмсайды.

Көп таралған ойындар ретінде «ең соңғы» деп аталатын компьютерлік ойындар, екінші орында шапшаңдық арналған ойындар және спорттық ойындардың компьютерлік нұсқалары; ал логикалық ойындар алдыңғы ойындарға қарағанда аз таралған. Илга мен Маркеттің пікірінше [7] бірінші орында шапшаңдыққа арналған компьютерлік ойындар, ал спорттық, логикалық, «жауынгерлік», «ұрыс-тартыс» ойындары артта қалып қояды. Қауіпті белгі ретінде агрессиялық мазмұндағы ойындардың таралуы, сонымен қатар , порнографияны, күштеп-зорлауды, нәсілшілдікті насихаттайтын ойындар болып отыр. Германияда 1994 жылы осындай ойындар Жастар ісі жөніндегі Министрлігіндегі бюллетеньде 214 ойынға жеткен.

Осы тектес және басқа да ойындардың кең таралуы жеткіншектердің осы ойындарды таңдауымен тығыз байланысты. Ең жоғарғы рейтингте жылдамдықты талап ететін ойындар мен спорттық ойындардың компьютерлік нұсқасы алып тұр, сонымен қатар, күштеп-зорлау, жауыздық элементтері бар ойындар; ең төменгі рейтингті порнографиялық ойындар алып отыр. Лукештің жұмысында ең сүйікті ойындар ретінде лабиринт бойынша саяхаттау, кейінгі кезекте «тіршілік үшін күрес» ойындары және футуристикалық ойындар.

Ойынды таңдауда нақты жыныстық айырмашылықтар байқалған, мәселен, ұл балалар күрес немесе жарыспен байланысты ойындарды жоғары бағалайды, келесі орында лездікке, жылдамдыққа арналған ойындар («Аркада»), «Стратегия» тәрізді ойындар; соңғы орында аз ойналатын – логикалық ойындар алады. Ал қыздарға ең бірінші кезекте шапшаңдықты талап ететін компьютерлік ойындар; сонан соң – логикалық, шытырман-ойындар; ал «Стратегия» тәрізді ойындарды қыз балалар сирек ойнайды екен. Функтың айтуы бойынша [8], «Аркада» ойынын суалнамаға қатысушылардың 20% қыздар мен 50% ұлдар таңдаған. Ұл балалар қыздарға қарағанда «агрессивті» ойындарды ұнатады деген тұжырым толық дәлелденбеген. Бірақ-та көптеген таңдамалы ойындар дәстүрлі түрде «ер жігіттік» болып саналатын ойындардың сапаларын талап етеді.

Кейбір мәліметтер бойынша мынадай гипотеза құруға болады. Жеткіншектердің компьютерлік ойындарды хобби ретінде таңдауы көбіне ата-ана позициясына байланысты. Мәселен, компьютермен көп ойнатын жеткіншектердің ата-аналарының білім деңгейі жоғары, ал хоббидің басқа түрлеріне әуестенетін балалардың ата-аналарының білім деңгейі алдыңғыарға қарағанда төмен. Мүмкін, жоғары білімді ата-аналар баланың интеллектуалдық дамуында компьютердің ролін жоғары бағалап осы хоббидің түрімен айналысуға қолайлы жағдай жасайтын шығар.

Компьютерлік ойындарға көп уақыт жұмсайтын жасөспірімдердің жекелік ерекшеліктерін анықтауға бірнеше зерттеулер жүргізілген [9].

9 жас пен 16 жас аралығындағы балаларға жүргізілген 5 айлық лонгитюдты зерттеудің нәтижесі ерше назар аударарлық. Оның нәтижесі бойынша компьютерлік ойындар қызығушылықтар құрылымына енгізу нәтижесінде бала өз қызығушылықтарын өзгертіп және оны қарқынды түрде айналысуы тек бірнеше апталарға созылады. Үш айдың ішінде көптеген қолданушылар өздерінің алдыңғы хоби құрылымын қалыптастырады.

Әдебиеттер

1. Ахрямкина Т. А. Зависимое поведение: теория и практика. - Самара: СФ МГП, 2008. - 96.
2. Войскунский, А. Е. Исследования Интернета в психологии /М. И. Семенов. - М. -Интернет и российское общество. -2002. -573 с.-ISBN 5-876-86-948
3. Иванов М. С. Психология зависимости: хрестоматия/сост. К. В. Сельченко. Минск: Харвест, 2004. - 345 с.
4. Попов В.А. Иллюзии и реалии в современной отечественной педагогике (полемиические заметки)//Педагогика. – 2005. №6. С. 108111

5. Снежневская Р. Д. Мир подростка. - М.: Педагогика, 1989. - 345 с.
6. Юрьева, Л.Н., Бальбот, Т.Ю. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика: монография / Л.Н. Юрьева, Т.Ю. Бальбот. Днепропетровск: Пороги, 2006. 196 с.
7. Коптелова Н. И. Интернет-зависимость среди подростков как психолого-педагогическая проблема // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 11. – С. 3101–3105.
8. Лотякова А.М. Феномен интернет-зависимости у подростков // Гуманитарные научные исследования. 2016. № 12 [Электронный ресурс]. URL: <https://human.snauka.ru/2016/12/18115> (дата обращения: 17.05.2023).
9. Гиляжева, Г.З. Применение информационно-коммуникационных технологий для профессионального самоопределения учащихся старших классов/Гиляжева Г.З., Варфоломеева Т.Н. // Новые информационные технологии в образовании материалы VIII Международной научно-практической конференции. Российский государственный профессионально-педагогический университет: сб. трудов конф. Екатеринбург, 2015. – С. 306-311.

Изтаева Жанерке
“D01701- Қазақ тілі мен әдебиеті” мамандығының 2 курс докторанты
Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті

Зат есім категорияларындағы нөлдік морфемалар

***Аннотация.** Мақала зат есім категорияларына септік, тәуелдік, сандылық категорияларына жатқызу тұрғысынан қарастырылады. Ертерек уақытта морфология категорияларындағы нөлдік морфемаларды таным тұрғысынан зерттеу қарастырылмады. Сондықтан көптеген ғалымдардың еңбектерінде орын алатын морфологияның зат есім категорияларындағы нөлдік морфемаларды зерттеу әлі де өзекті тақырып екендігі айқын.*

***Тірек сөздер:** тіл, зат есім, грамматика, оқыту, категория, септік, тәуелдік, сандылық, морфология, нөлдік, морфема, қолданбалы, сөзжасам, сөз тудырушы.*

Жалпы тілді оқытудың негізгі мақсаты тіл мен ойдың байланысын, интеллектуалдық және шығармашылық мүмкіндерді дамытуға, тілдің коммуникативті жүйедегі қызметі мен құрылымы туралы білімді меңгеруге негізделе отырып тіл байлығын толық және сауатты қолдана алу дағдысын қалыптастыру болып табылады. Ал осы мақсатқа жету көп жағдайда тіл білімінің ең маңызды тарауларының бірі – морфологияны меңгеруімен тығыз байланысты. Морфологияның барлық категорияларының көрсеткіші ретінде, сөзжасамда сөз тудырушы номинативтік элемент ретінде, қолданбалы грамматикада жұмсалымдық бірлік ретінде орны бар тілдік бірлік болып табылатын зат есім категорияларындағы нөлдік морфема біздің зерттеуіміздің нысаны.

Нөлдік морфема теориясының пайда болуына Ф. Де Соссюрдың тілдік таңба туралы ілімі негіз болды. Ғалым тілдік таңбаға ғылыми сипаттама беріп, “тіл таңбалардан тұрады, ол екі жақты құбылыс”, оның сыртқы белгісін “белгілеуші (означающее)”, және ішкі мағынасын “белгіленуші(означаемое)” деп атаған. Ғалымның айтуынша, тілде осы екі ұғымнан тұрмайтын ешнәрсе жоқ. Тілдік таңба теориясы бойынша белгіленуші, яғни мағына бар жерде көрсеткіші болмаса, дыбыстық көрсеткішінің жоқ болуының өзі сыртқы белгісі деп саналып, ол нөлдік морфема деп аталған [1, 7]. Ф. де Соссюрдің айтуынша “Мағынаны білдіруші көрсеткіші жоқ сөз формасы басқа сөз формалардан өзгешелігі арқылы танылады”.

Нөлдік форма туралы У.Уитней, Ф.Фортунатов, Бодуен де Куртенэ, Ш.Балли еңбектерінде айтылған. Ш.Балли Фердинанд де Соссюрдың тілдік таңба туралы теориясын нөлдік таңба теориясымен толықтырған “... нулевым знаком является знак, фигурирующий без положительного означающего, но с определенным значением в определенном месте синтагмы, которую можно заменить одной или несколькими синтагмами того же вида, где этот суффикс имеет экплицитную форму” деп, нөлдік таңбаны сол мағынадағы қосымшалы басқа сөздермен, сөз формаларымен салыстыру арқылы анықтауға болады деп санайды [1, 9].

Ғылымға морфема ұғымымен қоса нөлдік морфема терминін де енгізген ғалым Бодуэн де Куртенэ. “Кроме, морфем, состоящих из определенной произносительно-слуховой величины, мы должны принять непременно тоже морфемы “нулевые”, т.е. лишены всякого ассоциируемого с известными семасиологическими и морфологическими представлениями”.

Исаченко А.В. десигнатты дәлелдеуде парадигмалық контексттың үлкен қызмет атқаратынын айтқан. Парадигмалық контекст (мағынаның) сыртқы көрсеткіші, яғни десигнаторы болмаса да, оның таңба деп танылуына мүмкіндік береді деп санайды. Бұл ғылымда нөлдік көрсеткіш аталып жүр [1, 10].

Орыс тіл білімінде зерттеген ғалымдар: Ю.С. Маслов, П.С. Кузнецов, В.И. Дегтярев, И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов, А.М. Пешковский т.б. А.М. Пешковскийдің анықтамасында “Сөздің қосымшасы болмауы басқа түрлі қосымшалы сөз ішінде оны өзінше бір форма етеді, ондай формадағы сөз түбірден және нольден тұрады” дейді. Нөлдік морфема теориясы орыс ғылымында зерттелгенге дейін қазақ тілінде бұл құбылыс әр түрлі аталып келген, Х. Сарыбаев «Табыс жалғауының тасалануы», Ә. Төлеуов «Кейбір көрсеткіштердің тасалануы, тасаланбауы», А. Ысқақов «Септік жалғауларының жалғанып, жалғанбай қолданылуы». Қазақ тіл білімінде бұл тілдік құбылысты нөлдік форма ретінде зерттеген ғалымдар қатарына Ы.Маманов, С. Исаев, Н. Оралбаева, Ж. Балтабаева, А. Омарова жатқызамыз

С.Исаев нөлдік морфеманы сөз тұлғасы тұрғысынан қарастырған: “Сөйтіп, нөлдік форма парадигмалық түрлену жүйесінің бір түрі болып табылатын, сондықтан, сол түрлену жүйесінің синтаксистік сөз бацланыстырушы қызметін толық атқаратын форма, бірақ осы мәндері мен қыметті тікелей көрсететін арнайы формасы жоқ тұлға және осы қасиеттері арқылы бір грамматикалық категорияның басқа формасы бар түрлеріне қарамақайшы, әрі онымен бірлікте болып, бір бүтін құрайды. Белгілі бір белгілер жүйесінде бірдей белгінің болмауының өзі белгі болып табылады” дейді [1, 8].

Қазақ тілі қосымшаларға да бай, тілімізде сөздердің түрленуінің түрлі жүйесі мен парадигмасы бар. Мысалы: септік, тәуелдік, сандылық, жақ бойынша, болымды-болымсыздық, етістік райлары. Сөздердің берілген түрлену жүйелерінің бәрінде нөлдік форма орын алады. Осылардың ішінде зат есім категорияларына септік, тәуелдік, сандылық категорияларын жатқызамыз.

Ы. Мамановтың айтуынша: “Грамматикалық форма түбір сөзге арнайы форма тудырушы қосымшалардың жалғануы арқылы жасалады. Әрбір грамматикалық форма белгілі сөз табына қатысты болады да, сөз таптастыру принциптерінің басты бір белгісі болып саналады. Мысалы, септік, тәуелдік, көптік, иелік формалар зат есімге тән. Есімше, көсемше, шақ, бұйрық рай, қалау рай, шартты рай, тұйық рай формалары етістікке тән” [3, 206].

Ғалымның айтуынша, қазақ тіліндегі кейбір грамматикалық формалар қосымшасыз-ақ нөлдік формада қолданыла береді. Және түбір сөздермен нөлдік формалар тұлғалас болғандықтан, оларды ажырату қиынға түседі. “Зат есімнің жекеше түрі”, “атау септік”, “жай шырай”, “негізгі етіс” деген терминдер грамматикалық формалардың атауы болғанымен, грамматикалық көрсеткіші жоқ. Қай тілде болмасын абсолют түрде нөлдік форма болуы мүмкін емес, сондықтан бұлар форма емес. Зат есім түбір сөз күйінде және көптік, тәуелдік, иелік формаларында тұрып, ілік, барыс, жатыс, табыс, шығыс, көмектес септік формаларына негіз болып жұмсалады. Ал, атау септігінің өзіне тән арнайы грамматикалық көрсеткіші жоқ. Қазақ тіліндегі “құрдас” сөзі (зат есім түбірі) сөзі бірнеше грамматикалық формаларға негіз бола алады: құрдас-тар, құрдас-ым, құрдас-тың, құрдас-тікі. Демек, қазақ тіліндегі түбір сөз грамматикалық форма емес, ол грамматикалық формаларға негіз болып табылады. Ал грамматикалық форма түбір сөзге арнайы форма тудырушы қосымша жалғану арқылы жасалады. “Зат есімнің жекеше түрі”, “атау септік”, “жай шырай”, “негізгі етіс” терминдері грамматикалық форма емес, көптік, шырай және етіс формаларына негіз болып қолданылатын түбір сөздер. Себебі, бұлардың арнайы грамматикалық көрсеткіші жоқ [3, 207].

Сөздердің септелу парадигмасы нөлдік формаға өте бай. Нөлдік формаға алғашқы болып анықтама берген ғалым Ф.Ф. Фортунатов “Атау септік септік категориясының бір формасы, басқа қосымшалы септіктің формаларынан нөлдік жалғаумен берілу арқылы айқындалады” деген. Түркі туыстас тілдерде атау септігінің қызметі туралы әр түрлі пікір болған. Мысалы: Азербайжан тілінің грамматикасында атау септігін негізге септік деп атаған және төрт қызметі берілген: бастауыш, белгісіз толықтауыш, анықтауыш, баяндауыштың есім бөлімі. Азербайжан тіліндегі атау септігінің *негізгі* деп аталуы нөлдік формадағы бірнеше септіктің басын қосатындығына байланысты. Бұл тұрғыда қазақ тілі грамматикасы атау септікті жеке қарастырады. А. Қалыбаева, Н. Оралбаеваның «Қазіргі қазақ тілінің морфемалар жүйесі» атты оқулығында бұл бағыттың дұрыстығына дәлел келтірілген. Түркі туыстас тілдерде әр септіктің мағынасы әбден анықталған, айқындалған, мағынасы ажыраған. Яғни, атау септіктің де белгілі мағынасы мен қызметі бары сөзсіз. Ал орыс тілінде септелудің бірнеше жүйесі бар, әрқайсысының жекеше көпше түрі бар [2, 110].

Атау септік мағынасы саналып жүрген мағыналарды қарастырайық. Мысалы, *тас үй, ағаш үй* т.б. тіркестеріндегі анықтауыш қызметіндегі *тас, ағаш* зат есімдері атау септікте тұрған жоқ, себебі анықтауыш қызметіндегі есім сөздер сын есімдер сияқты түбір қалпында тұрып анықтауыш болады. Бұл қызметте зат есім сын есімнің орнына қолданылып тұр. Ал сын есім түркі тілдерінде септелмейді. Септелмейтін сөз табының орнына қолданылатын зат есімді септік парадигмасының бір формасында танудың негізі жоқ [2, 111].

Келесі, есім сөзден болған баяндауыш немесе есім мен көмекші етістіктердің тіркесінен болған баяндауыш. Мысалы: *Ол- дәрігер; ол дәрігер еді*. Баяндауыш қызметін атқарушы *дәрігер* сөзі атау септігінде тұрған жоқ, себебі жіктелу парадигмасындағы сөзді септік парадигмасының бір формасы деп тану шындыққа жатпайды. Олар да септелмейтін сөздердің қызметінде қолданылған. Баяндауышқа септелу емес, жіктелу қатысты. Бұл мысалда үшінші жақтық жалғау жалғанбағандықтан, олар атау септікпен омоним болып тұр.

Қосымшасыз табыс, ілік септігін қарастырсақ, *ағаш жапырағы*(ілік с.); *ағаш өсіру*(табыс с.); *ағаш өсті*(атау с.) тіркестеріндегі *ағаш* сөзі да атау септік болмайды себебі септіктердің, қосымшалардың ұқсастығына қарамастан, мағыналары мен қызметтері басқа. Ілік, табыс, шығыс, көмектес септіктерде қосымшалы формалар мен нөлдік формалар қатарласа қолданылады, сондықтан бұл септіктер қос формалы септіктерге жатады. Мысалы: *Сахара(сахараның) заңында бар қаталдық(қаталдығымен), бар надандық(надандығымен), зұлымдығымен молаша мызғымай қалғандай* (М. Әуезов).

Сөздің қосымшасыз формаларының қалыптасуының бірнеше себебі бар:

Астындағы бөдес қоңыр құнанның омырауы, құлағы, көзіне шейін тер басқан (М. Әуезов) сөйлемінде бірыңғай мүшелерді тұтас топ ретінде алынғандықтан, барыс септік жалғауы мен шылау ең соңғы бірыңғай мүшемен (*көзіне*) берілген.

Тәкежан, Майбасар, Ысқақтармен ақылдасып, Шұбар жаңа сайлау алдында ел аңғарын түймек болған (М. Әуезов) сөйлемінде осы адамдардың рухани жақындығы, тұтастығы, бірлігіне негізделіп, септік жалғауы мен көптік жалғаулары осы тұтастықтың жалпы тұлғасы ретінде соңғысына жалғанған.

Тілде «мен» шылауы арқылы байланысқан екі бірыңғай мүшенің соңғысы үнемі қосымшалы формада тұрады. *Үлкен үй мен отауға гана бөліп қой* (М. Әуезов). Алайда, *Қалада бұл кезде күзем жүні мен киіз, тері-терсегімен базаршылай келген ел жолаушысы көп болатын* (М. Әуезов) сөйлеміндегі киіз сөзінің нөлдік формада келуінің себебі, бұл стильдік қажеттен болған. Көмектес септігінің қосымшасы тасаланбағанда шылау мен көмектес септігін ажырату қиындайтын еді.

Көрпе-жастық, асжаулық, тегене, тостаған, самауырлар тасыған жас әйелдер, еркектер қарбаласады (М. Әуезов) сөйлемінде табыс септіктің нөлдік формасы ықшамдау мақсатымен қолданылған.

Базардан ұн, шайын, бұл-бұйымдарын және де асықпай алып жатқан кездері (М. Әуезов). Сөйлемдегі *ұн* сөзі оның келесі сөзбен үндесу, бір ырғаққа келтіру мақсатымен нөлдік формада қолданылған. Бұл жазушы арсеналындағы тіл көркемдігінің бір тәсілі.

Тілімізде ерте заманнан келе жатқан меншіктілікті білдіретін морфемалардың болғанына қарамастан, осы мағыналардың да нөлдік форма арқылы берілуі тілде кездеседі. Мысалы:

Ие, ол соңғы кезде оны-мұны сылтауратып, біздің үйге (біздің үйімізге) келгіштеп жүруші еді, сөйтсем, текке жүрмеген екен (І. Есенберлин). Бұл сөйлемдегі *үйге* сөзінде тәуелділіктің 1-жақ көпше түрінің қосымшасы тасаланған.

Сіздің ауыл мына жақта ғой, - деді ол, қамшысының ұшымен күнгей жақты нұсқап (І. Есенберлин). Сөйлемде тәуелділіктің 2-жақ жекеше сыпайы түрінің *-ыңыз* қосымшасы берілмеген.

Еңбек те, жол да өзіңдікі (М. Әуезов). Сөйлемде меншікті заттың иесін білдіретін сөзге *-нікі, -дікі, -тікі* жұрнағы жалғанады, мешікті, тәуелді заттың өзін білдіретін сөз нөлдік формада тіркескен. Бұл сөздердің синтагмалық қатысынсыз тәуелділік мағына көрінбетініне сүйеніп, тәуелділіктің бұл түрін Н.К. Дмитриев дерексіз тәуелділік (абстрактная принадлежность) деп атаған.

Халқы бақытсыз болса, өз бақытын көрмейді (І. Есенберлин). Өздік есімдігі тәуелділіктің үш жағында да нөлдік формада жиі кездеседі. Оның қосымшалы, қосымшасыз екі формасы да тілде қатар қолданылады.

Сандылық категория өте абстракты грамматикалық категория. Оның мағынасы мен заттың нақтылы сан мағынасы бірдей емес. Сандылық категориясының жекешелік мағынасы абстракцияланған, грамматикаланған жалпы ұғым. Ол жеке затты да, жеке зат ретінде түсінілетін академик А.Н. Кононов көрсеткен жалпы ұғымды да қамтуы мүмкін.

Көптік мағынаның нөлдік формасы екі жағдайда кездеседі:

Шаш, мұрт, сақал, құм, шөп, қамыс, бидай, тары т.б. сөздері санауға келмейтін көптік мағыналы зат есімдер.

Көптік мағына көршілес нөлдік форма арқылы берілуі мүмкін. Мысалы: *Ойпат, ылдилар шетіне көз жетпес дария, көлдерге айналды* (І. Есенберлин) Сөйлемдегі *ойпат, дария* сөздеріне көптік жалғау жалғанбаған, көрші бірыңғай мүшелері *ылдилар, көлдер* көптік мағынасы *-лар, -дер* қосымшалары арқылы берілген [2, 127].

Зат есім категорияларына септік, тәуелдік, сандылық категорияларын жатқызамыз. Мақалада осы категориялардағы нөлдік формаларға талдау жасалды. Алдағы уақытта морфология категорияларындағы нөлдік морфемаларды таным тұрғысынан зерттеу маңызды. Сондықтан көптеген ғалымдардың еңбектерінде орын алатын морфологияның зат есім категорияларындағы нөлдік морфемаларды зерттеу әлі де өзекті.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Омарова А.Қ. Қазақ тіліндегі нөлдік морфеманың функционалдық және семантикалық аспектісі. Автореферат. - Алматы: "Қазақ университеті" баспасы, 2006. – 48 б.
2. Қалыбаева А., Оралбаева Н. Қазіргі қазақ тілінің морфемалар жүйесі. – Алматы: Ғылым, 1986. – 192 б.
3. Маманов Ы. Қазақ тіл білімінің мәселелері / Құраст.ф.ғ.д. - Ғ.Әнес. - Алматы: «Абзал-Ай» баспасы, 2014. – 640 бет.)
4. Шарипова В.А. Объективация в языке функционально-когнитивной сферы "Речевая деятельность": на материале русского и английского языков. Автореферат. – Казань, 2013. - 23 с.

Бабыкова Айдана Русланқызы

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

E-mail: aidanababykova@gmail.com

Ғылыми жетекші – Кулымбаева Алмагуль Карибековна

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

Психология магистрі, аға оқытушы

E-mail: kulymbayeva_a84@mail.ru

ЖОО-ДА 1-ШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ТАЛДАУ

Аннотация. Мақалада 1-ші курс студенттерінің жоғарғы оқу орындарына әлеуметтік-психологиялық бейімделу ерекшеліктері туралы қарастырылған. Екі түрлі жоғарғы оқу орнындағы 1-ші курс студенттерінің бейімделу процесі салыстырмалы түрде көрсетілген. Сонымен қатар ЖОО-да оқып жатқан 1-ші курс студенттерінің бейімделу процесін еңсеру үшін тренингтік бағдарламалар ұсынылған. Зерттеу барысында келесі әдістер қарастырылған: сауалнама, тест, салыстыру, бақылау.

Тірек сөздер. Бейімделу, әлеуметтік-психологиялық бейімделу, қоршаған орта компоненттері, құндылықтар, биологиялық бейімделу, мотивацияның қалыптасуы.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности социально-психологической адаптации студентов 1-го курса к высшим учебным заведениям. Относительно показан процесс адаптации студентов 1-го курса двух разных вузов. Также предлагаются тренинговые программы для преодоления процесса адаптации студентов 1-го курса, обучающихся в вузе. В ходе исследования были рассмотрены следующие методы: опрос, тест, сравнение, наблюдение.

Ключевые слова. Адаптация, социально-психологическая адаптация, компоненты окружающей среды, ценности, биологическая адаптация, формирование мотивации.

Annotation. The article considers the features of socio-psychological adaptation of 1st-year students to higher educational institutions. The process of adaptation of 1st-year students of two different universities is relatively shown. Training programs are also offered to overcome the adaptation process of 1st-year students studying at the university. During the study, the following methods were considered: survey, test, comparison, observation.

Keywords. Adaptation, socio-psychological adaptation, environmental components, values, biological

adaptation, motivation formation.

Өзіміз білетініміздей бейімделу-деп адамның ішкі және сыртқы өзгерістерінің, жаңа өмір салтына, жаңа өмір сүру жағдайларына тұлғаның белсенділік пен сыртқы факторлардың әсер етуі деп айтсақ та болады. Осыған байланысты ғалымдар бейімделу процесіне өзінің тұжырымдалары мен бұл процесске әсер ететін факторлар туралы айтып өткен.

Ж. Пиаже алғашқылардың бірі болып бейімделу тұжырымдамасын процесс ретінде тұжырым жасады. Ол адамның биологиялық және психологиялық бейімделуіне ортақ заңдылықты атап өтті: бейімделу-қарама-қарсы бағытталған процестердің бірлігі: аккомодация және ассимиляция ретінде қарастырды. Аккомодация (кейбір авторлар тар мағынада бейімделу деп түсінеді) - қоршаған орта жағдайларына сәйкес ағзаның жұмысының өзгеруі. Ассимиляция-бұл организмнің құрылымына сәйкес қоршаған орта компоненттерінің өзгеруі және өңделуі. Бұл процестер өзара байланысты және өзара делдал болады, дегенмен әртүрлі жағдайларда олардың біреуі басым болуы мүмкін [1].

Г. Селье, И. П. Павлов, И.М. Сеченов бейімделуді физиологиялық деңгейде, яғни гомеостазды сақтау процесі және ағзаның сыртқы өзгеретін жағдайларға бейімделуі ретінде қарастырады.

Ал, А. Г. Маклаков бейімделу тек процесс емес, сонымен қатар тірі организмнің қасиеті екеніне назар аударады. Адамға келетін болсақ – бейімделу көбінесе оның психологиялық ерекшеліктеріне байланысты, мысалы, өзін-өзі бағалау деңгейін айтуға болады [2].

А. Маслоу, Г. Алпорт көзқарастары да қызығушылық тудырады. Олардың пікірінше, әлеуметтік-психологиялық бейімделу жеке тұлға мен ортаның оңтайлы өзара әрекеттесуі ретінде қарастырылуы керек. Бейімделудің мақсаты оң рухани денсаулыққа қол жеткізу ретінде көрінеді. А. Маслоу қақтығыс жеке маңызды құндылықтардың нақты әлеуметтік жағдайды қабылдаумен сәйкес келмеуі нәтижесінде пайда болатынын атап өтті. Тәжірибе күйі адамды оны жою әрекетіне итермелейді. Нәтижесінде жеке адамның санасындағы тәжірибелерді жою ғана емес, сонымен қатар жағымсыз жағдайды жеңу үшін практикалық әрекеттердің басталуы пайда болады [3].

Василенко Е.А. айтуы бойынша:-Университеттегі әлеуметтік-психологиялық бейімделу көптеген факторларға байланысты күрделі процесс. Бұл факторларды зерттеу тек ғылыми ғана емес, сонымен қатар практикалық қызығушылық тудырады. Осы факторларды біле отырып, қиындықтарды болжауға және студенттердің бейімделу процесіне әсер етуге болады.

Л. С. Елгина зияткерлік даму, зейіннің даму деңгейі, құндылық бағдарлары және студенттердің қарым-қатынас сипаты сияқты бейімделу факторларын атап өтті [4].

С. В. Сергеева мен О. А. Воскресенко университеттегі бірінші курс студенттерінің бейімделу процесіне әсер ететін барлық факторларды келесі топтарға бөлуге болады деп санайды:

1. Жоғары оқу орнына дейінгі дайындық деңгейін көрсететін факторлар (мектеп білімінің көлемі мен деңгейі, кәсіп алуға мотивацияның қалыптасуы, кәсіптік бағдар);

2. Жеке тұлғаның жеке ерекшеліктеріне байланысты факторлар (денсаулық жағдайы, жеке даму деңгейі, бейімделу қабілеттері, өзін-өзі бағалау);

3. Оқыту процесінің ерекшеліктеріне байланысты факторлар (оқытушыларды даярлау деңгейі, инновациялық технологияларды пайдалану, оқытуға тұлғалық-бағдарланған тәсіл);

4. Студенттің отбасылық жағдайының ерекшеліктерін сипаттайтын факторлар (санитарлық-гигиеналық жағдайлар, материалдық жағдай, эмоционалды әл-ауқат, отбасылық өзара әрекеттесу сипаты және отбасылық тәрбие стилі)[5].

Бейімделу процесіне анықтама беріп, оған әсер ететін факторларды зерттедік. Енді бізде келесідей сұрақ туындауы мүмкін ЖОО-на жаңадан түскен 1-ші курс студенттерінің бейімделу процесін қалай жеңелдетуге болады? Соған байланысты біз зерттеу жұмыстарын жүргізіп, тренингтік бағдарламалар құрастырдық. Біздің ойымызша тренингтер бейімделу процесін жеңелдетуге көмектеседі деген ойдамыз.

Зерттеу екі ЖОО-дағы 1-ші курс студенттердің әлеуметтік-психологиялық бейімделу ерекшелігін анықтауға көзделген. Зерттеу жүргізу үшін Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық университетінің Педагогика және психология мамандығының 1-ші курс студенттері мен Каспий университетінің психология мамандығының 1-ші курс студенттері қатысты. Жалпы қатысушылар саны 20 (ҚазҰҚПУ-дан 11 студент, Каспий университетінен 9 студент). ҚазҰҚПУ-тің 11 студенті қыздар, Каспий университетінің 8 студенті қыз, 1 студенті ұл. Осы 20 студенттің тренингтік бағдарлама жүргізілініс бұрын бақылау тобы болды, тренингтік бағдарлама жүргізілгеннен кейін эксперименталды топ ретінде осы студенттер қайта алынды. Зерттеуге қатысушылардың жас шамасы-17-18 жас аралығын қамтиды.

Студенттердің бейімделу көрсеткішін анықтау үшін психодиагностикалық сауалнамалар жүргізілді. Психологиялық өзгерістердің динамикасын дәл бақылау үшін 3 сауалнама жүргізілген болатын. Ал топтағы ұйымшылдығын жақсартуға, жайлы психологиялық атмосфера құруға, студенттердің бір-бірін жақсы тану үшін 2 тренинг жүргізілді.

Қолданылған зерттеу әдістері:

1. Ч.Спилбергтің мазасыздық деңгейін зерттеу әдістемесі;
2. Психологиялық бейімделудің өзін-өзі бағалау тесті;
3. Г. Айзенктің психикалық күйлердің өзін-өзі бағалауы әдістемесі;
4. «Топтық сурет» жаттығуы;
5. «Қойылым» жаттығуы;

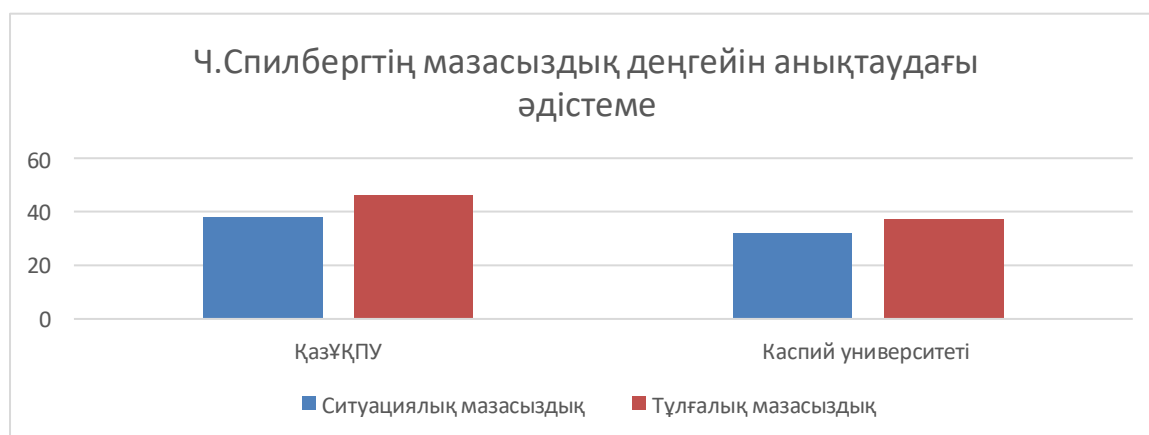
Зерттеу әдістерінің ұйымдастырылуы:

Г. Айзенктің психикалық күйлердің өзін-өзі бағалау әдістемесі мен Психологиялық бейімделудің өзін-өзі бағалау тесті гугл формаға енгізіліп, онлайн түрде жүргізілді. Ал Ч.Спилбергтің мазасыздық деңгейін зерттеу әдістемесі қағаз түрінде шығарылып, оффлайн түрде жүргізілді.

Тренингтік бағдарламаға «топтық сурет» жаттығуы мен «қойылым» жаттығуын қолдандым. Бұл жаттығулар сабақ барысында оффлайн түрде топтағы барлық мүшелердің қатысуымен жүзеге асты.

Алдымен барлық қарастырылған сауалнамалар бойынша сипаттаушы статистиканың нәтижелерін қарайық.

1. Ч.Спилбергтің мазасыздық деңгейін анықтаудағы әдістеме. ҚазҰҚПУ мен Каспий университеттерінің 1-ші курс студенттерінің нәтижесі 1-суретте ұсынылған.

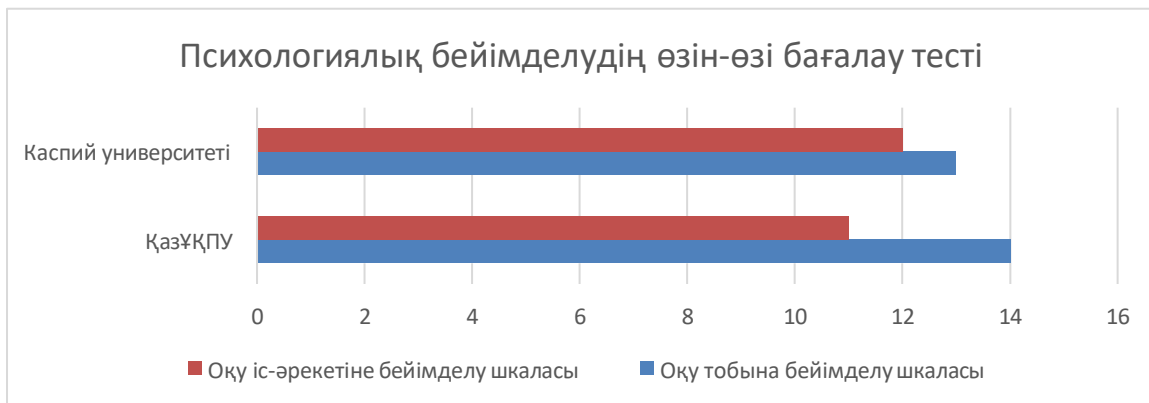

Сурет 1. Ч.Спилбергтің мазасыздық деңгейін анықтаудағы әдістеме бойынша ҚазҰҚПУ мен Каспий университеттерінің 1-ші курс студенттерінің зерттеу нәтижелері.

1 суретте Ч.Спилбергтің мазасыздық деңгейін анықтаудағы әдістемесі бойынша мәндердің диапазоны орналастырылған. Ч.Спилбергтің мазасыздық деңгейін анықтаудағы әдістемесі бойынша ҚазҰҚПУ-дың 1-ші курс студенттердің ситуациялық мазасыздық -38 орташа мән, тұлғалық мазасыздық-46 жоғарғы мән. Ал Каспий университетінің 1-ші курс студенттердің ситуациялық мазасыздық-32 орташа мән, тұлғалық мазасыздық-37 орташа мән байқалды.

Көріп отырғанымыздай, тренинг жүргізбес бұрын Спилбергтің мазасыздық деңгейін анықтайтын әдістеме бойынша екі ЖОО-ның 1-ші курс студенттерінің мазасыздық деңгейі біраз жоғары екенін көріп отырмыз.

2. Психологиялық бейімделудің өзін-өзі бағалау тесті. Екі ЖОО-ның нәтижесі 2 суретте көрсетілген.

Сурет 2. Психологиялық бейімделудің өзін-өзі бағалау тесттің ҚазҰҚПУ мен Каспий университеттің 1-ші курс студенттерінің зерттеу нәтижелері.

2 суретте психологиялық бейімделудің өзін-өзі бағалау тест бойынша мәндердің диапазоны орналастырылған. Психологиялық бейімделудің өзін-өзі бағалау тестті бойынша Каспий университетінің оқу тобына бейімделу шкаласы-13 жоғары мән, оқу іс-әрекетіне бейімделу шкаласы-12 жоғары мән. Ал ҚазҰҚПУ-дың оқу тобына бейімделу шкаласы-14 жоғары мән, оқу іс-әрекетіне бейімделу шкаласы-11 орташа мән байқалады.

Көріп отырғанымыздай, психологиялық бейімделудің өзін-өзі бағалау тест бойынша тренинг өткізгеннен кейін оқу тобына мен оқу іс-әрекетіне бейімделу шкалалары бойынша жоғарғы деңгейге жеткенін атап көрсете аламыз.

3.Г. Айзенктің психикалық күйлердің өзін-өзі бағалауы әдістемесі. Жүргізілген екі ЖОО-ның нәтижесі 3 суретте көрсетілген.

Сурет 3. Г.Айзенктің психикалық күйлердің өзін-өзі бағалауы әдістемесі. ҚазҰҚПУ мен Каспий университеттің 1-ші курс студенттерінің зерттеу нәтижелері.

3 суретте Г. Айзенктің психикалық күйлердің өзін-өзі бағалауы әдістемесі бойынша мәндердің диапазоны орналастырылған. Айзенктің психикалық күйлердің өзін-өзі бағалау тестті бойынша ҚазҰҚПУ-дың мазасыздық - 8 орташа, фрустрация-7 төмен мән, агрессия-9 орташа мән, ригидтік-10 орташа мән. Каспий университеттің мазасыздық-5 төмен мән, фрустрация-6 төмен мән, агрессия-6 төмен мән, ригидтік- 8 орташа мән байқадық.

Жүргізілген әдістеменің нәтижесі бойынша мазасыздық, фрустрация, агрессия, ригидтік біршама төмен деңгейге екенін атап көрсете аламыз. Тренингтен кейін жүргізілген бұл екінші сауалнама нәтижесі тренингтің қолайлы психологиялық жағдай қалыптастыратынын, бейімделуді жеңелдететінін көрсетеді.

Қорытындылай келе, бейімделу адамның ішкі қабілеттері мен сыртқы ортадағы факторлардың бір-бірімен байланысуынан болатын күрделі процесс деп айтуға болады. Бейімделу мәселесін көріп отырғанымыздай көптеген ғалымдар зерттеген болатын. Ал студенттердің ЖОО-на бейімделуіне әсер

ететін факторлар туралы айтатын болсақ, көптеген зерттеушілер өздерінің психологиялық-педагогикалық тәжірибелеріне негізделе отырып, тұжырымдарын шығарған. Енді біздің жүргізілген зерттеу жұмыстарын қарастырсақ, біздің мақсатымыз ЖОО-на түскен 1-ші курс студенттерінің бейімделу процесін жеңелдету болған. Соған байланысты диагностикалық әдістерді жүргізе отыра, тренингтік бағдарламаларды ұсындық. Содан шыққан нәтиже шыныменде тренингтік бағдарлама студенттердің оқып жатқан ЖОО-на және құрдастарымен тез тіл табысып кетуіне, яғни бейімделу процесін жеңелдетуге көмектесетінде айқын көріп отырмыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Пиаже Ж. Психология интеллекта. СПб.: Питер, 2003.
2. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях // Психологический журнал. 2001. Т. 22, № 1. С. 16–24.
3. 5. Милославская И.А. Роль социальной адаптации в условиях современной НТР // Философия и социальная психология научный доклад с.15
4. Елгина, Л.С. Социальная адаптация студентов в вузе / Л.С. Елгина // Вестник Бурятского университета. – 2010. – № 5. – С. 162-166
5. Сергеева, С.В. Основные направления педагогического сопровождения студентов-первокурсников к образовательному процессу вуза / С.В. Сергеева, О.А. Воскресасенко // Гуманитарные науки. Педагогика. – 2008. – № 3. – С.137-144.

**Семятова Шахзадам, ОП-19-1к мамандығының студенті, Caspian University
Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж., псих.ғ.к., қауымдастырылған профессор**

БАЛА САНЫ ӘР ТҮРЛІ ОТБАСЫЛАРДАҒЫ АТА - АНА МЕН БАЛА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

***Аңдатпа.** Мақалада бала саны әртүрлі отбасылардағы ата-ана мен бала қарым-қатынасының ерекшеліктері, отбасындағы бала мен ата-ана қарым-қатынасының түрлері, отбасы типологиясының түрлері, бала саны әр - түрлі отбасындағы ата- ана мен балаларының қарым - қатынасының психологиялық ерекшеліктері қарастырылған.*

***Түйін сөздер:** бала-ата-ана қарым-қатынасы, отбасы, көп балалы отбасы, бір балалы отбасы, отбасы типологиясы.*

Соңғы жылдары психология, соның ішінде отбасы психологиясы бойынша зерттеулердің өзекті бағыттарының бірі – отбасы ішілік, оның ішінде ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастарды зерттеу мәселесі жан жақты қарастыра бастады. Ата-ананың балаға деген жағымды қарым-қатынасы баланың дамуын, оның өзін-өзі бағалауын және жеке қасиеттерін анықтайтын маңызды факторлардың бірі болып табылады. Отбасы ішілік қарым-қатынастың түрі, қарым-қатынас ерекшеліктері зерттеледі, белгілі бір көрсеткіштерге әсер ету дәрежесі анықталады. Дегенмен, бұл зерттеулердің көпшілігі бала саны әртүрлі отбасылардағы ата-ана мен бала қарым-қатынасына арналмаған деп айтуға болады.

Өздеріңіз білесіздер, қазіргі біздің қоғамда көп балалы отбасы сатусының рөлі, сатусы, бала санына байланысты күннен күнге өзгерістерге ұшырауда. Себебі, қазір отбасылардың көпшілігі бір немесе екі баланы дүниеге алып келіп, тәрбиелеуде. Соңғы екі онжылдықта бұл тенденция тұрақты болғандықтан, көп балалы отбасылар іс жүзінде ғылыми зерттеу нысанына айналған жоқ. Сонымен қатар, отбасының бұл түрі балалар саны аз отбасыларда мүмкін емес бірқатар психологиялық ерекше және қайталанбас ерекшеліктерге ие.

Сонымен, қарастырылып отырған мәселенің өзектілігі мен маңыздылығымен оның жеткілікті зерттелмеген деп айта аламыз.

Ең бірінші кезекте, көп балалы отбасылардағы ата-ана қарым-қатынасы мен қарым-қатынас ерекшеліктерін теориялық зерттеудің мақсаты етіп алдық. Осыған орай, ата-ана қарым-қатынасы туралы түсінікке толыққанды теориялық зерттелген ғалымдардың ебектеріне талдау жасалды. Ата-ана мен бала қарым-қатынасының түрлері қарастырылды.

Ең алдымен, ата-аналық қарым-қатынас ұғымына тоқталайық. Бұл құбылыс әртүрлі контекстте қарастырылған. Бұл қарым-қатынастар отбасы ішілік байланыстардың бүкіл жүйесінен туындайды және үш факторға: ата-анаға, балаға, қарым-қатынастың мәдени-тарихи контекстіне байланысты екені анықталған. Бұл факторлардың талдауы Ф.Арис, Э.Берн, Д.Боулби, М.В. Быкова, И.С.Кон, А.Крафт, Г.Ландрет, М.Мид, Э.О. Смирнова, А.С. Спиваковская, Е.Фромм және Г.Т. Хоментоускас және

басқалардың еңбектерінде қарастырылған [1].

Адамдардың санасында, болмысында қалыптасқан «ата-ана көзқарасы» ерекше ұғым. Анықтама бойынша, А.С. Спиваковскаяның пікірінше, «ата-ана көзқарасы - бұл балалармен өзара әрекеттесу тәсілдері мен нысандарында көрсетілген балаға саналы немесе бейсаналық бағалауға негізделген қарым-қатынастың кең аясын сипаттауға мүмкіндік беретін ересек адамның нақты бағыты»[2]. Автор ата-ананың балаға деген қатынасының үш құрамдас бөлігін бөліп көрсетеді: эмоционалды, когнитивтік, мінез-құлық.

А.Я Варганың және В.В. Столиннің зерттеулерінде, олар балаға деген әртүрлі сезімдер жүйесі, онымен қарым-қатынаста тәжірибеде қолданылатын мінез-құлық стереотиптері, баланың табиғаты мен жеке басын, оның іс-әрекетін қабылдау және түсіну ерекшеліктеріне тоқталған[3].

Ғалымдардың еңбектерінде ата-ананың балалармен шынайы қарым-қатынасы, ата-ананың бейсаналық мотивациясына негізделген балаға қатынасы; рефлексия барысында қалыптасқан балаға деген көзқарас. Олардың әрбір қырының ерекшеліктері ата-аналардың тұлғалық ерекшеліктері мен мінез-құлық формалары сияқты факторлардың әсерінен болады; олардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігі, білім деңгейі; отбасындағы эмоционалды және моральдық атмосфера; тәрбиелік ықпал ету құралдарының ауқымы; баланың отбасы өміріне араласу дәрежесі; баланың нақты қажеттіліктерін және олардың қанағаттандырылу дәрежесін ескере отырып «ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастың» сипаттамасы әртүрлі аспектілерде ашылады[4].

Ата-ана қарым-қатынасының ең маңызды белгілері [5]:

баламен эмоционалды байланыстың сипаты, ата-ана болу және тәрбиелеу мотивтері, баламен қарым-қатынасқа қатысу дәрежесі, баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру, баламен қарым-қатынастың басым стилі, проблемалық және жанжалды жағдайларды шешу жолы, обасындағы автономияны қолдау, баланың әлеуметтік бақылауы, отбасы тәрбиесінің тұрақтылығы мен жүйелілік дәрежесі, отбасы тәрбиесінің басым түрі, ата-ананың тәрбиеші ретіндегі бейнесі және отбасылық тәрбие жүйесінің бейнесі.

Ата-ананың қарым-қатынасы ұғымымен қатар «ата-ана қатынасы» және «ата-ананың мінез-құлық стилі» терминдері де қолданылады.

Біріншісі ата-ананың, оның пікірінше, баланың не істей алатынын немесе не істей алмайтынын, балаға қатысты идеялары мен үміттерін, оның танымдық және әлеуметтік даму процестері туралы білімін бағалауына жатады[6].

Екінші ұғым ата-ананың құндылық бағдарларының жиынтығын, олардың көзқарастары мен күтулерін, ата-аналық қарым-қатынастарын, сезімдерін, ұстанымдары мен міндеттерін білдіреді[7].

Ата-ана мен бала қарым-қатынасының заманауи үлгілерінде ата-аналық қарым-қатынас стильдерінің бір мәнді типологиясының жоқтығына қарамастан, оларды анықтау үшін келесі бағалау критерийлері қолданылады[8]: ата-ананың балаға эмоционалды қатынасы; балаға берілген еркіндік дәрежесі; адамның адамға деген эмоционалды-құнды қатынасы; ата-ананың мотивациялық және құндылық қатынасы; ата-ана тарапынан орынсыз әрекеттер. Бұл типологиялар ата-аналардың мінез-құлық стилін ғана емес, сонымен қатар балалардың қалыптасқан мінез-құлық қасиеттері мен олардың одан әрі әлеуметтену ерекшеліктері болып табылатын әрбір стильдің салдарын қарастырады. Ата-аналық қарым-қатынастар туралы айтқанда, оларды шартты түрде жіктеуге және түрлерге бөлуге болатынын атап өткен жөн.

Жалпы қазіргі кезде, қолданыстағы А.Я. Варга және В.В. Столиннің ата-ана мен бала қатынасын анықтауға арналған типологиялық әдісін айтуға болады. Мұнда ата-ана мен бала қатынасының келесі түрлері келтірілген[9]:

қабылдау-қабылдамау: классификацияның бұл ерекшелігі ата-анасының өз баласын қабылдау дәрежесін көрсетеді. Баласын қабылдаған ата-ана оның тұлғалық жеке ерекшеліктерін құрметтейді, оған жаны ашиды. Қабылданбаған ата-ана өз баласын нашар, жарамсыз, сәтсіз деп қабылдайды, көбіне балаға ашу, ыза, тітіркену, реніш сезінеді. Ол балаға сенбейді, оны сыйламайды.

Ынтымақтастық – ата-ананың баланың істері мен жоспарларына қызығушылық танытатын, оған көмектесуге ұмтылатын ата-ана қарым-қатынасының бір түрі. Сонымен бірге ата-ана оның интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін жоғары бағалайды, оған деген мақтаныш сезімін сезінеді.

Симбиоз - бұл ата-ананың балаға тәуелсіздік бермеуі, ол үшін үнемі алаңдаушылық сезімі, кішкентай сияқты ата-аналық қарым-қатынастың бір түрі. және қорғансыз.

Авторитарлық гипер әлеуметтену ата-ана көзқарасының бір түрі ретінде ата-ананың баладан

сөзсіз бағыну мен тәртіпті талап ететінін білдіреді. Ол оған барлық нәрседе өз еркін тануға тырысады, өз еркінің көрінісі үшін бала қатаң жазаланады. Ата-ана баланың әлеуметтік мінез-құлқын жіті қадағалап, әлеуметтік жетістікке жетуді талап етеді. Кішкентай жеңіліс – бұл ата-ананың баланы инфантилизациялауға, оған жеке және әлеуметтік сәтсіздікке жатқызуға деген ұмтылысы айқын көрінетін ата-ана қатынасының түрі. Бала бейімделмеген, сәтсіз, жаман әсерлерге ашық болып көрінеді.

Ересек адам баласын өмірдің қиындықтарынан қорғауға тырысады және оның іс-әрекетін қатаң бақылауға алады. Екінші әдіс, оның авторлары А.Д. Кошелева, Л.А. Абрахамян, өзара әрекеттесудің үш түрін қамтиды[10]: ата-ананың немқұрайлылығы олар мен бала арасында қашықтықты тудыратын немқұрайлылық, қарым-қатынаста жылы жігерлендіретін сөздер, мейірімге толы жанасулар жоқтың қасы, эмпатия болмайды; бала ата-ананың айла-шарғысының объектісі ретінде әрекет етеді, оның өзін-өзі танымайды; ата-ана тарапынан болатын эмоционалдық әсерлердің көптігі баланың еркіндігі мен тәуелсіздігін шектейді, өзін-өзі бақылау қызметтерін дамытпайды; жылы, эмоционалды бай әрекеттерге негізделген, өзара адекватты эмоционалды қолдаушы және түсіну түрі; ата-аналар баланы сол қалпында қабылдайды, жақсы көреді, қажет уақытта қолдау көрсетуге әрқашан дайын. Жоғарыда айтылғандардың барлығын қорытындылай келе, ата-ана мен бала қарым-қатынасы ата-ананың жеке тұлғалық ерекшеліктеріне байланысты, шартты түрде жіктелуі мүмкін және баланың дамуына айтарлықтай әсер ететін отбасы ішілік қарым-қатынастың жеке саласы деп қорытынды жасауға болады. .

Осылайша, ата-аналық қатынастарда айтарлықтай айырмашылықтар бар, олардың негізінде олардың түрлері мен белгілерін шартты түрде ажыратуға болады.

Ата-ана қарым-қатынасын және ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас ерекшеліктерін анықтайтын көп балалы отбасының ерекшеліктеріне келер болсақ, бала саны әртүрлі отбасылардың ерекшеліктерін зерттейтін заманауи зерттеулерде, атап айтар болсақ, мысалы, Антонов А.И., Баландина Л.Л., Куликова Т.А. және т.б. тәрбиенің тиімділігі отбасындағы бала санына, дер кезінде берілетін тәрбиеге тікелей байланысты екені анықталды. балаларды әлеуметтендіру тетіктерін іске қосу, ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынастардың үйлесімділігі, қарым-қатынастардағы, эмоционалдық орта мен психологиялық атмосферадағы жанжалдарды азайту.

Зерттеудің тікелей қызығушылық саласына көп балалы отбасылар кіретіндіктен, бұл зерттеуімізде олардың ерекшеліктеріне тоқталып, ата-аналардың балаларына деген қарым-қатынасының ерекшеліктерін байқауға тырысамыз.

Ата-ананың балаға деген көзқарасын анықтайтын факторлардың біріншісі – көп балалы болу себебі. Осыған байланысты зерттеушілер, мысалы, О.А. Бенков[11], көп балалы отбасылардың келесі түрлерін ажыратады: ата-аналар балаларын жақсы көретін және саналы түрде олардың болуын қалайтын отбасылар. Бұл отбасыларда бала өмір құндылықтарының бірі ретінде әрекет етеді, ал ата-аналар балаларының жақсы өмір сүруі үшін қолдарынан келгеннің бәрін жасайды. Ата-аналар саналы түрде көп балалы болуға ұмтылмаған отбасылар. Үшінші және одан кейінгі балалар, негізінен, отбасын жоспарлаудың болмауына байланысты оларда пайда болуы мүмкін. Мұндай жетеуі егіз немесе үшемнің тууы нәтижесінде, жүктілікті тоқтатудан қорқу, ананың денсаулығына байланысты түсік жасатуға медициналық тыйым салу, діни сенімге байланысты түсік жасатудан және контрацепциядан бас тарту салдарынан қалыптасуы мүмкін.

Екі толық емес отбасылардың бірігуі нәтижесінде құрылған отбасылар, олардың әрқайсысының балалары болды. Көп бала туылған отбасыларды қиыншылықтың көрінісі деп санауға болады. Мұндағы балалар көбінесе әртүрлі жеңілдіктер, жеңілдіктер мен жеңілдіктер алудың құралы болып табылады. Сонымен қатар, мұндай отбасыларда көп жағдайда балалар азғындық жыныстық қатынас нәтижесінде, алкогольдік немесе есірткілік мас күйінде туылады, ал ата-аналардың типтік психологиялық көзқарасы олардың негізгі міндеті - баланы дүниеге әкелу деп санайды. бала, оның әрі қарайғы тағдыры мемлекет қамқорлығында болуы керек. Әртүрлі типтегі көп балалы отбасыларда ата-аналардың қарым-қатынасы бірдей көрінбейтіні анық. Бұл мәселені зерттеу барысында зерттеушілердің пікірлері екіге бөлінеді.

Сонымен, Р.В.Овчарова зерттеулерінде көп балалы отбасының басты белгілері ретінде отбасына көңіл бөлуді, бірлік пен отбасының ынтымағына ұмтылуды ерекше атап өтеді. Мұндай отбасындағы ата-ана бала тәрбиесіне аз жұмыс жасаса да, ата-ананың назарының жетіспеушілігі балалардың бір-бірімен қарым-қатынасының күшеюі арқылы белгілі бір дәрежеде өтеледі.

Сондай-ақ Р.В.Овчарова көп балалы отбасы балаларының басқаларға қарағанда табысты

болатынын, олардың өмірде басқаларға қарағанда көп жетістіктерге жететінін, олар көпшіл болғандықтан, бұл сапаның ерекше дамуы талап етілмейтінін, өйткені ол өздігінен қалыптасатынын айтады.

Басқа авторлар, мысалы, Л.Л.Баландина[12] көп балалы отбасылардың әрбір балаға жеткіліксіз көңіл бөлу қасиетін атап өтеді. Балаларын қабылдағанына қарамастан, көп балалы ата-аналар ата-аналардың әртүрлі балалармен қарым-қатынасында қатаңдық пен авторитаризмді, формальдылық пен біркелкілікті көрсетеді. Мұндай отбасылардағы балалар өте тату, бауырмал.

Л.Л.Баландина көп балалы отбасыларда балалардың өзін-өзі бағалауының төмендігі, олардың қобалжулары, өз-өзіне сенімсіздіктері, өз тұлғасы туралы адекватты емес түсініктері, қабілеттерінің төмендеуі сияқты салдарға әкелетін қарым-қатынас пен тәрбиенің жетіспеушілігі бар екенін айтады. үлкен балалардың әлеуметтік жасы.

Т.В.Лодкинаның зерттеулеріне сәйкес, көп балалы отбасылардың ата-аналарының көпшілігі балаларды тәрбиелеуде олардың білімдері нашар екенін атап өтеді, бұл психологиялық-педагогикалық мәдениеттің төмен деңгейін көрсетеді. Білім сапасының төмендігі балалардың өзін-өзі бағалауының төмен болуына, алаңдаушылыққа, өз-өзіне сенімсіздікке және өз тұлғасы туралы адекватты емес түсінікпен өсуіне әкеледі. Көп балалы отбасылардағы балалардың көп болуы үлкен балалардың әлеуметтік жасының ұлғаюына әкеледі. Олар ерте жетіледі және ата-аналарымен тығыз байланыста болмайды.

Бұл деректер көп балалы отбасылар ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынасты және олардың арасындағы қарым-қатынасты анықтайтын бірқатар белгілермен ерекшеленеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Ткаченко И.В. Детско-родительские отношения: ресурсный подход. – М., 2008. – 242 с.
2. Марковская И.М. Психология детско-родительских отношений / И.М. Марковская. - Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2007. – с.21.
3. Марковская И.М. Психология детско-родительских отношений / И.М. Марковская. - Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2007. – с.22.
4. Берберян А.С., Девярых С.Ю. Семья в контексте педагогических, психологических и социологических исследований. Материалы II международной научно-практической конференции 5–6 октября 2012 года. – Пенза – Витебск – Ереван: Социосфера, 2012. – с.63.
5. Берберян А.С., Девярых С.Ю. Семья в контексте педагогических, психологических и социологических исследований. Материалы II международной научно-практической конференции 5–6 октября 2012 года. – Пенза – Витебск – Ереван: Социосфера, 2012. – с.65.
6. Гарибашвили Т.И. Исследования детско-родительских отношений в отечественной психологии. // Известия Южного федерального университета. Технические науки. – 2006. – Т.68. - №13. – с.119.
7. Гарибашвили Т.И. Исследования детско-родительских отношений в отечественной психологии. // Известия Южного федерального университета. Технические науки. – 2006. – Т.68. - №13. – с.119.
8. Архиреева Т.В. Психология родительства и детско-родительских отношений. - Великий Новгород, 2010. – с.40.
9. Тест родительского отношения (А.Я.Варга, В.В.Столин) // Психологические тесты. / Ред. А.А.Карелин – М., 2001, Т.2.- С.144-152.
10. Кошелева А.Д. Роль семьи в становлении эмоционального отношения ребенка к миру // Детский сад от А до Я. - 2004. - №4. - С.124-136.
11. Бенькова О.А. Отношения родителей и детей в многодетных семьях. Материалы международной заочной научно-практической конференции «Личность, семья, общество: вопросы современной психологии» 30 января 2011 г.. – Лесосибирск: Сибирская ассоциация консуль. – с. 3.
12. Баландина Л.Л. Особенности индивидуальности ребенка в зависимости от конфигурации семьи: Автореф. дис канд. психол. Наук. – Пермь, 2003.-19 с.

**Альмухамбетова Д. С., ОП-19-1к мамандығының студенті, Caspian University
Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж., псих.ғ.к., қауым. профессор**

БАЛАНЫҢ ПСИХОМОТОРЛЫ ЖӘНЕ СӨЙЛЕУ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада жас балалардың сөйлеуінің дамуын бағалаудың заманауи тәсілдері қарастырылған, балалардың сөйлеуінің қалыптасу кезеңдері мен кезеңдері берілген, сонымен қатар

ғалымдардың еңбектеріндегі психомоторлы және сөйлеу дамуының психологиялық ерекшеліктері қарастырылған.

Түйін сөздер: *Тіл психологиясы, сөйлеу, психомоторлы және сөйлеу дамуы, ерте жас кезеңі.*

Қазақстанда тіл психологиясы саласында профессор М.М. Мұқанов зерттеулері 1952 жылы жарық көрген «Психология очерктері» деген еңбегінен бастау алып, мектеп оқушыларының тіл пәнін меңгеру процесінде ақыл – ой мен білім дамуының психологиялық негізін арнайы жүргізген зерттеулері арқылы тұжырымдайды[1].

Тіл психологиясына қатысты балалардың сөйлеуі мен ойлау әрекеті арқылы дүниетанымымен білімін дамытудың қажетті құралы ретінде қарастырылатын болса, екіншіден, оқушылар мен шәкірттердің өзге текті тілдерді меңгеру процесінде ақыл – ойы мен білімін дамытудың неғұрлым пайдалы құралы психологиялық жағынан қарастыруды мақсат етіп қояды. Мұндай мәселенің психологиялық тұрғыдан іздестірілуін психолог Л.С. Выготскийдің [2] баланың үнсіз сөйлеуі мен жазба сөзінде қалайша пайдаланып оның мән – жайын түсінудің тетіктерін ашып көрсетуді мақсат етіп қояды.

Ә.Ж. Алдамұратов [3] өз зерттеулерінде: «Қазақ мектептерінде бастауыш сынып оқушыларының ғылыми негіздерін меңгеріп, танымдық әрекетін дамытуда негізгі рөл атқаратын пән қазақ тілі. Тілдегі әріптерді, сөздерді, грамматиканы оқып, бала олардың мән – жайын түсінеді. Сөйлеу қабілетін дамытып, сауатын ашады» деп жазған. Мұның бәрі ұзақ мерзімге созылатын күрделі әрекет, әрі жауапты психологиялық процесс. Оқушының ғылыми түсініктерін қалыптастыратын да, білімін дамытуда шешуші орын алатын да – ана тілі. Оқушы ана тілінде әр түрлі пәндерді оқып, дүниетанымын, адамгершілік қасиетін, мінез – құлқын қалыптастыра алады.

Ғылыми пәндердің негізін меңгеру – олардың сезімдік танымын өзгертеді, ақыл – ойын, саналы әрекетін жетілдіреді, білім деңгейін көтереді.

А. Құнанбаев[4] өз еңбектерінде баланың талабы мен ынтасының күшті болатынын ерекше атап өтеді. Сонымен бірге Абай «тіл дамыту, ой дамыту деген сөз, балаларды тәрбиелегенде ең басты міндет. Олардың атын дамытып, ойлауға үйрету» - дейді.

М. Мұқанов «Ой – сөздің негізінде іске асады дегенге мынаны ескеру керек: айтайын әрбір сөздің мәнісі бар және ол дыбыстардың жинағымен әркімге жететін болғандықтан, ол сөздік мәністен, және естілетін дыбыс жинақтарынан тұрады. әрбір сөздің ішкі мәнісі, мазмұны ойға байланысты. Сөздің ішкі мазмұны иеялық процесс ол тек ауызша, немесе жазбаша сөздің негізінде іске асады» [1].

Ж. Аймауытұлының оқыту мен тәрбие мәселесіндегі ой пікірлерінде ана тілінің бала жан дүниесінің қалыптасуында ерекше орын алатындығы жөнінде жеткізе айтылған. Бала ана тілінің ұлттық иірімге толы қыр – сырын меңгеріп, тұрмыстың әр – алуан саласындағы қызмет орнын танып – түстемей, өзге тілдерді, өзге пәндерді оқып үйрену қиын екендігін сөз етті[5].

Мамандардың айтуынша, бір жастағы бала кемінде 10-15 сөзді, екі жастағы бала 300-дей сөзді анық айтып, ал үш жастан асқан соң еркін сөйлесе алатын жағдайда болуы қажет.

Баланың сөйлеу тілі туа біткен процесс емес екенін көптеген авторлар дәлелдеген. Ол онтогенез барысында адамның элеуметтік дамуымен байланысты. Сөйлеу тілінің дамуы мидің орталықтарының және оларды жалғайтын жолдарының қалпына, баланың ой-өрісі мен дене дамуына байланысты болады.

Баланың сөйлеу тілі дамуын зерттеген ғалымдардың көпшілігі (А. Н. Гвоздев, Г. А. Розенгард-Пупко, А. Н. Леонтьев) екі негізгі кезеңге бөледі: сөйлеу тілі шыққанға дейінгі (баланың туылған кезінен бір жасқа дейін) және сөйлеу тілі шыққан кезең (бір жастан кейін)[6].

Сөйлеу тілі шыққанға дейінгі кезеңді дайындық кезең, деп атайды. Өйткені бұл кезде баланың сөйлеу тілін меңгеруге дайындық жүреді. Баланың туылған кезінен бастап дауыс реакциялары пайда болады. Олар айқай және жылау. Бірақ бұлар әлі де адамның сөйлеу тілінің дыбыстарынан бөлек. Сонда да айқай да, жылау да, сөйлеу аппаратының үш бөлігінің (демалу, дауыс шығару, артикуляция) әр түрлі қимылдарының дамуына әсерін тигізеді. Екі аптадан кейін бала айналасындағы сөйлеген адамның дауысына назар аударады, жылауын қояды, адамдар оған сөйлегенде «тыңдайды». Бір айдың аяғында баланы әлдилеп жұбатуға болады. Сөйлеген адамға басын бұрып және оның артынан көзімен қарайтын болады. Интонацияға (дауыс ырғағына) реакция береді: жылы және қатты сөйлегенді сезеді. Бұл кезде баланың үілдеуі әр түрлі интонациямен шығады. Ең бірінші пайда болатын дауысты дыбыстар (а, о, у, э). Содан кейін еріндік дыбыстар (б,п,м) пайда болады. Бұл физиологиялық ему процесіне байланысты. Ең соңында шығатын тіларты дыбыстар (к,г,х). Бұл физиологиялық жұту процесіне және тілдің түбінің көтеріңкі болуына байланысты (баланың шалқасынан жатуы). Үілдеу баланың еркіне байланысты

емес. Ол өз бетімен пайда болады (рефлекторлы). Баланың 5-6 айында былдыр пайда болады (ба-ба-ба, ма-ма-ма, па-па-па, т.б.).

Былдыр дегеніміз - белгілі дыбыстық комплекстердің, дауыссыз және дауысты дыбыстардың тіркестерінің пайда болуы. Уілдеу мен былдыр қарым-қатынас қызметін атқармайды.

7-8 айында бала ересектердің сөйлеу тіліне еліктейді. Бала естіген дыбыс тіркестерін заттармен және олардың іс-қимылдарымен сәйкестендіреді (тик-так, бух, бах). Бала міндетті түрде айналада тек қана дұрыс сөйлеу тілін есту керек. Бірақ бала әлі де ситуацияға, интонацияға, сөзге бір реакция береді. Ал 10-11 айында сөздің өзіне реакция беретін болады (ситуацияға және интонацияға сүйенбей ақ). Бірінші жылдың аяғында балада алғашқы сөздер пайда болады. Осы кезеңде баламен жиі қарым - қатынаста болу керек. Баланың сөйлеу тілінің дамуы оның жеке ерекшеліктеріне байланысты. Бір бала бірнеше сөз айта алатын болса, екінші бала он шақты сөз қолданады. Бұл баланың соматикалық жағдайына, нерв жүйелерінің түріне, тәрбиесіне, т.б. байланысты. Баланың алғашқы сөздері шыққаннан бастап дайындық кезеңі аяқталады.

Сөйлеу тілі шыққан кезең өзара үш кезеңнен тұрады. *Мектеп жасына дейінгінің алдыңғы кезеңі* бір жастан үш жасқа дейін созылады. Сөйлеу тілі оны құрайтын компонентері бойынша дамиды: дыбыс айтуы, сөздік қоры, грамматикалық құрылысы.

Сөйлеу тілінің фонетикалық жағының дамуында баланың күнделікті еститін сөйлеу тілінің маңызы зор. Бала осы кезде айналада тек қана дұрыс сөйлеу тілін естуі керек. Бұл кезеңде бала дыбыстарды алмастырып, шатастырып, бұзып айтады, немесе мүлдем айтпайды.

Баланың бірінші сөздері жалпылама мағынада қолданылады (бір сөзбен немесе дыбыс тіркестерімен бала затты, сезімін, өтінішін білдіреді). Мысалы, «су» деген «мынау су», «су бер», «су суық» дегенді білдіруі мүмкін. Баланы тек жағдайға (ситуацияға) қарай түсінуге болады. Сондықтан бұны ситуациялық сөйлеу деп атайды. Бұндай сөйлеуде бала ишара және мимика көп қолданады. Баланың сөздік қорының дамуы 2-3 жастың арасында белсенді болады.

Әр түрлі авторлар баланың сөздік қорының толуы жайында әр түрлі сандық мәліметтер береді. Ең көп таралған мәліметтер мынандай:

1 ж.6 айда-10-15 сөз;

2 ж. соңында – шамамен 300 сөз;

3 ж. қараған шағында -1000 сөздің көлемінде.

Үш жасқа қараған шағында балада сөйлеу тілінің грамматикалық жағы қалыптаса бастайды. Алғашқыда бала өзінің өтініштерін бір сөзбен білдіреді, содан кейін-қарапайым фразалармен. Осы кезеңде балалардың ересектерді түсінуі сөйлеу қабылетіне қарағанда жоғары болады.

Келесі кезең – мектеп жасына дейінгі (3жасқа дейін).

Сөйлеу тілінің фонетикалық жағының қалыптасуының ерекшеліктері: 3 жаста «ш», «ж», «ч», «щ» дыбыстары «с», «з» дыбыстарына, «щ» дыбысы «ч», «ть», кейде «т», «д» дыбыстарына алмастырып айтылады. Ысқырық дыбыстарды айтқан кезде тісаралық, тістөңіректік («с»=«т», «з»=«д»), еріндік-тістік ((«с»=«ф», («з»=«в»)) сигматизм байқалады. «Р», «л» дыбыстары «й», «ль» дыбыстарына, «к», «г», «х» дыбыстары «т» немесе «д» дыбыстарына алмастырып айтылады.

4 жаста дыбыстардың айтуы тұрақсыз болады. Ысқырық дыбыстардың айтылуында тісаралық сигматизм байқалады. Жеке ызың дыбыстар дұрыс айтылады. Сонорлы «р», «л» дыбыстары әліде дұрыс айтылмайды, олар «й», «в» дыбыстарына алмастырылып айтылады.

Ысқырық, ызың және «к», «г», «х» дыбыстары 5-6 жастағы балада қалыптасқан болуы керек. Ал артикуляциясы күрделі «р» дыбысы 7 жасқа дейін қате айтылуы мүмкін.

Сөйлеу тілінің сөздік қорының дамуы: алғашқыда бала тек қана сөздің номинативтік функциясын меңгереді. Сонымен қатар етістіктерді қолдана бастайды. Кейін басқа да грамматикалық категорияларды игереді: сын есім, есімдік, үстеу.

А. Н. Гвоздевтің айтуы бойынша үш жастағы балада грамматикалық негізгі категориялары толық қалыптасады. 4 жастағы бала өз тілінде жай және күрделі сөйлемдерді қолданады. 5 жастағы бала қосымша сұрақтарсыз тыңдаған әңгіменің мазмұнын өз бетімен айтып бере алады. Осы жаста баланың фонематикалық қабылдау қабілеті де дамиды: алғашқыда бала дауысты және дауыссыз дыбыстарды, кейін-жіңішке және жуан дауыссыздарды, сонорлы, ысқырық, ызың дыбыстарды ажырата бастайды. 4 жасында қалыпты дамыған бала ана тілінің барлық дыбыстарын ажырата алуы керек, яғни оның фонематикалық қабылдау қабілеті толығымен дамыған болуы қажет[6].

Сөйлеу тілінің грамматикалық құрылысының дамуы үш кезеннен тұрады: аморфты түбір-сөздерден тұратын сөйлемдер (1 кезең), сөйлемнің грамматикалық құрылысын игеру (2 кезең), ана тілінің морфологиялық жүйесін игеру (3 кезең).

Мектеп жасындағы кезең (7-17 жас). Бұл кезеңде баланың сөйлеу тілі дамуының ерекшелігі - сөйлеу тілін саналы түрде игеруі. Балалар дыбыстық талдауды, грамматикалық ережелерді толығынан меңгереді. Сөйлеу тілінің жаңа түріне-жазбаша сөйлеу тіліне бастаушы рөл беріледі.

Сонымен, мектеп жасында баланың сөйлеу тілінің қайта құрылуы байқалады - тіл дыбыстарын қабылдап, ажыратудан бастап сөйлеу тілінің барлық құралдарын саналы түрде қолдануы.

Шетел ғалымы П. Менюк сөйлеу тілінің дамуын өзгеше қарастыра отырып, оны 5 кезеңге бөледі: *бірінші кезеңде* (сөйлеу тілі шыққанға дейіннен былдырға дейін) айқай мен алғашқы вокализациясы бастапқы болады. Бұл кезеңде негізгі назар дауыс реакцияларының интонациялық сипатына аударылады. Баланың айқайына анасының жауабының маңыздылығы зор екенін ескереді. Сөйлеу тілі дамуының бірінші кезеңінде балалардың акустикалық тітіркендіргіштерді ажырату мүмкіндіктері байқалады[7].

Екінші кезең – «былдыр кезеңі». Бұл кезде балада дыбыстық белсенділігі дамиды, өз айқайын бақылай бастайды, әрі қарай есту түйсігінің (есту анализаторы арқылы әр түрлі дыбыстарды қабылдап, ажыратып, бойға сіңіру процесі) дифференциациясы байқалады.

Үшінші кезең – бір сөздік деңгейде қарым- қатынасқа түсу. Осы бастан баланың сөйлеу тілінің нақты дамуы басталады. Сөйлеу тілін қабылдауында да, сөйлеуінде де сапалы өзгерістер байқалады. Балада айтылған сөздің ұзақтылығын байқай алатын мүмкіншілік туады. Моторлы және сенсорлы сөйлеу тіл арасында алғашқы рет өзара байланысы пайда болады.

Төртінші кезең – екі сөздік деңгейде қарым-қатынасқа түсу. Бұл синтаксистің дамуының бастауыш кезеңі. Сөйлеу тілінің грамматикалық категорияларын меңгеруі *бесінші кезеңде* басталады.

Қарастырылған кезеңдерге бөлу сөйлеу тілінің дамуының кешеуілдеу және бұзылуының механизмін түсінуге мүмкіншіліктерін кеңейтеді[8].

Біздің қоғам енгізген психомоторлық даму тұжырымдамасы бұлыңғыр болып келеді. **Көптеген адамдар бұл тек балалардың дұрыс қимылдай алатындығына көз жеткізу туралы деп ойлайды.** Алайда, бұл одан әлдеқайда алға жылжиды.

Психомоторлық дағдылар, былайша айтқанда, баланың барлық символдық функцияларында, мінез-құлқында да, когнитивінде де әлемге терезе болып табылады.

Жақсы психомоторлық дағдылар, әдетте, тілді дұрыс игерудің және оны басқалармен қарым-қатынас жасау кезінде сөйлесу үшін орынды қолданудың кіріспесі болып табылады. Сондықтан психомоторицизм термині баланың танымдық, эмоционалдық, символдық және сенсомоторлық өзара әрекеттерін олардың когнитивті, моторлық және эмоционалдық дамуы барысында біріктіреді.

Психомоторлық дағдыларды жетілдіруге бағытталған шаралар, төменде көріп отырғаныңыздай, келесі элементтердің кейбір аспектілері бойынша жұмыс істейді:

- Мотор. Тепе-теңдік, бүйірлік және үйлестіру.
- Танымдық. Қабылдау, бейнелеу және шығармашылық.
- Аффективті-реляциялық. Шектерді алу, шыдамсыздықты, эмоциялар мен қауіпсіздікті реттеу [9].

Психомоторлық дағдыларын ынталандыру жолдары:

Ерте жастағы балаларды тәрбиелеу кезінде психомоторлық белсенділік немесе ересектер мен құрдастарына, заттар мен кеңістікке қатысты дене тәжірибесі баланың дұрыс дамуы үшін өте қажет.

Психомоторлық дағдыларды дамытуға бағытталған кез-келген іс-шаралар тартымды, әр түрлі, ынталандыратын, жағымды және ойыншық болуы керек.

Материалдар әртүрлі және баланың жасына сай болуы керек. Себебі тәрбиеші де, сабақтарда қолданылатын кеңістік те баланың іс-әрекетінің бір бөлігі болуы керек[10].

Психомоторлық кеңістікті құрудың ең көп көрсетілген фазалары:

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасында «коммуникация» негізгі білім беру саласына кіреді.

«Коммуникация» білім беру саласының базалық мазмұны-сөйлеуді дамыту, көркем әдебиет ұйымдастырылған оқу қызметінде жүзеге асырылады. «Коммуникация» білім беру саласының мазмұны баланың тілін дамытуды, коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруды, белсенді және пассивті сөздік қорын, тілдің грамматикалық құрылымын, дыбыстық мәдениетін, баланың байланыстырып сөйлеуін басқа білім салаларымен кіріктіру арқылы жетілдіруді қамтамасыз етеді[11].

Сөйлеу тілі – психиканың қызметіне кіріп, адамзатты жануарлар қатарынан ажырататын ерекшеліктердің бірі. Сөйлеу тілі баланың барлық қабілетінің: қарым- қатынасқа түсу, тану, білу, меңгеру, танымдық-зерделеу және ойын әрекетінің дамуының негізі болып табылады. Бұл байланысты орнатуда баланың сөйлеу тілінің дамуының өзекті мәселесін шешуде мектепке дейінгі ұйым педагогының әрекеті маңызды. Мектепке дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамытудың негізгі міндеті –әр жас кезеңіне сәйкес қалыпты жағдайдағы сөйлеу тілінің дамуы мен ерекшелігін және коммуникативті қабілетін білу керек. Ерте жас кезеңі – баланың барлық психикалық процестерінің дамуының маңызды кезеңі болып табылады, әсіресе сөйлеу қабілеті дамуында. Баланың сөйлеу тілін дамыту ересектермен тығыз байланыс орнатудың нәтижесінде жүзеге асады. Айта кететін жағдай баланың сөйлеу тілі туа салысымен орындалатын құбылыс емес. Ол баланың физикалық-дене және ақыл-ой дамуы процесімен бірге дамиды және жалпы дамудың көрсеткіші болады. Зерттеу жұмысымызда балалардың ойлауы мен сөйлеуін қалыптастыратын негіздерін арнайы әдістемелер арқылы анықтауға болады[12].

Баламен үнемі сөйлесу керек. Сөйлесудің, сөйлеу арқылы қатынасқа түсудің болмауы баланы шаршатып, мазасыз күйге әкеледі. Бала ашуланшақ болып, өзінің көңіл-күйін айқайлау, жылау арқылы білдіреді.

Баланың сөйлеуін дамыту, оның саналы әрекетін жетілдіруін мақсат ететін болсақ, ал ойлау әрекетін дамыту арқылы оның дүниетанымдық көзқарасы мен білімін өрістетудің де қуатты құралы болып табылады.

Тіл дамыту негізі – ойды дамыту, мектептің алдына қойып отырған басты міндет – баланың ойын дамыту, оларды мәнді сөйлей білу мен ойлауға үйрету.

Әдебиеттер

1. Мұқанов М.М. Жас және педагогикалық психология. А., Издательство КазПИ, 1982 ж.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. Изд. 5-е, испр. М.: Лабиринт, 1999. 352 с.
3. Алдамұратов Ә. Оқушылардың ойлау әрекетін дамыту.// Бастауыш мектеп №11 1999 20-24 б.
4. Құнанбаев А. Шығармаларының толық жинағы II-том Алматы 1954
5. Жүсіпбек Аймауытовтың қазақ тілін оқыту әдістемесіне қосқан үлесі. <https://ulagat.com/>
6. Гвоздев А.Н. От первых слов до первого класса: дневник научных наблюдений. Саратов, 1981.
7. Психология. Адамзат ақыл – ойының қазынасы. 10 томдық: Психология ғылымындағы іс - әрекет теориясы. 1 – 4 томдары, Алматы: Таймас, 2005
8. Шайжанова Қ.И. Бастауыш сынып оқушыларында жазбаша тілді қалыптастыру арқылы ойлауын дамыту Алматы 2002
9. Бердібаева С.Қ. 5-8 жастағы балаларда алғашқы физикалық түсініктерді жоспарлы қалыптастыру негізінде ойлау іс - әрекетін дамыту Алматы 1997.
10. Битянова М.Р., Азарова Т.В. и др. Работа психолога в начальной школе М., Издательство «Совершенство» 1998.
11. Алдамұратов Ә.Ж. Тіл сабағында оқушының ой әрекетін дамыту психологиясы – Қазақстан мектебі. 1980.
12. А.Оралқызы. <https://kaz.nur.kz/lady/1975285-bala-tili-durys-syguy-usin-ne-isteyu-qazet-logoped-kenesi/>

**Суыкбаева Асель, ОП-19-1к мамандығының студенті, Caspian University
Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж., псих.ғ.к., қауымдастырылған профессор**

ЖЕТКІНШЕК ЖАСЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ ОҚУ ІС ӘРЕКЕТІНДЕ ЗЕРТТЕЛІНУІ

***Аңдатпа.** Мақалада дарынды балалардың оқу процесіндегі іс-әрекет ерекшеліктері қарастырылған. Жеткіншек жасындағы балалардың білім беру бағдарламасының негізінде мұғалімге дарынды балаларға арналған бағдарламаларға қойылатын талаптарға белгілі бір дәрежеде сәйкес келетін сараланған бағдарлама құруға көмектесетін стратегияларды қарастырады. Дарындылық қабілетіне психологиялық-педагогикалық категория ретінде сипаттама берілген, сонымен қатар дарынды бала мәселелерінің тұлғалық және әлеуметтік-психологиялық аспектілерін сипатталған.*

***Түйін сөздер:** дарындылық, жеткіншектік кезең, диссинхрония оқушылардың интеллектуалдық әлеуеті, интеллектуалдық-шығармашылық әрекетті ұйымдастыру.*

Дарынды балалардың қабілеттерін дамыту үшін, алдымен олардың дара ерекшеліктерін танып білуіміз керек.

Дарынды баланың бірден көзге түсетін ерекшеліктері: оның шектен тыс белсенділігі, аз ұйықтауы, танып-білуге деген құштарлығы, қолына түскен заттарды реттеп жүйелеуі, қайта құру әрекеттерін ұнатуы, ерте сөйлеуі, естігенін сөзбе-сөз қайталауы тағы сол сияқты.

Дарындылық бала қызметінде анық және айқын көрінетін болса, онда олар оны *анық* деп атайды, қарама-қарсы көрінбейтін формада болса, оны *жасырынды дарындылық* деп атайды. Осы формаға өте жақын ақтуалды және потенциалды дарындылық бар. Көбінесе, шамаланған дарындылықты, яғни, психолгтармен, педогтармен, ата-аналармен байқалған дарындылық «ақтуалды» деп аталады. Керісінше, жоғарғы жетістіктерге жету үшін нақты психикалық мүмкіндіктерді көрсететін дарындылық, бірақ, функционалды жетіспеушіліктердің берілген кезде анық болмауы «потенциальды» деп аталады. Бұл психологиялық көзқарас үшін өте қызықты және қажетті олжа (находка) болып келеді. Ілгері уақытта бұл ойлар әртүрлі ғалымдардың зерттеулерінде айтылған (К.Юнг, И.С.Лейтас және т.б.) бірақ ең алғаш рет нақты айтылып отыр [1].

Дарынды балалар арасында ерекшеленетіндерді америкалық ғалым Л.Холлингворт былай белгіледі: мектепті жек көрушілік; ойын қылықтарына ерекше бағытталуы; философиялық мәселелерге жүктелу; физикалық арасындағы интеллектуалды және әлеуметтік даму сәйкессіздігі [2]. Ю.З.Гильбух ең негізгі дарынды балалар ерекшелігіне ерте жоғарғы білім белсенділігі және білімге құмарлық; жылдамдық және ми операцияларының нақты орындауы; жылдам және вербальды ассоциациялардың тазалығы (оригинальность); шығармашылық ойдың дамуы және көз алдында елестету, негізгі оқи білу компоненттеріне ие болу [3].

Атақты неміс маманы К.А.Хеллер дарынды балаларды оқытуда, төмендегідей олардың тұлғалық сипаттамаларын белгілейді:

- жоғары интеллектуалды қабілеттілік;
- атақты креативті қабілеттілік;
- атақты жады және тез қабылдау қабілеттілігі;
- интеллектуальды қызығу және білімге деген талпыныс;
- жоғарғы тұлғалық жаупкершілік;
- өзіндік эффекивтілігіне көз жеткізу және өзіндік ой талқысы.

Көптеген Ресейлік зерттеушілердің ғылыми жұмыстарына бір топ сипаттамалар белгіленген және айтылған (Д.Б.Богоявленская, О.М.Дьяченко, В.А.Петровский т.б.) [1,4]. Төменде қарастырылатын дарынды балалардың психикалық даму ерекшеліктері әртүрлі контент-талдау әдістерінің қайнар көздерінен алынған.

Білім саласындағы даму ерекшеліктері: қызыққұмарлық, білімге құмарлық, білу қажеттілігі, яғни, білім шыңына алып бару үшін, бұл түсініктермен әр мұғалімге анық алты саты белгіленеді. Оның бірінші сатысында барлық балалар болады, яғни, дарынды және дарынды еместер. Қызыққұмарлық, жаңа нәрсені білу құмарлығы, интеллектуалды стимуляция, ресейлік психологияда анықталатын және ми пікірлерінің қажеттіліктері әрбір дені сау балаға сипатталынған (Л.И.Божович, Л.А.Венгер, А.В.Запорожец, Н.С.Лейтес т.б.) [1,5].

И.П.Павлов өзінің жұмыстарында оның шығу және анықталу механизмін де ашты. Ол мынадай шартсыз рефлекс қатарына бұл азықтық, қорғану және де зерттеу рефлексі де бар деп сызып көрсетті. Бұл рефлекс адамда және ең жоғарғы маймылдарда бөрекше күшке жетеді. И.П.Павлов былай жазған «Пайдакүнемсіздік білім құмарлығы» өзіндік түсінікке ие [6].

Бұл қажеттілік мидың әсерлерінен жай – жай білім құмарлыққа ауысады, яғни, оны білу қажеттілігінің екі деңгейі сияқты қарастыруға болады.

Білімге құмарлық немесе ми белсенділігі, жалпы түрде ми қабілеттілігінің конгломераты және мотивациялық факторлар сияқты ұсынылады. Білімге құмарлықтың тұруы тағы да бір маңызды ерекшелікке байланысты зерттеулер қатарына белгіленген. Мұнда мәселе сөз эмоциясы туралы айтылған.

Эмоциялар, бұл қажеттіліктер индикаторы және олардың қанағаттану дәрежесі бізге белгілі. Білім құмарлығының анықталуы жағымды эмоциялар орталығымен тығыз байланысты. Бұл процесті зерттеген зерттеушілер былай айтып отыр, дарынды балалар мидың зорығуынан қанағаттанады. Бірақ, эмоциялардан басқа психикалық дарытулардың мынадай формасы бар, ол – бостандық. Бұның механикасына тоқталсақ, бостандық нақты сол қажеттілікті тауып, яғни, тұлғалық сферада мотивациялы – қажеттіліктер құрымылымында тұрақты. Бостандық өзі де спецификалық қажеттілікті

көрсетеді – қажеттілікті жеңу.

Көбінесе дарынды балалар білімге, қоршаған ортаны зерттеуге ұмтылады. Дарынды бала өзінің зерттеулеріне шектеу қоюды жек көреді және бұл оның сапасы. Атақты маман дарындылықты зерттеуде Н.С.Лейтес былай деп бекітті: «мидың ізденуінде ерекше қажеттілік бар». Көбінесе, ең жоғарғы деңгейде қабілеттіліктердің дамуын қамтамасыз етеді. Н.С.Лейтес: «Баланың білімге құмарлығын сақтап қалса, онда қабілеттіліктерге тұрақты дамуға стимул береді»[7].

Дарындылықты уақыт ағымына қарай ерте және кеш кездегі дарындылық деп айтуға болады.

Бұл әдебиетте ең көп айтылатын және дарынды бала мәселесіне байланысты (Ж.Ш. Террасье, П.Мерги және т.б.). Зерттеушілердің айтуы бойынша «диссинхрония – көптеген адамдарға тән психологиялық құбылыс, бірақ гетерогенді дамуына байланысты интеллектуалды дарынды балаларда ерекше байқалады» [8].

Ж.Ш. Террасье, диссинхрония – қоршаған ортамен қатынаста қиналатын интеллектуалды дарынды баланың күйі. Әдетте диссинхрония әлеуметтік және психикалық деңгейде көрінеді. Бірінші деңгей бала мен оны қоршаған орта арасындағы «алшақтықпен» - оның интеллектуалдық даму жылдамдығымен және басқа балалардың орташа (немесе төмен) даму жылдамдығымен көрінеді. Диссинхрония екі деңгейде анықталады. Сыртқы (әлеуметтік) және ішкі. Сыртқы, әлеуметтік диссинхрониясының симптоматикасы көптеген жұмыстарда сипатталған. Диссинхронияның бұл түрі дарынды баланың айналасындағылармен қарым қатынасында байқалады. Мамандар көзіне бірінші ішкі диссинхрония түседі, яғни, бұл ерекше қабілеттіліктердің дамуын немесе ерекше функциялардың деңгейінің дамуының ұқсаспау мәселесін талқылау. Әлеуметтік диссинхрония, мүмкін болмай қалмайтын құбылыс, сондықтан әдеттегідей және табиғи деп айтуға болады. Істің бәрі ішкі диссинхрониясымен қиындау болып тұр.

«Дарындылық» деп 3 негізгі параметрге сәйкес жағдайда ғана айтуға болады, яғни 1) әлеуметтік даму, 2) интеллектуалдық қабілеттілік, 3) креативтілік. Егер даму параметрлердің біреуіне сәйкес келмесе, онда біз дарынды баламен емес, ол бір маңызды, бірақ ерекше психологиялық қабілетке ие деп қорытынды жасай аламыз.

Педагогтың балалар психикасына әсер етудегі рөлі қарым-қатынас стилі арқылы көрінеді.

Дарынды балалардың ересектермен, әсіресе, педагогтармен қарым-қатынасы өте маңызды, себебі балада мектептегі оқуға өтумен байланысты өзінің іс-әрекетіне, ересектермен және құрбыларымен жаңа қатынасқа, жаңа өмір салтына өту дайындығымен қатар, білімдерді меңгеру дайындығын қамтитын, оқушының әлеуметтік позициясы қалыптасады. Ересек адам баланы жаңа іс-әрекеттерді орындауға дұрыс үйретсе, оның оқуға деген қызығушылығы нығайып, оқуудың жағымды мотивациясы қалыптасады. Сонымен қатар, жеткіншектің таным процесі де дами түседі.

Жалпы, жеткіншектік кезеңде дарынды балалардың оқу процесінде қажетті бағдарламаға сай материалдарды қабылдауы бейнелермен объектілерді салыстырып түсінуі маңызды. Оқу процесінде қабылдау ойлануы талап етеді. Оқушы көбіне қызғылықты материалға көңіл бөліп, қиын материалды оқығысы келмейді. Сондықтан жеткіншек материалды тұтас қабылдай алмай, үзінді етіп мәнсіз қалдыруы мүмкін. Ал дарынды жеткіншек зейіні олардың тек қызық объектіге назар аударуымен шектелмейді. Олардың ой-өрісі қалыптасып қалғандықтан, әр нәрсеге яғни қызықты және қызық емес объектілерге арнайы түрде зейінін бөле алады. Жеткіншек зейіні сабаққа қалыптасса, онда ол назарын бір объектіден екінші объектіге аударып отыруға толық мүмкіншілігі бар. Жеткіншек жады мен есі төменгі сынып оқушыларына қарағанда өз айырмашылығымен ерекшеленеді. Себебі төменгі сынып оқушысы мазмұнды ғана жадында сақтаса, ал жеткіншек мазмұнды мағынасына қарай есінде қалдырады. Ж.Пиаже жеткіншектерде ойлаудың ең күрделі тәсілі, формальдық операция жасау көрініс табатынын айтады[9].

Жеткіншектік кезеңде жеке заттарды ұғымға жатқызып, оларды топтастыру, олардың өзара байланысын білу кеңінен өріс ала бастайды.

Психолог В.В. Давыдов баланың абстрактылық ойының дамуына ерекше мән береді. Абстрактылық ой дегеніміз-нақты заттарға мән бермей, солардың негізгі белгілерін біріктіріп, жалпылап бейнелеу. Сонымен бірге, жеткіншек жекеден жалпыға, жалпыдан жекеге ойша көшіп отырады. Жеткіншек нәрселердің сырын жорамал амалына, яғни аналогияға сүйеніп біледі. Тиісті мәселелердің сырын жорамалға сүйеніп білу ойланудың жоғарғы түрі болып саналады. Математика, физика пәндерінде қолданылатын амал-тәсілдерді тиісті шешіп шығаруда қолдануға үйренеді. «Егер бұлай болса», «мынандай қорытынды шығады» деген сияқты формальдық операцияларды ойша қолдана алу, жеткіншектің ой- өрісін кеңейтіп, келелі міндеттерді шешуге жағдай туғызады[10].

Мектептегі жағымды атмосфера балалардың көбіне құрдастарымен қарым-қатынас жасау мүмкіндігіне байланысты артады. Жеткіншек үшін сабақ тек оқу емес, сонымен бірге сыныптастарымен, мұғаліммен жасалатын қарым-қатынас, елеулі әрекеттер, толғаныстарға толы ахуал. Матриалдың өте қызықты түсіндірілуі және сабақта мұғалімнің жұмысты ұйымдастыру шеберлігі ғана жеткіншекке жолдастарын ұмыттыра алады. Жеткіншекте жеке мүдделер, ұнамды сабақтары мен қызығулары пайда болады. Тәжірибенің, айналадағы ортамен және адамдармен байланыстың молайып, ұлғаюы жеткіншектің оқуға деген зейінін кемітеді. Жеткіншектің оқуындағы қолайсыздықтың бірінші көрсеткіші төменгі сыныптармен салыстырғанда үлгерімнің төмендеуі.

Мұның себептері оқу материалдарының игеру әдісінің дұрыс болмауына, оқуға деген көзқарастағы олқылықтар. Бұл екеуінің табиғи салдары-білімдегі олқылықтардың көбеюімен байланысты болуы мүмкін.

Жеткіншектер қатал мұғалімдерді көп жағдайда үлкен құрметпен қарап, бағалайды. Себебі ондай мұғалімдердің бойынан білімділікті, әділдік пен мейірімді көріп, матриалды тартымды әрі түсінікті етіп түсіндіре білетінін, сабақты қарқынды ұйымдастырып оған оқушыларды тарта білетін қабілетіне мойынсұнады.

Жеткіншектік кезеңде оқу деген ұғымның мағынасы кеңейеді. Өйткені, білім алу оқу программасының шеңберінен шығып, мақсатқа сай жүзеге асады. Оқу мен білімге деген көзқарас әр балада сапалық жағынан әр басқа болуы мүмкін. Көптеген жеткіншектерде ақыл-ой жұмысына деген тұрақты бейімділік, жаңа білімдер мен қасиеттерді меңгеруге ұмтылады. Ғылымның тиісті салаларына, өнер мен техникаға тұрақты ынта пайда болады. Жеткіншектерде мазмұны мектеп программасынан дербес қызметте жеке бастың бағалы қасиеттері қалыптасады.

Жеткіншектік кезеңде мектептегі оқу формалды іс-әрекетке айналуы және оқудан басқа күшті мүдделер басым болуы мүмкін. Оқудың қажеттігін абстрактілі түсінудің өзі жеткіншек үшін жұмыс жасаудың жеткілікті стимулы болмайды. Позициялық себептердің ынталандырушы күші күшті болуы мүмкін. Алайда баға алуды оқудағы басты нәрсе деп қарау, игерілетін білімге ықылас болмаған жағдайда оқу қызметінің күйреуіне апарып соғады. Оқу қызғылықсыз ауыр еңбекке айналып, білімнің формальды ғана сипаты болады.

Жалпы, жеткіншек кезеңде дарынды балалардың оқу іс-әрекетіне деген қызығушылығын арттыру мәселесі ең бірінші кезекте ата - аналар мен педагогтардың сол кезеңнің психологиялық ерекшеліктеріне қарай ұйымдастырылуы маңызды.

Әдебиеттер

1. Рослякова Н. И. Одаренность детей: проблема выявления, обучения // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – Т. 37. – С. 71–75. – URL: <http://e-koncept.ru/2015/95637.htm>.
2. Кара Ж.Ю. Общая психология: краткий курс. Ростов-на-Дону: Феникс, 2014. 190 с.
3. Лохов М.И., Фесенко Ю.А., Рубин М.Ю. Плохой хороший ребёнок. (Проблемы развития, нарушения поведения, внимания, письма и речи). 2-е издание. СПб: 2015. 320 с.
4. Психология одаренности: от теории к практике. Под редакцией Д.В.Ушакова. Москва. Институт психологии РАН. 2012.
5. Юркевич В.С. Одаренный ребенок: иллюзии и реальность. М.: Просвещение, 2014. 136с.
6. <https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/355029-statja-rabota-s-odarennymi-detmi>
7. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность школьников: Учеб. Пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений М: Издательский центр«Академия», 2000 – 320 с.
8. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия (избр. труды). Москва-Воронеж, 1997. С44.
9. Грабовский Л.И. К вопросу о классификации видов детской одаренности. //Педагогика, 2003, №8
10. Психология одаренности детей и подростков. Под ред. Н.С. Лейтес, М., 1996, с. 2–30.
11. Щепланова Е.И. Трудности в учении одаренных школьников. //Вопросы психологии, 2003, №3.

**Серікбаева Айдана, ОП-19-1к мамандығының студенті, Caspian University
Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж., псих.ғ.к., қауым. профессор**

СТРЕССТІҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ НЕГІЗГІ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада стресстің алдын алу әдістері бойынша заманауи психофизиологиялық зерттеулер жинақталған. Зерттеудің өзектілігі стресстің салдары ағзаның өмірлік белсенділігіне жан-жақты

деструктивті әсер ететіндігінде, адамдардың денсаулығына нұқсан келтіретіндігінде. Зерттеудің негізгі мақсаты - стресстің себептерін талдау және оның ықтимал алдын алу. Мақалада ғылыми білімге негізделген проблемалық аймақтар мен мәселелер және п стресстің жағымсыз салдарын болдырмау және стресс жағдайында адамдарды қорғаудың көптеген әдістері көрсетілген.

Түйін сөздер: алдын алу, стресс, психоэмоционалдық стресстің салдары, психикалық денсаулық, рефлексивті технологияларды қолдану, рефлексияны дамыту.

Стресс – бұл күтпеген шытырман жағдайда туатын эмоциялық күй. Қауіп-қатер жағдайындағы әрекеттер, жылдап шешімге келу қажеттілігі, қауіп төнген сәттегі реакция, күрт өзгерген жағдайдағы мінез-құлық стрестік күйлер болып табылады [1].

Стрестік жағдайда мақсатты әрекетті, зейінді аудару мен бөлуді жүзеге асыру қиынға соғады, әрекеттің жалпы тежелуіне әкелуі мүмкін. Бірақ дағды мен әдет өзгеріссіз қалады да саналы әрекет орнына жүреді.

Стресс кезінде қабылдау, ес қателіктері, кенеттен көрінген қарсыластардың санын анықтауда күтпеген жерден туған әсерге сай келмейтін реакциялар болуы ықтимал. Бірақ кейбір стресстің адамдардың күшін арттыруы, әрекетін жандандыруы, ойдың ерекше айқындығы мен дәлдігін және стеникалық эмоция туғызуы мүмкін[2].

Стрестік жағдайдағы мінез-құлық көбінесе адамның жеке басының ерекшелігіне – оның жағдайды тез бағалай білуіне, күтпеген жағдайда қолма-қол бағдар табу дағдысына, ерік жинақтылығына, батылдығына, әрекет мақсаттылығы мен ұстамдылығының өрбуіне, осы тәрізді жағдайда бастан кешірген мінез-құлық тәжірибесіне байланысты болады.

Фрустрация – тұрақты жағымсыз эмоциялық күйге душар ететін, шектен асқан қанағаттанбаушылық фрустрацияның, яғни сана мен әрекеттің бұзылуының негізі болады. Тілге, мақсат, түрткінің жүзеге аспауының бәрі фрустрация туғыза бермейді. Фрустрация қанағаттанбаушылық дәрежесі адамның төзімін тауысарлықтай болған жағдайда көрініс береді [3].

Қақтығыс (лат. тілінен conflictus – соғылысу) – жекелеген индивидтерді, өзара тұлғалық немесе тұлға аралық, адамдар тобы арасындағы ұшқыр эмоционалды бастан кешулермен байланысты қарама қарсы бағытталған, бір-бірімен үйлеспейтін бағыттардың соғылысуы [4].

Келісушіліктердің болмауы әртүрлі көзқарас, пікірлер, идеялар, қызығушылықтардың және т.б. болуымен байланысты.

Психологиялық сау тұлғаның қалыптасуының психологиялық-педагогикалық шарттары. Стресске табандылықтың төмендігі қандайда бір тұлғалық факторлармен байланысты екендігін қарастырайық. Қазіргі кезде бұл мәселеге қатысты нақты позиция жоқ. В.А.Бодровтың пікірінше, өмірде ақ- жарқын адамдар психологиялық табанды болып келеді, көңіл- күй фоны төмен адамдар керісінше психологиялық табандылығы да төмен болып келеді. Сонымен қатар табандылықтың үш негізгі сипаттамасын бөліп көрсетеді: бақылау, өзіндік баға, сынау [5].

Адам денсаулығының деңгейі оның мәдениетіне тікелей байланысты. Адам бойында денсаулықты сақтауға деген тұрақты мотивация, ұмтылыс, мақсат болуы керек. Адам өзінің генетикалық, физиологиялық, психологиялық мүмкіндіктерін білуі, өз ағзасының резервті мүмкіндіктерін дұрыс бағалап, оны рационалды білуі тиіс. Психологиялық денсаулықты дамытуда келесідей негізгі бағыттар ұсынылады: аксиологиялық, құралдық, қажеттілік-мотивациялық және дамытушы.

Аксиологиялық бағыт - өзінің, басқалардың кемшіліктерін адекватты саналау арқылы өзін және басқаларды қабылдай алуды қалыптастырумен сипатталады.

Құралдық бағыт - өз сезімін, мінез-құлық себептерін, іс-әрекетінің нәтижесін саналы түрде бағалап, болашаққа жоспар құру талаптарын қамтамасыз етеді, яғни тұлғалық рефлексияның қалыптасуын қарастырады.

Қажеттілік-мотивациялық бағыт – ең алдымен дұрыс таңдау жасай алу, өз таңдауы үшін жауап бере алу, өзіндік өзгеулерге және тұлғалық дамуға қажеттіліктерді қалыптастыра алу.

Дамытушы бағыт – жеткіншек шақтың аяғына таман келесі негізгі жаңа құрылымдардың қалыптасуын қарастырады: Эго – идентификация (Э.Эриксон), жыныстық идентификация және тұлғалық анықталу (Л.И. Божович). Э.Эриксон бойынша, эго-идентификация өзіндік тұтастықты, белсенділікті және өмірлік күшті, өзіндік құндылықтар мен құзыреттілікті сезіну. Жыныстық идентификация – бұл өз сексуалды мінез-құлқы және сексуалды позициясы жайлы көзқарастардың болуы. Л.И.Божовичтің көзқарасынша, тұлғалық өзіндік анықталу адамның ересек қоғам мүшесі ретінде, өз болашағының мәселелерін шешетін ішкі позициясының қалыптасуы. Бұл бағыт ересек жеткіншектерде әлем және өзі жайлы көзқарастардың мәнділік жүйесінің қалыптасуымен, өз өмірінің мәнділігі жайлы сұрақтар қою және болашақ мамандық таңдаумен байланысты сипатталады [6].

Көңіл-күйдің оң фоны. Белсенді өмір сүретін ағза стрестік тітіркендіргіштердің әсеріне ұшырамайды. Г.Селье стресспен күрестің келесі құрамын ұсынды: салауатты өмір салты; позитивті ойлау; стресті фармакологиялық түзету, яғни фитоадаптогендерді қолдану; белсенді өмірлік бекіту позициясы; ертеңгілік дене шынықтыру [7].

Рефлексивті технологияларды қолдану. Рефлексияны дамыту. Индивидуалды коррекциялық жұмыстар. Ф.Е.Васильюктің күрделі жағдайларға берген анықтамасы. М.Кляйн, И.В: Дубровина, В.Франкйдің күрделі жағдайлардың позитивті жақтарын қарастыруы. Көңіл-күйдің оң фоны. Рефлексивті технологияларды қолдану.

Рефлексияны дамыту. Индивидуалды коррекциялық жұмыстар [8].

Стресстің алдын-алу негізінде келесі негізгі жолдар жатыр:

- Біріншіден, жеке өміріне ақылды қатынас, оның белсенді құрылуы. Р.Л. Кричевскийдің ойынша өмірге ақылды қатынаста болу қағидасына келесілерді жатқызуға болады: Біздің мүмкіндіктерімізге үнемі өмірлік мақсат қоюымыз керек және соған жету. Бұл қағида біздің бағдарымыздың динамикалылығын талап етеді. Үлкен икемді бағдарға ие және үлкен жақын және перспективалы (болашағы бар) мақсат бар, оларды ауыстыруға қабілетті студент, сәтсіздік жағдайында, стресті басқару қабілетін көрсетеді.

- Бастыны қосымшадан ажырата алу. Бұл қағида өмірдің негізгі, басым жолын табуға бағдарлайды. Оқиғаға әсер ету өлшемін білу, яғни өзіміздің мүмкіндігімізді бағалағандай, сондай-ақ біз болып отырған жағдайды бағалауда шынайы болу. Қағиданы елемей тек күшті босқа шашуға ғана емес, сондай-ақ дистриске алып келеді. Г.Селье мынадай кеңес береді: «қандай да болсын өмірлік ситуацияға соқтығыссаң да алдымен – күресуге тұрады ма, жоқ па соны ойлау керек».

- Мәселеге түрлі жақтан қарау. Бұл жерде пайда болған мәселені көруде көп жоспарлы болу, оған түрлі бағытта қарай алу қабілеті, адамдар және оқиғаларды бағалауда икемді бағыттың қажеттілігі туралы сөз болып отыр. Француз ойшылы Мантень айтуынша: «Адам не болып жатыр одан емес, ол болып жатқанды қалай бағалайды содан зардап шегеді». Бұл принцип стресс объективизациясын жүзеге асыруды талап етеді яғни, бастапқыда не нәрсе катастрофалық немесе трагедиялы болып көрінді, соны объективті бағалау.

- Өзін күптеген оқиғаларға алдын-ала дайындау. Өзімізді мүлікке болатын оқиғаларға дайындай отырып, біз икемділікті шынайылыққа реалды қарауды көрсетеміз, керек емес иллюзиялардан құтыламыз, осылайша, жағымсыз жаңалықтарға дайындаламыз. Шынайылық, шын мәнінде қалай, солай қабылдау керек, қиялымыздағыдай емес. Болып жатқан оқиғаны шынайы бағалау, пайда болған мәселені ақылмен қабылдау және шешу.

- Қоршағандарды түсінуге тырысу. Басқаларды дұрыс түсіну, олардың мінез-құлқының мотивін түсіну, олардың ішкі әлеміне ену, олардың ішкі әлеміне ену, мінез-құлықтың икемді жолын таңдауға, керек емес қатығысулардан құтылуға, ақырында өзін психологиялық жайлылықтың бірнеше деңгейімен қамтамасыз ету.

- Болып жатқан оқиғалар сабағынан жағымды тәжірибені игере алу. Кез келген меңгерілген тәжірибе, адамдарды және жағдайларды бағалауда біздің мүмкіндігімізді кеңейтеді, сонымен сонымен қатар өмірлік адаптациясы қабілеттендіреді.

- Толық өмірмен, оның әрбір мезетінде өмір сүру. Біздің өміріміздің күрделілігіне қарамастан, жай тіршілік ету емес, өмір сүру керек, әр бір күн және әр бір сағат өмір сүру қажет.

Екіншіден, индивидуалды өмірдің стрессогенді факторларын болжау және стресске алдын-ала дайындау, яғни стресске – тұрақтылықта қалыптастыру. Бұл бағытқа келесілерді жатқызуға болады:

- түрлі тесттік әдістемелерді, өзін тану үшін өзіндік бағалауды пайдалану;
- стресс бойынша арнайы әдебиеттерден, басқалардың тәжірибесімен танысу;
- адекватты өмір бейнесін динамикалы қалыптастыру (егер өзгертулер қажет болса, онда оларды

енгізу);

- физикалық жаттығулар;
- қолдау беретін тиімді ортаның болуы (жанұя, әлеуметтік орта, достары, туыскандары).
- ерік қасиеттерінің қалыптасуы (мақсатқа ұмтылушылық, тұрақтылық, ынталық, ұстамдылық,

шешімге келе алу) [9].

Стреске қарсы әрекет ету өлшемдері арнайы жүйеде қарастырылады. Бұл жүйенің негізгі құрылымдық элементтеріне келесілерді жатқызса болады:

Біріншіден, стрестің индивидуалды бейнесін талдау.

Стресс – тұлғалық және жағдайлық құбылыс. Талдау мынадай міндетті әрекеттерді талап етеді.

- стрессорлар тізімін құру немесе жағдайды болжау.

- Стрессорға рангілеу (күштіден, әлсізге қарай).

- Стрессорларға қатысты реалды және нақты әрекеттерді жоспарлау; әрекеттің келесі үш түрін бөліп көрсетуге болады.

- тез арадағы әрекет;
- перспективті әрекет;
- елемей немесе бейімделу.

Екіншіден, органикалық физиологиялық мүмкіндіктерін стресске қарсы әрекет ету үшін шақыру:

- сұйықтық өлшемін ұлғайту;
- тағам;
- дем алу;
- физикалық жаттығулар;

Үшіншіден, стресске қарсы әрекет ету үшін психофизиологиялық мүмкіндіктерді шақыру немесе психикалық өзіндік реттеу.

Психикалық өзіндік реттеу – өзінің күйін реттеу үшін арнайы ұйымдастырылған психикалық өзіндік

реттеудің негізгі түрлеріне жататындар:

- релаксация денеде саналы жүйке-бұлшық еттік босаңсу формасында;
- релаксацияның теоретикалық алғышарттарының негізгі ережелері:
- стресс және мазасыздану бұлшық еттік қысымдармен байланысты;
- бұлшықет қысымын әлсірету жолымен бастан кешіру, мазасыздану, тағы басқа жоғары қозушылықтың төмендеуіне жетуге болады.
- бұлшықеттердің босаңсуы, қысыммен салыстырғанда жеңіл жетуге болады.
- стресспен күресуде релаксация дағдылары ерекше қажетті. Ол дене қысымды азайтады және физикалық қозуды төмендетеді.
- аутогенді жаттығу түріндегі өзіндік иландыру, психикалық өзіндік реттеу күйінің ерекше әдісі, жылулық сезімін саналы сенуге негізделген, түрлі мүшелердің және дене бөліктерін жеңілдетуге негізделген.
- сенсорлы репродукция немесе визуализация формасындағы өзіндік илану, жағымды орын бейнесін түгелімен ойша қайта құруға, әдемі көріністі және өзінің ондағы сезімін ойша қайта құруға негізделген күйдің психикалық өзіндік реттеудің ерекше әдісі.
- медитация – (лат. meditatio – ойлау, ойлану, ойластыру) – адам психикасын, өзіне терең шоғырлануға енгізуге бағытталған, ақыл-ой әрекеті көмегімен болатын психикалық өзіндік реттеудің әдісі – медитацияның басты мақсаты - үйлесімділік сезімін жету [10].

Бірінші кезекте өзіндік көмек көрсету өлшемдері.

Стресстің әсері қарқынды, күтпеген және ұмтылған болғаны соншалықты, біздің денсаулығымызға әсер етуі мүмкін. Мұндай жағдайда әрбір студент бірінші кезекте өзіндік көмек көрсету негізін білу керек. Мұндай көмекке төмендегілер жатады.

- өткір стрестік жағдайда ешқандай жауапты шешім қабылдауға болмайды.
- жайлап онға дейін санаңыз.
- дем алысыңызға көңіл бөліңіз. Мұрынмен жайлап ауа жұтып, сосын біраз уақыт демді ұстап тұрады [11].

Айтылғандай, стресстің белгілі бір деңгейі бізге қажет. Бірақ әр адам өз бетінше бөлек болғандықтан, бұл деңгейлер ерекшеленуі мүмкін. Біздің арамызда кейбір адамдар селкос, толық тыныштықта болғанды қалайды.

Өмір ағыны барлығымызды бір желіспен алып бара жатқаны белгілі. Күнделікті өмірдегі адам тіршілігі алуан түрлі іс-қимылдармен алмасып жатыр. Әрбір сол іс-қимылдардың ұштасатын жерлері де бар. Таңертеңгі ұйқыдан оянган мыңдаған “ара ордасы” секілді бүкіл адамзат атаулы бір ағынға түседі. Осындай үздіксіз арақатынастың арасынан біздің өмірге керексіз де, бірақ әрдайым келіп отыратын жағдай туады. Оның мағыналыда түсінікті атауы-стресс.

Стресстің біздің тұрмысымызда, жұмыста, мектепте, отбасында болмауы мүмкін емес. Бір сөзбен айтқанда стресс адаммен өмір бойы серік секілді. Сол себептен қазіргі заманда стресс мәселесін толық көлемде қарастыру пікір анық туындап отыр. Сонымен қатар, тек стресті зерттеп ғана қоймай, оны жеңу жолдары айқындалып, белгілі бір, жүйе тұрғысында берілуде. Осы тұрғыдан алғанда біздің әдебиеттерге шолу жасап, оқып түсінгеніміз бойынша кез-келген студенттің кездесетін өмір қиындықтарына төзе алмай жағымсыз стресске ұшырап көптеген ауруға шалдығып қалмауы және оқу үрдісінде жақсы жетістікке жетуі үшін, студент сол стресстің алдын-алумен қатар стресске ұшыраған кезде соны жеңіл қабылдау негізінде осы тренингтерді және жоғарыда берілген кеңестерді біліп жүруі қажет.

Сондықтан да кез-келген тұлғаөмірінде кездесетін қиындықтарына төзе алмай жағымсыз стресске ұшырап көптеген ауруға шалдығып қалмауы және оқу үрдісінде жақсы жетістіктерге қол жеткізу үшін, студент кез келген психологиялық стресстің алдын-алумен қатар стресске ұшыраған кезде соны жеңіл қабылдау негізінде 1 бөлімде ұсынылған тренингтерді және жоғарыда берілген кеңестерді біліп, қажет болған жағдайда психологиялық сауаттылықпен өз игілігіне қолдана алуы қажет.

Әдебиеттер

1. Большой энциклопедический словарь. М., 2000.
2. Занковский А. Н. Профессиональный стресс и функциональные состояния // Психологические проблемы профессиональной деятельности. М.: Наука, 1991.
3. Леонова А.Б., Кузнецова А.С. Психологические технологии управления состоянием человека. – М: Смысл, 2009.
4. Писаренко В.М. Роль психики в обеспечении эмоциональной устойчивости человека // Психол. журн. 1986. Т.7. № 1. С.62-72.
5. Кокс Т. Стресс. М., 1981.
6. Гримак Л.П. Резервы человеческой психики. М.: Политиздат, 1987, 286 с.
7. Василюк Ф.Е. Психология переживания. М., МГУ, 1984.
8. Черепанова Е. Психологический стресс - помощи себе и ребенку. - М., 1997.
9. Рогов Е.И. Эмоции и воли. М.,1999.

10. Фонтана Д. Как справиться со стрессом. Перри Г. Как справиться с кризисом. Брум А., Джеллико Х. Как жить с вашей болью / Перевод с англ. М., Педагогика-Пресс, 1995.

11. Анализ причин стресса и методы его профилактики // Психология и право - 2012. Том2.№2] Портал психологических изданий PsyJournals.ru — https://psyjournals.ru/journals/psylaw/archive/2012_n2/52061?ysclid=lhs2w3wz411442197

Рахметолла Айсана, ОП-19-1к мамандығының студенті, Caspian University

Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж., псих.ғ.к., қауым. профессор

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ӘЙЕЛ: ОНЫҢ РӨЛІ МЕН МӘРТЕБЕСІ

***Аңдатпа.** Мақалада мемлекетіміздегі қазіргі қоғамдағы әйел: оның рөлі мен мәртебесі, әйелдің тәуелсіздігі мен отбасындағы орны, әйел карьерасының типтері, әйелдің карьералық өсуінің психологиялық мәселелері қарастырылған. Әйелдің кәсіби және отбасылық рөлдерінің шет ел, ресей, отандық ғалымдарымыздың еңбектеріне қысқаша талдаулар жасалған.*

***Түйін сөздер:** әйелдің қоғамдағы рөлі, отбасындағы әйел, әйел статусы, әйел карьерасы, әйелдің кәсіби статусы.*

Еліміз тәуелсіздік алған жылдардан бері, әлемдік өркениетке тиімді интеграциялануы арқылы экономикалық-әлеуметтік қатынастарда дамыды және ол өркениеттің тәжірибелерін алды. Бұл жылдары жаңа ұрпақ қалыптасты, тіпті цифрлық ұрпақты әлеуметтік ортамызға кейде өзіміз байқамай, кейде мақсатты түрде орнықтырып алдық. Аталған мәселе бүгінгі таңда өзінің өміршеңдігін дәлелдеп отыр. Осыған орай, әйелдердің билік пен қазақстандық қоғамның саяси өміріне қатысуы өзекті мәселе және тәуелсіздік алған сәттен бастап, барлық деңгейдегі әйелдерді қолдау мәселелері мемлекеттік саясаттың күн тәртібінде болды.

Қазақстан Орталық Азия елдерінің ішінде бірінші болып, қоғам өмірінің барлық салаларында гендерлік теңдікті қамтамасыз етуге арналған ұлттық орган – Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі Ұлттық комиссияны құрды[1].

Статистикаға жүгінсек, бүгінгі таңда барлық педагогтардың 73 пайызы, дәрігерлер мен медицина қызметкерлерінің 87 пайызы әйелдер болып табылады. Барлық бюджеттік сала қызметкерлерінің 60 пайызы әйелдердің үлесінде. Мемлекеттік басқарудың барлық жүйесі көп жағдайда олардың кәсібилігінің арқасында жұмыс істеп тұр.

Соңғы жылдары гендерлік ерекшеліктерді ескере отырып жасалған кәсіби жетістікке жету жайында бірқатар зерттеулер пайда болды.

Қоғамдық санада карьералық алға басулар процесі әдетте ерлер жынысты өкілдерімен ассоцияланады. Алайда, әйелдердің эмансипациясы көп мәселелерге алып келді, себебі көпшілік әйелдер өзін-өзі дамыту сферасын таңдауда отбасы ғана емес, карьераны да өзінің жеке және кәсіби потенциалын дамытуды көздейді.

1975 жылы Мехикода өткен ООН-ның ең алғашқы әйелдердің конференциясы әйелдер карьерасы және оның жоғары басшылық орындарда отыруы туралы жалпы дискуссияларға нүкте қойып, әйелдің карьералық психологиясы саласында зерттеулер өткізуге, жүргізуге стимул болды.

Шет елде әйел карьерасы мәселелерін зерттеудің 30-жылдық тарихы бар. М.В. Сафонов әйел карьерасын зерттеудің бірнеше кезеңдерін бөліп көрсетеді[2].

1970 жылдары негізгі зерттеу бағыттары әйелдердің карьералық бағдарлануына әсер ететін әлеуметтену процестерін, әйелдердің карьералық алға басуларындағы бөгеттерді, карьерада жетістікке жетуге мүмкіндік беретін әйелдердің тұлғалық сипаттамаларын, әйел еңбегін қанағаттандыруды анықтайтын факторлар, әйелдердің өмір кезеңдерімен карьераға бағдарлануының өзара байланысын қарастырылған зерттеулер болды.

1980 жылдары әйелдердің жұмыс орнындағы дискриминациялық жағдайларды, жынысына байланысты алға жылжудағы бөгеттері, «жұмыс-отбасы» рөлдік дау-дамайды, әйелдердегі жұмыстағы карьералық стерестің болу себептері мен оны жеңу жолдарын, карьералық бағдар мен карьералық бірдейлікті қалыптастыру сияқты приоритетті бағыттарын зерттеу болды.

1990 жылдары негізінен карьераны құру процесін сүйемелдейтін эмоционалдық қысыммен күресу үшін әйелдер қолданатын карьералық шешімдерді қабылдау, карьералық механизмдері меңгеру, карьералық процесіне әсер ететін жеке қасиеттерді зерттеулерге мән беріле бастады.

Н.И.Захарова «эйелдер карьераны құруға байланысты шешім қабылдау процесі бәрінен бұрын бөгеттерді жеңуге әкеледі» деді. Өзінің кәсіби-тұлғалық әлеуетін дамытқысы келетін әйел: қоғамдағы әйел орнына қоршаған ортаның дәстүрлі көзқарастары мен пікірлері сөзсіз дау-дамайды алып келетін карьераны бастау керек пе? деген күрделі шешімдерді қабылдауына тура келеді. Ол сонымен бірге, ер азаматтар сияқты ақша, абырой, жұмыстан қанағаттану секілді марапаттарға қол жеткізе алады ма? осы сияқты шешімді де қабылдауына тура келеді. Әйел қандай шешім қабылдасын, ол өзінің жеке, отбасы өмірі мен карьерасын арасында өзара үйлестіріп, бірге алып жүреді[3].

С.Адлер және М.Хорнер карьера жолына түскен әйел жолында мәдениет, заң және психологиялық кедергілер кездесетінін айтады[4].

Мәдениет кедергілері әйелдің қоғамдағы рөлі туралы дәстүрлі ұғым-түсініктерді бейнелейді. Көптеген елдерде бұл ұғым-түсініктер жетекші мінез-құлқына, іс-әрекет стиліне қарама-қайшы келеді, сондықтан көпшілік әйелдер карьераға ұмтылмайды, ал еркектер оған қарсы шығатындарға кедергі жасайды. И.Калабихина әлеуметтік кедергілерді талдай келе, олар жұмыс жасайтын әйелдің ұжымы мен жетекшіге де кері әсерін тигізіп қана қоймайды, сонымен бірге, әйелдің өзін-өзі қабылдауына, өзін-өзі бағалауына, өзін дамытамын деген ұмтылыстарына да әсер ететінін айтқан[5].

Заңды карьералық кедергілер әйелдерге қарағанда еркектерге алға басуларда, жұмысқа қабылдау мен қызметтік баспалдақта өсуде, басшылық орындарға негізінен жастар, күші көп еркектер тартылады, тек тәп-тәуір жасқа жетуде карьераны жасау мүмкіндігіне ие әйел жақсы шынайы тәжірибені әйел мен еркекке кепіл болатын заң нормалары арасындағы үйлеспеушілікті бейнелейді.

Әйелдердің карьералық алға басу жолында кездесетін кедергінің бірі психологиялық кедергілер. Олар бір жағынан, басшы әйелмен жұмыс жасағысы келмейтін еркектің «корпоративті» көңіл-күйінен туындаса, екінші жағынан, әйелдің жұмыс пен отбасын үйлестіру қабілеттілігіне сенімсіз болуы, өзінің мүмкіндіктерін дұрыс бағалай алмауы, карьералық алға басудың механизмдері туралы ақпараттардың жетіспеушілігі, дәстүрлі әйелдің рөлдік іс-әрекетіне байланысты әлеуметтік қолдауда кездесетін кедергілер болып табылады.

М.Хорнердің айтуы бойынша жетістік әйелдерде мазасыздық тудырады, себебі, әйелге тән нәзіктікті, әлеуметтік қоршаған ортамен қарым-қатынастың мәнін жоғалту сияқты жағымсыз жағдайлармен байланыстырылады. Бұдан басқа, қызмет бойынша алға басып, қызметтік жетістікке жеткен әйел өзінің балалары, күйеуінің алдында өзін кінәлі сезініп, кәсіби карьерадан саналы түрде бас тартады, сонымен бірге, мәдени дәстүрімізде ерлермен салыстырғанда үлкен жетістікке жеткен әйелдерді мақұл көрмейді. Бұл феномен «жетістікке жетуден қорқу конфликті» деген атқа ие. Отбасы және кәсіби қатынас сфераларындағы жетістікке өзара түсіністікке бағытталған отбасындағы әйелдер жете алады. Сондықтан, отбасылық мәселені бірінші орынға қоятын әйел кәсіби іс-әрекетте жетістікке жетуден қорқа бастайды[6].

Әйел карьерасын зерттеудегі ең маңызды тақырыптардың бірі «отбасы-жұмыс» рөлдік конфликті мен оның әйелге алып келетін психологиялық жағымсыз салдарлары болып табылады.

Жұмыс жасайтын әйелдің рөлдік конфликтісін тұлғаның рөлдерлік конфликтінің жеке мысалы ретінде қарастыруға болады. Бұл кәсіби және отбасы сфераларында бірнеше рөлді орындайтын әйелдің, осы рөлдерге байланысты туындайтын қарама-қайшылыққа толы талаптардың нәтижесінде, оларды толығымен орындау үшін физикалық және уақыттың жеткіліксіздігінен нәтижесінде туындайтын тұлғашылық конфликтісі болып табылады. Бұл сонымен бірге, әйелдің өзі ойлап тапқан, жасаған рөлдік нормалары мен ақталмайтын жоғары талаптарына байланысты болуы мүмкін.

Жұмыс жасайтын әйелдің «отбасы - жұмыс» рөлдік конфликтісіне байланысты көптеген зерттеулерде (О.А.Гаврилица, Ю.Е.Алешина, Е.В.Лекторская, Стеффи Джон, Секаран және т.б.) отбасылық және кәсіби рөлдердің бірігуі әйелдің карьералық бағдарын анықтайды, карьералық шешім қабылдауға әсер етеді деп көрсеткен.

Кәсіби және отбасылық рөлдердің бірігуі Е.В.Трофимованың ұсынған әйел карьерасының типологиялық негіздерінде қарастырылған. Е.В.Трофимова әйел карьерасының алты типін бөліп көрсеткен:

- карьераның бірінші типіне – әйелдер кәсіби мен жеке өмірін қатал бөледі, барлық рөлін өте жақсы орындауға тырысады, үнемі психологиялық қысымда жүреді. Өмірдің мұндай ырғағына шыдай алмастан, мұндай әйелдер жұмыста да (карьеря жасай алмайды), отбасылық өмірде де жетістікке жете алмайды;

- карьераның екінші типіне («күйеуінің көлеңкесінде жүріп») - әйелдер күйеуінің жеткен жетістігін өзінің жетістігі ретінде қарастырады да, карьерадан бас тартады, мұндай әйелдер

отбасылық өмірде жетістікке жетеді;

- карьераның үшінші типіне («тең дәрежедегі карьера») – әйелдер отбасын құру карьераға қарағанда маңызды деп санайды. Бірақ, олар кәсіби бағытта қанағаттану сезімі болғанымен, отбасында бақытсыз.

- карьераның төртінші типіне – әйелдер отбасында да жұмыста да жетістікке жету үшін барын салып тырысады. Бұл жағдайда барлық уақытта отбасындағы және жұмыстағы шамадан артық күш жұмсауына байланысты жоғары рөлдік қысым күрделене түседі де жетістікке жетуге мүмкіндіктер бола бермейді;

- карьераның бесінші типіне (кейінге қалдыру) - әйелдер берік отбасын құрып, балаларын тәрбиелеп (бұған 6-7 жылын жоғалтады) содан кейін ғана, күшті «қамалмен» бірнеше уақыттан кейін карьераға бәсекелестікпен кіріседі;

- карьераның алтыншы типіне – автордың пікірі бойынша, ең ыңғайлы, тиімді карьера типі. Отбасын құрып және балаларын тәрбиелеу кезеңінде әйел кәсіби біліміне, жеке жұмыс уақытына сәйкес келетін, кәсіби құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік беретін және кәсіби тәжірибе жинақтап, өмірлік приоритеттерінің ауысымынан кейін карьераға акцент жасауға тиімді жеке кәсіпкерлікпен айналысады[7].

Кәсіби әйел карьерасына байланысты шет ел және ресей зерттеулерінен алынған мәліметтер лидерліктің әйел және ерлер стилінің қалыптасу себебі әлеуметтену процесінің әртүрлі өтуінде дегенді айтады[6]. Әйелдер екі «әлеуметтенуден» өтеді, бала кезінен бастап мектепте және отбасында қойылатын талаптарды нақты орындауды үйренеді. Әйелдердегі әлеуметтену процесі бала кезден басталады: қыз балалар өз арасында тығыз эмоционалды байланыс орнайтын кіші-гірім топтарда ойнағанды жақсы көреді, ол жерде олардың қарым-қатынас жасауға икемділігі дамиды. Отбасылық және кәсіби өмірге бір уақытта бағдарлану әйелде икемдікті қалыптастырады. Басшы, жетекші әйел топта жұмыс жасағанды жақсы көреді, олар өз қол астындағы қызметкерлеріне сенеді және дау-дамайдан қорықпайды. Олар дау-дамай құзыреттілігін меңгерген.

Әлеуметтену процесінде әйелдер де, ерлер де нақты мінез-құлық стереотиптерге – қоғамда қалыптасқан маскулиндік және феминистік көзқарастарға негізделген гендерлік стереотиптерге ие болады.

Әйелдерде әлеуметтік байланысты нығайтатын дау-дамайды шешуге қабілеттілігі, эмоционалдылығы, интуициясы, қол астындағы қызметкерлермен қарым-қатынасты құруда иерархиялық құрылымға акцент бермейтіндігі бағаланады.

Әйелдердің карьералық өсу жолында гендерлік стереотиптерді жеңуімен кедергілердің азаюы жынысын тәуелсіз тұлғаның қызметтегі маңызын бағалауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. З.С.Айдарбеков, И.С.Өсімбаева. Басшылық қызметтегі әйелдер рөлі. <https://aqiqat.kazgazeta.kz/news/11668>
2. Сафонова М.В. Управленческая психология. М.,1999.
3. Ж.К.Жусипова. Нарық жағдайындағы жастардың мамандық таңдау ерекшеліктері. Магистрлік диссертациясы. 2015 ж.
4. Д.Холл. Профессиональная мобильность: кто и когда принимает решение сменить профессию // СоцИс. 1997. - №11.- С. 48-54.
5. А.Д.Кибанов. Личность и профессия: психологическая поддержка и сопровождение. Учебное пособие. Под ред. Л.М.Митиной. Москва «Академия» 2005. - 336стр.
6. Ю.Е.Алешина, Е.В.Лекторская,1989; З.А.Хоткина, 1996. Женская карьера и женская судьба // Управление персоналом. 1996. - №119(5). - С. 48-52.
7. Е.В.Трофимова. Конкурентоспособность молодых специалистов по оценкам руководителей // Социальная политика и социология. 2007. - №2. - С.174-177.

Болатова Амина

**студентка ОП “Межкультурно-коммуникативный перевод”, Caspian University
научный руководитель: Хавронская М.А., магистр ПД**

Проблема «Межкультурной коммуникации» в работе переводчика

Аннотация: Данная статья рассматривает проблему межкультурной коммуникации в процессе перевода текстов и подчеркивает важность учета культурных различий и

особенностей. В статье анализируются проблемы, возникающие в процессе межкультурной коммуникации, и предоставляются советы и рекомендации для переводчиков с целью избежать недоразумений и достичь эффективного общения между культурами, что становится необходимым в связи с глобализацией и взаимодействием различных культур в различных областях.

Ключевые слова: Межкультурная коммуникация, переводчик, международные отношения, взаимодействие, культура, традиции, туризм, различие, глобализация, фоновые знания, термины, грамматика, связь, особенности, конфликты.

Межкультурная коммуникация представляет собой процесс взаимодействия между людьми, представляющих разные культуры, где каждый из участников имеет свой уникальный набор ценностей, норм, верований и традиций. История межкультурной коммуникации насчитывает множество примеров взаимодействия между культурами, которые происходили на протяжении многих столетий.

Одним из первых примеров межкультурной коммуникации было взаимодействие китайской и индийской культур в VII веке во время построения буддийских храмов в Китае. Это привело к обмену культурными идеями и традициями, которые существуют и по сей день.

Еще одним из знаковых примеров межкультурной коммуникации является переселение людей из одной страны в другую. Например, в период колониальной экспансии Европы в XVI-XVIII веках, европейские колонисты переселялись в другие страны, где взаимодействовали с местными народами, что приводило к обмену культурными идеями и традициями.

С развитием торговли и экономики в XVIII-XIX веках, произошло значительное увеличение взаимодействия между странами, что в свою очередь усилило потребность в межкультурной коммуникации. Переводчики стали необходимыми для устранения языковых барьеров во время торговых переговоров и культурных обменов.

В XX веке, с развитием технологий и средств массовой коммуникации, таких как телевидение и интернет, межкультурная коммуникация стала еще более распространенной и доступной. Однако, это также привело к появлению новых проблем, связанных с искажением культурных особенностей в процессе коммуникации и неправильным толкованием информации.

Действительно, межкультурная коммуникация является ключевым элементом во многих областях нашей жизни. Так, например в сфере международного бизнеса. Компании, работающие на международном уровне, должны учитывать культурные различия во время взаимодействия с клиентами, партнерами и коллегами из других стран. Неправильное понимание культурных особенностей может привести к неприятностям и потере клиентов.

Межкультурная коммуникация важна в международных отношениях и дипломатии. Правительства и дипломатические миссии должны учитывать культурные различия в процессе переговоров и общения с представителями других стран.

Межкультурная коммуникация играет важную роль в туризме, особенно когда люди посещают другие страны и культуры. Отправляясь в путешествие не стоит ждать, что в другой стране все будет так как дома, то есть в привычном русле. Путешественники должны быть готовы к культурным различиям и уважать местные традиции и обычаи.

Межкультурная коммуникация также является важной частью образования. Студенты из разных стран и культур учатся и работают вместе, что помогает им не только понимать культурные различия, но и учиться взаимодействовать друг с другом.

Межкультурная коммуникация становится все более важной в нашем глобализованном мире. Понимание и уважение культурных особенностей являются ключевыми элементами успешной межкультурной коммуникации в любой области.

Проблема межкультурной коммуникации в работе переводчика является одной из самых важных и актуальных на сегодняшний день. В условиях глобализации и роста международных связей, переводчик играет непрерывно растущую роль, позволяя наладить эффективное взаимодействие между людьми разных культур, говорящих на языках. Однако, при выполнении своей работы переводчик может столкнуться с множеством проблем, связанных с межкультурной коммуникацией.

Одной из наиболее распространенных является языковой барьер. В случае, если переводчик не знает языка на должном уровне, это может привести к неправильному переводу и недопониманию. Кроме того, между языками существуют различия в грамматике, синтаксисе и

структуре, которые могут вызвать трудности при переводе. Так, например, в английском языке принято выражать свое мнение открыто и прямо, что может считаться нормой в западной культуре. Фраза "I strongly disagree" будет воспринята как нормальная и принимаемая в западной культуре. Однако в японской культуре такое выражение может быть воспринято как грубость и неуважение к собеседнику. Вместо этого в японской культуре часто используется мягкое выражение "Chotto muzukashii" (немного сложно), которое может означать "Я не согласен, но не хочу вас обидеть своим мнением". Не менее показательным является следующий пример. "千里之堤毀于蚁穴" (qiān lǐ zhī dī huǐ yú yǐ xué) - буквально переводится как "дамба на тысячу миль рушится из-за муравейника". Это выражение используется для описания того, как маленькие проблемы могут привести к серьезным последствиям, и может быть не так понятно на других языках.

Еще одной проблемой межкультурной коммуникации является культурный барьер. Каждая культура имеет свои традиции, обычаи и социальные нормы, которые могут быть непонятны для переводчика. Например, в одних культурах знакомство начинается с рукопожатия, в других – с обмена визитками или приветствия поцелуем. Переводчик должен учитывать эти различия, чтобы избежать недоразумений и конфликтов. Что говорит о том, что недостаточно просто знать языки, нужно владеть обширными фоновыми знаниями. Например, выражение "Namaste", которое широко используется в Индии в качестве приветствия и проявления уважения к собеседнику. Однако, в переводе на языки, где такие формы уважения не приняты, может потеряться их значимость.

Еще одной проблемой межкультурной коммуникации является отличие в понимании терминов и понятий. Некоторые термины могут иметь различные значения в разных культурах, что может привести к неправильному переводу. Кроме того, многие термины не имеют прямого эквивалента в других языках, что может привести к трудностям при переводе. Выражение "arranged marriage" (устроенный брак), которое широко распространено в Индии, может вызвать непонимание в переводе на языки, где индивидуальный выбор партнера для брака более распространен. Или приведем другой пример. Слово "和" (wa) в японском языке обычно переводится как "гармония" или "единство", но его значение глубже, оно символизирует уважение к традициям и общественным нормам, а также коллективизм и солидарность.

Решение проблем межкультурной коммуникации в работе переводчика может осуществляться следующими способами:

1. Повышение уровня знания языка. Чтобы избежать языкового барьера, переводчик должен владеть языком на достаточном уровне, чтобы понимать все нюансы и особенности языка. Для этого рекомендуется изучать язык в течение длительного времени, а также практиковаться в общении с носителями языка.

2. Изучение культуры страны. Переводчик должен знать особенности культуры и традиции страны, чтобы не допустить недоразумений и конфликтов в переводе. Для этого рекомендуется изучать литературу и историю страны, посещать культурные мероприятия и общаться с местными жителями.

3. Учитывать контекст. Для улучшения понимания терминов и понятий, переводчик должен использовать контекст, в котором эти термины используются. Это поможет правильно понять и перевести эти термины.

4. Сотрудничество с другими переводчиками. Переводчик может сотрудничать с другими переводчиками, которые владеют языком и культурой страны, чтобы получить более глубокое понимание терминов и понятий, а также улучшить качество перевода.

5. Использование специализированных программ. Существуют специализированные программы для перевода, которые могут помочь переводчику в решении проблем межкультурной коммуникации. Однако, важно помнить, что такие программы не могут заменить профессионального переводчика, и необходимо проводить дополнительную проверку перевода.

В заключении, проблемы межкультурной коммуникации в работе переводчика являются

сложной задачей, которая требует от переводчика знания языка и культуры страны, а также использования специализированных инструментов и сотрудничества с другими переводчиками. С учетом этих факторов, переводчик сможет добиться высокого качества перевода и эффективной межкультурной коммуникации. Однако, необходимо понимать, что проблемы межкультурной коммуникации не всегда возможно полностью решить, и в некоторых случаях переводчик может столкнуться с трудностями, которые необходимо будет разрешать в процессе работы. В таких случаях, важно оставаться гибким и уметь адаптироваться к новым условиям и ситуациям, чтобы добиться наилучшего результата.

Список литературных источников:

1. Бондаренко, Е. Г. (2015). Межкультурная коммуникация: учебное пособие. Москва: Флинта.
2. Комиссаров, В. Н. (2014). Межкультурная коммуникация: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер.
3. Крысин, Л. П. (2013). Культура и перевод: взаимодействие языков и культур. Москва: МГИМО-Университет.
4. Микулина, Е. А. (2012). Межкультурная коммуникация: учебное пособие. Москва: Издательство Юрайт.
5. Севостьянов, В. (2019). Межкультурная коммуникация и перевод. СПб: Лань.
6. Федотова, А. (2017). Межкультурная коммуникация в процессе перевода: теория и практика. Москва: Фонд поддержки науки.

Саметқызы Аяулым

Кәсіпкерлік саласындағы бизнесті басқару

1 курс студенті

Алматы Менеджмент Университеті

Ғылыми жетекші: Бегалиева Л. ф.ғ.к., доцент

Алматы, Қазақстан

ЖАСТАР БОЙЫНДА ЭТНОҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

***Аңдатпа.** Бұл мақалада қазақ халқының ұлттық, мәдени рухани құндылықтары және оның құндылықтарының бір бөлігі болып табылатын салт-дәстүрлер арқылы жастардың бойына этноқұндылықтарды қалыптастыру жолдарының маңыздылығы қарастырылады. Жастар арасында төл дәстүріміз Көрісу күнінің маңызын білу мақсатында сауалнама жүргізіліп, тұжырым жасалды.*

***Кілт сөздер:** Жас ұрпақ, ұлттық тәрбие, этноқұндылық, рухани байлық, дәстүр, көрісу күні, ізет көрсету, амандасу, құшақтасу, бата, сауалнама, жоба, рухани мәдениет, тұлға, ұлттық дәстүр.*

Қазақ халқы әрдайым бала тәрбиесіне, жас ұрпақтың жеке тұлға ретінде қалыптасуына ерекше көңіл аударған. Жас ұрпақты ел болашағы ретінде балалық шағынан жігерлі, қайырымды, ақылды, еліне адал әрі әділ етіп өсіруге тырысқан. Рухани, мәдени құндылықтарымыздың басты бағыты тәрбие көзі болған. Жастардың рухани әлемінің жағдайы тек өздері үшін ғана емес, бүкіл қоғам өмірі үшін де маңызды орын алады. Өйткені біз, жастар -болашақтың тірегі болып табыламыз.

Тәрбие - жеке тұлғаны дамытуға, әлеуметтік-мәдени, рухани-адамгершілік құндылықтар және қоғамда қабылданған ережелер, адамның, отбасының, қоғам мен мемлекеттің мүдделері үшін мінез-құлық нормалары негізінде жастардың өзін-өзі анықтауы мен әлеуметтенуі үшін жағдай жасауға бағытталған қызмет [1]. Өткен тарихымызды қазіргі өмірімізбен ұштастыра білсек, ішкі дүниетанымымыз, өмірге және де қоршаған ортамызға деген көзқарасымыз, ойлау қабілетіміз түбегейлі өзгереді. Себебі халқының тарихын, мәдениетін білген адамдарда ұлтжандылық, бауырмалдық, достық, патриоттық сезімдері айрықша байқалып, рухани байлығы көрінеді. Осы орайда, ғасырлар бойы қалыптасқан рухани мәдениет құндылықтарының тәлімдік мүмкіндіктерін тиімді пайдалана отырып, қазақ халқы ұрпағының дарынды, өнегелі, жан дүниесі

бай болып өсуіне халқымыздың әдеби, шығармашылық, музыкалық, кәсіби, тұрмыстық фольклорларынан терең білімді екені бұқаралық ақпарат құралдары және әлеуметтік желілер арқылы жаппай таралу керек деп ойлаймыз. Мәдени мұралардың бірі болып саналатын халқымыздың ауыз әдебиеті ұрпақ тәрбиелеуге үлкен үлесін қосуда. Қазақ әдебиеті арқылы халық сөздік қорының баюымен, толығуымен, мақал-мәтелдерінің терең семантикалық жүктемесімен, мазмұндық өткірлігімен аса құнды рухани қазына қалыптасуымен, жастардың бойында тілге деген құрмет, көркем сөз өнерінің тереңдігін түсінуге құштарлығын оятады.

Ата-бабаларымыз халқымыздың өмірі мен тұрмыс-тіршілігі сипатталған жылнамалар, ұрпақтарға тәлім болатын шығармалар, нақыл сөздер мен мақалалар қалдырған. Осыншама бай құндылықтардың ішінде патриотизмді үгіттейтін шығармалар – батырлық дастандар. «Алпамыс», «Ер Тарғын», «Қобыланды», «Қамбар батыр», «Ер Төстік», «Сырым батыр» т.б., «Ақтабан шұбырынды, алқакөл сұлама» кезіндегі елін, жерін қорғаған Бөгенбай, Қабанбай, Райымбек, Наурызбай және т.б. мыңдаған қазақ батырлары туралы жазылған көптеген жырлар арқылы, туған жері үшін жанын пидә еткен батырлардың өз еліне деген сүйіспеншілігін, рухани жан дүниесінің беріктігін, ерлігі мен патриоттық қасиеттерін сипаттау арқылы жас ұрпаққа халқымыздың рухани тазалығын, адамгершілік пен махаббатты паш етті [2]. Айта кететін болсақ, халқымыздың музыкалық және ақындық шығармашылығында туған жерге, елге, ұлан-байтақ қазақ даласына, оның табиғи байлықтарына деген сүйіспеншілік тыңдаушының, оқырманның патриоттық сезімдерін оятады. Сол себептен қай кезде болмасын жыршылар, күйшілер мен әншілер қазақ халқының музыка мәдениетін сақтау мен байытуда, жастардың музыкалық талғамдарын, көзқарастарын тәрбиелеуде аса маңызды роль атқарады. Олар өздерінің шығармаларында халықты Отансүйгіштікке, ұлтына деген адалдыққа, әділетке шақырып, жамандықпен күресе білуге, жақсы атаулыға ұмтылуға үгіттеп отырды.

Қазақтың музыка өнері күй атасы Қорқыттан бастауын алып, Құрманғазы, Дәулеткерей, Тәттімбет, Дина т.б. күйші композиторларымызбен және Біржан, Мұхит, Абай, Жаяу Мұса, Майра, Кенен және Әміре сияқты әнші-композиторларымызбен жалғасады. Қазақтың рухани мәдениетінің әуез өнері саласын жоғары көтеріп, бүкіл әлемге паш еткен К.Байсейітова мен Қ.Байсейітовтер, Н.Тілендиев, Е.Серкебаев, Р.Бағланова, Б.Төлегенова, М.Бейсенғалиев, А.Мұсахожаева, Г.Мырзабекова, Р.Рымбаева, Ә.Дінішев, Майра Мұхамедқызы сияқты өнер тарландары мен кейінгі буыннан қазақтың атын әлемге әйгілі еткен еліміздің мақтанышы Димаш Құдайбергеновті неге мақтан тұтпасақ. Димаш Құдайбергеновтің әлем сахнасында ұлттық аспабымыз домбыраны күмбірлетіп ойнауы жанкүйерлерінің арасында қызығушылықты арттырып, қазақ жастар арасында дәстүрлі өнерге сүйіспеншілігін оята бастағанын байқаймыз.

Жастар бойында этноқұндылықтарды қалыптастыруда қазақ халқының рухани құндылықтарының бір бөлігі салт-дәстүрлер болып табылады. Мысалы, үлкендерді сыйлау - біздің халқымыздың ежелгі рухани құндылығының бірі. Жастар арасында дәстүрлер негізінде мемлекеттік оқытуды қалыптастыруда көптеген мыңжылдықтар кезінде пайда болған дәстүрлердің бірі - "көрісу күнін" қабылдауға болады. «Көрісу рәсімі» туралы тарихшы, этнолог ағамыз Жамбыл Артықбаев былай дейді: «Көрісу» қазақтың Наурыз мейрамының негізгі салтының бірі. Кеңес заманында әбден ұмытылып барып, жаңа жанданып жатыр. Қазаққа қыс мезгілі қашан да ауыр болған, Қыс бойы бір-бірінің өлі-тірісін біле алмай сағынған елдің жасайтын жоралғысы. Бір-бірін құшақтап, кейде өлгендерін жоқтап, кейде тірі қалғанына шүкірлік айтып көріседі» [3]. Көрісу немесе Амал мерекесі еліміздің батыс өңірлерінің тұрғындары үшін ерекше мәнге толы. Ежелден бері халықтың экономикалық құрылымының ерекшеліктерін ескере отырып, бұл күн көктемгі жаңарудың, табиғаттың, жердің және барлық тіршіліктің оянуының бейнесі болды. Қыстың аяқталып, көктемнің туар кезі, бұл күні ауыл тұрғындары ерте тұрып, елең-алаңнан жасы үлкен адамдарға сәлем береді. Көрші-көлем бір-біріне «Жасың құтты болсын!», «Жасыңа жас қосылып, ғұмырың ұзақ болғай!» деп тілек айтады. Көрісу күні бұрынғы өкпе-реніш кешіріліп, араздық ұмытылады, көрші-көлем бір-біріне асына шақырып, ағайын-туыстарынан амандық-саулық сұрасқан. Қалалар мен кенттердің алаңдарында киіз үйлер тігіліп, дәстүрлі наурыз көже дайындалады. Амалды тойлаудың міндетті дәстүрі көрісу-қол алысу, кішілері үлкендердің үйіне барып, қол алысып, Жаңа жылдың басында ақсақалдардан бата сұрайды.

Көрісудің ережелері:

1.Екі қолдап, 2.Төс тақасып, 3.Бір жасыңмен немесе жаңа жылыңмен деген тілектер тілеу, 4.Ең

алдымен үй ішімен, отбасымен көрісу, 5. Көршілермен, тума-туыспен көрісу.

Көрісу айтында атқарылатын істер: 1. Бір күн бұрын үй ішін жинап, киім-кешектерді жуып қою, 2. Түрлі тәтті тағамдар дайындап қою, 3. Сандықта тұрған жаңа заттар мен киімдерді сыртқа шығарып жаю, “Жаңа заттар, жаңа киімдерде жаңа жылды көруі тиіс” деген ырыммен, 4. Үй ішін безендіріп, дастархан жайып қонақ күтіп және үлкен кісілерге барып сәлемдесу [4].

Көрісу күнінің рәсімі бойынша, ер адамдар құшақтасып, төс түйістіреді, әйелдер болса, құшақтасып, беттерінен сүйіп, көріседі. Тек келіндердің аталарымен және қайынағаларымен көрісулеріне болмайды деген ырым бар. Көрісу күніне ешкім арнайы шақырылмайды, жайылған дастархан жиылмайды. Адамдар бір-біріне түске дейін көрісіп шығуға тырысады. Көрісу – тек адамдардың бір-біріне амандасып, жақсылық тілейтін, бір-бірімен қауышатын мерекесі ғана емес, сондай-ақ жасы үлкендерге ізет көрсетіп, ілтипат білдіретін күн.

Зерттеу әдісі. Көрісу күні туралы студенттер арасында, олардың бұл дәстүрмен қаншалықты хабардар екенін білу мақсатында сауалнама жасап, зерттеу жүргізіп өзін сияқты жас азаматтар мен азаматшалардың жеке пікірлерін анықтадым. Сауалнамаға жалпы 19 адам қатысып, берілген сұрақтарға жауап берді. Жас айырмашылығы бойынша 16-20 жас аралығындағы адамдар қатысты. Ежелден келе жатқан, тарихы терең «Көрісу» дәстүрін, сауалнамаға жауап берушілердің 94,7% біледі екен. Бұл дегеніміз өте қуантарлық көрсеткіш. Осы нәтиже арқылы, Қазақстан жастарының ежелгі салт-дәстүрімізге, ата-бабамыздан қалған мағынасы терең, үлкен дәріпке ие мейрамдарымыздың қайта жаңғыруы үлкен маңыздылыққа, құндылыққа ие екеніне келісіп қана қоймай, дұрыс көз қараспен қарап, қолдау білдіретіндерін байқауға болады.

Сұрақтардың ішінде, «Көрісу дәстүріне қандай ерекшеліктерді қосатын едіңіз?» деген сауалнамаға, студенттеріміз былайша жауап беріп, өз ұсыныстарын қалдырды:

1. Сол күні қазақи нақыштағы киімдерді киюдi ұсынатын едiм.
2. Көп көріспеген туыстармен бас қосу.
3. Қазақи әшекей-бұйымдарды тегін басқа ұлт өкілдеріне тарату.
4. Тек қана еліміздің батыс өңірлері ғана емес, мемлекеттік мейрам күні етіп жарияласа.
5. Сол күні адамдарға осы күн жайлы көп ақпарат тарихымен берілсе,
6. Жақынырақ таныстырып, құндылықтарымен бөлісу [5].

Сауалнама нәтижесі.

Тұжырым. Бұл дәстүріміздің жастардың бойында этноқұндылықтарды қалыптастырудағы маңыздылығы;

1. Ізеттілікке;
2. Мейірімділік пен сыйластыққа;
3. Кешірімділікке үйретеді.

Бүгінгі күні осы құндылықтар жастар үшін өте маңызды әрі қажет деп ойлаймыз. Бұның себебі бүгінгі таңда қазақ жастарының әлеуметтік-тұлғалық өсуінің маңыздылығы, адамгершілік тәрбиесі ұлттық дәстүріміздің негізінде қалыптасады.

Көрісу дәстүрін жаңғыртудағы менің ұсынысым:

- Балалар үйіндегі бұлдіршіндерді жақындарымен қауыштастыру,
- Осы дәстүрді дамыту мақсатында, білім ордаларында ауқымды жобалар ұйымдастырып, интернет желілеріне челлендж ұйымдастыру.
- Қарттар үйлеріндегі көңілдері қаяу қарттарды жақындарымен кездесу ұйымдастыру.

Соңғы жылдары қарттар үйінің саны көбейгені бәрімізге мәлім. Кездесудің қарттар үшін маңыздылығы біріншіден, көптен бері көрмеген жақындарымен қауыштыру арқылы қуаныш сыйлау; екіншіден, қарттар мен бала-шағасының арасындағы қарым-қатынасын жақсартуға себепші болу. Көптен көріспеген ағайын-туыс, бауырларыңмен қауышып жатса, үлкендердің қолын алса, батасына бөлгенсе нұр үстіне нұр емес пе? Әрине, өркениетке өрісті қадам басып бара жатқан кезеңде осындай төл дәстүрімізге жанаша өң беріп, оның тәрбиелік мәнін аша түсуге әбден болады. Көрісу күнінде сәлемдесудің сауапты іс екенін жастардың санасына сіңіру құптарлық іс. Сәлем - сөз анасы, бұл халқымыздың амандасу мәдениетінің көрсеткіші болып табылады.

Қорыта келе, әрбір азамат өз халқының ұлттық мәдениетімен, этнорухани құндылықтарымен таныса отырып, өзінің руханиятын, құндылықтарын толықтырып, туған еліне, жеріне деген ыстық сезімі, сүйіспеншілігі оянатындығына сенімдімін.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мырзахан А. Ел болудың жолы – ұлттық тәрбие // «Ана тілі», 20 қазан, 2011
2. <https://emirsaba.org/damu-bafittari-haliarali-filimi-praktikali-konferenciya-materi.html?page=57>
3. Ж.О.Артыкбаев. «Этнология және этнография». Астана, 2001ж.
4. https://massaget.kz/arnayyi_jobalar/22-nauruz/17608
5. Сауалнама сілтемесі:
https://docs.google.com/forms/d/17N3X_KBB9XvqariJt6GKbO-jZbge3RA3vUQEz3OfpP4/edit?ts=6448f173#responses

Мусаева К.

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің

2-курс магистранты

Ғылыми жетекші: Топанова Г.Т., псих.ғ.к., PhD

ОТБАСЫНДАҒЫ АТА-АНА МЕН БАЛА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДИНАМИКАСЫ

***Аңдатпа.** Мақалада «пандемия» «эпидемия» сөздерінің анықтамасы, берілген түсініктемелерге, осы екі түсініктің айырмашылығы, адамдардың арасындағы көзқарастар мен ой тұжырымдар талданды, қорытынды пікір тұжырымдалды. Негізгі тақырыбымыздың мәселесі болып табылатын отбасындағы ата-ана мен бала қарым-қатынасының пандемия кезіндегі психологиялық динамикасының зерттелуі қарастырылған. Егер әдеттегі «пандемияға дейінгі» өмірде отбасынан тыс кеңірек қарым-қатынас мүмкіндігі болса, карантин кезінде әдеттегі өмір салты күрделі өзгерістерге ұшырады. Отбасындағы қарым - қатынастың өзіндік ерекшеліктері, шынайы құндылықтарды түсіну сияқты көптеген мәселелер, эмоциялары, күресу стратегиялары мен мінез-құлық стильдері бар отбасының барлық мүшелері шектеулі кеңістікте тұрақты өзара әрекеттесу жағдайы психологиялық зерттелінген.*

***Кілттік сөздер:** отбасы, қарым - қатынас, пандемия, шынайы құндылықтар, күресу стратегиялары, мінез-құлық стильдері.*

***Annotation.** In the article, the definitions of the words "pandemic" and "epidemic", the given explanations, the difference between these two concepts, the attitudes and opinions of people were analyzed, and the final opinion was formulated. The study of the psychological dynamics of the parent-child relationship in the family during the pandemic, which is the problem of our main topic, is provided. If in the normal "pre-pandemic" life there was a possibility of wider communication outside the family,*

during the quarantine the normal way of life has undergone serious changes. The situation of constant interaction of all family members in a limited space with many problems, emotions, coping strategies and behavior styles, as well as specific features of family relations, understanding of true values, is psychologically studied.

Key words: family, relationship, pandemic, true values, coping strategies, behavior styles.

2020 жылдың көктемінде COVID-19 пандемиясына байланысты карантиндік шаралардың енгізілуіне байланысты қалыптасқан жағдай әлеуметтік форматты түбегейлі өзгертті. Қалыпты өмірде үлкенді-кішілі топтардағы әлеуметтік қарым-қатынаста өз ізін қалдырды. Оқушылар мен студенттерді қашықтықтан оқыту форматына, ал көптеген кәсіпорындардың қызметкерлерін қашықтан жұмыс істеу форматына көшіру мектеп топтарындағы қарым-қатынас деңгейінде де, отбасылық қарым-қатынас деңгейінде де өзгерістер әкелді.

Жұмысымызда ең бірінші кезекте пандемия мәселесін талдадық. Себебі, коронавирустық пандемияның қоғамға психологиялық әсері, соның ішінде біздің тақырыбымыздың негізгі арқауы болып отырған ата - ана мен балалары арасындағы қарым - қатынасына да елеулі әсер етті.

Пандемия барлығы үшін қиын сынаққа айналды, отбасындағы ата ана мен балалар үшін де үлкен сынақ болды деп айтуымыз керек. «Көзге көрінбейтін жау» деген адам денсаулығына қауіп төндіріп қана қоймай, көптеген жалған, аңыздар мен болжамдардың шығуына себеп болды. Бастапқы коронавирус кезеңінде адамдар бұл дерттің барлығына күмән мен қарады, соның арқасында карантин қағидаларын сақтамады, сондықтан пандемия өршіп кетті. 2020 жылдың 11 наурызында Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы COVID-19 коронавирусының өршуін пандемия деп жариялады[1].

Әлеуметтік желілерде А. Рысдәулеттің Пандемияға байланысты жазылған мақаласында: «Пандемия - гректің «пандемос» деген сөзінен шыққан. Қазақша мағынасы «барлық адамға тиесілі» дегенді білдіреді» делінген[2].

Пандемия - аурудың жаһандық ауқымда таралуы. Көбіне бұған адамнан адамға оңай жұғатын вирус түрі не жаңа штамм себеп болады. Вирустың жаңа штамы мутациялауға ұшырағанда ол оңай пандемияға ұласуы мүмкін. Маусымдық аурулар не эпидемия бұған дейін болған вирустардың түрінен шықса, пандемияда жаңа вирустар пайда болады. Оған қоса пандемия кезінде өлім саны да, пайыздық көрсеткіші де әлдеқайда жоғары.

Әдетте пандемия өткен соң адам ағзасына оған тосқауыл болатын иммунитет пайда болады. Одан кейін бірнеше жыл бойы халық арасында эпидемия болуы мүмкін.

Адамзат тарихындағы зұлмат пандемия мен эпидемияларға көз жүгіртер болсақ:

Юстиниан обасы: б.з.д. 540 - 541 жылдар;

Қара шешек: 1346-1350 жылдар;

Тырысқақ: 1899-1923 жылдар;

Испан тұмауы (H1N1): 1918-1920 жылдар;

Тұмау (H2N2): 1957-1958 жылдар;

Гонконг тұмауы: 1968-1969 жылдар;

Құс тұмауы (H1N1): 2009 жыл.

Жоғары аталған пандемия мен эпидемиялардың ішінде Испан тұмауы 100 миллион адам өмірін жалмады. 2 жылға созылған пандемия 2009 жылы испан тұмауы қайта байқалды. Бұл жолы оның жеңіл түрі ғана тарады. XX ғасыр басында «испан тұмауы» атауымен белгілі штамм H1N1 бүгінде атауы «шошқа тұмауы» деп өзгертілді[3].

Бүгінгі таңда кейбір бактериялардың антибиотикке төзімді болып, жануардан адамға жұғатын вирустардың көбеюі басты проблема болып тұр. Соңғы уақытта жануардан жұғатын вирустар саны артып келеді. Оған мысал, Қытайдағы ауыр әрі өткір респираторлық синдром (SARS), Таяу Шығыс респираторлық синдромы (MERS), эбола және қазір өршіп тұрған 2019-nCoV штамы.

Адамзат өркениеті дамыған тұста пандемия бұрынғымен салыстарғанда едәуір жылдам тарап, көп адамның өмірін жалмауы мүмкін. Өйткені әлем халықтарының бір-бірімен байланысы артып, бір қаладан не мемлекеттен екінші елге жету тез бола түскен. Ауру ошағында үрейленген адамдар тез арада басқа жерге кетуге тырысып, вирустың жылдам таралуына себеп болады[4].

Сонымен бірге, пандемия мәселесін еліміздегі көптеген ғалымдары өзінің зерттеулерінде көптеп келтірілген, соларды талдай келе, төмендегідей анықтамаларды келтіріп отырымыз.

Пандемия - бұл жаңа аурудың халықаралық таралуы онда көпшілігінде оған қарсы иммунитет жоқ.

Пандемия - бұл денсаулық сақтау саласындағы төтенше жағдай. Бұл көптеген ауыр жағдайлардың туындауымен сипатталады, олар халықтың аз пайызын құраса да, тұрақты және шешілмейтін осалдығын көрсетеді.

Елімізде болған COVID-19 пандемиясына байланысты соңғы жылдары көптеген адамдар арасында пандемия мен эпидемияны бір деп есептейтінін де жоққа шығара алмаймыз. Пандемия және эпидемия - бұл эпидемиялық терминдер COVID-19, тұмау, эбола, оба немесе басқа аурулар туралы жиі айтылады. Осыған байланысты, ғалымдардың пандемия мен эпидемия мәселелерін талдау отырып, жасаған анықтамаларын келтіріп отырмыз.

Пандемия мен эпидемия арасындағы айырмашылық:

Пандемия - бұл бүкіл әлемде эпидемияның таралуы. Осы себепті пандемияны әлемдік эпидемия немесе ғаламдық эпидемия деп те атайды.

Эпидемия - бұл жергілікті деңгейде ауру ошақтары. Бұл тұмау сияқты белгілі инфекция болуы мүмкін. Тұмау эпидемиясы пандемияға айналады, бұл вирус белгілі эпидемиологиялық сипаттамалармен ерекшеленеді және үлкен аймақтарға таралады.

Қандай эпидемия, пандемия мәселесі болсын, ең бірінші кезекте отбасының экономикалық, әлеуметтік, рухани, психологиялық жағдайына өте үлкен әсерін тигізгенін айтуымыз қажет.

Адамдардың өзара әрекеттесуінің жаңа контекстіндегі әдеттен тыс адами жағдайдың болмай қоймайтындығы әр адамды әлеуетті өмір сүрудің шегіне - психологиялық, экономикалық, физикалық - және қазіргі әлеуметтік жағдайда әрбір адам үшін қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттілігін анықтады.

Қиын өмірлік жағдайға тап болған әртүрлі қауымдастықтар арасында отбасы әлеуметтік топ ретінде өте қиын жағдайға тап болды. Толық оқшаулану жағдайында отбасылық қатынастар айтарлықтай өзгеріске ұшырайды. Қалыптасқан жағдайдан ең аз психологиялық және эмоционалдық шығынмен еңсеру үшін отбасылық қатынастардың мәнін, мазмұнын және ерекшеліктерін есте сақтау, өз санасының ағартушылық аспектілерін нығайту мағынасы бар.

Бұл мәселенің теориясына отбасылық өмірдің тұрақты және дағдарыс жағдайында да тоқталайық.

Отбасы – бұл ұжымның (немесе топтың) мүшелері – ерлі-зайыптылар, екі жақтағы ерлі-зайыптылардың ата-аналары және балалары арасындағы жеке және сенімді қарым-қатынасқа негізделген шағын әлеуметтік-психологиялық ұжым. Отбасының моральдық-психологиялық климаты, оның өзіне тән құрылымы мен әлеуметтік қызметі отбасынан тыс жағдайлармен, заңдылықтармен және жағдайлармен (қала, елдің деңгейі, өркениет, тарихи уақыт) ғана емес, сонымен қатар ерекшеліктермен де өзара байланысты. генезисі мен дамуының алғашқы кезеңдерінде отбасына әсер еткен отбасылық және жақын жанұялық жағдайлар[2].

В.Н. Мясичев қарым-қатынас жүйелері адамның бірте-бірте дамуына байланысты, сондай-ақ отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас процесінде қалыптасады деп есептеді. Балаларды тәрбиелеу процесінде отбасы өмірінің әртүрлі факторларының негізгі рөлі - отбасылық атмосфера, мінез-құлық, отбасы құрамы және материалдық байлық. Сонымен қатар, әлеуметтік, экономикалық жағдай, эмоционалды және психологиялық климат маңызды. Ол кенеттен, соның ішінде пандемия, дағдарыстар кезінде қарым-қатынастардың тұрақтылығын сақтауға көмектеседі. Сондықтан өзін-өзі оқшаулау жағдайында отбасылық қатынастардың өзектілігі ең алдымен байланысты отбасы мүшелерінің тұратын және жұмыс істейтін жағдайлары. Мұндай мәнді жағдайларға ерлі-зайыптылардың әрқайсысының білім деңгейі, мәдениеті, моральдық нормалары мен құндылықтары, дәстүрлері (мәдени және ата-анасының отбасында қалыптасқан) жатады. Дәл осы шарттар отбасы мүшелерінің бірігуі мен бірігуі, олардың қарым-қатынасының сипатына өшпес із қалдыру қабілетін анықтайды.

Отбасылық қарым-қатынастар бірқатар аспектілерді қамтиды. Осылайша, коммуникативті өзара іс-қимыл ерлі-зайыптылардың мақсатқа жету саласындағы күш-жігерінің шоғырлануына және үйлестірілуіне кепілдік береді, бұл жалпы отбасы үшін маңызды, сонымен қатар оның әрбір мүшесі үшін жеке маңызды. Бірқатар отбасылар өзара тең әрекеттестікпен сипатталады, яғни олар бастапқыда бір-біріне қатысты тең құқықтар мен міндеттер үшін құрылады (Ресейде мұндай отбасылардың үлесі салыстырмалы түрде аз екенін атап өткен жөн, бірақ өсу үрдісі байқалады).

Қарым-қатынастың тағы бір түрі - ерлі-зайыптылар бір-бірінен рухани үйлесімділікті, сүйіспеншілікті күтетін және қарым-қатынаста кейбір сентименталдылықты көрсететін романтикалық қарым-қатынас. Қарым-қатынастың бұл түрі көбінесе серіктестер некеде тұрған отбасының ерте кезеңіне тән.

Отбасылық қатынастардың кең таралған түрі ретінде ерлі-зайыптылардың бірі екіншісіне қамқорлық жасайтын ата-аналық қарым-қатынастар атап өтіледі. Ресейде бұл түрді әдетте әйелдер көрсетеді, бірақ мұндай мінез-құлықтың нұсқасы күйеуі үшін де мүмкін, әсіресе ол әйелінен әлдеқайда үлкен болған жағдайда. «Ата-аналық» типтегі қарым-қатынасты екінші жұбайдың бала мінез-құлқымен толықтыруға болады, оны оң деп санауға болады, ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасына жеделдік, стихиялылық және өмір сүру қуанышын әкеледі.

Отбасылық қарым-қатынастың тағы бір түрі - серіктестер сезімдердің көрінуін бақылайтын, эмоцияларды тежейтін, бір-бірінің міндеттері мен құқықтарын сақтауға көбірек назар аударатын, қарым-қатынаста басқаны және оның мінез-құлқын бағалауда адекваттылығын көрсететін, сондай-ақ жауапкершілікті көрсететін ұтымды қарым-қатынастар.

Қарым-қатынастың жолдастық түрі өте кең таралған, оның тән белгісі - жұбайына одақтас болуға ұмтылу және өз кезегінде серіктес іздеу кезінде осы нақты критерийге назар аударылады. Отбасылық қарым-қатынастың жолдастық түрі романтикалық сезімдерді талап етпейді, күн тәртібін күнделікті өмір ретінде қабылдайды, сондай-ақ отбасылық күнделікті өмірдің тосын сыйларын еріксіз (пандемияны қоса алғанда) ретінде қабылдайды [1].

Сонымен қатар, қарым-қатынастар тәуелсіздік сипатына ие болуы мүмкін, онда отбасы мүшелері бір-біріне қатысты белгілі бір қашықтықты, оның ішінде ішкі қашықтықты сақтайды.

Проблемалық қарым-қатынасты сәтті жеңу, ортақ мүдделердің болуы және келіссөздер жүргізу қабілеті басым болған кезде, жетілген жастағы отбасылық қарым-қатынастың жаңа түріне шығумен жалғасады. Отбасылық өмірдің келесі кезеңіне келетін болсақ (егде жастағы отбасылар), содан кейін немерелері ортақ мүдде ретінде пайда бола бастайды және бұл отбасына екінші жел береді.

Сонымен, отбасылық қарым-қатынастар өз ерекшеліктері, заңдылықтары мен ережелері бар күрделі, көзге көрінбейтін дүние. Сонымен қатар, отбасы мүшелерінің қарым-қатынастары динамикаға ие, оған отбасы алдында туындайтын міндеттер мен проблемалар, сондай-ақ отбасының кенеттен туындаған дағдарыс кезеңдері әсер етеді.

Осыған байланысты біз өз зерттеуіміздің мақсатын «отбасындағы ата-ана мен бала қарым-қатынасының пандемия кезіндегі психологиялық динамикасын анықтау» деп алдық.

Әрине, бұл жерде біз пандемия кезіндегі отбасы мүшелерінің өзара қарым-қатынас табыстылығының маңызды факторлары болып табылатын: отбасындағы үлкендерге құрмет, өзара сыйластық, рухани құндылықтар, отбасындағы қарым-қатынас стилі отбасындағы психологиялық атмосферасының негізгі фактор болып табылатынын туралы да көптеген ғылыми еңбектер, ізденістер, зерттеулер жарияланған.

2020 жылдың көктемінде COVID-19 жаңа коронавирустық инфекциясының таралуына, ересектерді қашықтан жұмысқа ауыстыруға байланысты карантиндік шараларды енгізуге байланысты қалыптасқан жағдай бот (немесе ақысыз демалыста), және мектеп оқушыларын қашықтықтан оқытуға жақындасуға мүмкіндіктер туғызды әр отбасы мүшелерінің арасындағы байланыс, және осындай сипаттағы қатынастарды талдау туындаған жағдайды көрсетеді. Психологтар үшін сөзсіз қызығушылық тудырады.

Біз өз зерттеуімізде пандемия пандемия кезеңде ата-аналар мен балалар арасындағы өзара қарым қатынастың сыртқы және ішкі факторларын (ата-аналардың көзқарасы бойынша) зерттеу жүргізілді.

Әрине кез келген зерттеу жұмысы ғылыми әдістемелік жұмыстарды талдаудан басталады, біздің зерттеу жұмысымыздың териялық әдіснамалық негізі ретінде: Бойко О.М., Медведева Т.И., Ениколопов С.Н., Воронцова О.Ю., Казьмина О.Ю. «Психологическое состояние людей в период пандемии COVID-19 и мишени психологической работы» «Психологические исследования» [5], А.А. Герасимованың «Анализ обращаемости на телефон неотложной психологической помощи в период пандемии и до нее» «Консультативная психология и психотерапия» [6], Ениколопов С.Н., Бойко О.М., Медведева Т.И., Воронцова О.Ю., Казьмина О.Ю. «Динамика психологических реакций на начальном этапе пандемии COVID-19» атты психологиялық, педагогикалық «Психолого-педагогические исследования». 2020. Том 12. №2.

С. 108–126. URL: зерттеулеріне[7], Ю.В. Зарецкийдің «Опыт психологического консультирования учителей, работающих в режимах онлайн и офлайн» [8] атты психологиядағы және психотерапиядағы кеңес беруге байланысты ғылыми еңбектеріне, Е.В. Ивановтың «Жизнестойкость родителей и эмоциональное благополучие их детей дошкольного возраста в контексте современного образования» атты еңбектеріне, Е.А. Логинованың «Как пережить карантин: советы психолога семье» атты методологиялық нұсқауларына, С.Н. Мосолов «Актуальные задачи психиатрической службы в связи с пандемией COVID-19» еңбегіне, Т.В. Наливайко «Жизнестойкость и ее связь со свойствами личности» атты монографиясына, Филиппова К.В., Венгер А.Л., Булыгина М.В. «Советы для родителей дошкольников и младших школьников в период объявленной эпидемии» [9] атты және т.б. ғылыми атты шет ел және Ресей ғалымдарының еңбектеріне теориялық талдау жасалды.

Көптеген зерттеушілер отбасындағы қарым-қатынастың бар ерекшеліктерін, жанжалды жағдайларды шешу жолдарын, күресу стратегияларын, кәметке толған отбасы мүшелерінің қалауы, баланың дамуы мен оқуының табыстылығына әсер етеді. О.А. Қарабанова, тәрбиенің мәдени тәжірибесі ата-ананың тұлғалық ерекшеліктерімен байланысты болса, мектеп жасында ата-ана мен бала қарым-қатынасының стилі маңызды болса, отбасылық тәрбиенің дисгармониялық түрлері баланың мектепке психологиялық бейімделуіне кедергі жасайды (Қарабанова, 2019)[10].

Баланың отбасындағы дамуы мен тәрбиесінің проблемалары және отбасылық қатынастардың бұзылуы өзара тәуелді факторлар екені сөзсіз. Егер бар проблемалармен қатар, қосымша сыртқы стресс факторлары, бұл отбасылық қатынастарға теріс және оң әсер етуі мүмкін. Жақсы (құндылықтарды қайта бағалау бар).

Зерттеуге негізінен Алматы облысы, Жамбыл ауданында тұратын мектеп оқушыларының 214 ата-анасымен жүргізілді. Ғылыми жұмысымыздың мақсатын жүзеге асыру үшін әрине арнайы зерттеу әдістері таңдап алынды. Яғни, 2022 жылдың қазан, қараша айларында Google Forms арқылы онлайн режимінде сыртқы стресс факторлары (тұрғын үй жағдайлары, қаржылық проблемалар бойынша сауалнама жүргізілді, жеткіліктілік, компьютерлік технология және барлық отбасы мүшелерінің қашықтан жұмыс істеу, оқу үшін интернетке қосылу сапасы), сондай-ақ өзара түсіністік дәрежесін анықтау үшін сауалнаманы пайдалана отырып, зерттелді.

Алынған нәтижелер бойынша, пандемия кезіндегі сыртқы стресс факторларының жанама әсер ету жағдайы қарастырылды (қаржылық мәселелер, компьютердің жеткіліктілігі технологиясы және интернетке қосылу сапасы) балалар мен ата-аналардың қарым - қатынасы туралы. Бұл әсер аффективті күйлермен, күресу стратегияларымен және ата-аналардың қақтығыстағы мінез-құлық стилімен байланысты болады.

Ата-ананың жеке қасиеттері де маңызды: саналылық пен эмоционалды тұрақтылық. Ата-аналар мен балалар арасындағы өзара түсіністікке ата-аналардың жағымды эмоционалды қатынасы, олардың оң қайта бағалау, жоспарлау, әзіл-оспақ, қабылдау сияқты күресу стратегияларын қолдануы, сондай-ақ татуласуға және ымыраға келуге бағытталған қақтығыс кезіндегі мінез-құлық стильдерін қолдануы ықпал етеді. Ішкі факторларды бағалау үшін TPI-RU, SHPANA (PANAS), Brief Copе сауалнамасы және жанжалдағы мінез-құлық стилі сауалнамасы пайдаланылды. Зерттеудің теориялық мәнділігі: зерттеуде отбасындағы ата - аналар мен балалары арасындағы –өзара қарым қатынас және олардың пандемия кезіндегі динамикасы мәселелері бойынша зерттеулерге теориялық талдау жасалған.

Алынған мәліметтер: отбасындағы ата - ана мен баланың өзара қарым-қатынасын жағымды қалыптастырудағы психологиялық жолдары жүйелі түрде көрсетілген.

Зерттеудің тәжірибелік мәнділігі: зерттеу барысында жинақталған материалдарды отбасына психологиялық кеңес беру, психокоррекциялық сабақтарды жүргізу барысында, мектеп психологиялық қызметін ұйымдастыруда және студенттерді даярлауға кеңінен пайдалануға болады.

Қорытындылай келе, ата-аналар арасындағы қақтығысты жеңу стратегиялары мен мінез-құлық стилі арасындағы қарым-қатынасты және олардың балалармен өзара түсіністіктері қарастырылды. Ата-аналардың оң, сау және белсенді күресу деңгейі ата-ана мен баланың түсіну дәрежесін бағалаумен айтарлықтай оң корреляцияға ие екендігі анықталды. Қарым-қатынасқа ең оң әсер ету - оң бағалау, жоспарлау, әзіл (қарым-қатынаста) сияқты күресу стратегиялары. үлкен

балалармен) және қабылдау. Ал психоактивті заттарды қолдану және одан бас тарту балалармен қарым-қатынасқа кері әсер етеді (өзара әсер етеді). Өзара түсіністік орнату үшін ең қолайсыз жағдайларға тап болды. Балалар, зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қақтығыстағы мінез-құлықтың қатал стилі, ал бітімгершілік стилі мен ымыраға келу өзара түсіністікке ықпал етеді, отбасының үлкені, ал ең кіші баласы арасындағы қарым қатынас жағдайы да өзіндік ерекшеліктерге ие екендігін байқауға болады. Зерттеу нәтижелері балалы отбасыларға тән сыртқы стресс факторларының әсері екенін көрсетті. Карантиндік кезеңде (тұрақты бірге тұру үшін шектеулі кеңістік, қаржылық мәселелер, сондай-ақ жеткілікті мөлшердегі проблемалар толыққанды қашықтан жұмыс істеуге және отбасы мүшелерін оқуға арналған компьютерлік технологияның сапасы мен интернет байланысының сапасы отбасылық қарым-қатынасқа (балалар мен ата-аналар арасындағы өзара түсіністік мысалында) тікелей және тікелей емес - сыртқы факторлардың әсері де болуы мүмкін.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. https://www.google.com/amp/s/tengrinews.kz/kazakhstan_news/vyibiraem-vaktsinu-ot-koronavirusa-vmeste-s-uchenyimi-439669/amp/
2. Аккерман Н. Семья как социальная и эмоциональная единица // Семейная психотерапия. – СПб., 2000.
3. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с. С. 42-48.
3. Даттилио Ф.М. Когнитивно-бихевиоральная терапия с парами и семьями. М.: ФОРУМ, 2015.
4. Джонсон С.М. Практика эмоционально-фокусированной супружеской терапии. Создание связей. М.: Научный мир, 2013.
5. Асмолов А.Г., Шехтер Е.Д., Черноризов А.М. Преадаптация к неопределенности как стратегия навигации развивающихся систем: маршруты эволюции // Вопросы психологии. – 2017. – № 4. – С. 3–26.
6. Крюкова Т.Л. Психология совладания с трудностями в близких (межличностных) отношениях / Т.Л. Крюкова, О.А. Екимчик, Т.П. Опекина. – Кострома : Изд-во Костром. гос. ун-та, 2019. – 340 с.
7. Гриценко В.В., Резник А.Д., Константинов В.В., Маринова Т.Ю., Хоменко Н.В., Израйлович Р. Страх перед коронавирусом заболеванием (COVID-19) и базисные убеждения личности // Клиническая и специальная психология. – 2020. – Т. 9. – № 2. – С. 99–118. doi:10.17759/cpse.2020090205
8. Ениколопов С.Н., Бойко О.М., Медведева Т.И., Воронцова О.Ю., Казьмина О.Ю. Динамика психологических реакций на начальном этапе пандемии COVID-19 // Психолого-педагогические исследования. – 2020. – Т. 12. – № 2. – С. 108–126. doi: 10.17759/psyedu.2020120207
9. Журавлев А.Л., Китова Д.А. Отношение жителей России к информации о пандемии коронавируса (на примере пользователей поисковых систем Интернета) // Психологический журнал. – 2020. – Т. 41. – № 4. – С. 5–18. doi:10.31857/S020595920010383-7.
10. Карабанова О.А. Роль семьи и школы в обеспечении психологического благополучия младших школьников // Психологическая наука и образование. – 2019. – Т. 24. – № 5. – С. 16–26. doi: 10.17759/pse.2019240502

МАЗМҰНЫ

Shakeyeva Botakoz Rahimbekovna PROBLEM OF THE KANDAS INTEGRATION TO KAZAKHSTANI SOCIETY.....	3
Aliya Bastaubaeva THE EDUCATION SYSTEM OF THE KOREAN EMIGRANT OF SECONDARY AND HIGHER EDUCATION	6
Аккасынова Жамилияф МЕЖДУНАРОДНАЯ КЛАСТЕРНАЯ МОДЕЛЬ ОБУЧЕНИЯ ГЕОМЕТРИЧЕСКОМУ НАСЛЕДИЮ АЛЬ-ФАРАБИ.....	10
Есимгалиева Т.М., Алтынбекова Г. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ОЙЫН ІС-ӘРЕКЕТІН ЖЕТІЛДІРУ	16
Iskakbayeva Ainur TRANSLATOR’S FALSE FRIENDS AND PROBLEMS OF THEIR TRANSLATIONS.....	21
Утеуова К.К. ИНТЕГРАЦИЯ НАРОДОВ И СТРАН КАК ВЕЯНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЭПОХИ.....	23
Марченко Зинаида Викторовна ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ КАЗАХСТАНСКИХ КВИР-ПОДРОСТКОВ	34
Сапарова Назым Билимовна, Алимбекова Гульжан Токтамысовна САПАЛЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ - ЖАС ҰРПАҚТЫҢ СӘТТІ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНІҢ КЕПІЛІ	38
Osman Yesilyrt ÖZBEK, KAZAK TÜRKLERİNDE KADIN ANTROPONİMLERİ	41
Сабырқызы Ж. ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ДІНИ ДҮНИЕТАНЫМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	43
Нәби Назерке Бауржанқызы АЙТЫЛЫМ ҮДЕРІСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ЖАЙЫ.....	47
Карри Г.А., Мун М.В. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ САМОПОВРЕЖДАЮЩЕГО ПОВЕДЕНИЯ КАЗАХСТАНСКИХ ПОДРОСТКОВ.....	54
Төлеухан Шынар ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕГІ РУСОФОБИЯ – ӨШПЕНДІЛІК ТІЛІНІҢ НЫСАНЫ РЕТІНДЕ	59
Райымбаева Гүлманат ЖАҢА МЕДИАНЫҢ ҚОҒАМҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘСЕРІ.....	62
Нұрқанат Атажан МЕДИАХОЛДИНГТЕР – ХХІ ҒАСЫРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ	64
РЕСЕЙ ЖӘНЕ УКРАИНА АРАСЫНДАҒЫ СОҒЫС БАҚ БЕТТЕРІНДЕ.....	66
Джанбакиева Дильназ ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ	70
Сайдалин И.А. МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СКОРОСТНО-СИЛОВЫХ КАЧЕСТВ У ПЛОВЦОВ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	73
Закирьянова Р.К. ОСОБЕННОСТИ ЗИМНИХ ВЫСОТНЫХ ВОСХОЖДЕНИЙ В СПОРТИВНОМ АЛЬПИНИЗМЕ	77
Шыныбекова Айжан, Расул Асем ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ТӘСІЛДЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	80
Шыныбекова Айжан, Орынбасар Диана ШЕТ ТІЛІН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ҮЙРЕТУДІҢ ЖОЛДАРЫ.....	85
Закирова Назугум ПАНДЕМИЯНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНФЛЯЦИЯ	

ДЕҢГЕЙШЕ ӘСЕРІ.....	90
Жумақан Алихан	
НАЛИЧИЕ ИЗМЕНЕНИЙ МОЛОЧНОЙ КИСЛОТЫ В МЫШЦАХ ЧЕЛОВЕКА ПРИ ЗАНЯТИЯХ СПОРТОМ.....	94
Sherizat K.	
VARIETIES IN THE USE OF TERMINOLOGY IN THE FIELD OF MEDICINE	99
Усенова М.М.	
БІЛІМГЕР ЖАСТАРДЫ ЕЛЖАНДЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДІҢ МАҢЫЗЫ	102
Каракулова Маржан, Ташаева Асель	
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЗАҚТА ҚАЗАҚТА ЕТЕТІН ҚҰРДАСТАРЫНА ТОЛЕРАНТТЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ДАМУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ.....	104
Бекбулатова З. К. Утегенова Ж. К.	
ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ТМД ЕЛДЕРІНЕ ӘСЕРІ	107
Сейітқали Айгерім	
АБАЙ ЖӘНЕ МЕН	112
Барашкина О. Д.	
10 PERSONALITY TYPES AS A HINT WHEN CHOOSING INTERIOR DESIGN	113
Негодяева О.А.	
THE INFLUENCE OF ART ON A PERSON AND ON HIS PSYCHE.....	116
Серик А.	
INTRODUCTION OF NEW TECHNOLOGIES INTO DAILY LIFE AND THEIR IMPACT ON HUMANS.....	119
Кромина Виолетта, КФ- 22-2р, CaspianUniversity	
ТІЛ- ҚАСИЕТТІ ҰҒЫМ	121
Триноженко А.А	
DESIGN IN WORLD ART CULTURE	122
Маркина Е.В.	
PROBLEMS OF COLOR SOLUTIONS IN THE INTERIOR.....	124
Ракишева А., Рахманова А.	
HISTORY AND DEVELOPMENT OF BRITISH ARCHITECTURE	126
Аббасова Д., Плясун Е.	
GOTHIC ARCHITECTURE IN THE ENGLISH LITERATURE WORKS	129
Цой В.	
ENGLISH IN THE LIFE OF AN ARCHITECT.....	130
Полун Е.	
THE ISSUE OF NEOLOGISMS IN MODERN LINGUISTICS	132
Македон А.Д.	
HISTORY OF FRENCH IMPRESSIONISM.....	135
Тораманова Наргиз	
FORMATION AND DEVELOPMENT OF DESIGN IN KAZAKHSTAN	138
Сайын Айгуль	
NEURAL NETWORK - CHEATING OR A NEW GENERATION TOOL IN DESIGN?.....	139
Кривонос Дарья	
DEVELOPMENT OF PUBLIC SPACES IN ALMATY.....	140
Сейлгази́на Назым	
CAN FASHION GO COMPLETELY GREEN?.....	142
Казиева Карлыгаш	
PROBLEMS OF EMPLOYMENT OF DESIGNERS IN KAZAKHSTAN.....	143
Генардукаева Милана	
HOW THE FASHION IS CHANGING UNDER THE INFLUENCE OF SOCIAL PROBLEMS?.....	145
Қалжанұлы Жан, Ким Анатолий	
CLASSICAL ARCHITECTURE.....	147
Булат Инкара	
РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ТРЕХЪЯЗЫЧИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	149

Непорожняя Яна, Фриндт Вероника, Дударева Варвара, Синяйкина Лина, Головина Анастасия	
КУЛЬТУРА БРИТАНЦЕВ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ	150
Брусенцова Арина	
ВЗАИМНОЕ ВЛИЯНИЕ РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ	153
Умаров Эльдар	
THE FUTURE OF ARCHITECTURE	156
Таниркулова Дарина	
АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУ БАРЫСЫНДАҒЫ ТУЫНДАЙТЫН КЕДЕРГІЛЕР	157
Мусаева Фатима	
ART AND DESIGN: WHAT IS THE DIFFERENCE?.....	160
Джапшуева Асият	
INTERIOR DESIGN PROBLEMS IN KAZAKHSTAN.....	161
Жигайло София	
WHAT IS MISSING IN THE ARCHITECTURE OF CULTURAL CENTERS OF KAZAKHSTAN ON THE EXAMPLE OF THE CITY OF ALMATY	163
Елефтериadi А.К.	
WILL NEURAL NETWORKS REPLACE INTERIOR DESIGNERS?	165
Тусупбекова Аружан	
ДИЗАЙН УНИВЕРСИТЕТТЕГІ ПӘН РЕТІНДЕ. ДӘСТҮРЛІ БІЛІМ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ҚАРСЫ	168
Алиша Умирбекова	
GREEN CONSUMPTION - SECOND HAND, UPCYCLING, RECYCLING.....	171
Бижан Балнур	
WHAT IF ALL THE COUNTRIES OF THE WORLD SPOKE THE SAME LANGUAGE, WOULD THIS HELP THE RAPID DEVELOPMENT OF ARCHITECTURE?.....	173
Иген К.Б.	
INTERIOR DESIGN IN THE FORMER SOVIET UNION	174
Доценко Дарья	
WHY IS THE DESIGN PROFESSION SO IN DEMAND?.....	175
Худайбергенов Камал, Кашкеев Ильхам	
ARCHITECTURAL FORM AND NATURE	177
Сараева Ева	
NATIONAL TRADITIONS IN MODERN KAZAKH DESIGNN	179
Омарова Меруерт	
SPANISH ARCHITECTURE OF THE 17TH CENTURY.....	181
Михаеш А.	
THE DIFFERENCE BETWEEN DESIGN AND ARCHITECTURE.....	182
Жумаділ С. М.	
HOW TO INFLUENCE YOUR PERSONAL AND PROFESSIONAL GROWTH IN THE LEGAL FIELD: SOCIAL AND HUMANITARIAN ASPECTS	184
Абатова Аяулым	
ПОЭЗИЯ КАК ОТРАЖЕНИЕ 21 ВЕКА	186
Orazbayeva A. B.; Kalashnikov R. N.	
ROMANESQUE STYLE IN ARCHITECTURE	188
Мавланова Лаура, студентка Caspian University	
ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕДИТАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТА ПРИ РАБОТЕ С ТРЕВОЖНОСТЬЮ У СТУДЕНТОВ.....	190
Russyanovskiy Leonid	
FIVE O’CLOCK TEA.....	191
Сергеева Ангелина	
PSYCHOLOGY AND JURISPRUDENCE.....	193
Кашкарёва А., Суммани А., Айтбаева А.	

АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК КАК МИРОВОЙ ЯЗЫК: ИСТОРИЯ, ПРИЧИНЫ ПОПУЛЯРНОСТИ.....	195
Атмышева Даяна	
ПЕРВЫЙ ОПЫТ АНАЛИЗА И ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ ВЕРЫ ПОЛОЗКОВОЙ «БЕРНАРД ПИШЕТ ЭСТЕР».....	198
Ауғамбай Жания	
ПЕРЕВОДЧЕСКОЕ ДЕЛО. МАШИННЫЙ ПЕРЕВОД	200
Битимбаева Аида, Советказинов Диас, Решетникова Елизаветта	
ЭВОЛЮЦИЯ ЯЗЫКА	203
Аскербекова Арай	
ЖАСТАРДЫ ЕЛЖАНДЫЛЫҚ РУХТА ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ТАРИХТЫҢ РӨЛІ	206
Арзамасцева Екатерина, Мехтиева Даяна	
ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОЙ ГРАММАТИКИ.....	208
Еренкызы Айдана	
ВОЗМОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ В 21 ВЕКЕ.....	210
Абилова Орынгуль Асылбековна, Қуанышева Ақмарал Болатқызы	
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫ	211
Островская Дарья	
15-Е СЛОВО НАЗИДАНИЯ АБАЯ	214
Туякбаева Д.С.	
ВЛИЯНИЕ ГИПЕРОПЕКИ НА САМООЦЕНКУ И СТРАХ НЕУДАЧИ У РЕБЕНКА.....	215
Сарсекеева Камилла, Кабас Дарын	
ИЗУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ПО ФИЛЬМАМ И СЕРИАЛАМ.....	217
Жаксибай Ж.Ш.	
АМЕРИКА МЕН АЗИЯДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ДАМУЫ.....	219
Ельтай Ақбота	
ТРЕХЪЯЗЫЧИЕ КАК ПРИОРИТЕТ СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ	222
Беззубцева Злата, Лапшина Нинель, Серикқызы Жазира, Якупова Рамиля	
АНГЛИЙСКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С ЭЛЕМЕНТОМ «ЦВЕТА» И ИХ ПЕРЕВОД	223
Карим Дария, Нурланқызы Аружан, Болатқызы Альмира	
БЕЗЭКВИВАЛЕНТНАЯ ЛЕКСИКА	229
Фролова Юлия	
ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ	231
Галиева Амина	
ТІЛ - ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ.....	231
Қуатбек Аружан	
КУЛЬТУРА РЕЧИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	232
Мухтар Иннас	
ORATORY IN LEGAL ACTIVITY.....	234
Нуркадилова Нуриля	
ВЛИЯНИЕ КОГНИТИВНЫХ ИСКАЖЕНИЙ НА УРОВЕНЬ ТРЕВОЖНОСТИ	236
Отарбаева Жания	
ВАЖНОСТЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА	237
Плеханова А.А.,	
РОМАНТИЗАЦИЯ ПСИХИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВ.....	239
Азаматқызы Ж., Байбазар М.Ж., Жолдыбаева А.,	
Мұханбетжан М. Б., Турсунова С. И.	
АНГЛИЙСКИЕ ИДИОМАТИЧЕСКИЕ ВЫРАЖЕНИЯ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ	242
Sarkitova Aida, Damirova Tomiris, Kondratov Daniil	
НОМОНУМС IN ENGLISH	245
Бариев А.А. Ералы Қ.Ә., Тастанбеков Б.Е.	
ҚАЗАҚСТАНЫҢ СТАРТАП ДАМУЫ: ҚАЗІРГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРДАҒЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІҢ РӨЛІ.....	252
Баишева К.Ж.	
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПСИХОКОРРЕКЦИИ	

МОТИВАЦИИ СОТРУДНИКОВ ОРГАНИЗАЦИИ	256
Озибекова С. С.	
ПСИХОКОРРЕКЦИЯ МОТИВАЦИИ ЛИЧНОСТИ ПЕРЕЖИВАЮЩЕЙ КРИЗИС СЕРЕДИНЫ ОБУЧЕНИЯ.....	257
Оразбоева К. А.	
ПРОФИЛАКТИКА СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА	258
Повод Елизавета	
ВЗАИМОСВЯЗЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ БЛИЗОСТИ СУПРУГОВ И УДОВЛЕТВОРЁН- НОСТИ БРАКОМ В СЕМЬЯХ С РАЗНЫМ СТАЖЕМ СУПРУЖЕСТВА.....	260
Бисенова Гауһар	
СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ	261
Ахадова М.Т.	
ПСИХОКОРРЕКЦИЯ КОНФЛИКТНОСТИ ЛИЧНОСТИ МЕТОДОМ КОУЧИНГА В ОРГАНИЗАЦИЯХ	263
Акымбекова А. Р.	
БОЛАШАҚ ЖАСТАРДЫҢ БАҒЫТЫ – ҰЛТТЫҚ САНАНЫ ЖАНҒЫРЫТУ	266
Акрам Субхинур	
СХОДСТВА ГРАФЕМ В КАЗАХСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ	268
Устемирова Адеми	
ОСОБЕННОСТИ ЗАЩИТНЫХ МЕХАНИЗМОВ У ПОДРОСТКОВ С ПРОБЛЕМОЙ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ.....	273
Акылжан Шапагат	
ЖҮСПІ ХАС ҚАЖЫБ БАЛАСАҒҰННЫҢ ҚОҒАМДЫҚ -САЯСИ ЖӘНЕ АДАМГЕРШЛІК ТУРАЛЫ ІЛІМДЕРІНІҢ ӨМІРШЕНДІГІ.....	274
Халилов Д.М., Бариев А.А.,	
ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАН: ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ МӘРТЕБЕСІН АРТТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ	277
Гильманова Ясмин,	
ИСТОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ВЛИЯНИЕ ДРУГИХ ЯЗЫКОВ НА ЕГО ЛЕКСИЧЕСКУЮ СИСТЕМУ.....	279
Улитина У.В, Курманбаева А.А., Асылжан Ж., Каримжанова Д.С.	
РАЗБОР РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО СЛЕНГА	282
Сейтқали С. М.	
ПОЗИТИВТІ ОЙЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	284
Нұрмұхамет Жасмин	
АҒЫЛШЫН ТІЛІ - ҒЫЛЫМ ӘЛЕМІНІҢ КІЛТІ	288
Аккулиева Д.О.	
ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ҚАЖУ СИНДРОМЫ, НЕГІЗГІКЕЗЕҢДЕРІ МЕН ОНЫ ЖЕҢУ ЖОЛДАРЫ.....	290
Аятаева С. М.	
ӨЗІН - ӨЗІ БАҒАЛАУ КӘСІБИ ІС - ӘРЕКЕТТЕ ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТУДІҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ	293
Жусупекова Ә. Ж.	
ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІ ЖАСӨСПІМДЕРГЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ	297
Изтаева Жанерке	
ЗАТ ЕСІМ КАТЕГОРИЯЛАРЫНДАҒЫ НӨЛЬДІК МОРФЕМАЛАР.....	302
Бабыкова Айдана	
ЖОО-ДА І-ШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ТАЛДАУ	305
Семятова Шахзадам	
БАЛА САНЫ ӘР ТҮРЛІ ОТБАСЫЛАРДАҒЫ АТА - АНА МЕН БАЛА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	309

Альмухамбетова Д. С.	
БАЛАНЫҢ ПСИХОМОТОРЛЫ ЖӘНЕ СӨЙЛЕУ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	312
Суыкбаева Асель	
ЖЕТКІНШЕК ЖАСЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ ОҚУ ІС	
ӘРЕКЕТІНДЕ ЗЕРТТЕЛІНУІ	316
Серікбаева Айдана	
СТРЕСТИҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ НЕГІЗГІ ЖОЛДАРЫ	319
Рахметолла Айсана	
ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ӘЙЕЛ: ОНЫҢ РӨЛІ МЕН МӘРТЕБЕСІ.....	323
Болатова Амина	
Проблема «Межкультурной коммуникации» в работе переводчика.....	325
Саметқызы Аяулым	
ЖАСТАР БОЙЫНДА ЭТНОҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	328
Мусаева К.	
ОТБАСЫНДАҒЫ АТА-АНА МЕН БАЛА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ	
ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДИНАМИКАСЫ.....	331

УДК 001
ББК 72
F96

Ответственный редактор: Ногайбаева Жибек Абдыбековна
СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ III Международной научно- исследовательская конференция
студентов Современные проблемы науки и образования -2023

ISBN 978-601-08-3310-4

ISBN 978-601-08-3310-4

**Студенттердің ІІІ Халықаралық
ғылыми-зерттеу конференциясы
Ғылым мен білімнің заманауи мәселелері - 2023
МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ
23 сәуір 2023, Алматы, Қазақстан**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
ІІІ Международной научно- исследовательская
конференция студентов
Современные проблемы науки и образования -2023
23 апрель 2023, Алматы, Казахстан**

**COLLECTION OF MATERIALS
ІІІ International Research Conference of Students
Modern problems of science and education – 2023
23 april 2023, Almaty, Kazakhstan**

Басуға 25.04.2023 жылы қол қойылды. Формат 60x84 ¹/₈.
Көлемі 38,5 б.т. Тапсырыс №177. Таралымы 100 дана.

*050065, Алматы қаласы, Жетісу – 3 ықшамауданы, 15-үй,
«Darkhan» баспа-полиграфиялық қызмет көрсету орталығындадайын
электрондық файлдан басылды.*